105581

دیوان

حکیم سوزنی سمرقندی

دکتر ناصرالدین شاه‌حسینی

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No.__________ *Call No.*__________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

1889
P
L 1887
Listed
25/1/05.

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ______ Call No. ______

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

دیوان

حکیم سوزنی سمرقندی

تصحیح و مقدمه و شرح احوال و فهرست لغات و ترکیبات و جایها
با معانی و تفاسیر از :

دکتر ناصرالدین ـ شاه حسینی

مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر

مردادماه ۱۳۳۸

چاپخانه موسوی

CHECKED
891.51
So 99D
K UNIVERSITY LIB.
Acc No 105581
Date 11-6-73

سرآغاز

خوب بیاد دارم که بهاری سرسبز بود وشکوفه‌های رنگارنگ طبیعت راجلوه‌ای دلپذیر بخشیده بود، برای تبریك عیدنـوروز بخدمت استادسخن مـرحوم بهار که خدایش غریق رحمت کنادرفته بـودم . استادرا کسالت ورنجوری سخت ازپای در– آورده بود باچهره‌ای گرفته ودلی‌مشحون ازغم ورنج بگوشهٔ کتابخانه خویش خزیده پوستینی‌بردوش گرفته بود و دیوان حکیم سوزنی را در پیش نهاده با دقتی خاص مطالعه میکرد . همینکه چشمش بمن افتاد از آنجا که بامنش مهری وصفائی خاص بود، باهمان لحن خاص خویش گفت: «احسنت بیا جانم، چه‌خوب کردی که‌بسراغ ما آمدی بیا که خوب بموقع رسیدی با سوزنی خلوت کرده بودیم بیاتوهم بامادراین خلوتگه رازانبازشو» وآنگاه بالحنی مؤثراین چند بیت از صفحه‌ای راکه درپیش داشت قراءت فرمود .

ایخداوندی که ازلطف توجاه آورده‌ام　　ز آنچه بودستم گرفته بارگاه آورده‌ام

✡

تویکی‌اندرحساب ومن‌بشرط بندگی　　با دل یکتای خود پشت دو تا آورده‌ام

✡

هیچگه روزی‌بخدمت‌نامدم‌پنجاه سال　　رو بسوی درگـه تو گاه گاه آورده‌ام

گرخطا کردم‌بدل‌وزدیده‌اکنون‌ازندم　　گوئی از دل بارواز دیده میاه آورده‌ام

گرچه‌ازحشمت‌بفرق‌من کلاه‌بندگی‌است　　دیده گریان‌وفرق‌بیکلاه آورده‌ام، الخ.

لطف بیان و کلام مؤثر سوزنی ولحن دل‌انگیز استادچنان مراشیفته ومسحور خودساخت که ازهمان دم بر آن شدم تانسخ خطی‌دیوان سوزنی‌رادرهر کجا که هست

یافته مورد مطالعه خویش قراردهم واگر توفیقی دست دادبطبع آن مبادرت ورزم . آن روز گذشت وبسی روزهای دیگر نیز چون اوسپری شد وهمت وتوفیق یاری نکرد تا بآرزوی دیرینه خـود دست یابم تا آنکـه قضارا روزی درضمن مطالعه کتب مختلف کتابخانه مجلس شورای ملی بدونسخه ازدیوان سوزنی برخـوردم که بخط مرحوم عبرت بود یکی راجهت مرحوم تیمورتاش ودیگـری رابرای مرحوم خلخالی رونویس کرده بود . ازاین فرصت که دست داده بوده بسی خرسند گشتم و باشوقی زایدالوصف ازروی هردونسخه نسخه جامعی برای خویش ترتیب دادم و آنگاه درصدد تهیه نسخ دیگر بر آمدم تا آنکه باشارت حضرت استادی آقای بدیع الزمان فروزانفر که خداوند وجودش رابرای اهل فضل وادب سلامت بدارد، به نسخه مسجدسپهسالار رجوع کردم ونسخه خویش رابا آن دیوان سنجیدم . سپس بپایمردی دوست گـرامی و فاضلم آقای سهیلی خوانساری مدیر کتابخانه ملك تهران برنسخه‌ای ازدیوان سوزنی که در آن کتابخانه موجود است وبادیوان عبدالواسع جبلی دریك مجموعه قـرار دارد دست یافتم و آنرا مورد مطالعه قرارداده نسخه خـویش رابا آن تطبیق نمودم دراین هنگام بود که نسخه متعلق بکتابخانه مرحوم تیمورتاش را ازسایرنسخ منقح تریافته آنرامتن قراردادم و از دیگـرنسخ بعنوان نسخه بدل استفادت بردم . اکنون بسیارخرسندم کـه باهمه مشکلاتی که دراین راه وجودداشت توانستم قدمی دراین وادی بردارم . البته خود معترفم که کاروافی بمقصودنیست ودر آن خطایاوزللی توان یافت که براثرقلت ووقت وضیق مجال فرصت رفـع آن هفوات ممکن نشد . ولی ناامیدهم نیستم بل رجاء واثق دارم که این خدمت حقیرخود طـلایه کارهای جدی وشایسته‌ای خواهدبود که اهـل تحقیق و محبان ادب دراین راه خواهند نمود . درپایان مقال ازحسن اقبال و کمال التفاتی که آقای جعفری مدیرمؤسسهٔ چاپ وانتشارات امیر کبیرازاین وجیزه نموده وباسعه صدر وسائل چاپ آنرا فراهم آوردند . بینهایت سپاسگزاراست.

نیاوران شمیران بتاریخ سی‌ام آذر ماه ۱۳۳۷ هجری

ناصرالدین ـ شاه حسینی

واینك زندگانی سوزنی...

نام و نسب و تاریخ تولد و تخلص حکیم سوزنی

جمله تذکره نویسان نام و نسب وتخلص سوزنی‌را چنین‌ذکر کـرده‌اند «تاج الشعراءِ محمدبن علی‌سوزنی[1] ولی‌خود وی نام خویش‌را دربیتی عمر و در بیت دیگر محمدوجائی بوبکر آورده‌ولقب‌خودراسوزنی‌وخویشتن‌راهم‌حکیم‌سوزنی‌خوانده‌است.

دراینکه مردمان‌اورا عمرخوانند گوید :

نام‌من چون‌صاحب عادل‌عمرخوانند خلق　　　دوردار از جور گردون‌وزسمتکاری مرا

تا بود باقی طـریق سنت همنام مـن　　　برسبیل سنت همنام من داری مرا[2]

ودرباره اینکه نامش محمد است گوید :

نامم محمداست ومرا حمزه خوانده ای　　　ازنام حمزه فـال گرفتم به از سخنت[3]

☆

زیشان چو محمد بن مسعود　　　نی کمترومدح‌خوان دیگر[4]

ودرجائی دیگرنام خودرا بوبکر دانسته و گوید :

سوزنی القاب دارم لیك بـوبکرم بنام　　　خوب نامستم گنه کردم پناه آورده‌ام

درباره لقب خویش گوید :

چو سوزنی لقبم درکشم برشته نظم　　　بنـوك سوزن نظـام طبع در ثنا[5]

ودرجای‌دیگرچنین بیان‌میدارد :

چوسوزنی لقب آمد ز حرنار سقر　　　برون جهان چوسرسوزن ازصریر مرا

و گاهی ازخود به‌پیرسوزنگر وحکیم سوزنی وسوزنگر یاد کرده گوید :

هر آن‌درر که‌بدریای حکمت اندرهست　　　حکیم سوزنی آرد بسلك مـدح و ثنا[6]

۱ـ رجوع کنید به‌مجمع‌الصفحاء.ج۱ص۲٤۹ولباب‌الالباب. ج۲ ص۱۹۱ وسخن وسخنوران‌ج۱ص ۳۳٤ وتاریخ ادبیات درایران تألیف‌آقای دکترصفا ج۲ص ۶۲۲.

۲ـ رجوع کنید به‌ص۱۱۲ بیت‌چهارم وپنجم‌ازدیوان‌حاضر.

۳ـ رجوع کنید به‌ص٤٤٦ بیت‌اول ازدیوان‌حاضر.

٤ـ رجوع کنید‌به‌ص ۱۸۳ بیت‌بیست‌ویکم ازدیوان‌حاضر.

۵ـ رجوع کنید به‌ص۸ دیوان‌حاضربیت چهارم.

۶ـ رجوع کنید به‌ص۱۰۷ ازدیوان حاضربیت بیستم.

ودرجای دیگر آورده است :

حکیم سوزنی راازمدیحش　　　چودرجی بادپر ازدرمنضود [۱]

ونیز گوید :

حکیم سوزنیا آن زمانه بر تو گذشت　　　که کوه آهن کندی بسوزن ومکسان [۲]

☆

حکیم سوزنیم چشم شاعران بهجا　　　چو چشم باز بدوزم بسوزن پولاد [۳]

چاه کند ازسوزن خاطر حکیم سوزنی　　　تابر آمد یوسف یعقوب مدح توزشاه [٤]

ودراین ابیات خودرا پیرسوزنگر وسوزنگر خوانده است :

بسلك گوهر مدح توپیر سوزنگر　　　کشیدرشته بسوفارسوزن مکسان [٥]

☆

اگر توخواهی مؤمن شوی بیا بشنو　　　زقول شاعر سوزنگر این درست کلام [٦]

☆

بمدح مجلس میمون تومظفر باد　　　جریده سخن آرای پیرسوزنگر [۷]

پدرسوزنی پیشه شاعری داشته و نامش بیشك مسعود بوده است نه علی چنانکه تذکره نویسان نوشته اند . خوددراین باره گوید :

☆

ای دفترشعر پدرت آنکه بهر بیت　　　راوی زفزو خواندن آن چون دف تر ماند

ازتیغ هجای پدر من پدرتو　　　صد ره بهزیمت شد وسر برد وسپر ماند

☆

مداح تو صد هزار کس هست　　　هر سو بیکی زبان دیگر

زیشان چو محمد بن مسعود　　　نی کمتر و مدح خوان دیگر [۸]

۱ــ رجوع کنید بهص۱٦٦ بیت یازدهم ازدیوان حاضر.

۲ــ رجوع کنید بهص۲۸۸ بیت سوم ازدیوان حاضر.

۳ــ رجوع کنید بهص٤٤۷ بیت دهم ازدیوان حاضر.

٤ــ رجوع کنید بهص۳٤۱ بیت دوازدهم ازدیوان حاضر.

٥ــ رجوع کنید بهص۲۸٦ بیت نوزدهم ازدیوان حاضر.

٦ــ « « « «۲۷٥ بیت یازدهم از « «.

۷ « « « «۲۰۹ بیت هفدهم از « «

۸ــ « « « «۱۸۳ بیت بیست ویکم از دیوان حاضر.

بشاعری پدر خویش‌را نـه فرزندم   اگرنه معتقد مجلس خداوندم [۱]

☆

مسعود اگر زنده بدی ازپی این‌شعر   کردی‌زه واحسنت بمن‌شهره خلف‌بر [۲]

☆

طبع پسر مسعـود از گفته تـرفند   چون طبع پدر گشت باشعار طرف بر [۳]

حکیم سوزنی‌خویشتن‌را ازاحفاد سلمان فارسی صحابی‌مشهور میداند ودراین باره درمقام استهزاء رقیبی گوید :

تو از نژاد و تخمه سگبان قیصری   من از نـژاد سلمان یـار پیمبرم [٤]

☆

اگر به نسبت سلمانیم زروی پدر   نسب‌چه‌سودچو گو یدفلك‌فلاانساب
که تابسیرت سلمان‌شوم‌دعائی کن   مگر دعای‌تووحق‌من‌شودایجاب [٥]

☆

سوزنی درچند جا خودرا ازباب انتساب به سلمان فـارسی سلمانی خوانده واز آنجمله‌است .

هم بر آن وزن گفت سلمانی   ای سنائی بیا وقد خـم کن [٦]

وگاهی خودرا پسر سلمانی خوانده واز اینجهت دورنیست که تخلص پدرش سلمانی بوده‌است -

بسمر قند اگر چند کنون جهد کنی   بسلامت نجـهی از پسر سلمانی [۷]

۱- رجوع کنید بص ۲۷۳ بیت اول از دیوان‌حاضر
۲- « « « « ۳۹۰ « نخستین از « «
۳- « « « « ۳۸۹ «آخر از « «
٤- « « « « ٦٦ « دوم از « «
٥- « « « « ۱۱۹ «هفتم‌وهشتم‌از « «
٦- « « « « ٤۰۲ « شانزدهم از « «
۷- رجوع کنید بص ٤٦۸ بیت هفتم از « «

مولدسوزنی مولد سوزنی شهر نسف بوده واین همانست که بلسان عرب آنرا نخشب خوانندو بگفتهٔ مؤلف معجم البلدان شهری بوده بزرگ بادیه‌های بسیار که میان جیحون و سمرقند قرارداشته است وعوفی درجلددوم لباب الالباب درضمن بیان زندگی سوزنی بدین نکته اشارت کرده است[1] وخودنیز درباره زادگاه خویش چنین گوید:

حکیمان سرغزل گویند ومن بس سر غزل گویم
نیم گوئی من از نخشب کـه از آلار وخربارم[2]

واما درباره اینکه چرا تخلص سوزنی اختیار کرده سخن بسیاراست ولی آنچه ازفحوای کلام وی استنباط میشوداین است که سوزنگری میکرده واین شغل سوزنگری راخود کلاهدوزی می خواندودور نیست تخلص وی ازجهت اشتغالش بدین حرفه بوده است ودراشعاروی موارد بسیاری توان یافت که ازپیشه کلاهدوزی وسوزنگری خوددم زده وبالصراحه بدان اشارت کرده و گفته است:

تاچون تو کله‌دوختن آموزی ازما　　بردست و گریبان تو باشیم ره آموز[3]

این بیت را بدینطریق نیز نقل کرده‌اند:

تاچون کله‌دوزی حسن آموزی ازما　　بردست و گریبان تو باشیم ره آموز

ونیز درباره پیشه سوزنگری خود گوید:

بگفت ای کورسوزنگر مرا آزاد کن آخر　　که ازجورتو افتادست با کیمخت گر کارم[4]

✡

سوزنگری بمانم و کیمخت گر شوم　　خرلنگ شد بمیرد خرمردهٔ چولنگ[5]

بنابگفته عوفی براثر تعلق خاطری که بشاگرد سوزنگری پیدانموده بتعلم آن صنعت همت گماشت وخود ازاین دلدارجانی بنام نجم کلاهدوز یادمیکند و گوید:

منجمی را گفتم کـه هیچ نجم فلك　　بود چونجم کله دوزبیش من بر گوی

١ـ رجوع کنید به جلددوم لباب الالباب عوفی ص١٩١ وجلداول سخن وسخنوران حضرت استادی آقای بدیع الزمان فروزانفر ص٣٣٥.

٢ـ رجوع کنید به ص٦٨ بیت سیزدهم ازدیوان حاضر

٣ـ رجوع کنید به ص ٣٧٥ بیت دوازدهم ازدیوان حاضر

٤ـ « « « « ٦٨ « هفتم از « «

٥ـ « « « « ٦٠ « ششم از « «

جوابداد که بر آستان حسن وجمال — یکی است نجم کله دوزو تومنجم اوی
منجم توام ای نجم آسمان جلال — همیشه از نظر وصل تو سعادت جوی
بچشم دل نظری کن بمن ببین که مرا — زچشم سر بدورخ برروان شدست دو جوی

وجائی دیگر گوید :

غلام طلعت نجم کلاهــدوز منم — حکیم ابله وپیرجوان سپوز منم[1]

سوزنی معشوق دیگری داشته که نامش غازی ویا اینکه آن جوان درجرگه سپاهیان بوده است وازاوچنین یادمیکند :

ازفرق تاقدم همه خوبی ودلبریست — غازی بت من آنکه زجانم برهمن اش
ازغمزه تیردارد وازابروان کمان — آن دلفریب نرگس جادوی پرفن اش[2]

تا آنجا که گوید:

بیچاره سوزنی که بسودای غازئی — شد همچوخسروانی[3] خسران زده تن اش
چون خسروانی ازغم غازی نحیف شد — زانگونه سوزنی کـه ندانــی زسوزن اش
ای کاش خسروانی بودی بدین زمان — تــا بودی آستان خداوند مسکــن اش[4]

امادرباره تاریخ تولدسوزنی باید گفت که وی عمرطولانی یافته به پیری رسیده است وخود درابیات خویش ازسپیدی موی وشکستگی کالبد وماندگی وناتوانی خویش بسی یاد کرده است ونیز تاسن هشتادسالگی خویشتن رایاد آورشده و گوید .

جزمدح شاه بیهده گوئی است شاعری — هشتاد سال بس که بدی بیهده سرای

وچون دردیوان وی ابیاتی که دال برپنجاه وشصت وشصت وپنج وهفتاد وهشتادسالگی اوست[5]

۱ـ رجوع کنید به ص ۳۸۲ ابیات سیزدهم وچهاردهم وپانزدهم ازدیوان حاضر.
۲ـ رجوع کنید به ۲۵٦ بیت اول ازدیوان حاضر.
۳ـ مقصودابوطاهر طیب بن محمدخسروانی شاعرعهدساسانی است که بسال ۳٤۲ وفات یافته است .
٤ـ رجوع شود به ص ۲۲٤ و۲۲۵ ازدیوان حاضر.
۵ـ درپنجاه سالگی خود گوید سال برآمد مرا به پنجه واورا پنجه فروریخت وزشکار فروماند

درباره شصت سالگی خود گوید :

چوشصت گشت کمان قامت چوتیرمرا — چوشصت راست بــرآمد بهار وتیر مرا

ونیزدرشصت و هشت سالگی خود گوید :

بشصت وهشت رسیده است سال عمرم وهست — مــه رسیده زره بستر و قبــر آکندم

ونیزدرباره هفتاد سالگی خود گوید:

هفتاد ساله گشتی تــوحید وزهد گــوی — کم ژاژخای پیش مروچون خزان غنگ

ص ۲۳٤ ازدیوان حاضر:

توان یافت ونکته ای که دلالت بر فزونـی سن او از هشتاد کند دیـده نمیشود. به تقریب حدس توان گفت کـه وی در هشتاد یا هشتاد واند سالگی وفات یافته استواگر گفته‌تقی‌الدین کاشی و یا دولتشاه را که وفات سوزنی را بسال ۵۶۹ دانسته‌اند بپذیریم وی درمیان سال‌های ۴۸۷ و۴۸۹ متولد شده است وچنانچه قـول هدایت‌رادرمجمع‌الفصحاءِ که وفات سوزنی‌را ۵۶۲ انگاشته است قبول کنیم سوزنی میان سال‌های ۴۷۹و۴۸۲ تولدیافته است .

شاعری وهزل گوئی :

عوفی درلباب الالباب علت تمایل‌سوزنی رابشاعری عشق جوانك سوزنگری میداند ولی‌خود اودرباره پرداختن‌اش بشاعری گوید که من‌طبع شعرداشتم ازاینروی بشاعری پرداختم .

من طبع شعر دارم واو تازی ادیب پر کرده از هوا و هوس باد سارسر[۱]

وامادرباره‌اینکه‌چه شده‌است که‌طبع وی‌بمطایبه گوئی گرائیده‌خوددراینمورد سخنی‌دارد که ذکر آن‌بی‌لطف نیست وی گوید :

زیرا که شعرمن نرو من شاعر نرم بی..نو.....یرا گرنبود شعرمن‌رواست[۲]

✩

من آنکسم که چوبنهم براسب‌شوخی‌زین زدن نیارد ابلیس چنگ در فتراك

✩

حرام زاده سر وشوخ چشم و قلاشم فساد پیشه و محراب کوبم و دکاك

✩

بکوی‌شوخی وبیشرمی وبداندیشی اگر بدانی من نیك‌چستم و چالاك[۳]

۱ــ رجوع‌شود به‌ص ۵۲ بیت‌هشتم ازدیوان‌حاضر

۲ــ « « « ۶۵ «چهاردهم‌از « «

۳ــ « « « ۱۵۸ابیات‌دوازدهم وچهاردهم وهفدهم ازدیوان‌حاضر.

استادمحترم آقای دکترصفا باتتبعی که درباره هجو گوئی شعرای قرن‌ششم در جلددوم‌تاریخ‌ادبیات‌ایران‌نموده‌اند نکات جالبی‌مرقوم‌داشته‌اند که ماازجهت اهمیت مطلب آن قسمت را عیناً دراینجا میآوریم «هجووهزل ازموضوعاتی‌است که درشعر عربی ازسابق الایام وجودداشته ودرشعرپارسی‌ازادبیات عربی تقلید شده‌است ، آنچه ازاشعار فـارسی قرن چهارم در دست است نشان میدهد که در آن دوره‌هجووهزل‌در شعرفارسی بحد کافی معمول‌بود وغالباً جنبه شوخی‌بین شاعران ودوستان ونزدیکان آنان ویاجنبه تعرض ازطرف شاعر بمخالفان اوداشته است وخلاف آنچه تصور میشود ازرکاکت فکر وبذائت لسان‌هم دور نبوده منتهی باید توجه داشت که این رکاکت و بذائت بشدت دوره‌های بعد نمیرسد ورواج هجووهزل‌هم باندازه دوره‌های بعد نبود . دردوره موردمطالعه‌همچنانکه مدح جنبه مبالغه گرفت هجوهم درطریق اغراق وارد شد ویکی ازموضوعاتی گردید که شاعران سعی داشتند حتی‌المقدورطبع خودرا در آن بیازمایند . قصیده‌های مفصل وقطعات متعددومثنویهائی ازاین دوره دردست‌است که درهزل و هجو پرداخته شده‌است وحتی گاه انتقادات اجتماعی ، بنحوی که در حدیقةالحقیقه ملاحظه میکنم باهزل وسخنان رکیك همراه بوده است . بـرخی از شاعران بحدی درهجو وهزل مبالغه کرده وبآن توجه داشته‌اند که درهمه دوره‌های اول بعد بسمت شاعران هجو گـوی بدزبان شناخته شده‌اند مانند سوزنی ، حکیم‌ـ جلال، و کوشککی‌وروحی و ولوالجی وانوری ونظائر آنان. . . خلاصه کلام آنکه وضع اجتماعی نابهنجار ایران درقرن ششم و علی الخصوص اواخر آن قرن وسیله مؤثر در ترویج هجو وهزل بیان شاعران شده بود[۱]» و اماسوزنی جهت اینکه طبعش بهزل گوئی راغب تر ازجد گوئی‌است آنستکه بیشتروقتش صـرف مطالعه دواوین شعرای هزل گوی‌ازقبیل‌طیان وحکاك میشده‌است وخود دراین باره گوید .

رفیق ومونس من هزلهای طیان‌است حکایت خوش من خرزه نامه حکاك[۲]

وبااینهمه مدعی‌است که جدوهزل هردورا بخوبی‌میداند:

۱ـ رجوع‌فرمائید به‌تاریخ ادبیات درایران جلددوم تألیف‌استاد معظم‌آقای دکترذبیح‌اللّه‌صفا جلددوم صفحات۳۵٤و۳۵۵ و۳۵٦.

۲ـ رجوع شودبه ص۵۹ بیت ۷ ازدیوان حاضر.

آیم‌سوی هزل ازجد کز هزل بجد رفتم کاین‌دانم و آن‌دانم روشن‌چومه‌وپروین[۱]

ونثررا نیز گوئیاخوب مینوشته ودرنثرنویسی‌دستی‌داشته‌است.

ترا بنظم وبه نثر آفرین‌چنان گویم که نثرمن‌عبث ونظم من هدر نبود[۲]

وشعر خویش رابرترازدیگران دانسته وخودرا درشاعری استاد مسلم میداند :

به‌بی‌نیازی‌ایزدا گرخورم سوگند که نیست‌همچومنی‌شاعرسخن‌پرداز[۳]

ونیز گوید :

از همه شاعران منم افصح همه را از من است بر سرتاج

همچومن شاعری بجد وبهزل نیست در روم و خلج وقیجاج

قدر من بنده خود بود مجهول قدردانـی بدی بگیتی کاج[٤]

✡

ممدوح‌رابه‌ترب صفت هیچکس‌نکرد جزمن که شاعری سخن آرایم وسره[۵]

✡

ازنیشکراست این قلم شعر نویسم کزسیروی‌این‌شعرچوخروارشکرماند[٦]

وهجوخویش را درتیزی بسوزن تشبیه کرده است و گوید :

تیزدرفش‌است درعبارت ترکی سوزن هجوم تراخلیده‌ترازتیز[۷]

✡

پخته راخام وخام را پخته چست باشم بهر کدام کنم

بنمایم بشعر سحر حـلال شعر برشاعران حرام کنم

✡

دره نظم‌چون گذارم پای شاه راه سخن . بکام کنم[۸]

۱ـ « « « ۷٤ بیت هجدهم ازدیوان‌حاضر.

۲ـ « « « ۳۲ « نهم از « «

۳ـ « « « ۲۲۱« دهم از « «

٤ـ رجوع کنید به‌ص ۱٤۷ ابیات‌اول‌ودوم و سوم‌ازدیوان‌حاضر

۵ـ « « « ۸۳ بیت نهم‌ازدیوان‌حاضر.

٦ـ « « « ۲۵ « اول‌از « «

۷ـ « « « ۵۵٦ « هشتم‌از « «

۸ـ رجوع شودبه‌ص۲٦۰بیت‌شانزدهم‌وهجدهم دیوان‌حاضر

و درشاعری خویشتن را همطراز عنصری دانسته و گوید :

مرا بشاعری اندر چو عنصریست توان[1] — مدیح او نتوانم تمام گفتن اگر

دانش وهنر سوزنی:

سوزنی اززادگاه خود شهر نسف برای تحصیل به بخارا رفته ودر آن دیار بتحصیل پرداخته ودرفنون ادب وعلوم دین ازقبیل فقه واخبار وتفسیر وحدیث وحکمت دستی یافته است. واین نکته ازمطالعهٔ دیوان وی بخوبی برمیآید[2]، سوزنی درشاعری خویشتن راازجلالی وسنائی وقوامی ونظامی ومسعود رازی ورودکی برتر میشمرد وتنها ازانوری وعنصری به نیکی یادمیکند.

درتمجید ازانوری گوید :

بدیدار تو وز گرد رهت پر نورچشم ما[3] — امام اهل حکمت انوری را دیده روشن شد

ودرباره برتری شعرعنصری برشعرخود گوید :

من که باشم درجهان یاخود چه باشد شعر من[4] — عنصری بایستی اندرمجلس توشعر گوی

ودرباره هنروی باید به یقین گفت که در آغاز جوانی پیشه کلاهدوزی داشته است وقبلا باین مطلب اشارت رفته است[5]

جوانی وپیری

روزگار جوانی سوزنی بشادی وخوشی گذشته است ، جوانـی بوده تردامن و شاهدباز وعیار و قلاش وفساد پیشه که جز کامرانی وشادکامی منظوری نداشته وخود

☆

۱ـ رجوع شود به ص ۳۲۷ بیت هفتم ازدیوان حاضر

۲ـ دریکجا گوید :

پدرت را ملك العرش بقـرآن مـادح — هفده آیت بینی مدح وی اندر مصحف

ویاآنکه گوید :

هرکه دردنیا برآرد مسجدی ازبهرحق — باشد آن مسجدا گرچون آشیان سنگ خور

حق تعالی خانهٔ سازد مراورا در بهشت — هست برگفتار من ناطق شده نص خبر

ونیز گوید :

بدانکه گفت محمد حیا از ایمان است — ندارد ایمان آن . . . بـی حیا ومـیا

۳ـ رجوع شود به ص ۱۱۱ بیت پانزدهم ازدیوان حاضر.

٤ـ رجوع شود به ص ۳۳۲ بیت دوازدهم ازدیوان حاضر.

٥ـ رجوع شود به ص مقدمه دیوان حاضر.

دراین باره گوید :

حرام زاده سروشوخ چشم وقلاشم فساد پیشه ومحراب کوبم ودکاك
ستور بدرامانم کـه مـی نینند یشم نه‌ازز‌یان خداوند ونی‌زبیم هلاك[۱]

ونیز گوید :

چومصر جاهم ازهر بدی ومیترسم از آنکه سوی جهنم‌بودمسیر مرا[۲]

☆

بهر گنـاه مشارالیه خلـق شدم از آنکه وسوسهٔ دیوبد مشیر مرا[۳]

☆

بسی گناه صغیرو کبیر کردم کسب که‌نز کبیر خطر بود ونزصغیر مرا[٤]

☆

نمانـد در همه‌عالم‌ره بدی الاك هماره بود در آن راه بدمسیر مرا[٥]

ونیزدرباره روحیه وصفات خویش گوید :

زهر بدی که تودانی هزار چندانم مرا ندانداز آنگونه کس که من‌دانم
بآشکار بدم در نهان ز بد بترم خدای داندد من ز آشکار و پنهانم
تن‌من‌است‌چوسلطان‌معصیت‌فرمای من از قیاس غلام و مطیع سلطانم[٦]

و گویا دراواسط عمرصاحب جاه‌ومالی بوده وزند گانی مرفهی داشته است و ظاهراً این‌بعهد سنجر‌بن‌ملکشاه ۵۱۱-۵۵۲ بوده‌است ودورنیست که دردستگاه‌وی سمتی یافته وبشغلی پرداخته‌باشد چه‌دراین باره گوید :

پادشاه سنجر معز دین ودنیا آنکه‌هست کارهای‌دین‌ودنیای‌من‌ازوی‌چون‌نگار
یافتم از خدمت سلطان سلطانان دهر حشمت وجاه وشکوه‌ودولت‌وعزووقار
هم بفر دولت سلطان اعظم یافتم خویشتن‌بر‌ملك‌خاقان کامران‌و کامکار
کارمن بالا گرفت از اعتقاد نیك من کار من هر روز به‌شد تابه آمدروز گار

۱- رجوع‌شود به‌ص ۱۵۸ابیات چهاردهم وهجدهم ازدیوان حاضر.
۲ـ « کنید « ۱۱۷ بیت ششم ازدیوان‌حاضر.
۳ـ رجوع شودبه‌ص۱۱۷ بیت‌سوم‌ازدیوان‌حاضر
٤ـ « شود « ۱۱٦ بیت‌شانزدهم‌از « «
۵ـ « « « ۱۱۷ بیت چهارم از « «
٦ـ رجوع شود به ص۲۵۰ابیات چهارم وپنجم وششم ازدیوان‌حاضر.

مال بخشیدم نکو کردم بحق خاص و عام — خاص من بودم نگفتن خاص دارد عام دار

بر رعیت از حشم نامد بعهد من ستم — باز ماند از عدل من باز شکاری از شکار

عدل ورزیدم بعهد خویش چون همنام[1] خویش — تا بعقبی باشم اندر خلد باهمنام یار

مال خود بر کهتران خویشتن کردم فدا — تا فدای من شوند آنگه که باشد گیرودار[2]

و بطوریکه ازفحوای کلام وی برمیآید دردیوان سنجر شغلی داشته است وشاید درخدمت محمودبن محمدخان برادرزاده سنجر که پس ازفتح سمرقند بدست سنجر در ۵۲۴ خاقانی سمرقند بدو رسید عهده داریکی از مشاغل مهم درباری شده است وازاین راه مال ومنال بسیار بهم زده ولی حاسدان براوحسد بردند و از کسانیکه درحق آنان محبت بسیار نموده بود صدمه و آزار دیده نکته ای که ذکر آن دراینجا لازمست این است که سوزنی ابتدا گویدمن از جانب سنجر بشغلی گمارده شدم وسپس گوید که حاسدان نزد خاقان که بیشك مقصودش محمود بن محمد است تفتین کرده اند وسخن وی دراین باره این است که:

حق مال نعمت من هیچگون نشناختند — آن سگان نا بکار و آن خسان نابکار

کس بمال خویش چندین دشمن انگیزد که من — ای خداوندان مال الاعتبار الاعتبار

دشمنی کردندو بدگوئی برخاقان مرا — دردل خاقان نکندند از خلاف من عیار

خانمان من درآنروزی که آن هرگز مباد — غارت آن کردی که بامن بود همچون یارغار

زر وسیم وتر وخشك من همه برباد شد — هم بر آن جمله که آتش افتد اندر مرغزار

گنجهای خواسته بی جحتی درخواستند — وزپس این خواسته گشتند جانرا خواستار

فضل کرد ایزد بمن تابرمن ازخصمان خویش — جان برون بردم چو مردان ازمیانشان بر کنار

چونکه برسلطان سلطانان خبرشد حال من — کرد برنیك آمدمن حالی ازجیحون گذار

پیش سلطان جهانداران چو بوسیدم زمین — باز بگشاد آسمان بر من زبان اعتذار

وبطوریکه ازسخن وی برمیآید قصدجان اورانیز کرده بودندولی سلطان سنجر ازماوقع باخبر شده براو لطف بسیار نمود وبدو زروسیم بخشید و دراین زمان است که

---

۱ ـ مقصود عمربن خطاب خلیفه ثانی است چه سوزنی بطوریکه درصفحه قبل اشاره رفت نام خودرا عمر آورده است.

۲ ـ رجوع شود به صفحات ۱۸۶ و ۱۸۷ ازدیوان حاضر.

خودرا مستطیع دانسته و برخویش زیارت خانه خدالازم میشمرد و گوید چون بخانه خدامشرف شدم ازپرورد گاربقاء دوام سلطنت سنجر راخواهم خواست.

بازدیگر ره توانگر گشتم ازاحسان او — حج اسلام است مرمرد توانگر راشعار
ازخداوند جهان خواهم بقای عمر شاه — ساعتی کان حلقه رادرساعد آرم چون سوار
عدل سلطان جهان خواهم زجبار جهان — چون بهنگام تضرع برحجر مالم عذار[1]

ولی در دیوان وی قرینه‌ای که مبین گزاردن حج باشد دیده نمیشود.

ودرجای دیگر گوید:

باچنین جاه وچنین حشمت که من دارم کنون
نیست لایق اینچنین دردو چنین زاری زار[2]

اما سرانجام کارش بمسکنت وفقارت میکشد واز این رهگذر بلای بسیار می بیند چنانکه گوید :

چراغ عمر مرا کم شده است روغن عیش — نه من بمیرم نه خوش همی بر افروزم
شدم چراغ حکیمان چراغ بی روغن — چنانکه طیان گفته است اندر آن سوزم
زجامه جامه بتن برنماند چندانی — که کنج چشم کنم پاك و بینی و فوزم
بجان تو که خود امروز را ندانم نان — زبیست روز چنین بوده‌ام که امروزم[3]

جای دیگر گوید:

اندیشه کفاف و تمنای طفلکان — کردند بازم از زن و فرزند منفصل
سه‌ماه تا زفاقه ایشان برون جهم — خواهم شدن بسوی سمرقند مرتجل[4]

ونیز گوید:

ازتهی دستی واز تنگی اسباب معاش — آمداز بخت بران خیل و بر این والی ویل[5]

١- رجوع کنید به‌ص١٨٦ وص١٨٧ : دیوان حاضر.
٢- رجوع کنید به‌ص١١٣ بیت اول ازدیوان حاضر.
٣- رجوع شود به‌ص ٤٢٨ ابیات چهاردهم وپانزدهم وشانزدهم وهفدهم ازدیوان حاضر.
٤- رجوع شود به‌ص ٤٢٧ ابیات ششم وهفتم ازدیوان حاضر.
٥- رجوع کنید به‌ص ٤٢٧ بیت هجدهم ازدیوان حاضر.

وهمچنین گوید:

زبی نانی‌ای صدر ترسم که گویم — مرا جامه‌دادی‌بنان‌خرج کردم[1]

واین تنگدستی بیشتر ازجهت تعدد فرزندبوده است چه‌درابیات خودباین نکته اشاره نموده و گوید:

به‌پیرانه سرهفت نان خواره گشتم — چو بازن حدیث از سر فرج کردم

پی‌نان فرزند وزن یاد حکمت — قضا گیرو سالوس در کرج کردم[2]

واز دوران تجردخودبسی خشنودبوده واززن گرفتن خویش که بگفته دوستی بدان‌دست‌یازیده‌یاد کرده وبر آن تأسف میخورد.

مرمرا بود از همه شعرا — پادشا وار حکم برتن خویش

داشتم در میانه حکما — سرخ‌روی‌وشپیچ گردن‌خویش

نام زن برزبان من نگذشت — که لبان نازدم بسوزن خویش

زن بمزدی ز راه برد مرا — عاشق شلف ریز برزن خویش

گفت‌زن کن‌چنانکه‌من کردم — تابدانی مکان ومسکن خویش

گفت او کرد مرمرا معذور — کور کردم ره معین خویش

مردمردان بدم چو زن کردم — گشتم از بهرزن زن‌زن‌خویش

هرزمان‌زین‌خطا که من کردم — سیلئی‌در کشم‌بگردن‌خویش[3]

☆☆☆

زن کردم ای ولی نعم ازبرای آن — تا کدخدای گردم ومردی نکوشوم

آگه شدم که گر بمثل روی‌اونهم — در دست زن چوکاغذ تزویز گوشوم[4]

واز آن‌همسر فرزندانی‌بهم‌رسانیده که‌یکی‌از آنهاضیاءالدین‌خوانده‌میشده‌است.

ازجگربندان‌خود گشتم جدا بادرددل — کردتیمارجگربندان‌جگرخواری‌مرا

برسرایشان گهرباریدم‌از کف‌تا کنون — ازبن مژگان بدید آمد گهر باری مرا

۱ـ رجوع‌شود به‌ص ٤٢٨ بیت‌دهم ازدیوان‌حاضر.

۲ـ رجوع‌شود به‌ص ٤٢٨ ابیات‌هشتم ونهم ازدیوان‌حاضر

۳ـ رجوع‌شود به‌ص ٥٦ وص ٥٧ ازدیوان‌حاضر.

٤ـ رجوع‌شود به‌ص ٤٥٤ پنجم‌وششم ازدیوان‌حاضر.

بی ضیاءالدین روشن رای و بی اولاد او　　مینماید جمله روشن جهان تاری مرا
دردل ودر دیده شوق نورسان نوخطم　　آذر بر زین نهاد وابر آزاری مرا
شد دلم غمخوار فرزندان و دلبندان خویش　　نامده از کس بگیتی در غم وخواری مرا[1]

و گویا یکی از فرزندانش حیات ناپایدار را وداع گفته و بردل پدر غمی جانسوز نهاده است .

چون ز بیماری بر ستم مرگ فرزندی رسید　　تا که از سر تازه دارد رنج بیماری مرا
چرخ زنگاری بشادیهای من میبرد رشك　　زنگ غم بر دل نهاد این چرخ زنگاری مرا
غنچه گل را که چون وی نی بگلزار بهشت　　زار کار من که باید دید گلزاری مرا[2]

و از اینکه، فرزندانش طبع شعر ندارند و چون او شاعر نیستند اظهار تأسف نموده گوید

هر چند ندارد پسر من خبر از شعر　　از حنجر هجوش پسرت خواهد سر ماند[3]

ودر باره پیری وفرسودگی ودرماندگی خویش چنین اظهار نگرانی میکند:

ای سوزنی چون سوزن زنگاره خورده ای　　بی آب و بی فروغ و فرومایه و حقیر
پیری چه عمر من بمه و سال صید کرد　　شد روزهای روشن من چون شبان تیر
مویم چو شیر گشت و شد از عمر سیر باز　　کز یك گناه باز نگردم بعمر سیر[4]

✩✩✩

بفحش وهزل جوانی به پیری آوردم　　که هیچ شرم نبود از جوان و پیر مرا[5]

و باینطریق بانکبت وتیره روزی دوران پیری را بسر آورده است .

مذهب سوزنی

عاشقی شد رسم وراه وسیرت و آیین مرا　　هر که بیند بیند این را بامن و بااین مرا[6]

شك نیست که سوزنی مردی لاابالی و بی بندوبار و نسبت بآداب وسنن مذهب

۱- رجوع کنید بهص ۱۱۲ ازدیوان حاضر.
۲- رجوع شود بهص۱۱۲ ابیات شانزده، وهفده وهجده ازدیوان حاضر.
۳- رجوع شود بهص۲۴ بیت هجدهم ازدیوان حاضر.
٤- رجوع شود بهص۱۷۰ وص۱۷۱ ازدیوان حاضر.
٥- رجوع شود بهص۱۱٦ بیت سیزدهم ازدیوان حاضر.
٦- رجوع شود بهص ۱۱٤ بیت سیزدهم ازدیوان حاضر.

بی‌اعتنا بوده‌است و این موجب عدم تعصب دروی‌شده‌است. چنانکه جائی همچون پرهیزگاران گوید

درسینه هر کس که بود بغض ائمه — جاوید چنان دانش که‌درقعرسقرماند[۱]

ویا آنکه گوید:

هوای آل نبی‌را زادل من است وطن — دمی‌م باد که بی این هوا بود دل من

درین‌هوا که‌منم‌رنگ‌وبوی‌بدعت‌نیست — که‌این‌هوا همه‌عین‌شریعت‌است‌وسنن

من‌از هوای جگر گوشگان پیغمبر — نه بر کنم دل تاجان بود موافق تن[۲]

ودرجائی از خلفای اربعه به‌نیکی‌یاد کرده گوید :

ازدلی‌صافی وطبعی‌پاك وایمانی درست — بر ره توحید حق باشم قوی و استوار

از پی توحید او گویم ثنای مصطفی — احمد مختار کو از انبیا بود اختیار

صاحب‌تاج ولوای‌حمدومعراج وبراق — صاحب‌فرمان‌وحج‌وغزوصاحب‌ذوالفقار

وزپی حمد و درود وی ثنا گویم‌بسی — برامامان پسندیده گزیده هر چهار[۳]

ودرمدح تاج‌الدین گوید:

از نسل حسین بن علی شاه شهیدی — نز تخمه جمشیدی ونز گوهرمهراج[۴]

تابدانجا که گوید:

تا بدرقه از دوستی آل علی نیست — برقافله دین هدی دیو نهد باج

کعبه‌است‌دل‌من که‌بدان کعبه‌نیاید — بی‌دوستی آل نبی قافله حاج[۵]

ونیزدرجائی ازقول‌دیگران بظهور مهدی موعود درآخر زمان چنین اشاره‌میکند.

گویند مهدی‌آیدصاحب قرآن برون — چون‌مدت‌زمانه خوهدبر کران‌رسید[۶]

۱ـ رجوع‌شودبه‌ص ۲۴ « پانزدهم ازدیوان‌حاضر.

۲ـ « « « ۳۲۰ ابیات‌اول‌وسوم و ٤ ازدیوان‌حاضر.

۳ـ « « « ۱۸۶ ابیات دوازده وسیزده وچهارده وپانزده‌ازدیوان‌حاضر.

٤ـ « « « ۱٤۵ بیت‌پنجم‌ازدیوان‌حاضر.

۵ـ رجوع‌شود به‌ص۱٤۵ بیت اول‌ازص۱٤٦ ازدیوان‌حاضر.

٦ـ « « « ۱۵۹ بیت‌ششم ازص ۱۵۹از « «

ونیز درقصیده‌ای که دروصف افتخارالدین علی بن احمد گفته بطریقی ازشیعه یاد میکند که‌روشن میگردد خود شیعه نبوده‌است:

سپهرجاه علی افتخار دین که زفخر　　چو شیعه‌مذهب خودرا بر آن علی بندم[1]

ودر قصیده‌ای که درهجوخمخانه‌ومدح عمیدالدین گفته از خلفای اربعه به نیکی یادمیکند:

صدیق صفوت‌صدری عمر صلابت‌وعدل　　بشرم‌وحلم چوعثمان علی بعلم‌وسخا[2]

ودرقصیده‌ای که در هجوخمخانه ومدح نظام الدین است‌از مالکی مذهبان بزشتی یاد میکند:

مالکی مـذهبـان خر خـواره　　کرده‌اند آزمون بسیخ کباب[3]

وگاهی درمداحی‌چنان‌تندمیرود که‌ممدوح‌را باپیامبر ازجهت‌مقام‌یکی‌دانسته و این خوددال بربی‌بندو باری وی درمذهب است، چنانکه در مدح اطهرالدین بن اشرف‌الدین گردید:

اطهر و اشرف شه آل حسین بن علی　　آنکه علی جاه اوهر روزعالیتر سزد
گر سزیدی ازپس‌جدش دگرپیغمبری　　امت جدش بر آنندی که پیغمبر سزد
جز خداوندی که بردی نام معبودی‌سزاست　　هرخداوندی که‌باشدمروراچاکرسزد
چون مناقب نامه آل علی دفتر کند　　نام او چون فاتحه آغاز آن دفترسزد[4]

ویا آنکه در مدح علی بن الحسین ذوالفقارچنین گوید

آن‌علی کزعکس لمع ذوالفقارش برفلك　　آفتاب ازبیم‌خون‌آلود رفتی‌چون شهاب
گر بایام توبودی چون‌توبنشستی‌بملك　　از برای تهنیت یا ازبرای فتح باب
ذوالفقارخودبهم نامی به پیش تخت تو　　تحفه آوردی بخون دشمنانت داده‌آب[5]

۱- رجوع شود به‌ص۲۷۳ بیت دوم‌ازدیوان‌حاضر.
۲- « « « ۶ بیت‌چهارم ازدیوان‌حاضر.
۳- « « « ۱۶ بیت‌هشتم ازدیوان‌حاضر.
۴- « « « ۱۵۹ابیات هفده‌وهجده ونوزده وبیست ازدیوان‌حاضر.
۵- رجوع شودبه‌ص۱۲۳ بیت بیست‌ونه‌وده‌ازدیوان‌حاضر.

بنابر آنچه ذکر آن رفت به یقین ثابت میشود که سوزنی مردی بی اعتقاد و بی بندوبار بوده است که باصطلاح درمورد مذهب هم نان را به نرخ روز میخورده روزی که اقتضا میکرده مؤمن متقی میشده وگر روز پشت پا بهمه چیز زده برای کسب وجهی ممدوح را بپایهٔ پیامبری میرسانیده ودرشجاعت و سخاوعلم ازعلی برتری میشمرده است.

بااینهمه درپیری بمذهب گرائیده وازپروردگار عاجزانه خواسته است که:

بحق اشهدان لااله الاالله چنان بمیران کاین قول برزبان رانم[1]

چهره‌های تابناکی

که سوزنی دردیوان خویش از ایشان یادی کرده است

الف- سلاطین وحکام

۱ـ ارسلان‌خان محمدبن سلیمان

ملك ارسلان‌خان محمد از پادشاهان آل افراسیاب (۴۹۵ - ۵۲۴) که سوزنی بکرات مدح اورا گفته‌واورا ستوده‌است.

۲ـ محمودبن محمدخان فرزند او وخواهرزاده سنجر که پس از فتح سمرقند بدست سنجر در سال ۵۲۴ خاقانی سمرقند بدورسید ۵۲۶ وپس ازوفات سنجر ۵۵۲ بوصیت اونام سلطنت خراسان یافت ودر سال ۵۵۶ ازطایفه غز که نام فرمانبرداری او داشتند گریخت ودررمضان ۵۵۷ بدست نویدحاکم نیشابور مکمول ومخلوع گردید.

۳ـسنجربن ملکشاه.

سنجر درسال ۵۱۱ بتأسیس سلجوقیان مشرق همت گماشت ونزدیك بەشصت و دوسال حکومت کرد وازوقایع مهم عهدسنجر یکی آنست که درسال ۵۲۴ حاکم سمرقند احمدبن سلیمان باوی ازدرمخالفت درآمدسلطان آن شهررا بگرفت واحمدرا ببخشید و

۱- رجوع شود به‌ص ۲۵۱ بیت آخر ازدیوان حاضر.

مجدداً اورا حاکم سمرقند نمود و همچنین با برادرزاده خود مسعود در عراق جنگ سختی نمود واورا از پای در آورد و از روی جوانمردی قلم عفو بر تقصیر او کشید و سلطنت عراق و آذربایجان را باو داد سلطان سنجر به تحریك امرا و خویشان با قراختائیان که طایفه‌ای از ترکان بودند جنگ کرد و از ایشان شکست خورد پس از واقعه قراختائیان بواسطه غلبه سنجر بر علاء - الدین عذری ۵۳٤ مجدداً هیبت او در قلوب جایگیر شد.

تا اینکه مقابله با غزها پیش آمد و سلطان اسیر شد. سنجر مادام که زوجه‌اش ترکان خاتون حیات داشت

ب — شعراء

جلالی ترمذی

این جلالی همانست که سوزنی اواخر خمخانه میخواند و ویرا بسی هجاها گفته است و بطوریکه از سخن سوزنی بر میآید، این جلالی خود یا اجدادش مسیحی بوده‌اند عوفی این شخص را حکیم جلال ضبط کرده است و گوید: «حکیم جلال در زبان سوزنی افتاده و ببلای هجای او مبتلا شد[1] و دولتشاه سمرقندی در تذکرة الشعراء خود مینویسد: «علمای مدرسه اتفاق کردند و پسر خمار را بر آن داشتند تا سوزنی را هجا گوید و او سوزنی را هجوهای رکیك گفته و سوزنی نیز با او معارض شده[2] بیشك قسمتی از دیوان سوزنی در هجو همین جلالی است که اورا بشدت هجو کرده و هجاهای رکیك گفته و از وی بزشتی یاد نموده است.

عنصری

ابوالقاسم حسن بن احمد عنصری بلخی سر آمد سخنوران پارسی در دربار محمود و مسعود بوده است. چنانکه از اشعار وی بر میآید اطلاعات او تنها منحصر بادب شعر نبوده است. بلکه از علوم اوائل که در قرن چهارم در خراسان رائج بوده اطلاعات کافی داشته است[3]

۱- جلد دوم لباب الالباب ص ۱۹۸ و ۱۹۹.

۲- تذکره دولتشاه سمرقندی ص ۱۰۰.

۳- رجوع شود به تاریخ ادبیات آقای دکتر صفا، جلد اول ص ۵۶۲ و ۵۶۳

وفات عنصری را بسال ۴۳۱ نوشته‌اند. سوزنی در دیوان خویش از عنصری به‌نیکی یادمیکند ودرشش مورد ازاو بدینطریق سخن میراند:

۱- ازسر گذشت بودونبود همه جهان — دیوان عنصریست زمحمود یادگار
وز خادمان مجلس محمود تاج دین — چون عنصری هزاربر آمد بیك شمار[1]

۲- درمدح ممدوحی گوید:

عنصری باید تا نظم مدیح تو کند — سوزنی کیست کزاو نظم تو گردد منظم[2]

۳- عنصری ازخسرو غازی شه زاول بشعر — پیلوار زر گرفت ودیبه واسب وسیام[3]

۴- ازروان عنصری درخواب تاقین یافتم — کای جهانرا دیدن روی تومال مشتری
تابرین وزن وقوافی آخرین گفتم ترا — آفرینها میفرستم بر روان عنصری[4]

۵- مدیح او نتوانم تمام گفتن اگر — مرا بشاعری اندرچوعنصریست توان[5]

۶- درمدح نصیرالدین علی گوید:

ببحر مدح توباصد تکلف — نیارد عنصری زد آشنائی[6]

رودکی

استاد ابوعبدالله جعفربن محمدرودکی سمرقندی اصلش ازرودك سمرقندبوده وآوازی خوش داشته واز دیدگان نابینا بوده است. وی دردربارنصربن احمد سامانی بسرمیبرده وچنگ رانیکومینواخته‌است.

رودکی بکثرت شعرمعروف است وفات اورا درسنهٔ ۳۲۹ یا ۳۳۰ نوشه‌اند رودکی در دیوان خویش ازاوذکرخیری نموده‌ودردیوان خویش چندموردازاو یادکرده است از آنجمله‌است:

۱- رجوع شود به‌ص ۲۱۳ دیوان حاضر ابیات ششم وهفتم.

۲- رجوع شود به‌ص ۲۷۹ بیت دهم ازدیوان حاضر.

۳- رجوع شود بص ۲۶۶ بیت سیزدهم ازدیوان حاضر.

۴- رجوع شود به‌ص ۳۴۸ ابیات هفتم وهشتم ازدیوان حاضر.

۵- رجوع شود به‌ص ۳۲۷ بیت هفتم ازدیوان حاضر.

۶- رجوع شود به‌ص ۴۹۰ بیست چهاردهم ازدیوان حاضر.

رود کی راااندران جامه که‌وصف باده‌بود   داددیناری هزار از زر آتشگون فام[1]

۱- قیمت عیار راهم فام کرداز دیگری   بلعمی عیاروار از رود کی بفکند فام

۲- درمدح صدرجهان گوید:

در مدح تو بصورت تضمین ادا کنم   یك بیت رود کی‌را در حق بلعمی

صدر جهان همه تاریك‌شب شدست   ازبهر ما سپیدهٔ صادق همی دمی[2]

سنائی غزنوی

ابوالمجدمجدودبن آدم‌سنائی از گویند گان‌استادزبان‌فارسی است‌وی‌در آغازحال ازمدح سرایان‌بوده‌و گاهی‌نیزسخنان‌هزل آمیز میگفت سرانجام‌ازمدح دست‌برداشت وازدر گاه‌شاهان‌دل‌بر کندودر کنج‌خانه‌نشست‌از آثاراوحدیقه‌الحقیقه،طریق‌التحقیق، رساله‌سیرالعبادودیوان‌قصایدوغزلیات‌اوست‌وفات‌رادرسال ٥٤٥ نوشته‌اند.سوزنی‌دردیوان خویش دوازده بار نام سنائی‌رابرده‌ودرتمام موارد ازوی‌بزشتی‌یاد کرده است و آن این است :

۱- هست‌این‌جواب آنکه‌سنائی‌بنظم کرد   این‌ابلهان که بی‌سببی دشمن منند[3]

۲ - سوزنی مـدح گوی مجلس او   کـوسری داشت بـرسر اصحـاب

بـا سنائی بـدی مطـایبتش   خوشتر از داستان دعد ورباب[4]

۳-سنائیا بکجائی که تـابنالی زار   که‌سوزنی چه‌خری بست برطویله‌تو[5]

٤- ای سنائی ز من و کور عطیه‌خبری   جستجوئی نکنی، دانی تا بر چه دریم

چند گوئی که سنائی و سنائی وثنا   نه سنائی زرسرخست و نه ما از گزریم

۱- رجوع شودبه‌ص ۲٦٦ بیت‌هفتم و نهم ازدیوان حاضر.

۲- رجوع شودبه‌ص ۳٤۱ ابیات هفتم وهشتم ازدیوان حاضر.

۳- رجوع به‌ص ۲۷ بیت دهم ازدیوان حاضر.

٤- « « به ص ۱٥ ابیات دهم‌ویازدهم‌ازدیوان‌حاضر

ای‌سنائی بجز آن هست که تو باهنری ای‌سنائی بجز این هست که ما بی‌هنریم[۱]

۵- این‌است جواب غزل‌خواجه‌سنائی ما فرش بـزرگی بجهان باز کشیدیم

☆

ای‌سنائی بیا وقد خم کن باد بوق مرا ...ن کم کن

☆

هم بر آن وزن گفت سلمانی ای سنائی بیا وقد خم کن[۲]

☆

چون شعر سنائی کم گویند در این‌عالم ای‌چون‌تو ندیده‌جم، آخر چه‌جمال‌است‌این[۳]

۶ - سهل است سنائیا سنای تـو وین قدر و فضیلت و بهای تو[٤]

۷-این‌جواب آن، کجا گوید‌سنائی‌غزنوی ای سنائی دم درین عالم قلندروارزن[۵]

۸-چون‌سنائی‌شاعری‌برسازم‌از‌نیمورا گر بر سر نیمور تر ساوار بندم شاره‌ای

هم بر آن وزن سنائی گفت سلمانی بچه عقل و جانم برد شوخی آفتی پتیاره‌ای[٦]

۹- همه نقیصه شعر توای سنائی خران بوصف حمدان گفتم زروی‌طیبت وبازی

جواب‌این‌غزل‌است آن کجاسنائی گوید چرا ز روی لطافت بدین‌غریب نسازی[۷]

۱۰این‌جواب آن، کجا گوید‌سنائی‌غزنوی گاه آن آمد بتا کاندرخرابی دم زنی[۸]

۱۱ - این است جواب غزل خواجه سنائی بـق‌بق بققوبق بققو ، بـق بققیقی[۹]

۱- رجوع شود به‌ص۴۰۰ ابیات اول ودوم وسوم ازدیوان‌حاضر.

۲- شود به‌ص ۴۰۲ ابیات سوم وپنجم وشانزدهم ازدیوان‌حاضر.

۳- رجوع شود به‌ص ۴۰۳ بیت دوازدهم‌ص۴۰۳.

٤- رجوع شودبه‌ص ۴۰۸ بیت‌دهم ازدیوان‌حاضر.

۵- رجوع شودبه‌ص٤۰٤ بیت هشتم ازدیوان‌حاضر.

٦- رجوع شودبه‌ص ٤۱۱ابیات هفدهم وهیجدهم ازدیوان‌حاضر.

۷- رجوع شودبه‌ص ٤۱۳ ابیات دهم ویازدهم ازدیوان‌حاضر.

۸- رجوع شودبه‌ص ٤۱٤ بیت هفتم از دیوان‌حاضر.

۹- رجوع شودبه ض٤۷٦ بیت هفدهم ازدیوان حاضر.

١٢- ای‌سنائی تو کجائی که بخون‌تودریم تـابـه نیمور هجا نفخه شعرت بـدریم
چند گوئی که سخنهای سنائی نخرند نخریم و نخریم و نخریم و نخریم[١]

نظامی

حکیم‌جمال‌الدین‌ابومحمدالیاس‌بن‌یوسف‌بن‌زکی‌بن‌مؤیدنظامی گنجه‌یی ازاستادان بزرگ‌وازارکان‌شعرفارسی‌است.مولداوراهمه‌تذکره‌نویسان گنجه دانسته‌اند واوخود نیزدر اشعارخویش‌نسبت خودرا بگنجه تصریح کرده‌است تاریخ وفات نظامی‌را ٦١٩ دانسته‌اند ونظامی غیر ازدیوانی که عدد ابیات آنرا بیست‌هزار بیت نوشته‌اند پنج کتاب مشهوربنام پنج گنج‌دارد وآن‌عبارتست ازمخزن‌الاسراروخسرووشیرین ولیلی و مجنون و بهرامنامه یاهفت‌پیکر یاهفت گنبدواسکندرنامه است. سوزنی درديوان خود درنه مورد از نظامی یاد کرده است وآن این‌است .

١- نظامی‌ارچه نمرد است‌مرده انگارم — بنظم مرثیتش حق طبع بگذارم[٢]
٢- نظامی‌ارکه نمرده‌است‌مرده انگارم — همی بقعر درك بر گشاده است زبان
بنظم مرثیتش حق طبع بگذارم — زمن بخود نبرد جز چنین قصیده گمان[٣]
٣ - همچو نظامی هلاك وفتنه تازی — لیکن شغل تو بر خلاف نظامی[٤]
٤- رازل‌نه همانا که بدی همچو نظامی — در صدر نظام الدین برخواندن اشعار[٥]
٥-ای نظامی کلکی بی سرو بی سامانی — بنعوشاك و جهود ومغ و تر سامانی
نظامیا کل وسامان ببلخ هست دودیه — تو آن کلی وترا بلخ یار سامانی[٦]
٢- بازوشکار بست نظامی دل و هوسی — فتراك او نه بند بی صید هچ کنم[٧]

١- رجوع به‌ص ٣٩٩ بیت یازدهم وبیت بیستم ازدیوان حاضر؟
٢- رجوع شودبه‌ص ٦٢ بیت یازدهم ازدیوان حاضر.
٣- رجوع شودبه‌ص١٧٦ابیات‌هشتم ونهم ازدیوان حاضر .
٤- رجوع شود شودبه‌ص ٩٩ بیت نهم ازدیوان حاضر.
٥- رجوع شودبه‌ص ١٩٧ بیت بیستم ازدیوان حاضر.
٦- رجوع شودبه‌ص ٤٦٨ ابیات هشتم ویازدهم ازدیوان حاضر.
- رجع شودبه‌ص٤٧٢ بیت ششم ازدیوان حاضر.

۷ـ گویند مرا که از نظامی   چون صله نداد باز خوه شعر[1]

۸ـ همت مکن‌ای نظامی پست بلند   برطاق زراندود خود از خیره مخند[2]

معزی

ابو عبدالله محمد بن عبدالملک معزی نیشابوری ازشعرای نامدار عصر سلجوقی است. پدرش عبدالملک برهانی تخلص داشته‌است معزی درسنه ۵۴۲ وفات‌یافت سوزنی در دیوان خوددرچهارموردازمعزی یاد کرده است و آن موارد این‌است:

۱ـ این‌است‌جواب سخن‌میر معزی   مه‌بین که‌زنو درخط آن‌خوش‌پسر آمد[3]

۲ـ جواب‌شعر معزیست آن کجا گوید   سمن‌بری که‌فسونگر شدست عبهر او[4]

۳ـ ازپس نهمار تا چه گفت معزی   هر که کندقصدتخت‌وبخت تو نهمار[5]

۴ـ این‌است‌محابات‌یکی‌شعر معزی   آنشب که مرا بودمی وصل بکف‌بر[6]

رشیدالدین وطواط:

نام‌رشیدالدین‌وپدرش هردو محمد است ونسب او بخلیفهٔ ثانی عمر بن‌الخطاب میرسد وازاینروی‌در کتب‌اوراعمری میگویندلفظ‌رشید که‌دراشعارمعاصرین خود نیز بدان‌خوانده‌شده‌ازلقب‌اورشیدالدین‌تخفیف‌یافته‌است‌وطواط‌ازافاضل‌شعراءونویسندگان عصرخود بوده‌است‌وبهردوزبان عربی‌وپارسی نثرمینوشته‌وشعر میگفته‌است. رشیدالدین‌درمدرسه‌نظامیه‌بلخ‌بتحصیل‌اشتغال‌ورزیده‌ودرعصرخودازاستادان بزرگ فن ادب‌بشمارمیرفته‌است‌رشیدالدین‌تألیفات بسیار داشته است ازآنجمله‌است دیوان‌اشعار

۱ـ رجوع شودبه‌ص ۴۷۴ بیت اول‌ازدیوان حاضر.

۲ـ رجوع شودبه‌ص ۵۰۱ بیت یازدهم ازدیوان‌حاضر.

۳ـ رجوع شودبه‌ص ۳۰ بیت هیجدهم ازدیوان‌حاضر.

۴ـ رجوع شودبه‌ص ۷۹ بیت شانزدهم ازدیوان حاضر.

۵ـ رجوع شودبه‌ص ۹۸ بیت دوم ازدیوان حاضر.

۶ـ رجوع‌شودبه‌ص۳۹۰بیت‌سوم‌ازدیوان‌حاضر.

پارسی ورسائل عربی و کتاب حدائق السحر فی دقائق الشعر وفات وطواط رابسال ٥٧٣ ضبط کرده اند . سوزنی در دیوان خود رادر چندمورد ازوطواط بدینطریق یاد کرده است.

١- دیدم رشید دین شه ارباب نظم را　　به لشکر سخن چو رشیدی خدایگان[١]

٢-هر که دیوان رشیدالدین را ازپس آن　　وصف منهاج نظر میکند از آن طیر است[٢]

دیگر ازشعرائی که سوزنی دردیوان خویش از آنها یادی کرده است عبارتنداز منجیك ترمذی دردو مورد.

١- من آنکسم که چو کردی بهجو گفتن رای　　هزار منجیك ازپیش من کم آرد پای[٣]

٢-بحسب حالم منجیك ترمذی گفته است　　که از تخلص مدح مؤیدین جمال

وخسروانی دریك مورد:

بیچاره سوزنی که بسودای غازئی　　شد همچو خسروان خسران زده تنش

چون خسروانی ازغم غازی نحیف شد　　زانگونه سوزنی که ندانی زسوزنش

ای کاش خسروانی بودی بدین زمان　　تا بوده آستان خداوند مسکنش[٤]

و کسائی دریك مورد:

کردعتبی با کسائی همچنین کردار خوب　　ماندعتبی از کسائی تا قیامت زنده نام[٥]

وعسجدی در یك مورد

زرین سخن سواری ازشعر عسجدیست　　بردست چون سوار عنان سخن بجنگ[٦]

وانوری دریك مورد:

١- رجوع شود به ص ٤٢٩ بیت هفتم ازدیوان حاضر.

٢- رجوع شود به ص ٤٧٨ بیت چهاردهم از دیوان حاضر.

٣- رجوع شود به ص ٩٣ بیت اول دیوان حاضر .

٤- رجوع شود به ص ٢٤٨　　«

٥- رجوع شود به ص ٢٢٥ ابیات دوم وسوم وچهارم ازدیوان حاضر .

٦- رجوع شود به ص ٢٥٦ بیت بیست هشتم ازدیوان حاضر.

امام اهل حکمت انوری را دیده روشن شد — بدیدار توو زگرد رهت هر نور چشم ما[1]

وازرشیدی سمرقندی سه مورد:

۱- دستار مشرق و مغرب رشیدی را بشعر — داد سعدالملك قطرمیرزی ازسیم خام

۲- استاد رشیدی را شعریست ردیفش — چون زلف بتان نغز وبهنجار شکسته[2]

۳- درخاك شایقی ونجبی نگاه کرد — شیخ اجل رشیدی و دید آن سو انقی[3]

وازشاهنامه فردوسی دوبار:

ز اهل سخن تا بشاهنامه طوسی — خوانده شود داستان رستم دستان[4]

زانها کـه شاهنامه فردوسی حکیـم — فردوس حکمت اندازایشان توئی نشان[5]

وازفرخی دریکجا :

فرخی بندی غلامی ازقهستانی بخواست — سی غلام ترك دادش خوش لقاو خوش خرام[6]

وازلبیبی یك مورد:

خود لبیبی گرفتم او را خـر — سخنش بی مزه است وقشر ولباب[7]

وازقوامی دومورد :

۱ــ قوای همچنین بد سازماندی — اسیر خرزه یك تاز ماندی[8]

۲ــ درهجو من ای قوامی فرزانه — گر باز شدی تابسر خمخانه[9]

۱- رجوع شود به ص ۱۱۱ بیت پانزدهم ازدیوان حاضر.

۲ــ رجوع شود به ص ۲٦٦ بیت دهم ازدیوان حاضر.

۳ــ رجوع شود به ص ۳۳٤ بیت چهاردهم ازدیوان حاضر.

٤ــ رجوع شود به ص ٤۳٦ بیت نهم ازدیوان حاضر:

٥ــ رجوع شود به ص ۲۸٥ وص ۲۹۰ بیت دوازدهم ازدیوان حاضر.

٦ــ رجوع شود به ص ۲٦٦ بیت دوازدهم ازدیوان حاضر.

۷ــ رجوع شود به ص ۱٦ بیت هیجدهم ازدیوان حاضر.

۸ــ رجوع شود به ص ٤٦۹ بیت یازدهم ازریوان حاضر .

۹ــ رجوع شود به ص ٥۰۰ بیت پانزدهم ازدیوان حاضر.

وازمسعودی رازی دریك مورد:

بکم شاعری آن دهد کف دست را　　　　که محمود غازی به مسعود رازی

واز مختاری یکجا:

جواب آن غزل است این که گفت مختاری　　　　گره زده سر زلفین دلگشای که باد[۲]

اینان که برشمردیم سلاطین و حکام وشعرائی بودند که سوزنی دردیوان خودازا بشان به نیکی ویازشتی یادی نمود

پایان

۱ـ رجوع شودبه‌ص ٤٨٥ بیت آخر ازدیوان حاضر.

۲ـ رجوع شودبه‌ص ٤١٠ بیت ششم ازدیوان حاضر.

فهرست لغات وترکیبات وجاها یامعانی وتفاسیر

حروف الف آو الف ۱

ارزق- ص۲۲۹ کبود

احتباه (ص۱) میان پشت و اطراف عمامه .

اسد - ص (۱) شیر بیشه یکی ازصور آسمانی که آنرا بشکل شیر توهم کرده‌اند . برج پنجم که مطابق بامردادماه فارسی است ازاعلام مردان.

اضحی-ص(٦) روزعید قربان.

آژنگ-ص(۱۱ وص۲۱۹) بفتح ثالث وسکون رابع و کاف فارسی، چین وشکنجی را گویند که برروی واندام مردم افتد خواه ازپیری وخواه ازقهروغضب.

ادهم- ص(۱۲) سیاه - تیرگون از اعلام مردان .

اصطرلاب ص (۱۳) - آلتی است از برنج که منجمان بدان ارتفاع آفتاب و کواکب را معلوم کنند و این لغت یونانی است بمعنی ترازوی آفتاب چه اصطر ترازوولاب نام آفتاب است وبعضی گویند نام پسر ادریس است که واضع اصطرلاب بوده است .

اعدا- ص(۱۷) جمع عدو دشمن را گویند وجمع الجمع آن اعاداست

اوش- (ص۱۸) بروزن موش نام قصبه‌ایست ازولایت فرغانه میان سمرقند وچین بنزدیك قبادمعجم البلدان .

الغ(ص۱۹) بفتح اول و کسرثانی وسکون غین نقطه‌دارحیزونامردومخنث‌را گویندوبضم اول وثلنی بلغت ترکی بمعنی بزرك است .

آچار(ص۳٦) بروزن پاکارانواع ترشی آلات را گویند وبمعنی زمین‌پست وبلندهم آمده‌است .

اثیر - (ص۴۹) قدمافلك نهم رااثیر میخواندند- آسمان.

عصیر- (ص۴۹) شیره.

آك- (ص۵۹) بروزن چاك بمعنی عیب وعار است وآسیب وآفت‌رانیز گویند.

آزرنگ- (ص٦۰) - (ص٦۱) بروزن بادرنگ بمعنی غم سخت وهلاکت است وبمعنی خیارسبزهم هست.

استرنگ - (ص٦۱) - (ص۹۹) بفتح اول وثالث ورابع و سکون ثانی ونون و کاف فارسی مردم گیاه باشد

اعور- (ص٦۵) مؤنث آن عوراء وجمع آن عور وعوران ورعیران و بمعنی غامض و دشواروزشت است.

اذفر- (ص٦۵) بسیاربویا

آ گوش(ص۲۲۹) بجای آغوش-وبهمان معنی

ادیم- (ص۷۱) بروزن ندیم بمعنی چرم وپوست باشد وآن پوستی است خوشبوی و موج داورنگین معروفست که ازنابش ستاره سهیل آن رنگ بهم میرساند

آخال- (ص۸۲) بروزن پامال چیزهای افکندنی وبیکاروسقط باشد مانند پوست میوه .

آغرده - (ص۸۵) بروزن واکرده ، جامه نازك وتنگ‌را گویند وجامه تنگ پاره پاره رانیز گویند

آلان - (ص۹۹) بروزن پالان نام ولایتی ونام محله‌ایست وبعضی گویندشهریست درترکستان.

آذربرزین(ص۱۱۲) نام آتشکده ششم است که درفارس برزین نام، شخص ازخلفای

ابراهیم زرتشت ساخته‌بود.

اصم - (۱۳۱ - کر

اورگند(ص۲۲۳)- یااوزگند که اکنون یازفندنام دارد ازشهرهای ماوراءالنهراست درکرانه جیحون

اکمه (ص۱۳۹ و ۲۰۷)- اعمی کور.

ابرص (ص-۱۳۹) بیماری‌پیسی

افسنتین-(ص۱۷۹) بکسرثالث وسکون نون. نوعی از بوی مادران کوهی است که اسانس بسیارمعطر دارد گل آن باقحوان و تلخی آن بصبر نزدیك‌است وبرای دردچشم مفیداست وبیونانی آنرا àpsinthion اشتینگاس بمعنی‌سوزان ودردناك .

آفرازه - (ص۲۱٦) و(ص۴۲۵) شعله آتش راگویند.

آیت فلاانساب- (ص۱٦) اشاره بآیه قرآنی‌است. فلاانساب یومئذ

اولوالالباب (ص۱٦) صاحبان عقول.

انگشت (ص۳۰۹) بضم‌ثالث هریك از انگشتان‌دست وپای‌باشد وبکسرثالث زغال راگویند .

اشهب (ص۱۲) ازاوصاف اسب‌است

اهل کتاب (ص۱۲) مقصود دراینجا نصاری ویهوداست .

اعذب‌الشعرا کذبه- اشاره بقول‌یاحدیث مروی و مشهوراست که اعذب‌الشعرا کذبه

اوداج (ص۱۴۵) جمع ودج بفتح اول وثانی، رگهای گردن.

آس(ص۲۲۲) دوسنگی که برروی‌هم بگردد وباآن گندم ودیگرحبوبات رانرم کنند پس‌آنچه باآب گردد آنرا آسیاب و آنچه که بادست (دست آس) وآنچه که با خر گردد آنرا (خرآس) وآنچه باباد گردد (بادآس) نامند.

آل‌یاسین (ص۱۸۰) آل علی که‌سوره پس در کلام‌الله مجید درشأن ایشان نازل شده‌است

افشنین (ص۱۸۰) سرد ارخراسانی مشهوروسپهسالارلشکریان دولت‌آل عباس‌در عهدمعتصم عباسی که باهمراهی‌بابك‌خرم‌دین میخواست دولت‌آل‌عباس رابرچیده، وسپهبد مازیار پادشاه طبرستان را بـرتخت ایران نشانید، وایران‌را ازسلطه اعراب برهاند

اولوالعزم - صاحبان عزم راسخ

آروغ (ص ۴۲۲) بادی را گویند که ازگلو باصدا بیرون‌آید .

آیشه (ص۳۴۵) بمعنی آشینه کـه جاسوس وچاپلوس‌است.

ب

با(ص۹) آش - مانند شورباوزیره با وجوجه‌باو کدوباوامثال آن.

بنده (ص۹) چاکر،غلام، برده واسیر

براق(ص۱۵) ستوری‌را گویند که شب معراج حضرت‌رسول بر آن‌سوارشد وبآسمان رفت . اسب وهرحیوان تیزرووجلد

بقم (ص۳٤) بکم چونی‌سرخ که بدان جامه‌رنگین کنند.

بهار(ص٤۲)یکی‌ازفصول چهار گانه‌است وبتخانه چین‌وآتشکده ترکستان وبت‌رانیز گفته‌اند و نام گلرا زردی‌را که آنرا گل گاوگویند نیزهست وشکوفه هردرخت را بهار گویند وخصوصاً گل‌درخت‌نارنج‌را.

بیشه (ص۶۱) بروزن ریشه جنگل و نیستانرا گویند وبعربی اجم خوانند وسازی شبیه به چگ یارباب ویانی رانیز گویند

بروت (ص۷۶) بضم اول وثانی وسکون واو همانست که بعربی شارب راگویند وبفتح اول وسکون ثانی نام ماه وستاره مشتری باشد وبفتح اول وضم ثانی ابرورا گویند

بلمه (ص۷۷) بفتح اول ومیم وسکون ثانی، ریش انبوه ودرازرا گویند ومردم ریش درازراهم گویند.

بلفنده (ص۸۷) بضم اول فراهم آورده وبربالای هم نهاده شده وبفتح اول یك بسته و یك لنگ بار وپشتواره ویك بغچه اسباب را گویند وخون بسته وبلغم بسته رانیز گویند

بادرنگ (ص۹۸) ترنج و آن میوه ایست که پوست آنرا مربا سازند وبمعنی اسب جلد وتندنیز آمده است ونوعی از گهواره باشد

بادهراه (ص۱۳۲) بادهرات وبادهرات درخوشی مشهوراست

بیجاده (ص۱۲۶) کهربا.

بات (ص۱۴) بات وبت بمعنی قطع است.

بر (ص۱۲۶) و (ص۲۰۱) بکسراول وراء مشدد، نیکوئی

بادفراه (ص۱۳۲) جزاومکافات بدی باشد وبازیچه اطفال رانیز گویند

برید (ص۲۱۶) پیك

بلبله (ص۲۲۳) بفتح اول وثالث ولام وسکون ثانی کوزه لوله داررا گویند وبمعنی صدا وآواز صراحی هم آمده است وبمعنی اندوه وگرفتگی دل نیز هست

بسدین (ص۲۲۸) و(ص۲۴۶) ازبسد وبسد بمعنی مرجان است.

بزه (ص۲۶۴) بمعنی گناه است.

بابزن (ص۱۵) سیخ کباب.

بهرام فلك (ص۲۷۸) نام ستاره مریخ است که مکان او آسمان پنجم است واقلیم سیم از منسوبات اوست

بغی (ص۲۹۵) ظلم وستم.

بر (ص۲۱) ثمرومحصول.

بورشاد (ص۶) مقصود ابوالرشاد است.

بوالوزیر (ص۶) مقصود ابوالوزیر است.

بنان (ص۱۵۷) سرانگشتان.

برهان الدین (ص۱۵۳) از القاب بزرگان آل برهان وبنی مازه است،

براو (ص۳۳۶) بفتح اول وسکون آخر که واو باشد. طایفه ای را گویند از جنس کناس وسرگین کش.

بگماز (ص۳۵۸) شراب

باز (ص۳۵۹) نام پرنده مشهور وگشادگی میان هردودست وبمعنی تکرار

بمزیدم (ص۱۹۶) مزیدن بمعنی مکیدن است.

بوتراب (ص۱۱۹) مقصود ابوتراب نخشبی از طبقه اول متصوفه ومشایخ عرفا که از مردم نخشب خراسان بوده است

بیدق (ص۱۶۷) پیاده شطرنج است

نعم المؤید (ص۱۷۵) بهترین کمك دهنده مقصود خداست

نعم النصیر (ص۱۷۵) بهترین یاری دهنده ومقصود پروردگار است

برون خان (ص۱۳۷) از اسامی اجداد ملوك قراختائیان خراسان است و آنانرا طغانخان نیز گویند

حروف پ

پاردم (ص۵ وص۳۰۰) بضم دال وسکون میم.

رانگی‌را گویند، وآن‌چرمی‌باشد پهن که بر پس‌پالان چاربادوزند وبرپس ران چاروا اندازند وچرمی‌است که برپس‌زین‌اسب بندند وبرزیردم اسب اندازند

پالهنگ (ص۶۰) کمندی که بریکجانب لجام اسب بندند واسب‌رابدان کشند.

پنگان (ص۷۵) کاسه وپیاله ومعرب آن فنجان‌است

پرویزن (ص۹٤) مخفف‌آن پروزن که آردبیز است وهرچیز سوراخ سوراخ را گویند .

پازند (۱۶۲) تفسیر زند باشد وآن اصطلاحاً عبارتست اززبان پهلوی بدون‌لغات هزوارش

پدرام (ص۲۵۳) و (ص۲۵۹) آراسته ونیکو.

پشك (ص۲۷٤) بفتح اول‌وثانی‌وسکون کاف شبنم راگویند وبسکون ثانی بمعنی برابر کردن‌است.

پویه (ص۳۰۱) رفتارتند ودیدن را گویند

پرینان (ص۳۰۱) حریرودیبای چینی منقش‌راگویند

پرن (ص۳۲۰) پروین،ثریا

پشیزه (ص۳۳۷) بمعنی پشیزاست که پول‌نازك بسیارتنك رایج باشد وفلوس‌ماهی رانیز گویند

پاداشن(ص۱۳۲) همان پاداش است

پنج نوبت (ص۱۳۷) پادشاهان بزرك بردرگاه خودپنج نوبت نوازند وپادشاهانی که‌تابع‌شاهی‌دیگرباشندسه‌نوبت نوازند

پیرسوزنگر(ص۲۰۹) مقصودش ازپیر سوزنگرخوداست

ت

ترسا(ص۵) بروزن تنها، ترسنده وبیم برنده وواهمه کننده‌را گویندونصرانی‌راهب درعربی‌بهمین‌معنی‌است.

تراب در (ص۱۳) بر وزن شراب و ترشح وتراویدن و کم کم چکیدن آب‌وشراب وروغن وامثال آن‌باشد ازکوزه وسبدومشك ومانندآن‌وبمعنی‌حیله‌وزبان‌آوری‌هم‌آمده‌است وبضم‌اول بزبان عربی‌خاك‌را گویند

ترفند (ص۲۸) و (ص۲۷۳) محال، بیهوده، ودروغ وتزویر ومکروحیله

تتق (ص۳٤) و (ص۱۸۷) بضم اول وثانی؛ چادروپرده بزرك راگویند

تاه (ص٤۲) بمعنی‌ته‌ولای‌وعددفردراهم گفته‌اند ونیززنگی باشد که برروی شمشیر وامثال آن‌بندند .

تیر (ص٤٤) معانی متعدددارد . یکی سهم عربی ودیگری نام فرشته‌ایست که بر ستوران موکل‌است نام ماه چهارم است از سالهای شمسی‌ونام روز سیزدهم است ازهر ماه شمسی

تیرپز(ص۵۵) شاخ جامه راگویند که چاپوق استوبال‌وپرمرغانرانیز گویند.

تف، تفته(ص۲۱۰) حرارت‌آهن تافته

تنین (ص۷٤) و (۲۸۰) مار بزرك را گویند

ترمذ (ص۱۵۳) نام ناحیه‌ای ازبلاد ماوراء النهر

تواب (ص۱۱۹) صیغه مبالغه یا اسم فاعل‌است ازفعل تاب یتوب توبه‌الهی‌الله‌تائب اسم فاعل آنست وتواب یعنی بسیار توبه کننده

تبت (ص۱۳۲) یکی ازایالات چین که درقدیم ازاین ناحیه‌مشك‌میاورده‌اند

تکاور(ص۸۰) و (ص۳۰۱) بمعنی‌اسب

وشتر باشد .

توسن (ص۱۰۶) وحشی ورام نشونده را گویند واسب سرکش را نیز گویند.

تاوان (ص۱۳٤) جرم وجنایت وغرامت وزیان وگناه است وبمعنی عوض هم آمده است .

تارم (ص۱٤۰) بروزن آدم نام شهریست که مردم آنجا همه صاحب حسن اند.

تکسین (ص۱۸۰ و(ص۳۱۸) مصحف تکین که از بزرگان ترك بوده است

تموز (ص۱۸۵) و ص۲۹۲) بفتح اول وثانی مضموم بواو وزای نقطه دار گرمای سخت باشد ونام ماه اول تابستان وماه دهم ازسال رومیان وبودن آفتاب دربرج سرطان است.

تبیر (ص۲۰٤) دهل وکوس ونقاره و طبل را گویند.

تکس (ص۲۲۲) بمعنی تکژ است که تخم ودانه انگور باشد وآنرا بعربی عجم گویند

توش (ص۲۲٤) بمعنی تاب وطاقت و توانائی است.

تنبك (۲۳٤) بضم اول وفتح ثالث بروزن جفتك ، دریچه زرگری وصفاری را گویند و بفتح اول وثانی وسکون ثالث طبقی باشد پهن وبزرگ ازچوب ساخته که بقالان اجناس خود رادر آن نهند وصدای ناقوس ودف ودهل را نیز گویند

ترف (ص۲۷۳) کشك سیاه را گویند که آنرا بهترکی قراقروت خوانند.

تین (ص۳۲٤) انجیر را گویند.

توقیع (ص۳۵۷) صحه گذاردن در ذیل نامه .

تسنیم (ص٤۰۱) ـ مشهور است که آبی است در بهشت

حرف ث

ثانی اثنین (ص۱۹۲) تالی.

ثری (ص۲٤) زمین.

ثعبان (ص۳۰۸) ماربزرگ، اژدها .

ثمین (ص۳۰۳) و(ص۳۱٦) گرانبها . پرقیمت .

حرف ج

جرس (ص٥) بفتح اول وثانی بمعنی زندان باشد ومطلق زنگ را نیز گویند.

جلاجل (ص۸) و(ص۲۹۰) جمع جلجل زنگله ها، زنگها.

جبایت (ص۲٦) بکسر اول باج وخراج گرفتن را گویند.

جرغند (ص۲۸) جگر آگند و بعربی عصیب گویندش وبمعنی چراغ وچراغدان هم آمده است .

جبهه (ص۳٤) بکسر اول وسکون ثانی زن بدکاره را گویند .

جزع (ص۸۷) نوعی ازجواهر وسنگهای گرانبها .

جابلقا وجابلسا (ص۱۱۰) نام شهریست در جانب مغرب وبسرحد مشرق گویند هزار دروازه دارد .

جوالق (ص۱٤۳) جمع جولق است و جولق معرب جولخ وجولخ بافته پشمی است که از آن خرجین سازند وفقرا وقلندران آنرا بپوشند .

جباه (ص۱۳۱) و(ص۳٤۰) جمع جبهه پیشانی ها.

جحیم (ص۱۳۸) و(ص۱۷۱) دوزخ .

جناغ (ص ۱۸۰) شرط وگروی باشد که دوکس باهم بندند واستخوان سینه مرغ را نیز گویند .

جنان (ص۲٦٥) جمع جنت بمعنی بهشت است .

جوالق (ص۱٤۳) معرب کلمه فارسی جوال است.

جمره (ص۲٦۹) بفتح اول وسکون ثانی وراى قرشت مفتوح: حرارتی وبخاری است که درآخرزمستان درشباط ماه رومی بسه‌دفعه اززمین برمیخیزد.

جفت (ص٤۲۳) بفتح اول بمعنی خمیده وکژاست.

جامگی (ص۱۲) ماهانه و حقوق ماهیانه.

حرف چ

چلیو (ص۸) امروزه چلورا گویند

چرغ (ص۲٥) بفتح اول وسکون ثانی و غین نقطه‌دار، جانوریست شکاری مشهور ومعروف وعربی آن صقر است.

چفاله (ص۲٥) بروزن حواله، فوج و خیل مرغانرا گویند.

چغر (ص ٦٦) بضم اول وزق وغوك را گویند وبعربی آنرا ضفدع گویندو بفتح اول التفات نمودن وپرسیدن احوال کسی است.

چالوش (ص۱۳۱) بروزن پایوش، نقیب لشکروقافله را گویند

چربك (ص۲۳٤) بضم اول دروغ راست مانند باشدکه درحق کسی گویند

چك (ص۳٦) بفتح اول وسکون ثانی بمعنی برات‌وظیفه ومواجب وبیعانه ومعرب آن صلب است بفتح صاد

حرف ح

حمدان (ص٦) با دال ابجد بر وزن انسان آلت تناسلرا گویند.

حظیره (ص۳۷) آغل.

حیز (ص۳۷) بکسراول وسکون ثانی نامرد.

حله (ص۱۷۱) جامه گرانبها.

حجر (ص۹۳) باصطلاح ارباب کیمیا جوهریست که‌ماده‌وجود کیمیاوهیولای صدر اکاسیراست وبعربی‌سنگ را گویند.

حملان (ص۱۲۹) جمع حمل بمعنی بره.

حسن المآب (ص۱۲۹) عاقبت بخیر.

حدایق (ص۱٤۳) جمع حدیقه است بمعنی باغها.

حارق (ص۱٤۳) اسم فاعل ازحرق است بمعنی سوزنده.

حشر (ص۱۸۰) لشکر.

حرز (ص۲۱۹) تعویذ.

حیل (ص۲۳۹) جمع حیله بمعنی مکر است.

حسام (۲٥٤) شمشیر.

حردون (ص۲٥۹) حیوانی است شبیه بوزغ که آنرا درطبرستان ماچه کول ودر اصفهان مال مالی نامند.

حمل (ص۲۹۰) نام کوکبی است ونام برجی است.

حشو (ص۲۹۳) میان وزیاده است.

حورعین (ص۳۱٦) زنی که چشم فراخ وسپید وسیاه دارد.

حی‌لایموت (ص۱) زنده‌ای که هرگز نمیرد ازصفات خداست.

حیدر تازی بذوالفقار (ص۱۷۲) علی علیه‌السلام که حیدرنام اوست وتازی است وذوالفقارلقب شمشیر اوست.

حرف خ

خسوف (ص۲٤٤) گرفتن ماه، تاریك شدن روی ماه بواسطه حائل شدن زمین میان خورشیدوماه.

خفتان (ص۲۲٤) جوشن، زره.

خس (ص۲۲۲) چربی کاهو.

خذلان (۲٥۱) خوار.

خباثت (۲٦۲) بدسرشتی.

خطر (ص۲۰۹) عظمت وبزرگی.

خواتم (ص۲۸۸) پایانهاجمع خاتمه.

خداوند دلدل‌وقنبر (ص۲۰۷) امیرالمؤمنین علی (ع) است دلدل نام اسب اوست وقنبرهم نام‌غلام اوست.

ختاوختن (ص۱۲٤) ناحیه‌ایست ونام شهریست درترکستان چین.

خلیدن (ص۳۱۳) و (ص۳۷۲) فرورفتن وزخم کردن ومجروح ساختن باشد.

خریطه (ص۳۲۳) کیسه وجوالی که

در آن چیزی کرده‌ودهانه آنرا ببندند، نقشه جغرافیائی؛ کیف و کارتن: جلد کتاب؛ بغچه مکتوب .

خنك (ص۳۸۳) بضم اول‌وثانی وسکون کاف سرد وچاهیده باشد که نقیض گرم است .

خردجال (ص۱) مردی که در آخرالزمان ظهور کند ومردم‌را بفساد دعوت نماید .

خیردار حل فیهاخیر ارباب الدیار- (ص۱۹٤) ازامثال‌سائره عربی‌است یعنی بهترین‌خانه‌ای که‌در آن‌فرود آمده است بهترین صاحب خانه‌ها .

خورنق (ص۱۸۹) معرب‌خوردنگاه قصر معروفی‌است که سنمار معمار درحیره جهت نعمان‌بن‌منذرساخت .

خان (ص۱۵۳) لقب‌پادشاهان ترك.

خاقان (ص۱۵۳) پادشاه چین .

خجند (ص۱۵۳) از بلاد ماوراءالنهر خراسان ودر کرانه رودجیحون واقع‌است.

خیرالبشر (ص۱۷۱) پیامبر.

خاسر (ص۱۲٦) زیانکار

خیش (ص۳۹٦) جامه باپشم و پنبه بافته، بافته کتان .

خول (ص۱۲۷) و(ص۲۳۹) بروزن‌طول پرنده‌ایست کوچکتراز گنجشك وبعضی‌چکاوك را گویند .

خد (ص۱٦۲) گونه، رخسار

خلخ (ص۱۸۲) بفتح اول وضم ثانی مشدد بروزن‌فرخ نام‌شهریست ازتر کستان منسوب بخوبان و بمعنی خوشبوهم آمده است .

خاره (ص۲۰۹) خاراسنگ خاراء سنگ صلب‌وسخت را گویند.

خرس (ص ۲۲۲) عربی گنگ ولال

خزف (۲۳۱) سفال.

خشنگ (ص۲۳۳) بروزن پلنگ داغ سروسر کچل و کچلی را گویند ومردم کچل را نیز گویند .

خلال (ص۲٤۲) بفتح‌اول‌عوزه‌خرمارا گویند وبکسراول چوب‌وخلاشه‌وامثال آن که بدان دندان پاك کنند

خطوه (ص۷) گام، قدم؛ میان‌دو گام.

خلیلی (ص۹) منسوب بخلیل‌نام قسمی انگور است.

خلاب (ص۱٤) بفتح‌اول ازخل گل و ولای وآب که بهم آمیخته شده باشد و زمین گلناك‌رانیز گویند.

خصل (ص۲۹) بفتح اول بروزن وصل بمعنی‌ندب‌است که داو برهفت‌باشددربازی نرد. وشرط وپیمان‌درتیراندازی‌وگروبندی قمارنیزهست وبمعنی کعبیتن‌هم آمده‌است.

خره خره (ص ٤۱) خرد ؛ لجن ،

خدنگ (ص٦۲) نام‌درختی‌است بسیار سخت که ازچوپ آن نیزه وتیرو زین اسب سازند.

خربق (ص۸۲) بروزن ابلق ورستنی است‌سیاه وسفید.

خه (ص۸٦) خوش‌وخوشایند گاه کلمه تحسین‌است.

حرف د

داماد (ص۲۰) مردی که تازه زناشوئی کرده‌است،شوهردختر یاشوهرخواهر.

درنگ (ص۲۰) بفتح اول فرصت و آهستگی وصدای گرزوشمشیر وتار.

داو (ص۲۹) بمعنی نوبت بازی شطرنج ونرد وغیره‌است و زیاده کردن فصل قمار نیز هست وآن از هفده زیاده نیست چه ازدیاد آن بجزطاق نیست ومراتب اعداد منحصر است تابه نه پس داواول یکی است

ودوم سه وسیم پنج وهمچنین هفت ونه و یازده تاهفده که مرتبه نهم اعداد است میرود تاتمام میشود .

دبوس (ص٦۳) و (ص٦٥) بفتح اول بروزن مجوس ، قلعه ایست درماوراءالنهر مابین سمرقند وبخارا و گرز آهنین رانیز گویند وبعربی نیزهمین معنی رادارد .

دیمه (ص٧٥) باران پیوسته بی باد و بی رعد وبرق وجمع آن دیم است .

دنح(ص٨٤) بلغت سریانی بمعنی طلوع است.

دشمن شگر (ص۱۳۷) ، شکننده دشمن.

دیوان استیفا، (ص۱٤٤) دیوان خراج دارائی که کارکنان آنرا مستوفی میگفته اند.

دارالقرار (ص۱۸٦) آخرت .

دارالبوار (ص۱۸٦) دنیا .

دو پیکر (ص۲۰۹) ستاره جوزا برج سوم ازدوازده برج فلکی .

دیومرید (۱٥٧) دیومکار بفتح (م) و بضم آن پیروومتابع است.

درج (ص۲۱۹) بضم اول صندوقچه وحقه.

دروش (ص۲۲۳) مانند در.

دول (ص۱۳٧) جمع دولت است.

دك(ص۲۳٥) بفتح اول وسکون ثانی بمعنی نصیب وتقدیر است و گداو گدائی رانیز گویند .

دغل مغل (ص۲٤۰) نادرست.

دوال (ص۲٤۳) تسمه، چرمین .

دژم (ص۲٥٤) افسرده و غمگین ، آشفته وپریشان بضم اول وفتح ثانی است.

دستان (ص۲۸٦) مکروحیله پرور و نغمه رانیز گویند.

دخان (ص۲۹۸) دود .

دن (ص۳۰۲) خم بزرگ شراب.

دمیاط (ص۳۲۹) بفتح اول بر وزن وطواط نام ولایتی است مابین مصر و مدن

درکند (ص۳۱٥)

داه (ص۳۳۹) کنیز ، پرستار ، خدمتکار.

دیباج (ص۱٤٥) معرب دیبا، پارچه حریر.

حرف ذ

ذئاب (ص۱۲) جمع ذئب ، گرگ را گویند .

ذناب (ص۱٦) جمع ذنب ، دم، دم، تنیین فلك.

ذهاب (ص۱۲٥) گذشتن و رفتن از مکانی .

ذخرالملوك (ص۱۳۹) اندوختن و ذخیره پادشاهان.

ذقن (ص۳۲۱)چانه،زنخ.

ذوالحمار (۲۱٤) لقب عمروبن عبدود که نقابدار بود

حرف ر

روئین(ص٥) ازروی وین نسبت، لقب اسفندیار نیزاست وکنایه ازمعزول هم میباشد.

روضه(ص٦)و(ص۳٥٦) باغرفیع کنایه ازریاض بهشت است.

رضوان (ص٦) باغبان بهشت

رد(ص۹) بفتح اول وسکون ثانی حکیم ودانشمند وخواجه وپهلوان وباتشدید ثانی درعربی بمعنی مردود وازنظرافتاده است.

ریمن (ص٥٧) و (ص۳٤) مکارحیله باز.

رغم (ص۱٦٦) مخفف رغماًلانفه، برای اینکه دماغ اوبخاك مالیده شود .

رحیق (ص٦۲) وص٩٦) شراب

رکو(ص۷۸) بکسر اول و ضم ثانی و سکون واو مجهول، کرباس ولته وجامه کهنه وازهم رفته باشد.

ریدکان (ص۸۱) جمع ریدك، پسر امرد بی ریش، ساده.

رخام (ص۹۰ و۲۷٤) بضم اول نوعی از سنك است وآن زرد و سفید و سرخ است و بهترین آن سفید است

ربض(ص۹۵وص۲۹۸)زمین میان بارو وقلعه ارگ هرشهررا گویند.

رنگ(ص۱۰۰ وص۲۳٤) حیله، مکر، فریب، آهو نیز معنی دهد.

ریو(ص۱۰۰و۲۳٤)بکسر اول وسکون ثانی بمعنی مکر وحیلهٔ وتزویر وفریب است.

رمح(ص۱۰٦)نیزه.

ریم(ص۱۱۹)بروزن میم چرکی باشد که ازجراحت برود.

رقاب(ص۱۲۹)مفرد آن رقبه بمعنی گردن است.

رزمه(ص۱۹۷)بفتح اول وثالث وسکون ثانی بوقچه رخت را گویند ویك لنگ بارو اسباب وقماش رانیز گویند.

رس (ص۲۵۲) ابتدا کردن کاری است برطریق پوسیدگی ویکی ازحرکات شش گانه حروف قافیه نیز هست.

رسول ابطحی(ص۲٦٦)پیامبر را گویند.

رایت(ص۲۹۹وص۱۷۸ درفش، علم.

روین ص(۳۱۲) بروزن سوزن، روناس است.

ریوند(ص۳٦٦) داروئی است که بعربی آنرا راوند گویند و تولید بیماری اسهال مینماید.

حرف ز

زقوم(ص٦۳وص۱۷۱)خوراك دوزخیان

زرنگ(ص۹۸) شهر سیستان است که وقتی تختگاه یعقوب بودو بعربی آنرا زرنج گویند.

زریر(ص۱۱٦) اسپرك گیاهی زرد که بدان جامه رنگ کنند.

زوار(ص۱۹۸)زیارت کنندگان.

زند(ص۱٦۲وص۲۷۳)بفتح اول وسکون ثانی تفسیر اوستا.

زفت(ص۱٦۸وص۲٦٤وص۳۵۹)درشت و فربه.

زحیر(ص۱۷۱وص۱۹۷)دل پیچه .

زمهریر(ص۱۱٦وص۱۷۱وص۲۱٦ بسیار سرد.

زفیر(ص۱۷۱وص۳۱۰)اول صوت حمار وآخر آنرا شهیق گویند .

زوار(ص۱۷۹)

بفتح اول وتشدید ثانی، بمعنی بسیار زیارت کننده است .

زفتی(ص۲٤۰)بخیلی، لئامت .

زلل(۲٤۰) جمع زلت لغزش وخطا.

زبرجد(ص۲۸۵)سنك قیمتی است.

زاج-معرب زاك سنك معدنی است.

زحف(ص۲۹۳)دوری ازاصل وناخیر از مقصد ومقصود.

زهار(ص٤۲۲)شرمگاه را گویند .

زریر(ص۲۰۳)نام برادر گشتاسب است وگیاه زرد رنگی نیز هست.

زه(ص۱٦۱وص۲۲۹وص۲۷۰) ریشه و طراز وحاشیه وکنار.

زرق(۲۷۱)حیله ومکر .

زمرد(ص۲۷۲) سنك قیمتی است.

زمی(۳۵۳) مخفف زمین است.

زهراب(ص۳۵۸)آبیکه بعضی ازمیوه ها ونباتات رادر آن خیسانند تا تلخی، و شوری که داشته ازبین برود

زرین فال(ص۳۷۸) نیکوفال.

حرف ژ

ژاژخائیدن(ص٦۸)هرزه گوئی وچرند گوئی

کردن.

ژاغر(ص۲۸٤)چینه‌دان‌مرغان‌را گویند وبعربی آنرا حوصله‌خوانند.

حرف س

سخره (ص۱۷۰) خوش طبع ، آنکه بروخندد.

سندان (ص۱۷٤) افزار مسگران، وزرگران وآهنگران‌را گویند.

سپندان(ص۱۷٤)خردل.

سودد(ص۱٦۳)بزرگی وبزرگواری.

سقنقور(ص۱۱۰)نام ماهی است که میگویند درخاك زندگی میکند.

سجین(ص۱۸۰) بفتح اول‌مسجون‌جمع آن‌سجناوبمعنی‌زندانی‌شده‌است .

سنبه (ص۱۸۳) بضم اول بروزن دنبه بمعنی فریفته باشدوافزاری‌را گویند که‌چیزها بدان سوراخ کنند.

سوفار (ص۱۹۸ وص۲۰۲ وص۳۲٤) ظروفی‌باشد که از گل پخته باشدودهان تیر را نیز گویند.

سوار(ص۱۸۸)دست بر نجن‌دست‌بند.

سلاسل(ص۲۳۸) زنجیرها منفرد آن سلسله.

سویدا(ص۲٦٤)زن سیاه‌چشم .

ستام(ص۲٦۹)سازوبرك‌اسب.

سجل (ص۲۷۰) کتاب عهود ویا کتاب احکام‌جمع آن سجلات.

سفینه(ص۲۰٤) کشتی.

سفیه (ص۲۷٥ نادان

سبق(ص۲٥٥و۲۹۷ پیش گرفتن‌بفتح‌اول وثانی‌جمع آن‌اسباق .

سلف(ص۲۹۷)بضم اول سرفه.

سروش(ص٤۲۹و۳۱۰)نام‌جبرئیل‌است وفرشته رانیز گویند.

سدوم (ص۲٦۲) بفتح اول نام قاضی شهرلوط است واوفتوی بلواط داده بود.

سقیم(ص۲٦٤) بیمار، درمانده، مقابل صحیح.

سخته(ص۲٦۷)سنجیده-وزن کرده‌شده.

سحبان‌وائل(ص۲۲٤) از فصحای‌عرب بوده است .

سعد(ص۲۷۸) بضم اول نام‌دوائی‌است که‌آنرا به‌ترکی تپلاق گویندوبفتح اول در عربی نقیض نحس است .

سلك(ص۲۷۸)بکسر اول ناودان را گویند ودرعربی رشته‌را گویند.

سنین(ص۳۲۲) سالها جمع‌سن.

سروعلن(ص۳۲۲)پنهانی‌وآشکارا .

سیمرغ(ص۱۰۰)مرغ افسانه‌ای

سدید(ص۳٤٦)محکم.

سعداکبر (ص٤۱۸)وسعد اصغر دو ستاره‌اند.

سقر(ص٤۳وص-۱۳۲)دوزخ.

سعیر(ص٤۳ص۱۱٦وص۲۱٦)زبانه‌آتش آتش‌افروخته‌وسوزان.

ستام (س۹۰) زیور اسبان .

سیما(ص۱۰٥)رخسار.

سماری(ص۱۱۲) کشتی، سفینه .

سهر(ص۱۲٤)بیداری .

سلب(ص۱۲٥)جامه،پوشش.

سراب(ص۱۲۹) نمایش‌آب‌درصحرای خشك‌وگرم.

سرطان(ص۱)« خرچنگ » نام برج چهارم.

سما(س،٦،)آسمان.

سعادت(ص۲۲۲)بفتح‌اول‌بمعنی‌معاونت

ویاری وبضم سین ضدشقاوت است.

سفت(ص۶)بضم اول وسکون ثانی و فوقانی دوش را گویندوبعربی کتف خوانندوماضی سفتن هم است که از سوراخ کردن باشدو بمعنی محکم است وبکسر اول بمعنی غلیظ و سطبر است .

ساهله(ص۱۹۴)سهل انگاری.

سکین(ص۱۱)کارد.

سکران(ص۱۲)مدهوش.

سوط(ص۱۴)تازیانه .

سروی(ص۱۵) بفتح اول وضم ثانی و سکون ثالث وتحتانی بمعنی سرون است که شاخ گوسفند وگاوباشد وبضم اول سرین و کفل مردم وچاروا.

سمر ص(۲۴وص۲۱۲وص۲۲۷)داستان، افسانه،حدیث اللیل.

سلف(ص۲۵)بضم اول وسکون ثانی وفا بمعنی سرفه باشدوبکسر اول بمعنی هم داماد است وبفتح اول وثانی درعربی بمعنی گذشته و پیشینیان است.

سرین (ص۳۴ وص ۴۳وص۵۰) کفل نشستگاه آدمی.

سکرکه(ص۳۹)بضم اول وثانی وسکون رای قرشت وفتح کاف شرابی را گویند که از ارزن سازند.

حرف ش

شبیروشبرص۱۷۲) نام سریانی حسن و حسین(ع) .

شرف شمس(ص۱۳۵)ازدرجات خورشید است دراصطلاح فلکیون قدیم.

شاه قاب قوسین (ص۲۲۲) مقصود پیامبر است وقاب قوسین اشاره بآیه شریفه فکان قاب قوسین اوادنی دروصف عروج پیامبر رسول الله بآسمانهاست.

شاهین(ص۲۹)پرنده ایست ازجنس سیاه چشم زبانه ترازو وچوب ترازورا نیز گویند وبمعنی تکیه گاه هم آمده است .

شایگان(ص۲۹۳)بروزن رایگان بمعنی فراخ و گشاد باشد - هر چیز خوب را نیز گویند که لایق پادشاهان باشد چه در اصل شاهگان بوده یعنی شاه لایق، هارا بهمزه بدل کرده بصورت یانوشته خسروپرویز یکی از گنجهای خودرا که بی نهایت بود شایگان نام کرده بودوهر گنجی که بزرك ولایق پادشاه باشد .

شست(ص۲۹۶)۱- عددیست۲- زنار وآن ریسمانیست که گبران وهنود برکمر بندند وبر گردن اندازند۳-نیش ونیشترفصاد ورگزن- انگشت بزرك که بعربی ابهام گویند بمعنی زهگیر باشد وآن انگشتری مانندیست از استخوان برای گمان درانگشت کنند- قلاب ماهیگیری مضراب حلقه زلف وحلقه گیسو وحلقه رسن وکمند و امثال آن نشستگاه زنان وبا اول مکسورمختصر نشست باشد ...

شوا(ص۲۹۲)کباب .

شمن(ص۳۱۱) بروزن سمن بت پرست را گویند .

شعیر(ص۳۱۱) بمعنی جو .

شبدیز(ص۲۴۰)بروزن مهمیزنام اسب خسروپرویز.

شگرد(ص۳۷۸)بروزن نگرد بکسر اول وفتح ثانی وثالث یعنی چیزی بخورد- وشکار کندو بشکند.

شلفك(ص۳۸۷)شلف بفتح اول وسکون

ثانی‌وفازن بدکاره و فاحشه راگویند نام
رودخانه‌ایست در افریقا.

شتالنگ(ص٣٩٦) بکسراول وفتح لام وسکون‌نون وکاف فارسی ، استخوان‌بجول پارا گویند وآن استخوانی باشد که درمیان بندگاه‌پاوساق‌واقعست وبتازی کعب‌خوانند.

شیاف(ص٤٥٩) داروئی است برای چشم .

شالهنگ(ص١٠٠وص٢٣٣ بفتح ثالث‌و ها بروزن پالهنگ بمعنی گرووگروگان‌باشد وآنرا بعربی رهن ومرهون‌خوانند. بمعنی زیادتی‌واشتلم وسرکشی‌ونافرمانی هم آمده است.ومکروفریب‌وحیله‌رانیز گویند.

شهیق(ص١٢١) آخرصدای‌خر.

شین(ص٢١٠ بروزن‌سین مخفف نشستن باشد. وحرفی‌بوداز حروف تهجی واز ماَت ثلاثه‌باشد که‌سیصد است.

شبه. ص٢٦٤ نام‌سنگ سیاهی است که براق ودرنرمی‌وسبکی همچوکاهرباست.

شمه . ص٢٧٦. بکسراول‌وفتح‌ثانی سرشیر وقیماق. چربی‌شیروپنیر. باتشدید ثانی‌بهمین معنی آمده است‌بفتح اول وثانی مخفف شیریست که پیش‌از دوشیدن اثرش در پستان ظاهربود وخود قطره قطره بچکد بفتح اول‌وثانی مشددرعربی کم واندك باشد مطلق‌بوی‌رانیز گفته‌اند.

شرقه (ص٢٩٠) بفتح‌اول‌بروزن هرزه صداوآواز پاخصوصاً وهرصدائی‌عموماً بکسر اول‌هم هست‌بضم اول‌درعربی مطلق کنگره راگویندخواه کنگره‌قلعه‌باشدوخواه کنگره بام ودیوارخانه وغیره .

شهبا (ص ٥) مؤنث اشهب، لشکرها.

شهاب (ص١٣) بروزن شراب،مخفف شاه‌آلب وآن‌آب سرخی‌باشد که‌مرتبه‌اول ازگل‌کاجیره گیرند و درعربی شیری‌باشد ازگوسفند یاگاوکه با آب‌آمیخته باشدو بکسراول‌هم درعربی کوکب وستاره وشعله کشیدن‌آتش راگویندوشهب جمع‌آنست.

ششتری باف (ص ١٤٥) دیبای باف شوشتر درقدیم مشهوربوده‌است .

شاره(ص٢٥) بفتح‌ثالث‌دستارهندوستانی باشد که بزبان‌هندی چیره گویند (**cêra**) وچادری‌رنگین‌وبغایت‌نازك‌را نیز گفته‌اند که بیشترزنان هندوستانی‌جامه‌فانوس‌نیزسازند.

شب‌داج (ص١٤٥)داج سیاه‌وتاریك.

شونیز (ص٥٦) ، سیاه‌دانه‌را گویند وبعربی‌حبة‌السوداء خوانندوزمین‌شیارکرده وبرزیگروزراعت کننده‌رانیز گفته‌اند.

شیم (ص٦٦) بروزن سیم‌نام رودخانه ایست که منبع‌آن ازکوههای دیلمانست و بجانب گیلان میرودونام‌نوعی‌ازماهی کوچك فلوس‌دار باشد که برپشت نقطه‌های‌سیاه‌دارد وبعربی زجره خوانند. و بعضی ماهئی را گویندکه یونس‌ع رافروبرده‌بود و کلمه ، تعظیم‌نیز هست‌مانند شیخ‌وخواجه و امثال آن .

حرف ص

صفیر (ص١٧١ وص٣١) آواز.

حرف ص

صفاومروه (ص١٨٤) نام دوناحیه‌ایست در مکه

صمصام (ص٢٦٠ وص٤١٩ تیغ برنده

صیام (ص٢٨١ شهر، ماه‌رمضان

صله (ص٢٦٦) جایزه

صلابت(ص٢٨٨) مهابت

صوم (ص٢٩٨) روزه

صباح (ص٦ بامداد

صدیق (ص١٦) راستگو

صهبا (ص١٧) شراب، می ،

صریر (ص٦١ وص٣٢٤ آوازقلم

صفین (ص٣٠٢)نام‌ناحیه‌ایست درخاك عراق‌درکرانه شرقی دجله که در آن محل جنگ‌صفین‌یعنی‌نبردعلی‌بامعاویه‌رخ‌داد

صفوت (ص٦٢ و ص١٠٧ و ص٢٢٠ و ص٢٨١ وص٣٧٠ برگزیده

صحیفه‌القاب (ص١٢٤ دفتر القاب

صفحه‌لوح (ص ١٢٤) صفحه لوح الهی مقصود است

صرصر (ص١٣١ وص٢٨١ وص٢٨٦ باد تند

حرف ض

ضحی (ص١٧) چاشتگاه

ضیغم (ص١٤٠ وص٢٥٢ شیر

ضم (ص٢٧ گرفتن‌چیزی را گویند

حرف ط

طـری (ص٢٤٦) و(ص٣٤٥) تـازه وتر .

طارم (ص٢٥٢) بالاخانه

طوع (ص٢٥٩) بامیل واطاعت

طیلسان (ص٣٠٦) جامـه‌ای کـه بر دوش‌اندازند .

طیان (ص٥٩) و (ص٣٩٧) بفتح اول بروزن‌خزان‌یاسمن صحرائی‌را گویند وآنرا بعربی‌عشبته‌النارخوانند ونام‌شاعری‌هزلسرا نیز هست

طبر خـون (ص٩٨) و (٢٩٦) بید سرخ .

طل (ص١٢٧) و (٢٤٠) و(ص٤١٨) بضم‌اول وسکون ثانی‌زن بی‌شوهر راگویند وبفتح آخرباران را گویند .

طریه(ص١٦٣) فعیل بمعنی‌مفعول‌یعنی فرارداده شده، است .

طاقی (ص١٧٧) بروزن ساقی، نوعی‌از کلاه‌است .

طوبی (ص٢٠٢) و(ص١٨٧) خوشا .

طرازص١١٩ کناره وسجاف وحاشیه، ریشه ونگار جامه‌وجامه گرانبها !

طاغی- ص١٤٩، طغیان کنند ،

حرف ظ

ظلوم-ص١٦١ بفتح اول‌بمعنی ستمکار وظالم‌است .

حرف ع

عمعم- ص٤٧ چیزی که شامل جماعتی شود، وباران رانیز گویند .

علان - ص٧٤ بکسراول دشمنی به دشمنی :

علالا- ص٧٤ بفتح اول بروزن کمالا بانك وشور وغوغا باشد وحرف پهلودار رانیز گویند .

عشی- ص٧٨ بکسراول غذای شب .

عین الکمال - ص٧٩ چشم زخم .

عزرائیل - ص١٧٤ نام ملك الموت واو یکی از چهار ملك مقرب است میکائیل، عزرائیل، جبرائیل، اسرافیل.

علیین- ص١٣٥ جمع علی آسمان ها وآسمان هفتم رانیز گویند .

عجل - ص١٢٧ وص٣١٨ بکسراول گوساله جمع آن عجول وعجله وعجال .

عنا - ص١٣٠ رنج وزحمت .

عسکر-ص١٤٨ سپاه وعسکرمکرم شهری بوده در خوزستان که نیشکرفراوان داشته است .

عسجد- ص١٦٣ ریزه های طلا .

عنف- ص١٧٥ درشتی .

عامر- ص ١٨٨ ننك .

عیبه -ص ٢٠٣ جوشن، لباسی که در جنك پوشند .

عبس- ص٢٢٢ ترشروی .

غفار - ص٢٢٨ مال ومنال .

عطارد- ص٦ وص٢٥٩ بضم اول ستاره- ایست که بفارسی آنرا تیرخوانند وآسمان دوم جای اوست .

عمدة الانام - ص٢٨١ لقبی است .

عصیر - ص٤٤ و ص(٣١٥ شیره انگور .

عندلیب - ص٣١٠ هزاردستان .

عدن- س ٣٢٠ وص٣٢٢ اقامت پیوسته، بودن بجائی .

علك - ص٥ -ص٦٠ مصطکی صمغی که برای خائیدن بکار رود .

عمان -ص١٤٨ - مراد دریای عمان د است .

عنین-ص١١ مردیکه خواهش زن ندرا نامرد .

عمرمدید - ص ١٩٤ بمعنی عمرطولانی

عبیر - ص٨، و ص٣٥ جمع عبرت شگفتیها .

عری - س٢٥ بفتح اول و کسرثانی بادسرد .

عیش هنی- ص٢٤٩ عیش وزندگانی خوش .

عوار- ص٤١ عیب .

عمروبن عبدود ص٢١٠ از ابطال قلعه خیبر که بدست علی(ع) کشته شد .

عذار - ص١٨٨ رستنگاه، رخساره .

عقبه - ص١٨٩ دره جمع آن عقاب وعقبات .

علل - ص ٢٤٠ جمع علت سببها

العوداحمدص۱۵۱ مثل‌سائر عربی است‌یعنی برگشت بهتر است .

عاذل- ص۲٤۳ ملامتگر جمع آن عذل وعذال و عذله وعاذلون .

عظام-ص ۲۵۷جمع عظیم بمعنی‌بزرگان است .

علیم- ص۲۷۵ دانا .

عدیم - ص۲۷۵ نظیر .

حرف غ

غرا (ص ۱۵) بضم اول، هر چیز که متصف بسفیدی وروشنی‌باشد وآفتاب رانیز گویند بسبب‌روشنائی

غراب (ص۱۳) زاغ‌و کسی که بیجهت مغرور است.

غدودی (ص۱۵۷)جمع‌غدد وغددجمع غده ،

غرداش (ص۲۳) بفتح‌اول وسکون‌ثانی ودال‌بروزن‌فرداش‌لیف‌شویمالان‌وجولاهگان وکفشدوزان‌است‌وبفتح‌اول‌وثانی‌بمعنی‌خراش تولیدشده باشد و بمعنی قهر و خشم وغضب آلود نیز آمده است

غر (ص۲٤- ص۵۳ وص۳۹۹ بفتح‌اول وسکون ثانی زن فاحشه مردم بددل بضم اول‌مرد دبه خایه راگویند یعنی کسیکه خصیه‌اش بزرك باشد بعربی هرچیز سفید بخصوص پیشانی سفید

غاره(ص۲۵) بروزن چاره‌بمعنی غازج است که شراب‌صبوحی باشدوبمعنی غارت و تاراج وغارت کنندگان است

غراره (ص۲۵) بفتح اول‌آب در دهن کردن وجنبانیدن باشدبرای‌پاك کردن‌دهن که‌بعربی‌مضمضه‌گویند درعربی بمعنی غافل بودن وغفلت‌ورزیدن ازروزگار بکسر اول نوعی‌از سلاح جنگست و آنرا روز جنگ پوشند

غرر (ص۲۹) بفتح‌اول و ثانی فریفتن بضم‌اول و فتح‌ثانی سفیدیهای پیشانی است سرشب اول ماه

غازه(ص٤۱) بروزن‌تازه بمعنی گلگونه است‌وآن‌سرخئی باشد که زنان‌برروی‌مالند

غنك (ص٦۰) بفتح‌اول وسکون ثانی بروزن‌زنگ صداوآواز بلندرا گویند

غرنك (ص٦۱) بفتح‌اول‌بروزن پلنگ صدای‌خرخری‌را گویند که‌بسبب گریه کردن

وفشردن گلو در حلق سینه مردم افتد.

بکسر اول نیز باین معنی آمده است

غاشیه (ص۲۳۰) پوشش زین

غمدان (ص۱۷۵) غمدان بروزن خندان نام عمارتی بوده بسیار عالی که در زمان خلفا فرود آوردند و کنایه از دنیای بی بقاهم هست

غژغا (ص ۷۷) بروزن فردا گاویست که ما بین کوههای ختا و هندوستان پیدا میشود و آنرا برومی قطاس گویند بعضی گویند گاویست دریائی و بحری و قطاس بسبب آن خوانند قلاده پرچم رانیز گویند.

غدو (ص۷۸) صبحگاه

غالیه (ص ۲۱٤) نوعی از عطریات بوده است.

غرده (ص۸۵) بروزن ارده، بمعنی ارابه و گردون چوبی باشد.

غازی (ص ۲۲٤ جنگجو

غنودن (ص۹۱) بروزن گشودن بمعنی آسودن و آرمیدن ودرخواب شدن باشد

غوی (ص۹۲) گمراه

عزم (ص۱۰۰ وص۲۳۲) بضم اول و سکون ثانی ومیم میش کوهی راگویند یعنی گوسفند، ماده کوهی و بمعنی قوچ شهری نیز آمده است

غریو ـ ص۲۳۳ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی وواو مجهول ، بمعنی شور و فریاد وبانك وغوغا باشد.

غژب ـ ص۲۲۲ بضم اول و سکون ثانی وبای ابجد دانهٔ انگوری راگویند که ازخوشه جدا افتاده باشد و شیره و تخم درمیانش باشد یعنی تازه بود و خشك نشده باشد وهسته انگوررا نیز گویند وبمعنی خوشهٔ خرماهم بنظر آمده است وبمعنی خشم وقهر نیز هست

غل ـ ص۲٤۳ جوشش آب و مانند آن

مخفف غل که زنجیریست که بگردن مجرمین می اندازند و گردن بند هرچیز که گرد چیزی راگیرد مانند طوق آهنی

غنم ـ (ص۲۵۳ بفتحین بمعنی گوسفند است. بفتح اول وسکون ثانی وثالث بمعنی نفع وسود بردنست.

غمام ـ (ص۲٦۱ وص۲٦٦ بروزن نمام ابررا گویند وآن چیز بست مانند نمد بعضی گویند آن حیوانیست دریائی، وقتی بمیرد آب اورا بر ساحل اندازد

وبرخی دیگر گویند نباتیست دریائی. مجملا اگر درشراب باب آمیخته نهند آبرا بخود کشد وشراب را گذارد.

عسلین جحیم -(ص ٢٦٥ نام آبی است در دوزخ ازفلز مذاب که دوزخیان را از آن آب مینوشانند

غرق-(ص ٢٧٩ آب از سر گذشتن - مبالغه کردن...

غضنفر-(ص ٢٨٣ شیر بیشه .

غنیت - (ص ٣٣٠ - بی‌نیازی و توانگری...

غیشه-(ص ٤٥٧- بروزن ومعنی بیشه ونیستانرا نیز گویند وعلفی است که ازآن جوال بافند .

حرف ف

فزع-(ص ٢٤٩ خوف

فسق-(ص ٢٥٠ رفتار ناپسند

فریق-(ص ٢٥٥ طایفه ، ودسته

فصیح- ص ٢٧٥ روشن و گشاده‌زبان

فتن-(ص ٣٠١ وص ٣٢٢ جمع فتنه

فترد- (ص ٣٣٦ بفتح اول وثانی و سکون را ودال بی‌نقطه ماضی فتردن یعنی چیزی را ازهم دریدن وپاره کردن است . و بعضی فاعل درنده و مفعول دریده شده‌و

مصدر دریدن آمده است.

فل- ص ٤٢٨ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی نیلوفر و چوب درخت آبی را نیز گویند بمعنی شکستن وهزیمت دادن نیز آمده است.

فتوت- (ص ٦ جوانمردی

فتراك - (ص (١٤) - ص ٥٨ و ص ٤٢١ بکسر اول بروزن ادراك تسمه ودوالی است که ازپس وپیش زین اسب آویزند و آنرا به‌ترکی قنجوقه گویند.

فغند- (ص ٤٣ بفتح اول وثانی بروزن سمند بمعنی ازجای برجستن باشد مانند آهو وبضم اول وکسر اول آنرا تلفظ کرده‌اند

فرزین- (ص ٦٤ و زیر پیاده شطرنج

فرغر- (ص ٨٤ آبگیر ، شمر

فرچخ-(ص ٦٤-٩٤ کفل اسب ودیگر حیوانات را گویند - بمعنی زشت و نازیبا هم آمده است .

فرقد- (ص ١٦٧ نام دوستاره نزدیك قطب که هر دو را باهم فرقدان خوانند

فطیر- (ص ١٧٢ و ٣١١ (نانی را گویند که خمیر آنرا مایه نزده باشند.

قسطنطین-(ص ١٨٠ -امپراطور روم شرقی که شهر قسطنطیه بنام اوساخته شده است

قبقب-(ص ٨٢ نادانی

قامع العداد (ص ١٥٤ ـ دشمن‌شکن

قنطره ـ (ص ٨٤ پل

قدیر ـ (ص١٧١ ـ توانا

قلاوز ـ (ص٨٧ خفیر، سواری را گویند که جهت محافظت لشکر در بردن لشکر است .

قطران ـ (ص ١٤٤ ـ قیرمذاب

قلج‌تمغاج‌خان (ص ١٩٣ ـ از ملوك قراخطائیان ماوراءالنهر است

قریر ـ (ص٤٤ وص١٧ ص١٩٧ روشن ومعترف و اعتراف کننده راگویند

قراب ـ (ص١١٩ نیام‌شمشیر

قطمیر ـ ص١١٧ ـ پوست نازکی که برهسته خرماست .

قاف ـ (ص١٣٧ نام کوهی است‌مشهور

قربان ـ (ص ٩٩ فدیه‌ای که برای تقرب بخدا کنند وهم‌سخن‌شاهان که جمع آن قرابین است.

قال ـ (ص١٦٢ در اینجا گویا مخفف قالی باشد.

قصب ـ (ص١٨٧ جامه‌ای که از کتان وابریشم بافند

قار ـ (ص ٢٤٦ سیاه

قبس ـ (ص٢٢٢ شعلهٔ‌اخگر

قوال ـ (ص ٢٤٧ مردنیکو گفتار سراینده

قسام ـ (ص٢٥٩ بفتح اول زیبائی

قرة‌العین ١(ص نورچشم

قهرمان١ (ص١٣ انباردار و پیشکار

قیوم ـ (ص ٢٦٢ از اسماء‌خدای‌بزرك است

عسس. (ص‌شبگرد

قوائم . (ص٢٨٨ جمع‌قائمه‌است

قنینه. (ص٣١٩ شیشه

قصه‌اصحاب‌الرس. (ص ٢٢٢ از قصص قرآنی‌است

قمیص. ص(٧)جامه پیراهن

قلاب. ص(١٥) چنگك

قلتبان. (ص٢٢ وص٤٣وص٩١ سنگی باشد کوتاه که بر پشت بامها غلطانند و مردم بی‌حمیت راگویند

قضیب. (ص ٢٥ شاخه بریده

قژاگند. (ص٢٨ جامه‌پنبه و ابریشم آگنده آجیده کرده شده باشد که در روزهای جنك پوشند

قلاقلور. (ص٨٠. قلاقلاخن‌را گویند وقلور سوارانی راگویند که پیشاپیش‌لشکر براه روند

قلیه. (ص٨١ غذائی که‌از گوشت و تخم مرغ پزند

حرف (ك)

کیمخت ـ ص٩٤ نوعی‌پارچه،نوعی‌چرم

کوم ص٣٧٢ بضم اول بر وزن موم ، گیاهی خوشبوی که‌آنرا اذخه گویندبعضی

گفته‌اند گیاهست که در زمین شیار کرده پیدا
شود وریشه‌های همچونی باشد درعربی گله‌ور
مه‌شتران را گویند بفتح اول هم درعربی بالا
رفتن اسب نرباشد براسب ماده

کراشیده (ص۳۰۳) بروزن خراشیده
بمعنی پاشیده شده وآشفته وپریشان گردیده
باشد بمعنی تباه ونابود هم هست .

کیوان (ص۳۰۹ و ص۴۱۸) بر وزن
ایوان نام ستاره زحل است که درفلك هفتم
میباشد وفلك هفتم را تیر میگویند بمعنی کمان
هم آمده است که بعربی قوس خوانند .

کور (ص۲۵۳) بفتح اول وثانی وسکون
را بمعنی کبراست وآن روئیدنی خارناکی
است بفتح اول و سکون ثانی جائی که پشته
وشکستگی بسیار داشته باشد ولم یزرع باشد

کلك (ص۳۵۷) قلم

کلوك (ص۳۹۷) بضم اول وثانی باواو
مجهول بروزن سلوك بمعنی بی‌ادب و بیحیا
وشطاح باشد بفتح اول پسرامرد را گویند
بمعنی ملك هم بنظر آمده استوآن دانه‌ای
باشد بزرگتر ازماش .

کوك (ص۲۲۲) بمعنی کوك زدن است.

کنعان (ص۱۷٤) شهری بوده دریمن.

کی اخی (ص۱۷٤) محفف که‌ای اخی
است بمعنی ای برادر .

کمیت (ص۱٤۲) اسب تندرو

کلل (ص۱۲۷) بفتح اول بروزن خلل
بمعنی کلکی باشد وآن پریست که پادشاهان
وجوانان خوش صورت ومردم شجاع و دلاور
دربزم ورزم برسردستار وکلاه زنند وآنرا
جینه هم میگویند.

کشی (ص۱۲۹) بفتح اول وثانی بتحتانی
کشیده، یعنی خوشی وتندرستی وباین معنی با
گاف هم آمده .

کالوس (ص۱۵۷) نادان

کلب معلم (ص۱٤۰) سگ تربیت شده

کله (ص۱٤٤ وص۱۸۱) بفتح اول و
ثانی غیرمشدد، رخساره وروی گوئی که دروقت
خندیدن بدوطرف روی پیداشود اطراف دهان
جانب درون نام شهری در میان جزیره
ای هرمرتبه که سوزن رابرجامه فرو برندو
برآورند کله گویند فروبردن ودرآوردن در
جماع باثانی مشدد بمعنی سر وفرق سرو
بضم اول وثانی غیرمشدد هرچیز کوتاه را گویند
حرکات جماع

کوکنار، (ص۲٤٦) بروزن هوشیار،
غلاف وغوره خشخاش باشد وبعربی رمان السعال
گویند وبعضی تخم خشخاش راهم گفته‌اند وعصاره
وفشرده آنرا نیز گویند .

کلك (ص۱٤٤ وص ۳٦۱) بفتح اول و
ثانی نشترفصاد منقل وآتشدان گلی و سفالی
جوب ونی وعلفی که مشکی چندپر بادکرده
برآن بندند وازآب بگذرند نام موضعی از
مضافات دامغان که گندم خوب دارد انجمن و
مجمع مردم و تصغیر کل باشد شوم و
مبارك وباین سبب بوف وبوم را کلك خوانند
وبعضی باثانی مکسور بمعنی بوم گفته‌اند

کامکار (ص۳۰۰) بروزن نامدار پادشاه صاحب اقبال را گویند نام یکی از طیور یاسباع شکاری که بغایت صیاد است- بعضی گویند هرسباع و مرغ شکاریرا که همه چیز گیر باشد، کامگارمی گویند.

کوثر (ص۲۰۸) بفتح اول وثالث بمعنی کبوتر باشد وعربان حمام را گویند و بضم اول هم گفته اند.

کلف (ص۲۳۰) بفتحین بمعنی خالست

کلنگ (ص۲۳۳) بکسر اول بروزن خشتك تخم خرفه. سوراخ کلید که بکسر اول و فتح ثانی و کاف فارسی وعربی هم آمده است. بضم اول و ثانی و سکون ثالث دست افـزار گل کاران. بضم اول و فتح ثـانی پرنـده ایست. خـروس وبفتح اول و کسر ثانی بمعنی کاج ولوچ و احول باشد.

کفیدن - (ص۲٤٥) بروزن کشیدن بمعنی ترکیدن وشکافتن و از هم بازشدن وباز کردن باشد.

کلبتین(ص۱٥) کلبتان بروزن زرفشان بمعنی کلبتین باشدوآن آلتی است آهنگران وامثال ایشان را که آهن تفته را بدان بر گیرند وآنرا انبرهم گویند.

کنجاره (ص۲٦) بروزن رخساره بمعنی کنجاراست وآن نخاله هرتخم است که روغن آنرا کشیده باشند.

کزلك بکسراول ولام وسکون ثانی و کاف کارد کوچك وقلمتراش را گویند که نوك آن کج باشد.

کشك انجیر (ص٤٤) بفتح اول وثالث وسکون ثانی ونون وجیم بتحتانی کشیده و برای قرشت زده، چیزی باشد که بکشیدن آن آرمان و آرزوی کمان کشیدن حاصل شود وآن چنانست که ستونی بر زمین فرو برند وسر آنرا شکافته غلطکی برآن قراردهندو وریسمانی بربالای غلطك اندازندو از آن شکاف بگذرانند وازیك سرریسمان توبره‌ای راپر ازسنگ وریگ کرده بیاویزند و برمیان آن ستون قبضه‌مانندی نصب کنندتا کسیکه خواهد مشق کمانداری کندبدست چپ آن قبضه‌را بگیرد وبدست راست سرآن ریسمانراودر کشاکش آوردوآنرا بشیرازی منجل وبعربی مجیرو بهندی منجر گویند **فلاخن** بضم اول توپ و بمعنی گلوله توپ را گویند بعضی سنگ منجنیق را گویندووجه تسمیه آن کوشك سوراخ - کننده باشد.

کرته (ص٥٥) بضم اول وسکون ثانی وفتح فوقانی بمعنی پیراهن ومعرب قرطه باشد وبعربی قمیص گویند جامه و قبای نیم تنه را نیز گفته اند که عربان سربال خوانند بکسراول علفی باشد که از آن جاروب سازند درخت کوچك خاردار که آنرا اشترخوار گویند بفتح اول قطعه زمین زراعت کرده و سبزی کاشته را گویند.

کالوج (ص٥٦) با ثالث بواو کشیده وبجیم زده، کبوتررا گویندانگشت کوچك را نیز گویند که عربان خنصر خوانند و باین معنی باجیم فارسی نیز آمده است.

کرم (ص٦٣) ــ بفتح اول وثانی وسکون میم ، کلمرا گویند ـ در عربی جوانمردی وهمت . بسکون ثانی سبزه‌ای‌را گویند که برلب جوی آب رسته باشد .

وهرچیزرا گویند ازدرخت وبوته و امثال آن که از کنارجوی آب روید وبضم اول و سکون ثانی بمعنی غم واندوه وگرفتگی دل باشد وبمعنی زخم وجراحت هم آمده‌است.

کولته (ص٧٥) گلته بفتح اول حیوان پیرازکاربازمانده ــ هرچیزناقص وکوتاه . شخصی که زبانش کوتاه است و نمیتواند ازمخرج ادا کند ـ چوبدستی سطبرو گنده وکوتاه .

کماسه (ص٨٠) بضم اول وفتح سین، کاریز کن و بمعنی زن فاحشه آمده‌است ، وخنثی را نیز گویند .

کلوکی (ص٨٩) کلوك بروزن سلوك بمعنی بی ادب وبی‌حیا وشطاح باشد. بفتح اول پسرامردرا گویند ـ بمعنی ملك هم بنظر آمده است وآن دانه‌ای باشد بزرگتر ازماش .

کنگ (ص٢٣٧) بفتح اول وثانی بر وزن فلك ــ نوعی گیاه که از آن ریسمان تابند ـ بخیل وخسیس ــ گردکانی که مغز آن بسختی برآید ،

کستوی (ص٩١) بکسراول و سکون ثانی پسرامرددرشت وقوی جثه ــ بی‌حیا ـ تنگ چشم وخسیس ــ زبان آور .

کول (ص١٦) پشت ــ ظهررا گویند .

کفته (ص٩٨) بروزن هفته بمعنی شکافته شده وترکیده وشکفته باشد .

کلوته (ص٩٨) بضم اول وثانی وفتح تا ، کلاه گوشه دار وپرپنبه که بیشتر جهة طفلان دوزند ــ حلقه‌دام ــ دامك دوشیزگان ودخترکان و آن چیزیست مانند دام که دخترکان برسر کنند وبعربی شبکه گویند بعضی گویند کلوته برای دخترکان بمنزلهٔ کلاه است برای پسران ــ باین‌معنی باگاف هم آمده واصح آنست .

کلندان (ص٩٩) کلند بروزن سمند دست افزار نقب کنان وگل کاران و سنگ تراشان است که آنرا کلنگ گویند ــ بضم اول هم باینمعنی وهم بمعنی کلیددان باشد ــ هرچیز ناتراشید عموماً وچوبی که برقلاده سگ بندند خصوصاً و آنرا ابتازی ساجور خوانند .

کوکنك (ص٩٩) مصغر کوکن وجغد را گویند.

کوزه‌کنان (ص١٥٥) نام ناحیه‌ایست ازخراسان که‌معرب آن جوزجانان‌است .

گنگ (ص١٠٠) بضم اول وسکون ثانی وگاف‌فارسی نام بندری است ازبنادرخلیج فارس ومرد سطبر وقوی‌هیکل‌رانیز گویند وبکسر اول وسکون‌ثانی وثالث پسر امرد درشت قوی جثه راگویند بمعنی بی حیا و تنگ‌چشم وخسیس وزبان‌آورهم‌آمده‌است.

حرف گ

گاولوت (ص١٤) عنبررا گویند

گزر (بفتح اول وثانی و سکون رای قرشت ، زردك راگویند و معرب آن جزر است.

گروهه (ص٣٩) بضم‌اول وثالث‌مجهول وفتح‌ها بروزن گلوله است‌مطلقا خواه گلوله ریسمانی وخواه گلوله توپ وتفنگ وبعربی

جلاهق خوانند وبمعنی گروه وجماعت مردم نیز آمده است .

گلغنده (ص۸۸) نوعی از کمای باشد وآن بغایت گنده وبدبو میشود وزنان بجهت فربهی حلوا کنند وخورند .

گاوسار فریدون (ص۱۵۶) گرز فریدون که آنرا از آهن بهیات سر گاومیش ساخته بودند .

گست (ص۱٤٤) بفتح اول بروزن دست بمعنی زشت ونازیباست

گندنا (ص۲۹٤) بفتح اول وثالث وآن سبزیی است خوردنی که آنرا تره گویند .

گشت بصره خراب (ص۱٦) اشاره بمثل فارسی است (بعدخرابی بصره فلان کار چه سوددارد.)

حرف ل

لویشه (ص۱٦) بروزن همیشه بمعنی اویش است که لواشه لب اسبان وخران باشد .

لخلخه (ص۲۵) بروزن دغدغه ترکیبی است که آنرا بجهت تقویت دماغ ترتیب دهند

لند (س۲۸) بفتح اول وسکون ثانی بمعنی پسر باشد که در مقابل دختر است و آلت تناسل را نیز گویند

لامك ـ بفتح ثالث وسکون کاف، چار گزی را گویند که بربالای دستار بندند ونام پدر نوح نیز است .

لوك (ص۳٦ـص٤۵) نوعی ازشتر کم موی بارکش باشد وهرچیزحقیر وزبون را گویند .

لهاشم (ص٤۷) بفتح اول وضم شین بر وزن تلاطم هرچیززبون و زشت ونازیبارا گویند .

لبیشه (ص٤۷) بروزن همیشه بمعنی لواشه است و آن چیزی است که برلب اسبان وخران بدنعل گذارند و پیچند ونعل کنند .

لعل (س۱۲۷) بمعنی شایدازادات جبر است .

لاد (ص۱٤٤) هررده وچینه ازدیوار

لوند (ص۱٦۲) بروزن کمند بمردم کاهل وتنبل وشخصی که زن خود را دوست دارد میگویند و بمعنی زن فاحشه و پسر بدکاره هم هست .

لوزینه (ص۱۷۵) چیزی را گویند از خورشها که درآن مغز بادام کرده باشند واز مغز بادام پخته وساخته باشند چه لوز بعربی بادام است .

لئام (ص۲٦۰) جمع لئیم . بد نهاد

لام(س۲٦۱)بروزن جام ژنده وخرقه درویشان را گویند، لاف و گزاف و کمربند نیز هست ودرعربی بمعنی زره است .

لیالی (ص۲٤٤) از غروب آفتاب تا طلوع خورشید (شب) راگویند ومفرد آن لیل است .

لؤلؤ (ص۳۱۵) مروارید .

لگام (ص۳۹۸) دهنه ، افسار،لجام.

لك (ص٤۲۳) بفتح اول وسکون ثانی صد هزاررا گویند وبمعنی ابله و نادان هم هست وجامه کهنه یاپاره باشد و رختی و لباسی که مردم روستاپوشند خواه نوباشدو خواه کهنه وبیموصاف را نیز گویند و هر چیز گنده وناتراشیده باشد ،

لاك (ص٤۲۵) بمعنی طغار و کاسه و کاسه چوبین است ،

حرف م

مغ (ص۵) بفتح اول و سکون ثانی بمعنی ژرف است که بعربی عمق خوانند ، بضم اول آتش پرست ـ بکسر اول

مخفف میغ است وآن بخاری باشد تیره و ملاصق زمین .

مازه (ص٥) بروزن غازه ، استخوان میان پشت را گویند که عربان صلب خوانند و بعضی ناویرا که درمیان پشت افتد گویند.

مسا (ص٦) شبانگاه ـ هنگام شب.

منکوحه (ص٧) زن عقد شده .

ملیحه (ص٧) ملیح ، نمکین، ملحدار.

مملحه . نمکدان .

میسره (ص١٢) سمت چپ، طرف یسار

معبر (ص١٤) بفتح با ، جای عبور ـ گذرگاه .

مصیر (ص١٧) بفتح میم وسکون یا ، بازگشت ـ عاقبت ـ نتیجه .

ملجاء (ص١٧) پناهگاه ، جای امن.

معجم (ص٢٦٤) بسکون ع و فتح ج عجمی شده ، غیرعربی . حروف نقطه دار

محمل (ص٢٦٥) بکسر میم دوم ، جای حمل کردن ـ راه حل ـ کجاوه ـ جای یار .

مائده (ص٢٨٨) خوراك .

منعم (ص٢٧٧) نعمت ده ـ احسان کن ـ نیکو کار ـ بی نیاز (در برابر درویش) ،

مبین (ص٣٠٣) بضم میم وسکون یاء روشن ، هویدا ، آشکارا .

مرغول (س٣١٢) پیچ و تاب زلف و کاکل خوبان و آواز مطربان ومرغان ـ نشاط وخرمی .

مامن (ص٣١٢) پناهگاه .

منن (ص٣١٢) منتها .

مخلب (ص١٨) چنگال جمع آن مخالب .

معدد (س١٦٣) بسیارزیاد .

مطعم (ص١٨) مهمانخانه ـ سفره‌خانه

مشارق (ص١٤٣) جمع مشرق .

مشرب (ص١٩) ذوق ـ سلیقه ـ مسلك

معن بن زائده (ص١٥٨) ازشعرای عرب بوده است .

مبوب (ص١٨) بفتح با وواو مشدد ـ باب باب شده ـ جداشده ـ ترتیب یافته.

مقسم (ص١٨) بفتح قاف و کسرسین، تقسیم کننده ـ ـ بفتح سین آنچه قسمت شده ـ بفتح میم و سین وسکون قاف ـ قسمتگاه جای تقسیم آب وغیر آن ـ آب بخش .

مغیب (ص١٩) غیب شده ـ غایب شده پنهان وپوشیده شده .

مدید (ص١٤٩) فعیل بمعنی مفعول یعنی طولانی .

مر ـ (ص٣٨) شماره ـ شماره مر بفتح برای ـ به ـ بضم میم تلخ چکیدهٔ هر ـ چیزی

معقود (ص١٦٦) بسته شده.

مالکی (ص١٦) مذهب مالکی یکی ازچهارمذهب مشهورجمهورسنت وجماعت است وسه دیگر حنفی، شافعی، حنبلی است و اهل سمرقند وماوراء النهر غالباً حنفی و شافعی بودند .

مرخوك (ص١٤٦) نام سنگ معدنی است که آنرا مرقشیشاه گویند .

مصطبه (ص٤٤) بفتح میم وطا ـ سکوی جلوی ساختمان ـ سکوی جلوخان ـ تخت درویشان .

منقود (ص١٦٦) نقدینه .

منفود (ص١٦٦) دانه‌های در که در ریسمان شده‌باشد

منحوس(ص٢٥٤)زشت ونازیبا، شوم بدشگون .

مختوم(ص٢٦٢) ختم شده‌بآخررسیده مهرشده ، تمام شده .

موقود (ص١٦٦) شیئی‌سوختنی

ملوم(ص٢٢٢)پشیمان،مورد سرزنش

محموم (ص٢٦٣) تب‌دار، تب‌زده،تب کرده .

موفر(ص١٩٣) فراوان.

مزکوم (ص٢٦٣) شامه، قوه بوئیدن. بینی .

مطر (ص٦٨٠)باران .

منام (ص٢٨١) خواب، خوابدیدن .

محرقه (ص٨٢) نوعی بیماری حصبه که‌تب سوزان دارد.

مدنگ چون پلنگ کلید چوبین‌که کلید را بدان گشایند ــ چوب در پس در انداختن .

منگیاگر (ص٩٩) قمار باز (بروزن زن برادر) .

مجاز (ص٢١٨) بفتح غیر حقیقی ــ معنی دومی ــ معنی فرعی کلمه ،

ملتمس (ص٢٢٢) بکسردوم میم ــ التماس کننده ــ درخواست کننده باحالت زار .

مضی(ص٢٤٢)بضم میم ــ گذشتن‌زمان

مستذل (ص٢٤٠) خواروذلیل .

مطوق (ص٢٤٧)گردبند دار .

مناقب (ص٢٤٨)مفرد آن‌منقبت‌فضایل راگویند .

مالیخ (ص٥٠) بمعنی مالیخولیاست که کوفت‌وخلل‌دماغی‌وسوداوخیال‌خام‌راگویند

مآب (ص١٧١) بازگشت .

مسجد اقصی(ص١١١) مسجد بیت‌ــ المقدس درفلسطین .

ملنگ (ص٥٩) بروزن پلنگ ، مردم مجرد سروپابرهنه وبیهوش ومست الهی راگویند ــ

مصرجامع (ص١٢٤) شهربزرک.

محتوم (ص٦١) حتمی .

میتین ــ بروزن پیشین کلنك وبیل آهنی باشدکه سنگ تراشان بدان‌سنگ تراشند وبشکافند وبکنند .

مهراج (ص١٤٥) معرب مه راز است که‌ازبزرگان امیران درعهدساسانیان‌بوده است .

مکابره (ص٢٣٦) زور گفتن ــ نزاع کردن‌باکبرونخوت.زورگوئی‌یك‌دو کردن برای خود نمائی .

منشور(ص٢٠٧) فرمان .

ملقن (ص١١٨) تلقین کننده .

معبر (ص١٤)کسی که تعبیر خواب گوید و داند .

مطوی (ص١٢١) پیچیده شده .

محن (ص٢٩٤) بلایا .

مسجون (ص٢٩٨) زندانی شده

مقل ــ جمع مقله سیاهی چشم

مطواع (ص١٠٣) صیغه مبالغه است یعنی بسیاررا طاعت کننده .

میرعمیدسعدالدین(ص۱۵۷)ازصدور خراسان و وزرای ملوك قراخطائیان سمرقند بوده است .

مجره (ص۱۳۷) کهکشان .

معلم (ص۱٤٠) بکسرلام، آموزگار- فتح‌لام، آموخته آموزش‌یافته .

محاق (ص۲۳۲) نهانی- پوشیدگی- تاریکی، نابودی. آخرماه قمری–سه‌شب آخرماه .

مفارق (ص۱٤۳) بکسررا، جداشونده جدا - دور .

مطرد(ص۱٦۳) بضم‌میم‌وفتح‌طاء مشدد وکسررازیاد منفعل- زیادجاری‌دراستعمال

مستوی (ص۲۵٦) مساوی ، صاف ، هموار، معتدل ، راست .

مخذول (ص۱٦٤) رسوا بی‌آبرو.

معقود (ص۱٦٦)پیمان‌بسته، پای‌بست گره دار- عقد شده .

مراغه‌گر(ص۱۷۵) مراغه علاوه بر شهربمعنی غلطیدن هم هست .

مستدیر(ص۱۷۱) دورزننده ، احاطه کننده ، اداره کننده . گرد ، مدور.

مستنیر(ص۱۷۱) روشن‌طلب، نورخواه

مضمر(ص۱۷۵) درضمیر- مقدر، پنهان درون .

مالیخولیا(ص۱۵) ومال‌خولیاومالخولیا کلمه یونانی است بمعنی اندیشه ومرض خیال .

میخول(ص۲۲۲) نسبت داده شده بدروغ .

مفتی (ص۲۱٦) فتوی دهنده مصیب.

مهر(ص۲۲۲) بکسرمیم محبت‌وبضم میم بمعنی خاتم .

معاشر(ص۱۲۵) بضم میم وکسرشین همنشین ، رفیق - همراه ، همکار- بفتح میم وکسرشین جمع‌معشر بمعنی گروه‌ها؛ عشیره ها .

مغفر(ص۲۰۹) کلاه خود .

مقصد (ص۱٦۳) بفتح‌میم وصاد-جای مقصود ، نقطه قصد شده نیت ، نظر.

مرزنگوش(ص۲۲۹) گوش‌موش‌معرب آن مرزغوش نوعی‌ازریحان است سبزو خوش بو و گل کبودی بشکل گوش موش دارد .

منال (ص۱۹۲) ثروت مترادف مال

معبر(ص۱۹۲) بفتح هردو، گذرگاه ، جای گذر ، جای عبور ، پل .

مهند (ص۱٦۳) شمشیر هندی.

محابا (ص۱۹٤) ملاحظه - پرهیز پروا .

مزیدن(ص۱۹٦) بروزن‌ومعنی‌مکیدن باشد .

مسمسار (ص۲۰۲) بیخ .

مطرد(ص۱٦۳) فراردهنده.

مفصد (ص۱٦۳) کارد وتیغی که‌باآن فصد کنند .

مشاطه (ص۲۱٤) گل پیرا، عروس آرا ، بزك‌کار، زیورآرا ، پیرایشگر

مشیر (ص۲۱۵) ، اشاره کننده ، شور کننده .

مصیب(ص۲۱٦) بضم‌میم،صواب گوینده درست‌گوینده ، اصابت کننده .

میسر(ص۳۱۵) بضم‌میم ، فتح‌یاوتشدید سین ، آسان ، ممکن ، دسترس .

مفتتن (ص۳۲۲) بـکسر تـا

فتنه جو ، فتنه‌انگیز .

مزجات (ص٣٤٤) بضم میم ، کم اندك ، ناقابل.

ماحضر(ص٣٥٥) بفتح حا وضاد،آنچه حاضرباشد ـ حاضری غذای ساده .

معادی (ص٣٥٦) دشمنان .

مسن (ص٣٩٥) بکسرسین ـ پیر ـ سالخورده ـ کلانسال .

مکار (ص٤١٨) حیله گر .

مورد (ص١٦٢) مانند گل‌شده .

مسجود (ص١٦٦) سجده شده .

حرف ن

نهیب (ص٥) ترس و بیم وهراس .

نصاب(ص١٣) مرجع ـ دسته کارد ـ قدری ازمال که برآن زکوة واجب‌میشود سهم وقسمت.

نیمور (ص٢٦ و٣٩) آلت تناسل ،

نیفه (ص٢٦)بنداز‌اروشلوار ـ موضع گذرانیدن بنداز‌اروشلوار ـ بغچه، پوست شکم جانوریست ـ پوستین ـ روباه

نهمار(ص٤٠و٧٥و٩٨) بفتح اول‌ومیم باالف کشیده بروزن رهوار بمعنی بزرك و عظیم وکاربزرك باشد .

نکیرومنکر(ص١١٨) دوملائکه که درشب اول قبر برمیت وارد شده و ازاو راجع بتوحید وسایرمسائل مذهبی‌سو آلاتی میکنند .

نقیروقطمیر(ص٤٥و١١٧) نقیر،چاهك پشت هسته خرما ـ مگس‌سیاه ـ قطمیر شکاف هسته خرماوپوست دانهٔ خرما را گویند .

نفیر(ص٤٥و٣١٠) کرنای کوچك ـ رمیده .

نعم‌المؤید (ص١٧٥) بهترین کمك دهنده .

نعم النصیر (ص١٧٥) بهترین یاری دهنده .

نیاك (ص٥٩) جد وپدربزرك .

نهاز (ص٢١٧)بضم اول بروزن گداز بزوگوسفندی که‌پیشاپیش گله‌برود وبعربی کرازخوانند ـ بطریق استعاره‌برسروران قوم اطلاق‌کنند و باین معنی بفتح اول هم‌آمده است ، بکسراول بمعنی‌ترس‌باشد امربه‌ترسیدن وواهمه‌کردن هم‌هست ،

نفوسـاك (ص٦٦) آتش‌پرست وگبر وجهودرا گویند .

نوند (ص٩٥و١٦١) بروزن سمند : اسب ـ هرتیزرونده و تیزرو ـ اسب و استرتیزرو پیك‌وشاطروخبرآورنده ـ مردم تیزفهم ـ نام مکانی که آتشکده برزین برآن بود ـ نام مبارزایرانی که پسراو فرهاد بود ـ سپند ـ صدا و آوازبلند

نژند (ص٩٦) وص١٦١) بکسراول‌وفتح ثانی ، اندوهگین وغمناك ـ سرگشته و خشمگین وقهرآلود ـ پست وحضیض در مقابل‌بلند و اوج باشد ـ بفتح اول هم آمده است .

نیرم (ص٩٧) بفتح اول ورای‌بی‌نقطه وسکون ثانی و میم ، نام نریمان‌است که پدرسام جد رستم باشد ،

نوبتی (ص١٢٥) بروزن نکبتی: نقاره چی ـ خیمهٔ بزرك که‌بارگاه گویند، اسب جنیبت و اسب کوتل ـ پاسبان

ناب (ص١٢٩) لب ولباب وخالص ـ ناورا گویند عموماً وناوی راکه ازفربهی برکفل اسب و استر و امثال آن باشد

خصوصاً ـ

ند (ص۱۶۲) بفتح اول. رشدوافزونی ونمو ـ درعربی بخوری باشد دافع سموم درعربی باتشدید دال رفتن ورمیدن باشد بکسراول درعربی همتا ومانند باشد .

نیسان (ص۱۷٤) ماه هفتم از سال رومیان ـ باران آنوفت - مدت ماندن آفتاب در برج حمل ـ بسریانی نام ماه دوم ازسه ماه بهار ـ نی‌مانند ـ بکسر اول خلاف ومخالفت .

نذیر(ص۱۷۵) ترساننده .

نخشب(ص۱۸۳)نام شهری‌ازترکستان

نفایه (ص۱۸۷) بر وزن طلایه‌بمعنی نفام است که تیره رنگ وسیاه فام باشد درعربی سیم قلب ناسره راگویند .

ناجخ (ص۲۰۰) بفتح جیم فارسی‌ـ تبرزین - سنان دونیزه ـ نیزهٔ کوچك .

ندم (ص۲۸۰) پشیمانی.

ناوك (ص۳۱۱)بفتح واومصغرناواست نوعی تیرکوچك باشد ـ آلتی که ازآن گندم وجودرگلوی‌آسیا ریزد‌ـ چوبك‌ـ میان پشت‌آدمی .

نبت (ص۳۳۱) رویاندن زمین گیاه‌را گیاه.

نسر طایر و نسر واقع (ص۳۵۸) نسربمعنی کرکس‌است‌ونام دوستاره ایست

نرد(ص۳۷۸)بازی معررف‌ـ ازمخترعات بزرگمهر ـ تنهٔ‌ساقهٔ درخت ـ

ناصب (ص۱۲٦) افراشته .

نمرود (ص۲۱۷) یکی از پادشاهان قدیم که هودج برچهار کرکس بسته‌وبرای جنگ وکشتن خداوندبآسمان‌پروازنمود وداستان‌اورا دراساطیرقدیم وافسانه‌های باستان آمده است .

حرف و

واهب(ص۱۳) بخشنده .

وجوه ـ جمع وجه چهره .

ورد (ص۱۹) گل‌سرخ .

ویل (ص۵۹) وای

وغا (ص۱٦۳)کارزار ، جنگ

واقد (ص۱٦٦) روشن شده .

وحل (ص۲۳۹) گل .

وزر(ص۲٤۳) گرانی‌ـ گناه ـ تقصیر

وجیه (ص۲۸۰) خوبروی ،

ویح (ص٤۰۰) لفظی است که‌درمقام تأسف وتنبیه وتحسین گفته شود.

ولید (ص۱۵۷) ظاهراً مرادولیدبن عبدالملك ازخلفاء آل مروان بوده و طبع شعرهم داشته است .

حرف ه

هزاهز (ص۲۳۸) جنبش و حرکتی است که‌ازترس‌خصم‌درمیان لشکرپدیدآید.

همال (ص۲٤۳و۳۲۱) مانند .

هاویه (ص۲۵۰و۳۳۸) جهنم .

هوو (ص۲۵۰) بضم اول وسکون‌ثانی دو زن است که در نکاح یکمرد باشد .

هفتمین‌فلك (ص۳۱۳) هفت آسمانی است که‌آنرا هفت‌گنبد نیزگویند .

هفت اختر(ص۳۱۵) هفت کوکب‌است که زحل‌ومشتری‌ومریخ وآفتاب وزهره وعطارد و قمراست .

هفت کشور(۳۱۵) کنایه ازهندوستان است .

هجاءملیح (ص۷) هجوملیح یعنی هجو نمکین ازصنایع بدیعی است.

هیجا (ص۵وص۱۰۹) رزم ، نبرد ، کارزار .

هوا (ص٦) آرزو، میل.

هبا (ص۲۷۱) گردوغبار،تباه،نابود .

همساج (ص۹) معرب همسایه‌فارسی است .

هنگ (ص۲۳۳) دریافت، وقاروتمکین

هنی (ص۱۲٦) گوارا .

همام (ص۱٦۹) مهتر، دلیر، پادشاه ، بزرك همت .

هوان(ص۱۸۳)سستی‌وخواری‌وسبکی

هزل(ص۲۱۸) شوخی، خوش‌طبعی، سخن مسخره ، لطیفه .

همای (ص۲۲۱) نام مرغی .

هژبر(ص۲۲٤وص۲۳۷ وص٤٥۸)شیر

حروف ی

یم (ص۲٥۸) دریا .

یمن (ص۳۱۷) بضم اول برکت،میمنت وبفتح اول وثانی‌نام کشوری ازبلادعربستان

یباب (ص۱۳) به تقدیم یاء تحتانی بر باء خراب و ویران .

ید بیضا (ص۱۱۱) ازمعجزات‌حضرت موسی است که درقرآن نیزآمده است .

یمحوالله (ص۱۲۹) اشاره‌بآیه قرآن یمحوالله مایشاء ویثبت وعنده‌ام‌الکتاب .

یلمه (ص۸۷) بفتح اول وسکون ثانی قباوجامهٔ پوشیدنی را گویند معرب‌آن یلمق است .

یعفور (ص۲۰۷) الاغ .

یاقوت (ص۱٤٤) یاقوت گوهری است که برنگهای سرخ و کبود وزرد است ومعروفست که باخودداشتن‌آن رفع علت طاعون می کند .

یثرب (ص۱۸۸) مدینه که مدفن‌رسول اکرم است .

یسار(ص۱۹٥) توانگری و چپ و سوی نیزمعنی دهد .

یازیدن (ص۲۱۷) بمعنی قصد کردن‌و وآهنگ کردن‌است .

یوش (ص۲۲۹) برورن موش ، تفحص وتجسس کردن است .

یلك (ص۲۳٤) بروزن فلك نوعی از کلاه است .

یام (ص۲٥٦) اسبی‌را گویند که درهر منزلی بگذارند تاقاصدی که بسرعت رود برآن سوارشود تامنزل دیگر .

در توحید

بسم الله الرحمن الرحیم

ایخدا[1] وندیکه از لطف تو جاه آورده‌ام | ز آنچه بودستم گرفته بازگاه آورده‌ام
هست روشن هست نور روشنی چندین دلیل | هفت شاه از چرخ و از انجم سپاه آورده‌ام
گر کسی خواهد گواه از شرق عالم تا بغرب | بندگانت را خداوندا گواه آورده‌ام
زانکه حی لایموتی و نداری شبه و مثل | از صفات پاك اینك احتباه آورده‌ام
لااله آورده را اثبات الا الله زمن | عشق الاالله و صدق لااله آورده‌ام
تو یکی اندر حساب و من بشرط بندگی | بادل یکتای خود پشت دو تا آورده‌ام
پادشاها رشته اندر گردن خود کرده‌ام | یاغی در بندگی پادشاه آورده‌ام
هیچگه روزی بخدمت نامدم پنجاه سال | رو بسوی درگه تو گاه گاه آورده‌ام
بیرهان بودند همراهان من در راه دین | گمرهی کردند لیکن من براه آورده‌ام
گر خطا کردم بدل وزدیده اکنون از ندم | گوئی ازدل بار و ازدیده میاه آورده‌ام
گرچه از حشمت بفرق من کلاه بندگی است | دیدهٔ گریان و فرق بی کلاه آورده‌ام
کیمیائی بود طاعت چون گیاهی معصیت | چون ستوران رخ همی سوی گیاه آورده‌ام
آتش و آب ازدل و چشمم پدید آید چنانکه[2] | گوئیا از دوزخ و دریا سپاه آورده‌ام
وقت برنائی بنعمت هایهوئی کردمی | های و هویم راکنون صد آه آه آورده‌ام
عذر برنائی بخواهم وقت پیری گفتمی | چون فرو ماندم زبان عذر خواه آورده‌ام
کوه که گردان بفضلت کاه گه گردان بلطف | گر گنه چون کوه و طاعت همچو کاه آورده‌ام
نیست پنهان از همه خلق و تو میدانی که من | برگ توحید از برای عز و جاه آورده‌ام
چارچیز آورده‌ام شاها که در گنج تو نیست | نیستی و حاجت و عذر و گناه آورده‌ام
پادشاها این مناجات ازمیان جان بصدق | چون گهر از بحر و چون یوسف زچاه آورده‌ام
در سمرقند ازدل پاك این صفات پاك تو | ازاسد چون شمس و از سرطان چو ماه آورده‌ام
سوزنی القاب دارم لیك بوبکرم بنام | خوب نامستم گنه کردم پناه[3] آورده‌ام
گر زرحمت در گذاری کردهای سابقم | من زعفو سابقت اینك گواه آورده‌ام

۱- این قصیده درهیچیك از نسخ الا در نسخه شماره ۵۶۱۵ کتابخانه ملك دیده نشد . ۲ - در نسخه چنین آمده‌است . ۳ ـ تباه بزعم آقای مسرور

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. 7854

Call No.

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

هزليات

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ________ Call No. ________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

درهجاء خمخانه و مدح عمیدالدین

خط امان من است این قصیدهٔ غرا — که بیش ازاین نکنم کارو باردم[1] خررا
سوار رخشم واسفندیار روئین‌خصم — چراکه باخر گرگین همی روم بچرا
مگر جوان‌شدم‌ازسر که‌خوی‌خر..ئی — برون نمیرود ازسر بچه بچون وچرا
بشاعری چوکنم بوق‌هجو باداانگیز — مراچه ماده خرمغ‌چه نر خر ترسا
چوخرسوارشوم‌چه‌خر[2] عزیزومسیح — همه خران بهمین چوب رانم ازسودا
باره بر خردجال را میان ببرم — که خرسوار بیندازد از نهیب عصا
زخرسواری[3] من علك‌خای گردد خر — نه که‌خوردنه‌سبوس‌ونه‌جونه آب‌وگیا
گر از زبان چوزوبین من بیازارد[4] — روان[5] تیره نا اهل پیر مرد گیا
بپشت مازهٔ[6] گاو زمین‌رسد آسیب — چودرکشم خرخمخانه زیر[7] بار هجا
خران کوره گریزان زتیز هجو منند — بداس پی زده ودر کمند مانده قفا
زبیخ[8] پی‌سخن انگیزم‌و بجز برپشت — روان‌کنم سخن خر نباروا و روا
خرك‌ترانه‌تراش‌است‌ومن خرانه تراش — خرانه‌هاست که در خر همی‌کنم انشا
نوای‌خرزعلف باشداین‌هجاعلف‌است — در آخور خر خمخانه تا بود بنوا
گشاده‌شدجرس‌هجومن که‌بسته‌مباد — زگرد آن خر خمخانه احمق‌الشعرا
بشاعری وگدائی‌خری[9] بچنگ آرم — روان‌وبارکش‌وخوش‌نه شاعرونه گدا
بکمترین صلت ازمجلس‌عمید[10] امیر — خری بآخور بندم چو دلدل شهبا
سوار مرکب اقبال سعد دین که‌سزد — سم سمند و را ماه نعل و میخ شهبا

۱ــ درنسخه م ـ کاربادرم خررا . ۲ ـ درنسخه ع ـ خرخرعزیزومسیح ودرنسخه‌م عذیر ومسیح.
۳ ــ درنسخه ع وم ـ زخرسپوزی . ٤ ــ درنسخه ع وم نیازارد. ٥ ــ درنسخه ع وم روان میرهٔ باسهل
شیرمردکیا . ٦ـدر نسخه م نارهٔ . ۷ ـ درنسخه ع وم بباد هجا . ۸ ــ درنسخه ع می درنسخه م ز بیخ
نی سخن انگیزم‌نواهمه شب . ۹ ــ درنسخه م بدست آرم . ۱۰ ـ درنسخه م ـ امیرعمید .

عطارد از قلم او قلم بیانـدازد   چواز سرقلمش روز وشب شود پیدا
بروزوشب‌شب‌وروزی که ازسرقلمش   شود پدید همایون بود صباح و مسا
عمید ملك‌عم‌سعد دین که متصل‌است   بوی سعادت دین با سعـادت دنیـا
صدیق[۱] صفوت صدری عمرصلابت وعدل   بشرم‌وحلم چو عثمان علی بعلم‌وسخا
سخای او صفت آفتابی دارد[۲] راست   دهنده نور بجرم زمین و اوج سمـا
باولیـا و باعـدا رسد فتوت او   چو ز آفتاب ببرد[۳] بحار نور و ضیا
خبر زخلق خوش‌او دهد بخلق‌جهان   بنوبهار چو برگل وزد نسیـم صبـا
ایا[٤] هوای توسازنده‌چون هوای‌بهشت   کدام کس که ندارد سوی بهشت هوا
جهان[٥] چوروضه‌رضوان‌نمایدازخوشی   بدان کسی که بدو بنگری بعین رضا
رضای توطلبـم تارضای من طلبـد   بجاه تو فلك پیر و دولت برنا
بفر بخت تو برنا شوم بپیـران سر   جوان طبعت[٦] گردم بنظم مدح و ثنا
همیشه تابجهان‌زنده‌نامی آمده‌است[۷]   حکیم را به ثنا و کریم را بعطا
ثنا نیوش وعطا بخش باش ازپی آنك   ثنا نیوش وعطا بخش راست طول بقا
بنظم مدح و ثنای توسفت گنج نهاد[۸]   سزدکه گردداز آن‌پس کلید گنج دعا
بعید اضحی تا هرکسی بقربانی   کند تقرب و داردطمع ثواب و جزا
حسود جاه تو بادا بتیغ غم قربان   کباب گشته دلش ز آتش بلا و عنـا
دل توجفت‌طرب بادوازتعب شده فرد   تو در نشاط و طرب تابروز بی‌فردا

---

۱ - در نسخه م - عتیق . ۲ - در نسخه م . آفتاب داردراست . ۳ - در نسخه م - بوردو بخار .
٤ - در نسخه ع این بیت آمده‌است نشانی از کف زر باراو دهد بخزان   چو برگ ریزشود برزمین شجر بهوا
٥ - در نسخه ع این بیت را ندارد . ٦ - در نسخه م طبیعت . ۷ - در نسخه م ابدست . ۸ - در نسخه‌م دل چودریا کرد .

درهجاء ملیح ومدح سیف الدین بن شمس الدین

ملیح مغ بچه‌را در طعام خوان‌هجا / سزد که ملح زیارت کنم که هست‌سزا
ملیح‌ترشود آن زن فروش‌وگر نشود / همین که‌هست بس‌است آن گدا ابن گدا
دهدملیح زمنکوحهٔ ملیحه‌خویش / نشان ممحلهٔ خوان شهری و غربا
پی تبرك هرکس بدو زند انگشت / نداند این زکجا آمد اندگر زکجا
ززن بمزدی‌منکرشودملیحك وهست / هزار حمدان بادو هزار خایه گدا
شراب پرخورد ومست خسبد وخیزد / گهی رباب‌کسی را وگه کسی او را
جمال مستندان سر پل است باصل / بیك پدر نه مسلمان بصد پدر ترسا
تبارخود را آتش پرستی آموزد / بدان رسوم کز اجداد دید و از آبا
بحرمت‌می چونان‌که موبدش فرمود / دهان بسته گشاید سرخم صهبا
جوخم گشادزمی‌خاك را نصیب دهد / که ما بخاك دهیم آنچه خاك دادبما
مغی‌است‌برده سرازچنبرمحرك ورند / ز بیم تیغ مسلمان شده بروی وریا
کند بقبلهٔ تازی زهرکدیه غاز / بدل بقبلهٔ دهقان کند نماز روا
چو پیر مغ را بیند کلاه کج برسر / کند درآرزوی آن‌کله قمیص قبا
کلاه مغ را دستار خود غلاف کند / چگویداین همه دستار من‌کلاه شما
بدانکه گفت محمدحیا از ایمان‌است / ندارد ایمان آن ... بی‌حیا ومیا
به‌بی حیائی هنگام کدیه فخر کند / دلیل‌گوید مناع روزی است حیا
ملیحك‌سرپل ترکتازوجلف‌زنی‌است / سرپلی است که یابد گناه کار جزا
بسیف محو شد از گناهکار گنه / گناهکار ملیح‌است وکارسیف محا
شه ائمه اسلام سیف شمس حسام / حسام‌قسمت‌وسیف‌احترام وشمس لقا
لقای فرخ اوبرزمین چونور افکند / زشمس‌تیره شودبرسپهرشمس ضحی
صواب رای‌وی ازوی بعمر نگذارد / که بربسیط زمین خطوهٔ زند بخطا
خطی کشید براهل خطا بعهد ملك / که پادشاه ختا نگذرد زخط وفا
غریق‌منت خودکرد اهل‌دین راکل / چنین کند بزرگان دین درین دنیا
شوند اهل سمرقند شاد زآمدنش / چو این خبر ببخارا برد نسیم صبا

بخاریان هواخواه بصدروبدر جهان — روند مرده ورافزون زذره های هوا
چو ذره های بیش او باستقبال — رسند ناشده کم ذرهٔ زمهر و هوا
دررفشانم درمدح شاه سیف‌الدین — که طبع‌وخاطردارم چو پردرر دریا
چو سوزنی لقبم درکشم برشته نظم — بنوك سوزن نظام طبع درثنا
رضای‌صدرجهان بادوسیف‌دین‌پسرش — به نیك‌نامی کاندروی است طول‌بقا

پسر بوالعطا

آمد پسر دیو بوالعطا را — قیمت شد ازو در پر بها را
آری شبه آرد[۱] بها گهر را — عزت درم ناروا روا را
چون ابرو شب است آن پلید زاده — از ظلمت[۲] و نور این دو پادشا را
زان داد که تا دیو[۳] را بینند — لاحول بکار[٤] دارند و دعا را
شویش بسر خوان مامکش برد — نه از پی راحت[٥] بل از بلا را
تا صورت نان را کند فراموش — از خوردن چلیو[٦] لوبیا را
تا شور بیفتدت همی در سر — یکسر بخورد یك شوربا را[۷]
گویند که در کوهسارها[۸] هست — از بیخ گیا خوردن اولیا را
مانندهٔ اولیا نخواهد[۹] شدن — از یاوه خوردن خر گیا را[۱۰]
یکروزه درین سور و میزبانی — کامد بسر آن[۱۱] دیو بیوفا را
آمد[۱۲] بسر ما دوان و پویان — گفتا که بسی جسته‌ام شما را
تا دعوت و سور مرا بینند — یکسر همهٔ رسم و نهاد ما را
خواجه پدرم را مدیح گوئید — زو چشم[۱۳] بدارید مر عطارا
گفتیم هلا[۱٤] و سپاس داریم — گوئیم در او مدحت و ثنا را

۱ـ در نسخه ع بهای. ۲-در نسخه‌م زوظلمت و نور. ۳-در نسخه ع زان‌داد که تاکه دیواگر بیند. در نسخه‌م دیو آزبیند. ٤ در نسخه ع وم لاحول بکاردارددودعارا. ٥ در نسخه ع نه‌ازپی‌راحت ازپی بلارادر نسخه‌م چه‌از بلارا. ٦-در نسخه ع چلیوولوبیارادر نسخه‌م حلواو لوبیارا. ۷-در نسخه ع وم خون بدخان بدر نماند سرسر بخوردو یك شوربارا ۸ - در نسخه ع درکوهسارهاست . ۹ ـ درنسخه م چوخواهدشد . ۱۰ ـ درنسخه ع وم مانندهٔ اولیا چه خواهدشد از بادهٔ احرارخوردگیارا . ۱۱ - درنسخه م بسر . ۱۲ - درنسخه م بسوی . ۱۳ـ در نسخه ع وم زوچشم مدارید ۱٤- درنسخه ع بلی درنسخه م گفتم که هلابرسپاس داریم .

نی از پی آن تا بـریم صلت   لیکن زپی باز پس[1] هجا را
رفتیم در آن باغ تا ببینم   آن دعـوت بی نان[2] و با را
انـدر[3] رد واندر محلت او   نسپـرده بر راه رو چرا را
پاسخ تراشان و پای کوبان   زانو زده همساج اولیا را[4]
دیدیم یکی خوان مایه‌جسته[5]   از بهر[6] خدا و از پی عشا را
آویخته[7] زو نان ریشه ریشه   مانند درخت دعار[8] وارا
مطـرب زبر خوان بایستاده   ایجان من ای‌نان زدی دعا[9] را
ماجمله‌بر آن گردخوان‌نشسته   جویان[10] شده نان‌پارهٔ جدا را
برخوان‌بسی نان نشدشکسته   یکتن نشکستیم ناشتا را
گیرم بنـدآن خود نبیرهٔ او   بایست‌کردی[11] اوزروی ریا را
پس گفت که برخوانم آفرین گوی   گفتم بگویم ولی کجا را
جای بره و مرغ را ستایم   یا جای خلیلی و مربا[12] را
بر خوان تهی آفرین بگویم   برمن بنویسد[13] ایزد خطا را
درجنگ[14] بنده‌رنج بیش بری   گر خرکره دازی آشنا را
برخوانش سزای ثنا ندیدم   جز سید اولاد[15] مصطفی را

در مطایبه

در جستن وصل آن بت چینا   بر اسب امید برنهم زینا
ونـدر ره عشق او بپویانم   باشـد که رسم بکام دل زینا

---

۱ ـ درنسخه م بازبس‌هجارا . ۲ ـ درنسخه م بی نان وبی ابارا . ۳ ـ درنسخه ع دربرزن
٤ ـ درنسخه‌م پاسخ برشان و پای‌کوبان   زانوزده همتاج اولیارا . ٥ـ درنسخه‌م تابه‌پخته . ٦ ـ در
نسخه‌م غدا. ۷ـ درنسخه‌م رو نان. ۸ـ درنسخه ع غاردارا. ۹ـ درنسخه ع وم نوارا . ۱۰ ـ درنسخه‌ع جویا
۱۱ ـ درنسخه ع که‌ازروی‌وازریارادر نسخه م بایست گذاردروی وریارا ۱۲ ـ درنسخه‌م یاجای کدو باوزیر بارا.
۱۳ـ درنسخه‌م بنویسید این‌خطارا ۱٤ ـ درجنگ‌شده‌زنخ پیش‌برده‌ای‌درنسخه‌م‌درجنگ‌شده‌شبه‌رنج بیش‌بری .
۱۵ ـ درنسخه ع ـ آل مصطفی‌را.

یکچند بوصل او شدم شادان　　دشمن زوصال[۱] ما دوغمگینا
جان و دل من بوصل آن دلبر　　چون باغ ارم پر از ریاحینا
ناگاه بما رسید چشم بد　　بر بود مرا زمن شیاطینا
گویم که سبب چه بود هجران را　　پنهان نکنم زخلق چندینا
من بودم و من[۲] یقولکی بامن　　در هجر[۳] گلی برسم و آئینا
در پیش نهاده رطل جام می　　رنگین چون ریحان[۴] آن نگارینا
اندر رخ آن صنم نگه کردم　　آن خوبتر از بتان[۵] تکسینا
گفتم صنما چو روی خوب تو　　نی هست بکافری نه در دنیا
لیکن بتومرمرابد[۶] این حاجت　　گفتا که صدت رواست درحینا
گفتم که ازارك تو بگشایم　　گفتا که گشاده کن هلاهینا
بگشادم تا بدیدمش آن . . .　　چون سوسن ویاسمین ونسرینا
. . . بمثل چو گنبد سیمین　　چون سفره خائنی[۷] پر از چینا
من نیز برون کشیدم از . . .　　این لنگ روان و کور ره بینا
چو بش[۸] کردم . . . بدین روغن　　بی کنجد و بی جواز و کوبینا
زآهستگی که اندر او . . .　　خندید . . . و کرد هین هینا
گفتا که زهی[۹] نجیب سلمانی　　خوش میدانی کشید سرگینا
صدره اگرم کنی بروزی در　　هر بار[۱۰] به آید از نخستینا
چون نوبت ما یقول[۱۱] پیش آمد　　از خرده بلا در بلا گینا
بگرفت بدست . . . و میگفتی　　این طرفه نوا یك[۱۲] نو آیینا
ای . . . من ای عیار جنگ آور　　چون تو نه بچین و نه بما چینا
بالای دراز تو بچه ماند　　ماند بمنارهٔ قستتینا[۱۳]

۱ - در نسخهٔ م بودغمگینا. ۲- در نسخهٔ م ما نقولکی بامن ۳-در نسخهٔ ع درحجر یادر پای گلی در نسخهٔ م در حجر ککی. ٤- در نسخه ع وم چورخان آن نگارینا. ٥-در نسخهٔ م بتان نکسینا. ٦- در نسخهٔ ع وم بودحاجت. ۷- در نسخهٔ ع جاسبی در نسخه م چون سفره خالئی. ۸- در نسخهٔ م چربش کردم ۹-در نسخهٔ م بجست سلمانی. ۱۰- در نسخه ع آهی نزنم چواین نخستینا در نسخهٔ م آید بزنم که این نخستینا. ۱۱. در نسخهٔ م مابقول . ۱۲- در نسخه ع نوادك. ۱۳- در نسخه ع وم فلسطینا.

گر با تو زخانه سوی کو آیم	بندند چو اژدها وآدینا[1]
گویند که میر بوالعمید[2] آمد	آن صاحب طبل و گرز ومیتینا[3]
کز اسب پیاده خانه اندازد	صد مرد سوار شهره بزمینا[4]
این گفت و بکرد روی زی کودك	هین برسر . . . من تو بنشینا
تا ... کنم بدین عمود خود[5]	چون چنبر موکب سلاطینا
با . . . تو آن کنم کجا نکند	بر سینه کبك ماده شاهینا
کودك چو شنید ازوی این دعوی	گفت آه من غریب مسکینا
ایدون که درست گردد این دعوی	شد نامهٔ عمر من[6] هبابینا
برقصد هلاك جان من بودی	کس با کس[7] نکرد چو نینا
زامین من ودعای آن کودك	در حال شد آن عمود پستینا[8]
باز از پس آن ستودن بیحد	بگشاد زبان خود بنفرینا
آژنگ میان ابروان افکند	رخ کرد ترش بسان رخبینا
کی . . .دروغ میکنی لافم[9]	مانند کنی مرا بعیننا
آنست که از برای او هرشب	می ... زدی نه‌خمسه[10] بل‌خمسینا
امروز که دست یافتی بروی	نامرد شدی و خر[11] و ننگینا
بر خیز و ... مرد را اکنون	یاسرت بدون[12] برم بسکینا
گفتا نکنم بامر تو کاری	بگذار بفضل[13] خود بمن اینا
بیمارم و زار و ...[14] بالینم	بگذار که سرنهم ببالینا
ور من بمرم زتو طمع دارم	درگور کنی مراتو تلقینا
ترسید ورمید ازمن آن کودك	کاین کند[15] بجای‌من[16] کند کینا

۱ ـ در نسخه ع وادینا در نسخه‌م جوازها و آذینا . ۲ ـ در نسخه م بوالعمیر .
۳ـ درنسخه‌م تینا ٤ـ درنسخه‌م برمینا. ٥ـ درنسخه‌م خورد. ٦ـ درنسخه م تمامینا. ۷ـ درنسخه م کس با ... کس نکردچو نینا. ۸ـدرنسخه‌م پشمینا. ۹ـ درنسخه علاغم ودرنسخه‌ت لاخم آمده‌است . ۱۰ـ در نسخه ع وم بخمسه خمسینا. ۱۱- درنسخه‌ع خردو ننگینا درنسخه‌م خسرو ننگینا. ۱۲-در نسخه م برون.
۱۳- درنسخه‌ع زفضل خود درنسخه‌م بگذار بفضل خودزمن زینا. ١٤ـ درنسخه ع وم جامه. ۱٥- درنسخه ع وم کنده. ١٦-درنسخه‌م مه.

خیراست همیشه دشمن مردان	کافر همه ساله دشمن دنیا
هجران مرا سبب همین بوداست	زین دورم از آن لبان شیرینا

درهجاء خمخانه و مدح نظام الدین

خر خمخانه را دو خم شراب	تا بسربرنهنین[۱] است و سراب
میخورد[۲] دم دم و نیا ساید	خر نه هشیار از آن نه مست و خراب
گاه از اشهب فـراخ عنان	گاه از ادهم دراز رکاب
برسر از سم نعل بسته ز لعن	میخورد خفته[۳] خطا بصواب
هست[۴] از جامه خانهٔ فلکی	جامکی ز آفتاب و از مهتاب
روز باشـد بخیمهٔ قاقـم	شب درآید بخیمهٔ[۵] سنجاب
مطبخی دارد از هوی وهوس	پر ز نفرین صرف ولعنت ناب
ناگرفته در او کند بریان	خوك بچگان نابر آمده ناب
تا مـر اهل کتاب را مهمـان	کند آن خر ترین اهل کتاب
کند از دوغ میسره[۶] باسهل	شش خوش[۷] اولیا بفتح الباب
ملح کبریت احمر و بره[۸] چون	خضر و چشمهٔ خضر نایاب
پزد اندر تنور چوبین[۹] نان	بال سیمرغ در تنوره[۱۰] کباب
دو کفه میکفد نوالهٔ لاف	ندهد ریزهٔ[۱۱] بکلب و ذئاب
میرساند ز شکر سکران[۱۲]	بدل از کاسهٔ دماغ شراب
میدهد از ایاز[۱۳] خانهٔ سرد	به تغان خان بسته[۱۴] پرده جلاب
همه سوداش آنکه نقش کند	بجـلا بـی جریـدهٔ القاب[۱۵]

۱- در نسخه ع تابس درتهی است پرزشراب در نسخه م برزشراب. ۲-در نسخه ع میکند دم دم و میآشامد حز ته هشیاراز آن نه سست و خراب. ۳- در نسخه م جفته ٤- در نسخه م هستش. ٥- در نسخه ع وم بخرگه. ٦- در نسخهٔ ع وم میرهٔ باسهل. ٧-در نسخه ع سن جوداو لیادر نسخه م شن خودادا. ۸- در نسخه م تره خون ۹-در نسخه م چونین. ۱۰- در نسخه م درتنور. ۱۱. در نسخه م ذره ای. ۱۲- در نسخه م زشکرشکرآن. ۱۳- در نسخه ع ازایاز نامهٔ سرود در نسخه م مرد. ۱٤- در نسخه م پرده جلاب. ۱٥-نسخه ع این بیت را ندارد.

اعذب الشعرا[۱] کذبـه گویند شعر اوعذب بی[۲،۳] واو کذاب
شعرمن عذب ومن صدوق[۳] القول بمدیح وزیـر دولت یـاب
ملك نسل گوهر میران میر نیك اعتقاد پاك انساب
صدر میـرانیان نظام الدیـن عامر عالم خراب وبیاب
آنکه از کوکنار سمین اش[٤] سیم خواه ستم شداندر خواب
نوك باز سپید او چو شود بچه پرورد درآشیان[٥] غراب
ظلم سیمرغ وار درکه قاف متواری[٦] شود ورای حجاب
قاف تاقاف صیت عدل وی است گذران برلب اولوالالباب
سائل و زایر از مواهب او سال وماهند بانصیب و نصاب
هیچ سائل براو[۷] سلام نکرد که بلی و نعم نیـافت جـواب
گوئی[۸] هست کف واهب او قهرمان خزا نـۀ وهاب
رای او آفتاب رخشان است بـرسپهـر فضائـل وآداب
گـر منجم برأی او نگرد نگرد ارتفـاع[۹] اصطرلاب
ور براه قدم سپردهٔ او سرنهد برفلك رسد زتراب
از فلك بر تراب تا تابـد بشب وروز آفتاب وشهاب
پیش باد از شهاب روی فلك سالهای بقای او بحساب
تاب در آفتاب جاهش باد چون فرومانده آفتاب ازتاب

---

۱ - در نسخه م احسن واعذب نوشته شده . ۲- درنسخه محسن وعذب آمده. ۳- در نسخه م صدیق القول . ٤- در نسخه م سیمین‌اش . ٥- درنسخه ع وم بچه برور زآشیان عقاب. ٦- در نسخه ع بود. ۷-درنسخه ع ازاوسوآل نکرد در نسخه م براو نماز نکرد. ۸ - درنسخه ع و م گوئیا
۹- در نسخه ع نکند .

در هجاء خمخانه و مدح نظام‌الدین

خر بدبخت بد بود در خواب — از معبر چنین رسید جواب
خوابم از بیم بخت بد برمید — تا نبینم خر بد اندر خواب
خر بد کیست خر سر شاعر — خر بآن جامه [1] میبود نایاب
خر خمخانه کز سر خم عقل — مست بر خیزد و فتد بخلاب
خرخمخانه کز خم می و خل — لای خل است و دردی است وخلاب [2]
خرخم شوی ودوده کم پیمای — می نابش ترش چوسرکهٔ ناب
خر کیمخت گاه گرد سبیل — پرخور و کم‌دو وفتیده در آب [3]
خر مرکوب لوطیان قدیم — بی جو و حصر [4] چومه سلماب
خر اهل کتاب و ابله تر — از خری بر گرفته حمل کتاب
باویست از کلانسری همسر — خر دجالك دراز رکاب
خر دجال ده جزیره گیا — بخورد با دویست چشمهٔ آب
باچنین [5] خر زبهر پشما کند — نبرد [6] گاولوت نقل و شراب
خر گدائی‌است کدیه خوکرده — از بلیل الملوك تا محراب
خر گدایان بکل برون بردند — نام خویش از جریدهٔ القاب
خر گدائی بدو مسلم شد — راست شداین لقب بدان [7] کذاب
هرچه گشت ازخری برون نشود — خر سوارش منم بسوط عذاب
یك جهان بار هجو بر فتراك — نبدم و میدوانمش بشتاب
چون بدرگاه سید الوزرا — برسد جست ورسته‌شد زعذاب [8]
میر میران نسب نظام‌الدین — سند و سید اولوالالباب
صاحب عادل کریم کبیر — که کرامند ازو کرامت یاب

---

١ - در نسخه ع خر بآنجامه نام‌ومولا ناب. ٢- این بیت در نسخه ع نیست. ٣- در نسخه ع بر گروگان شب‌رود در باب. ٤- در نسخه ع بی‌جو و چغرو چومه وسلماب. ٥- در نسخه ع باچنو. ٦- در نسخه ع ببرد. ٧- در نسخه ع بران. ٨- در نسخه ع زعقاب.

آن وزیری که چون دگر وزرا | وزر وزری نکرد در یك باب
کلك او بابزن نگشت و نکرد | بمثل پشه‌ای بظلم کباب
آنکه از عدل او بریده شود | بسروی حمل گلوی ذئاب
برکند از دهان یوز بقهر | کلبتین دو شاخ آهو ناب
هم بانصاف او نهد بیضه | جفت یعقوب بردو چشم عقاب
از کف زرفشان او خجلند | چشمه آفتاب و چشم سحاب
قطرهٔ این و ذرهٔ آن را | در حساب آورد بعقد صواب
غیر ممنون شناس بخشش او | گرچه بخشش کند بغیر حساب
فلکی همتی و از قدمش | بفلك در رسد نسیم گلاب
سوزنی مدح گوی مجلس او | کوسری داشت بر سر اصحاب
با سنائی بـدی مطایبتش | خوشتراز داستان دعد ورباب
پیریش چنگ پشت کرد وضعیف | چون بریشم ز گوشمال رباب
خر خمخانه شد منازع او | از جفای زمانهٔ قلاب
پیش ازین رخش رستمش بالست | بنبرد آزمائی سهراب
پیریش خر سوار کرد بجبر | برخری لنگ جای اوسنجاب
چرخ سنجاب گون دگر باره | پیریش را بدل کند بشباب
بر براق سخن سوار شود | یابد از مدح صدر قوت شاب
تامزین بود فلك شب وروز | زانجم و آفتاب و از مهتـاب
آفتاب و مـه منـور ملك | صدر بادا و انجمش احباب
جمله ارباب فضل بندهٔ او | دست فضلش مـربی ارباب
چشم بد از خجسته مجلس او | دور داراد ایزد وهاب

در هجاء خمخانه و مدح نظام‌الدین

همچو خر سر کنم برای ثواب[1] ... ازپس آنکه گشت[2] بصره خراب
صد هجای خرانه گفته شده است ... صد ویك گیر رانده خر بخلاب
یك هجا[3] را جواب باز نگفت ... تا گرفتی زمن که و جو و آب
هجو او راست گویم و نشود ... سخن راست مندفع بجواب
خرسروخرس روی‌وسگ سیرت ... خرگرفته بکول خیك شراب
نسبتش گر بامت عیسی است ... خوانده است آیت فلا[4] انصاب
خر سواران لوطیش کردند ... پای بی پنجه در دهان رکاب
مالکی مذهبان خرخواره ... کرده اند آزمون بسیخ کباب
لبش ازهجو درلویشه کنم ... تا بخندند زان اولوالالباب
وزدمه[5] چوب میره باسهل ... حله ها بافته شتاب شتاب
شد خرپیر ومیکشد خس کس ... سیم بستانده تا دهد بذناب
وای از آن سر که هست برسرخر ... آدمی را بروز حشر حساب
اگر او آدمیتی زان سر ... نکند هندی عذاب و عقاب
گویدابن‌سر مرا عقوبت نیست ... گوید ارنیست کیف کان عذاب
نیست این سر کدوی پارین است ... نه چنان‌سر کدوست در پاراب
بجوی مغز نیست درسر وی ... خشك[6] مغزیست‌صرف‌وجاهل‌ناب
نیستش فهم و فکر تا گویند ... که سخن را معانئی دریاب
خود لبیبی گرفتم او را خر ... سخنش بی‌مزه است قشرولباب
هجو[7] خرسرچو گفته شد شاید ... گه بشویم دهان‌بمشك و گلاب
تاکه مخدوم را ثنا گویم ... در رسم زان نسیم خوش بصواب

---

۱ - در نسخهٔ ع صواب. ۲- در نسخهٔ ع بصره گشت. ۳- در نسخهٔ ع این بیت بجای بیت ششم آورده‌شده‌است
٤- در نسخه ع فلا انساب. ٥- در نسخهٔ ع وزدبه. ٦- در نسخهٔ ع این‌مصراع بجای‌مصراع دوم بیت زیر قرارداده شده بیت‌زیرین اصولاوجود ندارد. ۷ - در نسخهٔ ع هجوسرخر.

شاه میرانیان نظام الدین آن سرشته شده برحمت ناب
صاحب محترم کزو نازند دین ودولت چو از بنی اصحاب
ملک[1] آرای مشرق و مغرب برده ورسم خوب ورای صواب
هست صاحبقران اهل هنر در همه فضل بانصیب و نصاب
رای[2] رخشنده‌اش آفتاب مثال کف بخشنده‌اش ازقیاس سحاب
فرو بخت جوانش از بمثل پیر فرتوت بیند اندر خواب
بشب از خواب ناشده بیدار پیری او بدل شود بشباب[3]
هست اندر دوات تیره دلش روشنائی ملک را اسباب
شبه گون قطره‌ای که از قلمش بچکد دانه ایست دُرّ خوشاب
بخت او جاودان جوان ما را که براینست همت احباب
عمر اعدای او مبادا بیش زانکه بر آبگیر عمر حباب
تا مآب و مصیر و ملجاء خلق نبود جز بخالق وهاب
باد ارکان دین و دولت را سوی او مرجع[4] و مصیر و مآب
خالق از وی بدوجهان خشنود دعوی خلق را درو ایجاب

در هجاء خمخانه و مدح میر نصربن ابراهیم

خر سر خمخانه را لبیشه کنم لب تاکنم از روی[5] تیشه چون لب ارنب
وانگهش آرم برون بشعبده بازی ارنبکی[6] ارنب رنود ملقب
باز سرش[7] بشکنم بسنگ هجا خرد تا نه بعانه[8] هجا رسد نه بعنغب
. . . رهجا سخت کرده دارم و عغعغ[9] می کشمش[10] هر دمی سپوزم غبغب

---

۱ - در نسخه ت هم‌ملک‌وهم‌ملکت و در نسخه ع ملکت آمده . ۲ - در نسخه ع اول این بیت نوشته شده‌سپس بیت فوق . ۳ - در نسخه ع بصواب . ٤ - در نسخه ع ملجاء ٥ - در نسخه ع - تاکنمش از لبیشه ٦ - در نسخه ع شعبده‌بازی چو . . . در نسخه‌م-ربوده ۷ - در نسخه ع : باز سرش راکنم بسنگ هجا خرد ۸ - در نسخه ع یا نه‌بعان رسدوی و نه بعبعب در نسخه‌م - تا نه بعانمان رسدخودآن نه بعنغب ۹ - در نسخه ع-عن‌عن - در نسخه‌م - غغ‌غغ ۱۰ - در نسخهٔ ع - می کنمش و می کشمش هردو نوشته شده - در نسخه م - می کشمش سر و می سپوزم غنغب .

ماده خرش را چو اسب عاری درویش   نام کنم گه عیال و گاهی مرکب
آن خر مرده که کرکسان و کلاغان   طعمه بمنقار ازو کنند و بمخلب
گند چنان خر بجای گند[1] دماغش   دارد بوی عبیر و عنبر اشهب
گوید من شاعرم بسی سخن خوب   از نفس من منظم است و مرتب
بانگ[2] خوش آرد جلاجل سخن من   نزد اجلاّ جلالتم[3] بملقب
گویم نی کز خران اوش[4] و قنوشی   که کش آخر چیان[5] میر مقرّب
وارث میر عمید نصر براهیم   ناقد الفاظ پارسی و معرّب
میر مهذب سخن که باکس و ناکس   هرگز لفظی نراند کان نه مهذّب
نیست عجب گر سرای اهل سخن را   از صلتش گردد آستانه مذهّب
کوکبهٔ فاضلان روی زمین راست   رایت اقبال ازو رسیده بکوکب
ذات ورا ایزد از مکارم اخلاق   هیئت و ترکیب داد و کرد مرکب
سیری آز و نیاز خلق جهانرا   در کف دادش نهاده[6] مطعم و مشرّب
باب فصولات[7] لطف اوست مقسّم   دفتر تصنیف جود اوست مبوّب
باب فتوت بخلق کردی مفتوح   فاتحه[8] آموختی هنوز بمکتب
تجربة الجود اگر نویسد کلکش   گنج گهر بخشد این خطی است مجرب
ای[9] سخن آرای را بفکرت مدحت   روز بسر بردن و گذاشتن شب
تا بزید سوزنی ثنای تو گوید   عمر گذارد برین فضیلت موجب
محمل صدق است و کذب شعر که گفتند   اعذب شعر آن بود که باشد اکذب
اعذب[10] اگر هست و نیست مدح تو صدق است   هست مرا این قصیده اصدق و اعذب

---

۱ - در نسخه ع و م - گنده ۲ - در نسخه م - بنگ ۳- در نسخه ع - حلالیم - در نسخه م - جلاجلم ۴ - در نسخه ع - اوشی و قوشی ۵ - در نسخه ع - آخر خران ٦ - در نسخه - ع نهاد ۷ - در نسخه ع - باب فراغات در نسخه م باب فراعات ۸ - در نسخه ع - فاتحه ناموختند ۹ - در نسخه ع - اهل سخن را بود بفکرت مدحت ۱۰ - در نسخه ع - عذب

مدح سرای توام بغیب[۱] و بحضرت　　نبست دمی یادت از ضمیر مغیب
مدح جز از تو زبان بنادر گوید　　یاد تو در پیش سینه باشد اغلب
مدح و ثنای تو شد زجملهٔ اوراد　　ورد من و مجددین مؤید نخشب
طول بقای تو خواستیم زیزدان　　عمر[۲] تو عیش توهنی و مطیب
کف بدعا بر گشاده‌ایم بحاجت　　دعوت ما مستجاب گردان یارب
ماه بعقرب از آنکه نیك نباشد　　ماه بقای عدوت باد بعقرب
عقرب زلفان و ماهرویان بادند
بسته و بگشاده پیش تو کمر و اب

درهجاء پیر ومدح صاحب عادل

الغ عارض ز . . . ن گربه افتاد[۳]　　جهانرا گنده گردانید[٤] از باد
چرا خاکش نپوشیدند[۵] برروی　　که باگه[٦] این کند گربه چوافتاد
گه[۷] گربه بعهد ارسلان خان　　بسی ورزید[۸] و زرو سیم بنهاد
چه گه[۹] گربه سگی هندو نژاداست　　پلید[۱۰] و بدرگ است روسبی زاد[۱۱]
هزار آزاد مرد شهره گفتند　　که آن سگ خواجه‌را کردست آزاد
رمید ازخواجه‌سالی پنجه‌وشصت　　پشیمان شد چوشد هفتادوهشتاد
شداست‌این پیر هندو[۱۲] نرم گردن　　چواز نان خود اندر ماند تن داد
کنونش طوق باید برنهادن　　بسوی خانهٔ خواجه فرستاد
زچاکا چاك کاج[۱۳] حاجب بوم　　قفا گه سرخ کرد و راست بنهاد

---

۱ ـ در نسخه ع ـ بغیبت‌و حضرت - ۲ در نسخه ع - تاکه بود و عمر هر دو نوشته‌شده ـ در نسخهٔم-عمر بود ـ ۳ - درنسخه‌ع و م - بفتاد ٤ - در نسخه م - از اوه - در نسخه ع و م بپوشیدند ٦ ـ درنسخه ع : که بااین‌گنبد گربه چه افتاد ۷ ـ درنسخه ع-که‌گربه‌وکه‌گرگربه هردو نوشته شده ۸ - درنسخه م - دزدید ۹ - درنسخه - بکنك ۱۰ ـ درنسخه م - چوگربه او ۱۱ - درنسخه ع و م بعد ازین بیت بیت زیر نوشته شده : چو گوه گربه پنهان کرد درخاك ببخشید وبخوردو مهر نگشاد
۱۲ـ درنسخه م- شدست این بدرك اکنون‌بزم‌گردان ۱۳ - درنسخه‌ع - کاخ

گه گربه شود چون گربه عوسه[۱] کند از آرزوی کاج[۲] فریاد
گه گربه که باشد تا من او را به پیش صاحب عادل کنم یاد
که[۳] پیش صاحب ارياد خليفه کنم در چین[٤] زمین بوسد[٥] ببغداد
گزیده صاحب عادل که ایزد جهانرا دارد از دادوی[٦] آباد
خداوندی که بافرزند خطاب زبخت نیك شد همنام وهمزاد
فلك از بهر او کرد است گوئی سرای دولت و اقبال بنیاد
عروس دولت و ملك شرف را مساعد بخت او شاه است و داماد
خداوندان گیتی را رهی کرد باحسان و دل نیك و کف داد
همه عالم بدو شادند وخوش طبع همیشه طبع او بادا خوش و شاد
شراب[۷] خسروی شیرین بکامش
بود تا قصه از شیرین و فرهاد

در مدح رکن‌الدین محمود[۸] ومطایبه

امیر عالم سالار رکن دین محمود که از سعادت چرخ است بخت تو مسعود
چو من زنام وزبخت تو یاد گیرم وفال چو بخت و نام تو مسعود گردم ومحمود
سخا وجود همه عالم ارشود معدوم مراچه باك بود چون سخای تو موجود
تو آن عطاده بی منتی که سائل را بعمر تو نبد از تو خلاف یك موعود
سخای حاتم طائی و معن شد بعدم کف جواد تو تا آمد از عدم بوجود
زشرم شمه خلق تو بوی خوش ندهد اگر بر آتش سوزان نهند عنبر وعود
بسان عنبر وعودم بر آتش از خجلت بدانکه دیر تر آیم بخدمت معهود
چرا نیایم و تقصیر را نخواهم وعذر نه از در تو مرا کرد هیچکس مطرود

۱- در نسخه ع-غرسر ودر نسخه م-عوس ۲ – در نسخه ع- کاخ ۳- در نسخه ع- باینطریق هم نوشته شده : که یادصاحب ازپیش خلیفه ٤ – در نسخه م- درحین ٥ - در نسخه م- زبغداد ٦ - در نسخه ع- ازیادوی ۷ – بیت آخر در نسخه ع وم نیست ۸ - این شعر در نسخه ع درقسمت مدایح نوشته شده

ترا بحق من آن همتست[1] و آن شفقت — که هیچ والد[2] را نیست درحق مولود
چرا بهزل وبجد از توچیز درنخوهم — دهم بشاهد وشمع وشراب ونغمه عود
بدینطریق که من ازتو چیزدرخواهم — تراخوش آید و نبود سئوال من مردود
عطای تست وسئوال من اندرین گیتی — که چون شمار کنی هردواند نامعدود
بدانکه[3] پیش بده سال من درین حضرت — چوشاه بودم واز شاهدان شهر جنود[4]
عمود[5] بازیکان داشتم معاجر کان[6] — لقب شده همه را شاهد ومرا مشهود
هر آنگهی[7] که عمود من آمدی بقیام — عمود بازیکانرا بدی رکوع وسجود
مهی[8] دوبار هزاران[9] عمود بازیکان — همی بسیم توحاصل شدی همه مقصود
کنون[10] دوسال بر آمد که سیم تو نرسید[11] — عمود بازیکان رفته‌اند ومانده عمود
عمود[12] بازی بی‌سیم هیچکس نکند — تو نیك دانی و نبود زرأی تو مفقود
فرست سیم وپراکندگان من جمع آر — ویا[13] عمودمراجای کن‌به . . نحسود
در عبادت معبود تا نه بر بندند — بقای عمر تو خواهم زخالق معبود
بقا دهاد ترا کردگار چندانی
که درخواطر واوهام ناید[14] این محدود

در هجا علوئی و مدح ابوعلی

لشمی که بررسول خدا اقتدا[15] کند — با آل او بدم سگالی مری کند
گیسو فروهلد علوی وار پیش بر — وزکبر و از تبختر سر بر علی کند
الخبز[16] نان نداند والماء آب نی — قصد او بقصه گفتن ابلی الهوی کند
زابلیس خاکسار بسی هست رانده تر — دعوی پایگاه شدید القوی کند

۱ - در نسخه م - این خدمتست و این شفقت آمده ۲ - در نسخه م - والده ۳ - درنسخه ع وم - بیش ٤ - درنسخه ع - حسود ٥ - درنسخه ع - بتان غالیه موداشتم بکاخ اندر ٦ - درنسخه‌م - مواجر کان ۷ - درنسخه ع - چومن قیام نمودم چوبندگان همه‌را همی به‌پیش من اندررکوع بودوسجود ۸ - در نسخه ع - زوصل - سمیبران سمنبرا ندردهر ۹ - درنسخه م - مرازان ۱۰ - درنسخه ع - کنون دوسال برآمد که بنده محرومم زنعمت‌تو وازوصل دلبران سدود ۱۱ - درنسخه‌م - که‌تو برمسند ۱۲ - درنسخه ع - سیاه چشمان بی‌سیم رام‌کس نشوند ۱۳ - درنسخه ع - که تاکه‌شادی معدوم من شود موجود ۱٤ - در نسخه ع - آن - درنسخه م - این معدود ۱٥ - درنسخه ع وم - افتری ۱٦ - این بیت درنسخه ع نیست ودرنسخه م دراول مصراع دوم نوشته شده قصه بقصد گفتن

داند که از نژاد[۱] و زابناء کیست لیك	از شوخ دیدگی برسول انتمی کند
گوید که مقتدای شریعت شدم کنون	ایوای برکسی که بدو اقتدی کند
مادرش را چوسیر به . . ید به نیمشب	بردیگران سبیل بوقت صخی کند
آن‌قحبه‌راچوخارش‌در ..ن‌و . . . س‌فتد	. . .ری‌خوهدکه ..ن‌و.. سش‌رایکی‌کند
روزو شبان عطای کلك را همی هلد	وانکار از ستیزهٔ کور عدی کند
گر زنش را بلفظ بخارای عادتی	گوئی گهی کنی که به..یم گهی کند
. . .ری‌که‌آن زفروزهٔ[۲] کم بود بسنگ	آن . . . رکو چکانه کجا مذکری کند
زن را بخانه در کند از در برون جهد	تا هر که از در آید باوی زنی کند
تحقیق کرده[۳] مذهب المنع کفر را	تا . . . ن‌بمزد خواهی ازو منع ناکند
زین بیش اگر بدارم اورا روا بود	ور همچنینش[٤] منع کنم هم کری کند
این مدح خاندان بود و هجو مفتری	بردیش مفتری[٥] ری گرت اواذی کند
مدحت سرای سید سادات بوعلی	باشد کسی که مدعیانرا[٦] همی کند

فخرالنسب ابوعلی[۷] التونئی که بخت
برچرخ خانوادهٔ او را بنی[۸] کند

درهجاء حکیم نوزده

حکیم نوزده چون[۹] بیست‌وهفتگان‌بیند	همان زمان[۱۰] دوسی اندرنود زمان بیند
بدانزمان[۱۱] نشود دلشکسته از پی آن	که سود خویش سراسردر آن‌زیان بیند
حکیم نوزده در آب و آینه نگرد	که تازصورت خویش اندرو نشان بیند
بآینه نگرد خر فراخ . . .ن‌بیند	بآب ورنگرد زشت قلتبان بیند
تو دیو بینی و ابلیس نقش بر دیوار	در آب و آینه او خویشتن[۱۲] چنان بیند

۱ - درنسخه ع - داندکه ازنژاد نیاکوگرست‌لیك ودرنسخه م - داندکه ازنژاد نیاکرکراست لیك ۲ - در نسخه‌ع وم - زفرورهٔ ۳ - درنسخه‌ع-کرد ٤ درنسخه‌ع . ورهمچنانش ٥ - درنسخه‌ع - برریش مفتری ری دردت ادی‌کند - درنسخه م - وی دردکت اذی‌کند ٦ - در نسخه‌م- هجی کند ۷ - در نسخه ع - ابوعلی تستری ۸ - درنسخه ع - اورا دعی‌کند ۹ - در نسخه م - لست و ۱۰ - در نسخه ع - زمان وزیان هردوآمده ودرنسخه‌م- بجای زمان دوم زیان نوشته شده ۱۱ -درنسخه ع‌وم- زیان ۱۲ - درنسخه ع -- جنان ودرنسخه م - ازخویشتن چنان بیند

حکیم نوزده دارد یکی کلان . . ری ولی چو پس نگـرد در میان ران بیند
حکیم نوزده پیرانه[1] سر بپست شود گهی که از پس خود گندهٔ جوان بیند
حکیم نوزده را علتی پدید آمد که راحت از سر کالفتهٔ[2] کلان بیند
بهـوشیاری شرم آیـدش بخسبد مست زتاب[3] خیز مـر اورا چـو ناتوان بیند
گرز بدبهٔ[4] او در نهد چنانکه سزد برایگانان کردن چـو رایگان بیند
زخواب مستی ناگه جهان جهان گردد میان ران در . . ن جوید و جهان بیند
دریغ مرد حکیمی که تان[5] راپس پشت هماره چون در دروازه پشتبان بیند
پدید باشد چون آفتـاب و مر خود را بزیر سایه[6] تار انـدرون نهـان بیند
هلد بشهر خجند انـدرون بتنهـائی وزان بگرد سمر قند داستان بیند
چوشعر گوید آن خورده خرزهٔ حکما[7] فزون زنوزده من گوه در دهان بیند
بحلقهٔ شعرا بربرید بایـد چـون حکیم نوزده خود را در آنمیان بیند[8]
ربـاط . . ر غریبان و شهریان سازد فراخ . . . ن را کز دور کاروان بیند
من ار[9] غریب خوهم بـود از پس یکماه بدان رباط مرا نیز میهمان بیند
بسر گرانی برخیزد از کلانی . . ن سبك بخسبد[10] چون سرخ سرگران بیند
هجای من چو بخواند فزون ز دیوانی است[11]
گران ندارد و برمن[12] دگر ضمان بیند

در هجاء یاقوتی جولاهه

یاقوتی جولاهه بمرد و دو پسر ماند یك مامجه[13] برماند و دگر مامجه برماند
با. . ن[14] چو مغاك پدران مامجه پذرفت تامامجه برریش چو غرواش پدر ماند
زان پیرك جـولاهه بت خارهٔ بـدباب[15] نی نی که دوخرماند نگویم دو پسرماند[16]

---

۱ - در نسخه ع - چون پیر چفته پشت شود - در نسخهم -چون شیر خفته مست شود ۲ - در نسخهٔ ع - الفیه ودر نسخه م - کل کفته ۳ - در نسخه ع وم - دباب خیر ٤ - در نسخهم - بدنبهٔ ٥ - در نسخه ع - نان را ودر نسخه م تازرا ٦ - در نسخه ع - بار ٧ - در نسخه ع - حکما و شعرا هردو نوشته شده در نسخهم-چرزهٔشعرا ٨ - در نسخه ع این بیت نوشته نشده ٩ - در نسخه عوم ازودر نسخه م-بجای از دوم کز نوشته شده ١٠ - در نسخه ع -سبك بجنبد ١١ - در نسخه ع - زتوهین است - در نسخهم -ز نوزده بیت ١٢ - در نسخه ع-ذکر ١٣ - در نسخه ع-تا بچه ومانچه هردو نوشته شده ودر نسخهم-یك تا بچه غرماند ودگر تا بچه ترماند ١٤ - در نسخه ع - ... چومفاك پدر - در نسخه م . با. . چومفاك پدر آن تا بچه غر رفت یك تا بچه باریش چوغرداش پدرماند ١٥ - در نسخه م - بدناف ١٦ - در نسخه م - نی نی دو پسرماند بگویم که دو خرماند

زان هردو خر لاشه یکی گم شد ناگاه — آمد خبر مرگش خر مرد و خبر ماند
این خر که بمانده‌است بترزان خرمرده‌است — این غبن از آنست که بد رفت وبتر ماند
مسعودك[1] غر مرد بغا پیشه که در اصل — کودك بدوغر بود چوپیرك شدغر[2] ماند
آن ماده و نردوك[3] که اندر دو ولایت — نا . . ده[4] مر اورا نه‌همانا که ذکر ماند
از عشق کلاه و کمر و کیسه[5] همیشه — چشمش سوی ترکان بکلاه‌و بکمر ماند
حجاج و عمر هردو چو بردند مراورا — . . . نش بدریدند واز آنحال سمر ماند
. . . ری‌چو تبر دسته‌سخت‌اك[6] همی‌خورد — تا . . ن چو[7] تبر دسته چوسوراخ بتر ماند
سوراخ بتر تنگ بود حلقهٔ در گوی — هم حلقه در تنگ بود حفرهٔ در ماند
در سلمّ مسجد بسر کفش گران بر — از دست حنا بسته اورنگ و اثر ماند
مردان هنر سینه[8] زدندش بزمین بر — در سینه‌اش[9] از آن کینه مردان هنر ماند
تاکرد ورا قاضی احمد ادب الکند[10] — از حفظ کتاب ادب القاضی در ماند
از قاضی احمد بادب کردن این دول — نوبت بدگر ماند ودگرماند ودگر ماند
اندر دلش از بغض ائمه شجری رست — چه شوم ثمر خواهداز آن‌شوم‌شجر ماند
ازدین شجر هجو وی اندر دل‌من رست — زان‌نیك شجر بین که چنین‌نیك ثمر ماند
در سینهٔ هرکس که بود بغض ائمهٔ — جاوید چنان دانش که‌درقعر سقر[11] ماند
ای دفتر شعر پدرت آنکه بهر بیت — راوی‌زفر وخواندن آن چون‌دف ترماند
از تیغ هجای پدر من پدر تو — صدره بهزیمت شد وسر بردو سپر ماند
هرچند ندارد پسر من خبر از شعر — ازخنجر هجوش پسرت خواهد سر ماند
گوئی پسره[12] گوی هنر برد زاقران — برسبلت اقرانش ری ار مرد[13] واگر ماند
تو هیچکسی در ره شعرو پسرت[14] هم — من وصف شما گفتم و برراهگذار ماند

---

۱ - در نسخه‌ع - خرمرد ودر نسخه‌م- غرمردبغاپیشه آمده ۲ - در نسخه م - چومیرك شدو برماند ۳- در هر دو نسخه ع وم دول ودوك هردو نوشته‌شده ٤ - در نسخه ع - ناگاده (ناگاه) مراورانه همانا دوبتر ماند ودر نسخه م- ناگاه بمرد او وهماناکه‌دو نرماند ٥ - در نسخه‌م - کمر ... وهمیشه ٦ - در نسخه‌ع- سخناك ۷ - در نسخه‌ع - زتبردسته ۸ - در نسخه‌م هنرپیشه ۹ - در نسخه‌م - درسینهٔ او کینه ۱۰ - در نسخه‌ع - افکند ۱۱ - در نسخه ع - درعین سقرماند ۱۲ - در نسخه‌ع وم - پسرم ۱۳ - در نسخه ع وم برد (در نسخهٔت- بردومردهردو نوشته شده) ١٤ - در نسخه‌ع - پدرت هم - در نسخه م- پسرت

از نیشکر[۱] است این قلم شعر نویسم[۲] کز سیروی[۳] این شعر چو[٤] خروار شکر ماند

شیرین تر از این شعر نویسد قلم کس
یاقوتی جولاهه بمرد و دو پسر ماند

درهجا

کلاخ پاره[٥] غاره نمی ماند — نان درست و پاره نمی یابد
با پاره می خوهد که عمل گیرد — جز . . ن پاره پاره نمی یابد
از پاره[٦] پارگی بعری آمد[۷] — کوکبك[۸] پیر باره[۹] نمی‌یابد
در آب[۱۰] یافت لخلخهٔ عنبر — اکنون کلوخ پاره نمی یابد
شغل چغانیان را بی باره — یکبار[۱۱] دود و باره نمی‌یابد
درچرح[۱۲] همچو چرخ بچنگالان — می کاود و حباره[۱۳] نمی یابد
باهیچ سلف وروشنئی خانه اش[۱٤] — انگشترین[۱۵] باره نمی یابد
دی اطلس و قصبت بتنیدندی[۱۶] — امروز بردو شاره نمی یابد
بارش طعان بدی ولعان اکنون[۱۷] — پیروزك و بشاره[۱۸] نمی یابد
بی خانمان مرحول[۱۹] کلك شد[۲۰] — حالی سر مناره نمی یابد
هم طالـع ستارهٔ نحس خـود — در[۲۱] آسمان ستاره نمی یابد
گر بره‌ای زمشگ[۲۲] فرود آرد — خر دره[۲۳] در غراره نمی یابد

---

۱ - در نسخه ع-چون - در نسخه‌م-از نیشکرت ۲ - در نسخه ع - هجو نویسم ۳ در نسخه ع -کز سردی این هجو دو خروار شکر ماند - در نسخه‌م -کزشیروی ٤ - در نسخه ع - هجو ٥ - در نسخه ع -بارو در نسخه‌م- یار ٦ - در نسخه ع - ازبار بارکی ۷ - در نسخه م - آمد ۸ - در نسخه م- لنگ-۹ - در نسخه ع- یاره ۱۰ - در نسخه ع - در آب لخلخه همی آوردی؛ در نسخه م - در آب باز لخلخه بوئیدی ۱۱ در نسخه ع - یکباره و ... در نسخه‌م - یکباره زد ۱۲ - در نسخه ع - درجزع همچوجزع - در نسخه م - درجزع همچو چرغ بچنگالان ۱۳ - در نسخه ع- چفاره - در نسخه‌م - جفاره ۱٤ . در نسخه ع - باهیچ جلف وروسپئی خانه اش - در نسخه‌م - باهیچ شلف وروسبی خانه‌اش ۱۵ - در نسخه م - انگشترین و یاره ۱۶-در نسخه ع وم - دم نپسندیدی ۱۷ - در نسخه ع - طعان و بعان و در نسخه م-طغان و بغان ۱۸ - در نسخه ع لشاره ۱۹- در نسخه ع - رحول و در نسخه‌م مرخول ۲۰ - در نسخه ع - میشد - در نسخه م- کل شد ۲۱-در نسخه ع و م - بر ۲۲ - در نسخه م - بریك ۲۳ - در نسخه ع - خرذره - در نسخه م - جز وره درغراره

قادر بود بدرنه[۱] و سیرانه — وان سرو درنه[۲] داره نمی یابد
راضی بود بخس کشی گلخن[۳] — خس مانده[۴] و گواره نمی یابد
خود را همی خوهد که بر آویزد — انبوهی نظاره نمی یابد[۵]
خواهد که خویشتن بکشد لیکن — با دوستی کناره نمی یابد
کرد اختیار برزدن گردن — گردن زن خباره[۶] نمی یابد
یارب بدست مرگ از این غمها — چاره اش دهی که چاره نمی یابد

مطایبه

این خواجه‌زادگان که درین شهر و برزنند — مردند مرزنانرا لیکن مرا زنند
زینگونه مولعند بر آورد و برد من — کزشان زبر فرو نزنم زیر و برزنند
خورشید چرخ شیفته بر رویشان ولیك — از پشت شیفته برسایهٔ منند
من مرد مردگایم[۷] و کین اندر[۸] افکنم — ایشان همند مرد و لیکن برافکنند[۹]
نیمور من چو عامل شغل لواطه است — این کودکان چو مال گذاران برزنند
بر.. نشان جبایت[۱۰] روغنگران نهاد — کنجاره داده‌اند و بتدبیر روغنند
تا..ر من بساط پلاسین بگسترید — این کودکان پلاس به..ن برهمی تنند[۱۱]
زین تهمتنی که هست از ایشان بنزد من[۱۲] — همچون مخنثند اگر چه تهمتنند
از خط نو دمیده چرا این بخط شدن — گر کودکان زیرك با حیله و فنند
انگشت نرم و ناخن تیز است جمله را — دستور داده من که بر آرند و برکنند
خرمن بباد دادن رسم است و میدهند — ...نها ببادزانکه به...نها چو خرمنند
مردانه من کزین[۱۳] سکوینجه ریخته — خرمن کنم بباد که ار جاش که[۱۴] کنند
ای بس کسا که از پی این زیر دامنی — نیفه فرو کشیده و برچیده[۱۵] دامنند

۱ در نسخه ع ــ دربه وسیرابه ـ در نسخه م ـ قانع بود بدرنه وشیرابه ۲ ـ در نسخه م ـ ذره داره ۳ ــ در نسخه ع ـ گلشن ٤ ــ در نسخه ع وم ـ یابد ٥ ــ در نسخه ع این بیت نیست ٦ ـ در نسخه ع ـ خیاره ۷ ـ در نسخه ع ـ مردکانم ۸ ــ در نسخه م ـ مرد اندرافکنم ۹ ـ در نسخه م ـ زن افکنند ۱۰ ـ در نسخه م ـ جنایت ۱۱ ــ در نسخه ع ــ گرایر من بساط پلاسین بگسترد ۱۲ ـ در نسخه ع ـ زین تهمتن که هست از یشان نبرد من ۱۳ ــ در نسخه ع ـ کزین سکر ند پنجه ریخته ــ در نسخه م ــ سکو پنجه ریخته ۱٤ ــ در نسخه ع و م ـ ار ۱٥ ــ در نسخه م ـ اسپیده

چون مرزشان بگردن گرز اندرافکنم — کول افکنم اگر چه گلو گردو گردنند
چون من بفاجری پسران در مفاجری[1] — همچون چراغ درشب تاریك روشنند[2]
. . نشان شدست چون لگن شمع کوکبی[3] — واندر جواب اینهمه لالند و الکنند
همچون چراغ[4] پله نگردند سرفراز — زیرا که زخم یافته چون . . نهاوند
زان دیگ سیمگون که میان ران هریکی است — خالیگران[5] دزد سبک دست ریمنند
هرچند شان فروکنم آلات دوغ پای[6] — ایشان برون دهنده درستی[7] وارزنند
هستم بر آنکه . . ر نهم پیش لوطیان — تاجمله جمله را بخورند و براکنند
وانگه بر آنکه رشك برد[8] زوستون . . ر — خودشان ادب کنم که بدزدندو بشکنند
دوراز شما وما که به . . ری چو . . رمن — خر را بزیر دم نخلند و نیارنند[9]
هست این جواب آنکه سنائی بنظم کرد[10] — این ابلهان که بی سببی دشمن منند

دروصف حال خویش[11]

از قصهٔ دوشینهٔ من تاکه خداوند — آگاه شود می بسرایم سخنی چند
دوشینه مرا[12] انده آن نامده فرزند — بربست بصد بند وفروداشت بصد بند
تاصبح بمن خیل خیالات فرستاد — ناآمده محمودمن آن جان وجگربند
میرفت ومی آمد دل من تابگه صبح — چون بانگ سگ ازسیر بگرمای سمرقند[13]
میبرد و می آورد جوابی و پیامی — من زوبپیامی وجوابی شده خورسند
آورد پیامی که بقای پدرم باد — چندانکه شمارنده نداندعددش[14] چند
دادمش بدان جان وجگر بندجوابی — صد جان پدر باد اباجان تو پیوند
آورد پیامی که همیگوید مادر — تاب تو زدل بیخ وفاداری برکند
دادمش جوابی که بگوباب من ای مام — در سینه همه تخم وفای تو پراکند[15]

---

۱ ـ در نسخه‌م مواجری - ۲ - در نسخه ع این مصراع بجای مصراع دوم بیت فوق نوشته شده و مصراع اول این بیت درآن نسخه دیده نشد ۳ ـ در نسخه م - موکبی ٤ درنسخه ع ـ پایه و پله هردو ودرنسخه‌م - پله نوشته شده ٥ ـ درنسخه‌م - خالنگران ٦ ـ درنسخه ع - بای ۷ - درنسخه ع - برزنند - درنسخه م ـ دهنددرسی زارزنند ۸ - درنسخه‌م - زین ۹ - درنسخه ع وم - بیازنند ۱۰ - در نسخه م - گفت ۱۱ - درنسخه ع - این قصیده درقسمت مدایح نوشته‌شده وبیت اول در نسخه ع و م دیده نشد ۱۲ - درنسخه م - مراآمد ۱۳ ـ در نسخه م ـ چون بنك سگ ،ازسرنگر بسمرقند ۱٤ ـ درنسخه ع وم - عدد ۱۵ - درنسخه م این بیت نیامده است

آورد پیامی و چنین گفت دگر بار ... ترسم که غلام بازه‌شوی ای‌پدر ورند[1]

دادمش جوابی که مترس از قبل آنك ... شد بسته بمن بردر آن کار بسوگند

آورد پیامی که نباید که خوری می ... مستك شوی وعربده آغازی وترفند[2]

دادمش جوابی که زبی‌سیکی اینجا[3] ... یك مست[4] نباید بدوهشیارو خردمند

آورد پیامی که زما تا تو برفتی ... بی تو شبکی مادر من بستر نفکند

دادمش جوابی که چه منت که‌مرانیز ... بی مادر تو هیچ نخسبید قزاکند[5]

آورد پیامی که شکر[6] تنگی آورد ... تا باز گرفتی ز . . س مادر من لند[7]

دادمش جوابی که بیك شب که بیایم ... چندانش به ... یم که نماند درودربند

آورد پیامی که زما تاتو برفتی ... درخانهٔ‌ماهیچ[8] نه‌دوداست ونه‌جرغند

دادمش جوابی که مکن‌سرزنشم‌بیش ... کز نعمت‌الوان خوهم آنخانه[9] درآکند

آورد پیامی که بما[10] برگ زمستان ... نفرست وزان پس بهمه عالم برخند

دادمش جوابی که بیارم چو بیایم ... ده ساله نوای تو بیك جود خداوند

تاج سر سادات حسین عمر آنکو ... پیغمبر حق راست گرامی‌تر فرزند

بدو گفتم[11]

در راه مرا دی صنمی درگذر آمد ... رفتار چنان ماه مرا در نظر آمد

شوخی‌شکری سروقدی قحبککی‌چست ... کزحسن زخورشید بسی‌خوبتر آمد

درپیش وی استادم و راهش بگرفتم ... زانسان که چنان‌دلبرم‌اندر گذر آمد

گستاخ‌سخن گفتم وپرسیدم وانصاف ... بامن بسخن گفتن گستاخ در آمد

گفتم که بمهمان برم آئی تومرا گفت ... از خانه مرا رای بجای دگر آمد

گفتم که بتقدیر کجا ماند تدبیر ... هر رای که اندر قضا و قدر آمد

---

۱ - درنسخه ع زند - ۲- درنسخه م . آفند ۳- درنسخه م آنجا ٤ - درنسخه م - یك مست نیاید ٥ - درنسخه ع - این مادرتو هیچ نجنبید خراکند - درنسخه م‌بی مادر توهیچ نخسبید فراکند ٦ و ۷ - این دو بیت درنسخه ع نیست ۸ - در نسخه م - پیش نه دوده‌است و . . . ۹ - درنسخه ع - بیاکند ۱۰ - درنسخه م - برم‌برگ‌زمستان ۱۱ - این مطایبه درنسخه م دیده نشد

گر بر سر ما هست قصائی که بباشد
آن مرد قضا جوید کو بی‌خبر آمد

رو رو که سوی حجره خرامیم و بباشیم
کز سیم برت کارك ما همچو زر آمد

نرداست و شرابست و کبابست و ربابست
دانی تو که هر چار نشاط بشر آمد

شیرین سخنم دید و بدین چرب زبانی
زان سنگدلی پاره ککی نرمتر آمد

قصه چکنم بردم تا خانه چنان ماه
آنماه که پیرایه شمس و قمر آمد

زان پیش که در پیش طعام آرم گفتا
کو باده که او در دو جهان تاجور آمد

رطلی دومنی بود بیکدم بکشیدش
آن ماه چنان باده کش و باده خور آمد

پس عرصه بیفکند وفروچیدش مهره
هر زخم که او میزد بس کارگر آمد

از نرد سه تا پای فراتر ننهادیم
هم حضل بهفده شد وهم داوسر آمد

برداشت رباب از سر شنگی و پس آنگه
بنواخت وزو جمله نواها هدر[1] آمد

در پردهٔ نوروز بدین وزن غزل گفت
وزنی که همه مطلع فتح و ظفر آمد

اشك ورخ من در غم تو سیم و زر آمد
چشم ودل[2] من در هوست خشك وتر آمد

از دیده و دل کرده شرابی و کبابی
هر چند که در نزد تو این ماحضر آمد

بخرام شبی از سر خوشخوئی و بپذیر
این هدیه که در نزد تو بس مختصر آمد

شیرین بکن این تلخ دل سوخته من
زان قند که سرمایه شهد وشکر آمد

بنهاد رباب و سخن شعر در افکند
یك نکته او مایهٔ عقد گهر آمد

از وزن و قوافی وزایهام سخن گفت
الفاظ نکت بودش و معنی غرر آمد

من واله وحیران شده از گفتن آنماه
زان لفظ که آرایش اهل هنر آمد

از باده و از چرب زبانی چنان ماه
اندر سر ما هردو زمستی اثر آمد

فارغ زبد و نیك گشادم ره شلوار
وندر کفلش دست رهی چون کمر آمد

برجستم وچابك بمیان رانش نشستم
مولع شدم ازحرص ومرا صدنفر آمد

لیکن چکنم آه که خرگوش فروخفت
مانندهٔ مستی که سرش پر خمر آمد

جنبیدم و افتادم و برخاستم از جای
او خفت ونجنبید ونه کاریم بر آمد

---

۱ - درنسخه ع - بدرآمد ۲ - درنسخه ع - دل ولب هردو نوشته شده

چون ایرمرا درحرکت سست پئی دید | از زیر برون جست ومرا برزبر آمد
آمد شد بسیار همی کرد بر آن سر | یك چشم مرا کورشد او هردو کر آمد
جنبید مرا برزبر وخفت در آن زیر[1] | برجانم از آن غصه هزاران بتر آمد
از شرم بدو گفتم ای ماه گرامی | حمدان مرا میل بسوی پسر آمد
در گرد . . س و گرد زنان هیچ نگردد | ..ن جوید واز..س همه سالش حذر آمد
خندید ومرا گفت که آری سره.. ریست | کش راه وروش جمله بکوه وکمر آمد
برگشت[2] ودر آورد یکی طاق بقیوق | کز دیدن او نور بسی در بصر آمد
گل بود که با یاسمن آمیخته بودند | یالاله که برگرد شکوفه ببر آمد
من باز دگر باره بر آن دنبه بخفتم | چندان حرکت رفت که خون[3] جگر آمد
یك رگ نه بجنبید از آن جملهٔ رگها | در سیر چگویم که عجب بدسیر آمد
چون دید که حمدان مرا نیست حیاتی | یك تیز فرو داد و یکی گند بر آمد
ترگشت زهارم زگهش تا سر زانو | برجانم ازین واقعه صد شور وشر آمد
گفتم که چه کردی وچه خوانند چنین حال | ای قحبه که ازفعل تو جانرا[4] خطر آمد
گفتا برو ایشاعر مأبون که بدیدم | خود لایق تو بی سخنی . . رخر آمد
درخوردن ریش تو چنین کار سزا شد | کاین . . رنخوانند که نقش صور آمد
بربسته بناموس دوالی بمیان ران | حقا که دوالی است که نامش ذکر آمد
چادر بسر آورد وفرو بست سراویل | بیرون شد واین قصه بنظم وسمر[5] آمد

اینست جواب سخن میر معزی
مه بین که زنودر خط آن خوش پسر آمد

---

۱ - در نسخه ع - حمدان نه بجنبید و فروخفت در آن زیر ۲ - درنسخه ع - درگشت و در آورد
۳ - درنسخه ع - خون درجگر آمد ٤ - درنسخه ع - جانم ٥ . درنسخه ع - بنظمم سمر آمد

در هجو ملیح

ملیح را ببخارا از این خبر نبود ... که در سر پل[۱] نی زو ملیحتر نبود
غنیمت است دم آنرا که روی[۲] او بیند ... که طعن وضرب‌وده‌و گیرو کروفر نبود
حلاوتست[۳] بلفظ ملیح در شکر ... که بی حلاوت نفس شکرشکر نبود
اگرهزار هنر دارد اندراو عیب‌است ... که عیب عیب بود آن هنر هنر نبود
زجملهٔ ثنوی زادگانش میشمرند ... اگر بود نه عجب هم عجب اگر نبود
درین‌اگرمگری میرود حقیقت‌نیست ... کجا حقیقت باشد اگر مگر نبود
موحد[۴] است گذشته زملت ثنوی ... ولکن از ثنوی زادگی گذر نبود
خوهرفشارد[۵] ومادر کشدسپس نگرد ... پسرسپوزد وزین جمله برحذر نبود
بخاریانرا مغ مزدکی بود نامی ... که مزدکی را بی مادر وخوهر نبود
ملیح را نپسندند خویش خود گفتن ... که خال و عم ورا مادر و پدر نبود[۶]
زبان بی سخن اندر دهان بی دندان ... نهفته دارد و باز از دولی[۷] بدر نبود
بغرچگان[۸] رباط چهار سو سوگند ... همیخورند که جفت ملیح[۹] خر نبود
بیاو[۱۰] پردگیانرا بغرچگان[۱۱] بگذار ... که پرده‌دار نباشد که پرده در نبود
هزارزخمه‌بدانگی‌است‌نرخ کردن‌نو ... بنسیه میدهی آنرا که نقد خر نبود
بموم وروغن وگل سرخ‌زخمگه‌کن‌نرم ... که تابدست بزرگان دین ضرر نبود
چوخاضع ومتواضع شدی بزرگانرا ... یکان یکانك شرطست اگر حشرنبود
چوآستانهٔ صدر جهان کنی بالین ... کسی که قصد قفای تو کرد سر نبود
چوسیف‌دین‌راخدمت کنی[۱۲] شوی‌مخدوم ... جزای خدمت وی جز بدینقدر نبود[۱۳]

---

۱ - درنسخه - م فی ۲ - درنسخه ع - که روی او را دید ۳ - در نسخه ع - زلفظ ٤ - در نسخه‌م - موحدیست ٥ - درنسخه م - خوهر سپوزدومادر کشد٦ - درنسخه ع- بعد ازین بیت‌این بیت‌زیر اضافه شده: ملیحك ای جلب دانه برچن چرمین بمرغ چرمین‌که خانه دورتر نبود ۷ - درنسخه ع - دلی ودرنسخه م - تار ازدل بدرنبود ۸ - درنسخه ع - غلجکان - درنسخه م - چوغرچکان ۹ - در نسخه م - غر ۱۰ - درنسخه ع - بنای ۱۱- درنسخه ع - بغلجکان - درنسخه م - بغرچگان مگذار ۱۲ - درنسخه م - مراورا صلابتست عموم ۱۳ - درنسخه م - دمی‌وگاهی جزبره عمرنبود

چوطوق منت جور حسام دین داری | سم ستور[1] ترا کم زنعل زر نبود
بملك دین خلف است ازحسام دین شهید | چو شاهزاده شهادت بمرگ بر نبود
بودمحال جگر گوشه‌را خلف خواندن | خلف چراست چرا گوشهٔ جگر نبود
زهی خلیقه درس پدر حسام حسام | که‌کس نظیر تواندر صف نظر نبود
ترا بنام پدر خواند و مراد[2] وی این | که تا بنام پدر جز تو نامور نبود
بجاه صدر زبردستی است و اسم[3] ترا | چنانکه‌دست کس ازدست توزبر نبود
توئی که برفلك شرع سیدالقرشی | بنورو ذهن وذکای توماه وحور نبود
بشرع[4] شرع محمد که‌سیدالبشراست[5] | همال توکس از ابنای بوالبشر نبود
ترا بنظم و بنثر آفرین چنان گویم | که نثر من عبث ونظم من هدر نبود[6]
در آل برهان ابیات من[7] زخوشی ولطف | اگر نه بیش کم از رشتهٔ درر نبود
طویله کردم ودر گردن ملیح افکند | ملیح را به ازین حسن[8] زیب و فر نبود
بقای صدر جهان بادو آل برهان کل | که هیچ سلسله زین آل خوبتر نبود[9]
ملیح شاید برسوزنی نیاز آرد[10] | که در مطایبت سوزنی بتر نبود

وگر بتر بود اندر هجای[11] او بمثل
جز از برای سر سهمناك خر نبود

مطایبه[12]

ای تازه تر ازترب و سفاناج ببربر | پرورده ترا غوری وغرچه[13] بذکر بر
برنیم بروت تو هرآنکه که بخندم | یك شهر بخندند بر آن نیم دگر بر

---

۱ ــ درنسخه م ــ سم سمندترا ۲ ــ درنسخهٔ م ــ مرادش آن ۳ ــ درنسخه ع وم ــ تراست ٤ ــ در نسخه ع ــ بملك شرع محمد ٥ ــ درنسخه م ــ که سیدالقرشی است ٦ ــ در نسخه م ــ که نظم من عبث و نثرمن هدرنبود ۷ ــ درنسخه ع ــ بحکمت و عدل ــ درنسخه م ــ بقیمت عدل ۸ ــ در نسخه ع ــ حسن و زیب ۹ ــ درنسخه ع ــ که سربتیرهٔ اوبی دویست خرنبود ودرنسخه م ــ که هرنبیرهٔ اوبی دویست خرنبود ۱۰ ــ در نسخه ع وم ــ ملیح شاید اگرسوزنی نیازارد ۱۱ ــ درنسخه م ــ تو ۱۲ ــ قسمت اول این قصیده که شامل ۱۳ سطر است درنسخه م دیده نشد ۱٤ ــ درنسخه ع ــ غرجه

درخرزه چون سنگ دو پاره زده ای چنگ ... در زیر فرو خفتی وخلقی بزبر بر[1]
بنشسته که تا بندگزر در تو سپوزند ... چون کرد فرو بنهد دو... یه بدر بر
چونانکه بابلیس همی لعنت و نفرین[2] ... تو میروی و لعنت و نفرین باثر بر
گاوی چو برون آئی بنشسته بر اسب[3] ... چونانکه برون آید دجال بخر بر
گر بر تو پدر شوم بسی بود چو بوجهل ... تو نیز چو ابلیس لعینی[4] بسیر بر
هرگه که سپوزم سرحمد است بنمدان ... گر دست رسد بر نهمش تاج بسر بر[5]
ای .. ده زنت را عمر عامله بسیار ... تو .. ه از آن کینه بحمدان عمر بر
قواد ترا سیم درین شهر بدامن ... آنکس دهدش کاب ندارد بجگر بر
ای فتنه شده . . ن تو بر. . رچو آهن ... تا گنبد چون سیم توفتنه است بزر بر[6]
با هجو تو من مدح نیامیزم ازیرا[7] ... بقال نیامیزد صابون بشکر بر
از هجو توزی مدح شهنشاه گرایم ... کو را چو پیمبر شرف آمد بگهر بر
دی[8] درره زرقان[9] بسر راه گذر بر ... افتاد دو چشمم بیکی طرفه پسر بر
برماهرخی[10] حور وشی غرچه نژادی ... عاشق دوصدش پیش بروی[11] دو قمر بر
استاده و افکنده[12] برخسار دو گیسو ... وزمشك یکی خال بلعل چو شکر بر
پیچیده یکی لامك[13] میرانه بسربر[14] ... بربسته یکی کزلك ترکی[15] بکمر بر
حیران[16] شدم وپیش وی استاده بماندم ... گه دست بسر برزدم وگاه ببر بر
دزدیده بعمداسوی[17] ما یکدونظر کرد ... یعنی دل ما[18] برد بدان یکدو نظر بر
گفتم که مراتلخ شد ایجان[19] سحر وشام ... ای طعن رخ وزلف تو برشام وسحر بر[20]

---

۱ – در نسخه ع- چون جام گرم بپهده دوجامه بدربر. ۲ – در نسخه ع – زانروی ترا لعنت ابلیس وبروئی. ۳– درنسخه ع گاوی که برون آئی چون یوز بر آن اسب. ٤– درنسخه ع به پسر بر. ٥– این بیت در نسخه ع نیست. ٦ – در نسخه ع- ای خود پسر فتنه چوبر .. ر چو آهن = تا گنبد چون سیم تو ای فتنه پدر بر. ۷ – در نسخه ع – ایرا. ۸ – در نسخه ع – این قسمت بعنوان قصیده‌ای جداگانه ضبط شده‌است. ۹ – درنسخه ع- زرغون ودرنسخه م- جانب زرغون آمده‌است
۱۰– درنسخه م زین سروقدی ماهرخی غرجه نژادی. ۱۱– درنسخه م رخ همچوقمر بر. ۱۲–درنسخه ع- میان‌ظرفادر. ۱۳– درنسخه ع- ارمك ولامك هردو آمده و در نسخه م - لاکی. ۱٤– درنسخه ع- بپیچیده یکی ارمك شاهانهٔ زربفت. ۱٥ – درنسخه م- ترکانه کمر بر. ۱٦– درنسخه م- عاشق‌شدم و... ۱۷– درنسخه ع-من و ماهردو آمده. ۱۸– درنسخه م- جان ودل من. ۱۹– درنسخه‌م- ازتو. ۲۰ – درنسخه م- ای‌طعنه زده زلف ورخت‌شام وسحر بر.

بامن ز سر خشم بدشنام در آمد گفتا برو ای . . . ن خـر گندهٔ غر بر
رو هان پدرم مینگرد دور شو از من آخر نه پدر راست حمیت بپسر بر
گفتم که خدا یا سببی ساز بزودی کاین ماه شکرخند بگریـد بپـدر بر
گفتم[1] چومنی راچه‌دهی[2] دیده بخیره لعنت[3] بچوتو طیره‌گر خیره نگر بر
بسیار سخن شد[3] بسر ازوعده و عشوه تا نرم شد آنگاه بآری و مگر بر[4]
در پیش‌من افتاد ورروان گشت بزودی[5] بردم بدر او را زبر آن سرخر بر[6]
زلفین درازش بسوی خویش کشیدم یکچند زدم بوسه بر آن درج درر بر[7]
از کیسه درستیش برون کردم و دادم[8] تا نرم شد آن توسن[9] بد مهر بزر[10] بر
بستد زر و بگشاد سبك عقدهٔ شلوار بنهاد رخ همچو قمر را بحجر[11] بر
بنمود سرینی چویکی چادر پنبه یا چون گل بادام شکفته بسحر[12] بر
برهرطرفی غالیه دانها و خسکها[13] همچون تتق اطلس[14] روی گل تر بر
چون چاك گریبان عروسانش شکنها وز نرگس ترتافته برگ گل تر بر[15]
. . .نی چو گهر پاك تو گوئی[16] که بعمدا از آب بقم کس نقطی زد بگهر بر
. . ر کردم و بنهادم و بفشردو . . و رفت برجست وجدا گشت وبر آمد کروفر بر
رخ کرد[17] ترش گفت که‌ای‌خواهروزن‌غر برتن جهة[18] زر که نهد خوف وخطر بر
زین‌سان بفشردی تو مراین سرخ‌لعین‌را کاسیب[19] زد اینك سر گردش بجگر بر[20]
چون‌شمع درازاست‌ولی هست گرز شکل[21] آونگ[22] دوشلغم بیکی گنده گزر بر

۱– در نسخه م– گفتا. ۲– در نسخه ع–خیره بدشنام– در نسخه م– دیدهٔ خیره. ۳ – در نسخه‌م– نفرین . ٤ – در نسخه ع. بسر شد سخن در نسخه م– سخن گفته‌شد. ٥– در نسخه‌م– تارام شدآن توسن بدمهر بزر بر. ٦– در نسخه‌م– برغبت. ۷– در نسخه‌م– بردم زره اوراسوی باغ سرخر بر. ۸– در نسخه‌م آنزلف‌درازش ببر خویش کشیدم پس يك‌دوسه بوسه زدم‌آن درج درر بر. ۹– در نسخه م بنمود. ۱۰– در نسخه م تاغره شد و نرم بآرای ومکر بر. ۱۱– در نسخه‌ع بزهر بر. ۱۲– در نسخه ع وم بمدر بر. ۱۳– در نسخه م بشجر بر. ١٤– در نسخه ع حکها. ۱٥– در نسخه ع رومی بکلر بر. ١٦– در نسخه م چون چین گریبان عروسانش بعینه کز رشته زردوخته برگ گل تر بر. ۱۷– در نسخه م بدانسان که شکافش. ۱۸ – در نسخه م بسپوختمش من. ۱۹ – در نسخه م درخم شدو گفت. ۲۰– در نسخه ع زبی وجهة هردو نوشته شده ودر نسخه‌م– کس ازبی زر تن چه‌نهد خوف وخطر بر. ۲۱– در نسخه م– چندانش بیفشردی‌آن سرخ قوی‌را ۲۲ . در نسخه م– کاسیب رسید ازسرزشتش بجگر بر.

گفتم که مکن جان[1] پدر تندی و تیزی — رحم آر برین خسته دل کوفته سر بر[2]
دل بدچه کنی بامن و بد عهد چه داری — قاصدچه شوی بی‌سببی فتنه وشر بر
یك دانگ دگر برسر دو دانگ نهادم — کودك چو نظر کرد بزرهای[3] دگر بر
بستد زمن آن سیم ودگرباره فروخفت[4] — .. رفت بدست خود و بنهاد .. ر بر
تا ... یه فرو رفت بآهستگی آن بار — گفتا که زکار[5] تو بماندم بعبر بر
من برزبرش خفته و او.. یر تو گفتی — حوریست .. یر اندر و دیوی .. بر بر
برخوردم از آن دنبه پرورده بتدریج — زان ..دن و .. ردن چون زخم تبر بر
چون گشت تمام آنچه مراد دل ما بود — خوش[6] خوش نظری کرد باشکال .. ر بر
دیدش شده سرمست[7] و باشکال و سرش پیش — طوقیش بگردن در وتاجیش بسر بر
گفتا که مرا عیب نگیری تو ازینحال[8] — گفتم که کسی عیب نگیرد بهنر بر
گفتا که بتور است شد این کسوت بیرم[9] — چون مدح و ثنای تو بمخدوم بشر بر[10]

اینست جواب سخن میر معزی
ای تازه تر از برگ گل تازه ببر بر[11] و[12]

در هزل و مدح خواجه صفی الدین

گنبد سیمینش را چو نیمهٔ دینار — کاخی[13] دیدم بجای نقطه پرگار
نقطه پرگار بود روزن گنبد — گنبد سیمنش پر زسونش دینار
من رهی گنبدی که تنگ روزنش — باز نداند کسی زسوزن[13] سوفار
پنهان بودم شبی من از پس گنبد — صاحب گنبد نهاده دست بدیوار

---

۱ - در نسخه م- گزر رنگ. ۲ - در نسخه م- مانند ۳۰ - در نسخه م-میر. ٤ -در نسخه ع رحم و بر این خسته دمی آر بسر بر در نسخه م : رحم آر برین بیدل آسیمه سیر بر. ۵ - در نسخه م بگرفت و نگه کرد بس مهای گذر بر. ٦- در نسخه م- بگشاد سرین بازو در آن جفته مراین را ۰ ۷- در نسخه ع-ز .. در نسخه م- ماندم زبی نفع توگفتا بضرر بر ۸- در نسخه م- بتشریف زرسرخ ۰ ۹ در نسخه م- خندیدو بمن گفت که تاعیب نگیری. ۱۰. در نسخه م گفتاکه بتوچست شد این کسوت میرم ۱۱ - در نسخه م چون مدح و ثنایم بخداوند بشر بر. ۱۲- در نسخه م- تسکین بك رستم وش شیرافکن غازی کوخصم بیك تیر دودوزد بسپر بر ۰ ۱۳- در نسخه م کانی. ١٤ - در نسخه ع زروزن .

یوددر آن شب زعکس گنبدسیمینش نـوری بـر رفته تابگنبـد دوار
دیده همی‌سست‌شد[۱] زدیدن آن نور ... ر همی سخت شد بکردن آنکار
چشم خیانت چو باز کردم دیدم ..زی[۲] چون تیرراست وغاری بس تار
دل بتفکر که تا چگونه خوهد رفت لوك من آنراه تنگ را بشب تار
سرخ سراسیمه گشت و کفك[۳] برانداخت غران چون شیر گشت و پیچان چون مار
باغل وباکند[٤] حفره خواست بریدن دزدو براو برسری فراخته چون دار[٥]
گفتم کای ماهروی کـودك دلبر گفتم کی دلفریب لعبت دلدار
ساعتکی روی پیش دار و بهش باش کار بمن مان و برمگرد و میامار[٦]
پس نگر آنگه که تاچگونه خوهم ..رد درد بـرت برنهاد و رسم هشیوار[۷]
بره بستان تو روم بشبان روز پیرایم تا زگرد خـرمن گل خـار[۸]
چونان گردی بیك دوروز که گردد .. دنت[۹] آسان و تیز دادن دشوار
گردی سیم آورو بیداد گر وجلد شهره و شهر آشنا وسرکش و عیار
گرتو بدین رنج بینی اندکی آرد[۱۰] اندك رنجی ترا براحت بسیار
بره وحلوا زمن بخواهی فردا[۱۱] گرچه کنون قانعی بگـرده وآجار
دادم ازین لابها و خورد و فروخفت گفت هلاهان چو برنهادی[۱۲] بسیار
.. دنی آغاز کن بخشیت[۱۳] و شفقت تانشوم درد مند و خسته و افکار
چندین جور و جفا و رنج ببردم[۱٤] تاش ببالای خانه[۱٥] بردم و تالار
کردم باو چنانکه بامن کردند باشد مرد ستم رسیده ستمکار
گفتم خیز ای پسر که من ره‌بستانت همچوره باره[۱٦] ساده کردم و هموار

---

۱ – درنسخه ع وم ـسست بد ۲– درنسخه ع- کاری چون تیرراست وتازی چون‌مار درنسخه م کای چون تیرراست ماری چون نار. ۳– درنسخه‌م- کفل. ٤- درنسخه ع وم- کنده . ٥- درنسخه‌ع - دزد سرو تیز سرفراخته چون دار. ٦- درنسخه م-میابار. ۷- درنسخه ع-آرو بری برنهادو رسم سزاوار - در نسخه م رسم بردار. ۸ - درنسخه ع-تاکه برآری بگرد خرمن گل خار در نسخه م-باتو بوم چون بگرد خرمن گل خار. ۹- درنسخه ع-دیدنت. ۱۰– درنسخه ع وم ارزد. ۱۱ - درنسخه ع وم- بره‌و حلوا به بین نخواهی فردا. ۱۲. درنسخه‌م- بدنهادی. ۱۳-درنسخه ع وم- بحسبت. ۱٤ درنسخه ع- بکردم درنسخه‌م- نمودم ۱٥- درنسخه م خانه بردم بالار. ۱٦- درنسخه م جاده.

راست چنان چون اثیر ملك عمر کرد   ساده و هموار بافراخی عمار[1]
خواجهٔ عالم صفی دین که دراوست   کعبهٔ جاه و جلال و قبلهٔ احرار

درهجو ابوالحسن حاکم

استری کردی‌ای بوالحسن حاکم خر   استری از خر نشگفت وخری از استر
هم خری کردی وهم استری ازخود پیدا   زانکه بداصلی چون استرو بدفعل چوخر
استری کردی وخوردی نمك و نان کسی   کز خری کردی حق نمکش زیروزبر[2]
ای بنسبت بتر از استر واستر زتو به   وی بدانش بفرود خر و خر ازتو زبر[3]
بر دهان تو سزد چون .. استر حلقه   تا دگر ژاژ نخائی[4] پس ازین ای استر
فربهی مایهٔ[5] حق است وترا فربه کرد   تاشدی فربه‌وکردی حق‌اوجمله هدر
ای خر فربه وای استر توسن روزی   بارکش گردی وهم رام شوی هم لاغر
هر کریمی را آزردی از استر فعلی   که کرم داشت بحق توبخرواری زر
شرف‌الدین چوخران بردترا پالان پیش   کینه ازوی[6] بدل توچوخراز پالان گر
لعب[7] کاری که‌یکی‌راشرف‌الدین ..ید   برد از .. دن[8] او کافی کالف کیفر
غمز کردی و بتزویر گرفتی[9] عیبش   وزپی منفعت خویش وراکرد ضرر
بحظیره شدی وجای وراکردی‌غصب   سرد کردی عمل وگرم فروزیدی تر
برخطیرشده‌ای میر که تادرخورتست   عملی‌دادی[10] کان هست ترا اندرخور
باچنان . . ن که‌توداری‌رمه‌بانی باید   رمه بانی بخلاف رمه بانان دگر
رمه‌بانان‌بدهان[11] جست‌کنندوتو به..ن   توبه..ن کارگشائی کنی ازراه ذکر[12]
بحظیره‌بنشین‌زانکه‌اگرجست[13] کنی   رمهٔ آمده را باز رمانی از در
مردکی‌حیزی[14] وغماز وشجاعم گوئی   درغمازی‌چه شجاعت بود آخر بنگر

۱- در نسخه ع- کار همی دررہ فراخی عمار ۲ - این بیت درنسخه ع- اضافه شده : استروخر بکنند آخر گوهر پیدا   گربجای‌که وجوشان‌فکنی نقل وشکر ودرنسخه‌م- استروخر نکنند آخر گوهر پیدا گربجای‌که وجوشان فکنی پست‌وشکر. ۳- درنسخه ع- وی بداندیش چوخر گوکه مرا نیست خبر درنسخه‌م- وی بدانش خروخر ازتو بنسبت بهتر. ٤ - درنسخه م-نخواهی. ٥ - درنسخه ع وم- حمق . ٦ درنسخه‌م-کینه خواهی‌که ستانی . ۷ - درنسخه‌م- صعب‌کاری. ۸- در نسخه‌ع- دادن وگادن هردو آمده . ۹ - در نسخه‌م- شغلش. ۱۰ - درنسخه ع وم-دارم. ۱۱- درنسخه م چست. ۱۲- درنسخه ع- وم- تاکنی پیدا زان. ن‌بصدعیب هنر. ۱۳- درنسخه‌م-چست. ١٤- درنسخه م خیره .

..ن چون خرمن داری و دو سه ریش تنك نکنند از پی ریش توز . . ن تو حذر

دخل .. ن تو به از دخل حظیره صدره تا کنی پیدا ز آن . .ن بصد عیب هنر[۱]

هر که یکروز بانجیر فروشی پیوست نه بانجیر فروشی رسدش کار بسر

تا باکنون چو توانجیر فروشی کردی بجز انجیر فروشی ز تو ناید[۲] دیگر

ای مواجر[۳] ز کسی شرم نداری آخر که تو از نعمت او بوده بوی تن پرور

رحم و شرم از دل و از دیدهٔ خود کردی دور ای همه خلق ترا رانده چو سگ دور از در

رحم و شرم از دل و از دیدهٔ تو بیرون تاخت آنکه بر ..ن تو از تاختن آورد حشر

از حظیره چو ترا حاصل ناید چیزی بجز از نام بدومنت[٤] قصاب و تبر

عمل خربزه را باز بخواه از حاکم[٥] زانکه بسیار خر خربزه راندی بیمر

عمل ماهی درخواه دگر باره که هست[٦] درمیان ران[۷] همه خلق ترا ماهی گر

این دو سه شغل بخود گیر و بزی خرم و شاد شادی و خرمی آرد بتو این شغل اندر[۸]

زبخارا بخریدی ز پی شهرت رو[۹] که نیفروختی[۱۰] اینجا گروهر[۱۱] مادر

ز آروزی تو بشهر تو فراوان لعنت گوشها سوی[۱۲] ره و چشم نهاده بردر

لعنت خلق بخرواران کردی تو بپشت[۱۳]

چون بخانه بروی راست کنی بار سفر

در هجو امام غزنین

امام غزنی[۱٤] آن پیر بخرد هشیار مدرس کتب بونواس مرد افشار

بجد و جهد همی کرد هرشبی تا روز کتاب جلق[۱٥] بیاد مواجران تکرار

---

۱ — در نسخه ع - بحظیره ز چه بنشینی ای ابله خر . ۲ - در نسخه ع - آید منگر .
۳ - در نسخه ع-ای هواخر ٤- در نسخه م هیبت. ٥— در نسخه ع و م-از عالم ٦- در نسخه ع- گهی است .
۷ — در نسخه ع-ران و همه ۸— در نسخه ع-خود یقین دانم برمسند مانی اندر در نسخه م-جاهی اندر
۹ — در نسخه م — او. ۱۰— در نسخه ع و م— که بنفروختی . ۱۱ — در نسخه م - کروفر مادر .
۱۲ - در نسخه م - سوی در . ۱۳ - در نسخه ع - ترکیب . ۱٤ - در نسخه م - غزنین . ۱٥ — در
نسخه م خلق .

بهوشیاری و مستی [۱] بدانصفت بودی کزونه مست امان یافتی و نه هشیار
غریب‌وشهری‌وپیروجوان‌وخردو بزرگ همی فشـارد شب و روز بی‌غم و تیمار
یکی بدی براوخوب‌وزشت‌ودشمن ودوست همه خران بییکی چوب راندی هموار
بـدانصفت شرهٔ مرد.. ادنش بـودی که کار.. ادن خودرا همی زدی هنجار
به..ن [۲] کودك یکماهه زنده [۳] جلق زدی بگوی لخلخه برداشتی گروههٔ مار [۴]
بگرد مستان گشتی وعادتش این بود فرو کشیدی از . . ن مستکان شلوار
چوخر بـ.. ادی مرمست راوگفتی خیز [۵] چنین کنند بزرگان [۶] چو کرد باید کار
فرو نهادی واین بیت [۷] برهمی خواندی چنین نماید نیمور لوطیان آثار [۸]
بآنجوانه درون آمدی برای جماع زدرز مندنشان خواستی زخنگ سوار [۹]
بشادمـانی و خوشی و خرمی آورد امام غزنی [۱۰] عمر عزیز خود بکنار
خدای عفوکنادش بفضل‌ورحمت‌خویش روان پاك وی از من نگیردی [۱۱] آزار
دراز قصه چه گویم امام غزنی مرد بماند ازو پسری همچو مار بچه زمار
یکی پسر که اگرکس ورا ندیده بـود نخواهدش که به بیند بعمر خود یکبار
قدی‌چو سرو پیاده‌سری چوگنبد [۱۲] کوز لبی چو گشته [۱۳] آلورخی چو پردهٔ مار [۱۴]
زنخ‌چوپشت‌سکرته [۱۵] نعوله‌چون‌دم‌سك چوشیر گنده دهان سهمناك چون کفتار
بساق پای چوکلك‌وسیاه‌چرده چوسلك ورانه مال‌ونه ملك‌ورانه خویش وتبار
گشاده از پی لقمه نهاده ازپی مشت [۱۶] یکی دهان چومغاره یکی‌شکم چوتغار
چنان بزشتیش اندر سرشته ناخوبی که هرکه دید مرا و کـرد لعنت بسیار
عیار پیشه جوانی [۱۷] که چاکر درزی همی کشیدش هـرروز رشنه در سوفار
چگویم از صفت او زعشق او گویم بیازمای بسوگند اگر نیم ستوار

---

۱ - درنسخه ع- برآنصفت. ۲- درنسخه ع‌وم - به‌گوه. ۳- درنسخه ع وم-ریده . ٤- در نسخه ع-هار-درنسخه‌م-ببوی لخلخله برداشتی گروههٔ هار. ٥- دونسخه م- گفتی خیر. ٦- درنسخه م-چنین کند بکروکان. ۷- درنسخه ع وم- را. ۸- درنسخه م-سپیده دم بزیارت برمن آمد یار. ۹- این بیت درنسخه ع- نیست درنسخه م-ذکر زبنده نشان خواستی زخیك سوار. ۱۰- درنسخه‌م-غزنین عم . ۱۱ درنسخه‌م- مگیردا. ۱۲- درنسخه‌ع- کنده در نسخه م-قدی چوقامت ... وقدی چوقامت کوژ ۱۳- درنسخه ع- کشته. ۱٤-درنسخه‌م- نار. ۱٥-درنسخه م-سکرنه بغوله ۱٦ درنسخه ع وم- هفت. ۱۷- درنسحه م- زناگری‌دزدی.

بصد هزار دل و صد هزار جان گوئی   عمید دولت عالی براوست عاشق زار
محمدبن امام العمید[1] عبدالله   که زیر منتشند از عبید و از احرار
زعشق او بشب این بیت برهمی[2] خواند   سپیده دم بزیارت برمن آمد یار[4]
بچشم‌ش از رخ زرنیخ رنگ او آید[5]   دوصد هزار گل سرخ و صدهزار نگار
زعشق بازی آنها همی کند باوی   که هیچ عاشق دیگر نکرد از این[6] کار
بچست[7] کامی مار اندر افکند صد صد   پس آنگهی بکند موی.. نش تار ازتار[8]
همه بلالك[9] کهناك دردهد سنکی[10]   بکف بزعرن کوبد زنوش نوش گوار[11]
بجای لب[12] زن مشتش همی زند برلب   چنان‌زند که هم‌ازوی خورد هم ازدیوار
چو مست شدبغلامان دهد برای جماع   یگی به.. اید و دیگر همی شود نظار
جوترب غاتفری . . رهای سخت سیاه[13]   همی کنند به ..ن اندرش[14] که تیز بیار
اگر صبوح کند کاج باشد و محراق   همیزنندش چندانکه بشکندش خمار
نه جامه ماند برتن نه برزنحدان ریش   نه درمیان . . ن‌گه نه درمیان ران هار[15]
عمید دولت ازینگونه عاشق است براو   چه‌سخت کارست‌این کار عاشقان نهمار[16]
منازعی بود آخر عمید دولت را   خدای عشق ورا بر منازعانش گمار
زروی[17] طیبت گفتم نه از ره تحقیق   عمید دولت ازین خصله ها بود بیزار
بزرگ زادهٔ با حرمتست و باحشمت   لطیف‌خلق وجوانمرد ورا دوزیرك سار
اگرخزانهٔ[18] قارون بدست اوآید   ببخشد و ننهد برکسی بمنت[19] بار
زروزگار بهر نیکوئی سزاوارست   بدان‌که نیست‌چو این‌روزگاریان[20] غدار
زجاه و دولت او خلق شادمانه دلند   زجاه‌و دولت خود شاد باد و برخوردار

---

۱ - در نسخه م - امام الادیب . ۲ - در نسخه م - را همی خواند . ٤ و ٥ - در نسخه ع - این دو بیت دیده نشد . ٦ - در نسخه ع - از آن کار . ۷- درنسخه ع- نخست ودرنسخه م- بچست بازی کاج: ۸- درنسخه م تاراباد ۹- درنسخه ع ملالك. ۱۰ - درنسخه ع- سبکس درنسخه م- سنگش . ۱۱ - درنسخه ع- بکف بزعرف کوبد زبوس نوش گوار. ۱۲- درنسخه م بوسه. ۱۳ درنسخه ع زنند ۱٤- درنسخه‌م- اندرون. ۱٥- درنسخه‌م- نه‌درمیانه ... .. نه مومیان زهار. ۱٦- درنسخه ع نهار . ۱۷- درنسخه م- بروی. ۱۸ - درنسخه ع - خزینه . ۱۹ - در نسخه ع-وم- زمنت . ۲۰ - در نسخه م روزگارمان .

در هجو بوبکر اعجمی و فرزند او

بوبکر اعجمی پسری ماند یادگار / دیوانه زن بمردی[۱] معتو و بادسار
ماخولیا گرفته و مصروع و کنده مغز / زرداب خورد چون عسلی پیش چون زمار
ریشش زداء ثعلب ریزیده[۲] جای جای / چون یوز گشته از زه[۳] پیسی باشکار
شد جای جای ریخته از رشك[۴] روی او / ریشی که ننگ دارد از وروم‌ه زهار
برجای موی ریخته پیسی شده پدید / وز آب[۵] غازه کرد چو گلبرگ کامکار
برروی او زغازه و از موی برشده / یکجای گل گل است و دگر جای خارخار
چون بوم بام چشم بابر و برد ز خشم[۶] / وز کینه گشته پره بینیش پیل وار[۷]
گوید[۸] منم امین سرطاق و صانیه[۹] / آن درچه[۱۰] درخوراست سرطاق پایدار
از بهر چشم زخم سرطاق شانده‌اند[۱۱] / آنرا[۱۲] چنان کجا سرخر درخنارزار
برسیرت کبار کند ظنز و مسخره / آن از کبار خورده بسی خورده[۱۳] کبار
گوید بمهتری و بزرگی و سروری / از اعجمی دگر منم امروز یادگار
آغاج اعجمی به.. س مادرت[۱۴] درون / کان لاف بیهده است و سراسر همه عوار
آن سیم سعد دولت بوبکر بلخی[۱۵] است / نزد پدرش بود در آنوقت زینهار
خوردند زینهار بر اموال خویش و برد / اموال خویش را بر آن زینهار خوار
ناقد بود که سیم بدل برنهد بمهر / زو برچند عوض سره در حال اضطرار
تا اندکی موافق ناید زناقدی / بوبکر اعجمی زچنان خرده[۱۶] داشت عار
چون از سره بدل نتوانست فرق کرد / انگاشت زان او ست بیك وزن و یك عیار
پس[۱۷] کیسه کیسه رانده زراه و خره خره / آن ناقد خیاره کزو ده بیك خیار

---

۱ - در نسخه ع - بمردی در نسخه م - بمردی معتوه ۲ - در نسخه ع و م - ریزنده ۳ - در نسخه م - بینی ٤ - در نسخه ع و م - از ننگ در نسخه ت رشك - سنگ و ننگ هرسه آمده ۵ - در نسخه ع - درآب ٦ - در نسخه ع - بروز خشم ۷ - در نسخه ع - درکیسه کشته بره به بینش پیل وار ۸ - در نسخه ع. این بیت اضافه شده - از پیل و بوم شومتر و ناخجسته تر دیدار روی اوست بسیصد هزاربار ۹ - در نسخه ع و م - گوید که من امین سرطاق و صانیم ۱۰ - در نسخه ع - آن در چه - نسخه م - آن در خور و سزای سرطاق و پای دار ۱۱ - در نسخه ع - از بهر چشم بد بسرطاق شانده‌اند - در نسخه م - از بهر چشم زخم سر طاق شانده‌اند - ۱۲ - در نسخه ع د م - او را ۱۳ در نسخه ع - خرزهٔ - در نسخه م. حزره و زکبار ۱٤ - در نسخه ع و م - مادرش ۱۵ نسخه - ع - اعجمی است ۱٦ - در نسخه ع خرزه - نسخه‌م - مرده ۱۷ - در نسخه ع - بس

سر در کفن کشید و بدین سر زده بماند … تا میکفد نهان پدر را باشکار

امروز از آن مرام که دمی ماندش از پدر … با برگ اگر چه هست چو گل در گه بهار

فرداچه حق خویش بخواهند این و آن … بی برگ ماند از همه چون درخزان بهار

زین پایه برتر آید و گوید بما برند[1] … خویشی همی کنم زپی غارت حصار

گوید بمستی اندر صد ژاژ و آنگهی … باشد بدان سیر[2] چوشود باز هوشیار

در روز گوید ار که وزیری مرا بدی … من بودمی زخواسته قارون روزگار

با آنکه من وزیر نیم باشدم[3] بسی … از فضل و مال بیحد و اندازه و کنار

چندانکه مال سلطان دارد وزیر هم[4] … من مال خویش دارم میراث از کبار[5]

از پاچهٔ ازار من افزون[6] خلق را … بوی وزارت آید و هستم بزرگوار

سیم وزیر مرده[7] بوبکر چون خورد … بوی وزارتش زند از پاچهٔ ازار

بیچاره آنکه میر منم زد بگرد شهر … بی‌شهریار من زند آن روسبی تبار[8]

روزی و روزها بسر کوی او گذر … کردم برسم وسیرت برمرده[9] رهگذار

او مست بود و دست بریشم دراز کرد … برکند تاه تاه و پراکند تار تار

چون روی او ز ریش شد از روی ریش من[10] … او گشته خشم خواه و مرا کرده خشم خوار

گویند خورده بود می آن عیب او نبود … بر من چه جرم باشد اگر خورد[11] زهر مار

مهمان گرفته ریش مرا برد[12] خان خویش … آن میزبان نغز بآئین برد بار

جنگش ز جای دیگر و بر من بهانه جوی … خمرش ز جای دیگر و با من همه خمار

بنشست گرد پای وحریفان وفرو نشاند … پیشش کنیز کان و غلامان[13] برقطار

نو .. ن[14] بنام ترکی[15] آورد ماه روی … ...نی چو برج باره همی[16] مانده پاره پار

---

۱ ـ در نسخه ع ـ نژ ند ـ نسخه م ـ تر ند ۲ ـ در نسخه ع و م ـ مصر ۳ ـ در نسخه م ـ زو مهم بستی ٤ ـ در نسخه ع و م ـ ما ٥ ـ در نسخه ع ـ این بیت نیامده و بجای این مصراع در نسخه م ـ بجای (از کبار) نوشته شده (در کنار) ٦ ـ در نسخه م ـ امروز خلق مرا ۷ ـ در نسخه ع ـ برده ز بوبکر و خورده است ـ در نسخه م ـ وزیر بوبکر مرده چون خورد ۸ ـ این بیت در نسخه ع ـ نیست ۹ ـ در نسخه ع ـ هرمرد رهگذار ۱۰ ـ در نسخه ع ـ چون روی ریش شد زوی و کنده ریش من ۱۱ در نسخه ع و م ـ اگر زهر خورد مار ۱۲ ـ در نسخه ع ـ سوی خویش ۱۳ ـ در نسخه م ـ غلامانش ۱٤ ـ در نسخه ع ـ تو .. ن ـ در نسخه م ـ ترکی ۱٥ ـ در نسخه م ـ ترکیه ۱٦ ـ در نسخه ع ـ کسی پاره پاره بار ـ در نسخه م کسی پاره پاره بار

مویش گرفت[۱] وبرد که تو بندهٔ منی یکره بجای حق خداوندیم بیار
زانو بزن به پیش وزمین بوس کن مرا چونانکه سجده آری درپیش کردگار
از غایت تنعم آن گنده مغز را چو اعجمی برآمد اندر سرین[۲] هزار
صدگونه ژاژو بیخردی گفت وراست[۳] کرد با هرکسی بآرورو[۴] بند وگیرو دار
آن قاضی فغندره دستار برگرفت ازسر مراو افکند آنگه میان نار[۵]
گفتم که ای زن تو جلب نیك یافتی مارا بمذهب پل کوثر چوتیر[۶] وتار
وی آن مهتر است ومن آن صفی دین خاص خدایگان وجهانگیر وشهریار
مارادومهتراست که از کاح در خوهم[۷] بیرنج[۸] دست تو برسانند بی شمار
ازمن صفی دین[۹] را صلت دریغ نیست سیلی دریغ هم نبود[۱۰] تونئی بکار
. . . نی بدم نوازد و کرنا بدم زند
توقلبتان بکارنئی . . ن خویش خوار[۱۱]

در هجاء خمخانه

این چه دعوی شگرف است بگوای خرپیر که منم شاعر لشکر شکن کشور گیر
گر تو لشکر شکنی دانی وکشور گیری پادشا از چه دهد گنج بلشکر بر خیز
چون ترا ندهد از آن تاتو بلشکر شکنی سر بشمشیر دهی تن بتبر دیده به تیر
کار لشگر شکنی دارد و کشور گیری در چنین کار پسندیده چرا این تأخیر
زیر[۱۲] پاتیز نگه کن چوخوهی گشت سوار تانیفتی چوشوی[۱۳] حمله وروحمله پذیر

---

۱ ـ در نسخه م گفت ۲ ـ در نسخه ع و م ـ اندرسرش ۳ ـ در نسخه ع و م دست کـرد ٤ـ درنسخه ع ـ بآور بر ـ در نسخه م ـ نثار و براو ٥ ـ درنسخه ع ـ از سرمرا وکرد برونم ز ـ کاخ بار ـ درنسخه م :

آن قاضی فغنده دستار بر گرفت در من همین وآنکه کاخ ومیان بار

٦ ـ در نسخه ع ـ چو سرو یار ـ در نسخه م ـ مارا بمذهبی بگلو بر چو تیر و تار ۷ ـ در نسخه ع ـ ما را دو مهتر است که برمازسیم و زر ۸ ـ در نسخه ع ـ بی دسترنج ۹ ـ در نسخه ع ـ وز اصلت ۱۰ در نسخه ع ـ از تو نابکار ۱۱ ـ در نسخه ع ـ گر بایدم نوازدگر بایدم زند توقلتبان بکارنئی . . ر خویش دار . ـ درنسخه م ـ بجای تو قلتبان نوشته شده بو قلتبان ۱۲ ـ در نسخه ع ـ نیز و بای مه وزین پای مه هر دو آمده ـ در نسخه م ـ زیر پا خوب نگه کن ۱۳ ـ در نسخه ع ـ شود و شوی هردو آمده .

در نگردی زسر اسب چو[۱] در یازی سم　　خارش علت ناسور بگیر[۲]دت اسیر
کشوری گیر بیك حمله که آن کشور را　　پادشاهست عزازیل و مهاکیل[۳] وزیر
نام آن کشور خمخانه وخمهاده و شهر　　سنگدل باشد و در شهر بیندای بقیر[٤]
علم اندر کش و باریش مگس ران کردار　　حمله کن بر مگسان سر خمهای عصیر
چون گرفته شود آنکشور سنگین ده و شهر　　راه هر شهر و دهی یا بسقر یا بسعیر[٥]
گر[٦] شکسته شود آن کشور انبوه از تو　　نـام لشگرشکنی بر تو پذیرد تقدیر[۷]
شاه[۸] را مصطبکی کردی تا شعر ترا[۹]　　بزنند مطربکـی مسطبکی بربم وزیـر
زنده نام پدر از مصطبکی کردی تا[۱۰]　　دیـدهٔ دیو شو و بـاز بروی تو قـریر
کیست میر شعرا گوئی[۱۱] وهم گوئی من　　نام خود خواهی[۱۲] ای خیره سر تیره ضمیر
سهل کاریست امیر شعـرا بودن تو　　لیک ازمیره باسهل بسرکین کش[۱۳] میر
سیر[۱٤] داندان وچکندر[۱٥] سر و بادنجان لب　　شاعری نیست چو تو ازحد کش تا کشمیر
من بمستی چو چکندرسی ورود ندانست　　در نشانم بدو لب چون بدو بادنجان[۱٦] سیر
شاعری خرسری ودرسرت از شعر هوس　　همچو اندر سر هر خرهوس کاه و شعیر
که کشد گوئی در شعر کمان چو منی　　من که با قوت بهرامم و با خاطر تیر[۱۷]
من کمانرا و خداوند کمان را بکشم　　گر خداوند کمان زال و کماندار[۱۸] حجیر
شعر من هست چو انجیر همه مغز و لطیف　　وان تو کشك غلیظ است و به از کشك انجیر
توسگی شعر تو زنجیر تو در گردن تو　　نه تو نه شعر تو چونانکه نه سگ نه[۱۹] زنجیر
در هجا گوئی دشنام مده پس چه دهم　　مرغان بریان دهم و برهٔ وحلوا و حریر

---

۱ - در نسخه ع - در باری و درنسخه م - در تابی و بیم ۲ -- در نسخه ع - نگیردت ۳- در نسخه ت - مها کال هم آمده در نسخه م - مهاکال ٤ - در نسخه ع - راه هر شهر و دهی یا بنقر یا بسعیر - در نسخه م سنگدل باش و در خم را اندای بقیر ٥ - درنسخه ع - سنگدل باش و درشهر براند ای بقیر ٦ - در نسخه - چون شکسته شود آن لشگر انبوه از تو ۷ - در نسخه ع و م - تقریر ۸ - در نسخه م شاعر ۹ - در نسخه ع - باز بانام مصطبکی شعر ترا ۱۰ - درنسخه م - باز نام پدر مصطبکی زنده کنی ۱۱ - در نسخه ع - خود ۱۲ - در نسخه ع - نام خود خود نهی ۱۳ - درنسخه ع - کس میر - در نسخه م - نه سرگین کش میر ۱٤ - در نسخه ع و م - دندان ۱٥ در نسخه ع - چغندر ۱٦ - در نسخه ع و م - بادنگان ۱۷ - این بیت درنسخه ع نیست ۱۸ - در نسخه ع - کمانکش کنجر - در نسخه م- کشکنجر ۱۹ - در نسخه م- بجای نه ، مه نوشته شده

هیچ خصمی را این شغل نیاموزد خصم[۱]   هیچ صوفی را این کار نفرماید پیر
هجو را مایه ز دشنام دهد مرد حکیم   تا مخمر شود از هجو بخیزد[۲] چو ضمیر
مثل نان فطیر است هجا بی دشنام   مرد را درد شکم گیرد از نان فطیر
هرچه دشنام دهم برتو همه راست بود   شرح او[۳] باز نمایم بنقیر و قطمیر
باد[۴] کردی که گرو کردی ..ن را بقمار   تا گرو گیر ترا لای بر آورد از[۵] پیر
دو گرو گیر گرانمایه گروگان بر تو   یك بیك قادر و تو داده رضا بر تقدیر
عامی و عارف بودند گر و گیر از تو   تو ازان هر دو گرو گیر بفریاد و نفیر
ریختند از سر حمدان بتو[۶] درچندان ماست   که بسرفه[۷] ز گلوی تو زند بوی پنیر
نزد آنکس که خبر دارد از عزت شعر   شاعر . .ن بگرو کرده بود خوار و حقیر
در پذیرفتن اسلام بسی سال زدند   غازیان بر در دیر پدرانت تکبیر
غازئی هست که تکبیر بگوید هرگز   بدر دیر رو بتصحیف تو آید شبگیر[۸]
. . ر چون دستهٔ ناقوس گرفته بدو چنگ[۹]   تا تو بیدار شوی چنگ بر آرد بنفیر[۱۰]
مرگ را بینی در خواب چو بیدار شوی   هجو من باش از آنخواب که بینی تعبیر
من[۱۱] ترا ای همه ساله بغم روزی و مرگ[۱۲]   هجو من روزی[۱۳] و مرگ است کزو نیست گزیر

نه بمانم که بمیری نه بمانم که زئی
تیز در سبلت تو خواه بزی خواه بمیر

در هجو خمخانه

خمخانهٔ خر سرای خر پیر   نه راه بری نه بار بر گیر
زین لاشه لنگ و لوك پیری   از دم تا گوش مکر و تزویر

۱ـ در نسخه م ـ کار ۲ ـ در نسخه ع ـ ضمیر ۳ ـ در نسخه ع ـ آن ٤ ـ در نسخه ع و م ـ یادداری ٥ ـ در نسخه ع ـ سیر ٦ ـ در نسخه ع ـ بتو بر ۷ ـ در نسخه ع و م ـ که بسرخی ۸ ـ این بیت در نسخه ع ـ نیامده ۹ ـ در نسخه م ـ خشك ۱۰ ـ در نسخه ع و م ـ تفسیر ۱۱ ـ در نسخه ع و م ـ مر ترا ۱۲ ـ در نسخه م ـ برگ ۱۳ ـ در نسخه م ـ درزی مرگست .

تا خـر کره بودی آن میره   بودی و من از غم تو میمیر
در پیر خری بمن رسیدی   وانگه گوئی که من خر میر
هر چند غم آیدت بگویم   بـس پیر خری تو ای خـر پیر
زنجیرت[1] چون بخارش آید[2]   بستـن نتوان تـرا بزنجیر
گر گینی[3] و . . ن مرغ داری   بر بسته لبان بسان انجیر[4]
فـردات برم بخر فروشـان   گویم خر کیست ماده[5] و پیر
وانگه ده بچوب و ده بگردن   بـا تو که کند بچوب تقصیر[6]
از سوزش . . ن روانه گردی   زانگونه که در نیایدت[7] بیر
باشد که زنك بسر در آئی   خیری[8] نکنی بخیر تأخیر
گردن چو خیار بشکنی خورد   میزی چو خران گزاف بر . . ر[9]
جان ازره . . ن کنی و سازی   در کندن جـان کجول و کشمیر
بر تو چو بخر بدیهه مردان[10]   بر من چو بخر[11] درود و تکبیر
چون سیصد و سی دو یدنی ماند[12]   کیمخت تو ماند از تو توفیر
بخت است بخواب دیدن خر   شـاهو نه چنین نهاد تعبیر
از بخت بد آنکسی که بیند   در خواب خیال تو بتصویـر
یك خر چو تو نیست شاعر از حکم   یك شاعر چون تـو نی بتقدیر
خر شاعر خوانمت که در تو   از شاعری و خریست تأثیر
خـر[13] غـم لقبت نهم ازیـرا   از هر دو نصیـب داری و تیر
گر من بشکستن خر[14] آیم   فریـاد مکـن بگـاه تکبیر[15]
ور تیز[16] بگـادن خـرانـی   دنـدان بفشر بگـاه تفشیر

۱- در نسخه ع و م- انجیرت ۲- در نسخه م- آمد ۳- در نسخه م- گر گی تو و . . ن مرغ داری ٤- در نسخه ع- انجیر بر پشت لبان بستی و در نسخه م بر تست لبان بسان انجیر ٥- در نسخه ع- مادیان سیر- در نسخه م نادر و پیر ٦- در نسخه م- وانگه ده به چوب نه بگردن با تو نکنم بحرب تقصیر ۷- در نسخه ع- در نیامدت پیر در نسخه م- در نیامدت تیر ۸- در نسخه ع- چیزی ۹- در نسخه م- گزاف بر خیر ۱۰- در نسخه م- مردن ۱۱- در نسخه ع- هر دو ۱۲- در نسخه م- دو بیتی بد ۱۳- در نسخه ع- بد- در نسخه ع و م- خرخم ۱٤- در نسخه م- خم ۱٥- در نسخه ع- بکیتر- در نسخه م- نکسیر. ۱٦- در نسخه ع- در- در نسخه م- ور نیز

گر مردی باز دستی از من کردم یله خوبزیّ وخوه میر

در هجاء خر خمخانه

ای پرستنده زادهٔ سم خر خـر مردم نئی کـه مردم خر
سر خر بر تر از گریبانی درزنخدان فرو فرودم[1] خر
هست برمن ترا[2] تقدم‌ونیست خوی[3] خر بنده بر تقدم خر
تو چوخرپیش‌من دوان گشته من‌چوخر بند گان[4] بادم‌خر
همه خر بندگان خرشده گم یافته خر خوهندو من گم خر
که‌وجو میکنی بمن برحکم کز که وجو بود تنعم خر
ندهمت کاه‌وجو ازانکه‌روا نیست بر آدمی تحکم خر
شاخ گاوی که که کشد بجوی در سپوزم بکاف گندم خر
این‌ترانیست‌خر کسان‌تراست دور از اندیشه وتوهم خر
ایخر از خرنئی جوابی گوی هم خر خم مباش و هم خم‌خر
شعر علم است و تو خرعامی علم مستغنـی از تعلم خـر
باربل هم اضل کشی برخیر تا ترا نام گشت بل هم خر
شعر ژاژیـدن لهـاشم تو[5] علك خائیدن[6] لهـاشم خر
بترنم[7] هجای مـن خوانـی سرد و نا خوش بود ترنم خر
چو بعان عان رسی فرو مانی ای[8] نه‌عان‌عان‌خرند عم عم‌خر
لبـت از هجو در لبیشه کنم[9] که بدینسان بود تبسم خر[10]
خم[11] خرمی کنی و میگذری مینمـائـی بمـن تجشّم[12] خر

۱ - در نسخه ع - فرو برد ۲ - در نسخه ع - گریبان هست - درنسخه م - تقدم و هست
۳- درنسخه ع و م - چوبخر نیست ٤ - درنسخه‌م - دمادم خر ٥ - درنسخه م - تست ٦ - درنسخه ع -
کائیدن ۷ - درنسخه‌م - بر ترنم۸ - درنسخه ع- ای معانعان‌خرمعمم خر - در نسخه م - ای به عانعان
خرمه عمم خر۹- درنسخه م - کشم ١٠ - درنسخه ع وم این بیت اضافه شده
شعر تو زیر بینی تو نهم که ز سرگین بود تشمم خر
۱۱- درنسخه م - حم وحم‌می کنی ومیگذری ۱۲ - درنسخه ع - تجسم

شاخ گاوی که در شود بشکاف ... بیرون آمدن شود سم خر
چو[1] مرا خرسوار خود دیدی ... نبود در دلم ترحم خر
تا تو حم حم کنی شکسته بوم ... بسر سنگ همچو حم حم خر
مقطع شعر تو هم از تو نهم
در . . س زنت باد پنجم خر[2]

مطایبه

ایکه با روی نکو . . ن کلان داری یار ... روبهل[3] خوش خوش بر روی زمین تنگ[4] مدار
خرمن . . ن را بر باد[5] گروگان کسان ... باد کن[6] جان پدر تا نکنندت گه بار
دامن از ساق بلورین بگریبان بر چین ... نیفه از گنبد سیمین بسوی مانچه[7] بر آر
همه آسانی در زیر فرو خفتن تست ... زیر خوابیدن توهست نه کاری دشوار[8]
خانهٔ هر که روی پیشگه خانه تراست ... لیکن آن خانه کجادست نهی بر دیوار
آفرین باد بران زیر فرو خفتن تو ... زه بران برزدی ودر زدن . . ن[9] نزار
گلرخا تیزی بازار تو امروز بود ... وای فردا که شود رسته بگلزار[10] توخار
تیز بازار تو امروز بود جان پدر ... ستد و داد کن امروز بتیزی بازار
هر که گوید برمن می نروی گوی روم ... چکنی گر نروی ور نکنی داد و بیار
سر من داری برخیز و بنزدیك من آی ... تا که بایك دو درم . . ایه کنم برتو چهار[11]
پیچ پیچی مکن و سیم بکس باز مده ... نرخ ارزان کن ودرمیخ در آویز ازار
اندك اندك بستان در بر یکدیگرند ... کاندك اندك زبر دیگر گردد بسیار
ور کسی را نبود[12] سیم شبی صبح ستان ... کار[7] پیدا کن و میدار بانگشت شمار

---

۱ - در نسخه ع - چون ۲ - دو نسخه ع دو بیت آخر دیده نشد ۳ - در نسخه ع ـ سر بنیه ٤ - در نسخه م - تنگ ٥ و ٦ - در نسخه م - بار ۷ - در نسخه م - پاچه بیار ۸ در نسخه ع - زیر تن جانت میان بسته بکاری دشوار - در نسخه م - زیر تن جان بمیان بسته بکاری دشخوار ۹ ـ در نسخه ع و م - بزهار ۱۰ ـ در نسخه ع وم ـ زگلزار ۱۱ - در نسخه ع - تا بیك دوره سه بارت بکنم. ایه چهار ـ در نسخه م تا بیك دو دو به . . رت کنم و . ا یه چهار ۱۲ - در نسخه ع - نبود صبح خطی صبح ستان در نسخه م ـ سیم خطی صبح عیان.

وام داران تو دارنـد همه شهر در ست — نیسـت گیتـی تهـی ازوام ده ووام گـذار

گر سر صحبت من داری چو نان گردی — که ز خر بار[۱] نداری چو پدید آید بـار

بدو سـه روز چنان گردی کاسان رودت — . . ر دهقان اجـل عین دهـاقین مسمـار

زانکه[۲] گرچاشنی از . . ر وی آغاز کنی — بـدو نیمه شـوی ار در سپوزد یکبار

دیـرو دور از تواگردرتو کند بار نخست — چه بلابینی از آن دور کش[۳] دیر افشار

نایب خواجه اثیر است و پدیدست در او — هم از آن باد کهدر بوق اثیرست آثـار

باد بوقش بکمالی است که گفتن نتـوان — هم آنست که از بـوق عصیر[۴] آردعـار

بندهٔ بوق ویست از بن دندان خـر نر — آن خداوند چوبر پای کند دست افزار[۵]

گند نازاده از آن . . ر چو یکبار بخورد — گشت مالیده[۶] چو اندر شب مهتاب خیار[۷]

دوستداران را زان . . ر ادب نتوان کرد — از ادب کردن آن . . ر خدایا زنهار

دشمـن او چـو فتد در فزع . . ر ا . . ر — بـانگ بر خیزد از دره[۸] او دارا دار

دوستـانش بدم اندر شده کانست[۹] عمود — بر به. . ن زن آنکس که[۱۰] دراودشمنوار

تا . . س و . . ن زن دشمن اوکرده شود — سوده و ساده و هموار بدان نا هموار

ایزد آن بوق ورا چون دل من[۱۱] را دارم — سخت پرخم و بهر کار که باشد ستـوار

تا سروکار جهان راست کند ازسر . . ر — چو سـر . . ر سرو کار شود بارا بار[۱۲]

ایزد اورا[۱۳] و سر کار ورا عمر دهاد

پیش ازاندازه و ازغایت وحد و مقدار

درهجو جوانی ومدح احمد سمسار

ای آخته بالای پری چهرهٔ عیار — دیوانه کافی پسر دختر سـالار

---

۱ ـ در نسخه م ـ باك نداری چوبکار افتد کار. ۲ ـ در نسخه ع ـ آنکه.
۳ـ درنسخه ع- زود درنسخهم- دور. ۴ـ درنسخه م اثیر. ۵ـ در نسخه ع آن خداوندکه خرگون بودش دست افزار. ۶ـ درنسخه ع بالنده. درنسخهم نالنده. ۷ ـ درنسخه ع چنار. ۸ـ درنسخه م ازدورهٔ او
۹ـ درنسخه م دستعمود. ۱۰ـ درنسخه ع بدودشمن دار درنسخه م- ورادشمن دار. ۱۱ـ درنسخه عوم دارادا ۱۲ـ درنسخه ع باداو باردرنسخهم بالادبار. ۱۳ـ درنسخهم- ایزداورا وسرو..رمرا عمر دهاد.

ای گشته پری پیش رخ خوب تو چون دیو　　ای دست بدیوار و بدانکار چو دیوار[۱]
تا زلف نگونسار سیاه تو بدیدیم　　برخاست بکار این کل سرسرخ نگونسار[۲]
مارا نبد از زلف تو یك بند گشادن　　مارا و ترا باز گره بستن شلوار
بس کس که زمهر توچو خر بود بیخ بر　　از کینه به. . ن تو فرو کرد خر افشار[۳]
ایروی تو چون مهر و بدو[۴] برهمه را مهر　　بر . . نت نگوئی که چرا دارند آزار
از خوبی بسیار تو آمد بهمه حال　　بر مرز میان ران تو آنزشتی بسیار
بس کس که بتیر مژهٔ تو دل او خست　　آن خواست که بایدت[۵] ای دول کماندار
تا بر سپر سیم تو تا پر[۶] بزند عرق　　آن تیر که سیماب جهدش از سرسوفار
چندانکه ببالین تو گریبان وغریوان　　شبها[۷] بدرت آمدم ای خفتهٔ بیدار
تو از سر نغزی و لطیفی و ظریفی　　میدان همه افعال من و هیچ میامار
بودی تو مرا[۸] یار وولینعمت ومعشوق　　بودی تومرا تاز بر آن شده چون تار[۹]
از من برمیدی ره کاشان بگرفتی　　کو خر[۱۰] تو کسی قعله کاشان به بکس مار
کاشانی[۱۱] وخکت گرومی زظریفی　　داده بکف خلق عنان باده رهوار[۱۲]
آمد خبر تو که بکاشانی[۱۳] و آنجا　　لولی بچه‌ای دوست گرفتی وشدی زار
یك بوسه ندادی زسر مهتری وشرم　　وان‌شوی[۱۴] هواجرمش تراگاو بخروار
گرحرمت دهقان اجل عین نبودی　　آنجاچه خرانبار بری و چه خرانبار[۱۵]
از عار بدان تری و تیزی ز پی تو　　افتاده بکف . . ر که النار ولاالعار
دهقان اجل گر نبدی یار تو میشد　　ازاین کل سرسرخ ره . . ن تو هموار
گرمی نشدی هیبت او برتو نگهبان　　سوراخ سرینت زفراخی شده بدغار[۱۶]
دهقان اجل احمد سمسار که بی او　　بودست در مردمی وجود بمسمار

۱ــ درنسخه‌م بدیوار. ۲ــ درنسخه ع برخاست بکار ازجا سرسرخ نگونسار ۳- درنسخه ع وم- افسار. ٤- درنسخه‌ع مدبرهمه ازمهر. ٥ــ درنسخه ع تانایدت آن‌دول کماندار. ٦ــ درنسخه‌ع تابر بشودغرق. درنسخه‌م تابربکند غرق. ۷ــ درنسخه م بدباب آمدم. ۸- درنسخه م یارولی نعمت ومعشوق. ۹- درنسخه‌م بودی تومرا نازبرآن‌شده‌چون‌نار. ۱۰ــ درنسخه ع تودرنسخه م- رفت ازتوهمه قلعه کاشان به . . س مار. ۱۱ــدرنسخه م خاسان وخسیکت راکردی زظریفی. وزتر تیزی بارهٔ مرغنبان هموار- ۱۲ــ این بیت درنسخه ع نیست. ۱۳ــ درنسخه م بکاشان وخسیکت. ١٤- درنسخه ع شوم ١٥ - در نسخه‌ع آنجا چو خرانبار بدی وچوخران‌بار. ١٦- این بیت‌ودو بیت‌ماقبل آن‌درنسخه ع وم نیست .

مطایبه

قصه ملك سلیمان دی بخواندم درسیر[1] — راست همچون قصهٔ دوش من آمد سربسر[2]
كامدندم دو پری پیکرپسرمهمان چنانك — خاتمی بودی[3] دهان هریك از لعل و شکر
تا بدو پیکر برآمد روشنی درتیره شب — ازجمال و چهرهٔ آن دو پری پیکر پسر
همچومرغان درهوا برروی گردون اختران — از برای سایه داری درفکنده[4] پربپر
چندازین ریش آوران باچند[5] دیوان گردبام — خفته بی بالین یکایك سربزیر و.. ن زبر
غلت غولی میزدندی همچو غولان هرسوی — جامگی[6] حلاج ودرزی‌موزه دوروکفشگر
جنگ ماروخارپشت آغاز کرده یك گروه — مارآنرا خارپشت این همی خائید سر[7]
یك گره نظار[8] گشته جنگ را در زیر دلق — چون کشف اززیر[9] کاسه‌خیره بیرون‌می‌نگر
همچو آصف بود اندر صف ایشان زیرکی — رای ما افتادش از تدبیر و فرهنگ وهنر
باپری و دیو ومرغان واصف و خاتم همی — دیده سلمانی بچه خود را سلیمان دگر[10]
نخوت ملك سلیمان رسته شد در شعر من — هرزمان[11] مالج من‌پخته ترومن خامتر
آرزوی تخت و باد آمد که بردند مرا — در غدا ودر عشا هر روز یکماهه[12] سفر
کاندرآمد بادوچون‌تخت سلیمان برگرفت — جای خواب‌ما همی یك نیزه تابالای[13] سر
گرنه[14] بادبوق من کم‌گشته بودی‌بیم[15] بود — باد بردی مرمرا باکودکان وقت سحر
مرمرا با جمله همخوابان من زان جایگاه — خواست تا برتربرد با خویشتن‌گفتم اگر
باد بشناسدکه من دیوم سلیمان نیستم — رنج من گردد هبا امید من گردد هدر
گرهمه‌یکساله ره‌مان[16] برده باشد بفکند — نه زمن یابد نشان کس نه زیارانم خبر
باد را گفتم که بادا اینچنین تندی[17] مکن — گرمرا فرمانبری یکساعت این‌فرمان مبر

۱ـ درنسخه ع‌وم سربسر. ۲ـ درنسخه ع آن خبر. ۳ ـ درنسخه‌م‌ـ بودآن . ٤ ـدرنسخه مـ برفکنده بربیر. ۵ـدرنسخه ع باچندیکردیوفام. درنسخه مـماننددیوان‌گردبام. ٦ـ درنسخه ع وم چابك . ۷ـ درنسخه ع وم مارایشرا خارپشت آن همی خائیدسر . ۸ـ درنسخه ع گشته نظاره . ۹ـ درنسخه ع درزیرکاسه. ۱۰ درنسخه م دیدسلمانی بچه‌خودرا سلیمانی‌دگر. ۱۱ ـ درنسخه ع بالنج در نسخه م مالیخ. ۱۲ـ درنسخه‌م یك نامه‌سفر. ۱۳ ـ درنسخه ع‌بر بالای سردرنسخه مـجای خواب وماوتایك‌نیزه بالابروبر. ۱٤ ـدرنسخه م گرکه. ۱۵ـ درنسخه هم بود . ۱٦۰ ـ در نسخه م ره‌برره بباشد بفکند .
۱۷ ـ درنسخه م سختی مکن.

باد سردی کردن آغازید با تندی[۱] چنانك　　گفتم از دوزخ نشان زمهریر آمد مگر
تابدو گفتم که مسخرگی همی کردم بلی　　من سلیمان نیستم سلمانم[۲] از من درگذر
چاکرعین دهاقینم که هست از قدر وجاه　　نایب صدراجل والا صفی دین عمر
چاکر عین دهاقین را زبر[۳] پوشیدنی　　گرقبائی بودی از صرصر نیفکندی پسر
وان قبائی راکجا دهقان سپهسالار داد
غرق شد با بخیه‌وبامرد ورزی واستر[۴]

درهجو خواجگی ادیب

کیست آن‌ستوده برده[۵] برون‌ازفسار سر　　وان آدمی که کرد بر او افتخار خر
این‌یك‌همی‌منم‌دگر آن خواجگی ادیب　　آن تازباز مرد گل افزوش خارخر[۶]
من طبع شعر دارم و او تازی[۷] ادیب　　پر کرده از هوا وهوس بادسارسر[۸]
من شعرهای بیمزه گویم گران بوزن　　او تازی غریب بیان[۹] کالخدار ذر
آواز شعر کر کر من هر که بشنود[۱۰]　　گوشش شود زبانگ من زشت کارگر
در آینه ببایدمان هردو بنگرید[۱۱]　　چونانکه در نگاشته خود نگارگر
من شعر بد سرایم وکس خواستار نی　　ورهست‌نیست کس زمنش[۱۲] خواستارتر
او اندر آب تیره رید من در آینه[۱۳]　　بی پیرهن‌رید[۱۴] نکند پود وتارتر
بی‌نفع و بی ضرر دوکلوکیم خر فشار　　زوکرده[۱۵] نفع نافع و برده زضارضر
جائی که بگذریم ز دیدار ما شود　　صد[۱۶] کارخیراز من وزان خرفشار شر

۱ـ در نسخه م ـ باهندی. ۲ـ در نسخه ع وم ـ سلمانیم‌زین درگذر. ۳ـ درنسخه ع زسر. ٤ـدر نسخه ع ـسربسر. درنسخه م ـ بامزد درزی واستر. ٥ـدر نسخه م ستوربرده ٦ـدرنسخه ع این یك منم ودیگر آن خواجگی ادیب برکرده ازهوی وی آن بادسارسر ـ درنسخه م ـ آن تازه بارگل افزوش خارخر. ۷ـ درنسخه م اوغازی وادیب. ۸ـ درنسخه ع من طبع شعردارم واوغازی ادیب او تازباز مردگل‌افروش خارخر. درنسخه م پرکرده ازهوس من ووی بادسارسر. ۹ـ در نسخه ع‌چنان ـ درنسخه م غریب خان کالجداردر. ۱۰ ـ درنسخه ع بنگرد. ۱۱ـ درنسخه ع ـ درآینه‌چوکافر برخویش بنگرد ـ درنسخه‌م ـ درآینه چوکافر بایدش بنگرد ۱۲ ـ درنسخه‌ع ـ زبیش ۱۳ ـ درنسخه ع ـ اواندرآب‌تازه زندپای‌تابسر درنسخه م ـ او اندرآب‌تیره زید تیر بابه تیر ۱٤ ـدرنسخه ع وم ـ زند ۱۵ ـ درنسخه ع ـرد ـ درنسخه‌م ـ رو ۱٦ ـ در نسخه ع ـ صدکارخیزد ازمن‌و ـ در نسخه م ـ صدکار خیر ازمن و

ای[۱] خواجگی ادیب گرانمایهٔ اصیل | بود آنگهی که بود بحال صغارغر
اکنون شد از کبار و همی برگرد بطبع | از مازنه خوید وزگندکبار بر[۲]
من چون[۳] لحام کورم و اوچون کلنگ لنگ | آورده من بدین و بدو کنده بار بر[۴]
اوهست[۵] تازباز و خوهد نرو ماده نی | چون گاو وخر شده زپی تاز[۶] باربر[۷]
آن تا زباز[۸] راکه نباشد بکیسه سیم[۹] | با آن دگر که نیست به بند ازار زر
هرجا که بگذرد بسوی تاز بنگرد | آید ز تاز تیز بدان تازباز بر[۱۰]

چاریم[۱۱] هردو آن بیکی هجو مضمر است
تاهجواز که کرد خوهد زین دوچار[۱۲] چر

درهجو دلداری

ای[۱۳] زجان عزیز بنده اعز | در فکنده است بند تازی بز[۱۴]
ازیکی[۱۵] ناگذشته موی‌سرش | موی.. نش گذشته از یك گز
ره نیابد زسوی با صد جهد | گربه.. ن بر زنیش میخی گز[۱۶]
به تکسکی نیر زدو خواهد | بوسه‌ای راز من بهای دوسز[۱۷]
با چنان ناز اگر نشاط کنی | خیز و در حجرهٔ نشاطی خز
حجره‌ای کاندروست ریع نمد | قالی رومی و نهالی خز
فرش با موی.. ن اوباشد[۱۸] | همچوموی سمور و قاقم و خز[۱۹]
حجره زانسان و تازازاین کردار | شغل ازین طرزوحرفتی زین تز[۲۰]

---

۱ - درنسخه ع- آن- درنسخه‌م، این.۲- درنسخه ع آن تازباز دورکند ازکبار بر درنسخه م، ارمارنه بوید وزکند کیاربر. ۳- درنسخه م لجام. ٤- درنسخه‌ع- تارتردرنسخه م، براو کنده بارو بر ۵- درنسخه‌م اوبیست باره مارخواهد. ٦- درنسخه م ماربار. ۷- درنسخه‌م این بیت اضافه شده‌است

من بوسه و کنار خو هم نرو ماده نی | با ماده هم برست ببرس وکنار بر

۸ - درنسخه م ماربار. ۹- درنسخه م سم. ۱۰- این بیت درنسخه ع نیست. ۱۱ - در نسخه م خاریم ۱۲- درنسخه م دوخارخر. ۱۳- این مطایبه درنسخه ع نوشته نشده‌است. ۱٤- درنسخه م غز. ۱۵- درنسخه م گزی. ۱٦- در نسخه م این بیت نیست. ۱۷- درنسخه م دورز. ۱۸- درنسخه م- اوترو تاز ۱۹- درنسخه م‌چون‌سمورست وقاقم وخزوبز. ۲۰- درنسخه م بز.

با چنان ترکتاز[1] مغ به ازو عیش چون قیصرم[2] کن ومعتز
ورنه بفرست هر چه‌در بایست سیم تاز است ازینهمه مفرز
سخن از زر پخته گوی چوسیم ور نمانده است‌زر پخته پیز
تا بود نازو و کامرانی خوش بادهٔ ناب کامرانی مز
تا اعز و اذل بود بر لفظ باد بد خواه تو اذل، تو اعز
باد عمرت هزار ساله دو ته بیش ازین باد کو[3] بود موجز

درهجو دامادناصر بزاز

برگوی بداماد خودای ناصر بزاز تامست شد از ..ن‌نکندعربده آغاز
از[4] وجه غزی‌و تتری سست رکونی[5] برمردم کسبه نشود طاعن و غماز
تاکو بیان[6] جمع نگردند دگر بار در حمیت ..ن‌سرش‌نگیرندگر[7] باز
با ..ن در اینده و شلوار بریده اینجا بفرستند مرا ورا بتك و تاز
برمردم کسبه ننهند تهمت دزدی تاخشك‌به .. نش نسپوزند همه باز[8]
برسرش[9] درآیندگر ره بسر گرز شلوارش[10] ببرند دگره بسر گاز
اینجا بدرستی‌خبر آمد که بکسبه داماد ترا مهمان بردند باعزاز
بسیار لطف کرد همه کس بحق وی تاگنده شدو باز برآورد سر از ناز[11]
کردند سزای در مرزش بسر بوق وانگه چودهل داد بهر روئی آواز
گویند که‌راز وی از خلق‌نگهدار بانك دهل و بوق‌توان داشت[12] کجاراز
کردند منادی که بیائید وبه.. ائید همسایه بهمسایه و انباز بانباز

---

۱ ــ درنسخه م‌ـتاز ترك .۲ــ درنسخه م. معتصم بکن ومعز. ۳ـ در نسخه م‌کانون بود. ٤ــ در نسخه ع وم‌ــ ازوجه غری وسری. ٥ـ درنسخه م رکوبی. ٦ــ درنسخه م‌کسوتیان. ۷ـ درنسخه ع‌ـفروباز درنسخه‌م‌ــوزحمیت ..ن سرش نگیرندفروباز. ۸ــدرنسخه ع وم ساز. ۹ــ درنسخه م بر..نش درانند ۱۰ــ درنسخه م بدرند. ۱۱ ـ درنسخه ع تاگنده برآوردسرازنخوت وازناز ، درنسخه م باکنده بهزندو برآورد سراز تاز. ۱۲ ـ درنسخه ع وم‌کجا داشت توان راز.

چندانش به..ادند که‌اندر همه کسبه یك..رنمانده‌است از آن..ن[۱] بسرغاز

من ناصح‌اویم بتو غماز نمانم[۲]

تو ناصح‌او باش‌مباش‌ازمن غماز

در هجاء خمخانه گوید

خر سر خمخانه ای[۳] بریش ترا تیز کل راکوزاست و ترکمانرا مونیز[۴]

ریش توروزی هزار گوز کند کسب ..ن ترا[۵] وجه نی بسالی یك تیز

آنچه به..ن‌توکرده میرهٔ با سهل کرته بدرید تا بدامن وتیریز

کند زمیتین گوشتین بمیان رانت[۶] میرهٔ با سهل کارزاری کاریز

بر در کاریز..ن‌مناره ببالا تابشب انداز سر چو مهرهٔ زرریز[۷]

شاعر دهلیزئی نه شاعر صدوی بگذرودهلیزبان فرو بروکه بیز[۸]

هرکه ترا دید صدرخانه گرفته پای کشان آردت ز صدر بدهلیز

ای سرخر شاعری که خایه بطان[۹] را خرج شوی ازبرای خوشهٔ پالیز

چون کدوی اریجی[۱۰] سرت بکلانی مغز درونی بقدر نیمهٔ گشنیز

دعوی دانش کنی و هیچ ندانی وآنچه‌بدانی[۱۱] بنزد دانا ناچیز

هجو و مدیح و دوبیتی و غزل تو[۱۲] باتوکم ارزد بیك جو وبدوپشیز

پنبه‌بگوش اندرآکند ز تو ممدوح پنبه چگویم که‌ازره[۱۳] ریزدوازریز

شعر تو باید بآبریز در انداخت گر بود از مشك برنوشته بآریز[۱۴]

غول بجای تو هست میرك سینا دیوبجای توهست لعبت خر خیز

کاغذ ساز[۱۵] از هزار دستهٔ کاغذ کاغذ هجو تومی[۱۶] برآرد ترویز

---

۱ - درنسخه ع وم نه بسرغاز. ۲ - درنسخه ع وم نمایم. ۳- در نسخه م ایکه ریش تراتیز. ٤ - درنسخه م-مویز. ۵ - درنسخه م-گرچه نی. ٦- درنسخه ع گرزه ومینین آهنین بمیان رانت. ۷- در نسخه ع راست همی چون مناره برسر دهلیز. ۸ این بیت درنسخه ع نیست، درنسخه م، بلکه ز دهلیزیان فروتروکه نیز. ۹- درنسخه م، ضابطیان‌را. ۱۰- درنسخه ع، زریجی، درنسخه م دزنخی. ۱۱- در نسخه ع، ندانی. ۱۲- درنسخه ع، بیك غراغرو ده تیز. ۱۳ - در نسخه ع، ذره (ازره) ریزدو از زیر، در نسخه م، اوژه. ١٤- درنسخه ع وم بابریز. ۱۵- درنسخه ع وم سای. ١٦- درنسخه ع، به برآردسرزیر.

گنده دماغی بنفشه بوی نه کالوج[۱] گنده دهانی کرفس خای نه کنگیز[۲]
ریـزه خورخوان شعـرائی و آئی چون زلب طبع خویش بختی کف ریز[۳]
مردم منم درمصاف شعر و تو حیزی حیز به ازتوچنانکه مرد به از حیز
ازمـن وهجو تـوبـوی شونیـز آیـد دانا داند چه بوی دارد شونیز
یعنی شو نیـزگو خـرسر را هجو درسرت از هیچ عقل داری و تمیز
در دل تـو کین سید رسل استی راست بدانسان کجا سنائی ترشیز[۴]
نه‌چوتویك‌خارجی‌است‌درهمه‌راوند[۵] نه‌چوتویك‌ملحدیست[۶] درهمه ترشیز
تیز درفش است درعبارت ترکی سوزن هجوم ترا خلیده[۷] تر از تیز
تازه بود خوب[۸] دست و من بدرستی تازه هجو و دو دسته بر سر تو نیز
گیزنمد باشد و مصحف او . . ر . . ر به . . ن توباد وخفته[۹] توبر گیز
پیر شدی زیربار هجو من ای عز
کردمت آزادچوخر کره بشبکیز[۱۰]

دروصف حال خودگوید

منم آن گشته‌غایب‌ازتن خویش بیخبر ازستیز و از من خویش
از رهی اوفتاده سوی رهی که ندانم‌شدن[۱۱] بمعدن خویش
کودکان داشتم چو حورو پری کرده‌برمن گشاده‌روزن‌خویش
هریکی مرمـرا نشاندنـدی گرد برگرد آن‌نهنبن[۱۲] خویش
برده هریك بزعفران کوبی[۱۳] دستهٔ هاونم بهاون خویش
محتسب وار کردمی همه را ادب از درهٔ[۱۴] متمن خویش

---

۱ – درنسخه م ـ کالوح ۲ - درنسخه م - کیکیز ۳ – درنسخه ع این بیت نیست ٤ – این بیت‌درنسخه ع نیست- درنسخه م - بجای‌ترشیز در شنبر آمده است ۵ - در نسخه ع - ترمد - در نسخه م – زرند ٦ - در، نسخه ع - ملحد است ۷ – در نسخه ع و م – خلنده تر ۸ – در نسخه م – چوبدست ۹ – در نسخه م - بادو جفتهٔ توکیر ۱۰ – این بیت در نسخ ع نیست – درنسخه م لفظ آخر بیت بشکیز آمده ۱۱ – در نسخه م – ز معدن خویش – ۱۲ – در نسخه م - تهمتن خویش ۱۳ – در نسخه ع بزعفران کوئی ١٤ - درنسخه ع وم - مثمن .

مرمرا بود از همه شعرا   پادشا وار حکم برتن خویش[۱]
داشتم در میانهٔ حکما   سرخ روی[۲] وسپیچ گردن خویش
بودم اندر ره مرا دو هوی   هم بت خویش وهم برهمن خویش
هیچکس دبه ای نداد بمن   که درین دبه ریز روغن خویش
نام زن[۳] بر زبان من نگذشت   که لبان نازدم بسوزن خویش.
زن بمزدی ز راه برد مرا   عاشن شلف ریز برزن خویش
گفت زن کن چنانکه من کردم   تابدانی مکان ومسکن خویش
خان ومان سازئی[۴] و با مردم   ورچه مرغی[۵] کنی نشیمن خویش
زن وفرزند سازچون مردان[۶]   ازپی ساز وسوز[۷] سوزن خویش
گفت او کرد مرمرا مغرور[۸]   کور کردم ره معین خویش
نتوانستم آنچه داشت نگاه   ..رخود رابزیردامن خویش
ریش خود سست کردم وگفتم   آنچه چون موم کرد آهن خویش
خود دریم ریش خویش را اکنون   که شدم برهوای ریمن خویش
مردمردان بدم چو زن کردم[۹]   گشتم ازبهرزن زن زن خویش[۱۰]
هرزمان زین خطا که من کردم   سیلئی درکشم بگردن خویش[۱۱]
چون گریزان شوم رزن گیرم   درقطب الامان[۱۲] ومأمن خویش
تن برهنه گریزم از بر زن   تا دهد جبهٔ ملون خویش
سر برهنه که تا نهد بر سر   شرب دربسته[۱۳] چوب خرمن خویش
گرسنه نیز تا بفرماید   گندم وجو کرنج[۱۴] ازرن خویش

---

۱ - این بیت درنسخه ع نیست. ۲ - درنسخه ع - سلیح . درنسخه‌م - سپید ۳- درنسخه ع. من - ٤- در نسخه ع - سازکن نئی مردم - درنسخه م - سازاگر همی مردی ۵ - درنسخه ع وم - ورچومرغی نکن ٦- درنسخه ع مردم - ۷ -درنسخه م - سازد وسورو شیون خویش - ۸ -در نسخه م - معذور ۹ - در نسخه ع- گشتم - ۱۰ - درنسخه م - سیلئی درکشم بگردن خویش ۱۱ - درنسخه‌م- نیست ۱۲- درنسخه ع - درقطب الانام‌مأمن خویش - درنسخه‌م‌قطب الامام ۱۳ - درنسخه ع - چوحزمن خویش - در نسخه‌م - شربت بربسته چوخرمن خویش ۱٤ - درنسخه ع - کربج - درنسخه م - برنج

میوه ناخورده نیز تا دهدم　　نعمت باغ کوه[1] حمین خویش
زشت گدای[2] زن بمزدم من　　و زهمه زو کشم بلیفن خویش
دره شعر و درعطا بخشی　　من فن خویش دانم او فن خویش
پسر پادشاه شرعست او　　دارد از علم وحلم گرزن خویش
چون ببستان شرع بخرامد　　گل معنی چند زگلشن خویش
برتر از پادشاه چین دارد　　کمترین مایقول گردن خویش
باد چندان هزار سال بقاش
که ندانم بوهم کردن[3] خویش

در هجاء احمد شباك

بجان پاك توای خواجه احمد شباك　　که همچو جان[4] توام باتو پاك ازدل پاك
سرمن آنجا باشد که خاك پای تواست　　وگرچه سرزشرف برگذارم ازافلاك
بچشم من توچنانی که توتیا شمرند　　دوچشم من تو بهرجا قدم نهی برخاك
وگر جزین که بگفتم زمن شود ظاهر　　بوند پیرهن باطن مرا زده چاك
من آنکسم که چو بنهم براسب شوخی زین　　زدن نیارد ابلیس چنگ در فتراك
بجستجوی و تکاپوی کار من ابلیس　　هزار نعلین را پیش برد ریده شراك
حرام زاده سرو شوخ چشم و قلاشم　　فساد پیشه و محراب کوبم و دكاك
چو ... نبطی خانه[5] گرفته در کامك　　چو مار سقفی[6] ره یافته بهر کاواك
هزار تن را خر پیش برده‌ام بفراز　　هزار تن را گوساله رانده‌ام بحباك[7]
بکوی شوخی و بیشرمی و بداندیشی　　اگر بدانی من[8] نیك چستم و چالاك
ستور بدرامانم که می نیندیشم　　نه از زیان خداوند و نی ز بیم هلاك

---

۱ - درنسخه ع - کرت حمین خویش. ۲ - درنسخه ع - بی چیز ۳ - درنسخه ع وم - بوهم روشن خویش.
٤ - درنسخه ع - که دوستدار توام ٥ - در نسخه ع - خایه بکرده - درنسخه م - چو کبتر تبتی خانه کرده
برکاباك ٦ - درنسخه ع - سغدی ۷ - در نسخه م - بخناك ۸ - در نسخه ع - اگر ندانی.

که[1] راکه دردهن ازریش آکله افتد — کنم هر آینه‌زانگشت زیرخودمسواک
مرا بخواب نمودست بونواس چنین — نك‌المنیك باذنی وان یکون اباك
مکن‌توفرق‌زپیروجوان که نکندفرق — شکال‌گرسنه انگورطایفی زحکاک[2]
چوگرگ باش که‌چون[3] دربتد میان‌رمه — چه‌میش‌چه بره دندانش‌راچه بخته‌چه‌شاك[4]
همه حدیث[5] بلیط وبلاط‌خواهم گفت[6] — همه‌حکایت من باشدازملنگ[7] ونیاك
هر آینه که یقین باشد آنچه گفت مرا — یقین شناسیم ودرگفت اونیارم[8] شاك
رفیق ومونس‌من هزلهای طیان است — حکایت خوش من خرزه نامهٔ حکاك
هزار فتنه و بیداری و بدی بکنیم — کسی ندانم کورا پلنگ من در خاك[9]
بسان بوالعجب مهره باز استادم — نگه‌کنی بمن‌اینخانه پاك‌ودیگر پاك
بدین صفت که منم هر کجافتم خیزم — که آك‌ناید ومن آك را خود آرم آك[10]
همه بخارازالوت خوردنی دارم — چه گاوسرزده لوك وچه‌مردك سقاك[11]
وگر ز شهر بخارا ببایدم رفتن — برون جهم که نه اموال دارم و املاك
درست شهر بخارا زمن بفتنه درند — تودورازین حشم وپاکی‌ازنژادوسباك[12]
اگرچه باهمه خارم ترا شدم خرما — وگرچه باهمه زهرم ترا شدم‌تریاك
بجنگ[13] بزمجه اکنون‌چنین‌چومیدانی[14] — گل نجات توبودم نهفته در خاشاك
اگرنه کارتو جز بر مراد من بودی — بساطها[15] نبدی روز فتنه را ادراك
مرا بعشق تو می متهم کنند ورواست — وزین سخن نه‌شکی هست‌مر مراونه‌باك[16]
مرا مقابل خصمان خویشتن بینند[17] — چوپای‌سنگ‌برسنگ‌وویل پیش مغاك

---

۱ – درنسخه‌ع – تراکه – درنسخه‌م – کراکه در دهن‌سرش کله‌ای افتد ۲ . درنسخه م – ز جحاك
۳ –درنسخه‌ع‌وم – اندر افتد ٤ – درنسخه‌ع – چه‌بخته‌وخاشاك – درنسخه‌م – چه‌سخله‌چه‌خاشاك ٥ – در نسخه‌م – یلوط و ٦- در نسخه ع – خواهم‌کرد ۷ – در نسخه‌ع – منتیك – در نسخه‌م – مینك وبناك
۸ – درنسخه‌ع- نباشم ۹- درنسخه‌ع هزار فتنه وسودا همی پدیدکنم کسی نداندکورا به‌بند من‌درخاك
۱۰ – درنسخه‌ع – که‌آك‌ناید خودآك‌می گزایدآك – درنسخه‌م – که‌آل‌ماند وخودداك‌را من آرم آك
۱۱ – درنسخه‌ع – چوگاوسرزده‌کوك و چومردگرسنه‌کاك – در نسخه‌م – چوگاو سه‌زده‌کوك و چو مرد گرسنه کاك ۱۲ – درنسخه‌ع – تو دور ازاینهمه پاك ازنژاد دان‌وبناك – درنسخه‌م – تورو ازینهمه . . .
۱۳ در نسخه م – بخشك – ۱٤ . درنسخه م چونی‌دانی ۱٥– درنسخه‌ع – بسالها ۱٦ – در نسخه م – مرورا – ۱۷ – درنسخه‌م – مپسند .

مرا بخدمت خود درپذیروازهمگان بنده ای بدل خویش بر میار تراك
بدان نگارامن عاشقم بروی[1] تو بر ولیس احوج[2] منی من الوری بلقاك
وگر زصحبت پیوست مات نهی کنند من السلام فقل یا منای من ینهاك
ترا شدم زدل پاك بنده و مولی
فکن رحیماً یا سیدی علی مولاك

درهجاء خمخانه گوید

ز بار هجومن خرخمخانه گشت لنگ آن همچوشیر گنده‌دهان پیس[3] چون پلنگ
سوزنگری بمانم و کیمخت گر شوم خرلنگ شد بمیرد[4] خرمردهٔ چولنگ
ابیات خرسراست شترگربه خوشترك[5] نام و لقب گرفت لقب قلب و نام ننگ[6]
خربنگ خورد گوئی و دیوانه شدبشعر خرزهره‌خورده بودی باری بجای بنگ
گوید که شعر خایم خاید بلی چنانك خایندعلك ماده خران ازخران غنگ[7]
درباب شاعری که مبادا[8] نه‌وی‌نه‌شعر[9] بی‌سنگ خرسریست بکوبم‌سرش‌بسنگ
خرشاعریست پرسم یا شاعریست‌خر کس‌را چگونه گیرم بی جرم پالهنگ[10]
آن خربغا که از شرهٔ منکیا گری کورا بدو مجاهد کردی گرو بمنگ[11]
زین خواهد وزیاری و از حلقه لگام تا گوشهٔ زیاری زنار پالهنگ
که جیش[12] باکلاله بسردرکشد فسار وزگوردی[13] کندجل‌و..ن‌پوش‌هفت‌رنگ
بس ..ن‌گشادگی که به..ن‌پوش‌اودرست آنگاه . . ن گشاد که بستد[14] بآزرنگ

---

۱ - درنسخه م - برای ۲ - درنسخه‌م - اجوع ۳ - در نسخه م - پیس ٤ - در نسخه ع - بمرد
٥ - درنسخه ع - سربسر- درنسخه‌م - زانکه هست ٦ - درنسخه‌م - نشخوارزن چون‌اشتر و چون گربه تیزچنگ ۷ در نسخه ع وم - عنك ۸ - در نسخه م - مبادا وی ومه‌سنر ۹ - درنسخه ع - سر خریست .
۱۰ - درنسخه‌ت پالهنگ و شالهنگ هردو ودرنسخه ع وم فقط شالهنگ آمده‌است ۱۱ - در نسخه ع - کردست . . ن خود را صدجا گرو بمنگ - درنسخه‌م - یك . . ن بدو مجاهد کردی گرو بمنگ ۱۲ - درنسخه ع - خیش - در نسخه م - خویش ۱۳ - در نسخه ع - کوروی ۱٤ - درنسخه ع - که‌بسته - در نسخه م - بستند

درزیر بارزنگ همانا بکودکی   کردند..نش را ادب از بادهٔ[1] زرنگ
گوید خرامیره باسهل دیلمم   او کرد بند پار دم[2] من فراخ و تنگ
برباد بوق میرهٔ باسهل هرشبی   سازد ز چین سفرهٔ . . ن چنبر پلنگ[3]
بادیلمان پلاس[4] گری اشتلم کند   گرداند و نداند آن شوخ روی شنگ
گفتم رسید میره بتوگفت باربار[5]   گفتم که زروسیم چسان گفت تنگ تنگ[6]
تا اسب تنگ[7] بسته بگیرو بمدح میر   بگشایم[8] ازخرك جرس هجو چنگ چنگ
میر عمید معطی اهل هنر عمر   کزیك عطای اوست توانگر هزار رنگ[9]
هم بیدریغ بخشد وهم بی مضایقه[10]   دینار بدره بدره و دیبای تنگ تنگ[11]
فرهنگ دان[12] دبیری در ملك شاه شرق   بیمثل و بی نظیر بتدبیر و هوش و هنگ
مستغرق نعیم ویند اهل[13] هنگ وهوش   از غم نجات یافته چون یونس از نهنگ
ای کلك مشکبار تو از سیر و از صریر   بر روی روم سلسله پیوند زلف زنگ
آئین کلك شدن[14] اززنگ سوی روم   تا بسترد ز آینه علم و عقل زنگ
بی بادهٔ چوزنگ بدی مدتی مدید   آمد بهانهٔ[15] قدح بادهٔ چو زنگ
ازدست چنگ زلفان بستان ونوش کن   چون وعدبا[16] رباب ببانگ رباب و چنگ
نبود عجب زدولت شاه ار بنام تو   گردد رحیق محتوم انگور برد بنگ
ناظر بتست دیدهٔ افراسیاب وقت   دارای ملك توران از پور[17] واز پشنگ
انصاف وعدل شاه بتدبیر ورای تو   برداشت ازجهان ستم وجور[18] آذرنگ
دردشت وکوه وبیشه بهم شیرگی برند   شیروپلنگ وسرحان[19] گوروگوزن وزنگ
دراسترنگ هیئت مردم نهاد حق   مردم گیاه اسم علم یافت استرنگ

---

۱ - درنسخه ع - باره هم آمده - در نسخه م - باره ۲ - در نسخه ع . مارواب ۳ - در نسخه‌م - بکنگ ٤ درنسخه‌ع - بلاس ٥ - درنسخه‌ع وم - زارزار ٦ - درنسخه عوم - گفتم‌واردکانه مزن گفت چنگ چنگ ۷ - درنسخه‌ع - تا اسب پیک بسته نگیرم - درنسخه م- تنگ بسته نگیرم ۸ - درنسخه م- نگشایم ۹- درنسخه‌م - ونگ - ۱۰ - درنسخه‌م - بخشنده‌ای که‌جودش بخشیده بیدریغ ۱۱ - این بیت در نسخه‌ع نیست. درنسخه‌م - بجای دیبای ، دیبانه نوشته‌شده ۱۲ - درنسخه م- کان ۱۳- درنسخه‌ع- نبیل وهوش ۱٤ - درنسخه‌م - شد وازرنگ - ۱۵ - درنسخه‌م - آمد بنامه ۱٦ - درنسخه‌ع - یارباب - درنسخه‌م . رعدبارباب ۱۷ - درنسخه‌م- محترم انگور برونگ ۱۸- درنسخه‌ع وم ازتورو ۱۹ - درنسخه‌م- ظلم و آزرنگ .

گر لطف و مردمیت بمردم گیا رسد — مردم گیاه مردم گردد همان درنگ[1]
بدخواه تست مردم و جز مردم از قیاس — از پیل تا بیشه و از صعوه تا کلنگ
پیکان غم بسینه بدخواه تو رسد — گر کرکس آشیانه کند از پر[2] خدنگ
جود تو شد خزانه ارزاق اهل فضل — کردی در خزانهٔ ارزاق بیدرنگ[3]
در بحر مدحت تو چو زورق روان کنم — در نظم شعر من نبود زرق و ریو و رنگ
ملاح خاطرم نکند مر مرا رها — تا بر کشم سفینه مدح ترا[4] زکنگ
تضمین کنم بقافیت کنگ بیتکی — از شعر خویش کان[5] بخوشی چون بهشت کنگ
در مدحت تو لؤلؤ شهوار با شبه — همرشته کردم و شکر آمیخت باشرنگ[7]
شکر بکام حاسد جاهت شرنگ باد — تو در نشاط و شادی و او در غم و غرنگ

هست این جواب شعر من و شعر من کدام
ای سرخ بادسار چو سر کفته بادرنگ

در هجاء نظامی

نظامی ارچه نمرداست مرده انگارم — بنظم مرثیتش حق طبع بگذارم
چه گر نمیرد[8] و آنگاه مرثیت گویم — چو نشنود که چگویم چسود گفتارم
لطیف مرثیتی پیش او فرو گویم — چنانکه دردل او آرزوی مرگ آرم
ز شعر مرثیت من بآرزو برسد — طمع بمجلس آن گنده سبلت این دارم
بمیرد آن سگ زن روسبی بمرگ سگان — اگر چه گوید با شیر نر به پیکارم
از آنکه دیدن رویش بخواب و بیداری — همی بداند کاید گران و دشوارم[9]

---

۱ - در نسخه م - سرخان ۲ - این بیت در نسخه ع نیست ۳ - در نسخه ع - از بر ٤ - در نسخه ع و م - بی مدنگ ٥ - در نسخه ع و م - بکنگ ٦ - در نسخه ع - ایدون همچون بهشت کنگ ۷ - در نسخه م این بیت اضافه شده است:

کنگ اندر افکنم بدر.. ن شاعران — تا مویهای ..ن بکنند از نهیب کنگ

۸ - در نسخه ع - بمیرد - در نسخه م - از بمیرد ۹ - این بیت درسه نسخه ع نیست

شب نخستین بنمایدم بخواب که من بچه صفت بعذاب و عنا گرفتارم
چنان فشارش گور آمد است برمن سخت که در لحد نتوانم که تیز بفشارم
سوآل منکر را پاسخ آنچنان دارم که خردشد بدبوسش زپای تاتارم
دروغهای مرا دعوی[۱] قوی کردند بکارخویش نمودند راه و هنجارم
سبك بگردن قواد من در افکندند نهاده موی بر آن او ستاد[۲] بازارم
زگور تا لب دوزخ[۳] بیافتم رسنی زبهر بستن بار گناه بسیارم
سپس نهادم گامی از آنکه زور نبود سپوختند[٤] بدوزخ فرو نگونسارم
از آن دروغ که گفتم که خویش بردارم[۵] زیادتست غم ورنج وکرم وتیمارم
بسان سگ زه در پوزگان زدند مرا ولیك سگ نخورد زانکه بس گرانخوارم[٦]
وز[۷] آندروغ که گفتم کز آل سامانم از آل سامان کس نیست اندکی[۸] یارم
چوبار نامهٔ سامانیان همی نخرند[۹] غلط شده سروسامان وراه و رفتارم
وز آنکه گفتم کوه خسك[۱۰] مرا ملکست بخشك چوبی مالك کشید بردارم
هر آنچه کوه[۱۱] خسك سنگ داشت برسر من زدند وهیچ فذلك نمیشود کارم
هزار دامنه هیزم همی زکوه خسك نهاده اند چوانبا رومن در انبارم
چنانکه دانه بود درمیان نار به بند ببند وسلسله من درمیانهٔ نارم
کس ازمحلت مردیکت[۱۲] اززرویخ دان نه میوه آردونه یخ نمانده[۱۳] پندارم
مگر که ازیخ وازمیوه سگزیان خوردند که همچو ایشان من شیرمرد وعیارم
بجای میوه ویخ میخورم ز قوم وحمیم بجای تره وگل خار باشد ونارم[۱٤]
طعام نارم[۱۵] وازخار مرمراست طعام چوخار زیر کنندم چو مار در غارم
یکی خیار[۱٦] همی خواهم ازهمه نعمت که تابهمت[۱۷] خسهای . نبدان خارم

---

۱ - درنسخه ع- هریکی - درنسخه م - چنبر ۲- درنسخه ع - اوستا بآزارم ۳ - درنسخه ع وم- بیافتم ٤ - درنسخه م - بسوختنده - درنسخه ع پردازم - درنسخه م - یزدانم - ٦ - این بیت درنسخه ع نیامده است ۷ - در نسخه ع - از آندروغ ۸ - در نسخه ع - حالیا یارم در نسخه م - درنظی یارم ۹ - درنسخه ع بخرند ۱۰ و ۱۱ - در نسخه م - خشك ۱۲ - درنسخه ع - مزدیکت ۱۳ - درنسخه ع نماند ۱٤ - و ۱۵ - درنسخه م - مارم ۱٦ - درنسخه م - چنار ۱۷ -درنسخه م- بینهمت

بپیش کوهۀ[۱] زن بر نهاده . ر[۲] چو یوغ سوار گشته بر آن مرکبان رهوارم
بریده‌شد بسیادت[۳] ستم چواز ملکت بدین[۴] دو درد همی گریم وهمی زارم
دریغ سی وسه باره[۵] زرودوازده ده دریغ حایط وقصرم زمین و ابکارم[۶]
دریغ کوه خسك[۷] باز می‌نیارم گفت که سنگسار کند مالك و سزاوارم
دریغ شهر نشابور و باغ و بستانم دریغ شهر بخارا وکوی ابکارم[۸]
دریغ نیم عروس[۹] ودریغ نیم[۱۰] ملك که این و آن‌سقط جبه بود ودستارم
دریغ چرغ و بنکجکت وطوو[۱۱]س وخرچنگک که بوده رهگذر حمل[۱۲] زر ودینارم
دریغ شهر سمرقندو کوی‌خولیکان[۱۳] که‌خواب‌تر کش باید[۱۴] بچشم بیدارم
دریغ خویشی سیدتکین همی آید و گرچه گوید کزخویشی تو بیزارم
دریغ‌خربچگانی که چون‌غلام شدند مزین از کله[۱۵] تیز پود شلوارم
دریغ دفتر اشعار ناخوش سردم که بد نتیجه طبع فرخج مروارم
توای‌حکیم کزین‌خواب‌خوش‌شوی بیدار مدار لعن دریغ از من وز اشعارم
هزار لعنت بر شعر و برنظامی باد اگرچه باشم درخواب‌وگرچه‌بیدارم
یکی زجملۀ کردار های نیك منست که‌آن سگ بد بدفعل را بیازارم
زبهر آنکه خداوند مهتر است وبزرگ
مجیردین برساند سزای کردارم

---

۱ - در نسخه ع و م - زین ۲ - در نسخه ع - چه یوغ ۳ - در نسخه م - نسیم از سیادت و ملکت ٤ - درنسخه م - برین ٥ - درنسخه ع - پاره ٦ - درنسخه م - ازهارم ۷ - درنسخه‌م - خشك ۸ - در نسخه‌م . بکارم ۹ و ۱۰ - درنسخه ع - بیم - در م - یتیم ۱۱ - در نسخه م - طواوس ۱۲ - در نسخه‌م . در ودینارم ۱۳ . در نسخه‌ع وم .جولهکان ۱٤ . درنسخه‌ع . که باغ‌وراغش بودی‌بچشم‌دیدارم درنسخه‌م . که جوی ترکش بودی بچشم بیدارم ۱٥ . در نسخه‌ع . ازکله وازقبا وشلوارم ، درنسخه‌م. ازکله‌و پیرهندوشلوارم .

در هجو خمخانه

. . ری به . . ن خر[١] سر خمخانه در برم — تا عاقبت کجا رسد[٢] اینکار بنگرم
آن خرسری که شعر سراید بلحن خر — پالیز[٣] شاعری را گوید سر خرم
یعنی زمن بجو شد هرشاعری که هست — این ظن برد بمن که بدو این گمان برم
هم خرسراست وهم سرخرهم خر دوسر — یعنی از این دوسر دو جهانست در سرم
زین سرخراست[٤] درسه وزان خرهمین بود — جز خرسرش نخوانم وجز خرش نشمرم
آن خر سر ار بجای نماند سر خری — پرمغز خر شود همه دیوان و دفترم
یعنی دبوس هجو زنم برسرش درست — تا کله بشکنم زخرو مغز گسترم[٥]
افسار هجو برسر خر سر کنم[٦] بجبر — تا از مدیح بخت[٧] بود برسر افسرم
عار است خرسواری من برچنان[٨] خری — لیکن عنان همی بکشد[٩] سرخ اعورم
تابر فرود[١٠] عالم پرشاعر است و من — از چند کس فرودم واز چند کس سرم
باهیچکس نرفت مرا اینسخن که گفت — ما سه زنی بشاعری اندر برابرم
گوید مرا که شعر تو در ریش توبلی — کاندر خور عبیر خوش و مشك اذفرم
گوید که هیچ شعرتو بی . . ن و . . ر نیست — از صد هزار گفت وی اینست باورم
بی . . ن و . . راگر نبود شعرمن رواست — زیرا که شعر من نرو من شاعر نرم
. . نی وباز . . نی[١١] و . . ری[١٢] وباز . . ر — این گفت واین نوشت ودرانداخت ازدرم
زان . . ن و باز[١٣] . . ن همه بر ریش اوریم — زان[١٤] . . روباز . . ر همه . . ن او درم
تا . . س لب وسلندز[١٥] زبانست ورومه[١٦] ریش — جز راه . . ن او بسم پای نسپرم
ای خر پرست خرنسب خر سر این نگر — تا از چه گوهری تو ومن از چه گوهرم

---

١ ــ درنسخه م ــ سرخر. ٢ ــ درنسخه م ــ رسم. ٣ ــ درنسخه م ــ بالین. ٤ ــ درنسخه ع ــ درسر ــ درنسخه م ــ سرفروزان سرهمین بود. ٥ ــ درنسخه ع دم ــ تاکله خرد بشکنم ومغز گسترم. ٦ ــ درنسخه م ــ درکشم بجبر. ٧ ــ درنسخه ع وم ــ نهد. ٨ ــ درنسخه م ــ چنوخری. ٩ ــ درنسخه ع ــ نکشد. ١٠ ــ درنسخه ع ــ (بر) تافرود در نسخه م. برتافرود ١١ ــ ١٢ و ١٣ ــ در نسخه م ــ بار. ١٤ ــ درنسخه ع ــ زین. ١٥ ــ درنسخه ع ــ سلیح. ١٦ ــ درنسخه ع ــ کومه ریش.

اندر پلید زادگی و پاکزادگی — توچغر حوض گلخن و من شیم کوثرم
تو از نژاد وتخمهٔ سگبان قیصری — من از نژاد سلمان یار پیمبرم
بیرون زیك پدر تو نغوشاك زاده‌ای — من تا بسی پدر همه دیندار و دینورم
برمن کنی تکبر وگوئی زابلهی — من حامل کتاب خداوند اکبرم
خر حامل کتاب بود همچنین که تو — من از خران[۳] کتاب تکبر چرا خرم
تو زیر خسب میرهٔ با سهل دیلمی — من گرچه دیلمی نیم او را برادرم
ترکانه بیلکی بتو در دیلمی[۱] سپوخت — گوئی مگر که میرهٔ با سهل دیگرم
در شاعری هزار یك آن نه ای که گفت — زلف نگار گفت من از قیر چنبرم
وندر نسب کم از سگ آنی هزار بار — کو گفت میوهٔ دل زهرا و حیدرم
هم زیر دست آنی در هر فنی که گفت — تا زیر دست نه فلك و هفت اخترم
از هرخری تو خر تری و من اگر ترا — چون خر ببار در نکشم از تو خر ترم
از لعن برسم تو زنم نعل جعفری — گرظن بری بمن که من از دست جعفرم

. . ری به . . ن آنکه نگوید چواین شنید
. . ری به . . ن خر سر خمخانه در برم

در هجو خمخانه

خر خمخانه را آزار کردم — دل خر کرگان را شاد کردم
ز ظلم و داد خر را آگهی نه — که با وی ظلم کردم داد کردم
همان کردم ز ظلم و داد باوی — که با مردان مردم زاد کردم
ز رخش رستم و شبدیز خسرو — نکردم یاد و از وی یاد کردم
بعان و عان ز من فریاد ها کرد — کزان فریاد ها فریاد کردم

---

۱ - - درنسخه م - ترکانه تنگ گیرمت ازدیلم سبوخت.

خری خرنرسرو[1] بزلنج نس را بزی بازی گرو استاد کردم
براه کهکشان پالیز ویرا بر آوردم فرود آزاد کردم
چه کردم از پس آزاد کردن بنامش[2] آخری بنیاد کردم
زبهر خرمن او خرمن ماه بپنج انگشت حکمت یاد کردم[3]
کهش از زعفران و جو زکافور علف از عنبر و شمشاد کردم
بماندم اندکی تا خوش بغلطد که بسیارش خر استاد کردم[4]
بکه در سوزنش میخواستم داد از آن تدبیر باز استاد کردم
بدو دیوان شعرم شد خر آباد چو صلح افتاد خیر آباد کردم
بدان کاین صلح مارا جنگ خواند[5] زبان چون خنجر پولاد کردم
روان میره را خشنود[6] کردم خرابه هاش[7] را آباد کردم
بنای دوستی نو کردم امروز عداوت کردو شب خوش یاد کردم[8]

ازین پس طیبتی باشد که گویم
فلان خر را فلانجا گاو کردم

در هجو خمخانه و مدح قلج تمغاج خان مسعود

خر خمخانه را ناسور پیدا گشت و بیطارم بنیش ازسقبه آن ناسور دریکهفته بردارم[9]
چوخرشاعر بود بیشك كه بیطاری کند شاعر چه داند آنخر شاعر که من شاعر نه بیطارم
ز تسعیر خر شاعر[10] بسازم خمرهٔ مرهم بریزم اندر وسیماب وزر چوبه برون آرم

---

۱ ــ درنسخه ع ـ سربزلنج کس را درنسخه م ـ خرخربز سربز لنج نس را . ۲ــ درنسخه ع ــ بیامش . ۳ ــ در نسخه م ـ باد کردم . ٤ ــ درنسخه ع ـ که بسیارش خری بیداد کردم . ۵ــ درنسخه م ـ خواهد . ٦ ـ در نسخه م ـ روان میسره خشنود کردم . ۷ ــ در نسخه ع و م ــ خرابیهاش را . ۸ ـ در نسخه م ــ عداوت رفت و شب خوش یاد کردم . ۹ ــ در نسخه ع ـ به نیش مسقبه ناسور در یکهفته بردارم ـ در نسخه م ـ به پیش. ۱۰ـ درنسخه ع ــ خر خمخانه سازم درنسخه م ـ زتسعین خرخمخانه سازم .

بمستی و بهشیاری بجای خواب و بیداری همی تا آرمش نالان می افشارم[۱] می‌افشارم

خر خمخانه را آزاد کردم گفت نپذیرم دل خر کرگان را شاد کردم گفت نگذارم

مگر خواهد خرشاعر که از خر کرگان وی[۲] بوهم خر فروشان[۳] پر شود دیوان اشعارم

خر خمخانه را سهل است آزادی و آزردن روان میرهٔ باسهل را بایدکه بگذارم[۴]

عصائی چون دبه‌چوبی بکف کرده بر آمدخر زبیماری همی‌لنگید و می پنداشت رهوارم

بخر گفتم[۵] تو بیماری و من باماراگرخواهی که‌بیماریت به‌گردد بخور زین سرخ‌سرمارم

بگفت ای کور سوزنگر مرا آزاد کن آخر که از جور تو افتادست با کیمخت گر کارم

بگفتم کای‌خرشاعر چو من هجوت خوهم کردن زمین خرزهره‌رویاند چواز بهر تو جو کارم[۶]

نوار نیز[۷] بر گردمیان بسته است ومی‌لافد که از انطاکیه قیصر فرستادست زنارم

بترساند مرا امروز و گوید باش تا فردا سر و کار مرا بینی چه باشد روز بازارم

بزیر بار هجومن خرك ژاژی همی خاید بتیز آورده‌ام خر را و خارشگاه میخارم

بگرد پاردم گشتم ببیری خر حکیمی را که‌درخر کرگی روزی‌نجست از پیچ‌شلوارم[۸]

حکیمان‌سرغزل گویند ومن بس سرغزل[۹] گویم نیم گوئی‌من‌ازنخشب که از آلار و خربارم[۱۰]

بمداحان و مزاحان سعدالملك برخوانم چو اندر چنگ گرگان درفتاد از بره بیزارم[۱۱]

وزیر شاه سعدالملك[۱۲] مسعود بن اسعد را ثنا و محمدت گوید زبان عذب گفتارم

خداوندی که‌صدبرهان‌نماید گر کنددعوی که مرارکان دولت‌را بر تبه[۱۳] صدروسر دارم

ز دوران سپهر خوبی[۱۴] و نیکی نماینده بهرخوبی سزامندم بهر خوبی سزاوارم

قلج[۱۵] تمغاج خان‌مسعودشاهنشاه‌مشرق را وزیرملکت آرائی کم آزار و کم آوارم[۱۶]

---

۱ - درنسخه م ـ می‌افشارو می‌افشارم . ۲ ـ درنسخه م - دزدی . ۳ - درنسخه ع ـ توهم خر فروشانی شود ـ درنسخه‌م . چوتیم خرفروشانی . ٤ - درنسخه م - نگذارم .

۵ - در نسخه م ـ که بیماری و .. ٦ - درنسخه م - زمین خربزه رویاند از بهر توجو کارم . ۷ - درنسخه ع ـ نوارترتری گرد - در نسخه م - نواری نیست درگردن . ۸ - در نسخه ع وم - از میخ شلوارم .

۹- در نسخه ع وم - خرغزل . ۱۰ ـ درنسخه ع - نه‌ام‌گوئی من از بخت‌کدارآلارخربارم - درنسخه م - نیم‌گوئی‌من ازنخشب که ازالماروفرسارم. ۱۱ - درنسخه‌ع - چواندر چنگم ازگرگان‌فتاد ازبره‌بیزارم در نسخه م-چواندر چنگك آن‌گرگان‌فتاد از بره بیزارم. ۱۲ - درنسخه م ـسعدالدین.

۱۳ - درنسخه‌ع‌ـ امیروصدروسالارم - درنسخه م‌ـ سروصد سزاوارم . ۱٤ - درنسخه‌م‌ـشنگی. ۱۵ - در نسخه م-فلك . ۱٦ ـ درنسخه‌ع‌ـوزیر ملکت آرای کم ادراکم کم‌آزارم - درنسخه‌م- کم‌آزارو کم‌آزارم

بسبق خدمت و فرمان پذیری چراوچون فلك‌را در وزارت چون‌نبی را صاحب‌غارم
بنوك كلك‌مشك‌افشان‌زعدل و سیرت‌احسان سمرقند چو جنت را بعون[1] شاه معمارم
چو باب‌خویش سعدالدوله‌اسعدمسندافروزم جمال وسید و عبدند اندر عون و تیمارم
چوجدخوبعدل و فضل وعبدوسید[2] اکنون جمال وسید اشراف و عون[3] صدر احرارم
چو خورشید زرافشانم[4] زنور ونار بابهره موالی را همه نورم معادی را همه نارم[5]
بباغ ملکت[6] ودولت بپاد افراه و پاداشن عدورا خار بی‌وردم ولی را ورد بی خارم
دلم دریای بخشنده است ودستم ابر بارنده ازین ابرو ازین دریا براهل فضل دربارم
جهانرا فخر باشد خدمت من عارفی زانرو که من ازگوهر واصل ونژاد فخر[7] بی‌عارم
ندانم یارکس‌خودرا وبی‌کس یارخوددانم بنفس خود همی گویم که بی یارم بی یارم[8]
خداوندا توزینها[9] شرم‌داری گفت‌ومن بنده زبان تو شدم تا از توهم پیش تو نگذارم
گذارم وام طبع خود باندك مدح صدر تو که از انعام اسلاف تو اندر وام بسیارم

درین مقطع بسعدالملك برنتوان‌دعاگفتن
که‌اندرکارخود داناوزیرك‌سار[10] وهشیارم

دلم چه خواهد

شاعرکی تا ز باز یافه در آیم هر نفسی تاز را بزخم در آیم
تا ز چو دیدم زمانش ندهم یکدم تا بنمایم و ثاق و حجره و جایم[12]
گرد پلاس خر[13] دریده نگردم گنبد سیمین همی خوهد دل ورایم
گر بودم سیم کار گردد چون زر ور نبود سیم لوس ولابه فزایم

---

۱ - درنسخه ع - بفرشاه - درنسخه م- بعدل شاه. ۲ - در نسخه ع وم - عبدالسیدم. ۳ - در نسخه ع وم - صدروبرد احرارم. ٤ درنسخه م - درخشانم. ۵ - در نسخه‌م- در مصراع دوم بجای همه کلمه همی‌آمده. ٦ - درنسخه ع - دولت وملکت. ۷ - درنسخه م - فخربن غارم. ۸ - درنسخه ع - این بیت نیامده - درنسخه م:

ندانم بارکس خودراو ازبی بارئی ایزد بنفس خویشتن گفتن که بی‌یارم نمی‌یارم

۹ - درنسخه م - اینها. ۱۰ - درنسخه ع - رادوهشیارم - درنسخه م. زار وهشیارم. ۱۲ - این بیت درنسخه ع - نیست. ۱۳ - درنسخه ع آخر- درنسخه م - کردایلاق.

یا بخریدار[1] سیمناك فریبم　　یا بتضرع که مرد دنگ[2] گدایم

نرم کنم تار را گهی بدرشتی　　گاه غلام باره را چو میره[3] سپایم

تازی گرگم بوقت بره ربودن　　پیش شبانان شکوه نوحه سرایم

خوه بدرشتی و خوه بنرمی با تاز　　آخر خیری کنم که دیر نپایم[4]

دعوت تازان کنم همی بشب عید　　زانکه ندانم بروز عید کجایم

در شب شوال کودکانرا تا روز　　گاه ببندم شوال و گاه گشایم

بر[6]فکنمشان بیکدگر که ب.. ایند　　برلب[5] ... نشان بکینه دندان خایم

چون بتفاریق گای گای بیارند　　من زمیان دو اسوزکی بربایم

تازان پرسند کیستی تو بگویم　　من ز در بنده زادگان خدایم

سعد دول اینسخن ندارد باور　　تابشب عید خدمتی بنمایم

اسعد[6] سعد آنکه سعد اکبر گوید　　تاج سرت نی که خاك پای تو شایم[7]

زو[8] بکف آرم نوای دعوت تازان[9]　　زانکه زایام عید تا بتوانم[10]

گرچه بشعراندرون زکدیه[11] گرانی‌است　　من بچنین شعر بردرش[12] نه گدایم

هزل روادارد از فرخجی[13] این شعر

گر بچنین شعر مرورا بستایم[14]

---

۱ - درنسخه‌م- سیمپاك . ۲ - درنسخه م- مردو نك . ۳ - در نسخه م - گاه غلام ماره راچوسرمه بسایم . ٤ .درنسخه ع وم-نیایم . ٥ - درنسخه ع - داوسوزکی - درنسخه م -دادسورکی. ٦-درنسخه م- سعد سعید .۷- درنسخه‌ع- سایم. ۸ -درنسخه‌ع‌وم - دو . ۹ -درنسخه‌ع - یاران. ۱۰ -درنسخه‌م- زانکه‌در ایام‌عید تا بتوآیم . ۱۱ - درنسخه م - زکر به‌کرامی است . ۱۲ - درنسخه ع و م - بردلش نکرایم . ۱۳ - درنسخه م - مرخجی . ١٤- درنسخه‌ع وم- نستایم .

حسین غاتفری رخت بردسوی جحیم ... امید منقطع از رحمت خدای رحیم

پذیره[۱] آمدش ابلیس و گفت ایفرزند ... چگونه آمدی اینجا بگفت[۲] گوی چوسیم

زروزه و زنماز و زکوة وحج و غزا ... زدین وملت پاك حبیب و ابراهیم

بدانره آمدم اینجا که کردیم تعیین ... بدانره آمدم اینجا که داریم تعلیم

خدایرا و همه خلق را بیازردم ... که نزخلایق شرم آمدم نه زایزدبیم

بکوفتم بقدم فرق مهتران اصیل ... بسوختم بقلم نقش[۳] خاندانهای قدیم

فـراختم علم فتنه را بهفت فلك ... نگستریدم فرش ستم بهفت اقلیم

بخون و خواسته مهتران شدم قاصد ... ربا ورشوت پذرفتم از وصی[٤] و یتیم

بدینطریق بحیلت ستاندم از عامه[٥] ... زخانه وزرودکان وباغ وضیعت وتیم

سرای خود را کردم ستانهٔ زرین ... بسقف خان پدر برندیده کهگل وریم[٦]

بقوت تو من از جملهٔ بنی آدم ... تراش کردم چیزی[۷] که کفشگرزادیم

بنام ظلم[۸] شدم در جهان عدیم المثل ... شدم عدیم ونشد ظلم من زدهر عدیم

زباد[۹] جور و ستمکاری و بلیت من ... جراحت دل مظلوم را رسید ستیم

شدندجمله دعاگوی من بوقت[۱۰] سحر ... بآه سینهٔ پردرد از کریم و لئیم

چوآه سینهٔ ایشان و یارب سحری ... تن صحیح مرا کرد ناله مند و سقیم

بیوفتادم از پای و رفت کار ازدست ... زکامرانی ماندم جدا وناز ونعیم

چوکار تنگ رسیدم شهادت آوردم ... نگفتم از پی آزارم اوستاد رحیم[۱۱]

بلیس کرد ورا دست بوسه و شاباش ... نشست پیش وی اندر بحرمت وتعظیم

---

۱ - در نسخه م - پـذیرش آمد . ۲ــ در نسخه مــ بگوی گفت چوسیم . ۳ - در نسخه ع ــ کلمه نقش نیامده ــ در نسخه م - بقلم خانواده‌های قدیم . ٤ ــ در نسخه ع ــ صبی . ٥ــ درنسخه ع - هم ازطریق جنایت ستاندم از عامه ــ در نسخه م - بشش طریق جنایت ستاندم از عامه . ٦ــ در نسخه م- که گل سیم . ۷ - در نسخه م ــچو . ۸ - در نسخه ع وم ــ بیاب . ۹ - درنسخه م- زیاد ۱۰- در نسخه ع- بگاه‌سحر ۱۱ -در نسخه ع وم-رجیم-

بگفت از[۱] همه اتباع من کسی چو تو نیست … شگرف کاری پرداختی عظیم عظیم

پی مفاخرت ابلیس گفت بافرعون[۲] … چه مرد پنهان میداشتم بزیر گلیم

سبك خدوی[۳] خود انداخت در دهانش و گفت … بکردم این پسر[۴] و گفت تو همه تسلیم

بزن همیشه بدریای لعنت و خذلان … شناه[۵] وغوطه چو بط سفید و ماهی شیم[۶]

گرفت دستش و بنشاند همبر فرعون … که ای پسر تو ملك راشدی حریف و ندیم

جواب دادش فرعون و گفت هرچه مرا … بدوزخ اندر باشد فتوح با تو دو نیم

چو دید هامانش اندر حمایت فرعون … بحکم یاری دادش دراو زقوم و حمیم

هزار کاسه طعام اثیر[۷] دادندش … هزار کاسه[۸] حمیم ازپس اثیر[۹] واثیم

بمیزبانی او مالك اهل دوزخ را … فرود را تبهٔ شدت عذاب الیم

کنون قرار گهش در دهان مارانی است[۱۰] … که کرم پیله نمایند[۱۱] در عصای کلیم

شدست گورش وسواس خانهٔ ابلیس … درو شدند بسی دیو و دیو بچه مقیم

هزار بچهٔ ابلیس را مجیب کند … معزم ار بسر گور او کند تعزیم

عذاب اهل جهنم کزان قویتر نیست … بجای سهلترین رنج اوست سهل وسلیم

بدار دنیا چون برفروخت آتش ظلم … سکار[۱۲] آن بجهنم همی خورد چو ظلیم[۱۳]

چو خون وریم بپالود خیره از مردم … بدوزخ اندر لابد که خون دهندش وریم

بمرگ او برهانید اهل عالم را … خدای عالم فتاح ذوالجلال علیم

---

۱ ـ در نسخه ع وم ـ کز ۲ ـ در نسخه م ـ اعوان. ۳ ـ در نسخه ع ـ خیوی ـ در نسخه م ـ خدوی خود افکند. ٤ ـ در نسخه ع ـ این گفت تو ـ در نسخه م ـ بکردم ای پسران گفت . ۵ ـ در نسخه ع ـ شناو . ٦ ـ در نسخه ع ـ ماهی سیم. ۷ ـ در نسخه ع ـ اثیم . ۸ و ۹ ـ در نسخه ع ـ طمام ـ در نسخه م ـ حمیم وطمام. ۱۰ ـ در نسخه م ـ مارانست . ۱۱ ـ در نسخه ع وم ـ نماید وراعصای کلیم . ۱۲ ـ در نسخه ع ـ شرار .
۱۳ ـ این بیت در نسخه ع افزوده شده :

سلیم مار گزیده بود بلفظ عرب … وی از گزیدن ماران دوزخست سلیم

بمرگ یکتن چندین هزار تن[۱] مردم ... چگونه شکر کنند از تو ایخدای کریم
حکیم گوید در گور سگ شود ظالم ... مگر ز گور وی آواز سگ شنید حکیم
وی از حجیم همی بانگ سگ کند لیکن ... صدای بانگ سگ آید بگور او ز جحیم[۲]
بحق سوره حمیم و سوره طه[۳] ... که هست ظالم را جای جیم[٤] وحی بامیم
ستمگرانرا چون جایگه چنین باشد ... ستمگری نکند مردم لبیب[۵] و فهیم
پس ای کریمان پیشه ستمگری نکنید ... که نه کریم پسندد ستمگری نه لئیم
اگر خدای حلیم[٦] است خشم اوست قوی ... حذر کنند همه بخردان ز خشم حلیم[۷]

هر آنکه توبه کند از ستمگری یارب
بجرم او برسان از صبای عفو نسیم

در وصف دلدار

ای پشت دل خسرو ای کام دل شیرین ... ای سرخ سرخسی روای شوخ خوش شیرین
بسته کمری داری همچون کمر خسرو ... بر سر کلهی داری چون تاج سر شیرین
فرهاد بگه گاهی شیرین بکف آوردی ... گر در کف او بودی هم شدت تو میتین
بودی کلهت پنهان نا بسته کمر بمیان[۸] ... هم شد[۱۱] چو کمر بستی پیدا کلهت در حین
دروقت کمر جستن پیدا شدن تاجت ... بستند بشهر اندر عام از پی تو آذین
شاهنشه اعضائی تاج و کمرت زیبد ... آری همه شاهانرا تاج و کمرست آیین
چشمت نی و چشمت نی پایت نی و پایت نی ... بی پای بوی رهرو بی چشم بوی ره بین
بربالش شاهانه ای پردل مردانه ... پیش کس و بیگانه خوه خسب وخوهی بنشین
هرگاه که بنشینی برپای بود مسند ... هرگه که فرو خسبی[۹] بر پای بود بالین

---

۱ - در نسخه م - سرمردم . ۲ - در نسخه ع - زگور او بجحیم . ۳ - در نسخه ع - سوره تبت .
٤ - در نسخه م - در عذاب الیم - ۵ - در نسخه ع - لبیب فهیم . ٦- در نسخه م - کریمست . ۷ - در نسخه م - کریم . ۸ - در نسخه ع - هموار - در نسخه م - بردان ۹ - در نسخه ع - فراخیزی .

کین است ترا مانا باجان و دل اندر تن ورچند بنزد تو مهر است از آن و این
محبوب دل وجانرا افکنده نگون خواهی تا از سر بدمهری بیرون کشی از..ن کین
آسانش ببر آری وانگاه بدشواری تا .. ایه درافشاری وای آنکه کند تمکین[1]
چون باد بر انگیزی آتش شوی از تیزی آب ارنه سبك ریزی درخاك[2] شودمسکین
دور از در . . ن من در هر که خوهی‌میزن آشفته چو اهریمن پیچان شده چون تنین
هر کس که بخواب اندر دیدست خیال[3] تو تعبیر چنین آرد او را پسر[4] سیرین
گر هیچ به بیداری یك نیمهٔ[5] تن داری یاقوت و گهر باری[6] ازطرف لگام و زین
هست این‌صفت تسعین‌چون باره‌وچون سندان[7] از هرچه‌خوری[8] آن دان[6] ماروپدرتسعین
ای آنکه شدی خران .. نرا و براین و آن زنهار مبر غلان[10] تا منت کنم تعیین
آن میر[11] کز او گردد شادان دل با انده وان ..ر کزاوگردد محنت زده دولت‌گین
آن .. رکه و صافی" کردم ز دل صافی نبود به‌به[12] اوصافی چون . .ر صفی‌الدین
فرزانه اثیر الملك آن مهتر با احسان کز چرخ برین آمد[13] احسان وراتحسین
آن قبله اقبالی کز فرهٔ جاه او خرم شد وآبادان ملك شه شرق و چین
چندانکه درم بارد برفرق سر سائل برگل نزند باران اندر مه فروردین
حتم‌است‌که روز جود ازکف زر افشانش رو[14] تیره شود حاتم شرمنده شود افشین
زایرکه[15] براو شد درویش چوو او وها با مال برون آمد در حال چوسین وشین
شطرنج‌کفایت را بابسته تر است از رخ مرشاه سخاوترا فرزانه تر از فرزین
آیم سوی هزل از جد کز هزل بجد رفتم کاین دانم و آن دانم روشن چومه وپروین
ای صدر بصدر تو جد من و هزل من این مایه صد چندان‌و آن پایه صد چندین

---

۱ ـ درنسخه ع وم ـ تسکین . ۲ ـ درنسخه ع ـ خاك تن مسکین . ۳ ـ درنسخه م ـ جمال تو .
٤ـ درنسخه ع ـ بسرشیرین . ٥ ـ درنسخه م ـ یك نیمش برداری . ٦ ـ درنسخه ع ـ داری . ۷ ـ در
نسخه ع ـ حمدان ـ درنسخه م ـ خران . ۸ ـ درنسخه ع ـ خوامی . ۹ ـ درنسخه ع ـ کاردبسر تسعین
درنسخه‌م ـ بدرتسعین . ۱۰ ـ درنسخه ع ـ علان . ۱۱ ـ درنسخه م ـ . .ر . ۱۲ ـ درنسخه ع ـ بمه
اوصافی . ۱۳ ـ درنسخه ع وم ـ آید. ١٤ ـ درنسخه ع ـ زوطیره شود ـ درنسخه م ـ روطیره شود.
۱۵ ـ درنسخه م ـ چو .

در دولت تو هر کس کو طعنه زند دولت[1]   بایدش ادب کردن زان دّره دوغ آگین
کین توچویك[2] گنجد هر کس که بدل دارد   زان تیر که خودداری کنجاله کش از کونین[3]
زد حاسد[4] تو از غم چنگال بریش اندر   نهمار برویش[5] زین در دیمه و در تشرین
مجلس زبتان چین خرم چو بهاری کن   پرلاله و پر نرگس پر سوسن و پرنسرین
در زلف بتان چین چین افکن وتاب افکن   .. ن زن دشمن کن مانند[6] .. س بی چین
تا هر .. س دولت را اقبال ختن باشد   اقبال تو .. ر .. س دولت بکنار[7] آمین
داماد .. س دولت اقبال تو زیبد بس   اقبال حسود تو باد اخصی و عنین

دولت بطلاق و وی[8] از کار فرو ماند
در .. ایه کشیده سر در گردن او کابین

در هجو عمید کاسنی

عمید کاسنی[9] آن کاسهٔ سرش پنگان   که عاشق کله .. ن بدی چو پابنگان[10]
بمردو کاسنی[11] اومرده ریك وار[12] بماند   چنانکه ماند از جغد گوشهٔ ویران
چنانکه مغ بستوران[13] برند بردندش   بگندگی ستوران بجای آن غمدان[14]
نهاده پای چپ اندر[15] ستانهٔ دوزخ   عمید کولته در زیر خانهٔ هامان
گهی بهامان آردرموده از فرعون   گهی سکا چه بافراسیاب زی[16] هومان
گهی بمسخرگی لعنت از در ابلیس   همی برد سوابلیسك لعین علان
بحکم مسخرگی پیش زانوی فرعون   نشست وخاست که جاسازد[17] از کنار مهان

---

۱ - در نسخه م - . لست . ۲ - در نسخه ع - بیك کنجد - در نسخه م - سبك کنجد . ۳ - در نسخه ع - کوهین - در نسخه م - . ن کین . ٤ در نسخه ع - در. ٥ - در نسخه م - بریشش ری . ٦ - در نسخه ع وم - مانندهٔ .. س ی چین . ۷ - در نسخه ع - بکشاد - در نسخه - کشاد آمین . ۸ - در نسخه م - از وی وزکار فروماند . ۹ - در نسخه ع - کاسبی . ۱۰ - در نسخه ع - تابنگان . ۱۱ - در نسخه ع وم کاسن . ۱۲ - در نسخه م - باز . ۱۳ - در نسخه ع و م - بستودان . ١٤ - در نسخه ع و م - عمدان . ١٥ - در نسخه م - وزآستانه بدوزخ فروفتادست . ١٦ - در نسخه م - از . ١٧ - در نسخه ع - که تا بازد - در نسخه م - تا سازد .

از آن تکبر فرعون وزان تهور او ... به پیش مجلس نمرود شدچو..ه غلطان[۱]
نوای باربدی زد بمجلس نمرود ... ببربط کدوین بر بجوش خوش الحان[۲]
بگوش قارون آمد نوای بربط او ... بدو سپرد کلید خزانه خذلان
بحرص خواسته ورزی قرین قارون شد ... جزاین[۳] خسیس نزیبد قرین آن کشخان
زپشت مار شکنج شکنجهٔ قارون ... همی پشیزه برندش[۴] بناخن و دندان
بشاعری وببربط زنی ومسخرگی ... ملوك بادیه را شاد کرد نی پژمان[۵]
بقعر نار فرو میرود درك بدرك ... چنانکه اینجا صرافگان[۶] دکان بدکان
نظامی ارکه نمرده است مرده انگارم ... همی بقعر[۷] درك برگشاده است زبان
بنظم مرثیتش حق طبع بگذارم ... زمن[۸] بخود نبرد جزچنین قصیده گمان
بزندگی نه بدانگونه[۹] بود گرسنه چشم ... که شرح کردن آن تا بروز حشر توان
ببویه..ن سگ آسیا بلیسیدی ... ببوی آردکه در آرداست شبهت[۱۰] نان
بوقت نزع همی گفت برجنازهٔ من ... جنازه پوش مپوشید جزکه سفرهٔ نان
بنان گدای بدار چه بنام دهقان بود ... هزار تیزگدا[۱۱] بر بروت آن دهقان
گدا زنست و گدا مرد و هم گدا خیزد ... بمحشر آید وام کفن[۱۲] بر او تاوان
بدستخط[۱۳] اجل فخر دین چنان دیدم ... که کاسبی زجهان رفت جایع وعطشان[۱۴]
اگر بمرد نکو کرد ور نمرد بمن[۱۵] ... ززندگیش چه‌سود وزمردنش چه زیان

۱- درنسخه‌ع این بیت اضافه شده : بگفت..ه لبه کیست این‌گرانتاجی نشست خواهد بر تخت موسی عمران . ۲ - درنسخه ع - غلیان - درنسخه م - علیان . ۳ - درنسخه ع- جزآن . ٤ - درنسخه ع وم - برندد . ٥- درنسخه م - بی بی بریان . ٦ - درنسخه ع - صدر زمان - درنسخه م- میرفتی او ۷ - در نسخه ع - زقعر- درنسخه‌م - همی زند بدرك برگشاده دست وزبان. ۸ - درنسخه‌ع - زمن و بمن هردو نوشته‌شده - درنسخه م - بمن . ۹ - در نسخه ع وم - برآنگونه . ۱۰ - در نسخه ع - نهمت. ۱۱ -درنسخه‌م- دربروت .۱۲ - در نسخه م -گیرد کفن۱۳- درنسخه‌م - بخط دست اجل ١٤- در نسخه ع- این بیت نیامده - در نسخه م مصراع دوم چنین است . بنبشته کان سك دون مردجائع وعطشان ۱۵ - درنسخه ع وم - همین .

بقای عمر اجل فخر دین خوهم جاوید　　که در بقاش بود مدت بقای جهان[۱]

اگر برون کند از هر فصول فصلی امید[۲]

همین که بشنود این مرثیت بر آرد جان

در هجو شاعری

لنگ لنگاک[۳] من ای بلمهٔ پیوسته برو　　مغ مفلوج زده بر برخت[۴] اف تفو

لنگ مغزاده گرزا[۵] صل و چو مازو بی مغز　　روی شسته بحشاشات و تراك و مازو[۶]

از ره ایمان در کفر مزیدی که چنین　　آمنوا بر زنخت شد بنوشتن کفروا

زنخت تازه تر از . . ن کدو بود و کنون　　دم غژغا و بجای زنخت . . ن کدو

بز گرفتی تو مرا چند گهی تا که بزان　　دیدمت غرق بیشم از سرسم تا بررو[۷]

. . ن پر موی ندارد و گرش[۸] بودی موی　　. . ن بز بودی و نر بودی[۹] و بز بودی تو

تا چو خردر توسپوزم خر نر . . ای شوم　　چون شوی گاده خر از یکسو و بز از یکسو

موی . . ن بر کن چون بر بلب چشمه آب　　از پی خرزه من خر بزمین زن زانو

من خر و تو بز اگر تخم پذیری از من　　خربز آید[۱۰] بچه از نسل و نژاد هردو

کدخدایانه عتابی است که با تو کردم　　نیستم با توچو باخر[۱۱] سرخمخانه عدو

بوده‌ای پیش بده سال[۱۲] تناسخ زن من　　کدخدای جلب[۱۳] خویش و مرا کدبانو

نفقات تو اگر چند نه درحکم منی　　نکنم[۱۴] زانکه بر اینست مرا عادت وخو

دو گلوی داری و از بهر غذای تو مرا　　یك نواله است رسنده زگلو تا بگلو

. . ایه آویخته وانگیخته میری[۱۵] از وی　　درگلوی توخوش آیند[۱۶] تبنگو و خدو

۱-این بیت درنسخه ع نیست - درنسخه م مصراع دوم چنین است : که در بقاش خوهم مدت بقای جهان .
۲ - در نسخه ع - اگر برون کند از هر فضول فضل آیند - در نسخه م - فصلی ابد .
۳- درنسخه ع وم - سکاك ٤ - درنسخه ع وم - برزنخت اف وتفو ٥ - درنسخه ع - مغ زاده از اصل - درنسخه م - زنکه مغزاده که زاصل ٦ - درنسخه م - روی شستی بحسارات و نراك ومازو .
۷ - درنسخه م - ابرو ۸ - در نسخه ع - اگرش - در نسخه م - بز اگر بودی موی ۹ - در نسخه م - . . ن بز بودی . . ن تو و بز بودی تو . ۱۰- درنسخه ع - خرنرآید از نسل . ۱۱ - در نسخه ع - سر خر ۱۲ - در نسخه ع - بیابی - در نسخه‌م - بسان زن من ۱۳ - درنسخه م - صلت . ۱٤ - در نسخه ع - بدهم و نکنم هردو آمده - در نسخه م - بکنم ۱۵ - در نسخه م - سپری ۱٦ - در نسخه ع - خوش آیندو .

بچنین[1] لقمه ترا شاعر نیکو کردم　　کارها زاید از لقمهٔ نیکو نیکو[2]

شاعر ازمن شده‌ای به شدی ازمن شاعر　　ای به از شعر تو شعر شتران عللو

. . ن مردم بفنارفت و تو باقی ماندی　　بنکو شعری باو می نبدی هم پهلو

همت عالی من شعرترا عالی کرد[3]　　زانکه دردادن تعلیم بمن[4] داشت علو

ریختم درتو بیکبار همه مایهٔ شعر　　که همه شعر برآید چو بسرفی یاخو

یـاد داری وچرا یاد نداری داری　　آنکه در پیش خیارم بنهادی پیزو[5]

رگ شرم توبدریدم و پیزو[6] کردم　　زدبه پیزوی[7] من از پای تو پران[8] پازو

آنچه‌من باتو بیك چوب میان ران کردم　　بدوصد چوب سر سینه نیابی[9] زخسو

هست!چونین که بگفتم مشواینرامنکر　　که بمنکر شدن ایندرد نیابد[10] دارو

بحق گیسوی مشکین شه آل علی　　راست خواهم که بگوئی ونخواهی آلو

سند وسید سادات جلال الساده[11]　　پسر حیدر حیدر دل حیدر بازو

شاه سادات علاءالدین عالی نسبی　　که سپهر از نسب عالی اویافت علو[12]

صاحب‌ملك شرف کز نسب صاحب شرع　　یك جهان‌خیل‌وحشم دارد صاحب‌گیسو

هنروآهوی ارباب هنر بر دل او　　شد پدیدار از آنگونه که شیراز آهو

از ره دانش تازاهل سخن بشناسد　　که کدامست هنرمند و که دارد آهو

سوزنی راهوری کرد[13] وبیکبار بگفت　　آهوی فاضلی سست رگ سست رکو

چو[14] شودعیش خداوندباین طینت خوش　　شودآن پرده دریها بیکی رشته رفو

جنگ‌من[15] کوربران لنگ‌نباشد اصلی　　که زدستیم بیکجای[16] بقربق بقو

روز و شب عیش خداوند مطیب بادا　　تافلکراشب‌وروزاست‌وعشی‌است‌وغدو

---

۱ - در نسخه م - زین چنین است ۲ - درنسخه ع - بجای این مصراع ، مصراع‌دوم بیت بعدنوشته شده و بیت بعدی را هم ندارد . ۳ - درنسخه م - نیکوکرد ٤ - درنسخه ع وم ـ توام بود علو ٥-درنسخه ع-زانو ٦ و۷ - درنسخه م - نیرو ۸ - درنسخه ع - پیران - در نسخه م ـ بیرون‌بازو ۹-درنسخه‌ع‌وم-حرب-درنسخه‌ع.حسودرنسخه‌م-نیابی‌حسو ۱۰ -درنسخه م-نگردد ۱۱- در نسخه‌ع -جلال السادات ۱۲-درنسخه ع - این بیت نیست ۱۳ - در نسخه ع وم - پرده دری ۱٤ - در نسخه م ـ خوش شود ۱٥ - در نسخه ع-این کوربران لنگ ۱٦ - درنسخه‌ع- بقربقر بقو وهمه‌بقربقو هردو آمده ـ در نسخه م - بسی بقربقو.

در هجو دوستی

گرزتنی که چگندر نمای شدسر او / ز . . ن گنده بود گندهٔ چگندر او
بصدمغاك برکتانی و معیده سری / چگندر و گزری نیست کان برابر او
چو گردن شتر مست کفك‌نفج بود / درایکی دودر آویخته ز[1] حنجر او
ویاچو گردن ارجی در ازوخم درخم / نمانده جز رگ و پی ریخته همه‌پر او
برهنه گشته چو بازیگران چنبرجه / ز . . ن کودك‌وارونه[2] خفته چنبر او
زبسکه‌چنبر جسته‌است‌ومی جهدمانده‌است / نشان چنبر بازیگری بچنبر[3] او
بسان طفلك[4] کاوراگی عسل پرورد / زچهرهٔ[5] عسل کودکان بود خور او
سپید کونی خواهد بروشنائی خور / وگر نباشد نبود سزا و در خور او
چنانکه‌گرشب تاری بکار برخیزد / همی‌خوردخورخودرابروشنی‌خوراو
غلام . . ن غلامی بود که از سیلی[6] / بدست‌چوب کند بر ترو فرو تر او
گریزجویداز آن . . ن که‌ازفراخی آن / بگاه کار نداند زخشك او تر او
رگ[7] آوری راعین‌الکمال‌بیمراوست / معصفری را قاضی جمال بیمر[8] او
گسستن‌رگ . . ن‌ازتن‌رگ آوراوست / مزعفری رخ ما از سر معصفر[9] او
ز دست آنکه بود دوستدار مهترما / به . . ن اوکه‌نباشد رهی وچاکر او
اثیر ملك رضی دولت صفی‌الدین / یگانه ای که ندارد زمانه دیگر او

جواب شعر معزیست آن کجا گوید
سمن‌بری که فسونگر شدست‌عبهراو

---

۱ - درنسخه‌م - زمنخراو. ۲ - درنسخه ع وم - دارنده‌جفته . ۳ - درنسخه‌ع - بلبنراو - درنسخه‌م بحنجراو. ٤ - درنسخه ع - کاواك درنسخه‌م - کهوارگی ٥ - در نسخه‌م - زچگرهٔ ٦ - درنسخه م-سنگی ۷ - این بیت‌درنسخه ع نیست ۸ - درنسخه‌ع وم - همبراو ۹ - درنسخه‌ع -مزعفراو

در هجاء خمخانه

خری سبوی سر و روده[۱] گوش وخم پهلو ‌‌ ‌ ‌ کماسه پشت و کدو گردن و تکاو گلو
چو آمد آید بااوسبوی وروده[۲] و خم ‌ ‌ ‌ ‌ چوشد کماسه‌رود با وی و تگا و کدو
خری سرش زخری[۳] چون کدوی بیدانه ‌ ‌ ‌ ‌ ولی[۴] شکم چه کدودانه چون کدومملو
خری که آب خورش زیرناودان عصیر ‌ ‌ ‌ ‌ علف عصارهٔ ثکبی و بخشم و شوشو[۵]
جواب گویم اگر پرسیم که[۶] اوخر کیست ‌ ‌ ‌ ‌ خر کری کش ابلیس و قوم[۷] قد لعنوا
خریست مخلص خر نامهٔ خران بزرگ ‌ ‌ ‌ ‌ که‌هست مطلع ومقطع ز.. ایه[۸] وزخدو
خریست‌چون خر[۹] بوالاشعب طمع پیشه ‌ ‌ ‌ ‌ بشعر کاو[۱۰] برنده بهر کس از هرسو[۱۱]
چو کاو ریختن آلوده طبع او از شعر ‌ ‌ ‌ ‌ همی تراشد آلایش از سرین بسرو
بخر گدائی چون استر سپید بدن ‌ ‌ ‌ ‌ مهار حرص به‌بینی زنان زنان[۱۲] زانو
خریست شاعر وتقطیع شعر او اینست ‌ ‌ ‌ ‌ معالفن علفا تن معالفن علفو
سیه گلیم خری ژنده جل و پشما کند ‌ ‌ ‌ ‌ که ژندگیش نه در پی[۱۳] پذیرد ونه رفو
بخر گدائی چون[۱۴] خم شوخش آب گرفت ‌ ‌ ‌ ‌ نه هر بگوش در آرد از آن سپس نه‌چشو
چو سوزنی پس[۱۵] او گوش عرزدن گیرد ‌ ‌ ‌ ‌ بخواب خر گوش اندر[۱۶] شود بعادت‌وخو
سنائیا بکجائی که تا بنالی زار ‌ ‌ ‌ ‌ که سوزنی چه خری بست برطویلهٔ تو
سنای مکی یا آلوی بخارائی ‌ ‌ ‌ ‌ چو سوزنی بخود بر[۱۷] جغد قلا قلاوز[۱۸]
بدانصفت که خر پشت ریش را بر ریش ‌ ‌ ‌ ‌ تفو زنیده[۱۹] براو با دو صد هزار تفو

---

۱ - درنسخه ع و م - دوره ۲ - درنسخه م - دوره ۳ - درنسخه ع وم - زخرد ٤ - در نسخه ع - خری ٥ درنسخه‌ع - خری که کاه وجووی زبرك تاك وتکك مراغه کردن وغلتیدنش اسو باشو ٦ - درنسخه م - آن ۷ - درنسخه ع - لعنه ۸ - در نسخه م - غابة ۹ - درنسخه م - چون پسر اشعب طمع پیشه ۱۰ - درنسخه‌م - کاز برنده ۱۱ - درنسخه ع - بهر کس وهرسو ۱۲ - درنسخه م - زمین‌زنان زانو ۱۳ - درنسخه‌م - درزی ۱٤ - درنسخه م چشم شوخش ۱٥ - درنسخه ع وم - بس‌وی گوش‌خرزدن گیرد . ۱٦ - درنسخه ع . زند ۱۷ - درنسخه‌م - برجکد ۱۸ - درنسخه ع این بیت اضافه شده :

درای هجو درآویختم زگردن خر ‌ ‌ ‌ ‌ که تاشود خرخمخانه استر عللو

۱۹ - درنسخه ع م - زنند

لکلک بچه

تابرون زد ناگهان از . . یـه سر بکلک بچه
دیـد سر چون.. ایه بر بال پـدر لکلک بچه

باسری چون . . یه از . . یه برون آورده سر
طرفه مرغی لکلک وزان طرفه تر لکلک بچه

بود همچون گوشتی[1] کزوی گرفتی مورخوار[2]
گشت زینسان چون کلان شد مارخور لکلک بچه

همچو گنجشك از تن او بر گرفتی مور کور
گیرد ار منقار کـودك[3] مار بـر لکلک بچه

هست بر لکلک[4] زجیلان وبقم منقار وروی[5]
پس چرا شد آبنوس[6] و زرد بر لکلک بچه

از چه برمنقار و پای خویشتن وا کرده‌انـد
رنگ دیگر لکلک‌و رنگ دگر لکلک بچه

رنگ رز رنگ سیه را معصفر هرگز نکرد
کرد منقار سیه را معصفر لکلک بچه

دید لکلک را پری چون کاغذ مهره زده
زد تحیر[7] تازه در سرهای پر لکلک بچه

از پـر نورسته و[8] از پـوست پیـدا آمـده
کرده بازوها چو میخ نیشکر لکلک بچه

همچو لکلک هنـدوئی[9] گفتن نیاموزد تمام
تا که در هندوستان فکند[10] مقر لکلک بچه

هست لکلک بچه سلطان زادهٔ گنجشککان
لایقست این نام بر گنجشك و بر لکلک بچه

بین که همچون ریدگان[11] باشد زدیبا پوستشان
هم[12] زبخت خوبشان دارد خبر لکلک[13] بچه

بر فراز تخت بنشسته[14] است و می خندد چو بخت
بر بداندیش رضا ابن عمر لکلک بچه

آنخداوندی که بر ریش بداندیشان او
کار . . ن کردن نداند کس مگر لکلک بچه

تا نکو خواهان او در خانه دولت شوند
می گشاید لکلک ازمنقـار در لکلک بچه

تا بجستن[15] راه او باشد بسوی هندوی[16]
پر همی آراید از بهر سفر لکلک بچه

۱ــ درنسخه ع ،کوسنی. ۲ - درنسخه م ، خورد . ۳ - درنسخه ع ، لکلك ، درنسخه‌م ،ازمنقار لکلك مارگر لکلك بچه . ٤ - درنسخه ع ، روناس ، درنسخه م ، گر لکلك زچیلان . ٥ ــ در نسخه ع، بی. ٦ ــ درنسخه م ،آبنوسین هردوپر ۷ ــ درنسخه ع ، حریر، درنسخه م ، زدبحیر تازه .۸-در نسخه ع وم ، نؤرستهٔ در پوست . ۹ ــ درنسخه ع ، هندوی ، درنسخه م ،همچو طوطی. ۱۰ ــ در نسخه ع، سفر. ۱۱ــ درنسخه ع ، زندگان برگ دیباپوششان، درنسخه م ، بندگان ترك. ۱۲ــدرنسخه ع، گر زبخت . ۱۳- در نسخه م ، گرد تخت خویش خون دارد حشرلکلك بچه . ١٤ ــ در نسخه م ، بنشست وهمی خندد چوبخت . ۱۵ ــ درنسخه ع‌وم، نخستین. ١٦ - درنسخه م ، هندورای .

در هجو شاعری

بس[۱] ریش گاوی ای خر زنار منطقه — ای قلیه و کباب تو خوک محنقه

خر .. ل و خربفائی[۲] نه عقل و نه خرد — اندر سرت بخردلـه ای[۳] و بخر بقه

یك خر مخوانمت که یکی کاروان خری[۴] — کرد آخرت پر از علف کفر و زندقه

سالار بار مطران مهمرد جاثلیق — قسیس بار بر نه و ابلیس بدرقه

قوت و غذای باب تو و عم و خال تو — زاجال و از تکسك و جرابات و معسقه[۵]

آن احمقی که میرك سینا و جا حظاند — اندر مقابل تو حجیّ و هنبقه

با عارف کواره[۶] و قاضی ز احمقـی — اندر قمار خانه بتفضیل[۷] و تفرقه

کردی گرو دو بالش .. نرا بر حقه سیم[۸] — باریش همچو بسر نهالین و مرفقه

کر گشت گوش یـا برزان گاه کود کیست — ز آورد و برد میرهٔ دیلم بشقشقه

آوردت از رزان[۹] و بحمام برد و بـاز — وندر کفت نهاد حمام مطوقه[۱۰]

با[۱۱] آنچنان حماقت گوئی که شاعرم — سوگند خور که نیست مرا قول توثقه

سوگندچون خوری بطلاق سه گانه‌خور — تا من شوم حلال گر آن مطلقه

کان قحبه را ز غبغبهٔ بوق کام کس — اندر فتد چو حلق کبوتر به بقبقه[۱۲]

این هجو را جواب گو ار[۱۳] مرد شاعری — ای تو و شعرت از در محراق ومحرقه

ورنه بروبه . . ن زن خویش پای پای[۱۴] — ای[۱۵] خر مادرت بسر خر مخـرقه[۱۶]

تا بود و هست نزد حکیمان روزگار — احکام شاعری و قوافی مغلقه

---

۱ - درنسخه ع، بیریش گاو ای خر.. ۲ - درنسخه م، بقائی. ۳ - درنسخه م، بخردلهٔ او بخربقه ۴ - درنسخه م، یکی کاردان خر. ۵ - درنسخه ع، زاچارو ازتکسك خرابات ومفسقه - درنسخه م، زاخال وازتکسك خرابات ومفسقه. ٦- درنسخه م ،کوازه وغازی. ۷- درنسخه عوم، بتفصیل. ۸- درنسخه ع و م، برفق سیم . ۹ - در نسخه م، باب ازان . ۱۰ - درنسخه ع، نیست . ۱۱ - درنسخه ع و م، بااینچنین. ۱۲- درنسخه ع، نیست . ۱۳- درنسخه ع ،کن. ۱٤ - درنسخه ع، پای سای. ۱۵ - درنسخه ع ، چوز . ۱٦ - درنسخه ع وم ، محرقه .

ابواب هجو تو نخوهد شد مغلقه   در هیچ وزن و قافیه برطبع سوزنی
آخر همی بمثقبه اول بمطرقه   تاشرط شغل سوزن و سوزنگری بود
تا جایگاه فرق[1] بمثقب مشقشقه   بادا ترا بمطرقهٔ هجو سوزنی
ای هجو من ترا چو تب تیره[2] محرقه   خر را چو بت گرفت بمیرد باتفاق
هرگز نطاق هجو تو نگشایم از قلم
تازنده باشی ای خر زنار منطقه

امام غاتفر

دهقان[3] امام غاتفرای مهتر سره   در منت تواند چه زیرك چه غنقره[4]
آزاد و سرفرازی چون سرو غاتفر   برخواجه زادگان سمر قند یکسره
بیتو همه ظریفان بی ترب و تره‌اند   تو همچو ترب غاتفری زینت تره
ممدوح‌را بترب صفت هیچکس نکرد   جز من که شاعری سخن آرایم وسره
بینی دوسه برای تو خواهم بنظم کرد   وانگه فرورم بره دنج[5] و مسخره
ای آنکه برسخای توهرکس[6] سؤال کرد   آمد بغم جواب و نیامد مناظره
تا باز بروجود تو پرواز بر گرفت   رفتی بفوطه رفت[7] بکو دار و کرد ره
تا همت تو گشت براهل هنر درست   آهو زتو رمیده چو آهو زقسوره
گردیده‌ام من از تو خردمند ترکسی   آنم که کرده‌ام بخرد برمکابره
از مدح تو تماخره و رنج بر گرم   هرچند دوری از ره رنج[8] و تماخره
دی آمدم[9] ز غاتفر آمد مرا به پیش   شیرین خط آوری چو شکر درمهنطره[10]
خدش بشمش غاتفری[11] بر فسوسگر   قدش بسرو غاتفری بر مفاخره

---

۱ - در نسخه ع ، زمقعد ، درمقعد ، در نسخه م ، تا..ایه‌که زفرق وشقیقه مشفقه . ۲ – در نسخه ع وم ، تیز. ۳ – این مطایبه در نسخه ع دیده نشد . ٤ – در نسخه م ،غنقره . ۵ - درنسخه‌م ، زنج . ٦ - درنسخه م ، هرکو . ۷ - درنسخه م . رفت وبکردار وکودره . ۸ - درنسخه م،زنج . ۹-درنسخه م ، کامدم. ۱۰ – در نسخه‌م ، مخطره . ۱۱ - درنسخه م، باختری برفسوس کرد .

نـرد جمال باخته با نیکـوان عصر ‌ ‌ ‌ وندر فکنده مهرهٔ خوبان بششدره
کردم براو سـلام ولی برفجور و فسق ‌ ‌ ‌ بگرفتمش کنار علی رأس قنطره
توبه تباه کردم وگفتم مرا بـده ‌ ‌ ‌ یك بوسه پیش از آنکه کنی ریش توبره
من برتو ننگرم که تو امسال نرشـدی ‌ ‌ ‌ من آن نگه کنم که بدی یار چون بره
میگفتم این حـدیث و میان دوران من ‌ ‌ ‌ مانند ترب غاتفری سخت شد نره
دردست او نهـادم وگفتم کـه ای پسر ‌ ‌ ‌ این ترب من بخور که لطیفست ونادره
بگرفت سخت وگفت که این ترب رابود ‌ ‌ ‌ بی جفت مرغ پروره خوردن مخاطره
کاین ترب را بدست[۱] اگرخواهم آورید ‌ ‌ ‌ دنـدانها بـریزد از روی استـره[۲]
رومنگلوس کن تربت را بترف و گوز ‌ ‌ ‌ دهقان غاتفر دهدت مرغ پروره
گفتم که مـرغ نبود دهقان امام را ‌ ‌ ‌ گفتا که مرغ نبود[۳] اگر میدهد خره
گفتم که من خـره نستانم بجای مرغ[۴] ‌ ‌ ‌ گفتا کلانت بدهد[۵] چون . . ن چنبره
گفتم چنین که حکم تو کردی مصادره است ‌ ‌ ‌ مـرد حکیم کـدیه کند بی مصـادره
من شعر عرضه کردم وصلت براو فکند ‌ ‌ ‌ یکسو شدم زرأی و زتدبیر و مشوره
نزد تو آمـدم من و شاهـد بحجره در ‌ ‌ ‌ در انتظار مرغ کند خواب مسخره[۶]
گربر بهای مرغ فزائی بهای می ‌ ‌ ‌ گردد بمی گشاده طریق معاشره
بامن چـو در معاشره آیـد هـر آینه ‌ ‌ ‌ بـرمن گشاده دارد راه مباشـره
تاجان بپرورد زحدیث نکو چنانك ‌ ‌ ‌ جان را حدیث[۷] بیهده آرد بحنجره
پرورده باد جان تواز هرحدیث خوش
جان منازع تـو رمیده بفـرغـره

---

۱ - در نسخه م ، بدستره گر خواهم آورید . ۲ - درنسخه م ، دستره . ۳ - درنسخه م ، عدلی دهد خره . ٤ - در نسخه م ،گفتم که عذر وی نستانم بهای مرغ . ٥ - در نسخه م ، کلان وسرخی چون . ٦ - درنسخه م ، بشدخواب منخره . ۷ - در نسخه م ، دارد .

درهجو مؤید

مؤید ای فلکت دایه وار پرورده   بزیر سایهٔ دیوار نا بر آورده
ز آفتاب و زمهتاب کرد جامهٔ تو   بروز سرخ و سپید و شب سیه چرده
رمه رمه بز و بزغالهٔ کبود و سیاه   بمرغزار فرو دین[۱] برتو پرورده
بشاهنامهٔ ناگفته بر ز خامه تو   دوصد هزار سوار است نقش ناکرده
بمطبخ هوس وفکرت تو بی ورزش   هزار برهٔ ناپخته هست نا خورده
گمان برم که بزّاقی[۲] و بجلدگری   ز کلك سنگ و گهر را تراش و بشکرده[۳]
تراش کرده بود آرزوی زر دو هزار[٤]   درست و نیمه برون از قراضه و خرده
شبی بخفتی از غایت تنعم و ناز   بهفت بستر بر پشت گاو گسترده
بدرد خاست کمرگاه و پشتت از پیری   که بستر زبرین بوی بود آغرده
بخواب درهم از آنروی[٥] برخیال وامید   زری خریدی برجای باش ده مرده
بموری زرتو مرغکی برون آمد   سرش بلعلی همچون عروس در پرده
دو.. ایه کرد و بلغده شد وهم اندرحال   شکست وریخت همانجا سپیده و زرده
زخواب جستی وگفتی زهی مبارك زر   که خمره خمره ازومی کشند برغرده
هجات گفتم کز کاهلی و دون کاری   سیه گلیمی چون هندوان نو برده
غلام کنجد کاکی و قبسهای تنک   رهی[٦] بچهره جانانی و لب کرده
چوچیز کی بکف آری بپوش[۷] وبستر کن   کفن سپید کن ای زشت زنده و مرده
ز روی طیبت گفتم بزرگواری کن   جواب گوی بطیبت مشو دل آزرده

---

۱ ـ درنسخه م ، فروردین توبپرورده . ۲ ـ درنسخه م ، برزاقی وحیله گری . ۳ـ درنسخه م ، زکلك کهرن وسنگ تراش و نشکرده . ٤ ـ درنسخه ع ـ تراش کرده آورده‌ای ززر دو هزار ـ درنسخه م ، تراش کرده بوی آرزوی زردوهزار . ٥ ـ درنسخه ع ، از آنکرده روی را زخیال ـ در نسخه م ـ ازآن آرزی زر ز خیال . ٦ ـ درنسخه م ، زهی چهرهٔ جانانی . ۷ ـ درنسخه ع ، هوس ز بستر کن .

درهجو قوامی

قوامی بگو از دل سهل و ساده   که[۱] باماده نری و با[۲] نرماده
بداد و به .. اد است میل تو لیکن   به دادن سواری به‌گادن پیاده
چو بز . . ن بصحرا نهی وقت دادن   چو خر . . ر بینی زپس[۳] ایستاده
کند . . ر خر . . نت را بربدانسان[۴]   که آسان شود خر بز اندر فتاده
پی . . ر ساده زنخ . . ن خود را   زنوره کنی چون زنخدانش ساده
بساده زنخ میل داری و داری   گزی در گزی ریش و سبلت نهاده[۵]
روانی پی نوره جستن چوحیزان[۶]   از این خانواده بدان خانواده
گروگان‌خوهی‌سرخ مرغوله[۷] رومه   بسختی چو خاره بتیزی چو خاده
زبهر جماع خران خرکلوکان   خرامان بخانه بـری پاده پاده
جماعت کنند و تو جامع نویسی   زهی . . ن و دین هردو برباد داده[۸]
بده دانگ آن حق قرآن نداری   که مغ زند و پازند را درنواده[۹]
نخواهی که خالی بود . . ن ودستت   زحمدان پر بادو از جام باده
کسی باید آنگه که تو باده خوردی   کـه آرد سوی مـرز تـو گـرد باده
نخواهی که بر بستر مرگ خسبی   که هشیار خسبی تو با نیم گاده
در دخل هر شحنه و محتسب را   گشاده است تا هست ازارت گشاده

زاحداث . . ن تو این را و آنرا
زهـی نان پخته خهـی گاوزاده

---

۱ — درنسخه ع - تا درنسخه م ، یا . ۲ — درنسخه ع وم - پا . ۳ - در نسخه م - بس .
۴ — درنسخه م- بزبرانسان . ۵ — این بیت درنسخه ع نیست . ٦ - درنسخه ع- بی نوره جستن‌روانی چو حیزان- درنسخه م - روانی چوحیزان پی تورجستن . ۷ — درنسخه ع وم - مرغول . ۸ - این بیت درنسخه ع نیست . ۹ - درنسخه ع وم - نواده .

عاشقم برنجیبك منده[۱]

عاشقم بـرنجیبك منده / آن اجل غمزهٔ امل خنده
آنکه عاشق کشد بغمزه‌وناز / کند ازخنده مرده را زنده
آن بت‌شوخدیده کزرخ‌اوست / طیره خورشید و ماه شرمنده
آن بدندان من ز جملهٔ خلق / چو بدندان گرسنه منده
مندهٔ من نگار صوفی طبع / آن بصد جان صافی ارزنده
زودلم چون مرقع صوفی است / پاره بر پاره ژنده بر ژنده
سرو آزاده ای که کرد بعشق / تـن آزادهٔ مـرا بنـده
چهره‌اش آینه‌است‌وصیقل‌حسن / رانده بروی زآفرین رنده
تا بدان چهره چشم بد نرسد / چشم بدکور باد وبرکنده
لؤلؤ افشان کند دو جزع مرا / عشق آن لعل لؤ لؤ آکنده
بخم زلفك بنفشه سرش / چون بنفشه شدم سر افکنده
برچده زلفك فراهم او / کرد صبر از دلم پراکنده
کردم‌اندرجهان چو پنبهٔ سرخ / هجرآن سینهٔ چو یاغنده[۲]
گرهٔ هجر اوست پیش دلم / گنده وشوخناك وبرعنده[۳]
تبر[٤] از زروسیم باید ساخت / تا شود کارگر بران کنده
راه باید برید و رنج کشید / کیسه باید گشاد وبلغنده
تا بوصل نجیب منده رسم / ای قلاوزایت یلم قنده[٥]
گر بصورت نگه کنم[٦] هستم / من‌زنخشب[۷] وی ازسمر کنده
باز چون بنگرم بمعنی هست / هوعندی واننی عنده
یاداز آن حجرهٔ حکیم شریف / وان حریفان گرم خوش خنده

---

۱ ـ این غزل درجمله نسخه‌ها درضمن مطایبات آمده‌است، مانیزازجهت رعایت امانت آنرا در این بخش آوردیم . ۲ - درنسخه عوم- باغنده . ۳ - درنسخه ع- سرغنده - درنسخه‌م - میرعنده .
٤ - در نسخه ع ـ تیر . ٥ ـ در نسخه ع ـ فنده . ٦ ـ در نسخه ع ـنظر کنم بینم. ۷ ـ در نسخه ع - بنخشب

کزدم[1] سرد قاضی سراج وان قوامی سیاه چون عنده[2]
واندگر گندگان در آنحجره بشب تیره خورد را کنده[3]
همه با یکدیگر همی بازند بازی کودکان نوکنده
هریکی رازسیکی[4] و که تاز سبلت وریش .. ایگان کنده[5]
در میانشان نجیب منده ٔ من همچو دربند خار گلغنده
چه[6] رساند مرابدان قومك طالع سعد وبخت فرخنده
تا بدان گندگان رسم یکره[7] خربیار ای غلام خربنده
که چومن درنشاط این سفرند
منده درسفره[8] نانی از بنده

من کیستم

من یکی شاعرم نه سامانی نه زنژاد ملوك ساسانی
نه مرا باد حشمت میری نه مرا اسب وطوق سلطانی
نه غلامان رومی و خزری نه کنیزان بزمی وخانی
نه کلوکان پیشی و پشتی متهم نی بمائی[9] و نانی
نه به گاید مرا همی داماد نه من او را بهیچ ویرانی
از خسك[10] تاهزار میخ کری آنکه باشد زملك دهقانی[11]
نیست سی آسیا بمن بر وقف نه زبی آبی و نه بی نانی[12]
نه بمردیکت اندرم یخدان نه سخن چون فقاع یخدانی
جامه شوئی نکرده مادر من نه پدرهم زآبگه بانی

---

۱ ـ درنسخه ع ـ ازدم. ۲ درنسخه ع ـ عبده ـ درنسخه م ـ غنده ۳. ـ درنسخه ع، بسبکران چوخور درآکنده ـ درنسخه م ـ برشکیزان چوخردرآکنده. ۴ ـ درنسخه ع ـ زسیلی دله مار ـ درنسخه م ـ سیلی ولت تاز ۵ ـ درنسخه ع ـ سبلت . . رو.. یگان کنده ۶. ـ درنسخه ع ـ چورساند . ۷ ـ درنسخه ع مکری. ۸ ـ درنسخه ع ـ منده ازسفره ـ درنسخه م ـ منده ازسفره باقی ازمنده . ۹ ـ درنسخه ع وم ـ باینی وآنی. ۱۰ ـ درنسخه م ـ ازخشك. ۱۱ ـ درنسخه ع، این بیت نیامده است. ۱۲ ـ درنسخه ع ـ نه زبی آبم نه بی نانی ـ درنسخه م ـ نه به بی آبیم نه بی نانی

نـه مرا چنبر رسن تابـی کرده بی پیرهن گریبانی
اینهمه[1] باد و بار نامه و لاف داشتم من بـر آن کل ارزانی
تیز درریش و سبیلت آن کل خوه‌کلی‌باش خواه سامانی
کس نداند ازوچه بربخورند[2] ماوراالنهری و خراسانی
ندهد از رنـج آن کل کافـر هیچکس‌خلق را تن آسانی
جز مظفر مجیر دین بوبکر
آن چو بوبکـر در مسلمانی

درهجوقوامی

تا زطبیعی غـر سیاه قـوامـی چند کنی زین سپید کاری و خامی
د.ل غلامی بمانده‌ای و گرفته پیر نعامی[3] بجای د.ل غلامی
همچو نظامی هلاك و فتنهٔ تازی لیکن شغل تو برخلاف نظامی
سیل تـرقی ترا ورا به تنزل رأی بپستی تـرا ورا بتمامـی[4]
او بلطیفی کند نگاه ظریفی[5] تو[6] بکلوکی نگه کنی ولگامی
کنك[7] لگامی‌خوهی وبوس[8] کلوکان کز پس تو آرد برکند بدوگامی
وزپس تـو آرد[9] بردراز کشد بوق چون بحنا بربسته دست ختامی[10]
..رخوری[11] چون‌خروچوگاوبخسبی گوئـی بسپوزیکره ایخر عامی
گـردهلی نیستی چـرا نهی ای د . ل دهل حلالی به‌پیش بوق حرامی

---

۱ - درنسخه ع وم-آنهمه ۲- درنسخه ع - نخورند درنسخه‌م -کزوچه بربخورند ۳ - درنسخه ع - پیربغائی ٤ - درنسخه‌م - بغلامی ٥ - درنسخه ع - میل‌بتیری تراوورا نکـانی - درنسخه‌م - رای بلیغی‌تر اورابه پیامی ٦ - درنسخه ع - نکاه وظریفی ۷ - درنسخه م - بکلوئی ۸ - درنسخه م - کبك ۹ - درنسخه ع - توش کلوکی - درنسخه‌م - دبوس‌کروکان ۱۰ - درنسخه‌م - وزپس‌آرو برو ۱۱ -این بیت درنسخه ع نیست - درنسخه‌م چون بحنادست بسته دست حمامی

دنبه[۱] گروگان چویافتی دبه .. ایـه — تندی یکسو نهی و سازی رامی
دعوی داری بشاعری و ندیمی — رو که تو نه شاعر و ندیمی دامی
مـاهی گرمابه گیری از بس آخر — سرتو معلوم نی بمجلس سامی
صـدر معالـی علی عالی همت — ناصر دین نبی رسول تهامی
آن چومحمد سمر بـه نیکو[۲] خلقی — وان چو علی مشتهر بنیکو نامی
آنکه بآزاده خوئی[۳] و بظریفی است — بردل آزادگان عزیزو گرامی
آن بگه جود نام سایل و زایر — دست تو برداشته کنی و کدامی
هرچه که داری بهر که‌خواهی‌بخشی — زانکه درآزادگـی تمام تمامی
گاه سؤال و جـواب اهل هنر را — عذب عباراتی و فصیح کلامی
از شکر عسکری حدیث تو خوشتر — چون شکر عسکری زسبزهٔ[٤] خامی
چشمهٔ خورشید نور گستری ازرای — وزکف بخشند سیل بار غمامی
خاك درت توتیای چشم کرام است — پس تو بدینروی نور چشم گرامی
هـرکه ببیند ترا سوار چه گویـد — شمس فلك مرکب ستاره ستامی
شیر فلك را برد بروبه بازی — آنکه تو باشـی ورا مربی و حامی
هیبت و سهم تو بشکند دل اعدات — چونان کز آهن آبگینهٔ شامی
روز فروزنده‌ای چو صبح براحباب — تیرگی آرنده بر حسود چوشامی[٥]
دادی همنام تو طعام بمسکین — گرسنه آز از تو یافت سیر طعامی
سائل وزایر رحام پیش تو آرند — شکرفریضه است برتو کاهل رخامی[٦]

زحمت رحمت شمار زانکه کریمی
رحمت بر تو که نزشمار لئامی

---

۱ ـ در نسخه م ـ دوسه. ۲ ـ در نسخه‌م ـ نیکی‌خلقی. ۳ ـ در نسخه م ـ بآزاده خلقی وبظریفی
٤ ـ در نسخه ع ـ زشیره عامی ـ در نسخه م ـ ز شیرهٔ حامی. ۵ ـ این بیت در نسخه ع نیست.
٦ ـ در نسخه‌م ـ رحام.

در هجو دوستی[۱]

عطا گرفتی وشکر وثنا نگستردی[۲] کسی چنین کندای قلتبان که تو کردی
بجای شکر شکایت نمودی از همه خلق نماند کسی که نیازردی وخود آزردی
ولی نعم بشناسد سگ از تو بهتر سگ بدین سبب که نئی سگ بحسرت و دردی
بشرط اینکه[۳] اگر سگ شوی مرا نگری لعاب در نچکانی بکاسهٔ خوردی
وگر سرائی پیدا کنی مرا چو سگان بپاسبانی گرد سرای من گردی
دعای من بتو بر تو که مستجاب شود دعا کنم بتو بر تو بود که سگ گردی
چو سگ شوی بشناسی حق ولی نعمت بمردمی در ازین حق شناختن فردی
ترا بنامه بخود خواند افتخار الدین چرا بخدمت او دین ودل نپروردی
تو آنکسی که بسی سال خدمت خاقان ز زر و سیم بریدی سپیدی وزردی
بجز خریطهٔ شطرنج وگنج شعر و برنج زبزم خاقان چیزی برون نیاوردی
ترا طبیبك ترسا مربی آمد و بس طریق دین محمد سزد که بنوردی[٤]
بنزد من نه جوانمرد باشد آنکه ترا بحق بداند وباتو کند جوانمردی
اگر نداری باور کنون حدیث مرا
به .. نت اندر . . ر خران ناآوردی[٥]

در هجو ابو المظفر

ای دیو بوالمظفر چون[٦] دزد بغنوی یکشب بنخشب اندر پی فتنه نغنوی
ازفعل زشت وسیرت ناخوب همبری[۷] با دیو بوالمظفر خر کنگ کسنوی[۸]
تو گنده مغز شرعی واو گنده مغز شعر باوی بگنده مغزی همچون ترازوی
با دیو[۹] بوالمظفر گشته بحق و داد سیب دو نیمه کرده وگوز دو پهلوی

---

۱ ــ این قصیده در نسخه ع دیده نشد. ۲ ــ در نسخه م ـ نیاوردی. ۳ ـ در نسخه م ـ آنکه. ٤ ـ در نسخه م ــ ننوردی. ٥ ـ در نسخه م ـ باوردی. ٦ ـ در نسخه ع ـ جودزد ــ در نسخه م ـ خردزد نغنوی. ۷ ـ در نسخه ع یاهمسری. ۸ ــ در نسخه ع ـ کسروی ـ دز نسخه م ـ کسبوی. ۹ ــ در نسخه ع ـ یارتو.

اوراست برتوفخرکه اومؤمن نواست ... عاراز تو بروی است که تو کافر نوی
معزول گشتهٔ ز پی اعتزال را ... از مذهب حنیفی و از راه شفعوی
منکر شده عذاب نکیر وسوآل[1] گور ... خوش کرده دردل آنکه نبینی ونشنوی
منکر شو ارتوانی نار سعیر را ... تا اندرو بحشر نسوزی[2] وبرنوی
هستی بزندگانی اندر عذاب گور ... وانگه بوی نباری ایمان ونگروی
برتوعقیل وعدنان[3] چون منکر ونکیر ... برسر زنی دبوس که نان آری شوی
گوئی که مرد معنویم در همه سخن ... مردسخنت خواند تصحیف معنوی[4]
برموسی پیمبروبریوشع بن نون ... بهتان زوربندی ای طاعن[5] غوی
گوئی که از نبوت موسی بیوفتاد ... گنجید دردهان توکفری چنین قوی
ازتو اگرجهودان این قول بشنوند ... بربایدت کسی ز جهودان بجادوی
تا آنگهی که جمله درانبارتو نهند ... هریك فرازخویش جوثعبان موسوی
مربوالیقین[6] امام همه شرق و غرب را ... گوئی که زاهل دین نبود اوزبدخوی[7]
باب ورا گرامی خوان و بدو گرای ... تازین سخن که گفتی باشد برون شوی
برهان امام دین راخواندی خر سیاه ... زین زیربار کفروضلالت چو خر بوی
با مرسلان نسازی باعالمان همی ... ای مادرت جلب بچه ره برهمی روی
ماخولیای کفر تبه کرد مغز تو ... چشم علاج تو ز طبیبان عیسوی
گفتند قطب دولت داند نمود و بس ... داروی مغز او بسر تیغ هندوی

عثمان بن سلیمان کز تیغ او قویست
هم دین مصطفائی هم ملك خسروی

---

۱ - درنسخه ع ـ عذاب گور ـ درنسخه م سوآل نکیرو عذاب گور. ۲ - درنسخه ع - بسوزی و دربری. ۳- درنسخه م ـ عذبان. ٤- این بیت در نسخه ع نیست. ٥ - در نسخه ع و م ـ طاغی. ٦ - درنسخه م - بوالمعین. ۷ - در نسخه ع -گوئی که بس بلیدی اینست زبد خوی ـ در نسخه م -گوئی همی کند بهمه خلق بدخوی.

در هجو شاعری

من آنکسم که چو کردم بهجو گفتن رأی
هزار منجیك از پیش من کم آرد پای

خجسته خواجه نجیبی خطیری و طیان
قریع و عمعق و حکاك قرد یافه درای

اگر بعهد منندی و در زمانهٔ من
مراستی زمیانشان همه برای ودرای

مرا بشاعری اندر بگو چه باك بود
زرومه سوز کل کور پای خانه گدای

فرخچ کوری بدطلعتی چنانکه به است
کلاخج . . ر خر مغ ازو برای و درای

دو دیدگانش چون ماکیان بر آمده تن
دویده.. ایه در او خاه‌زای وخاه مزای

زجغد و بوم بدیدار شومتر صد ره
ولی بطعمه و هیچال حجر . . ن همای

خبر ندارد از کار شاعری چیزی
جز آنکه مرده ستائی کند زجای بجای

نهاده گوش بر آواز تعزیت شب وروز
که تا که میر دوتا از کجا بر آید وای

کسی نهاده ببالین مرگ سر تاوی
زجای شستن خود زود گردد اندر وای

پس آن مصیبت و ماتم بخویشتن گیرد
میان ببندد و گردان شود بگرد سرای

گهی معرف سازد زناکسی خود را
گهی کجا نهم این کاسه‌گاه نوحه‌سرای

بسی بنالد بر مردهٔ کسان او زار
باوخ آوخ و درد و دریغ و هایا های

لبی زنان خبازه[1] بگور کن ندهد
وگرش باید بامرده خفت پایاپای

عذاب[2] خلد و نهیب و قیامت و دوزخ
بجای مرثیتش مرده راست خلد نمای

بشعر مرثیت او عذاب کرده شود
کسی که نبود مستوجب عذاب خدای

خران دیزه بآواز پیش او نایند
چواو بخواندن شعر آید و بدردّ نای

بدو که گوید از من چنانکه فرمایم
که ای پلید بد بدسگال بد فرمای

---

۱ - در نسخه م - گهی زمام جنازه. ۲ - در نسخه ع وم. گورو.

بهجو من چورسیدی واز چه فارغ شد ... زگور باب[1] خود ای قلتبان مرده ستای
مرا بهجو مترسان چنین زدورا دور ... که‌گر برابر من شاعری و بزم آرای
بیا وگوی بمیدان شاعری افکن ... که تا که آید از ما بشعر گوی ربای
اگر من آیم دم راز هجو من درکش ... وگر توآئی‌میگوی و هیچگون ناسای
مسای بامن پهلو بابلهی چندین ... که نیك ناید با پیل پشه پهلوسای
بآتش اندری از آبروی رفته خویش ... مپاش بیش بسر خاك و باد کم پیمای
به پیش هجو من ایکور پایدار نه ای ... مرا بخیره بیکدست گونه برمگرای
چو . . رهجو بباد اندر افکنم دانی ... تونونی و من نای و تو . . نی ومن گای
نصیحت است مرا برتو گرچه خصم منی ... بخصم‌خویش نمودن‌خطاست بندگشای
اگر طریق تو اینست و نظم شعر تواین ... زکار خویش به بیهوده خود براری لای
بریش خویش چرا . . . همی فرو بیزی ... اگر نه ریش تو پرویزنی است. پالای
ترابخواهم[2] سوگند داد ودست بدست ... گرفت خواهم آن‌خواه شای‌وخواه‌مشای
گل نصیحت من خواه بوی وخواه‌مبوی ... ترا طریقت من خواه پای و خواه مپای
بحق ریشت در .. ن من که یافه‌مگوی
بحق . . رم در . . ن توکه ژاژ مخوای[3]

در مطایبه ومدح علاءالدین

یا ایهااللوند مرا پای خواست بند ... تدبیر من بساز بیك تیز باد گند[4]
معشوق من توئی علف بوق‌من توئی ... من بوق میزنم تو دهل دند دند دند[5]
افسوکی بدار[6] ودوسه تیز کی بلحن ... اندربروت گندهٔ من بندو خوش بخند[7]
یکبار یا دو بار مراعاتکی بکن ... زانپس پدید کن که بهاچه ونرخ چند

---

۱ ـ درنسخهٔ ع ـ گوربان وگورباب هردو آمده‌است ۲ ـ در نسخهٔ ع ـ نخواهم. ۳ ـ درنسخهٔ ع ـ بحق . . رم در . . ن توکه یاوی مگوی بحق ریشت در . . ن من که ژاژ مخای. ٤ ـ درنسخهٔ م ـ بادوکند. ٥ ـ درنسخهٔ ع ـ وندوندوند. ٦ ـ درنسخهٔم ـ سپس. ۷ ـ در نخسهٔم ـ بند و خوش بخند.

تا بیشتر بکان و بکاریز تو رسد   آن سرخ زرد گاو زبان کارسودمند[١]
سیم برهنه و سره میگیرو میفروش   تو زنو وکتانه بدست آرو می نوند
بر ژنده[٢] بندسیم درست از بهای مرز   هل[٣] تا کنند مرزدرست تو ژند ژند
تاکار بستنی است یکی چند پند من   پنـدم بکار شو و مشو کار بند بند
خواهی که نعل .. ن وستون شکم شود   بی‌صنعت درو[٤] گروبی سعی قفل بند
از کرسی وکنند[٥] مکن هیچگونه فرق   بنشین بجای کرسی بر دستهٔ کنند[٦]
. . ن آزمای باش وخریدار .. رسرخ   ورهزل درتو کرد نظرخیرگی[٧] برند
رندوملك یکی شمرو بهره جوی باش   از بدرهٔ زر ملك و از پشیز رند
اررند[٨] خواهی اینك من ورملك خواهی[٩]   اینك علاء دین ملك عنبرین کمند
عالی علاء دین که بری و منزه است   از گفت ناستوده و از کرد ناپسند
شاه شرف محمد بن حیدر آنکه هست   از نظم مدح او سخن پست من بلند
ملکی است مرورا که در آنجا شریك نیست   شاه ختا و بنکت[١٠] و اکتور دار کند[١١]
شاهی است شیر زاده که خون حسود اوست   در ریختن حلالتر از خون گوسفند
مالك نهد در انجمن روز رستخیز   بر مجمر جهنم از اعدای او سپند
در حمله از تکاور دشمن جدا کند   کیمخت را بناخج شش مهره ازلفند[١٢]
در زیـر سایهٔ علم جد او قـرار   گیرند ز انبیا و رسل صد هزاروند[١٣]
بر کند باب او در خیبر بزور دست   در را زقلعه[١٤] وربض از باره‌ار فکند
بازور[١٥] دست‌دولت اوسبلت[١٦] عدوش   زانسان که باب او درخیبر بکند کند

١ در نسخه‌م ـ آن سرخ راده کوست زیان کاروسودمند. ٢ - در نسخه‌ع ـ زنده. ٣ - درنسخه م ـ بل. ٤ ـ درنسخه ع وم ـ درودگر وسعی نعلبند. ٥ و ٦ ـ در نسخه‌ع ـ کلند و کنند هردو نوشته‌شده. ٧ - در نسخه‌ع ـ مرند وملند هردو نوشته شده ـ درنسخه م ـ درتوگر نظر خیرگی برند. ٨ ـ درنسخه‌ع. گر. ٩ ـ در نسخه ع وم ـ خوهی. ١٠ ـ در نسخه‌ع ـ مسکت ـ درنسخه‌م ـ تنکت. ١١ - درنسخه‌ع ـ اور کند ـ در نسخه ـ م اکنور واورکند. ١٢ - درنسخه ع ـ یغند. ١٣ ـ در نسخه‌م ـ گیرند از انبیاء ورسل صد هزار واند. ١٤ - در نسخه‌ع وم ـ در سارقلعهٔ. ١٥ - درنسخه ع ـ بر روی ـ درنسخه‌م ـ از بیخ دست
١٦ ـ در نسخه‌ع ـ بارهٔ

از هیبت ار کند بدر خارجی نظر — افتد ز آستان در جارجی بلند[۱]
زو خارجی گریز پذیرد که کیش داشت[۲] — ورنی بجان خارجی آید ازو گزند
هنگام بذل مال دهد کف راد او — ده گنج شایگان بیکی لولی لوند
پیش کف ویست سراب و کم ازسراب — دریای نیل و قلزم و رود خجند و جند
مدح ورا بهزل نبردم بسر از آنك — نوشیدن رحیق نیاید خوش از زرند[۳]
تا شاد کامی است و نژندی درین جهان — او شاد کام باد و بداندیش او نژند
بادا عدوی او بنظر ها همیشه خوار — بادا محب او ببر خلق ارجمند[۴]

در هجو دلداری

نرخ جماع ار شبی رسید بدینار — کار فروشنده راست و ای خریدار
خوش بهل ایجان و کاهلی مکن ایدوست — پشت بدیوار بامشان مکن ای یاد
به زتو بسیار هشته است و هلد نیز — تو نه تو آری همی خیار ببازار
دست بدیوار نه که روی نکو را — گنج روانست زیر هر که دیوار
سیم بدست آر زانکسی که نهادت — بهر جماع تو سیم بر سر دستار
دست بدستار دارو سیم چو دادت — پشت بدو دار تا گشاید شلوار
گوئی عار است هشتن آری عاراست — هیچ کسی کو که سر بر آرد ازین عار
یك سروده شاخ چون گوزن بر آرند — هرچه درین شهر شهره بینی و عیار
آسان کار است هشتن ارتو ندانی — منت بیاموزم ار بداری شلوار
. . ربه . . ن چون نفس رود بگلو بر — همچو نفس میکند بشرط برو آر
هیچ برون در نمیرسی بطبیعت — تورو و بیرون شو اندرون کن بر آر[۵]

---

۱ — درنسخه ع - گردد مرآستان در خارجی بلند - درنسخه م - گردد زآستانه در خارجی بلند .
۲ -درنسخه ع - داد — درنسخه‌م-دار ۳— این بیت درنسخه ع نیامده‌است. ٤ - این بیت درنسخه ع و م. نیست.
۵ - در نسخه م - دیدن بیرون سو اندرون سو پندار .

نزد خرد پیشگان اهل صناعت دار بود سود مند و ..اد زیان کار
من نه بر آنم که توزیان زده باشی جمله زیان برمنست وسود تو بسیار
ایکه زیك تیز تو به نیم شب اندر چشم گروگان خفته گردد بیدار
خفته چه باشی بخواب غفلت برخیز پیش که ریش آوری درم نه و دینار
پند مرا کار بند و بره .. ادن راست تر از تیرباش و نرمتر از تار
قلب مپندار مر مرا که نه قلبم آنچه بگویم ترا زاندك و بسیار
من خر پیرم بکاروان لواطه گر نبرم بار ره برم بعلفزار
.. ن یکی کودك ار درست بمانم از مشرف خاك بو نو اسم بیزار
گر بگروگان[۱] خود نیابم توفیق راه نمونی کنم بکیسهٔ سرکار
خسرو سادات میر شرق و خراسان صدر و سر اهل بیت حیدر کرار
آنکه زحمدان خوشگوار لطیفش گنده و شلف آرزو کند خر انبار
کنج دهان معای[۲] شیب کند آب از صفت . . ر او چو سازم گفتار
هستچو آن گرد گژم[۳] وبرسر آن گرد عرصهٔ نیرم شکن تبر زده یکبار[٤]
سرش چوناریست کفته درپی خفتن دانککی[٥] چند نارسیده درآن نار
هرکه از آن ناردانه خورد خنك دل گشت وچوگلنار کرد گونهو رخسار
کیسهٔ زرچون زنار دانه بیا کند کسوت دیبا گرفت و مرکب رهوار
. . ر مخوان نعمت زمین و زمانرا رأفت بی مال خوان و صحت بیمار
. . ن عدورا دریغ باشد از آن .. ر باد بنیمور من عدوش گرفتار
دست بدارم زهزل و مدح سرایم زانکه خداوند من بمدح سزاوار
ای شه اولاد مصطفی که زایزد تاج شرف داری و کرامت بر تار
دربرت از حضرت رسول دو منشور وز دل امت ولایتی خوش و هموار

---

۱ ـ درنسخه م ـ گرزگروگان خود نیابم ۲۰ ـ درنسخه ع ـ بتان شوخ ـ در نسخه م ـ زهره شیر عربن زبیم آب کند. ۳ ـ درنسخه ع ـ کرم ۰ ٤- درنسخه ع و م ـ عرصه هیزم شکن تبرزده یکبار.
٥ - درنسخه ع وم ـ دانه اکی

ملك سیادت ترا و پیش و پس تو — غیرت کـرار رزم و لشکر جرار [۱]
از پس نهمار تاچه گفت معزی [۲] — هر که کند قصدتخت [۲] و بخت‌تو نهمار
جدتو مختار ایزد است و تو درفضل — از همه اولاد جد خویشی مختار
منکر فضل تو نیست هیچکس الا — آنکه ندارد بدین جد تو اقرار
امت جد تو از سخای تو بی بهر — نیست بعالم و راز عبید و ز احرار
گردن کس زیر بارمنت تو نیست — زانکه‌نه منت‌نهی بکس [۳] نه نهی بار
ابر سخـائی و آفتاب فتوت — بر سر عالم همی نباب و همی بار [۴]
رایت اقبال تو چو گشت سر افراز — گشت نگون بخت حاسد توزاد بار
آنکه نگونسار شد مباد سر افراز — وانکه سر افراز شد مبـادنگونسار
بـاز در هزل بر گشایم از آن تا — هجو کنم بر عدوی جاه تو ایثار
باد دل حاسد توتنگ و .. س زنش — همچو فراخی ره فراخی عمار

این بدوصدبار از آن بهست که گفتم
گنبد سیمینش را چـو نیمهٔ دینار

در هزل و مدح علاء الدین

ای سرخ بادسار چو سر کفته بادرنگ — با سرخی طبر خون با سختی زرنگ
صوفی شدی و صوف سیه شد لباس تو — چون‌صوفیان کلوته بسر برعقیق رنگ
از زیر پنج پرده بشاهد نظر کنی — چون‌صوفیان برقص درآئی‌هم ازدرنگ
شاهد زصحبت تو بـود تنگ سیم اگـر — در خدمت تو آید با تیز گـاه تنگ
گردی بسان سرخ بت بامیان ستیخ — باشی بر آنکه‌خیك بتی‌راکشی بچنگ

---

۱ ـ در نسخه ع ـ غیرت کرار بادولشکر جرار ـ درنسخه م ـ عترت کرار دل ولشکر جرار.
۲ ـ در نسخه ع ـ تاج وتخت تو ـ در نسخه م ـ سوی بخت نو نهمار. ۳ ـ درنسخه ع و م ـ بکس برونی بار. ٤ ـ در نسخه ع ـ برهمه عالم همی شده است درم بار ـ در نسخه م ـ بر همه عالم شده بیکسان دربار.

سنگی و برسرتو شکافی چوچشمه ای ... واب‌حیات قطره‌چکان‌ازشکاف سنگ
با زور پیل مستی و با سهم شیر نر ... با شکل اژدهائی و باهیبت پلنگ
بایك نفس عوض نشود[1] زور تو بضعف ... تا یکزمان بدل نشود نام تو بننگ
از بهر قوت تو خورد مرد کیسه دار ... جوشیده و کباب سقنقور و استرنگ
ماند بتو گهی که کنی .ا دنی طلب ... دیوانه‌ای که خورده بودکوکنار وبنگ
چون چشمت آب گیرد پیشت یکی بود ... هندی و زنگباری و آلانی و فرنگ
ازروم وزنگ برتو نشانست روزو شب ... از سهم تو بروم نخسبند و نه بزنگ
همچون‌پشنگ کوژی‌رگناك‌وشوخناك[2] ... گوئی که گر زتوری در قبضهٔ پشنگ
آنرا که از تو خوردو بناجایگه فتاد ... برداشت از زمین نتواند بصد پشنگ
فغفور چین هزیمت گردد بروز حرب ... گرسید اجل زتو سازد سلاح جنگ
والا علاء دین ملك آل مرتضی ... کایزد زدود آینه ملك او ززنگ
نادیده تخت ملك سعادت چنو ملك ... فرهنگ‌دان وزیرك وبازیب وفروهنگ
آن سید اجل که زسهم مها بتش ... بگسست‌نسل خارجی‌ازترمد[3] وزرنگ
نام ورا بسینهٔ اطفال شیعه[4] بر ... تا نقش بر کنند ببندد[5] بآذرنگ
آن نر نر سپور کز آورد برد او ... غیرت برند فصل بهاران خران غنك[7]
آنمردمرد . . ای که او کنگ کنگ[8] را ... درحین فروبرد بکلندان[9] چون مدنگ
کوکنك پیش او چو نهد سینه برزمین ... فریاد و نعره دارد چون بر هوا کلنگ
زان . . ر خرکه سربشکم برنهدچو بوق ... . . رش قویتر آید نو خیزو نیم لنگ
چون نقش ده به . . ن کلان‌منکیا گران ... زان . . ر نقش چارده‌خواهند گاه منگ
تاکی دهم شراب مدیحش بجام هزل ... نیشکر است هزل من‌و جد من شرنگ
از بحر هزل گوهر[10] مدح و را بجد ... رانم بسوی ساحل تا برکشم بکنگ

۱ ـ درنسخه ع ـ گیرودار . ۲ ـ درنسخه م ـ سهمناك . ۳ ـ درنسخه م ـ از رومی وززنگ.
٤ ـ درنسخه م ـ خیر . ٥ ـ در نسخه ع ـ ببندو ـ در نسخه م ـ تا نقش برکشیده نبندند بازرنگ .
٦ ـ درنسخه م خران لنگ . ۷ ـ در نسخه ع و م ـ وان مرد . ۸ ـ درنسخه م ـ کولنگ تنگ را .
۹ ـ درنسخه ع ـ بکلیدان چون بتنگ ـ درنسخه م ـ بکلیدان چون مدنگ . ۱۰ ـ درنسخه ع ـ زورق.

مدح ورا بخامهٔ جد نقش بر کشم　　دیوان کنم منقش از آن چون بهشت کنگ
کنگ اندر افکنم بدر . . ن شاعران　　تاموبهای . . ن بکنم [۱] از نهیب کنگ
زین شعر شاعرانرا گردد یقین که من　　ازهزل وجد توانگرم از زروسیم دنگ
در جد قرینشانم لیکن بباب هزل　　من کوس خسروانم و ایشان دف تبنگ [۲]
باعیب گیر شعر من [۳] اندر قرین شود　　بازی [٤] همی دهد خلخی را بشالهنگ
دارم امید ازو که ادبشان کند بهم　　زانسرخ باد سار چو سر کفته بادرنگ
ایخسرو سیادت بر ملکت شرف　　ملك تو بی مخافت تاراج رندو شنگ
بی یار در سیاست و در مردی و هنر　　بی‌مثل در کیاست و فرهنگ هوش و هنگ
گر رستم است خصم چو حمله بوی بری　　بندی گره بپاردم رخش و پالهنگ
از حربگه غریو بر آید چو خصم را　　از حلقهٔ کمند بحلق افکنی کمنگ
زیرو زبر شود دل خصم تو در نبرد　　زینت چو بسته شد بزبر تنگ وزیر تنگ
پیکان تیر تو [٥] سزد از تیر آسمان　　روز شکار چون بکمان در کشی خدنگ
تا خام خویش غاشیهٔ زین تو کند　　از پوست ماروار برون افکند [٦] پلنگ
تا شاخهای خود بکمانت کنند وصل　　تیر ترا بدیده پذیرند غرم و رنگ
هرمردمی که هست جز آن تو در جهان　　مکر است وزرق ولوس ولباسات ریو ورنگ
تا از دبنك دانهٔ انگور بر کنند　　وزوی شراب وار کند بادهٔ چو زنگ
بادی تو باده بر کف و دل پر نشاط ولهو　　گوش تو پر زنغمت والحان نای و چنگ

حنگ غنا فشارده نای [۷] حسود تو
وانگورووار کرده نگونسارش از دبنگ

---

۱ - درنسخه ع - بکنند - درنسخه م نیست . ۲ - درنسخه م - دف و تنبک . ۳ - درنسخه م آنکو قرین شود . ٤ - درنسخه ع - یاری - درنسخه م - بازی همی دهد خلجی را - ٥ - درنسخه ع - تیز گرددت - درنسخه - م پیکان و پر بریزد . ٦ - درنسخه ع دم - اوفتد . ۷ - درنسخه ع - فشرده نای - درنسخه م - فساره نای .

داروی دنبل

دنبل بر آمد آن سره یار مرا به . . ن — من بودمش بداروی آندرد رهنمون
جائی گرفت باخطر آن بی خطر سکن — سکنی فکندو کرددر آن جایگه‌سکون
بیمار گشت[2] زار نگارین من زدرد — چون زعفرانش گشت رخ لعل لاله‌گون
نیزم قرار و طاقت آن درددل نماند — پیراهن صبوری کردم زتن برون
گفتم چه چاره سازم ایدلربای من — کز دردو رنج تودل من گشته پرزخون[3]
گفتا بمن[4] برو تو بسوی طبیب شهر — وز وی بیار مرهم شنگرف و داخلون
رفتم بر طبیب و بیاوردم آنچه گفت — بر . . ن او نهادم و او خفت سرنگون
بد ساعتی که ناله و فریاد بر کشید — گشت از بلای دارو آن درد برفزون
گفتم که داروئی‌است‌مراو هلاهلی[5] است — دیدنش بس‌گران و نهادنش بس زبون
معجون کاف و نونی خوانند[6] مرورا — آمیخته علیحده از بهر کاف و نون
گفت ار گران‌بودچوهلاهل بودرواست — بامن هر آنچه باید کردن بکن کنون
شادان شدم چو از وی دستور یافتم — وندر فتاد باد ببوق من اندرون
. . نی بگونه چون گل سوری و یاسمن — چون برف‌قطره‌قطره براو برچکیدخون
درنیمشب به‌پیش من آن . ن گشاده کرد — تاسقف خانه نور بر آمد ستون ستون
بنهادمش میان دوران این‌ستون خویش — زان پیشتر که گفتی چه و چرا و چون[7]
بسپوختم بحکمت و گفتم که پایدار — تامن زباد بوق رهم تو زدرد . . ن
چون شد تمام کارمن او نیز رسته شد — بی قرص و بی‌شیاف ودعائی و بی قسون[8]
این بد علاج داروی دنبل که گفتمت — گر بخردی مدار توقول مرازبون

---

۱ - این مطایبه درنسخه ت دیده نشد . ۲ - درنسخه م - یار . ۳ - درنسخه م - پرجنون .
۴ - درنسخه م - زمن . ۵ - درنسخه م - وان هلاهل است . ۶ - در نسخه م - گویند . ۷ و ۸- این دوبیت درنسخه م- نوشته نشده .

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No.__________ Call No.__________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

قصاید

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ______ Call No. ______

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

در مدح علاء الدین محمد بن سلیمان

آورد گرد فتح و ظفر پیش چشم ما — باد از رکاب عالی لازال عالیا
گرد از رکاب عالی بر نصرت و ظفر — در دیدهٔ رعیت باشد چو توتیا
عالی علاء دولت‌ودین آنکه تا بحشر — هرگز مباد دولت و دین را جز او علا
خاقان محمد بن سلیمان که ملك او — دارد نهاد ملك سلیمان پادشا
آن پادشا که تا که خدایست نصر تیست — بر دشمنان مراورا هر روز از خدا [1]
ناصر ویست دین خدای و رسول را — نصرت بجز ورا بجهان کی بود روا
نیك آمد و بد آمد خلق خدا ازوست — آن به بود که قدرت و قوت بود روا
چون گند نازروی زمین دشمنان دین — سر بر زدند از حد چین تا درختا
دست فلك ربود سر [2] دشمنان دین — از تیغ گندنا شبه او چو گند نا
آنان که بر مخالفت پادشاه دین — بودند دست برده بمکرو بسیمیا
نه سیمیا و مکر بفر همای شاه — زیشان نشان دهد نه‌زسیمرغ‌و کیمیا
آن پادشا که هر که خلافش صواب دید — شمشیر او صواب جدا کرد از خطا
آن پادشا که هیبت [3] زور سپاه او — افکند فتنه در ختن [4] و خطه ختا
دشمن‌شکر شهی که چوعزم‌شکار کرد — ازهر کجا که روی نهد تا بهر کجا
چون گردناست نیزهٔ آتش سنان او [5] — دشمن چو مرغ گردان در گرد گردنا
یا قوت را شنیدم کز روی خاصیت — دفع وبا کند چو عفونت بود هوا
روی هوا زلشکر کفار شد عفن — از گونه گونه وسوسهٔ فاسد وهوی

---

۱ - درنسخه م - آن پادشاه ما که خدایست و نصرتست — هر روز نو بنو بحق پادشاه ما.

۲ - درنسخه م - بکندسر. ۳ - درنسخه ع - رایت اقبال وفتح او. ۴ - درنسخه م - سایه برختن و.

۵ - درنسخه ع و م - آتش سنان نیزهٔ چون گردنای اوست.

پیکان تیر شاه چو یاقوت سرخ گشت — از خون دشمنان و درافکندشان زپا
گردافع وبا بد یاقوت ور نبود — آرندهٔ وبا بچه معنی شد و[۱] چرا
خاقان قضای ایزد باریست از قیاس — بردشمنان دین[۲] همه شوروشروبلا
خواهند کز قضا وبلا درکشند روی — کارد فرود بر سر ایشان بلا قضا
کوشد اگر بجهد کسی باقضا بجنگ — مغلوب گردد و بودش جهد نا بجا[۳]
ایزد سزای نصرت مر شاه را گزید — چون شاه عزم کرد بآوردن غزا
نصرت سزای شاه بدو شه سزای او — و اقبال ره نمود سزا را سوی سزا
از کردگار نصرت و از شاه کوشش است — از کافران هزیمت و از مؤمنان دعا
دشمن قفای لشکر شه دیده کی کند[۴] — مادام تا که دعوت نیکوست در قفا
ایزد خدایگان جهانرا بقا دهاد — بیرون زحد غایت و بیرون ز انتها

در مدح شه مظفر تمغاج خان

شه مظفر تمغاج خان کامروا — که گردش فلك توسن است رام ورا
ورای او ملکی نیست در بسیط زمین — مطاع و نافذ فرمان نباروا وروا[۵]
شه بزرگ عطا کدخدای خرد و بزرگ — گرفت خرد و بزرگ از خدای هفت عطا[۶]
ملك طغان خان[۷] بر وفق رأی صائب شاه — سفر گزید بخط[۸] ختا بکشف خطا[۹]
بسوی شاه ختا رفت و بر صواب آمد — نـه رفتنش بخطا بد نه آمدن بخطا
بدان[۱۰] نیت شد و آمد که گستردسایه — همای ملت اسلام بـر سپاه ختا
همای وارشهنشاه ترك ركن الدین — زچتر سایه دولت فکند بر دنیا

---

۱ — درنسخه ع - بدو . ۲ — درنسخه ع - همه فرشده هردو آمده است . ۳ - درنسخه ع - باشه . قضا برآید درجنگ باشما - در نسخه م - باشد (شه) قضا به‌آمد در جنگ باشما . ٤ — در نسخه م - کی شود. ٥ - درنسخه م — مطاع و نافذ فرمان خدیو وکام روا . ٦ — درنسخهٔ م - خویش عطا . ٧ - درنسخه م - زملك توران بر. ٨ - درنسخه م - بخیل ختا . ٩ - درنسخه ع غطا . ١٠ - در نسخه م - بران .

بحق ما که رعایای حق پرست وئیم تمام کرد مراعات حق پرستی را
صلاح دین بجگر گوشه بر کشید رقم کراست این دل واین زور وزهره ویارا
زبهر ما بره دور دیر باز دراز گسیل کرد بکردار سیل از بالا
خدای عرش باقبال برد و باز آورد بتخت ملکت اجداد و مسند آبا
خدایگان جهانرا خدای خوشدل کرد بپادشاهی آبا نشاندن ابنا
بتهنیت امرای نواحی و اطراف همیرسند بدرگاه شاه بی همتا
چوطوطیان بزمین بوس بارگاه بزرگ سخن سرای وسخن چین شده لب امرا
چوخار وخرما بودند لشکر از بدونیک ملك بعلم جدا کرد خار از خرما
اگر بر آید غوغاز سد اسکندر فرونشاند شمشیر خسرو آن غوغا
وگر زعنقا بر صعوه در ولایت شاه ستم رود بکند صعوه شهپر عنقا
بزندگانی شاه جهان که دیر زیاد ستم نروید چون برزمین مرده گیا
زمی نبیرهٔ افراسیاب و افریدون توئی یگانه سزاوار ملك هر دو نیا
بروز رزمی همچون فراسیاب پشنگ بوقت بزم فریدون آبتین بلقا
چو گاو سار فریدونست تازیانهٔ تو زرمح تو علم کاویان شود پیدا
اشارت تو بشارت دهد بلشکر تو زحمله بردن ولشگر شکستن اعدا
زجنبش سپه تو سپاه خصم ترا بکیش در پرو پیکان شود زتیر جدا
شعاع تیغ تو برروی خصم بگدازد[1] اگر سپر بود از روی و آهن وخارا
عجب نباشد اگر تیغ آسمان رنگت بر آسمان کمر از سهم بگسلد جوزا
بهرشب شبه گون آسمان دریارنگ دو روز استد از بهر تو بهر دریا
هر آندرر که بدریای حکمت اندرهست حکیم سوزنی آرد بسلك مدح وثنا
ثناگراست ودعاگوی ونظم ونثرانگیز ترا بنظم ثنا گوید و بنثر دعا
زمجلس تودعا وثنا گسسته مباد ثنای دیر درنگ و دعای دیر بقا
هم از دعا و ثنا باد چتر فروزیت گه ازیمین بهیسارو گه از جبین بقفا

---

۱ - در نسخه ع - بگذارد.

همیشه تابدعا وثنا بود رغبت ملوك را ز برای ذخیرهٔ فردا
بهر کجا بروی یار هر کجا آئی خدای یار توبادای ز خسروان یکتا

درمدح طغان تکین

بسی عطای خدایست بی خلاف و خطا خدایگانرا هست ازخدای هفت عطا
یکی زهفت عطا سوی تخت شاه آمد که رفته بود بفرمان شاه سوی ختا
حکیم زد مثلی کز خطا صواب آید صواب رفت وصواب آمدو نرفت خطا
خدایگان جهان شادمانه‌شدچورسید[1] طغان تکین ملك نسل آدم وحوا
چنانکه هفت فلکرا بود[2] بهفت اختر دهد بهفت عطا هفت کشور دنیا
نفاذ امر شهنشاه مشرق و مغرب خدای داند تا از کجاست تا بکجا
درخت‌دولت شه اصل‌رست وفرع رسید زروی صخرهٔ صما ببر ترین سما
زبر ترین سمابانگ کوس دولت شاه بگوش صخره صما رسیدو[3] شد شنوا
زسور شاه خبر داد باغ را مه مهر[4] زشاخسار هوا زرفشاند بر صحرا
هوای شاه کند زرفشان رعیت را چنانکه شاخ شجر گشت زرفشان ز هوا[5]
روا نداشته اند اهل دین هواداری مگر هوای شه دادگر که هست روا
خدایگا نا دادتو دست جور و ستم ببست و خلق گشادند دست را بدعا
ستم نماند وستمکاره نیزو سرکش هم بتیغ تو چو قلم شد سرسران[6] بهوا
متابعان تو مانند وبس چنین بادا منازعان ترا گوشمال داد قضا
بر آسمان کمر تو امان گسسته شود اگر برهنه کنی تیغ آسمان سیما
ترا بسایهٔ یزدان همیزنند مثل که دید سایه‌که خورشید را بود همتا
بنور تابش خورشید خامها بپزد بسوختی طمع خام در دل اعدا

---

۱ - درنسخه‌م - خورسند . ۲- درنسخه‌م - دهد بهفت اختر . ۳- درنسخه‌م - رسیده و شنوا
٤ - درنسخه‌ع وم- مه تیر . ٥ - درنسخه‌ع وم- چنانکه کرد زرافشان زشاخسارهوا . ٦ - درنسخه‌ع - بقفا - درنسخه‌م - که تیغ تو چو قلم زد سرسران زقفا .

بتیغ گیرد خورشید بر و بحر زمین　　کند زبانه[۱] بکوهان کوه بر پیدا
همه مصاف تو با کوه پیکران باشد　　بتیغ اگر تو نه خورشیدی این مصاف چرا
بدست عدل در فضل کرد گار گشای　　که هست عدل ترا فضل کردگار جزا
همیشه تا ملکانرا بتاج و تخت و نگین　　بود تفاخر و زین هر سه هست فخر سزا[۲]
بتخت باش سلیمان بتاج افریدون　　بزیر مهر نگین تو گنبد خضرا
تو بادی از ملکان پیر عقل برنا بخت　　که پیر سوزنی از مدحتت شود برنا
پناه عالمی و پادشاه عالمیان　　پناه دیر فنا باش و شاه دیر بقا

در مدح سلطان رکن الدین

خدایگان جهانرا خدای داد عطا　　شهنشهی زشهنشاه زادهٔ والا
خدایگان بعطائی که از خدای گرفت　　چه گنجها که بخلق خدای داد عطا
قلج قراخان پیوند ارسلان خاقان　　که جست و یافت کنوز و دفاین صحرا[۳]
خدایگان جهان شاه شرق رکن الدین　　کز وست شهر سمرقند جنت دنیا
زنور طلعت او فر ارسلان خانی　　همی شود چو خیال اندر آینه پیدا
بداد ملک سمرقند چون بهشت نشست　　بپادشاهی دنیا بپشت[۴] هر دو نیا
یکی نیا ملک بی نظیر افریدون　　دوم نیا ملک افراسیاب بی همتا[۵]
زگاو سار فریدون بمارسارچه کرد　　بتازیانه همان کرد شاه در هیجا
بتخت ملک چو افراسیاب شاه نشست　　بامر و نهی جهان کامران و کامروا
چنانکه گوئی افراسیاب کرد نمود　　بتیغ مردی گاه نبرد بر اعدا
بدان عالم نیکان شدند از هیبت　　زشاه عالم بدرا چو بد رسید جزا
کمر بخدمت شاه جهان همی بندند　　ملوک روی زمین چون بر آسمان جوزا
سپهر در کمر بندگان شه نگریست　　که شد چو تاج مرصع بلؤلؤ لالا

۱ ـ در نسخهٔ م ـ زمانه . ۲ در نسخهٔ م ـ ترا . ۳ ـ در نسخه ع ـ که یافت هر چه همی خواست از خدای عطا. در نسخهٔ م ـ که جست یافت شد آن یافتن کنون صحرا . ٤ ـ در نسخهٔ م ـ بشبه هر دو نیا. ۵ ـ در نسخه ع و م ـ این بیت اضافه شده :　بقسم عدل بکردار شاه افریدون　　جهان سپر بشه زادگان جدا بجدا

ملك زدریادرخشکی اوفتادو بگفت ستارگان من از دربه و من از دریا[1]
بمن اشارت کن تابسازم اندر وقت نثار جشن ملکزاده را چنانکه سزا
خدایگانا فرمای تا نثار کنند فلك کواکب دری و بنده دژثنا
نثار سوزنی پیر اگر قبول افتد از آن قبول شود پیر سوزنی برنا
سزاست ایکه تراعقل پیروبرنابخت که پیرو برنا برتو ثنا کنند ودعا
بقای تو بدعا خواهم ایملك زملك که هست عالمرا دربقای تو ابقا
برس بکام دل ایشاه زود و دیر بزی
زگردش فلك زود گرد دیر بقا

در مدح قلج تمغاج خان

بسعد اختر میمون مظفر گشت بر اعدا قلج تمغاج خان مسعودرکن الدین والدنیا
قلج تمعاج خان مسعودرکن‌الدین والدنیا بسعد اختر میمون مظفر گشت بر اعدا
مکرر کردم این یك بیت وهربیتی مکرربه بمدح خسرو منصور کرار صف هیجا
صف هیجا نخواهد دیدگرممکن بوددیدن بجز غمراو خورشید می‌نهادی شاه راهمتا[2]
زتیغش یاغی‌وطاغی‌دل آوارند وسرگردان ازینجا تا بقسطنطین و جابلقا و جابلسا
شه غوغا بر غوغا شکن کز سهم[3] تیر او بنات النعش برگردون[4] وپروین بشکندغوغا
چوبازعدل و انصافش کند صید ستمکاران بخندد کبك برشاهین بگرید قمری ازعنقا
زافریدون و ازافراسیاب آن پردلی ماند که آمد از فریدون فرشه افراسیاب آسا
گذشت ازآب جیحون بانکوخواهان‌و بدخواهان بتیغ آبگون جیحون دیگرراند بر صحرا
جهانگیروجهاندارا‌ست‌چون‌دارا واسکندر جهانراگیرد ودارد چنو اسکندر و دارا
نه‌دارا‌داشت این یاراونه اسکندراین‌زهره که شاه خسروان‌داردزهی زهره‌خهی‌یارا
بحرق وغرق نزدیکند بدخواهان شاهنشه زتاب سینه با دوزخ ز آب دیده بادریا

---

۱ ــ در نسخه ع : درنه. ۲- درنسخه ع ــ بجز خور در جهانگیری ندیدی‌شاه‌راهمتا. ۳ - درنسخه‌م- کز تیر وسهم او . ٤- درنسخه‌م- برگردون و پروین .

صراط وسهم دوزخ‌را چراپنهان کند دهری … چو بردریا نمودار صراط از تیره شد پیدا

ایا دریای موج انگیز دیبا رنگ تیغ تو … که‌هست آنگوهرازدریاورنگ‌ازگنبدخضرا[1]

نگین آرایش آنرا سزد در خاتم شاهی … خود آن‌زیرنگین‌تست‌اگرخضراست‌یاحمرا[2]

زهی سودای بیهوده که بود اعدات رابرسر … که‌ناگشته سبك گردن‌زسر بیرون‌نشد سودا

بجباران عهد خویش بنمودی زفضل حق … چو برفرعون و برفرعونیان موسی یدبیضا

شودعالم چنان معمور ازانصاف توکاسان … توان از بلخ با می شد ببام مسجد اقصی

ستانی تخت سلطان رازنا اهلان باهلیت … که جان پاك سلطان‌خواندبرتومرحبا اهلا

جهانداری مسلم شد بتو کسبی و میراثی … هم ازشمشیر وازبازوهم ازاجداد واز آبا

زحدبندگی هرکو تجاوز کردو عاصی شد … زشمشیرتویك‌پیکردوپیکرگشت‌چون‌جوزا

نه سلطانی[3] بمه‌مانی‌چومه‌داری بسی‌منزل … بهر منزل‌که بخرامی تو آن منزل شود زیبا

نگویم‌شبه‌وکفوت‌نیست‌کاین‌کفراست‌اگرگویم[4] … که شبه‌وکفراگرداری شه اشباهی و اکفا

جهان‌کل‌ملك‌تست‌ایشاه‌خوبان‌کان‌افریدون … چوافریدون‌بفرزندان‌براز‌کل[5] می‌کنی‌اجزا

هماآسای برما بخت‌توچون سایه‌گسترشد … رعیت سایه پروردان بدند از پیرو ازبرنا

بدانایان و نادانان رسید از گنج تو ثروت … ثنا و مدح توشد ورد هر نادان و هر دانا

امام‌اهل‌حکمت انوری را دیده روشن شد … بدیدار تو وز گرد رهت پر نور چشم ما

سخنور[6] سوزنی‌بارشته و سوزن همی‌آید … بخدمت تا بسلك آرد زخاطر[7] لؤلؤ لالا

دعاگفتی ثناخواندی بصد موقف زدی زانو … کزین خدمت اجازت یافتی از مجلس اعلا

بقای مجلس اعلا خداوند جهان بادا … جهانداری بر او باقی جهانرا تا بود ابقا

دل شاه جهان جفت طرب بادا وفرد از غم … زهرروزی‌که بافرد است تاآنروز بی‌فردا

---

١ - درنسخه - که هست از گوهران دریا چو زاختر گنبد خضر . ٢- در نسخه م - یا صفرا .
٣ - درنسخه‌ع - همی مانی بمه زیرا . ٤ - درنسخه‌ع - بل‌گویم - درنسخه‌م - کان‌کفرست اگر گویم.
٥ - درنسخه ع - مران‌کل‌راکنی اجزا . ٦- درنسخه‌م - سخن درسوزنی. ٧ -درنسخه‌م. بخاطر .

خدایا مرا دریاب

ای نکودارنده تا اندر جهان داری مرا — بر نکونامی نگهدار و نکوکاری مرا
چون طریق خوب کرداری به است از هر طریق — برمگردان از طریق خوب کرداری مرا
چون بهر کاری بحق یاری[1] گر خلق توام — برمن از خلقی بداندیشنده یاری مرا
نام من چون صاحب عادل[2] عمر خوانند خلق — دوردار از جور گردون و زستمکاری مرا
تا بود باقی طریق سنت همنام من — برسبیل[3] سنت همنام من داری مرا
تا بود ز انصاف من خلق تو اندر خواب خوش — خود کرامت کن زخواب غفله بیداری مرا
تا نه از خود بینم از فیض[4] تو بینم جاه خویش — دور دار از خویشتن داری[5] وجباری مرا
پادشاها بنده‌ای عاجز تر از هر عاجزم — از تو هست این برسر خلق تو سالاری مرا
تا بعماری درون بنشینم و ره پیش کرد — چون سماری گشت از آب دیده عماری مرا
از جگربندان خود گشتم جدا با درد دل — کرد تیمار جگربندان جگرخواری مرا
برسر ایشان گهرباریدم از کف تاکنون — از بن مژگان پدید آمد گهرباری مرا
بی ضیاء الدین روشن رای و بی اولاد او — مینماید جملهٔ روشن جهان تاری مرا
دردل ودردید شوق نورسان[6] نوخطم — آذر برزین نهاد و ابر آزاری مرا
شد دلم غمخوار فرزندان[7] و دلبندان خویش — نامده از کس بگیتی درغم وخواری مرا
زندگانرا غم همی خوردم نبود آن غم تمام — تا بغمخواری درافزودند غمخواری مرا
چون ز بیماری برستم مرگ فرزندی رسید — تا که از سر تازه دارد رنج و بیماری[8] مرا
چرخ زنگاری بشادیهای من میبرد[9] رشك — زنگ غم بر دل نهاد این چرخ زنگاری مرا
غنچهٔ گل را که چون وی نی بگلزار بهشت — زار کار من که باید[10] دید گل زاری مرا

۱- در نسخه م - یاری ده کارمنی. ۲- در نسخه‌م - عادل همی خوانند خلق. ۳- در نسخه ع- بر طریق.
۴ - در نسخه‌م - از وصل. ۵- در نسخه‌م- خویشتن بینی. ٦- در نسخه ع - نورسان او همی-در نسخه‌م- نور روی او بود- ۷ - در نسخه ع و م- دلبندان و فرزندان خویش. ۸ - در نسخه ع- تا ز سر تازه در آرد رنج بیماری مرا در نسخه‌م- تا نماید تازه دردو رنج بیماری مرا. ۹- در نسخه‌م- بر بردرشك. ۱۰ - در نسخه ع- که نا یدید گلزاری مرا؟- در نسخه‌م- که دامن کرد گلزار مرای.

باچنین جاه وچنین حشمت که من دارم کنون نیست لایق اینچنین درد و چنین زاری مرا
تاجدا ماندم از آن قوت وغذای جان خویش اشك یاقوتی شدست و روی دیناری مرا
از پی دینار ویاقوت سرشك و روی من کرد خواهد خسر و عادل خریداری مرا
پادشا سنجر خداوندی که هر کو را بدید فال زد بر فرخ و فرخنده دیداری مرا
تا به پیش تخت او گویم ثنا و شکر او کرد گارم دل قوی دارد زبان جاری مرا
خوب گفتاری کنم از خلق تو در پیش وی زانکه او دادست جاه از خوب گفتاری مرا
راحت سلطانی و دهقانی و بازاریم چون بود در پیش تختش تیز بازاری مرا
آن کنم باخلق تو یارب که اندر روز حشر ناید از کردار من رنج و گرفتاری مرا
مر رعیت را سبکباری همی خواهم ز شاه تا که در روز جزا باشد سبکباری مرا
تکیه برامید فضل تست وبس ای کردگار
تا بری با عز و با اقبال باز آری مرا

در مدح سلطان سنجر

عزیز دین ودنیا کرد و جاه افزود صاحب را شهنشاه جهان سنجر معزالدین والدنیا
خداوند جهانداران که کمتر بندگان دارد به ازجمشید وافریدون به ازاسکندر ودارا
بجان و جاه خلعت داد و بنوازید از گیتی بیدکردن بدو گیتی ندارد زهره و یارا[۱]
باعلی حضرت سلطان کمین[۲] شدصاحب عادل کمین[۳] حضرت اعلا خداوندی بود والا
بملك مشرق وچین صاحب عادل بهر وقتی چوشمس مشرقی بوده‌است روزافزون وسربالا
حسود جاه اودایم چو شمس مغربی بوده بچهره زرد و تن لرزان ز کید گنبد مینا
ایاصدری که بر گردون جاه وحشمت ودولت چو خورشید جهان افروز وروز نو شده پیدا
بجاه و حشمت و دولت فلك همتای تونارد بدان معنی که خورشیدی وخورشیداست بی‌همتا

---

۱ - درنسخه م - این بیت اضافه شده است :
کرا سلطان سلطانان بجان وجاه بنوازد بیدکردن بروگیتی ندارد زهره و یارا
۲ و ۳ - درنسخه م - مکین -

توئی آن صاحب عادل[1] که یك جزو از علوم تو نبد مر صاحب ری را و کس چون او نبد دانا
توصاحب عدل و صاحب علم و صاحب دولتی الحق بعدل و علم و دولت هست بر تو صاحبی زیبا
بدان معنی که همنامی تو با فاروق میکوشی که تا مر سنت او را بهنامی کنی احیا
بعدل اندر از اینسانی وزان سیرت بجود اندر که دست بخل را داری شراب ازدست بو یحیا
گنه بر خاطرم باشد که ار جود تو نندیشد که وصف کف رادتو کند دریا و کان حاشا
هر آن چیزی که از دریا و کان خیزد بدشواری ببخشد کف تو آسان چه از کان وچه از دریا
بدی درخلقت و خلق تو بیشك نافرید ایزد نگهدار تو بادا ایزد از چشم بداعدا
همی تا باد و ابر تیر وینسان شاخساران را کند پاشندهٔ دینار و بر پوشنده در دیبا
چودینار خزانی با دو چون دیبای نیسانی رخ اعدای[2] تو زرد و سر احباب تو خضرا
همی گویند کز سودا نباشد آدمی خالی بجان حاسدانت آرد[3] اندوه و تعب غوغا
مبادت یکزمان جان ودل از لهو ولعب خالی جز ازعیش پری رویان مباد اندر دلت سودا
مهیا باد عیش تو مهنا باد بر عشرت برت با یار سیمین بر کفت با ساغر صهبا

در مدح نصیر الدین

عاشقی شد رسم وراه و سیرت و آئین مرا هر که بیند بیند این را بامن و با این مرا
رنج فرهاد است برمن عاشقی را گاهگاه کامرانی خیزد[4] ازمعشوق چون شیرین مرا
عاشقم بر روی خوب آنکه با دیدار او آسمان داداست روی از اشك چون پروین مرا
دیلمی موئی که بی جنگ وجدل هر ساعتی بر دل وجان ازسر مژگان زند زوبین مرا
چهر او چون بوستان درماه فروردین درست[5] دیده بی بستان او چون ابر فروردین مرا
لعل در آگین او شکر فروشد وانگهی خود بدان شکر خریداری کند تعیین مرا
درّ ناسفته بها خواهد هزار از جزع من تا فروشد یك شکر زان لعل در آگین مرا

۱ـ در نسخه م ـ که بازعدل وانصافت . ۲ ـ در نسخه ع ـ بدخواه . ۳ ـ در نسخه ع ـ بجان حاسدت آورده اندوه وتعب غوغا ـ در نسخه م ـ بجان حاسدت آورده اندوه و تعب غوغا . ٤ـ در نسخه م ـ خسرو
۵ ـ در نسخه م ـ چهرهٔ چون بوستان درماه فروردین وراست.

بر گل و نسرین زعنبر بندد آذین ای عجب[1]   وانگهی نظار گرداند بر آن آذین مرا
سوخت و پژمرده کرد آن بستن آذین او   چون بر آتش عنبر و بر باد[2] ری نسرین مرا
چین زلف وتابش رخسار آن خورشید چین   با دلی پرتاب کرد و با رخی پرچین مرا
گرد گل پرچین همی بندد زمشك و غالیه   تا ببندد راه گلچیدن بدان پرچین[3] مرا
آن خداوندی که در راه ثنا و مدح او   تازه گردد هرزمانی گلشن و گلچین مرا
وان هنرمندی که صدر دین و دنیا گویدش   نیك یا رونیك رائی ای نصیردین مرا
ملك آرائی که گوید ملك شاه شرق وچین   كلك میمون نصیرالدین دهد تزیین مرا
خسرو ترك وعجم گوید که از تدبیر او   بنده گردد صد چوشاه زاول وغزنین مرا
ورمن ازکلك نصیرالدین فرستم نامهٔ   انقیاد آرد بدان قیصر ز قسطنطین مرا
تخت[4] میگوید بدان کاندر خور پای ویم   ازبلندی سرهمی ساید بعلیین مرا
مرکب اقبال گوید تند بودم تا کنون   ازپی ران وی آوردند زیر زین مرا
جود گوید تا که معن وحاتم وافشین شدند   کف او بوداست معن وحاتم وافشین مرا
ای خردمندی که تا بفزایدم هوش و خرد   جز ثنا ومدح تونکند خرد تلقین مرا
هرمدیحی راکه آن اندر خورتحسین نبود   از توحاصل گشت هم احسان وهم تحسین مرا
تا عروس[5] طبع من شد جلوه گر برصدر تو   دست ودامن پرشد ازدستی و از کابین مرا
زانکه داماد عروس طبع من اول توئی   هیچ دامادی نخواهد آمدن عنین[7] مرا
از ثنای تست نزد مهتران روزگار   حشمت وجاه وشکوه وحرمت وتمکین مرا
همچو قمری طوق منت دارم از احسان تو[6]   صید کرده جودواحسان توچون شاهین مرا
نرمی سنگ قدم سنگینی خلق ترا   هست درتو اعتقادی راست چون شاهین مرا
بامدادان تکیه گه بر گوشهٔ کیوان نهم   هرشبی کز آستان تو بود بالین مرا

۱- درنسخه‌م - وین عجب . ۲ - در نسخه‌م- باددی . ۳-درنسخه‌م - این بیت اضافه شده‌است:
راه گل‌چیدن گران پرچین ببندد بسته نیست   راه مدح نایب دستور شاه چین مرا
۴-در نسخه ع - تخت خود گوید. ۵ . در نسخه ع وم- تازده جلوه عروس طبع من برصدر تو . ۶ - در نسخه م- از انعام تو . ۷ - این بیت در نسخه ع نیست.

تا بسازم سرمه‌ای از گرد سم مرکبت عالم روشن نبیند چشم روشن بین مرا
تا بود برسینه من رسته مهر خدمتت دهر کین‌توزنده کی بیند بچشم کین مرا
تافلك[۱] داند که ازمن نیست این دوران من تازمین گوید[۲] که ازمن نیست این تسکین‌مرا
من دعاگوی توام زین‌روترا خواهم بقا وین زمین واین فلك گوینده آمین مرا
تا بحین حشر ایزد مر ترا عمری دهاد
این دعا بادا اجابت گشته‌اند رحین مرا

در حسب حال خود گوید

چوشست گشت کمان‌قامت‌چوتیر مرا چوشست راست‌بر آمدبهار وتیر مرا
چوتیر کان‌زکمان ازگشاد شست پرد پریدعمروکمان‌گشت‌وشست تیرمرا
زشست‌زلف‌کمان ابروان و تیرقدان نماند بهره و حظ و نصیب وتیر مرا
چوتیر محترقم زآفتاب وباپیری فتاده کار چو با آفتاب و تیر مرا
تحیراست چوازدیدن ستاره بروز ز دیدن قمر اندر شبان تیر مرا
چنان بنور دوچشمم رسیده نقصانی که جز سها ننماید مه منیر مرا
کنون‌دوچشم‌مرالاله‌وزریکی است چراکه عارض چون لاله‌شد زریرمرا
بفحش‌وهزل‌جوانی به‌پیری آوردم که هیچ شرم نبود از جوان وپیرمرا
یکی‌به دونه بر آمد شمار طاعت من بر آمد از گنهان مبلغ خطیر مرا
بفسق وعصیان اندر تف سعیر شدم که دم نشد زندامت چو زمهریر مرا
بسی‌گناه صغیر وکبیر کردم کسب که نزکبیر خطر بود و نز صغیر مرا
بهر صغیر عذابی کبیر را اهلم اگرنه عفو کند خالق کبیر مرا
زپادشاه ودبیراست شروخیر نویس[۴] که یك نفس نبودزان واین گزیر مرا
دبیرخیرزمن فارغ ونوشته شده است هزار نامه شر از دگر دبیر مرا

---

۱ - در نسخه ع - گوید. ۲ - در نسخه‌م - داند. ۳ - این بیت در نسخه ع وم نیست. ۴ - در نسخه‌م - زپادشه دو دبیرند شرو خیر نویس.

نیامد از من خیری و دردلم همه آن　　که حق پذیرد بی خیرخیر مرا
بیك ندم[1] بپذیرد حق اربود یکدم　　زبان و سینهٔ حق‌گول حق پذیر مرا
بهـر گنـاه مشارالیه خلق شـدم　　از آنکه وسوسهٔ دیوبد مشیر مرا
نماند درهمه عالم ره بدی الاك　　هماره بوددر آن راه بد مسیر مرا
پیازنیکی من هیچگونه‌تن نگرفت　　بدین‌سزدکه بکوبند سرچوسیر مرا
چومصر جامعم از هربدی و میترسم　　از آنکه سوی جهنم بود مسیرمرا
بآب[2] فسق وفساد وخطاوجرم و زلل　　نیافریده خداوند من نظیر مرا
ورا از آنکه نگویم نظیر و نشناسم　　ز جور این تن جابر بود مجیر مرا
زدست شیطـان در پای دام معصیتم　　جز او نباشد ازین دام دستگیر مرا
زرفتن در سلطان بکسب کردن زر　　نگاه دارد سلطان بی وزیـر مـرا
چنانکه دایه دهد انگبین‌وشیربطفل　　دهد زکوثر فضل انگبین وشیر مرا
درآفرینش خود چون نگه‌کنم گویم　　سرشته شد زبدی مایهٔ خمیر مرا
تنور عفوتو گرم آمدای خدای ودود[3]　　بدست‌توبه شود بسته یك‌فطیر مرا
گمان‌من‌بتواست آنکه عاقبت نکنی　　نه از قلیل عقوبت نه ازکثیر مرا
نقیر و قطمیر از من‌گناه اگر بودی　　مکن‌خطاب زقطمیر و ازنقیر مرا
زنفس خود بنفیر آمدم تورس فریاد　　زنفس من که نفس آمد از نفیر مرا
من ار بمیرم شمع ضمیر من نمرد　　که‌چشم‌دل‌بود ازنور اوقریر مرا
زبحر[4] جـرم نمانـد اثـربـرحمت تو　　اگربود ز ثری جرم تا اثیر مرا
اگر بظاهر در ظلمتم ز جرم وزلل　　زنور دین توشعله است‌درضمیر مرا
بوقت مرگ چوبا دیو کارزار کنم　　توباش تانبرد دیو دین نصیرمرا
دم از ندم چو برارم ز قعر سینه بلب　　مران بسوی دولاب دوزخ قعیر مرا
بمن فرست بتسلیم‌وقبض‌جان ملکی　　که ازسلامت ایمان بود بشیر مرا

۱- در نسخه م - یك دمم . ۲ - در نسخه‌ع - بباب . ۳ - درنسخه م - ای خدای ودود . ٤ - در نسخه ع وم ـ زجرم .

بزیرخاك ملقن تو باش وقت سوآل — که تا صواب رود پاسخ نکیر مرا
رسول گفت امیر سخن بود شاعر — بدین قصیده سزد خوانی ار امیر مرا
امیراگربود از اهل تیغ وتاج وسریر — زفضل تاج ده وازخرد سریر مرا
تو دارتیغ زبان مرا چنان جاری — که گاه نظم نداندکس ازجریر مرا
چو سوزنی لقب آمد زحر نارسقر — برون‌جهان‌چوسرسوزن‌ازصریر مرا

زمن بجد شبیروشبرسلام رسان
بحشرباشبرانگیز وباشبیر مرا

درموعظه ونصیحت

دراین جهان که سرای غمست وتاسه‌وتاب — چوکاسه بر سر آبیم و تیره دل چوسراب
خراب عالم وما جغدوار و این نه عجب[2] — عجب از آنکه نمانند جغد را بخـراب
بخواب غفلت خفتیم خورده شربت جهل — که تا شدیم زبیدار فتنه بی خور وخواب
کباب آتش حرصیم وآن ز خامی ماست — حقیقت است که هر خام را کنند کباب
کتـاب خویش نخوانیم و زوعمـل نکنیـم — که نا گزیر ستایندمـان ز اهل کتاب
بحرص خواسته ورزیم تا شود بـر ما — وبال خواسته چونانکه موی بر سنجاب
تقی وعاقبت‌انـدیش نیست از ما کس[3] — ازین شدیم سزاوار گونه گونه عقـاب
عقاب طاعت ما باز مـانده از پـرواز — شدیم صید معاصی چو کبك صید عقاب
همه طریق صـواب از خطـا همیدانـم — گرفته راه خطائیم وباز مانده صواب
عنان زطاعت حق تافتیم و بـر باطـل — بر اسب معصیت آورده پای را برکـاب
اگر خدای تعالی حساب خواهد وبس — بس است ما را گر عاقلیم شرم حساب
که دست طاقت آن گرملك نهد بر ما — گرانترین گنهی را سبکتریـن عـذاب
همی پزیم همه درتنور چوبین نـان — همی بریم همه جامه برتن از مهتاب

---

۱ - درنسخه ع ـ امیر گرکه بود اهل . ۲ـ این بیت درنسخه ع نیست - ۳ ـ در نسخه‌م ـ کس‌ازما.

دماغ ما ز خرد نیستی اگـر خالی   نرانده ایمی گستاخ وار جز بخلاب
درین جهان که دودم بیش نیست مایه عمر   درنك سود ندارد چو دم بود بشتاب
از آن چه به که یکی زین دودم بتوبه زنیم   چو باب توبه نه بستست ایزد تواب
شدیم جمله بگرداب معصیت گردان   که هم امید خلاص است و هم ز غرق بآب
دودیده را زندم سیل بار باید کرد   بر آن امید که سیلاب می کند گرداب
بآب دیده بشوئیم نامه عصیان   که هست نامه عصیان چوریم خورده بتاب
اگر به نسبت سلمانیم ز روی پدر   نسب چو سود چو گوید فلك فلاانساب
که تا بسیرت سلمان شوم دعائی کن   مگر دعای تو در حق من شو ایجاب
بحکم ایزد وهاب تا بخواهد داشت   سپهر روشن دوران بگرد تیره تراب
چه بوتراب وجنید وشفیق[3] و شبلی باش   دو دیده[4] بره فرمان ایزد وهاب

درود باد زما و تو بر رسول خدای
فزون ز ذره خورشید وقطره‌های سحاب

درمدح سلطان مسعودبن الحسین

بر آمد زبرج حمل آفتاب   بنظاره جشن مالك رقاب
بر آن تابمنظر[5] چوبیند چودید   شهی دید بر تخت افراسیاب
چو افراسیاب ملك نام جوی   چو افراسیاب ملك کامیاب
چوافراسیاب ملك در شکار   چو افراسیاب ملك در شراب
مراورا بشاهی و شهزادگی   بافراسیاب ملك انتساب
شهنشاه مسعودابن الحسین   بحق وارث مسند و گاه باب
شه شرق کز بخت مسعود اوست   سعادات ایام را فتح باب

---

۱ ـ درنسخه‌م ـ نرانده اعمی گستاخ وار خر بخلاب ۲ـ درنسخه‌ع ـ ملك . ۳ ـ در نسخه‌ع ـ شفیق بلخی باش . ٤ ـ درنسخه‌ع وم ـ رونده . ٥ـ درنسخه‌م ـ بران تا زمنظر چه بیند چه دید .

چو تمغاج خان جد و جد پدر　　به تمعاج خانی بسوده رکاب
سرشت و نهاد وی از خلق و خلق　　زانصاف صرفست و از عدل ناب
بانصاف او شاخ آهو بره　　زشیر ژیان بر کند چنگ و ناب
ز بیداری دیدهٔ عدل او　　رعیت ستم را نبینند بخواب
ستم منهزم باشد از عدل او　　بمانند سایه که از آفتاب
ز بالای منبر چو گویا شود　　زبان خطیبان شیرین خطاب
شود هر دعائی که بر وی کنند　　بآمین روح الامین مستجاب
زهی رکن دنیا و دین خسروی　　که آباد کردی جهان خراب
بر ابنای دنیا و دین داوری　　مبین سوآل و مبرهن جواب
ببخت جوان و بتدبیر پیر　　بعزم درست و برأی صواب
جهانگیر شاه و جهاندار باش　　مبادت ازین دار و گیر انقلا
ز عدل تو در اعتدال هوا　　صبا بر گشاد از رخ گل نقاب
بتان بهشتی باردی بهشت　　یکایك برون آمدند از حجاب
چو اکرام و افضال تو بیکران　　چو انعام و احسان تو بیحساب
بجشن همایون میمون تو　　چو گشت آفتاب از حمل گرم تاب
همائی شود عدل تو کز هوا　　شود سایه دار سر شیخ و شاب
در ایام ملك تو چشم کسی　　نبینند گریان جز آن سحاب
زانصاف و عدل تو رعداست و بس　　غریوان و نالان چه رعد از رباب
چو رعد و ربابند در جشن تو　　غریوان شده نای و نالان رباب
گر از برق آتش جهد زان جهد　　که تا دشمنت را کند دل کباب
کباب دل دشمنان ترا　　بنوشند از بدگواری کلاب
گل چهره دوستدارانت را　　عرق زاید از گرمی دل گلاب
سزد در مدیح تو چون عنصری　　برشته کشد سوزنی در ناب
چو حزم تو و عزم تو تا بود　　زمین را درنگ و فلك را شتاب

درنگ زمین و شتاب فلك   بطول بقای تو دارد مآب

کتاب بقای تو مطوی مباد
اگرطی کند این و آن را کتاب

در مدح سلطان مسعود ثانی

ای بتاج و تخت شاهی وارث افراسیاب   گرد فتح و نصرت از نعل سم افراس یاب
از تجمل نعل زرین ساز مر افراس را   کز تجمل نعل زرین ساختی افراسیاب
عکس ماه نو فلك بر آب دریا افکند   تا بمه منعل شوند از بهرتو افراس آب
چشمهٔ آب حیات دشمنانت خشك شد   زاب دریا رنگ تیغ توکه خون دارد حباب
پادشاه مشرقی [1] تیغ جهانگیر تو هست   خونفشان چون از قراب صبح تیغ آفتاب
آفتاب از اختران مالك رقاب ارهست [2] و نیست   بیگمان باری توئی ازخسروان مالك رقاب
تیغ برکه [3] آزماید وی توبرکه پیکران   وی کند لعل ازدل سنگ و توازروی تراب
دست فرمان تو نافرمانبرانرا دور کرد   سرز گردن جان زتن دست ازعنان پاازرکاب
خسرو مسعود ثانی شاه مسعود اختری   اختر و نام ترا باسعد اکبر فتح باب
چون توشاهی از نژاد شاه وخاتون جهان   آدم و حوا نزاد از هیچ مام و هیچ باب
منصف وعادل شهی ذات ترا ایزد سرشت   زافرین محض واز انصاف صرف وعدل ناب
گر بعدل تو زیوز آهو بنالد برکند   کلبتین شاخ آهو از دهان یوز ناب
خلقرا ز ایزد عطائی گر عطاهای ترا   خلق برخود بشمرند الحق نیاید درحساب
هم تو برحقی وهم خاطب اگر در حق تو   از بر منبر کند برتو عطاء الله خطاب
بخت بیدار تو دارد مرعیت را چنانك   دایه طفل نازنین را شیر خوار وشیرخواب

---

۱ ـ در نسخهٔ ع: بادشاه شرقی و . ۲ ـ درنسخهٔ ع : ارهست نیز . ۳ ـ درنسخهٔ ع : برکوه آزماید او

سوزنی را سوزن خاطر بسلك مدح تو — گر بهر حرفی در آرد دانهٔ در خوشاب
در خجالت باشد از طبع سخن پیرای خویش — تا خوش آید یا نیاید شعر او بر شیخ و شاب
در ثناش و در دعاش ار چند نسیانست و سهو — هم ثنا و هم دعا مسموع باد و مستجاب
کمترین پرده سرای کاخ و ایوان تو باد — این مشبك خیمهٔ سیماب رنگ بی طناب
دشمنان ملك تو زین خیمهٔ سیماب رنگ — همچو بر آئینه سیمابند اندر اضطراب
طاق درگاه سرای تست محراب ملوك — هر که روی آرد برین محراب روی از وی متاب
دیده دریا با دو دل دوزخ بداندیش ترا — تا چو فرعون لعین هم غرق گردد هم بیاب
عالم از عدل تو آباد است و شاه عالمی — تا تو باشی شاه عالم کی شود عالم خراب
خلق عالم ز آفرینش همچنان چون بود و هست — تا بباد و خاك و آب و نار دارند انتساب
آبرا لطفست و صفوت نار را نور و ضیا — خاك را حلم و درنگ و باد را خشم و شتاب
تا نباشد در عبارت منقلب چون مستوی
مستوی باب فتحت را مبادا انقلاب

درمدح علی بن الحسین ذوالفقار

ای بپیروزی گرفته ملکت افراسیاب — آفتاب ملکی و ملکت چو ملك آفتاب
شرق تا غربست ملك آفتاب و ملك تو — آن او با انقلاب و آن تو بی انقلاب
نور قرص آفتاب از نور رای تست کم — بیش باشد لشکرت از ذره های بیحساب
آفتاب چرخ بر انجم شهنشاهست و تو — بر ملوك عصر شاهنشاهی و مالك رقاب
از قراب صبح تیغ آفتاب از حرب شب — چون بر آید تیغ تو چونان بر آید از قراب
گرچو تیغ آفتاب آن تیغ بر کوهی زنی — کوه تا کوهان گاو آن زخم را نبود حجاب

---

۱ – در نسخهٔ ع – این بیت اضافه شده :
جاودان بادی بعالم پادشاه و کامران — خاك حلم و بادشوکت آب لطف و نار تاب
۲ – در نسخه ع – مستوی باب فتحت را . . . ۳ – در نسخه – دارد . ۴ – در نسخه ع شرق ۵ – در نسخه ع. این بیت اضافه شده
آفتاب از خاك زر سازد باقبال تو تا — بادپایان ترا از زر بود نعل رکاب

جز بپیروزی نتابد بر همایون چتر تو — آفتاب از خیمهٔ پیروزه رنگ بی طناب
سایهٔ یزدان توئی و آفتاب ملك تو — خلق یزدان از تواند انصاف جوی‌وددادیاب
ز آفتاب وسایه کس‌را نیست درگیتی گزیر — کافتاب وسایه ار نبود جهان گردد خراب
سایه‌ای زان سایه پروردند خلق از عدل‌تو — آفتابی وز تو عالم راضیاء و نور و تاب
آفتاب بخششی و سایهٔ بخشایشی — زافتاب وسایه پرسیدم همین آمد جواب
آب ملك از ذوالفقار آبدار تست و نیست — هیچکس‌از ملك داران همچو توبافرّ و آب
نور جرم آفتاب چرخ پوشیده شود — ازسحاب ارپیش نور روی او آید سحاب
آن علی کزعکس لمع ذوالفقارش برفلك — آفتاب از بیم خون آلود رفتی چون‌شهاب
گر بایام تو بودی چون تو بنشستی بملك — از برای تهنیت یا از برای فتح باب
ذوالفقار خود بهم نامی بپیش تخت تو — تحفه آوردی بخون دشمنانت داده آب
ذوالفقاری نسبتی ایشاه و نوحی گوهری — همچنین دانم ترا شاها بروی مام و باب
عمر تو خواهم چو عمر نوح واندردست‌تو — ذوالفقاری از کمرگاه عدو برده کباب
ملك داریرا بهم دردست توشاهنشهی است — ذوالفقاری انتساب و ذوالفقاری اکتساب
ملك داریرا شه افراسیابی شرط نیست — ملك ملك تست شاها توبهی ز افراسیاب
حضرت از جاه تو یابد حرمت ام القری — منبر از نام تو باید رفعت ام الکتاب
گفت چون خاطب علی‌بن‌الحسین ذوالفقار — از نیام آهخته گردد ذوالفقار بوتراب
شادباش ای آفریده آفریننده ترا — ز افرین صرف و ازاحسان محض‌ولطف‌ناب
از دعای شیخ و شاب از آفت دوران پیر — درامان بادی توای اصل امان شیخ وشاب

---

۱ ــ در نسخه ع ــ کافتاب و . ۲ ــ درنسخه ع ــ کزعکس تاج وذوالفقارش . ۳و۴ ــ در نسخه ع ــ ذوالفقار . ۵ ــ در نسخه ع ــ ملك‌داریرا شدی افراسیاب وشرط نیست .

در مدح شمس الملک

سوی ختا بسفر شد بعزم و رأی صواب　　بدفع شر حشم شاه شرع با اصحاب
ز پادشاه ختا جست عدل نوشروان　　چو یافت آنچه بجست آمد از خطا بصواب
امان خطهٔ اسلام بود ز اهل خطا　　درآمد و شد او از مسبب الاسباب
چو سنگرا نتواند گزید و بوسه دهد　　کسی که باشد دعوی نمای معنی یاب
کمر چو نتوان بستن بجاهد الکفار　　گشاده به به‌لکم دینکم ولی دین باب
رقاب اهل هدی در طناب جور و ستم　　کسیکه خواست کشیدن کشیده شد بطناب
ملک تعالی مالک رقاب عادل داد　　که خسروانرا درطوق امر اوست رقاب
شراب عدل چشاند شکار خصم کند　　رعیت و حشم آسوده زین شکار و شراب
چو در سفر برکاب ملک عنان پیوست　　بحضرت آمد با شاه همعنان و رکاب
مراد شاه اولوالعزم از و مختص شد　　چنین بود اثر علم یا اولوالالباب
زهی نبیرهٔ برهان وسیف وشمس وحسام　　حسام حجت برهان سوآل سیف جواب
از آن حسامی وارث که سیف حجت او　　بخصم حجت بنمود و در نشد بضراب
سحاب خوانم یا شمس یا همین وهمان　　بنور زائی شمس و بکف راد سحاب
ز ذره ها که نماید بنور شمس فلک　　فضائل تو زیادت بود ز روی حساب
اگر صحیفهٔ القاب تست صفحهٔ لوح　　ستوده القاب از تست نی تو از القاب
توئی چو جد وپدر خسرو ممالک شرع　　سپهبدان تو صفدار منبر و محراب
متابعان تو از شام تا سحر بسهر　　بر اهل بدعت در حرب رستم وسهراب
مبارزانت بتیغ زبان و رمح قلم　　خضاب کرده بخون مداد روی کتاب
کجا باشهد ان لا اله الا الله　　عمل کنند درآنجا نهاده‌ای[1] نواب
ز حد چین و ختن تا بحد مصر و یمن　　بود ائمه دین را بتو مصیر و مآب

---

۱ – در نسخه ع – نشانده‌ای.

کسی بخواب نبیند نظیر تو چو بدید / که تعلم تعلیم ناظران تو خواب
بزرگواری میراث داری از اسلاف / مؤثر است ز اسلاف خیر در اعقاب
بر آل برهان شاهی بر آل سیف ملک / ترا سزاست ملکشاه اهل علم خطاب
بحشر در سر پل هر که روزنامهٔ شرع / بر آل برهان خوانده است رسته شد ز عقاب
عزیز آل دو عبدالعزیزی از دو طرف / یکی ز جانب مام و دگر ز جانب باب
عزیز مصر بخارا توئی بدین دو نسب / عزیز بادی تا مدت فلا انساب
همیشه تا خطبا نام آن عمر گویند / که هست باب ترا جد و باب او خطاب
خطیب منبر مصر ثنا و مدح ترا / فصیح باد زبان بر معاشر احباب
اگر دگر شعرا کاذبند باکی نیست / بنظم مدحت تو نیست سوزنی کذاب
ترا ز رحمت ناب آفرید خالق خلق / کجا تو باشی باشد مکان رحمت ناب[1]
بهر کجا که روی یا ز هر کجا آئی / مباد جز بطریق بهی مجئی و ذهاب

درمدح وزیر نظام الدین

شد برج حمل موکب سلطان کواکب / کز نوبتیانش بر تر بهتر بمراتب
گوئی حمل از گنبد پیروزه سلب نیست / جز مرکب پیروزی سلطان کواکب
آغاز سواریش بدو بود و ازو شد / گردان بدگر مرکب چون غازی لاعب
هر گه که شود راکب این مرکب پیروز / سی روز خرامد ز مشارق بمغارب
تا عرض دهد لشکر پیروزه سلب را / بر پشته و صحرای زمین را جل وراکب
چون گشت هوا معتدل آیند پدیدار / اشجار بگلها و باوراق عجایب[2]
بلبل چو مذکر شود و قمری مقری / محراب چمن تخت سمن فاخته خاطب
هان موسم آنست که از بوی ریاحین / بر مشك ختن خاك چمن گردد غالب
گردند سپیدار و سیه بید بمیدان / بریکدیگر از باد سحر طاعن و ضارب

---

۱ - این بیت در نسخه ع - نیست . ۲ - در نسخه ع و م - اشجار نوا در گل واوراق عجائب .

آنرا که دو بادام جهان بین بود از باد   بیند گل بادام ربـودن ز جوانب
ای باد که آری گل بادام ربوده   از بهر موالی ز سمرقند بصاحب
سلطان وزیـران ملك آل امیران   ممدوح امیران سخن حاضر و غایب
فرزانه نظام الدین کاندر صفت او   نظـّـام یداع نبود خاطی و کاذب
آرایش صد دفتر دیوان بمدیحش   بر هر سخن آرای بود لازم و واجب
از مکرمت اوست که از منقبت اوست   آرایش دیباچهٔ دیـوان مناقب
نبود عجب ار مدح وی انگیخته گردد   بـر آب روان از قلم قائل و کاتب
ای قول تو در دینی و دنیائی صادق   وی رأی تو در مملکت آرائی صائب
از ملك تو شمشیر زن لشکر اسلام   بر قیصر و فغفور نهد تاج و ضرائب
آیند بدرگـاه تو اشراف و اکابر   بر خدمت صدر تو چنان طامع و راغب
کز وجه زمین بوسی درگاه و سرایت   که برگ رباینده بیجادهٔ جاذب
داری هبت از ایزد وهاب سه نعمت   عیش هنی و طبع سخی وکف واهب
یك بندهٔ وهاب نیابند بگیتی   نایافته صد بار ز جود تو مواهب
از مائده و مشرب و بر و کرم تست   آزوامل اهل هنر طاعم و شارب
هرکس که شراب حسد وحقد تو نوشد   ساقی دهدش مژده ببرکندن شارب
با دولت والای تو اعدای نگون بخت   هستند ز پیروز شدن خاسر و خائب
از نسبت والای تو اندر چمن ملك   چون سرو سرافرازی تو هست مناسب
چون سرو سهی در چمن جاه وبزرگی   بادا علم دولت و اقبال تو ناصب[۳]
از مشرق تا مغرب اهل قلم و تیغ   بر خدمت درگاه تو بادند مواظب
نوروز جلالی و سر سال عجم بـاد   بر صدر تو میمون و براحباب و اقارب
چندانت بقا باد که ناید عدد سال   اندر قلم کاتب و در ذهن محاسب

---

۱ ـ درنسخه ع این بیت اضافه شده است .
از روشنی رأی تو خورشید خلیقت   تیر فلك ازکلك خطآرای تو تائب
۲ ـ این بیت درنسخه ع نیست . ۳ـ درنسخه ع وم این بیت اضافه شده است .
تا رایت نورانی شاهنشه انجم   ناصب شود ازمشرق ودرمغرب ناکب

درمدح نصیرالدین

ای رخ خوبت بمثل آفتاب   چون بمثل گویم بل آفتاب
هیچ شناسی تو که روی ترا   خوانده رهی از چه قبل آفتاب
روی ترا نیست بخوبی بدل   گرچه خوهد بود بدل آفتاب
شکل رخ و زلف تو گیرد اگر   بندد از مشك كلل آفتاب
وان دهن تنگ تو گوئی بنیش   جست مگر نخل عسل آفتاب
دیدن تو آب دواند ز چشم   آب دواند ز مقل آفتاب
ای بصفات رخ رخشان تو   یافته مقدار و محل آفتاب
اکثر اوصاف چگویم که هست   روی ترا وصف اقل آفتاب
از خط مشکین خلل اندر میار   زانکه نپوشد بخلل آفتاب
باده فراز آر چو خون حمل   کامد زی برج حمل آفتاب
برج حمل خانه و کوی تو شد   طلعت دهقان اجل آفتاب
شهره نصیرالدین صدری که هست   بر فلك دین ودول آفتاب
آن‌شرف دولت عالی که هست   رایش بی هیچ علل آفتاب
هر که ورا دید نشسته بصدر   گوید او هست لعل آفتاب
صبحدمان از قبل خدمتش   سازد چون ماه عجل آفتاب
بر در دربارش بوسه دهد   گشت چو پیدا ز قلل آفتاب
اختر مسعود ورا بر فلك   هست زخدام و خول آفتاب
از پی اسباب تنعم سزد   مجلس او چرخ و حمل آفتاب
گشت سپر وار و ازو دفع کرد   تیر نحوسات زحل آفتاب
ای شده در صدر بزرگان عصر   پیدا چون بر سر تل آفتاب

---

۱ و ۲ — درنسخهٔ ع جای این دومصرع بایکدیگر عوض شده مصرع اول بجای دومی و مصرع دومی بجای اولی نوشته‌شده .

نور تو پنهان نشود تا نشد پنهان در زیر بغل آفتاب
عدل تو برداشت ستم از جهان چون ز گیا قطره طل آفتاب
جمله بخرج کف راد تو داد آنچه بکان کرد عمل آفتاب
حیلت خصم تو نپوشد ترا زانکه نپوشد بحیل آفتاب
با تن خصم تو کند خشم تو آنچه کند بر سر کل آفتاب
بر سر تو جز بسعادت نتافت از ره تقدیر ازل آفتاب
تا که سپر وار مقابل کند خود را با تیغ جبل آفتاب
در پی اعدای تو بادا بکین کرده بکف تیغ اجل آفتاب

درمدح تمغاج خان

بخت بیدار شهنشه خسرو مالك رقاب کرد بربالین غفلت شور بختان را بخواب
دید چون درخواب غفلت رفت ماه‌نوهمی تیغ خون آلود بر بالین چو تیغ آفتاب
غفلت اندرطاعت سلطان بحق گردن کشی است گردن گردنکشان را تیغ باید یا طناب
بی‌طناب این خیمهٔ گردان بازینت که هست باد رفتار آب کردار ونه باد است ونه آب
تیغ گوهر دار شاهنشاه را ماند بشب روز بخت شاهرا ماند چو برخیزد حجاب
کافتاب خسروان شرق بنشیند بتخت سایهٔ یزدان قلج تمغاج خان مالك رقاب
آفتاب وسایه خواندن شاهرا زیبا بود آفتاب سایه هیبت سایهٔ خورشید تاب
آفتاب و سایه ماند تا جهان عمران بود کافتاب و سایه گر نبودجهان باشد خراب

---

۱ - در نسخهٔ ع - وم - باد رفتار ونه باد وآب دیدار و نه آب.

خسروتوران کز ایران برقاب سرکشان کم شود سر گر بتوران بر کشد تیغ ازقراب
شاهرا ایران وتوران کسبی و میراثی است کسبی از تیغ وفرس میراثی از افراسیاب
هرکجا شاه جهان لشگر کشد برخصم ملك نصرت وتایید باشد همعنان و همرکاب
چون مقیمان مصاف شه بیارایند صف چهرهٔ فتح و ظفر را باد بردارد نقاب
جز دل وچشم جهانسوزان نسازد آشیان بی گمان داغ کمان و تیر چون پرعقاب
تیغ شاه شرق باشد در مصاف خصم ملك همچنان دریا و هردریابود پیشش سراب
از درانصاف شاه انصاف جستن شرط نیست نیست نا انصاف خوان شاه با انصاف ناب
تیغ شاهنشاه هامون راکند دریای خون وزدل گردان طعام او بود وز خون شراب
ازعتاب و گوشمال شاه منصف زهره نیست باد بدرا فی المثل مالیدن گوش رباب
کبك وشاهین راست عشق ویس ورامین درمیان بازرا با غاز ناز و کشی دعد و رباب
کوس رعدآواز شه افکند بر هامون صدا شد زعدل شه بصحرا راعی حملان ذئاب
ای دیار مشرق از عدل تو چون دارالسلام گر سوآل آید زدارالملك توگویم جواب
هست دارالملك توحسن المآب اهل دین اهل دینرانیست دردنیاجز این حسن المآب
رحمت نابی رعیت را عطا از کردگار گرچه باب رحمتی هم بر تورحمت باد ناب
شیر گردون گر نریزد خون بدخواهان تو گنده باد وکنده و انداخته چنگال و ناب
خسروا باب سخن مفتوح شد برطبع من تا بنظم آرم مدیحت نوع نوع وباب باب
بسکه مام و باب فرزندان بد بودم بطبع وزتواکنون بربسی فرزند گشتم مام و باب
چون بحد مدح تو دیوان من ثابت شود هزلها را قول یمحوالله برانند از کتاب
تا سیه پوشان نورانی سلاطین را بعید خطبه آرایند بر منبر بنیکوئی خطاب
هردعای خطبه کاندروی صلاح ملك تست در تو واولاد واتباع تو بادا مستجاب
عیدقربان بر تو فرخ باد و بدخواهانت را تیغ محنت کرده قربان آتش حسرت کباب

طول عمر نوح بـر ملك سلیمان وصل بـاد   هردو برتووقف باد این بی زوال آن بی‌مآب

سوزنی بر پادشا گفتی دعا آمین بگوی
دردعای پادشا مزد است‌ودر آمین ثواب

شاعر دروغگو ست؟

زروزگار بجان آمدم ز غم بشتاب   اگر بنالم جای‌است ازین‌عنا وعذاب
زمانه میدهدم گوشمال ومی زندم   مگر که‌خیك‌شد‌ستم‌زمانه را دریاب
مثل زنندکه شاعر دروغگوی بود   خطاست‌باری‌نزدمن‌این‌مثل‌نه‌صواب
بباب مدح خداوندگار وقصه‌خویش   بجان پاك پیمبر که نیستم کذاب
ایا گزیدهٔ اولاد پاك پیغمبر   بجاه‌خویش بدین قصه‌برنویس‌جواب
رسیدخیل زمستان و آن تموز برفت   که‌خلق‌زنده‌بی آتش‌همی‌شدند‌کباب
زبرّو جود تو دارم تمام جامهٔ تن   تمام بقعه وفرزند خود برونق و آب
بصدربارتو بردارم از جهان حاجت   اگر بیك لب‌نان‌باشد و بیك دم آب
ذئاب وار بهر در نرفتم و نروم   وگر روم ز درتو منافقم چو ذئاب
تو آفتابی و مهتاب دیگران وتبش   ز آفتاب توان خواستن نه از مهتاب
بتاب سال ومه‌ای آفتاب فضل وشرف   بر آسمان سعادت بروزگار شباب

بنای جاه تو آباد بادتا بابـد
سرای‌دولت‌اعدای‌توخراب‌وبباب

درمدح ملك مسعود

ماه رجب فرخ فرخنده چه ماه‌است   کزیازده همتاه[2] ورا رفعت وجاه است
چون یوسف کنعان‌ملك یازده کوکب   درسال بحرمت ملك یازده ماه است

---

۱ ــ این قصیده در نسخهٔت نیامده‌است . ۲ ــ در نسخهٔم همتای .

آمد بسلام ملك مشرق و مغرب مسعود که عم و پدر سیزده شاهست
برتکیه گه سلطنت و شاهی هرروز تابنده چنان چون بشب چارده ماه است
باشاه جهان ماه رجب راست وصیلت شه ظل الله است ورجب ماه اله است
ماه اصم است این مه واین ماه اصم به زیرا ملك شرق زهمتاهان تاه است [1]
همتای شه شرق زکس نشنود این ماه تاکم نشود زانکه نه حجت نه گواهست
خورشید جهانداران شاهی که مراورا بیش از عدد ذرهٔ خورشید سپاه است
ایزد بنگهبانی او داد جهان را چون دیدهٔ عدلش بجهان نیك نگاهست
ازچشم بدان این ملك نیك نگه را دارای جهانداران دارنده نگاهست
در عمر وی ازغایت دیری و درازی تا شام قیامت نشود روز پگاه است
از آتش اندیشه دل خصم بداندیش درسوز و گداز آمده چون سیم بکاه است
با بارهٔ صرصرتك او روز ملاقات گرزاهن و کوهست که باصرصر کاهست
گربزم بود بخشش او دوست فزایست وررزم بود کوشش او دشمن کاه است
برعرصهٔ شطرنج خلاف توعدو را مات ازسر تیغ وسر طاق وبن چاهست
برلشگر منصور اگر گردد معلوم کز صفه دل شاه صف معرکه خواه است
زآغاز ره انجام به بینند که شه را پیروزی وتأیید وظفر بر سر راهست
ترسان وهراسان بهزیمت رود آصف ازصفحهٔ شمشیرش اگر دیو سیاه است
برصفحهٔ شمشیر توگوئی که کتابت لاحول ولا قوة الا بالله است
از حشمت سلطانی او تاج فریدون چاوش و راقبه وقوقوی کلاهست [2]
ای شاه اولوالامر که شاهان جهانرا گردنکشی ازطاعت تو عین گناهست
از بهر زمین بوس تحیت ملکانرا ایوان تومحراب وجوهست وجباه است
تعظیم تو درامت پیغمبر آخر بایسته چوتکبیر نخستین زصلاه است [3]
دردولت برنای تو هر باهنری را آغاز غنی گشتن وفیروزی وجاهست

---

۱ – این بیت درنسخه ع نیست . ۲ – این بیت درنسخه ع نیست . ۳ – در نسخه ع – بایسته
چوتکبیر نخستین ز صلاه است

پاداشن نیکان همه نیکی است درین ملک
چونانکه بدانرا ببدی باد فراه است

سهم تو ز اعدای تو ببرید تناسل
کاندیشهٔ جان قاطع هر شهوت و باه است

در آینهٔ دولت تـا زنگ پذیـرد
درد هر کر از هره از کردن آهست

اخلاق تو ای خسرو اشراف خلایق
خوشبوی چو مشك تبت و باد هراه است

هریك ز ضعیفان رعیت برعایت
زی عدل تو تازنده و لاغر چو گیاهست[1]

هرچند شها پشت و پناه ضعفائی
دانی که دعای ضعفا پشت و پناه است

تا از بر این برشده دریای نگونسار
هر کوکب سیاره چو شاهی بسپاه است

از خنجر مه بادا تاجوشن ماهی
مك تو و ملك تو که وقت آمد و گاه است

بادا بجهان مسند و گاه تو مزین
تازینت شاهان بجهان مسند و گاه است

شرم است مر آنرا که بایام تو خسرو
در سر هوس فاسد و سودای تباه است[2]

چشم و دل اعدای تو دریا و سقر باد
تا در سقر و دریا میزان و میاه است

در مدح قدر طغان خان

بخت یار قدرطغان خانست
فتح کار قدرطغان خانست

بخت یار کسی است کز بن گوش
بختیار قدرطغان خانست

صاحب ذوالفقار از آنکه بنام
درجوار قدرطغـان خانست

بدل ذوالفقـار او به نبـرد
ذوالفقار قدرطغان خانست

حشم ذوالفقار نصرت حق
حق گذار قدرطغان خانست

قدرت آل نوح در کشور
زاقتدار قدرطغان خانست

درجهان هر کجا جهانداریست
از تبار قدرطغان خانست

قبلهٔ جملهٔ جهانداران
صدر بار قدرطغان خانست

---

۱ – این بیت در نسخهٔ ع نیست .

۲ – این بیت در نسخهٔ ع نیست .

گردن سرکشان ز بار منن ... زیر بار قدرطغان خانست
شجر ملك و دین ملت را ... برگ‌وبار قدرطغان خانست
حسن جمشید وفر افریدون ... درعذار قدرطغان خانست
از ره بندگی بگوش سپهر ... گوشوار قدرطغان خانست
بر فلك آفتاب شیر سوار ... نی‌سوار قدرطغان خانست
شیر گردون بترس و بیم وهراس ... ازشکار قدرطغان خانست
آسمان گر شکار شیر کند ... مرغزار قدرطغان خانست
روز بازار شغل عزرائیل ... کارزار قدرطغان خانست
ملك جان ستان زدشمن ملك ... جان‌سپار قدرطغان خانست
سبزه زار سر عدو بمصاف ... لاله زار قدرطغان خانست
تیغ نیلو فری از آنکه بدست ... لاله‌کار قدرطغان خانست
خصم را بهترین ظفر که مباد ... زینهار قدرطغان خانست
از همه کار ها جوانمردی ... اختیار قدرطغان خانست
عارض سیم و چهرهٔ دینار ... بنگار قدرطغان خانست
اصل و فرع ستایش شعرا ... ازشعار قدرطغان خانست
یمنی تیغ در یمین و نگین ... دریسار قدرطغان خانست
این چهاراست‌اصل و باقی فرع ... هرچهار قدرطغان خانست
بدعا و ثنا شبانروزی ... یاددار قدرطغان خانست
در کنار فلك قرار زمین ... ازوقار قدرطغان خانست

تازمین است ملك روی زمین
برقرار قدرطغان خانست[1]

---

۱ ــ در نسخه ع این بیت اضافه شده است.
صد چنین ملك تا بروز شمار ... بشمار قدر طغان خان است

در مدح شمس الدین

در دل هر که مهر ایمانست / مهر شمس حسام برهانست
آنکه بر ملك و دین جد و پدر / ملك کامران و سلطانست
پادشاهی که حرب لشکر او / از سوآل و جواب ایمانست
مدد او چو بحث حرب شود / از حدیث رسول و قرآنست
چون دو لشکر مصاف راست کند / هر کجا اوست فتح با آنست
پیش هفتاد صف بدعت ور / سپه آرا و مرد میدانست
شیخ الاسلام اهل اسلام است / که هنوز از شماره صبیانست[1]
از بزرگان بدانش افزونست / گرچه زیشان بسال نقصانست
نه بزرگان چو بنگرند بدو / بحقیقت ز عمر تا وانست
ای بزرگی که مثل تو بجهان / همچو آب حیات پنهانست
در الفاظ تو بجان عزیز / بخرند اهل علم و ارزانست
لفظ تو در بحر خاطر تست / خاطرت نیز بحر عمّانست
بر براق بهشت فخر کند / مرکبی کز تو داغ بر رانست
هر کجا مرکب تو گام زند / زیر نعلش ریاض رضوانست
از خرامیدن رکاب تو شاه / جنت و خلد هردو یکسانست
خلدوار است خانه ای که درو / کمترین بندهٔ تو مهمانست
گفتن وصف آن سرای که تو / میهمانی درونه امکانست
بر تو مهمان نثار کردن جان / بر خداوند خانه آسانست
در بخارا دلی مدان امروز / که نه در فرقت تو بریانست[2]
وز جمال تو اهل نخشب را / دل و جان چون بهار و بستانست

۱ــ در نسخه ع . گر هنوز از شمار صبیانست ــ
۲ــ در نسخه ع ــ پژمانست

یوسف عهدی و دو شهر بتو — این چو مصراست و آن چو کنعانست
این و آن هر دو ملك و ملك تواند — وزتو بر هر دو جای فرمانست
شرف شمس تا بود بحمل — خانهٔ ماه تا که سرطانست
شمس اقبال تو مشرف باد — خود مه دولت تو تابانست
تا سپهر شریف را مادام — گرد خاك کثیف دورانست
بر مراد تو باد دور سپهر — دور او تا بحکم یزدانست
باد یزدان نگاهبان ملك
علم تو دینش را نگهبان است

در مدح وزیر شمس الملك

ای صاحبی که خطبهٔ دولت بنام تست — کوس شهنشهی زده بر طرف بام تست
جام جهان نمای دل تست و شاه را — اندر جهان نظر بنمودار جام تست
دل را بجای جام نمودی بچشم شاه — تا شاه کامگار بدید آنچه کام تست
او کام دل ز مصلحت ملك خویش دید — این دل نمودن تو ز عقل تمام تست
ترتیب ملك داشتن شاه شمس ملك — چون زر پخته از دل چون سیم خام تست
بی غل و غش وزیری سلطان شرق را — بی غل و غش بدین دو سبب احترام تست
نامی تری ز صاحب عباد و در جهان — سایر چو نام صاحب عباد نام تست
بر مسند وزارت و در محفل صدور — خیر الکلام اهل کفایت کلام تست
بی بارمنتی و کرام و کبار را — گردن زبار منت در طوق وام تست[۲]
از جاه پادشاه جهان مالك الرقاب — هر خواجه‌ای که خواجه تر است آن غلام تست
دشمن نهاده دام که تا صید او شوی — ز اقبال شاه دام نهنده بدام تست

---

۱ – این قصیده در نسخه ع دیده نشد — ۲ – در نسخه م – دام تست

با دشمنان شاه الدّ الخصام باش — مندیش از آن کسی که الدالخصام تست
رامند خلق مر فلك تندرا از آنك — دربند بندگی فلك تند رام تست
ازدست جوردورفلك آن کسی امان — یابد که درحمایت ودر اهتمام تست
حضرت زعدل شاه چو دارالسلام شد — حاضر دراو کسی است که اهل سلام تست
ننهد قدم بدین در دارالسلام در — هر کس که درعتاب شه ودرملام تست
تیغ قدر طغان خان زانست مستقیم — کش در دماغ وسوسهٔ انتقام تست
نزد شه بلند مقامی قوی محل — حاشا که دیگری بمحل و مقام تست
ز اقبال شه سرای تو بیت الحرام شد — احرام اهل عقل به بیت الحرام تست
از کلك تست نصرت دین محمدی — گو بهر دفع خصم تو کلکم حسام تست [۱]
باد ازحسام شاه چو کلك تو سر زده — آنرا که سر نه بهر زمین بوس گام تست
ای صاحبی که برفلك آبگون هلال — دررشك نعل مرکب خرم خرام تست
شو برفلك سوار زهمت که بر فلك — انجم زبهر زینت زین و ستام تست
ملك جهان زدولت تو برنظام باد — بادست و کلك ولفظ که خور بر نظام تست
تا عام نام سال بود شهر نام ماه — اقبالرا نظر بسوی شهر و عام تست
آن شهروعام تو که درآمدخجسته باد — بر آنکه نیکخواه بود خاص وعام تست

احوال من قوام تو برتو بیان کناد
زیرا وکیل محترم من قوام تست

در مدح شمس الملك

هرکجا شاه جهانرا سفر است — فتح بر فتح و ظفر بر ظفر است
ظفر و فتح شهنشاه جهان — از جهان داور پیروزگر است

---

۱ ــ در نسخه م ــ این دو بیت اضافه شده است.
تو چون محمدی پسر بوهشام خصم — حشمت شکسته خصم تواز احتشام تست
اهل سزا توئی چو محمد بآفرین — نفرین بر آنکه او پسر بوهشام تست

خسرو مشرق و چین شمس الملك — که چو شمس فلکی مشتهر است
ملك داراست چو شمس فلکی — ملکش از خاور تا باختر است
زانچه مـر شمس فلکرا ذره است — عدد لشگر او بیشتر است
چو کشد لشگر دشمن شکرد — شاه لشگر کش دشمن شکر است
دشمن شاه جهان شمس الملك — سایه وار از پس دیوار در است
نتواند بملاقات افتاد — که بمردانگی زال زر است
یك جهان دشمن شاهند و لیك — همه را دشمن دور قمر است
ملك شرق علی بن حسین — که بانصاف و بعـدل عمر است
ذوالفقاری نسب و نوحی اصـل — شرف و رتبت اصل گهر است
از برون خانی ملك ار بگذشت — از طغانخانی او در گذر است
پنج نوبت را اهل است و سزا — که جهاندار ز پنجم پدر است
جز کمربند زمین بوسش نیست — هر که در روی زمین تـاجور است
چون کمر بندان در خدمت شاه — آسمان است و مجرد اش کمراست
آسمان را بهزاران دیـده — در شهنشه بسعادت نظر است
نیست غایب نظر سعد از شاه — شاه اگر در سفر و در حضر است
سفر شرق شه مشرق را — باد فرخنده که فرخ سفر است
اختیار[1] سفر خسرو شرق — قاف تا قاف صلاح بشر است
مرکبش سیر قمر دارد و هم[2] — چون قمر راه برو راه بـر است
زین سفـر زود خـرامد بحضـر — شمس ملك آنکه براقش قمراست
حافظ و ناصر او باد خـدای — این دعا تیر بـلا را سپر است
تا زمین است و فلك از بـر او — آن یکی سرکش واین پی سپر است
بی سپر باد سر دشمن او — چو زمین گرچه ز افلاك بر است

۱ـ درنسخه ع و م ـ زاختیار .
۱ـ درنسخه ع ـ نیز.

در مدح شمس الملک

تا مرا بر رخ خوبت نظر است / دلم آسوده ز هر خیر و شر است[1]
مکن از عشق مرا منع که عشق / سیره و عادت نوع بشر است
نه همین بوس و کنار از تو خوهم / که جز اینم بتو کار دگر است
کاسه و کیسه ام از دور فلك / این تهی از می و آن یك ز زر است
شمع بزم دگرانی و مرا / ز آتش دل بسر اندر شرر است
گر تو بیدادگری جانا من / دادخواهم ملك دادگر است
ملك عادل آن شمس ملوك / که ز انجم سپهش بیشتر است
عدد ذره خورشید فلك / کمتر از لشگر آن با هنر است
هرکه بر درگه او برد پناه / ایمن از فتنهٔ دور قمر است
هست آن نخل ببستان جهان / که سخا و کرمش برگ و بر است
آن نهالیست عدویش بزمین / که تهی از برو برك و ثمر است
در شجاعت بعلی می ماند / عدل او گوئی عدل عمر است
خطر و جاه مر او را باشد / دشمن جاه وی اندرخطر است
اثر خشم وی و لطف ویست / هرچه درگیتی نفع و ضرر است
دوستش را بجنان باشد جای / بسقر دشمن او را مقر است
آن جهان نیست جحیم اورا جای / کاین جهان نیز برایش سقر است
گرد آفاق جهان خسرو ما / سال و مه همچوقمر در سفر است
عدل او گرد جهان میگردد / اگر او خود بسفر یا حضر است
مدحش ارچند مطول گویم / بازچون مینگرم مختصر است
مهر آنشاه گزین گرکه ترا / آرزوی شرف و جاه و فراست
بنده‌اش باش که در بندگیش / شاهی گیتی کمتر اثر است

---

۱ – این قصیده در نسخه ع. نیست.

خطر و جاه اگر می خـواهـی خدمتش مایهٔ جاه و خطر است
تا جهانست جهاندار بود زانکه او خسرو عالی گهر است
خسروی در خور بد گوهـر نیست
اوست خسرو که بگوهر سمر است

درمدح وزیر صدرالدین

صدری که برصدور زمانه مقدم است درگاه اوچو کعبه شریف ومعظم است
اندرمیان آدمیان چون فرشته است وندردل فریشتگان همچو آدم است
زی آنکه او فریشته و آدم آفرید چون آدم وفرشته عزیز ومکرم است
آنصدر کیست صاحب عادل که درجهان صاحبقران وصاحب صدر مسلم است
از رای روشن وی وتدبیر محکمش روشن جهان وقاعدهٔ ملك محکم است
درملکت عجم سرهر محترم ویست چون درعرب سر سال ازمحرم است
زیرنگین اوست سراسر همه جهان گوئی مگر که خاتم او خاتم جم است
ذخرالملوك اوست وسراسر همه جهان از دولت خجستهٔ سلطان عالم است
دانست آن شهنشه عالم که آن بزرگ اندرخور وزارت سلطان[1] اعظم است
اندر بزرگواری او نیست هیچ شك وندر بزرگواران مانند اوکم است
ای صاحبی که کف حداد تو روز بزم خورشید ذره پرور وابر گهرنم است
فرخنده فال صدری و دیدار روی تو منشور شادمانی وبیزاری از غم است
با همت رفیع تو و کف راد تو پست است اگر سپهر وبخیل است اگر یم است
گرفی المثل باکمه و ابرص نظر کنی بی آنکه درتو معجز عیسی بن مریم است
بینا شود بهمت تو آنکه اکمه است گویاشود بمدحت تو آنکه ابرص است

---

۱ ـ درنسخه ع ـ دانست ازوشهنشه اعظم که او بدرك .

درزیر نعل مرکبت ازخاک گل شود — آن برجراحت دل مظلوم مرهم است
ور باد جود تو بوزد بر نیازمند — باوی همه خزائن قارون فراهم است[1]
ازعدل توهر آنچه بگفتم نه مشکل است — وزجودتوهر آنچه بگویم نه مبهم است
در دین پاك خاتم پیغمبران زعدل — توخاتمی ونام‌توچون نقش خاتم است
خورشیداهل‌دین ببقای‌توروشن است — دیبای آفرین بثنای تو معلم است
درخوردتست خاتم اقبال و سروری — چو انکه رخش رستم در خورد رستم است
باحاسد تودولت‌چون آب‌وروغنست — باناصح توساخته‌چون زیر پانم است
مهرتو بر ولی و خلاف تو بر عدو — آن‌چون‌جنان‌خرم‌واین چون‌جهنم است
گویم اگرعدوی تو کلبست راستست — ورچندباشجاعت وباسهم ضیغم است
هرچ آوردبچنگ همه بهرهٔ تو است — وین اندرو نشانهٔ کلب معلم است
ازعکس‌ولمع اختررخشنده هرشبی — تا آسمان بگونه پیروزه تارم است
برتارم هوای دل خود نشاط کن — با مهوشی که قبلهٔ یغما و تارم است

گردون خمیده میرود ارراست‌بنگری
تعظیم آستان ترا پشت او خم است

درمدح وزیر

ای روزعیدخلق‌وز غم خلق را نجات — برتو بخیر باد و سعادت شب برات[2]
باشد بلی بخیر و سعادت برات تو — چون خلقرازعدل تو باشدزغم نجات
در دیدهٔ مروت و اندر تن خرد — شایسته چون حیائی و بایسته‌چون حیات
از بهر تازه بودن دلهای خاص وعام — پیوسته درفشانی چون ابر برنبات

۱ــ در نسخه ع نیست. ۲ــ درنسخه ع این قصیده درقسمت «قطعات آمده‌است.

بـر اعتقاد تست دل عـام را قـرار
بر رأی تست قاعدهٔ خاصر اثبات

صاحب توئی و صاحب دولت توئی و هست
دولت بتو فروخته خود را ببیع بات

گر در میان بادیه جوئی نشان کنی
آنجـا رود بدولت تو دجله و فرات

هر شاه را که چون تو وزیری بود بود
شطرنج ملك خصم رسیده بشاه مات

از فتح سومنـات وز محمود زاولـی
باقیست زنده نامی و او یافته وفات

محمود شاه مشرق دخـر الملوك را
دیدار تو وزیر بـه از فتح سومنـات

بهتـر ز سومنات گشائی بنـوك كلك
بر فال نیك چون بگشائی سر دوات

از خالق کریم سوی تو کرامت است
وز تو بخلق او همه برّ است و مکرمات

دادی زکوة جاه بسی بندگانش را
ایزد کناد جاه تو افزون ازین زکوة

باز آمده بخیر و سعادت بـرات تـو
پذرفته باد روز و شبت روزه و صلوة[1]

گر نیك بنگرند بلطف و بقهر تو
دانند کاین حیات دهد و اندگر ممات[2]

من بنده را نجات ده از محنت زمان
ای روز عید خلق وزغم خلقرا نجات[3]

در مدح سعد الملك وزیر[4]

رسیده ماه محرم بسال پانصد و شصت
ببارگاه وزیـر خدایگـان بنشست[1]

که تا نظر کند اندر جمال طلعت او
که هیچ شه را مانند او وزیری هست

خجسته رای و همایون لقا و فرخ فال
دراز عمر بعدل و ز ظلم کوته دست

ستوده سیرت و پاك اعتقاد و نیکوظن
بدل خدای شناس و بتن خدای پرست

سر وزیران صدر بزرگ سعدالملك
که سعد اکبر ناظر بود بوی پیوست

در سعـادت نام خدایگان مسعود
گشاد بر وی بخت آنچنانکه نتوان بست

۱-۲-۳- این سه بیت در نسخه م دیده نشد.
٤- این قصیده در نسخه ع ضمن مقطعات آمده است.

اگرنه عدل شهستی و نیك رائی او | شدی سراسر کارجهان تباه و تبست
زباغ دولت‌شاه جهان بخلق جهـان | گل سعادت او بوی دادوخار نخست
زخارغم دل وجان کسی که در دل او | درخت‌دوستی و مهراونرست نرست
هر آنکه‌جست‌مرادوی‌ازجهان‌حاصل | زچنگ جوروعناجست ورنجست‌نجست
بلند همت‌صدری که‌همچوجرم زمین | بجنب همت او آسمان نمایت پست
بگوهرازهمه آزادگان شریفتر است | بر آن قیاس که یاقوت ناروان‌زجست
زبادهٔ کردهٔ کرم ولطف نوش لذت او | سران روی زمین‌اندخرم وسرمست
بکام حاسد اوچون کیست بادانوش | بکام ناصح اوهمچونوش باد کبست[1]
بسال پانصدوشصت این قصیده گفتم وخواست | بقای‌عمروراشش‌هزاروششصدوشصت

جهان بکام و مرادش رفاه تا ماهی
بکام حاسد او چون بکام ماهی‌شست

درمدح محمدبن ابی‌بکر

دل مرا دل‌معشوق من موافق نیست | وگرموافق باشد زعشق لایق نیست
موافقت ز دل عاشقان پدید آیـد | موافقت نپذیرد دلی‌که عاشق نیست
از آن‌بسی که‌بخوشی‌چنان‌نباشدشهد | وزان‌رخی که بلعلی چنوشقایق‌نیست
موافقست مرانراکه نیست عاشق او | مراکه عاشق اویم چرا موافق نیست
بوعده صادق باشم چواوبخواهدجان | ازوچوبوسی‌خواهم بوعده‌صادق‌نیست
علایق همه عالم بعشق نامـزد است | کسی که‌عاشق نبود درین‌علایق‌نیست
زعشق فسق پدید آید آخرازچه‌سبب | کسی که درشره عاشقی‌است‌فاسق‌نیست
ز عشق دست بدارم که بردل زکفم | دلی که‌جزصدف‌حکمت‌وحقاین‌نیست
سپرده ام زارادت‌تمام هستی خویش | بدان دلی که‌چنو آگه ازحقایق‌نیست
بخاطری که‌چنودوربین‌وروشن‌نیست | بدان‌دلی که چنوتیزفهم‌وحاذق‌نیست

۱ــ درنسخه ع و م ـ این بیت اضافه شده است :
بر این قوافی جزسوز نبستی مشاعر | خدای داند تا چند خامدی برغست

کنم مدیح کریمی که از گذشت حرم — جز آستانهٔ او قبلهٔ خلایـق نیست
همه خلایق دانند کان بجز دهقان — محمدبن ابی بکرعبد خالق نیست
عطا دهنده جوادی که گر بیندیشی — ثنای هیچ کسی برعطاش سابق نیست
بآشنا وبه بیگانه جود اوست رسا — اگرسوابق هست واگرسوابق نیست
در سخا و کرم راگشاد برهمه خلق — مگربرآنکه‌زبانش‌جری‌وناطق‌نیست
نکوترین طرایق طریق‌خدمت اوست — که اعتقاد وراسوی بر طرائق نیست
جمال خلق لطیفش بصورت‌عذراست — بر آن‌جمال ندانم کسی که‌وامق‌نیست
زخاك پایش نـور حدایق افزایـد — کر آب رویش‌جز نزهت‌حدائق‌نیست
حقوق نعمت او را اگر بود منکر — بود کسی که شناسندهٔ حقایق نیست
جز او بمن صلت گندمین همی‌نرسد — وکیل اوراگوئی جز اوجوالق نیست
مزاح وطیبت کردم بدان تراکه دلم — به‌ازشنیدن آن هیچگونه شایق‌نیست
فلك تفوق دارد چو بنگری بزمین — وگر بهمت او بنگزیش فائق نیست
غلام روشن رایش چو بنگری بخرد — بجز که‌چشمه‌خورشیددرمشارق‌نیست
بدور دولت هرکس منافقان بودند — بدوردولت‌اوهیچکس منافق نیست
میان دلها فرقست وهیچ دل از دل — بباب دوستی ومهر او مفارق نیست
زرازقست ورازوزی ازدر همه خلق — چه‌روزیست که آن‌بنده رازرازق نیست
همیشه تا بخداوند خالق و رازق — جزاعتقاد موثق صحیح وواثق نیست
صحیح وواثق باد اعتقاد دین ودلش — مبین‌بعصمت‌خالق‌که‌وهم لاحق‌نیست

حریق باد دل حاسدش بنار حسد
که همچو نارحسدهیچ نارحارق نیست

---

۱ ـ در نسخه م این بیت اضافه شده :
ثنا ومدحت او واجبست برهمه کس — مگربرآنکه زبانش جری وناطق نیست

در مدح تاج‌الدین محمود بن عبدالکریم[۱]

تاج‌دین محمود بن عبدالکریم است آنکه هست
ازمی احسان او گیتی پر از هشیار روست

صاحب دیوان استیفا که اهل فضل را
اندر او اهلیت صاحبقرانی بود و هست

از دوات کله گیسوی منیر افسر بکلك
بر سر اهل هنر افسر نهاد و کله بست

چون برآرد ماهی زرین نقش انگیز او
قطره از قلزم قطران بقدر نیم شست

بر بساط سیمگون از دست دریا جود او
نقش مشك آثار خیزد دام و شست،شست

عمرو وزید عصر دل خستند و در بستند بخل
سائلان وزائران را پشت خست و دل شکست

تاج‌دین درعمر خود روزی چو عمرو وزید عصر
زائری را در نبست وسائلی را دل نخست

رسم و آئین بخیلی جود او منسوخ کرد
شد یقین کان رسم و آئین تباه است و تبست

همتی دارد چنان عالی که چرخ برترین
با فرودین پایگاه همتش دونست و نیست

گر بچشم همت خود بنگرد بردست خویش
آید اندر چشم او چون بر سخا بگشاد دست

اطلس رومی عبا زر نشابوری سرب
در عمانی شبه یاقوت رمانی جمست

هست فتوی فتوت را قلم در دست او
پاسخ فتوی نعم راند بجای لاولست

لفظ و او شیرینتری دعوی کند بر انگبین
این کسی داند که داند انگبین را از کبست

هر که اندر سایهٔ اقبال او مسکن گرفت
از سموم فاقهٔ ادبار و محنت جست و رست

زانکه در کردار نیکش چشم بد را راه نیست
بدسگال دولتش را دل درید و دیده خست

خلق ایزد را از و شکر است و آزادی مدام
همچنین باشد همی آزاده و ایزد پرست

خوار باد و خسته دل بدخواه جاه و دولتش
گر ببغداد اسپ وری یا در تخارستان وبست

سوزنی در مدح وی با قافیت کشتی گرفت
قاضیت شد نرم گردن گرچه توسن بود گست

---

۱ - این قصیده تنها در نسخهٔ ع دیده‌شد و در نسخه ت وم ملاحظه نگردید.

در مدح تاج الدین

ای یافته تاج نسب ازصاحب معراج
هستی بلقب دین همایون وراتاج

همنام تو است و پدر تو بدوخوشنام
جد تو رسول‌قرشی صاحب معراج

شاه شرفی تاج تو است از نسب تو
تاجی که‌نه‌غصب‌است‌نه آورده‌ز‌تاراج

ملك‌تو نه ملکی است بشمشیر گرفته
کی ملك‌بشمشیر توان کردن ازعاج

از نسل حسین بن علی شاه شهیدی
نز‌تخمهٔ جمشیدی و نز گوهر مهراج

آنشاه‌که گویند بجنت برد ان[۱] را
ازجور که‌مرخون‌وراریخت زاوداج

منهاج سخا و کرم وجود و فتوت
جد‌تو‌نهاد دست‌و توئی رهرو منهاج

از منهج مهر تو بجز خارجی شوم
از امت جدت نکند هیچکس اخراج

طاوس ملایك بنوا مدح تو خواند
اندرقفس‌سدره‌چو قمری وچو دراج

گیسوی تو شهبال همای نبوی دان
بوینده‌چومشك تبت‌و تنکت تمغاج

گر مدعیان گیسوی مشگین‌تو بینند
دانند که نز جنس همانست غلیواج

از نور جبین تو بود روز منور
وز گیسوی مشگین سیاه تو شب داج

از روی‌هوا خواهی سادات دلم‌هست
پیوسته بدیدار شب وروز تو محتاج

تصویر کنم‌مدح‌تو بر خاطر روشن
و ز نوك قلم نقش کنم غالبه برعاج

دیباچهٔ دیوان خود از مدح تو سازم
تا هر ورقی‌گیرد ازو قیمت دیباج

در مدحت صدر تو منم‌شوشتری‌باف
دیگر شعرا آستری باف چونساج

بی فکرت مداحی صدر تو همه عمر
حاشا که‌زنم یك مژه را بر مژه‌باکاج

جفت دل من‌کرد هوا خواهی سادات
هنگام مزاج تن من خالق ازواج

نـامم بثناگوئـی‌و مدح تـو نوشتند
آنگه که سرشته‌شدم از نطفهٔ امشاج

تا بدرقه از دوستی آل علی نیست
بر قافلهٔ دین هدی دیو ، نهد[۱] باج

---

۱ - درنسخه ع - برد آن‌را

کعبه‌است دل‌من که بدان کعبه نیاید بیدوستی آل نبی قافلهٔ حاج
هر گز بسوی کعبهٔ معمور دل من حجاجی ملعون نخوهد گشتن حجاج
تا تاج بود زینت فرق سر شاهان و انداختن تیر بود رسم بآماج
تو تاجور ملك شرف بادی و اعدات بر آتش غم سوخته همواره چو در تاج
آماجگه تیر عنا باد حسودت
وزخون جگر برزخ اعدای تو امواج

در مدح تاج الدین [1]

ای فلك سوخته داده بر کف تاج هیچ نیکی ز تو نداشته ماج
بخت نیکت چو بچه ماج دهان در نهاده بآستان تو ماج [2]
دل اعدات در تنورهٔ غم چوبخاکستر اندرون کوباج
رخ احباب تو طری [3] چون گل خوش و شیرینتر از گلاب و کلاج
چشم بد خواه تو خلیده بخار هم بر آنسان که سیخ در تیماج
دولت از خاج گوش بندهٔ تو بنده را حلمه در کشیده بخاج
هر مرادی که داری اندر دل بتو آید چو کوز در معلاج
آن رسیده بجان دشمن تو که ز عرير علاء دین و قماج
منم آنشاعری که شعر منست حب بی قیل و قال و بی مج و ماج
گفته من حلالزادهٔ طبع نبوم مرخسوك را بازاج
شعرائی کم آرزو کم قیمت از در مصر تا حد طعماج

---

۱ - این قصیده در نسخه‌ت دیده نشد ۲ - در نسخه‌ع - آماج ۳- در نسخه م - طریست چوگل

از همه شاعـران منـم افـصح همه را از منست بر سر تاج[۱]
همچو من شاعری بجد و بهزل نیست در روم و خلخ و قیجاج
قدر من بنده خود بود مجهول قـدر دانـی بـدی بگیتی کاج
تـا نهد فرق خار را از گل بید را تا دهد تمیز ز کاج
نیست غیر از عطای خواجه دگر درد فقـر مـرا دوا و عـلاج
صاحبا ایکه در سخا و سخن بستانی ز معن وحسان بـاج
بسخا و بـزرگـواری خـویش
نگـذارم بـدیـگـری محـتاج

در مدح رکن الدین تمغاج خان

اعلی خدایگان جهان از سفر رسید منت خدایرا که بفتح و ظفر رسید
تمغاج خان اعظم مسعود رکن دین کز وی بسعد اکبرواصغر نظر رسید
شاهی که ماه رایت منصور او بقدر ازماه بر گذشت‌وبخورشید در رسید
خورشید وارتیغ کشید و بهر کجا درملك سایه بود بدانسایه بر رسید
شاه ممیـز متمیز بنیـك و بـد کزوی‌جز بنیك‌وبدونفع وضرر رسید
لشگربحرب یاغی وطاغی دلیر کرد تا باغ و بوستان ممالك ببر رسید
صیت‌وصدای کوس‌وصافش بنصروفتح ازشرق تا بغرب بهر بحر و بر رسید

---

۱ - درنسخه م- بعد از این بیت هشت. بیت ذیل آمده است :

همه از ایوآ جفت شده سیر من بران لیونی و قرنم آج
قبع اجع تو حلقه زده ام قبع بیکه آمدم قبع آج
درش با زن بخانه در گفتم ات قبح کم قطع‌شد اینآغاج
یله کن تا بتو معاج جماع بدوانم بلاغ پیش آغاج
گفت ای کدخدای خام طمع پر پوچ بغل زن خمجاج
حج خود را چومردوانی باك بدر . . . خویش . . . فر کاج
.. ر در کاج باشی ار ناری خط نان دو ساله و خط چاج
بسخا و بزرگواری خویش مبر از یال من چکاچك کاج

ازطعن وضرب تیغ وسنان درصف نبرد … بر هر نئی صریر نهاد و بسر رسید
برفرق دشمنان ملك تیغ بندگانش … هر ضربتی زکوی کله تا کمر رسید
سیمرغ را بتهمت طوطی چو بابزن … مرکبك را زسینه سنان درجگر رسید
اعدای شاه را بلب آمد چو درفتان … آتش بمرغزار و بهرخشك وتر رسید[1]
گردان کارزاری پیکار جوی را … از سهم شاه کار باین المضر رسید
زی مستقر شاهی خود شاه بازوار … پرواز کرد و باز بدین مستقر رسید
دشمن شکار کرده ومقهور کرده خصم … زاحوال او مبشر خیرالبشر رسید
شاهنشهی که جنت دنیاست حضرتش … چون ازسفر بحضرت نزدیکتر رسید
گرد نعال وهمهمه باد پایگانش[2] … خوش چون سماع وسرمه بسمع وبصر رسید
از فر شاه جنت دنیا بخرمی … باجنت النعیم بهم در بدر رسید
اندر دل مقیم و مسافر ز عدل شاه … شادی مقیم گشت چوشاه ازسفر رسید
بی آنکه شاه مژده وری نصب کرده بود … جان ازقدوم شاه بدل مژده ور رسید
منت خدایرا که زحظرت بقهر خصم … دشمن شکر برون شدودشمن شکر رسید
ای برسپهر سلطنت مشرق آفتاب … نورتو تا بخاور از باختر رسید
هرشاهرازمسندوگاهست زیب و فر … بازازتوگاه ومسند را زیب وفر رسید
تیغ تو ازقضا وقدر بهره مند بود … اعدات را بلا ز قضا وقدر رسید
خون گردد آب در شمرازسهم تیغ تو … چون وقت آب خون شدن اندرشمر رسید
آش سیاست توکلاغان وکرکسان … خوردند وبازنوبت جنسی دگر رسید
تو کامران وخرم وخرشدل بخسروی … بنشین که خسرویراشیرین ببر رسید
افراسیاب وارزعیش آی سوی جشن … کاین عیش وجشن باتوزبیچه پدر رسید
ای سوزنی بمدحت سلطان گوهری … گاه طویله کردن در وگهر رسید
از عسکر طبیعت وعمان خاطرت … مشك شکر گشادی ودرج درر رسید

---

۱ - این بیت درنسخه ع نیست ۲ - درنسخه ع - پویه گانش .

دربارگاه شه شکر و در نثار کن گاه نثارکردن در وشکر رسید
طول بقای شاه جهان خواه ومدح گوی عمر طویلت ار بدمی مختصر رسید
هم در ثنای شاه زن آندم کز آن ثنا عمـر مدید وعیش هنی براثر رسید
عمرمدیـد وعیش هنی شاهـراسـزد قطع کلام برسخن معتبر رسید
بیش از ستاره باد شها سال عمر تو
هم بیش از آنکه وهم ستاره شمررسید

در مدح سلطان محمود تمغاج خان

عید شاه خسروان مسعود میمون فال باد طایر میمون او مسعود پر وبال باد
پر و بال طایر میمون شه بی عید وعید برخلایق سایه دار دولت واقبال باد
بخت پیروزشه روی زمین را برسپهر سعداکبرباد عم وسعد اصغر خال باد
تابچشم شه نماید خوب روئی آن نگار ازلیالی بررخ دلبرچوزلف وخال باد
تاقیام ساعت اندر طول عمرشاه شرق ساعتی روزی و روزی ماه وماهی سال باد
آفرین گویان چو گویند آفرین کردگار برقلج تمغاج خان آنشاه اعدا مال باد
گر بگنج آفرین ومال دارد شاه میل آفرین ازگنج ما وزگنج اعدا مال باد
هر که تخم کین شه کاردچووقت داس گشت داس بردارنده را دست اجل کیـال باد
هر که یال ازطوق طوع شاه برناید بقصد تیغ قهر اوش همچون طوق گردیال باد
احسن الاقبال شاهست ازهمه شاهان عصر احسن الاقبال شاهان احسن الاحوال باد
کسوت عدل ملك باکسوت عدل عمر در طراز دادورزی بریکی منوال باد
هر که او از انس وجن ازاولیای شاه نیست نام او اندر جوامع ماله من وال باد
برصراط عدل واحسان شاه زامر لایزال ثابت الاقدام بی تحریف وبی زلزال باد

روز دار و گیرو دار و برد میدان نبرد — هرغلام شه بمردی‌هم نبرد زال باد
هرصف آیندگان شاه‌را از دوستی — نصرت وفتح ازصف دشمن باستقبال باد
هیأت شیرشرر آیات شه‌را پیش صف — هیبت شیر نصابات قدر چنگال باد
خسرواخصم توچون نالست وخشمت آتش است — نال اگرسردی‌فروشد آتش اندرنال باد
پایگایگاهی کوسری‌جویددرخت کج‌بود — کژبرآید زار تادردست استیصال[۱] باد
بارنال لشگر آمال اهل بغی را — تیرباران سپاهت لشگر آجال باد
رای‌تو بر رای‌دشمن‌دست‌تو بردست خصم — غالب وقاهر تراز آجال بر آمال باد
روی دشت کارزارازخون حلق دشمنانت — همچو جیحون در بهار ازسیل‌مالامال‌باد
هوش‌وحال اهل بغی ازهیبت تیغ تورفت — هرکه یاغی‌شدزتیغت رفته‌هوش‌وحال‌باد
عنف‌تو بردشمنان کرد آنچه‌بایست وکند — لطف‌تو بردوستان‌چون‌دایه براطفال[۲] باد
تازهل‌علم‌وحکمت قیل وقالی باقی‌است — درسرای یارتوزین امرقیل وقال باد
ازثنای‌اهل حکمت وزدعای اهل علم — برتوملك‌دین ودنیا مستقیم الحال باد
تازعین ویاودال آمد مرکب اسم عید — سال و ماه توسراسر عین‌ویاودال باد
تا بروزاول شوال باشد عید فطر — برتوهرروزی چوروزاول شوال باد

سوزنی العوداحمد[۳] مدح‌شه‌را شو معید
عیدشاه خسروان مسعود میمون فال‌باد

فی‌مدح السلطان

خدایگان فاضل خدای یار تو باد — قرار ملك تو بر تیغ بیقرار تو باد
زبیقراری تیغت سپهر را مانند — سپهر گفته بتیغت که کارکار تو باد
زگوهراست‌شها روی‌تیغ توچو نگار — گهر نگار بدست گهر نثار تو باد

---

۱ - این بیت در نسخهٔ ع نیست
۲ــ در نسخهٔ م: این بیت اضافه‌شده : لطف‌وعنف‌تو براحباب‌و براعدا کاملند از کمال‌بادشاهی هردو برا کمال‌باد
۳ - در نخسه‌م - احمر

ظفر چو تیغ بدست تو دید گفت بتیغ | همه سلامت آن روی چون نگار تو باد[۱]
چو فتح دید کشش اسب تو باسب تو گفت | همه سعادت آن زلف مشکبار تو باد
بنفشه و سمن میغ تیغ تو ملکا | بلاله کاشتن دشت کارزار تو باد
بکارزار و بکاریز خون گشادن خصم | بنفشه زار و سمن زار و لاله زار تو باد
زدوده تیغ گهر دار رنگ داده بخون | بنفشه و سمن و میغ لاله کار تو باد
بنام تست جهانگیری و جهانداری | همه بسیط جهان صیت گیرودار تو باد
چو ماه باحشمی یك سواره چون خورشید | شکست صد صف دشمن زیك سوار تو باد
از آسمان نظر سعد اکبر و اصغر | ببخت وطالع و نام بزرگوار تو باد
بهر دیار که اسلام قوتی دارد | دعا و خطبه بنام تو و تبار تو باد
تبارك‌الله ایشاه خسروان محمود[۲] | زنام تو رقم سعد بر دیار تو باد
شکستن سپه و دستگیر کردن خصم | نهاد ورسم وره و سنت و شعار تو باد
توئی بمملکت شرق شاه شاه شکار | که بر تو دعوی خصمی کند شکار تو باد
بزینهار خدای اندری زچشم بدان | رعیت تو ز هر بد بزینهار تو باد
علی نبرد شهی فرق هم نبرد ترا | دورویه تیغ تو قمقام ذوالفقار تو باد
بقهر کردن خصم ایشه فریدون فر | زتازیانهٔ تو گرز گاو سار تو باد
بدار دنیا در باغ دین ز دوحه عدل | طراوت از گل بیخار کامگار تو باد
بکام و حلق رعیت زکامکاری تو | رسیده شربت انصاف خوشگوار تو باد
عمر عدالت و عدلی علی شجاعت وجود | سبیل وسعت هردو قدم گذار تو باد
قرین دیدهٔ فتح وظفر بشرق وبغرب | زجنبش سپه توتیا غبار تو باد
ملوك روی زمین را بخلعت وتشریف | نگین وتاج وسریر ازسرای یار تو باد
نبی مدینهٔ محفوظ خواند حضرت را | مدینه کاخ و سرای تو و حصار تو باد
چو تیغ شاهی شایستهٔ یمین توشد | نگین سلطنت اندر خوریسار تو باد

---

۱ - این بیت در نسخه ع دیده نشد ۲ - در نسخه‌م - مسعود

چوپادشاه نشینی باختیار تو بود بپادشاه نشاندن هم اختیار تو باد[۱]
زنسل هشت ملکزاده تا بهشت هزار زطول عمر تو برنامهٔ شمارتو باد
حکیم سوزنی ای پیرغمگسار طلب مدیح شاه جوانبخت غمگسار توباد
حکیم وار دعاگوی شاهرا وبگوی
خدایگان فاضل خدای یارتو باد

در مدح رکن الدین قلج خان

ای جهانداری که در عهدتو گرگ و گوسفند نیست این آنرا زیان کار آن نه اینرا سودمند
گوسفند از گرگ ترسان بود در ایام پیش وندر ایام تو ترسان گشت گرگ از گوسفند
یکجهان گرگان دندان تیز بودند ارچه کرد کلبتین قهر تو دندان گرگان کند و کند
شه قلج طمغاج خان کز یاد کرد نام تو لب شود یاقوت و دندان در زبان در کام قند
خاطب ازمنبر چو گوید شاه مسعود حسن خواند اعدای ترا در خطبه منحوس ونژند
گوهرت شاها پسندیده است و شاه کشوری جز ترا نپسندد آنکس کوبود گوهرپسند
هر که دردل چون سپندان دانهٔ کین توداشت زان سپندان دانهٔ خود دید بر آتش سپند
گوهرشاهی پدیدار از تیغ گوهر دار تست بر تن بد گوهران چون گوهر تیغت بخند
برجهان مالك رقابی ساخته از عنف و لطف دوستانرا طوق منت دشمنانت را کمند
خسرو روی زمینی کاسمان از ماه نو نعل زرین سازد از بهر تو برسم سمند
آفتاب از ابر دارد چتر پیش روی خویش تا ز نور رای تو بر جرم او ناید گزیر
جزتو ازشاهان که دارد یا که داند داشتن آفتاب چتر دارد و آسمان نعلبند
روز هیجا ازبر چابك سواران پروری از برای زین رخش خویش کمیخت و بفند

۱-در نسخهٔ ع-این بیت افزوده شده است : بروزگار تو نوشد زسرجهان کهن که کهنه گشتن نوهم بروزگارتو باد

بسکه در میدان فکندی اسب تا خصم افکنی خصم را پا در رکاب تو ز اسب اندر فکند
گر تو در میدان برای خویشتن گوی افکنی گوی بی چوگان بغلطد از یمن تا تاز کند
از فلك تا خاك پست ایزد بشش روز آفرید تو بشش مه تا فلك بفراختی کاخی بلند
از بر کاخ تو بتوان دید کاندر شرق و غرب چند کس باشند کز کاخ تاج بپذیرند پند
بند را فر هما آید پدید اندر هوا از بر کاخ همایونت ار بود پرواز بند
قیصر و خاقان و خان ورای در کاخ تواند پاسبان و پرده دار و آب پاش و خاك رند
تار و پود مفرش کاخ تو از عدلست و فضل رنگ این مفرش به است از مفرش فال پرند[1]
از پی نظاره کاخ تو آئین بست چرخ از لب جیحون و ترمد تا بسیحون و خجند
تا بدیدار تو عید اقربا فرخ شود عیدی کاخ تو شد بر اهل دانش نور خند
تا بود اهل عجم را نام بلبل زندواف زند وافان سخن را نظم مدحت باد زند
مدح تو اهل عجم را یاد باد از سوزنی همچو مر اهل عرب از معرّی سقط وزند[2]
سال عمر نوح با عمر تو بادا اندلغ تا بود سوگند را در لفظ ترکی نام اند
صد هزار واند سال اندر جهان باقی بمان کس ندانست و نداند در جهان تفسیر اند
تا جهانداران ماضی را تو داری زنده نام در جهانداری بزی چندانکه شو انگفت چند
کنده باد و کفته چشم دل بد اندیش ترا
کفتن نارخجند و کندن بادام کند

در مدح قدر طغان خان

پادشاه جهان ز راه رسید ملك نوشد چو پادشاه رسید
شاه شاهان قدر طغان خاقان از سفر با کمال وجاه رسید

---

۱ - در نسخه م - مال و مر ند ۲ - در نسخه م - همچو مر اهل عرب را از مقری سخته رند

فتح بر عطف زین ببسته برفت | نصر بر پره کلاه رسید
چو سکندر برفت وهمچون‌خضر | بلب چشمهٔ حیات رسید
از میان سپاه دیو و پری | چون سلیمان بتخت و گاه رسید
داستان از درست و دیو زنند | او درست آمد و بگاه رسید
شد بعون اله سوی سفر | باز در عصمت‌اله رسید
حق ایزد نگاهداشته رفت | ایزدش داد تا بگاه رسید
اهل دین را ز خوف لشکر کفر | مأمن و ملجاء و پناه رسید
وان اسیران ممتحن شده را | فرخ و ملجأ و نجاه رسید
هر کسی این سفر گناه انگاشت | شه بآمرزش گناه رسید
شد بتدبیر اولیا بسفر | و ز سفر قامع‌العداء رسید
بفنا بردن معادی را . . . | همچو صرصر بسوی گاه رسید
بنما دادن موالی چون | نم رحمت سوی گیاه رسید
ملکداری بخواب غفلت بود | از طغانخان بانتباه رسید
خشم افزون حضم کاسته خواست | حشم افزون وحضم کاه رسید
شد بدعوی ملك و صفحه تیغ | حجت آورد و با گواه رسید
این بشارت ز جوشن ماهی | تا بخفتان سبز ماه رسید
هیچ شه را بسالها نرسد | آنچه او را بیك دو ماه رسید
از حزاسیدن و رسیدن شاه | چو بشارت سوی سپاه رسید
دولت از خیمهٔ کبود سپهر | بسر خرگه سپاه رسید
وز خشم ده هزار یکتا دل | پیش شه قامت دوتاه رسید
رفتن بارگاه او همه را | زینت عارض و جباه رسید
نه بر آیینهٔ دل کس از او | بد زنك وغبار راه رسید

---

۱ - این بیت در نسخهٔم نیامده است . ۲ - در نسخهٔ ع - شه بآمرزش گناه رسید . ۳ - در نسخه ع - بسالها ۴ - در نسخهٔ ع - چو بشارت .

سرمهٔ دیدهٔ چشم شد و آن نیك خواه و نکو نگاه وسید
باد ار اندیشه دل تباه آنرا کـز سـر اندیشهٔ تباه رسید
حاسد از رشك جاه عالی شاه خـائبـا خا سرا بچاه رسید
در دریای ملك شاه گرفت
حضم را غوطه و شناه رسید

در مدح شمس الدین

صدر جهان بحضرت شاه جهان رسید با کام دل بر ملك کامـران رسید
گشت ازحضور صدر جهان‌شاه‌شادمان چون صدر نزد شاه‌جهان شادمان رسید
حضرت جنان مثال وبتدریس علم‌صدر ادریس وارشاد بصدرجنان رسید
صدر زمان ز مدرسهٔ جوزجانیان دارد نشان که نوبت صدر جهان رسید
صدرجهان که خسرو شرعست بیگمان اینجا بفر خسرو خسرو نشان رسید
نام‌و نشان‌زصدر گرفت این‌خجستهٔ جای کزوی هزار صدر بنام ونشان رسید
هر اسم کز ائمه دین نقش صفه بود آن‌اسم‌جسم گشت‌وبدان‌جسم‌جان‌رسید
اکنون از استماع سبق درتعجبند تا هیچکس بخوس سبقی اوتوان رسید
گشتند خلق مژده ورخویش یکدگـر ازسروران دین که فلانجا فلان رسید
شمس حسام برهان آن‌سیف گوهری کورا سری زگوهر سیف زمان رسید
دریای فضل وکان فتوت که صیت او تا غایت رسیدن وهم وگمان رسید
دریا وکان بدل نکند برمکان مکان او کردوازمکان سوی برترمکان رسید
از دور آسمان که هوا وهوان‌ازوست او را هوا و حاسد او را هوان رسید

---

١ ـ درنسخه‌م- عام ٢ - این بیت درنسخه‌ع دیده نشد ٣و٤-درنسخه ع - این‌دو بیت نیامده‌است
٥ - درنسخه ع این بیت نیز آمده است .

مستغنیم از آنکه بدریا و کان رسم | بهرغنای بنده چو دریاو کان رسید
گردد غنی هر آنکه بدریا و کان رسد | در گوشها بسی سخن ازاین و آن رسید
برهان دین مبین حق کز زبان او | احکام علم شرع بشرح وبیان رسید
بروی همه اگر بطبق زرفشان کنند | ارزد بدانکه او بسخن درفشان رسید
هر گوهری که لفظ وی افشاند بر زمین | شد بر سپهر و بر کمر توامان رسید
بگشاد توامان زمیان گوهرین کمر | تابندگان خاص ورابرمیان رسید
زو میرسد بخلق درین آخر الزمان | آنچ از ملك بسید آخر زمان رسید
برهان وسیف وتاج وحسام ازگذشته‌اند | از هر یکی بمدرسه او روان رسید
هست این روانی سخنش از روانشان | اورا چنین کرامت حق بیکران رسید
برهریك از ائمهٔ دین از قدوم او | رنج گران سبك شد و گنج گران رسید
هست اتفاق اهل سمرقند را که اوست | گنج گرانبها که بما رایگان رسید
از خاندان برهان برهان نمای شرع | هر کس که در رسید بدین رسم وسان رسید
هرگز نرفت دولت ازین خاندان که تا | گوید کسی که بازبدین خاندان رسید
ای صدر سوزنی را در بحر شاعری | درسخن بفکرت بازارگان رسید
دردانه ها بسوزن نظام طبع راد | ازبهرسلك مدح توباریسمان رسید
هردانه ای که درصدف سینه را زداشت | ازکام و از زبانش بکلك وبنان رسید

بعدازثناچو کرد دعا بر وجود تو
آمین بگوش جان وی از آسمان رسید

---

۱ - در نسخه عوم :
چون آمد از ثنا بدعای بقای تو | شد مستجاب ومژده ورجاودان رسید

(در مدیحه میر عمید سعدالدین)[1]

عید شد ایام ما تا آمده ایام عید   چون رسید از راه با شاه جهان میر عمید
سعددین صدری که دیدار همایونش بفال   همچو نام شاه مسعود است و چون بختش سعید
قبلهٔ اهل قلم ممدوح مخدومی که هست   آستان دولتش محراب احرار و عبید
مبدی انعام و احسان بنده پرور منعمی   درحق هر بنده‌ای یك مبدی و صدره معید
برشه از رای سدید وی بود آسان گشای   سد اسکندر که هست از خاره وروی وحدید
خاره وروی وحدید اندر گداز آید چوموم   ز آتش شمشیر شه چون خشم شه گردد شدید
چون قلم در پیش او اهل قلم خدمت کند   چون قلم از سر قدم سا زند تا باشد مفید
خدمتش ارباب دانش راسراسر فایده است   هر که را دانش بود داند مفید از مستفید
نورچشم اهل علم و عقل در دیدار اوست   هست بی دیدار او دیده غدودی در قدید
هر کسی در دانشی گوید فریدم هست و نیست   آن ویست از جملهٔ دانش بهر فنی فرید
ای بهر فنی زهر فاضل زیارت نزد شاه   آبروی جاه تو هر روز بادا بر مزید
هست در بازار جودت جان معن زائده   کرده‌ای خلقان سخای حاتم طی من یزید
پاکبازی دوست داری در سخا با دوستان   بر دل صافی زنی چون پیر صافی بر مرید
سایه وار از آفتاب جود تست اندر فراز   بخل چون از سایهٔ همنام تو دیو مرید
خاص و عام از قاصی و دانی هوا خواه تو اند   عمرو وزید و جعفر و صالح یزید و با یزید
از امام اهل حکمت انوری تا سوزنی   در ره یك مدحت تست رقبه حبل الورید
گر در ایام تو باشندی نباشندی بجز   مادح صدر همایون تو حسان و ولید
مهر تو بر صادر و وارد باحسان و کرم   هست افزونتر که باشد مهر والد بر ولید
در ثنا و مدح تو ارباب نظم و نثر را   نی زبان گردد کلیل و نی شود خاطر بلید
چون قلم گیرد بدان نادر نبان آرد زبان   جان بود استاد کامل عقل شاگرد رشید
هر کجا مدح تو خوانند از خوشی وخرمی   نزهت ار تنك مانی گردد و قصر مشید

---

۱ - این قصیده در نسخهٔ م - دیده نشد.

باش ممدوح بسی مادح که ممدوحان بسی
زنده نامند از دقیق و کسائی و شهید

تا ز روز شب مدد یابند سال و ماه باد
سال وماه وروزوشب عیشت هنی عمرت مدید

عید باد ایام عمر تو سراسر چون ز تو
عید شد ایام ما نا آمده ایام عید

(در مدح ملك الدهاقین)

صدر جهان ز مجلس جهان رسید
مهمان همیرسد شه و او میزبان رسید

آراست خانمان بخجسته لقای خویش
کز پیش تخت خوان بسوی خانمان رسید

خلد شهر نخشب و از خلد خوشتراست
صدره از آنکه صدر بدو شادمان رسید

صدری که آستان رفیقش بمرتبت
گز ز آسمان نه بر تر تا بآسمان رسید

بر آسمان بساید فرق سر از شرف
هر کز قدم بخدمت این آستان رسید

از آستان او زره جاه و منزلت
آسان بآسمان برین بر توان رسید

صدری که بر دهاقین دارد ملك لقب
زی ملك خویش چون ملك کامران رسید

این لفظ بر زبان دهاقین نخشب است
شادی کنیم چون ملك از نزد خان رسید

جسمند اهل نخشب بی جان چوبی وبند
واکنون که او رسید سوی جسم و جان رسید

از دست روزگار ستمگر بعهد او
زی اهل شهر نخشب خط امان رسید

دریای جود و کان سخا کف راد اوست
کاحسان او بجملهٔ خلق جهان رسید

از شهر نخشب است شرف بر همه جهان
کامروز سوی نخشب در یا و کان رسید

شد بوستان دولت نخشب بعدل شاه
یك سرو درد و بستان کسرا گمان رسید

سرو روان بود که بهر بوستان رسد
این سرو سرفراز بدین و بدان رسید

یك چند گه نیابت آن بوستان گذشت
وین چند گه نیابت این بوستان رسید

ای آنکه هر که دید ترا زاهل این دیار
پند، است مادر و پدر مهربان رسید

پنداشت نیست هست حقیقت درین سخن
زینسان سخن بگوش تو از هر زبان رسید
بر تو زبان اهل زمانه دعا گر است
جود و سخای تو چو باهل زمان رسید
نزدیك شه مکانت شه بین و ظن مبر
در کس که کس بدین شرف و این مکان رسید
از رسم و سان خوب رسیدی بدین محل
هر کس بدین محل بهمین رسم و سان رسید
باری سپاس از ملك غیب دان پذیر
کاین جاه و دولت از ملك غیب دان رسید
گویند مهدی آید صاحب قران برون
چون مدت زمانه خوهد بر کران رسید
صاحبقران تو بادی و مدت بسر مباد
چون مملکت جهان بتو صاحبقران رسید
چون آمد از ثنا بدعا بقای تو
شد مستجاب و مژده ور جادان رسید

(در مدح اطهرالدین بن اشرف‌الدین)

روی من زرین ز عشق یار سیمین برد سزد
بر سر معشوق سیمین بر نثار زر سزد
زرگر رخسار من شد عشق یار سیمبر
اینچنین زر کردن آری از چنان زرگر سزد
دل فدای دلبری کردم که از بس نیکویش
هر که دل دارد مقر آید که او دلبر سزد
دیدهٔ چون عبهرش دیدم شمر شد چشم من
گر شمر شد چشم من از بهر آن عبهر سزد
یار من شکر لعب و گلروی و من بادرد دل
گر کند درمان دردم زان گل و شکر سزد
چه زنج زنجیر زلفست و دل پر جرم من
چون بدین زنجیر شد بسته بدان چه در سزد
پیش ازان کان چاه سیمین را بخط عنبرین
او بپوشد گر دلم زان چه بر آرد سر سزد
سر سزد بر آل تکین از نکوئی یار من
در شرف بر آل یاسین سر امیر اطهر سزد
اطهر و اشرف شه آل حسین بن علی
آنکه عالی جاه او هر روز عالیتر سزد
گر سزیدی از پس جدش دگر پیغمبری
امت جدش بر آنندی که پیغمبر سزد
جز خداوندی که بر وی نام معبودی سزاست
هر خداوندی که باشد مرد را چاکر سزد
جون مناقب نامهٔ آل علی دفتر کنند
نام او چون فاتحه آغاز آن دفتر سزد

از مدار گنبد فیروزهٔ پر اختران قسم آن والا گهر پیروزی اختر سزد
اظهر ازاشرف‌چواز بحر سیادت‌گوهریست از چنان بحر سیادت آنچنان گوهر سزد[1]
آن همائی را که سوی جد او بازو زدی عنبر گیسوی او بازوش را در بر سزد
عنبرین گیسوی او همبوی خلق جد اوست وصف خلق جدش ار عنبر کنم عنبر سزد
از چنان شایسته فرزند ارنبازد روز حشر سید کونین امیرالمؤمنین حیدر سزد
ای جهان از جاه‌توهمچون جنان‌ازفرو‌ریب فر پیغمبر توئی وز تو جهانرا فر سزد
مر علی مرتضی را بود قنبر یك غلام هر که مهر مرتضی دارد ترا قنبر سزد
ای در خیبر زبن برکنده دست باب تو بدسگالان ترا دل چون در خیبر سزد
ای سر عنتر بتیغ جد تو از تن جدا جملگی اعدات را سر چون سرعنتر سزد
هر که سازد آذر کین ترا در سینه جای تا بدوزخ در نیاید هم بدان آذر سزد
هر که او از کوثر مهر تو جامی‌نوش‌کرد منزلش فردوس اعلی مشربش کوثر سزد
خاطرم در مدح تو دریاست بی معبر ولی خاطر مداح تو دریای بی معبر سزد
این عروس خاطر بنده که صد گنج گهر از سزاواری او پیرایه و گوهر سزد
گر پسند افتد ترا ایشاه اولاد رسول بندهٔ مداح را بس دوستی در خور سزد
تا سزا باشد ثنا گستردن آل رسول بنده در عالم بنام تو ثنا گستر سزد
شاه آل مصطفی و مجتبائی و ترا هر یکی از آل او از جملهٔ لشگر سزد
تا بتو یا جوج چشم بد نیارد تاختن از دعای اهل ایمان سد اسکندر سزد
تا نیاساید ز دوران آسمان چنبری قد اعدادی تو سرتا پای‌چون چنبر سزد

سالهای عمر تو بادا ز دور آسمان
بی حد وبیمر که بیحد زیبد و بیمر سزد

---

۱ - درنسخه ع - این بیت نیامده است .

(در مدح دهقان سعدالدین)

ای رخ و زلفت چنانك ماه بمشکین کمند ساخته نظاره گاه بر سر سرو بلند
منظر ماه منیر از بر سرو سهی طرفه و نادر بود خاصه بمشگین کمند
ای بت بادام چشم پسته دهان قند لب در غم عشق تو نیست چارهٔ این مستمند
ایکه شبی تا بروز وعدهٔ وصلم دهی ویکه بنقلم نهی پسته و بادام و قند
کی چو دو لعل تو هست گر بدو نیمه کنی از سر سرو سهی دانهٔ نـار خجند
کی چو دو جزع تو هست گر بقلم بر کشی زیر دو مشکین کمان نقش دو بادام کند
گونهٔ رخسار تست آتش افروخته خال سیاهت بر او سوخته تخم سپند
صبح گر از چشم بد بر تو گزندی رسد خال و رخ تو ز دور دفع کنند آن گزند
هست پسند من آنك از تو بوم بـا نصیب صحبت من بی نصاب بر تو بیاید پسند[1]
چند من اندر پیت زار بگریم همی طیره گری را تو زان گریه من خند خند

گریهٔ من خنده شد چون بسعادت رسید
گنج هنر سعد دین از سفر اورجند

در مدح دهقان میر عمید

دهقان میر عمید صدر همایون که بخت بر سر او چون همـای سایهٔ دولت فکند
آنکه چوافشین ومعن وانکه چوسحبان وفضل در ره فضل و هنر بندهٔ اویند اند
صد یك آنکو کند بر زر و بر سیم خویش گرگ درنـده نکـرد با رمهٔ گوسفند
در ره آزادگی است قول وی و فعل او پاك ز تـزویـر و زرق دور زتلبیس و فند
کلك سبك سیر اوست از پی اصلاح ملك از حبشه سوی روم تیز رونده نوند
روشنی و خرمی مملکت از کلك اوست گر چه سر کلك او تیره رخست ونژند

---

۱ ــ این بیت در نسخهٔ ع اضافه شده است :
آنچه نبخشید اگر گنج نهادی زمین گشتی تا پشت گاو کنده که بروی کنند

ای ز تو در باغ فضل سرو هنر سر فراز / و ز تو شده نخل جهل سر زده و بیخ کند
بهره ورند از سخات اهل صلاح و فساد / زاهد و عابد چنانك مفلس و قلاش ورند
کف جواد تو چون ابر بهار است راست / زوزده بر شوره زار ژاله چو بر کشتمند
آمد فصل بهار و آمدنت را بباغ / از گل و سبزه فکند مفرش قال و پرند
بر گل نو زند باف مطربی آغاز کرد / خواند بالحان خوش نامهٔ پازند وزند
قاعدهٔ بزم ساز بر گل و لعلی نبید / کز سفرت سوده شد نعل کمیت و سمند
باد بهاری اگر بر تو گل افشان کند / جز بسر آستین جای مروب و مرند[1]
مطرب بزم تو باد آنکه کند از فلك / زهره نشاط زمین تا شود او را لوند
خصم تو چون شمع باد بر گذر تند باد / بر کف تو چون چراغ بادهٔ انگور بند

باده بخور روز و شب از کف سمین بران
شاد بزی سال و ماه با صنم نوشخند

در مدح اسفهسالار

پری دیدار حوری یاسمن خد / دری رفتار کبکی نارون قد
نه نی خدوی اندر یاسمن رنگ / نه بی قد وی اندر نارون حد
برشك از نور رویش ماه وخورشید / بدرد از بوی زلفش عنبر وند
بلای دین بزهر آگین دو نرگس / شفای جای بنوش آگین دوبسد
ز سبلتگاه و دندان ولب او / نشان در و مرجان و زبرجد
چه بویست اندران زلف معنبر / چه رنگست اندران خد مورد
هزاران جان چه‌جای عشقبازیست / فدائی خواهد آن سروسمن خد
ولیکن زوکسی را بهره ای نیست / بجز صلوا علی آل محمد

---

۱ – این بیت در نسخهٔ ع وم اضافه شده است.
هیچ ندانم که چند بی‌تو بوم چون بود / درکف من هیچ هیچ در دل تو چندچند

کرا یارای آن باشد که باشد بر او والی بجز والای صفهد
خداوند خداوندان دولت سپهسالار منصور مؤید
پناه لشکر خاقان اعظم بنای عز و جاه اصل سودد
شجاعی دروغا و جنگ بی مثل جوادی در سخا و جود مفرد
برزم اندر بود آشوب میدان ببزم اندر فروغ گاه و مسند
چو بیرون شد بمیدان روز هیجا سر گردنکشان آرد بمقصد
بروز رزم خاك ره نماید بچشمش گوهر و یاقوت و عسجد
شود مطرود جان از خصم او چون طرید او بمیدان دید مطرد
اگر زاهن سپر سازد نگردد سنان و تیغ و تیر از خصم اورد
ور از میدان مردی گاه حمله جریده لشگری دارد مجرد
بلاد ترك را ز اعدای خاقان تهی دارد بشمشیر مهند
بیك حمله زهم بیرون کشاند بگرد او گر از آهن بودسد
نهایت نیست مردیهای او را چنان چون مردمیهای وراحد
سخای او برون از حد و از وهم عطای اوبرون از وهم واز حد
شمار بخشش یکروزهٔ او چوبنویسی بباید صد مجلد
در اخلاق پسندیده بهر باب برایت باقی است از حیدر و جد
بنازد جد ازو در روز محشر چنان کاکنون همی نازد بمهتد
همیشه شادمان و کامران باد بهر کام و مرادی یافته ید
بدان شادی که نوشد تا ابد باد هزاران شادی دیگر معدد
موفر عز وجاه و دولت او
مباد اندر جهان الا مؤید

۱ – درنسخهٔ ع – بمقعد و درنسخهٔ م – بمقود. ۲ – درنسخهٔ م – بمشهد.

(در مدح صاحب ملك الدهاقین)

صاحب عادل بنیکی از سفر آمد   رفت بفرخندگی و با ظفر آمد
اینت خجسته سفر کز آمدن او   کشت امید جهانیان ببر آمد
چشمهٔ خورشید بود خواجه وحضرت   باخترش بود و سوی باختر آمد
چشمهٔ خورشید سوی باختر خویش   باشرف و عز و جاه و با خطر آمد
اهل سمرقند راز آمدن او   شد طرب از سر نو و حزن بسر آمد
مژده ور یکدگر شدند خلایق   زامدن او بشهر چون خبر آمد
موسم عید آمد وز آمدن عید   عید خرامیدنش خجسته تر آمد
گشت بجای سلام تهنیت اینست   خواجه خرامید و عید بس اثر آمد
از پس یك عید چون گذشت بهر سال   مدت هفتاد روز تا دگر آمد
عید خرامیدنش به آمد کز وی   عید دگر تا بهفت روز بر آمد
خواجه بخلق نکو بعید نظر کرد   عید همه خلق را نکو نظر آمد
صاحب عادل عمر که بر همه گیتی   از ره انصاف و عدل چون عمر آمد
شهره وزیر آنکه بر سپهر خلافت   همچو مه و آفتاب مشتهر آمد
همت او را قیاس کردم با چرخ   چرخ برین زیر و همتش ز بر آمد
دست چو بادش بگاه جود و فتوت   ابر سخا سایهٔ عطا مطر آمد
از کف رادش سخاوت آمد برخلق   زان بزیارت گواه بر خطر آمد
پر خطر از ابر قطرهٔ مطراوی   وز کف او بدره بدره سیم و زر آمد
او چو جهانست معتبر گه بخشش   هر دو جهان یك جهان مختصر آمد
شاد بود چون وزیر عالم عادل   شاه جهانرا جهان معتبر آمد
ملك کمر بند و تاج دارد و اینش   مصلحت ملك شاه تاجور آمد
تاجورانرا برای صنعت کلکش   از ظفر و فتح بر میان کمر آمد
خسرو چین را بهمت قدم او   نصرت و فیروزی وظفر بدر آمد

بی جدل و حرب کین بیك نظر او | شاه جهانرا هزار فتح بر آمد
بنده نوازیست کز لطایف واحسان | عام وحشم راز حشمت پدر آمد
گشت قوی دین سیدالبشر از وی | زانکه ورا خلق سید البشر آمد
باد ورا سید البشر بقیامت | عذر خود جرم چون بحشر در آمد
باد از و هر چه خیر و خوبی مقبول | هر گز ازو خود کجا بدی بسر آمد

روزه سپر باد پیش او ز بلیات
زانکه در اخبار روزه چون سپر آمد

در مدح سعدالملك مسعود

وزیر شاه سعد الملك مسعود | چو سعد آباد کرد از روی محمود
که سعدین فلك مسعود گشتند | زسعدالملك سعد آباد مسعود
ملك مسعود راگوئی عطا داد | فلك تخت سلیمان بن داود
که سعدالملك بر کرسی چو آصف | بسعد آباد بنشست ازره جود
زسعدالملك و سعدالدوله اسعد | شد از آوازهٔ معدوم وموجود
بصدر و مسندّ جد و پدرشان | نشست این پاك اصل پاك مولود
چو از اشباه واقرانست برتر | براشباه و براقران گشت محمود
باقبال شهنشاه معظم | شداندرهردلی محبوب ومجدود
شدند احباب او مقبول و مقبل | شدند اعدای او مخذول ومطرود
بشد نور ازمه وخورشید و ناهید | بشد بوی از عبیر و عنبر و عود
بزخم و گوشمال اندر فتادند | بداندیشان و بدخواهان چون عود
باستحقاق و اهلیت به از به | بهاءالدین محصّل کرد مقصود
دراحسان خود برخلق بگشاد | ببخشیدن گرفت ازفیض واز سود
چوباب وعم خزاین کرد خالی | زمال و نعمت موزون و معدود

بطبع خوش بدست خویش بخشید ضیاع وغله و مفروش و منقود
قصب بخشید واطلس دادوانگاشت که برگ تود افکندست از تود
چو انبان میان از سیم و از زر بسازد شاهد ونبود چو مشهود
بماه روزه در هرروز گنجی ببخشیدن بود مرسوم و معهود
بعیدی صادق الوعداست و ناید بعمر از وی خلایق هیچ موعود
بدخل مال باشد جهد هرکس بود جهدوی اندر بذل مجهود
بیزدانی که جز وی نیست یزدان بمعبودی که جزوی نیست معبود
که نارکین او سوزنده ناریست کزاو واقد شود در حال موقود
دل اعدای او پر نار بادا بسان خندق اصحاب اخدود
همیشه تا سخن دو طبع دانا گهی محلول باشد گاه معقود
حکیم سوزنی را از مدیحش چو درجی باد پر از در منضود
ندارد مدح اوحدی ندانم که نا محدود گنجد چون بمحدود
بجاه پادشا خورشید عالم بعالم ظل عمرش باد ممدود
حسودش را کان لم[1] تغن بالامس بداس یأس کشت عمر محصود
وصی وار است براولاد آدم
بحرمت باد آدم وار مسجود

در مدح صاحب عزالدهاقین

ترک من مهر و وفا سیرت و آیین نکند تاکه بر برگ گل از غالیه[1] آذین نکند
اندر آذین وی آیین وفا دست امید تا که نومید ز آذین بود آیین نکند
بیقین دانم کان ترک ستمکارهٔ من از پی رغم مرا آن کند و این نکند
آنچه خط بر رخ آن دلبر من خواهد کرد گر بود مانی بر روی بت چین نکند

---

۱ - در نسخه م - جنودش کان بود لم تغن بالامس.

زلف پر چینش چه بس فتنه و بیداد که کرد / چو خط آرد گر آن زلف پر از چین نکند
کند از غالیه پیراهن گل را پر چین / تا کس آن باغ پر از گل را گلچین نکند
خود خطا باشد انصاف همی باید داد / کس چنان باغ پر از گل را پرچین نکند
از خط نامده هر چند سخن دانم راست / زلف مشکینش خطا داند و تمکین نکند
چو در آرد خط مشکین و بر آراید رخ / زلف یك لحظه خلاف خط مشکین نکند
رازها گوید هر سوی خط آورده چنان / کان بجز صاحب ما عزّ دهاقین نکند
هنری عین دهاقین که خداوند هنر / بجز او را بخداوندی تعیین نکند
آسمان پایهٔ تخت شرف و قدر ورا / جای جز فرقگه فرقد و پروین نکند
از بزرگی و ز احسان که کند بر همه خلق / از همه خلق کسش نیست که تحسین نکند
دین پاکیزه و عقل و خرد کامل او / مرورا جز همه نیکوئی تلقین نکند
کین او کان بلا گردد در سینهٔ خصم / زانکه او با همه کس مهر کند کین نکند
دشمن جاه ورا زهره و یارا نبود / کانچه او گوید در ساعت و در حین نکند
آن کند باسر دشمن چو قلم بر گیرد / که قلم کند شود بروی و مسکین نکند
بادهٔ کین ورا هر که بنوشد عجب است / گر عسل باشد ایامش غسلین نکند
لفظ شیرین ورا هر که بنوشد عجب آنك / تلخی گوش بگوش اندر شیرین فکند
از زمین سایهٔ علم خود اگر بر دارد / تا قیامت زمی از زلزله تسکین نکند
تا صبا رایحهٔ خلق در او در ندمد / چهرهٔ باغ پر از تازه ریاحین نکند
ابر نا یافته از کف جوادش تعلیم / لؤلؤ افشانی در باغ و بساتین نکند
هر که جود و کرم او بعیان دیده بود / بیهده گوش بافسانهٔ افشین نکند
بسخا صید کند کف جوادش دل خلق / ز سخا کس بجز او باشه شاهین نکند
هر که میزان سخن سنجی داند کردن / بجز از راستی مدحش شاهین نکند
مرکب دانش و فضل و هنر و دولت را / بجز از بهر ورا دست وزبان زین نکند
شاه شطرنج کفایت را یك بیدق او / لعب کمتر زد واسب و رخ و فرزین نکند

۱ ــ این بیت در نسخه م نیست.

هر دلی کز قبل شادی او شاد بود گرش طوفان غمان بارد غمگین نکند
هر کرا عقل و بصر باشد خاك در او بجز از سرمهٔ دو چشم جهان بین نکند
تا بدانگه که سرو کار شیاطین از نار سجده بر آدم پیدا شده از طین نکند
باد بر کل بنی آدم فرمانش روا که همی کار بفرمان شیاطین نکند
تا که از ملك بود نام و نشان از آئین
کس جزاو تربیت ملك بآیین نکند[1]

درمدح ثقة‌الدین

ای سرو سرمایهٔ کرام سمرقند نام تو مشهور تر زنام سمرقند
شمس امینان و صائبان ثقة‌الدین معتمد شاه وخاص و عام سمرقند
احمدبن الامام آنکه زرتبت سرور و سرمایهٔ کرام سمرقند
از تو پسر صاین و امین سمرقند پوروپدر مفتی و امام سمرقند
گر بسمرقند هیچ نعمت نبود فرتو بس نعمت تمام سمرقند
ازخوشی‌وخرمی‌چودارسلام است بافر وزیب توهرمقام سمرقند
خواهد دارالسلام تا تو دروئی کاید هرروز بر سلام سمرقند
هرکه دروبنگرد بدیدهٔ تعظیم گردد ازجملهٔ عظام سمرقند
بیت‌حرامست خانهٔ توز تعظیم حامی او اهل احترام سمرقند
خان و درجود اونهاده گشاده از ره انعام بر عوام سمرقند
هست‌زخوان‌توای‌کریم بسی خلق بیخبر از عشرت طعام سمرقند
خوان‌نه‌ونان‌ده‌کریم‌وارو میندیش از حسد وطعنهٔ لئام سمرقند
کردترا مام و باب رادبدینسان ازشفقت نیك باب ومام سمرقند

---

۱ ـ درنسخه ع وم ـ این بیت اضافه شده است .
آن سرافراز که مرهیچ سرافرازی را نگذرد تاکه ستانه‌اش را بالین نکند
۲ - این قصیده درنسخه ع نیست .

بشنوی ارچه زبان ندارد شکرت / ازدرودیوار وصحن وبام سمرقند
گرچه سمرقند بی کلام نگوید / گوید مدح توبی کلام سمرقند
شهری نبود در او همامی نبود / ای‌تو و فرزند تو همام سمرقند
برتو و فرزند تست امن وصیانت / بر قلم بوئیان قوام سمرقند
کار شما برنظام باد و برونق
ای‌زشما رونق و نظام سمرقند

درمدح مؤید

ای عامل خراج کفایت نمای راد[1] / دستور خسرو وشرف دست میرزاد
خورشید جاودان مؤید یمین دین / کز سایهٔ یمین تو ز فتان شوند راد
رادیست حرفت کف‌وکلك وبنان تو / خلقی ز حرفت کف وکلك‌وبنانت‌راد
تا ازبنان و کلك وکف توبمن‌رسید / تشریف‌وخلعتی که نشاید گرفت وداد
مادح‌نماند جزمن‌و ممدوح جزتوئی / من مادح از نژاد وتو ممدوح ازنژاد
زان مهتران‌نئی‌توکه‌درخدمت‌وثنات / بستن‌میان نشاید و نتوان زبان‌گشاد
دست ودردل‌توگشاداست وطبع نیز / پاینده چون‌در دل ودستت‌گشاده باد
شعر مرا هرآینه از هزل چاشنی / ماند بجای بلبل و گشنیز و بغمخواد
تا بر حسود تو برم آن‌چاشنی‌بکار / کوبم در اجازه که تا بگذرم چوباد
گر کیقبادو کسری گردد حسود تو / صد . . ر در . . س‌زن کسری‌و کیقباد
نا گفته خوبتر بتو از حاسدان تو / ایشان‌کنید خود که‌از ایشان کنندیاد
از حب خویش یاد کنم وانچه بایدم / خواهم‌زمجلس‌توچوشاگرد ازاوستاد
ای‌صدراهل‌فضل مرانان وجامه‌نیست / در گردنم هم از غلهٔ خانه غل فتاد
بر مجلس رفیع تو اطناب قصه را / این بنده‌رفع کرد و برایجاب دل‌نهاد
ده ساله کدخدائی شاهان بیکزمان / داری و بیش دارد ازین امر تونفاذ
یك ماهه کدخدائی کردم ز تو سوآل
جودت سوآل من باجابت قرین کناد

---

١ - این بیت درنسخه ع نیامده .

(در توبه و انابه)

در هر گناه سخرهٔ دیوم بخیر خیر — یا رب مرا خلاص ده از دیو سخره گیر
من پیر و دیو پیر و چو گردیم هر دو جفت — هر لحظه صد گناه جوان زاید از دو پیر
راه سعیر میسپرم وز فساد مغز — سودای من بحور و بتکیه گه و سریر
یك پخته نی که گویدم ای خام پرستیز — حور و سریر کی بود اندر ره سعیر
مویم چو شیر گشت وشد از عمر شیر باز — کز یك گناه باز نگردم بعمر سیر
درسرّ و در علانیه کردم گناه و داشت — از سرو از علانیه من خبر خبیر[1]
بودم دوان چو گو بدشت فساد و فسق — تا زنده و مراغه گرو بار نا پذیر
صیاد پیری آمد و بر اصطیاد من — داس و کمند و تیر گشاد از چهار تیر
یك تیر او زمستان یك تیر او بهار — یک تیر او تموز و دگر تیر ماه تیر
از داس پی زد و بکمندم ببند کرد — وانگاه از کمان بمن انداخت شصت تیر
چون شصت تیر خوردم شد تیره خاطرم — آنخاطری که نور ازو یافت ماه تیر
پیری چو عمر من بمه وسال صید کرد — شد روزهای روشن من چون شبان تیر
این سال و ماه و روز وشب عمر من ز من — چون من میپرد بدو پر چو شیر و قیر
چون قیر گشت نامهٔ اعمال من ز جرم — بر من و بال و جرم ز قطمیر و از نقیر
چون طفل خرد کو شود از تربیت بزرگ — جرم صغیر من شد از اصرار من کبیر
گر باد عفو خالق اکبر بمن وزد — نی از کبیر ماند جرمم نه از صغیر
جرم کثیر دارم لیکن چو بنگرم — با عفو کردگار قلیل آید این کثیر
آسایشی نباشدم از ناله های زار — آسوده بسکه بودم بر ناله های زیر
هستم چو نار دانه در تیرمه ز شر — وز خیر همچو یخ که بود در بهار و تیر[2]
لیسیدم آستان بزرگان و مهتران — چون یوز مسته کو طلبد کاسهٔ پنیر

---

۱ - در نسخهٔ ع - این بیت اضافه شده است .
حق بوده پرده پوش من از فضل و من بجهل — در پیش خلق پرده در خویش خیر خیر
۲ - در نسخه ع این بیت نیست .

مأمور امر حق بده بایست مر مرا
من گوش خوش گشاده بفرمانده و امیر

مدح وزیر گفتم و سلطان و یافتم
روزی ز روزنامهٔ سلطان بی وزیر

آگه شدم که خدمت مخلوق هیچ نیست
هست از همه گزیر و ز الله نا گزیر

دارای آسمان و زمین خالق بشر
کز وی بماست آمده خیرالبشر بشیر

آن صانعی که هست ز تأثیر صنع او
چندین هزار شمع شب آرای براثیر

ملك کمینه بندهٔ عاصیش در بهشت
افزون بود ز ملك فریدون و اردشیر

از خرمی چو عرصهٔ جنت شود زمین
چون بگذراند از بروی عارض مطیر

جنت رضای اوست و رضای ورا ثمر
چندین هزار نعمت الوان بی نظیر

حورو قصور و مرغ ومی وشیروانگبین
حوران خوب صورت و مرغان خوش صفیر

خشم ویست دوزخ و خشم ورا اثر
بی حد عنا و کرم و فروان غم و زحیر

اهل ورا عذاب ز هر گونه رنج و غم
وز درد آن بر آمده از هر یکی نفیر

کاس حمیم بر لب و زقوم بر اثر
یکروی تف نار و دگر روی زمهریر

در زیربارجرم و زلل مانده چون خزان
از هر سوئی شهیق بر آورده وزفیر

گردنده و رونده بفرمان و حکم اوست
گردون مستدیر و مه و مهر مستنیر

لاشیئی و شی بقدرت وتقدیر او شوند
او بر هر آنچه نام بشئی اوفتد قدیر

ای آنکه یك مفکر روشن ضمیر را
کیفیت تو ناید در فکرت و ضمیر

هستی یکی و هست مرا بر یگانگیت
اقرار و دیده و دل از اقرار من قریر

هر چند کز گناه مرا آبروی نیست
باشد بتو مآب من و مرجع و مصیر

بپذیر توبه من و بگذر ز جرم من
و ز آتش جحیم خلاصم ده ای مجیر

ور دیو با من از ره توبه جدل زند
من بنده راتوباش در آن معرکه نصیر

ای سوزنی چوسوزن زنگاره خورده‌ای
بی آب و بی فروغ و فرومایه و حقیر

بیرنگ شو که تابد خیاط صنع حق
دوزد هم از پی تن تو حله و حریر

بسیار هزل گفتی یك چند زهد گوی
بنمای نقد نظم بهر ناقد بصیر

چون طبعرا مخمر کردی بزهد و پند زان گفته ها چو موی برون آی از خمیر
چو نان شوی که باشی استاد شاعران اندر تنور نظم تو بندند زو فطیر
بر مهر مصطفی‌زی و اصحاب و آل او با دوستی شبرزی با دوستی شبیر
چون نامه بقای تو خواهند در نوشت عنوان بنام حق کن و بر نام حق بمیر
یا رب زدیو دین مرا در حصار دار
زین پس همان بسلسله او مرا اسیر[1]

در مدح قدر خان

سلطان شرق شاه قدرخان ملکدار ملك پدر گرفت بتأیید کردگار
فیروز کرد وفرخ کرد وخجسته کرد برخاص وعام دیدن او روزروزگار
بفزود نور دیده و دلهای شهریان از گرد نعل مرکب میمون شهریار
شاهی رسیدملك سمرقندرا که‌هست جمشیدصف‌موکب‌وخورشیدصدربار
از شرق تابغرب ببخشدبیك سوآل ورقاف تا بقاف بگیرد بیك سوار
شاهی که هست روز نبرد و مبارزت یك تن که حمله آرد درروی‌صدهزار
رنج‌موافقان برد از دست‌گنج بخش آب مخالفان برد از تیغ آبدار
پیداکند شجاعت‌ومردی‌بتیغ خویش چونانکه‌کرد حیدرتازی بذوالفقار
خصمانه‌چون‌بجنگ‌در آیدبروزحرب برخصم کارزار کند وقت کارزار
میراث‌خوارخسروغازی است ملکرا میراث را نماند میراث خوار خوار[2]
تأثیر عدل اوکند آن ملکرا چنان کز خار ظلم میوه عدل آورد ببار
ای از شهان بگوهر شاهی بزرگتر ملکی چو تونبینند شاهی بزرگوار
شاها بزرگوارا از بندگان خویش خدمت‌پذیروجرم وجنایت فروگذار

۱- این بیت درنسخه ع نیست . ۲ - این بیت درنسخه ع - افزوده شده است .
عالم قرار گیرد چون شاه خسروان گیرد بتخت مملکت‌خویشتن قرار

بنشین بشادمانی برتخت مملکت — تا یابد از تومسند تو عزو افتخار
بفرست بندگان بکنار همه جهان — تا آنکسان کزامرتو باشند برکنار
گیرند درمیان و بنزد تو آورند — بندمیان بخدمت تو بسته استوار
عفو و عقوبت تو بود برهمه روان — آنسان که کام تو بود ای شاه کامکار
بادت شراب خون عدو وشکار خصم — یکساعت ازشراب میاسای وازشکار
جان عدوشکر که شکاریست بیملال — خون‌حسودخور که‌شرابیست‌بی‌خمار

جان تو پادشاها در زینهار حق
برجان خویش دشمن تو خورده‌زینهار

درمدح ملک محمدبن سلیمان

ای زپشت‌ارسلان خان‌ارسلان‌خان‌دگر — ملکداری را نزیبد جز تو سلطان‌دگر
سایهٔ یزدان توئی شاهی ترا زیبد بحق — سایهٔ دیگر نشاید همچو یزدان دگر
خسروغازی محمدبن سلیمان آنکه‌بود — مر نهاد پادشاهی را سلیمان دگر
ازجهانداری بر آسود وجهانرا گفت‌دان — از پس من شه قدر خانراجهانبان دگر
خسرواگردون گردان کردخواهد تا ابد — بر ثبات ملک تو هر روز پیمان دگر
دولت و پیروزی وفتح وظفر هر ساعتی — با توسازند ای‌ملک میثاق‌وپیمان دگر
شاید ازاقبال و بخت‌تو که کیهان آفرین — آفریند از پی ملک تو کیهان دگر
ملک باب خود گرفتی باد برتو پایدار — این‌خود آن‌تست‌شاها هم‌گری‌وآن‌دگر
توچنان کردی‌بشاهی کاندراین گیتی‌بجز — حکم وفرمان تونبود حکم‌وفرمان‌دگر
لشگرتوران فرستی سوی ایران بی‌عدد — تا بایران درپدید آرند‌توران دگر
هم زایران گربخواهی‌سوی‌توران آوری — تا بتوران در بناسازند ایران دگر
درصف کین آزمائی‌خسرواهرساعتی‌است — بازوی وتیغ ترا مردی و برهان دگر

آبگون شمشیرت از شیران جنگی در مصاف
خون چنان ریزد که گوئی هست طوفان دگر

هر که یك میدان به بیند صفحه تیغ ترا
از اجل مهلت نیابد تا بمیدان دگر

گر زسندانها سپر سازد عدو در پیش خویش
بگذرانی نیزه از سندان بسندان دگر

ور سپندان بر سپندانی بود پیکان تو
بر رباید یك سپندان بر سپندان دگر

بر هر آن جائی که نگشائی دو تیر از روی حکم
هست بر سوفار پیشین نوك پیکان دگر

خنجرت را آب و افسان خنجر بدخواه تست
خو بر این کرد و نخواهد اسب و افسان دگر [1]

چون سوار آئی بمیدان در زمان آید پدید
آسمان دیگر و کین جوی کیوان دگر [2]

تیغ جانخواه تو عزرائیل را گوید بجنگ
کی اخی جائی نشانی ده مرا جان دگر

خسروا از تو و ترکان تو مارا روزگار
رستم دیگر پدید آورد و دستان دگر

کرد یك دستان بدستان و فلك از ما ببرد
نیست بر فرزند دستان روی دستان دگر

از تو ایشاه جهان وز بندگان تو جهان
یوسف دیگر بمابنمود و اخوان دگر

عفو بر اخوان گمار ای یوسف کنعان از آنك
تا نیارد شرم یك عصیان بعصیان دگر

گر لباس عفو تو بر خلق پوشد خلق تو
در همه عالم نماند هیچ عریان دگر

شهر بر یعقوب دیگر شد پدیدار از تو باز
تا سمرقند ترا شد نام کنعان دگر

شهریارا شادمان بنشین بتخت ملك خویش
تا برد منشور خانی از تو صدخان دگر

سیرت و سان پدر کن بارعیت روز و شب
خود ندانی شهریارا سیرت و سان دگر

تا زدوران فلك شاها جهانرا دید نیست
تیر و تابستان و نیسان و زمستان دگر

عالم از فر تو بادا چون بنیسان بوستان
عدل تو بر دوستان بادا بر نیسان دگر

مدت ملك تو بادا بر همه روی زمین
تا نباشد چرخ را امکان دوران دگر

---

۱ و ۲ - این دو بیت در نسخه ع نیست.

(در مدح سلطان مسعود بن حسن)

ای شهنشاه فریدون فر دارا دار و گیر	جم نگین نوذر سنان قارن کمان بهرام تیر
خسرو بهرام تیری کز گشاد شست تو	ز آفتاب و مه سپر بر سر کشد بهرام تیر
داری از رسم وره و سان ملوك نیکنام	حصه وخط ونصیب و قسم و بخش و بهر تیر
سال عالم لطف وعنف ومهر کینت مایه کرد	تاز مستان و بهار آورد تابستان و تیر
ظلمت ظلم از جهان برداشت عکس تیغ تو	ظلمت شب را چو عکس شمع خورشید منیر
آفتابی خسروا تیغ تو شمع آفتاب	مرکب کیهان نوردت آسمان مستدیر
شاه توران دار ایران گیر بود افراسیاب	وارث افراسیابی این بدار و آن بگیر
در حسن خلقی ومسعود اختری آن ظن مبر	کز جهانداران کسی اندر جهانداری نظیر [1]
خاطب از نام تو شاهنشاه مسعود حسن	احسن القولست و از سعد فلك تحسین پذیر
در نیام تیغ تو تأیید و نصرت مضمر است	تیغ بر کش تا در آرد آنچه دارد درضمیر
چون مؤید گردی و منصور بر هر دشمنی	منت از نعم المؤید دار و از نعم النصیر
اندر ایام تو بر خوان غرور روز گار	ناکسان کس شده خوردند در لوزینه سیر
عدل تو در طینت آدم محمز کرد حق	تا بر آری خلق را از ظلم چون مواز خمیر
از زیانکاران روز و شب زعدلت خوف نیست	کاروانی را و شهری را ز قطمیر و نقیر
از جهان آوازهٔ عدل تو ظلم آواره کرد	ظلم کو ظالم کجا افسانه گویم خیر خیر
راست آید از من ار گویم ز عدل تو بدشت	بره از پستان گرگ گرسنه شد سیر شیر
در سرای بار تو گر جانشان باز آمدی	حاجب بار تو بودی اردوان و اردشیر
نام پیغمبر بشیر است و نذیر اندر نبی	تو نه پیغمبر و لیکن هم نذیری هم بشیر
بر وفای وعدهٔ نیك و جزای خیر کرد	بر وفاداران بشیری بر جفا کاران نذیر
بر فرازد چون عبیدان سهم آوازت نوا	رایت آلت چو آتش بر فرازد بر اثیر
لشگری کز جنبش ایشان نفیر عام خاست	خاست از اندك غلام خاص توز ایشان نفیر
کوه آهن غله ندهد بس کزان گردنکشان	غل بغل زنجیر در زنجیر پیوستی اسیر

۱ - این بیت در نسخهٔ ع نیست

گر کنی بر سد اسکندر سنانرا آزمون	بگذرد از سد اسکندر چوسوزن از حریر
سوزنی در سلك مدح خسرو دریا دل آر	هرچه در دریای خاطر لؤلؤئی داری خطیر[۱]
پادشاها شاعران باشند امیران سخن	من چو مداح تو باشم بر سخن باشم امیر
تا امیرم بر سخن گنج سخن باید نهاد	باید از گنج سخن میر سخن را نا گزیر
نام میری بر چو من پیری کجا لایق بود	بندهٔ مداح پیرم بندهٔ مداح پیر
شاد باش ای دوستان از دولت تو شادمان	دیر زی ای دشمنان از هیبت تو زود میر
شادباش ودیرزی تا بر خوری کاندر حوری
بر خور از تیغ و نگین و شاهی و تاج وسریر

(در مدح رکن الدین)

هم ز افریدگان و هم از آفریدگار	بر شاه باد هر نفسی آفرین شمار
شاهی که اصل و فرع نهال، نهاد او	از آفرین بنشوونما یافت برگ وبار
باشد ملك ملقن هر مالك سخن	در نظم آفرین ملك در سرای تار
بی آفرین شاه نباشد بهیچ وقت	هیچ آفرین سرائی در هیچ روزگار
جایت اگر ندارد هیچ آفریده را	بی آفرین شه ملك آفریده دار
دارای ملك مشرق وچین رکن دین قلج	تمغاج خان فتح یمین و ظفر یسار
شاهی که با عطای یمین و یسار او	دریا و کوه را نبود عدت و یسار
شاهنشه سلاطین مسعود بن حسن	مسعود بخت شاه حسن خلق شهریار
چون شهریار شهر سمرقند داشت	ازشهر های روی زمین هیچ شهریار
تا دار ملك شهر سمرقند شد ترا	تو دار ملك داری واعدات ملك دار
حضرت بهشت روی زمین بود واز تو شد	اندر بهشت روی زمین آسمان نگار

---

۱ ــ در نسخه ع این بیت اضافه شده است.
تا چو حسان از ثنای سید آخرزمان	از مدیح خسرو آخر زمان گردی خطیر

ور ملك تو نشان ز بهشت‌وز آسمان شهر از بهشت خرم واز آسمان حصار
ازمنظر حصار چو خورشیداز آسمان تابی ز برج عدل و منور کنی دیار
خورشیدملك‌وسایهٔ یزدان توئی شها خورشیدوسایه‌ای که‌بشبدیز شدسوار
از نور و نار مهر وهوای تو خلق را دل هست ازان قیاس که‌باشدزدانه‌نار
خورشید نور و نار بود نورو نار باش باشد ز بهر مصلحت خلق نور و نار
درروز کارزار تو زار است کار خصم خصم از کجاو کی‌و کدام‌وچهٔ کارزار
خورشید وار از فلك خسروی بتاب هم‌روز بار دادن وهم روز کارزار
تا ذره وار بر تو موالی دهند عرض تا منهزم شوند معادی ستاره وار
از بیشمار یاغی و طاغی که‌جمع شد شمشیر توکشید قلم دو خط شمار
چون در شکار شیر نمودی یگانگی گشتند جمله‌شیر شکاران تراشکار
از هیبت تو شیر شکاران نهان‌شدند زانسان که‌تا بحشر نگردند آشکار
طاقی‌ز ملکداران باقی بمان بملك وزتیغ جان طاغی‌و یاغی زتن بر آر
بر اهل بغی‌وطغیان‌چون بر گوزن گور تیری همی گشای وسنانی همی گذار
کام دل از هزار یکی رانده ای بران تا از مخالفانت نماند یك از هزار
دنیا که هست مزرعهٔ آخرت در او از بهر داس فضل ملك تخم عدل کار
عدلست‌وفضل‌ومرحمت‌وبر ومکرمت کارتوشاه‌وهرچه‌جزاینست‌نیست کار
کار جهان اگر گذرانست‌باك نیست مگذراز این جهان‌وجهانراهمی گذار
ای سوزنی برشتهٔ خاطر برشته کن در مدح شاه عالمیان در شاهوار

بر پادشاه عالمیان باد آفرین
هم زافریدگان وهم از آفریدگار

(درمدح علی بن حسین بن ذوالفقار)

ای شهریار شرق وشه آل ذوالفقار
با شاه ذوالفقار بنام ونبرد یار

بر ذوالفقار و بازوی تو آفرین کند
روز نبرد جان علی شیر ذوالفقار

روح از هوا بحرب علی گفت لافتی
الاعلی چوشد زعلی کشته ذوالحمار

اکنون همان منادی رحست و بر توجست
کز تست زنده نام حسین بن ذوالفقار

خورشید حملهٔ حشم تو رعیت است
بیش از شمار ذره شمار سپاه دار[۱]

خورشید وار نیزهٔ تو نور افکند
جمشید وارار بنشینی بصدر بار

اندر سر حسام تو باشد قرار ملك
وندر نیام نیست حسام ترا قرار

در خدمت رکاب تو گردان لشکرند
با همت تهمتن وزور سفندیار

هریك بگاه حمله چو صرصر مصاف گر
درحمله چون سکندر گردمصاف وار

زارست کار آنکه بوقت مبارزت
با کمترین غلام تو افتد بکارزار

از شیر رایت تو در افتد بروز حرب
ترس و هراس و بیم بشیران مرغزار

جز درمصاف دشمن تو سیر طعمه نیست
شیراجل چوتیز کند پنجه برشکار

هم در میان بیشه ز تأثیر عدل تو
آهو بشیر سر کند و بره شیر خوار

پیش سنان نیزهٔ سندان گداز تو
چون عنکبوت خانه بود آهنین حصار

در پیش اژدهای دمان درمحاربت
بر تار عنکبوت دواسبه شوی سوار

درحصن و آهنی بامان باشد آنکه بست
از عنکبوت هیبت تو برمیانش تار

هردشمنی که کین تودرسینه رازداشت
شد برزبان خنجر تو رازش آشکار

اندرمصاف رستم دستانی ارچه خصم
چون روزگار حیله ودستان برد بکار

گوئی که درتو گفت امام سخن رشید
ای در مصاف رستم دستان روزگار

آن روزگار خویش بآزادگی گذاشت
کز روزگار بندگیت کرد اختیار

يك ساعت سخای یمین ویسار تو
تاتو یمین خویش بدانستی ازیسار[۲]

---

۱ - این بیت درنسخه ع - نیست . ۲ - درنسخه ع - بعد از این بیت بیت زیر اضافه شده است .

بی بذل زر نبود یمین و یسار تو
تا تو یمین خویش بدانستی ازیسار

در چشم همیت تو کزو دور چشم بد — سیم حلال بی خطرا ست وزر عیار
از بسکه خازن تو بزوار زر دهد — باشد چو تنگ زر کف دستش پر از نگار
باد سخاوت تو اگر برزمین وزد — بر سائلت خزانهٔ قارون کند نثار
آباد تر ولایت توران بعهد تو — کز عدل تست کشور توران بهشت وار
باسر کشان توران آهنگ باده کن — ای بادهٔ هوای تو بی زحمت خمار
تا میر مجلس تو بساقی کند خطاب — خیزای بهشتی و بمن آن جام می بیار
تا آسمان بشکل چو لشکر گهی است گرد — سیارگان چو لشکر و خورشید شهریار
بارند لشکر تو ز سیارگان فزون — بگرفته زین کنار جهان تا بدان کنار
توشهریاروار چو خورشید آسمان — گسترده نور عدل بهر کشور و دیار

بادا هزار سال بشادی و خرمی
بر هریك از هزار زیادت شده هزار

(در مدح افتخار الدین رضا ابن شمس الدین عمر)

داستان عشق فرهاد آمد و شیرین بسر — وان من نوشد ز سر در عشق آن شیرین پسر
آن بت شیرین که با یاد لب شیرین او — گردد اندر کام اگر پنداری افسنتین شکر
آنکه رویم چون کمر کرد و سر شکم چون میان — تا که بر بست از بر سیمین میان زرین کمر
آذر برزین شرر شد در دل من عشق او — تا سر مژگان من شد ابر فروردین مطر
ز ابر فروردین من هرگز مطر کی کم شود — تا بر افزونتر شود زان آذر برزین شرر
پیش او کردم همه راز دل مسکین عیان — راز چون کردم عیان شد از دل مسکین خبر
من چو شاهین ترازو داشتم باری بدل — در شکار جان من زلف وی از شاهین بتر
گوئیا آنکس که داند صورت داد از ستم — وین ستمکاری از آن شاهین ترین شاهین نگر
دادخواهم خواست زان شاهین شکار زاغ رنگ — ز افتخار دین رضا فرزند شمس الدین عمر
نامور میر خراسان آنکه نام نیك اوست — در عراق و شام و هند و روم و ترك چین سمر
آن پیمبر زادهٔ آخر زمان کایزد بحق — از برای جد او را آفرید از طین بشر

صدرو بدر آل یاسین آنکه هر بادانشی — مدح صدر صدر او کند چون سورهٔ یس زبر
ایشه آل علی کز روی عالی همتی — هست پای همتت از فرق علیین زبر[۱]
تـا شود مولای تو آید بدین جد تو — فیض آمد پیش تخت تو ز قسطنطین خبر
ذات هر کس از هنر تزیین پذیرد درجهان — وز بزرگی تو گرفت از ذات تو تزیین هنر
دیگری ازصاحب وسحبان بدانائی و فضل — وز سخا و مردمی از حاتم و افشین دگر
دولتی داری و اقبالی بدانسان کز قیاس — گر بمالی بر حجر دستی شوددر حین گهر
همتی داری که گیتی پر زر و گوهر شود — زر را چون خاك ره دانی و گوهررا حجر
منظری داری بدیع آئین که در هر دیده‌ای — نور بفزاید دران صنع بدیع آیین نظر
گر خیال فر تواعمی بدل صورت کند — گردد از نور دلش در وقت روشن بین بصر
ز آرزوی سم و پشت مرکب میمون تو — بر فلك گردد چونعل وچون حنای زین قمر[۲]
هر که از بغض تو سازد بـاز زاد و راحله — کرد باید چار و ناچارش سوی سجین سفر
هیبت تـو چـون بنات النعشسان بپراکند — گر کند اعدای تو چون بر فلك پروین حشر
از جفا وکین تو هر کو بیندیشد بدل — جز بجان خود نبیند جز جفا و کین اثر
حاسدت را نبت دولت بر نروید تا ابد — ور بروید نا بکار آید چو بر سرگین خضر
شربت کین تو غسلین است مراعدات را — چشم باید داشتن زان شربت غسلین ضرر
ای بحق فرزند حیدر در صف اعدای خویش — مینمائی قوت و برهان که در صفین پدر
گند نا گون تیغ تو چون گند سر بدرود — حاسدانت را وزان بر تو کند تحسین ظفر
از نهیب رمح طنین پیکر تو دشمنان — همچنان جویند گز تنین زهر آگین حذر
ور بنا گه سایهٔ رمح تو بر تنین فتد — از سنان چون زبانش بفکند تنین ز فر
از سر تیغ و سنان رمح خون آشام تو — خون بد خواهان تو بادا علی التعیین هدر
از تن دشمنت کم باد آنچه بر بالین نهد — آستان تو کند بهر امان بالین مگر
تا که از یغما و تکسین از برای رزم و بزم — بندگان آرند شیطان بند حورالعین صور
از برای رزم دشمن وز برای بزم دوست — جز بت یغما مخوه جز لعبت تکسین مخر

---

۱ - این بیت درنسخهٔ ع نیست. ۲ - درنسخهٔ م - جناغ زین قمر.

پیش چشم او تبانی شوخ چون نرگس بچشم ‏ ‏ در بر او لعبتانی نرم چون نسرین ببر
ازلب ورخسار دلبندان و زلف و جعدشان ‏ ‏ برگ گل چین وشکر مزحلقه گیروچین شمر
آفرین ایزد از احباب تو در مگذراد
خود نداند کردن از اعدای تو نفرین گذر

(در مدح فخرالدین احمد)

ای بت گلرنگ روی آن بادهٔ گلگون بیار ‏ ‏ کز فروغ اوشود گلرنگ روی باده خوار
باده‌ای کزوی خورد بیمار گردد تندرست ‏ ‏ باده ای کزوی خورد بیکار باز آید بکار
باده‌ای کزوی جدا گردد بخیل از رادمرد ‏ ‏ باده‌ای کزوی شود پیدا حکیم از بادسار
باده‌ای چون گوهر رخشان که اندر نیك وبد ‏ ‏ گوهر پنهان مردم گردد از وی آشکار
بادهٔ سوری بکف گیرای بت گلرنگ روی ‏ ‏ آن گل سوری که برسرو روان آید بیار
درمیان انجمن بخرام وساقی باش از آنك ‏ ‏ بادهٔ سوری زمرد گلرخ آید خوشگوار
ساقی ازسرور روان خیزد چو کرد آغاز سور ‏ ‏ صاحب اقبالی شهی زاولاد صاحب ذوالفقار
شاه بی معزولی از ملك شرف اشرف که هست ‏ ‏ تا ابد این ملك را در خاندان او قرار
کرد خویشی بابزرگی کز بزرگان جهان ‏ ‏ خواند بتوان خسرو صاحبقران روزگار
فخردین احمد که تا بامصطفی خیزد بحشر ‏ ‏ خویشتنرا ساخت ازاولاد اوخویش وتبار
هر که او خویش و تبار آل پیغمبر بود ‏ ‏ در دوگیتی باشد ایمن ازخسار و از تبار
مهتران دین و دنیا بر مراد یکدگر ‏ ‏ دین و دنیا را گرفتند این و آن اندر کنار
فخردین و اشرف ازخویشی بیاری آمدند ‏ ‏ زین چه به باشد که گردد یار خویش وخویش یار
ای شه آل نبی رایات شادی برفراز ‏ ‏ تا هوا خواهان تو دل هدیه آرند و نثار
تیره ماه آمد بخدمت تا کند در باغها ‏ ‏ شاخساران را بروز سور تو دینار بار
دست نقاشان چین وکله بندان ساختند ‏ ‏ در سرای تو بهاری خرم از نقش و نگار
تاج صاحبدولتی از بهر سورت شد پدید ‏ ‏ تیرمه در باغ نو وندر سرایت نوبهار
تا بهار از تیرمه یك فصل بودی درمیان ‏ ‏ در سر او باغ باشد هردو دریك فصل یار

ای نکو خواهان تو پیوسته شادان و عزیز — وی بداندیشان تو همواره اندر خار خار
حاصل آمد فخر دینرا و ترا از یکدگر — صد هزاران عزبی ذل فخرهم بی هیچ عار
خاندان پاك ختم انبیا را بی خلاف — عزوجاه وفخروسنگ استازتوتاروزشمار[۱]
برخور از فرزند زیبا اظهر اشرف نسب — ایشه سادات اشرف سیرت اظهر شعار
مقتدای مشرق و مغرب بجاه و سروری — اظهر واشرف بدند از جمع سادات کبار
چون توباشی اظهر واشرف بود فرزند تو — نام نیك و نسبت پاك از توماند یادگار[۲]
تا بود ملك شرف باقی بر آل مصطفی — کاندرین‌شرکت ندارد هیچ شه‌درروزگار[۳]
خسرو ملك شرف بادی و پیش وپس ترا — اشکری زال نبی فرمانبر و طاعت گذار
امت جد توپیش تخت توازطبع خویش
چون غلامان پادشاهانرا مطیع و بردبار

(درمدح تاج الامرا حسن)

نو شد بجهان جهان دیگر — چرخ دگر و زمان دیگر
زان‌نقش شد ارسلان سلیمان — آمد نقش ارسلان دیگر
سالار صف سپاه دین آنك — هست از شرف آسمان دیگر
تاج الامرا حسن کز احسان — بحر دگر است وکان دیگر
آن‌شیر دلی که همچنونیست — در خلخ پهلوان دیگر
میری که‌سپهر پیر ناورد — زیباتر از او جوان دیگر
در روز مصاف رایت اوست — چون رایت کاویان دیگر
ازمردی او زنند مردان — هر روزی داستان دیگر
میدان صف مبارزت را — پندارد بوستان دیگر
دردی بسر بنفشه گون تیغ — کار و گل و ارغوان دیگر
هر روز کند به نیکنامی — فعل و ره و رسم و سان دیگر

---

۱ – درنسخه م - این بیت اضافه شده است .
عز وجاه وفخر وفر از تو نباشد منقطع — فخردین کاین خاندان پاك را کرد اختیار
۲و۳– این دوبیت درنسخه ع نیست .

نخشب بجمال اوشد امروز از بعد جنان جنان دیگر
جز سایهٔ عدل او بنخشب کو جایگه امان دیگر
نام پدر و نیا بنگذاشت ضایع بکف کسان دیگر
وین حشمت خاندان خود را نفکند بخاندان دیگر
ای همچو پدر بروز هیجا شیر یلهٔ ژیان دیگر
بعد از ملکی که جان ستاند شمشیر تو جان ستان دیگر
در ملك شهنشهی که ندهند در دهر چنو نشان دیگر
تیغ تو بس است پاسبانش بی منت پاسبان دیگر
صفی که زیك کران بحیله دیدن نتوان کران دیگر
تنها شکنی چو حمله کردی بی زحمت همعنان دیگر
رمح تو زبس صواب زخمی سنبد بسنان سنان دیگر
جز حلق مخالفان نشاید مر تیغ ترا فسان دیگر
برنده خدنگ تست بیجان هر روز بقصد جان دیگر
مرغیست که جز دل مخالف نپسندد آشیان دیگر
دشمن که هوای تو نکوشد هر لحظه کشد هوان دیگر
آرایش کار ملکرا نیست جز رای تو قهرمان دیگر
ای بر حشم و رعیت خویش خال و عم مهربان دیگر
امروز بعید میزبانی نبود چو تو میزبان دیگر
مهمان تو هست شاه شاهان زین بهتر میهمان دیگر
مداح تو صد هزار کس هست هر سو بیکی زبان دیگر
زیشان چو محمد بن مسعود نی کهتر و مدح خوان دیگر
هر لحظه فزون خوهدزمدحت در خاطر خود توان دیگر

---

۱ - این بیت در نسخهٔم - نیست .

وز جود کف تو هر زمانی یابد صلت گران دیگر
مادام که تا مرین جهانرا نازند بدل جهان دیگر
در ملك جهان مباد جز تو
کس والی و کامران دیگر

(در مدح ابو العلا عمر بن محمد بن علا)

سخن سرای نگوید ثناسزای سزابر بجز بمجلس والای سیدالوزرا بر
ابوالعلا عمربن محمدبن علاکو زرای و همت عالی کشید سربعلابر
اجل صاحب کزجاه وحرمت قدم او کند تکبر و گردنکشی زمین بسمابر
صفی دولت باقی که دولت از دل صافی دهد سزایش بوسه چو حاجیان بصفابر
معین ملت باقی که جز بعونش ملت خطر بود که تبدل کند فنا ببقا بر
جهان پیر کهن راست تکیه برقلم او بر آنصفت که بود تکیه پیررا بعصابر
زمانه رانبود هیچ کام و هیچ هوائی جز آنکه کام روادار دش بکام و هوابر
به پیش رایش خورشید بر سپهر چهارم بود حقیر نماینده چون هبا بهوابر
نهاد خصمش چون درهوا هباست براو خطر ندارد بنیاد در هوا بهبا بر
سپهر و مهر هوای وراگزید بدانسان که وقف کرد دل حاسدش برنج و بلابر
زنیك عهدی او عهد بست مادر گیتی به نیك عهدی او میرود براه وفا بر
فتاده خصم ورا بر کشد بلند ولیکن بدست ذل و مشقت بدار رنج و عنابر [1]
نتافت هیچکسی روی راز خدمت صدرش که صدطپانچه نخورد از فلك بروی و قفا بر [2]

---

۱ ـ درنسخهء وم این بیت اضافه شده است :
فرو نشاند بر خاسته متابع اورا زبهر راحت و نزهت بتخت عزوغنابر
۲ ـ در نسخه م ـ این بیت اضافه شده است :
زکوژ . . . . بسی تور است ترا زمن همیشه رشك برد قد حاسدش بجفا بر

ز خدمت او بند قبا گشادن باشد بنزد عقل چو زنار بستن بقفا بر
بباغ قدر سهی سرو قد و حشمت و جاهش همی فرازد قدرا بفرقدین و سها بر
اگر بمهر سها از بر سمای ویستی سها فسوس گرفتی بنور شمس سما بر
صبا وزید نیارد بروی باغ و بساتین نخست تا نوزد باد خلق او بصبا بر
گیا نگردد خشك از تف تموز و خزان بر اگر سرشك مراعات او چکد بگیا بر
بروی عذرا وامق نبود عاشق از انسان که هست عاشق کف عطادهش بسخا بر
کف عطاده او را ندید کس که نبیند دو کف بکف ثریا همان عطا بعطا بر[1]
ازو عطا بعطا در بود بنزد همه کس بنزد او همه کس را بود ثنا بثنا بر
ایا زمانه مباهی ببنده بودن صدرت توئی که مصدر مطلق بصدری و ببها بر
کمینه بندهٔ صدر تو گر خوهد بستاند مصدران جهانرا چو بندگان ببها بر
دو ملك را بیکی کلك همچو تیر تو داری بدان دو ملك سزا پادشاه کامروا بر[2]
خطا نیامد و نامد ز نوك کلك تو هرگز بپادشاه خراسان ز راه چین و ختا بر[3]
ز سهم کلك تو تیر فلك بشمس گریزد بسوزدش چو بخواند خطو را بخطا بر[4]
صلاح ملك بکلك تو اندرست سراسر توان منادی کرد این حدیث را بملا بر
ز خلق تو همه خلق خدای شاکر بینم خدای داند کز وی چه نعمتی تو بما بر
خلایق است که از بهر پایداری جاهت گشاده‌اند زبانها و دستها بدعا بر
همیشه تا به بقا بر کسی فنا نگزیند چنان کجا نپسندد کسی سخط برضا بر
بقای تو برضای خدای بادو عدو را اجل روان سخط کوفته بطبل فنا بر
درین جهان که جهانبان چو تو ندید و نبیند
هزار سال فزونتر ترا بواد بقا بر[5]

---

۱ - این بیت در نسخه ع - نیست . ۲ - این بیت در نسخه ع نیست. ۳ - این بیت در نسخه ع نیست.
۴ - بسوزدش که چرائی ز خط او بخطا برفت - این بیت در نسخه ع نیست ۵ - این بیت در نسخه ع و م نیست.

(در سپاس از ایزد و مدح سنجر)

هست بر پرورده شکر نعمت پروردگار
واجب از روی دیانت هم نهان هم آشکار
هستم آن پروردهٔ نعمت که اندر عمر خویش
داد نتوانم شمردن نعمت پروردگار
چون شمار نعمت حق را ندانم بر شمرد
کی توانم بر طریق شکر بودن حق گذار
گر زبان شکر دارم صد هزاران نعمتش
تا بعجز خود مقر نایم نگیرد دل قرار
آنچه با من کرد از نیکی خداوند جهان
گفت نتوانم بعمر خود یکی از صد هزار
بر یکی خود شناسا کرد تا بشناسمش
کو یکی بود و یکی باشد نه از روی شمار
کردگار گیتی و پروردگار عالمست
رازق خلق و پدید آرندهٔ لیل و نهار
خالق کونین و هر چیزی که هست اندر دو کون
صانع گردون گردان کردگار نور و نار
مرسل پیغمبران حق بنزد بندگان
ایزد دارالقرار و داور دارالبوار
آنکه از تقدیر و حکم او نشاید بنده را
جز رضا در نیك و بد در هیچ وقت و هیچ کار
هر چه آید بر من از تقدیر او دارم رضا
بنده‌ام امروز را طاعت نمایم بنده وار
از دلی صافی و طبعی پاك و ایمانی درست
بر ره توحید حق باشم قوی و استوار
از پی توحید او گویم ثنای مصطفی
احمد مختار کو از انبیا بود اختیار
صاحب تاج و لوای حمد و معراج و براق
صاحب فرمان و حج و غزو صاحب ذوالفقار
وز پی حمد و درود وی ثنا گویم بسی
بر امامان پسندیده گزیده هر چهار[1]
کار دین آرایم از تحمید یاران نبی
کار دنیا را بر آرایم بمدح شهریار
پادشاه سنجر معزدین و دنیا آنکه هست
کارهای دین و دنیای من از وی چون نگار
یافتم از خدمت سلطان سلطانان دهر
حشمت و جاه و شکوه و دولت و عز و وقار
هم بفر دولت سلطان اعظم یافتم
خویشتن بر ملك خاقان کامران و کامکار
کار من بالا گرفت از اعتقاد نیك من
کار من هر روز به شد تا بر آمد روزگار
مال بخشیدم نکو کردم بحق خاص و عام
خاص من بودم نگفتن خاص دار و عام دار

---

۱ - این بیت در نسخهٔ م - نیست.

بر رعیت از حشم نامد بعهد من ستم باز ماند از عدل من باز شکاری از شکار
عدل ورزیدم بعهد خویش چون همنام خویش تا بعقبی باشم اندر خلد با همنام یار
مال خود بر کهتران خویشتن کردم فدا تا فدای من شوند آنگه که باشد گیر و دار
از ره نیك اعتقادی در ره نیکو دلی خواستم مر کهتران خویشتن را کارو بار
مرکبان تیز تك دادم مر آنها را کجا جز پیاده می نرفتندی بهر شهر و دیار
در سر آنها قصب بستم که با بسیار جهد می نبودیشان بپا اندر بجز کهنه ازار
دیبهٔ زربفت پوشانیدم آنها را کجا بر قبا و پیرهنها شان نبودی پود و تار
بردگان ترك بخشیدم کسانی را که ترك جز نتق ناوردشان خط رئیس یادگار
داشتم بر گنجهای گوهر آنها را امین کز نفایه کس ندادند شان سفال آبخوار
بس که بردند از بر من آشکارا و نهان کیسه ها سیم حلال و بدره‌ها زر عیار
همچو موران مال من در لانهٔ خود کرده جمع وانگهی کردند بر من تیز دندانها چو مار
حق مال و نعمت من هیچگون نشناختند آن سگان نا بکار و آن خسان نابکار
کس بمال خویش چندین دشمن انگیزد که من ای خداوندان مال الاعتبار الاعتبار
دشمنی کردند و بد گوئی بر خاقان مرا دردل خاقان فکندند از خلاف من غبار
خانمان من در آنروزی که آن هرگز مباد غارت آن کردی که با من بود همچون یار غار
زرو سیم و ترو خشك من همه بر باد شد هم بر آن جمله که آتش افتد اندر مرغزار
گنجهای خواسته بی حجتی در خواستند وز پس این خواسته گشتند جانرا خواستار
فضل کرد ایزد بمن تا برمن از حضمان خویش جان برون بردم چو مردان از میانشان بر کنار
چونکه بر سلطان سلطانان خبر شد حال من کرد بر نیك آمد من حالی ازجیحون گذار
پیش سلطان جهانداران چو بوسیدم زمین باز بگشاد آسمان برمن زبان اعتذار
زرو گوهر یافتم خلقت ازو چون پیش او از سرشك دیدگان وز خون دل بردم نثار
هرمرادی کز خداوند جهان در خواستم زو پدید آمد اجابت بی درنگ و بی نثار
دولت و اقبال سلطانی بمن بنمود روی گفت چون گفتی باندك حاجتی کرد اختصار
باز دیگر ره توانگر گشتم از احسان او حج اسلام است هرمرد توانگررا شعار

از خداوند جهان خواهم بقـای عمر شاه ساعتی کان حلقه رادرساعد آرم چون‌سوار
عدل سلطان جهان خواهم ز جبار جهان چون بهنگام تضرع بر حجر مالم عذار
در زیارتگاه یثرب برکت عمرش خوهم زانکه در دنیا نباشد زان مبارکتر مزار
باری از دیدار تو بی کم خلاف آورده اند دورتر باشم بسالی و بفرسنگی هزار
تا نباید مرمرا پاداشن ایشان نمود هم توانم کرد حاصل طاعت پروردگار
دست رس دارم که باخصمان خودگربدکنم سخت آسان باشدم زایشان بر آوردن‌دمار
عهد یزدان نشکنم یا خلق نکنم هیچ بد ور بدی کردند بامن درگذارم مرد وار
تا زباد صبح در بستان ز آب چشم ابر بشکفد هر سال گلها را بهنگام بهار
روی احباب خداوند جهان بادا چوگل
دیده های بدسگالانش چوابر تندبار

(درمدح صاحب الصدر عمر)

کاردین صدر دنیـا صاحب عـادل عمر راست گشت از بذل دنیائی بدنیاسر بسر
هرچه درعالم ببینی خیر بینی زانکه‌هست عـامر آن صدردنیا صاحب عـادل عمر
هر که دردنیا بر آرد مسجدی از بهرحق باشد آن مسجد اگرچون آشیان سنك خور
حقتعالی خانه ای سازد مراورادر بهشت هست بـر گفتار من ناطق شده نص خبر
صاحب عادل‌بسی مسجد نهاداندر جهان هریکی‌چون کعبه از آذین ببذل سیم‌وزر
مسجد جامع زبعدآنکه از آتش نمـاند اندراو چیزی بجزانگشت وخاکستراثر
زاعتقاد نیك و دین پاك و دست بیدریغ کرد همچون بیت معموراز فروغ زیب‌وفر
منبر و محراب وطاقی کرد کـز دیدار او روح گردد تازه وخرم دل و روشن بصر
هر که‌یك‌مسجد کندیك‌خانه‌دارددر بهشت او که چندین کرده باشد کی‌بود بیرون‌در
زین قبل تاحصن‌دینش باشد آبادان‌ربض کرد آباد آن ربض‌تاشد حصین‌این‌مستقر

خصم دنیارا ظفر نبود بما بـرزین ربض خصم دینش رانباشد زان ربض بروی ظفر
تـا بوی برعقبهٔ عقبی بود آسان گذار عقبهٔ کش کرد برهر رهروی آسان گذر
چون بدو برعقبهٔ عقبی بـود آسان گذار عقبه های شغل دنیا را کجا باشد خطر
از برای فقه و تذکیر ونظر در راه شرع مدرسه آراست از قصر خورنق خوبتر
روز محشر در ترازوی وی آید بیگمان هر ثوابی کان بود از فقه و تذکیر ونظر
هم کنون باشد که بر کردند این فرخنده جای بورشاد و بوالوزیر او امام معتبر [۱]
همچنین گردد که گفتم ور نگشتی کی شدی اینچنین بنیاد خیری از چنان بنیاد شر
ازبرای روزه داران راهمیشه خوان خویش همچوخوان جنت آراید بهرشام و سحر
چون بوداز خوان او هر روزه داری بهره مند باشد از پاداش او هرروزه داری بهره ور
هیچکس چون صاحب عادل مدان در راه دین درهمه روی زمین از راهرو وز راه بر
بـرسرخلق خدای از راه دین و اعتقـاد هست مشفق تربسی ازعم وخال وازپدر
اوست اندر باغ دین مصطفی چون گلبنی عدل بیخ وفضل شاخ وجود برگ و بذل بر
گفتن اندروی توان این هست ودروی لایق است ای شکفته گلبنی بررفته تاخورشید سر
تادهد گلبرگ بوی و تادهد خورشید نور تا بود آن برسپهر و تابود این بر شجر
فرق اوبادا چوبرگ گلبن ورخ برگ گل طلعتش با فرهٔ خورشید و با نور قمر
ماه روزه اش بادمیمون وهمایون روزعید تا بگیتی خواهد آمد روزه و عید دگر

عید او بادا سعید وحال اوفرخنده باد
روزه اش بادا قبول کردگار دادگر [۲]

---

۱ - درنسخه ع - این بیت نیست . ۲ - این بیت درنسخه ع و م نیست .

(در مدح صاحب عادل ضیاءالدین)

بکام دل رسید از بخت شاه کامران سنجر   بصدر صاحب عادل ضیاء دین پیغمبر
شد بر طالع میمون بفرخ فال باز آمد   بدان طالع شدن لایق بدین فال آمدن درخور
بزرگان خراسانرا زیادت شد بفر او   جمال ورونق وزینت فروغ و آب وزیب وفر
ورا از طاعت سلطان سلطانان زیادت شد   شکوه و حشمت ودولت نعیم ونارو کام وکر
بزرگانرا صلت فرمود و خلعت یافت از سلطان   رهی باشند سلطانان رابزرگان رهی پرور
رهی باشند و سلطان رهی پرور کند زینسان   جهان خدمت کند آنرا که شد زی شاه خدمتگر[1]
بخدمت پیش سلطان رفت و مخدوم خراسان شد   چو خدمتگر سلطان سزده مخدوم صد کشور
چو شد فرمانبر صاحب اگر بر خاك خشك افتد   چو گردون سبز گردد شاخ و برگ و گل چنو اختر[2]
چو شد فرمانبر صاحب بطاعت کردن سلطان   بجز سلطان و صاحب شد ورا مطواع و فرمانبر
بباغ همت سلطان نهالی چون ضیاءالدین   که جزوی باشد از صاحب چه آرد جز سعادت بر
زبخت صاحب عادل بهر کاری که رو آرد   بجز معجز همه چیزی بباید داشتن باور
بکار دین یزدانی و شغل ملك سلطانی   کسی کاقبال صاحب را شود منکر بود منکر
ایا فرزانه فرزندی که اندر دولت صاحب   برادر وار با اقبال یك بابی و یك مادر
بدیدار همایون تو ای فرزند شایسته   کریم عادل وعالم جوانی یافت باز از سر
دل و پشتی تو صاحب را و صاحب خلق عالم را   نه صاحب را پسر چون تو نه عالم را چنو مهتر
توئی آن گوهری مهتر که پیش کف رادتو   خجالت دارد آن ابری که باران دارد از گوهر
فلك همت خداوندی و رای عالم آرایت   چو خورشید فلك عالی و رخشان وضیا گستر
ز رای تو منور عالم و خلق همه عالم   شده بر رأی تو فتنه چو بر خورشید نیلوفر
چو نیلوفر هر آن سایل که کف پیش تو بگشاید   چو نیلوفر نهد بر کف ز احسان توطشت زر
نه بیند روز روشن حاسد جاه تو زان معنی   که از رای تو بی بهره است چون شب پر ز نور خور
نباشد چشم بدخواه تو روشن تا بدانگاهی   که اندر چشمه خورشید نبود خانهٔ شبپر

---

۱ - این بیت در نسخهٔم نیست . ۲ - این بیت در نسخهٔم نیست .

ملك‌خلق‌و فلك‌قدری واز شرم تو بگشاید ملك را بازو از بازو فلكرا چنبر از چنبر
بچشم همت خویش ار بخواهی دید کیوانرا بجز در میخ نعل مرکب میمون خون‌منگر
فلك بر تارك کیوان کند مسند مرانرا کو سنانت‌را کند بالین و از خاك درت مسند
کسی کو نیك بختی‌را نداند تا کجا جوید ندا آید زدرگاه تو کاینجا جوی‌ودرمگذر
جهان‌فری ندارد بی‌تو خاصه‌حضرت‌صدرت گر ازمن‌باورت ناید‌بپرس‌ازعام‌واز لشکر
گرانسان‌بندهٔ احسان‌بود برهر که‌چشم‌افتد تو آنرابی‌گمان جزبندهٔ احسان‌خودمشمر
چودوزخ بود حضرت بی‌تو ومالك فراق‌تو شراب هجر تو غسلین وسوز شوق تو آذر
کنون‌حضرت‌چوجنت گشت‌وشدرضوان‌وصال‌تو نسیم خلد تو غلمان‌و کف راد توکوثر
شوند اکنون بجاه تو رعیت در پناه تو چو اهل‌جنت آسوده زگوناگون بلا و شر
بقای عمرتو خواهند و جاه و دولت‌صاحب که هردوجاودان‌بادند برخوردار یکدیگر
الا تادر دل هر باب حرمت جوی در گیتی بود فرزند حرمت دارو اندهٔزای‌وعیش آور
دل باب تو بادا از تو با شادی و بی‌انده
تو آن فرزند با شادی‌و بی اندوه تامحشر

(در مدح صاحب عادل عمر)

عشق سیمین لعبت من کیمیا دارد مگر روشن و زرین کند کان بت هوا داردبزر
لعبت سیمین من دارد بزر میل و هوا ور ندارد بر میان زرین چرا دارد کمر
تـا بدیدم شکرین یاقوت پر لؤلؤی او لؤلؤ از دو جزع من بر کهربا داردگذر
جان بها دادم بیك بوس لب شیرین او گفت یاقوتم ازین بهتر بها داردمگر
عنبرین زلفین او از اژدها دارد نشان عارض رخشانش از ماه سما دارد اثر
پس مقر اژدها چون شد همیشه عارضش گه‌گه از ماه سما بر اژدها دارد مقر
در سر من هست مالیخولیای عشق او آن نه عاشق کو نه مالیخولیا دارد بسر
هر که‌بردارد‌نصیب از گنج حسن وزیب او سرور عالی گهر کز بوالعلا دارد گهر
نورچشم صاحب عادل ضیاءالدین که دین بی ضیاءفر و رایش نه ضیا دارد نه فر
آنکه بر ملك‌هنرمندی و دانش پادشاست پادشاهی کو وزیر پادشا دارد پدر

صاحب عادل عمر کو را بنام داد و دین	روز محشر ثانی اثنین اذهما دارد عمر
شادو برخوردار باداجاو دان از عمر وملك	صاحب عادل عمر کو چون ضیا دارد پسر
آن هنرمندی که اندر مهتری وسروری	باغ جود و خلق او بر و عطا دارد ثمر
آنخداوندی کزاب مهر و نار و کین او	تازه و تردوست دل دشمن شوا داردجگر[1]
مهر و کینش آماده مر احباب و مر اعداش را	این جزا دارد جنان و آن سزا دارد سقر
از کریمی بر متابع او دهد نفع و منال	وز حلیمی بر منازع نـار او دارد ضرر
گر کرم جوئی ازو بی انتها دارد کرم	ور هنر جوئی ازو بی منتها دارد هنر
خوش لقا وخوب سیرت نیست در گیتی کسی	اوست در گیتی که در خورد لقا دارد هنر
توتیای چشم مردم را ز خاك پای اوست	بی بصر باد آنکه بی آن توتیا دارد بصر
مهر او اصل صواب و کین او عین خطاست	حاسد خاطیش در راه خطا دارد خطر
شمهٔ خلق ورا مشك ختا خواندن خطاست	و الله اربا خلق او مشك ختا دارد خطر
کف رادش آستین سائلان زرین کند	جود او چون عشق یارم کیمیا داردمگر
طبع او بحریست کابش هست بر و مکرمت	دست او ابریست کاحسان و سخادارد مطر
سال و ماه و روز وشب باران آن وموج آن	بهر هر بیگانه و هر آشنا دارد درر
نیکخواهش باد هر بیگانه و هر آشنا	تا بخدمت بر در خود هر دو را دارد بسر
در خوشی و خرمی بادا بقای عمر او	تا بدین گیتی در امکان بقا دارد بشر
در مثل تا هر کسی گوید که فال نیك و بد	رسته دارد چون گیا را بر گیا دارد ممر
فال کردم دست بد خواهانش زیر سنگ باد	راست چون دستی که سنگ آسیا داردزبر
تا دعا رد بلا باشد بگفتار نبی	وز دعا سازد سپر هر کز بلا دارد حذر

بر تنش تیر بلای دهر کاریگر مباد
خود نباشد کز دعای اولیا دارد سپر

۱-در نسخه م - این مصراع نوشته نشده است. ۲ - در نسخه ع این بیت نوشته نیامده است .

(در مدح سعد الملك)

ای ز سعدالملك فخر دین جهانرا یادگار / بر جهانداری مهیا باش سعدالملك وار
بخت مسعود قلج تمغاج خان مسعود کرد / نام مسعود ترا القاب سعدالملك یار
تا بنام خسرو سعد اختر مسعود بخت / بر تو سعدالملکی و ملك سعادت بر قرار
در سعاداتی و القاب سه سعدالملك را / وارث حقی بنیکی نام هر یك زنده دار
خاندان سعد ملك از سر باقبال توصدر / گشت سعد آباد آبادان بسعی شهریار
روزگار از آب جوئی را بجوئی باز برد / هم بجوی خویش باز آمد زگشت روزگار
برهوای شاه ترکستان چو شهباز و همای / زاشیان منشاء از پرواز کردی اختیار
پرو بال تو شد از شه باز گشتی وفکند / با فراغ سایهٔ او بر سر خویش و تبار
سایه پروردان پر جاه و اقبال تواند / آل سعدالملك ماضی از صغار و از کبار
کلك ملك آرای تو توقیع نکند جز بعدل / ظلم نپسندد دلت در هیچ شغل و هیچ کار
آسمان همت خداوندی و بر گرد زمین / آسمانرا بر مراد تو خوهد بودن مدار
از دوات و کاغذ تو چون ز دور آسمان / ظلمت لیل آشکارا گردد و نور نهار
تا شود روی نهار از زلف لیل آراسته / کلك تو مشاطه گردد زین بران بندد نگار
از مدار آسمان پنهان شود از روز وشب / وز سر کلك تو شب بر روز گردد آشکار
شب زروز وروز از شب از مدار آسمان / این همی جوید گریز و آن همی گیرد کنار
هر خطی از کلك تو بر کاغذی باشد زقدر / چون شب قدری که گیرد روز عیدی در کنار
خلق را دیدار تو عیداست بی خوف و عید / مهر تودرهر دلی خمر است بی رنج خمار
قبله ابنای ایامست صدر بار تو / زانکه در ایام تو در هیچ صدری نیست بار
از جمال طلعت خورشید رخشان آسمان / هرگز آن زینت نیابد کز تو مسندروزبار
چون بصدر بار بنشینی چنان کز ابر سیل / کف راد تو شود بر سائلان دینار بار
بندهٔ پروردگاری و قلم رانده شده / کز تو پرورده شود هر بندهٔ پروردگار
سوزنی پروردهٔ انعام عم و باب تست / نعمت ایزا و آنرا شکر گوی وحق گذار
گر بحکم یادگاری مدحتی زو بشنوی / بر براق سنت عم و پدر باشی سوار

تا بکس ناظر خوهد بود اختر سعد فلک تا بود کس نظرت سعد فلک را خواستار
باب سعد اکبر و اصغر شده ناظر بتو هم بر احباب تو ناظر از صغار و از کبار
بخت مسعود تو خوانده بر سرای بار تو خیر دار حل فیها خیر ارباب الدیار
هر که باشد دوستدار تو شکار غم مباد
زانکه هستی دوستدار خسرو دشمن شکار

در مدح بهاءالدین بن سعدالدوله

آمد چنانکه کرد ستاره شمر شمار شاه ستارگان بحمل شهریار وار
تا بوستان بتابش شاه ستارگان بر شاخ آسمان گون آرد ستار بار
بستان شود چنانکه ندانیش زاسمان چون ابر گشت بر رخ بستان ستاره بار
بر شاخسار بستان بلبل نوازند نوی است خوش نوائی بلبل زشاخسار
در جویبار سرو ببالد ز بهر آن تا فاخته بنالد بر سرو جویبار
بی آب دیده بر طرف جویبار گل قمری غریو دارد بر جستجوی یار
هنگام را محابا نبود مثل زنند تا آن مثل زدند شد از عاشقان قرار
هنگام گل رسید ز گلروی لعبتی بر بوسه رام گشته محابا مکن کنار
خوش بر کنار گیر و نشان در کنار خویش مگذار کز کنار تو گیرد دمی کنار
ازخاک و خارو خاره بارد یبهشت ماه روید بنفشه زارو سمن زارو لاله زار
اردیبهشت ماه بساقی کند ندا خیز ای بت بهشتی وان جام می بیار
تا شهریار وار بدستوری خرد جام می از تو گیرد دستور شهریار
صدر کبیر عالم عادل بهاء دین آن هر حدیث او ببها در شاهوار
دستور دادگستر و سلطان دادگر مسعود سعد ملکت و مسعود کامکار
فرزند سعد دولت و فرزند سعد ملک چون جد وچون پدر شرف دوده وتبار
از دوده وتبار وی افکنده دور چرخ در دوده وتبار بد اندیش او تبار
ای صدر روزگار که در روزگار خویش نور دل گرامی و تاج سر کبار

پیروزه گون سپهر بزیر نگین تست | از دولت شهنشه پیروز روزگار
داری دو کف دو کفه شاهین مکرمت | بخشندگان سیم حلال و زر عیار
اندر یمین تو بسخا بیعت و یمین | خلق از یسار توشده با عدت ویسار
در چشم تو که چشم بدان دور از و سخن | چون زر عزیز باشد و زر عزیز خوار[۱]
آید بحاصل اهل سخن را بمدح تو | آنرا که شعر باشد رسم و ره وشعار
نامی چنانکه در پس آن نام نیست ننگ | فخری چنانکه در پس آن فخر نیست عار
درباغ عمر سوزنی ای صدر روز به | هفتاد شد تموز و خزان ودی و بهار
چون هفده سالگان نتواند نگاشتن | بر روی کار نامهٔ خود لعبت بهار
بسیار منت است ترا بر من از قیاس | کانرا بعمرها نتوان بود حق گذار
از شکر نعمت تو ز پیری مقصرم | کرداست باز بر تو شکر مرا شکار
تا در شکار گاه بتان عاشقی بلب | باشد شکر شکار چه پنهان چه آشکار
از بوسه گاه خوبان شکر شکار باش | تا پیشگاه باشی و اقبال پیشکار
تا در زبان تازی بستان بود بهشت | نام هزار دستان در بوستان هزار
شاعر هزار بار ببستان مدح تو | تا چون هزار دستان دستان زند هزار

سال بقای عمر تو پیش از ستاره باد
صدبار زانکه کرد ستاره شمر شمار

در مدح صدرالوزراء

سرو سیمین طرف ماه منیر | تیره کرد از خط شبرنگ چو قیر
هست شبرنگ خط تیرهٔ او | رخ رخشندهٔ او ماه منیر
بنفیر آید عالم هر گاه | که رخ ماه بگیرد شبگیر

---

۱ ـ در نسخه ع ـ این بیت اضافه شده است .
زر در دل توآب زجوی سخن خورد | شد نام زر بنزد تو خوار عزیز خوار

رخ آنماه گرفت اینك و من — بنفیر آمده‌ام زو بنفیر
کرد دیوانه دلم راز نخست — وانگهی بست بمشگین زنجیر
چنگ را در سر زنجیر زدم — شد کنارم همه پر مشك و عبیر
لب لعلش بمزیدم بخوشی — یافتم زو مزه شکر و شیر
شیر ازان لعل مزیدم که زسر — باز کودك شدم ار بودم پیر
کودکی نو بحدیث آمده‌ام — سخنم نی بجز از مدح وزیر
صاحب عادل صدرالوزرا — صدر فرخ پی فرخنده ضمیر
بنسب فخر امیران بزرگ — بلقب صدر وزیران کبیر
مسند آرای بفر و بشکوه — ملك آرای برأی و تدبیر
آن امیری و وزیری که چنو — نه وزیر است بعالم نه امیر
در امارت بده بی کفو و شبیه — در وزارت شده بی مثل و نظیر
بسر کلك وی آراسته ملك — خسرو مشرق شه کشور گیر
ایوزیری که سر کلك تو کرد — صورت عدل کرم را تصویر
هر چه تصویر کند خامهٔ تو — نبود خام و نباشد تزویر
دست عدل تو ستم یافته را — راست چون موی بر آرد ز خمیر
در تنور کرم تو همه وقت — آز را مایه نبودست فطیر
پشت عمال بعون تو قویست — دیدهٔ شاه بروی تو قریر
وزرا و امرا را ای صدر — نیست از خدمت صدر تو گزیر
نیست در عالم یك نوع هنر — که ترا نیست ازان بهره و تیر
روز روشن شود از هیبت تو — بر دل حاسد تو چون شب قیر
تا فلك بر دل خصم تو زند — تیر در برج کمان گردد تیر
حاسد جاه تو از آتش دل — بادم گرم بود در مه تیر
نیست همتای تو در گیتی مرد — نیست همسان تو در گردون تیر[1]

۱ ـ در نسخه ع و م و س این بیت نیامده‌است .

تیر از سهم سر خامهٔ تو گم کند بر فلك خویش مسیر
با سخا و کـرم تو بجهان هست نایاب چو سیمرغ فقیر
کـرمت میت راچون دم صور زنده گرداند کلکت بصریر
سائل از زر تو گردد قارون اگر از مدح تو سازد اکسیر
نیست آیـات کـرامات تـرا بجز احسان و ایـادی تفسیر
هر که مدح تو فرو خواند بخواب بخت تعبیر بـر آمد تعبیر
کوه بر کوه شود همچو پیاز از برت مادح یك پوست چو سیر
تا چنین است ره و سیرت تو نبود دولت تـو عزل پذیر
تا که باشد فلك برشده را از بـر خاك مسطح تدویر
باد بر کام تو تدویر فلك همچنین باد ملك را تقدیر
تو همه ساله بشادی و طرب
مانده بد خواه تو در کرم و زحیر

درمدح نظام الدین محمدبن علی

خورشید ببرج حمل آمد چو رخ یار هم نور بحاصل شود ازتابش وهم نار
نور از پی روشن شدن عالم تاریك نار از جهت پختن هر خام بر اشجار
تاباز جهان از تبش وتابش خورشید برنا شود اشجار پدید آرد اثمار
برگ گل از اشجار برون آرد بستان الوان بدایع شود از خاك پدیدار
از رنگ چمن گردد چون رزمهٔ بزاز وز بوی هوا گردد چون کلبهٔ عطار
دستان زن بستان بسحر گاهان گردد بـر سرو سراینده سرود غزل یار
هنگام تماشای خداوندان گـردد کز طارم و کاشانه خرامند بگلزار
بلبل بشود از دل راوی و بخواند بیت و غزل رودکی اندر حق عیار
رازل نه همانا که بدی همچو نظامی در صدر نظام الدین برخواندن اشعار

---

۱ - در نسخه م - صلصل

صدری که نظام الملك ارزنده شود باز
از خدمت صدرش نه همانا که کند عار

مستوفی ملك ملك شرق محمد
فرزند علی بن امیر آن شه ابرار

میری که امیران سخن رایگه نظم
از مدحت او به نبود فکرت گفتار

در شغل شه شرق قلم وار میان بست
تا اهل قلم پیش وی آیند قلم وار

آن صدر سر افراز که ارباب قلم را
بر روی زمین نیست چنو صدر سزاوار

هر کس که سزاواری اورا نپسندد
گردد بسر تیغ شه از نیش سزاوار

لطف و کرم او بهمه خلق رسایست
با اندك و بسیار ویند اندك وبسیار

ای اندك منت کش بسیار مروت
کس را بمروت نخوهی منت بردار

آثار تو در عالم خواهی که نماند
نی نی تو خوهی ماندن در عالم آثار

هنگام بهار است درین موسم فرخ
از خاك پدیدار شود لعبت فرخار

با لعبت فرخار نشاط و طرب انگیز
وز خار تعب چشم بداندیش همی خار

در عقد بنانت قلم سحر نمایست
چون زرین طیری که ورا مشکین منقار

چون طیر شود فرخ بمنقار خط او
ارزاق رسا نیده بسوآل و بزوآر

نو گشت سر سال و باقبال شه غرب[1]
تا سال دگر در دل وجان تخم طرب کار

تا چشمهٔ خورشید بهر برج که باشد
باشد ملك و خسرو و هر کوکب سیار

تو چشمه خورشید نشاط دل خود باش
هرجای که دل خواهد برج حمل انگار[2]

در نور رخ یار نگه میکن ومیگوی
خورشید ببرج حمل آمد چو رخ یار

گر سوزنی پیر دعاگوی ترا طبع
چون بحر عدن گردد پر لؤلؤ شهوار

بی در ثنای تو مبادا که همه عمر
در سوزن نظاّم کشد رشته بسو فار

از دست فنا نامهٔ عمر تو مبادا
طی تا نشود دنیا طی گشته چو طومار

---

۱ -- نسخه ع - شه شرق . ۲ -- در نسخه م ازین مصراع دوم تنها : هر جای که دل خواهی آمده است .

در مدح ملك الدهاقین

آراسته بعید برون آمد آن نگار　　　از فرق تاقدم همه آرایش بهار
باصورتی که هر که براو بنگرید گفت　　　بادش بهار برخی ره عید برخی آر[1]
برخاسته ز خیل ملایك ازو نفیر　　　وز قامتش قیامتی از سرو جویبار
آمد بعیدگاه چو سرو آن بچهره گل　　　بر برق چون براقی گلگون شده سوار
گل بود بار سرو چو آن بت پیاده شد　　　وانگه که شد سوار گل آورد سرو بار[2]
تیر و کمان قبضه و بازوش را یکی　　　تیر و کمان غمزه و ابروش را هزار
پیش از نماز عید بقربان گشاد دست　　　وز تیر غمزه کرد دل عاشقان فکار
این رسم نو که دید که پیش از نماز عید　　　قربان بتیر غمزه کند لعبت تتار
گفتم بتیر غمزه چو قربان عاشقان　　　آیین نو نهادی و این بودت اختیار
از بهر تیر بازو قربان پدید کن　　　گفتا پدید نیست بد اندیش افتخار
فرزند پادشاه دهاقین علی که هست　　　عالی محل و قدر بنزدیك شهریار
خورشید آسمان معالی و مرتبت　　　کز نور روی اوست منور همه دیار
خورشید وار نور دهد برهمه جهان　　　جمشید وار چون بنشیند بصدر بار
خورشید را ببرج محل چون بود شرف　　　اورا شرف زیادت از آن دان هزار بار
از قدر برمثال سپهر است سرفراز　　　وز حلم برمثال زمین است بردبار
دستش بابر نیسان ماند گه سخا　　　گر باشد ابر نیسان زر نجش وزر نثار
هست از نسیم خلق وی آورده خلق را　　　شاخ درست دولت واقبال برگ وبار
انعام و برّ برحسب رزق خلق کرد　　　در بنده پروریدن او را نه اختیار
ای بیشمار دولت و اقبال یافته　　　در روزگار دولت تو اهل روزگار
درهریکی رسیده ز تو جود بی‌قیاس　　　وز هریکی رسیده بتو شکر بیشمار
آنی ز مهتران که نیاید بنام نیک　　　یار تو زین کنار جهان تا بدان کنار

---

۱ . در نسخه ع و م ــ با او بهار برچه ره و عد برچه کار . ۲ ــ در نسخه ع و م این بیت اضافه شده است.

تیر و کمان ز ترکش و قربان چوبر کشید　　　آمد نشانه پیدا در پیش آن نگار

زان تـا بنام نیك بـرانی جهان تـرا
از مهر دایـه وار بپرورد در کنار

گر یـار نیك خواهی شو نیکنام باش
تنها نماند آنکه بود نام نیکش یار

مهتر بسی است لیك نه همچوتو کامران
گلهـا بسی بودنه همه همچو کامگار

در باغ مهتری چـو گل کامگار باش
تا نیکخواه بوی برد بدسگـال خار

آیین عید کردی جشن بهـار ساز
هم در بهـار خانـه چوبتخانهٔ بهار

آوازده بساقی و این بیت را بخوان
خیزای بت بهشتی آن جام می بیار

اردیبهشت مـاه بسر بر بیك صبوح
کاردی بهشت کرد جهانرا بهشت وار

بامطرب هزار نوا باده تو نـوش کـن
درموسمی که زاغ هزیمت شد از هزار[1]

(در مدح دهقان علی بن احمد)

هلال روزه نمود از سپهر دایـره وار
بشکل و گونه چنان نیم دایره دینار

تمام دایره گـردد چو مه بنیمه رسد
تمام نیمه بحرمت بدان برین پرگار

فلك نموده چو ز نگـار یافته لگنی
براو هلال چویك گوشه تازده زنگار

ویا چو زرین ماهی در آبگون دانی
که ازمیانه فروخواهد آمدن بکنار

زروزه داران کس ناشده نزارونحیف
هلال روزه برای چه شد نحیف ونزار

خمیده قامت وزرین عذار چون عاشق
شدست گوئی بر آفتاب عاشق زار

هلال وچشمهٔ خورشید ناخج وسپرند
یکی زسیم حلال ویکی ز زر عیار

میان آخر شعبان و اول رمضـان
سبب چه بد که شب وروز هردو گشت سوار

چو کرد شعبان سیمین سپر در آب نهان
سپهر ناخخ زرین روزه کر اظهار

هوای مغرب گشت ازشفق چومعر که گاه
چوروز آن وشب این شدند در پیکار

هلال روزه بدین وصفها که دادم شرح
ز روی قبله فروشد ببحر لؤلو وار

---

۱ - این دو بیت در نسخهٔ ع اضافه شده است.

خونریز شاخدار خوش آمد بروز عید
درموسمی که باشد گلریز شاخسار

از شاخسار باد نگونسار دشمنت
خونریز او فریضه چو خونریز شاخدار

بطبع بنده فرستاد لؤلؤ منثور　　بنظم کردم در مدح سید احرار
سر مفاخر فرزند فخردین احمد　　ابوالمعالی دهقان علی سپهسالار
سپهر مردی‌وجودافتخاردین که‌بدوست　　همه مفاخرت دین احمد مختار
زهر که او بهنر فخر کرد در عالم　　به‌است چون هنراز عیب و همچوفخراز عار
جمال گوهر خاك آنکه ازنکو خلقی　　رخ خرد را خال است وچشم بدرا خار
مصدّری که چو برصدر بار بنشیند　　چو آفتاب کند خیره دیدهٔ نظار
بر آسمان هنرمندی و شجاعت وجود　　چو آفتاب ندارد قرین وهمسر ویار
کمر بخدمت اوسال وماه بسته کرام　　زبان بمدحت‌اوروزوشب گشاده کبار
بزرگواری کز مدح و از مناقب او　　بر آنچه دانا واجب نیاید استغفار
بدانسبب که رهی پرورست‌وبنده‌نواز　　زبندگیش ندیدم کسی شود بیزار
به‌بر و احسان زابرار برتری دارد　　ببرگ‌وبار بدانسان که طوبی‌ازاشجار
کف عطاده‌او بی‌سخا واحسان نیست　　درخت طوبی بی برگ نبود وبی‌بار
ایا کسی که نماید بچشم خلق جهان　　جهان زنیکی کردار توچنان کردار
سرای بارتو ازفر توچنان صفت‌است　　صفت‌همان که چنانست بی‌خلاف‌وغبار
بروزنامهٔ عمر تو بی سخا و کرم　　دمی کرام نرانند خامه بر طومار
شمار جود وسخای ترا فذلك نیست　　ز عقد کردن مستوفیان بروزشمار
چه میزبان کریمی که آید ازحضرت　　مهی عزیز و مکرم بر تو مهمان وار
خجسته ماهی آمد بمهمانی تو　　که برترست زهرماه مرورا مقدار
زکردگار که جانها فدای نامش باد　　همیرساندت مهمان بگونه‌گونه‌نثار
نثار اول رحمت بسی بود بر تو　　از آنکه برضعفا رحم کرده‌ای بسیار
دوم نثار بود مغفرت که جرم وخطا　　فرو گذاشتی از کهتران خدمتکار
از آنکه مهمان باشد ز تو بآزادی　　نثار آخر از اویت بود برات ازنار
شبی‌ازین مه میمون به‌ازهزارمه‌است　　چنین شب آمده بادا بعمر تودو هزار
همیشه تا ز خداوند روزه داران را　　بود دوشادی‌چونانکه‌هست دراخبار

یکی بدنیا وقت گشادن روزه دوم بعقبی وقت نمودن دیدار
از آنکه نبود در وعده خدای خلاف زهر دوشادی چونانکه هست برخوردار
خجسته بادمه روزه چونکه عیدرسید
خجسته تر زمه روزه عید توصد بار

در مدح دهقان اجل احمد سمسار

شاید بسرو دیده شدن پیشرو کار کاندر سفر بار خدای همه احرار
خورشید معالی فلك فضل و محامد دهقان اجل اصل جلال احمدسمسار
فرخنده نصیرالدین صدری که زدادش بر دوخته شد دیدهٔ بیداد بمسمار
مخدوم جهان عین دهاقین که بگیتی بی چهرهٔ او عین خرد ندهد دیدار
آن بنده نوازی که همه عمرمر اورا جز بنده نوازی بجهان نیست دگر کار
برده بتواضع سبق از مردم خاکی وزهمت عالی شده درنیکی کردار[۱]
زانروی که تا درکف او دیر عناند اسپیدی روی درم و زردی دینار
خورشید و کف رادورا برزرو برسیم دو کار عجیب است برین گونه و کردار
از خاك زر وسیم بر آردتف خورشید او خاك بر آرد ز زر و سیم بخروار
از تابش بسیار کندسیم وزر آن خاك وین خاك کندسیم وزر ازبخشش بسیار
ای سید احرار که احرار ندارند از بنده بدان خاك کف پای ترا عار
جان توکه تا تو بسفر بودی بودم اندرحضر آشفته وسرگشته چوپرگار
بی مجلس تو سوز نئی بودم ضایع چون سوزن سر ریخته و کفته بسوفار
سوفار نه تا رشته درآرند وبدوزند سر نیز نه کز پای بیارند برون خار
تا تو بشدی نیز نرفتم بدر کس در زاویه‌ای مانده بدم روی بدیوار
تیمار تو و تربیت تو شده از من من مانده میان غم و اندیشه وتیمار

---

۱ - درنسخه‌م - این دو بیت اضافه شده است .
اندر هنر و فضل بدست آرد صدره تا خیر کند ازکرم وجود بیکبار
نور ... دکان آمده باشد بزر و سیم کان‌را شمرو داده بسوال و بزوار

غم خوردم و تیمار کشیدم بشب و روز
ای خورده غم من رهی و داشته تیمار

تیمار کشد هر که تو تیمار نداریش
غمخوار نبود آنکه نباشیش تو غمخوار

ببریده مرا هوش و خرد از هوس شعر
خاطر شده از کار و فرمانده ز اشعار

خاطر شود از کار فرمانده و از شعر
آنرا که نیابد چو تو ممدوح سزاوار

زان بار گرانتر نبدی بر دل و جانم
کم خواسته بایستی جز بر در تو بار

از خدمت تو دور نباشم بهمه حال
خواهی بحضر خوه بسفر این بار آن بار[1]

گر در حضری بنده ترا هست ثناخوان
ور در سفری بنده ترا هست دعا کار

من چون تو خداوند سر افراز ندیدم
تو نیز چو من بندهٔ مطواع مپندار

تا گنبد زنگاری گرد کرهٔ خاک
آرد مه و خورشید شب و روز پدیدار

از گردش او باد مه و سال و شب و روز
در دیدهٔ اعدات فرو ریخته ز نگار

بادا علم و جاه تو پیوسته سر افراز
اعدای ترا بخت نگون باد و نگونسار

در مدح دهقان اجل احمد

آب روشن گشت و تاری شد هوا از ماه تیر
بی گمان خمّ عصیر اندر هوا انداخت تیر

ریخت از شاخ درختان از نهیب تیر او
عیبه‌های جوشن زر آبگون بر آبگیر

زاغ بگریزد زتیر انداز چون از هرسوی
زاغ گرد آمد چو تیر انداز شد خم عصیر

ملك باغ و بوستان بگرفت زاغ پر نعیب
سرو و گلبن عضب کرد از عندلیب خوش صفیر

ماه فروردین حریر فستقی بخشیده بود
مر درخت باغ را تا باغ شد زینت پذیر

تیرمه زینت بگردانید بستانرا وداد
آن حریر فستقی را رنك دینار و زریر

چون فقیران بار و بر یکبارگی در باختند
سایه دار و میوه دار و مذهب این دارد فقیر

هر جمادی را ندانم تا در آموزنده کیست
عادت دست جواد نایب صدر کبیر

ماه تیر از بهر آن خوانند این ایام را
کاندرین ایام خلق از خرمی یابند تیر

باده پیر و برگ برنا بود در فصل بهار
برگ پیر و باده برنا شد چو آمد ماه تیر[2]

---

۱ - این بیت در نسخه‌م - نیست . ۲ - در نسخه‌م - این بیت نیامده است .

برگ پیرو بادهٔ برنا بهنگام نشاط | کاندر آمیزد بطبع مردم برنا وپیر
پیرو برنا را برآمیزد بروز باروبزم | صدر برنا بخت پیراندیشهٔ روشن ضمیر
صدر عالی رای دهقان اجل احمد که او | هست دولت‌راشرف چون دین‌یزدان‌رانصیر
دیده اهل‌کفایت کزصریر کلك خویش | دیدهٔ اهل‌کفایت را همی دارد قریر
آن هنرمندی‌که چون او کلك بر کاغذنهد | تیربر گردون زشرم او بگرداند مسیر
ملك شرق وچین بشاهست ووزیر آراسته | رأی و تدبیر ویست آرایش شاه و وزیر
ای بلند اختر خداوندی که بررفته سپهر | هست پیش همت والای توپست وحقیر
برسپهر حشمت و جاه و بزرگی و شرف | همچو خورشید از میان اخترانی بی‌نظیر
قرص خورشید مضئی از رای تو گیرد ضیا | همچنان‌کز قرص خورشید مضی ماه منیر
نی‌نظیر رأی رخشنده‌ات بودشمس مضی | نی عدیل کف بخشنده ات بود ابر مطیر
قطره‌ای از ابر جودتست صد بحر محیط | ذره‌ای از کوه حلم تست صدکوه ثبیر
درکفایت چون سر کلك توگردد قیرگون | روز بخت حاسد وبدخواه توگردد چوقیر
هرکه روی ازتو بتابد زوبتابد روی بخت | هرکه مأمور تو شدبرکام دل گردد امیر
جزرضای تونگیرد دست وننماید خلاص | هرکه رادارد زبان در چنگ‌وبند غم اسیر
حاسدجاه تو خواهد خویشتن را همچوتو | یافته جان عریض ویافته شغل خطیر
هرکه در جاه عریض تونگه‌کرد از حسد | زان حسد خودرا فکند اندر تك چاه قعیر
هرکه درآئینهٔ حاجت بجوید روی خویش | زان غرض بی‌بهره باشدچون زآئینه صریر
تن‌چو زیروچهره چون زرشد بداندیش‌ترا | تاترا بیند که زربخشی همی بربانك زیر
چون توباشی‌جاه ودولت راسزا ندهدفلك | آن سزاواری تراوین ناسزا را خیر خیز
حاسد بدخواه جاه تو بمرگت آزمند | گردرین حسرت بمیرباك نبود گو بمیر
گاه برگل ریزدی نوش وگهی بربرك گل | ازکف گلبرك روماهی‌بلب چون شهدوشیر
تاجهان باشد نصیب تو طرب باداز جهان | بهرهٔ بدخواه تو اندیشه وکرم و زحیر

جاه‌بدخواه تواز ادبار درتحت الثری
رایت اقبال نگذشته از چرخ اثیر

در مدح سعدالدین عمر

سیم بر یارم شد از من سیم بر　　سیم یارم نی و یارم سیمبر
عاشق سیم ار بخواند وی مرا　　من ورا معشوق دانم سیم بر
زان نگار سیمبر با من نماند　　جز نگاری کان بروی سیم بر
کردزرین روی من وا نگاه گفت　　منت از من دان که زر از سیم بر
لعبتی سیمین صنوبر قامتی　　بر سر سیمین صنوبر سیم بر
سیم پنهانی که ماه و مشك و گل　　نرگس و شمشاد و مرجان ودرر
نرگس او بر کمان پیوست تیر　　تیر اورا زهر کش پیکان و پر
تا شود زان شکرین مرجان او　　زهر تیر نرگس او بی ضرر
ناردان مرجان در آگین او　　گر بخندد یا سخن گوید شکر
مشك و شمشادش کشیده گردگل　　دایره چون طوق قمری بر قمر
خط وزلف است آن نه شمشاد و نه مشك　　برده شم از مشك و از شمشاد فر
بر رخ رخشان آن میر بتان　　تیره و مرغول و سردر یکدیگر
راست مانند خط میر عمید　　سید الکتاب سعد دین عمر
آنکه تشبیه دوات و کاغذش　　هست چون ازمشك بحرازسیم بر
از کمال عدل شاه بحر و بر　　تا شود این بر ازان بحر آبخور
از بنان او به بحر و بر شود　　ماهئی ازسیم تن از مشك سر
ای سر اهل هنر در خط تو　　خط تو تاج سر اهل هنر
چون دواتت تاجور گردد هر آنك　　چون قلم در خدمتت بندد کمر
خدمت صدر تو از جان واجبست　　بر کمر بندان شاه تا جور
تا عمید ملکتی بر کلك تست　　اعتماد داد خواه دادگر
آستین سایلان و زایران　　زاستان تو شود پرسیم وزر
بارگاه خسرو مشرق بتست　　زان مزین تر که چرخ ازماه وخور
حکمت آرایان بمدح صدر تو　　دفتر آرایند از الفاظ وصور

دفتر بی مدح تودف تر است — در طرب نارد کسی رادف تر
سوزنی را در ثنا و مدح تو — گشت از سوزن سخن باریکتر
رشته فکرت بسوزن بر کشید — تا برشته در کشد درو گهر
گر قبولی یابد از اقبال تو — بشکند از سوزن فکرت تبر[1]
تا خداوند سخن را در جهان — از خداوند سخا نبود گذر
باد ارباب سخن را سال و ماه — آستان درگه تو مستقر
نور خورشید سخای تو بلطف — تافته بر هر یکی از بام ودر

در جهان همچون سخن باد و سخا
نام تو باقی و محمود الاثر

در مدح نظام الدین[2]

در ضمیرم بدی هوای امیر — وانکه باشم ثنا سرای وزیر
نشد اندیشهٔ ضمیرم کم — خواجه را یافتم وزیر و امیر[3]
بوزارت نشسته خوشدل وشاد — وز امارت نگشته عزل پذیر
شاه میران نظام دولت و دین — عالم عادل کریم کبیر
آنکه خورشید عدل وفضل ویست — نور گسترده بر کبیر و صغیر
در نیاید بچشم همت او. — ملك و ملك جهان قلیل وکثیر
رأی و تدبیر ملك آرایش — نبود جز موافق تقدیر
آیت فضل و رحمتت از حق — که بجز حق نداندش تفسیر
دیده ملك و ملك دارانرا — دارد از تیره دل دوات قریر
صورت عقل را بدار الملك — بصریر قلم کند تصویر
از وزیران مشرق و مغرب — بصریر قلم گرفت سریر

---

۱ - در نسخه ع - این بیت نیامده است - در نسخه ا - مصراع دوم چنین است نشکند سوفارسوزن را تبر
۲ - این قصیده در نسخه م نیامده است . ۳ - ای[illegible] در نسخه ع - نیست .

خط او پیش دیدهٔ اکمه گر بداری‌شود بدیهه بصیر
بجزانصاف‌وعدل شفقت ورحم فکرتی در نیایدش بضمیر
عدل او ناخن ستم از گوش بر کشد همچو موی راز خمیر
در جهان با کف عطاده او همچوسیمرغ‌و کیمیاست فقیر
در سرای وزارتش کم و بیش کیمیا در نگنجد و تزویر
همچو مظلوم باشد از ظالم ظلم از دست عدل او بنفیر
هر که بیند خیال او در خواب باشدش فرو فرخی تعبیر
وان‌کز او هیچ بر نگیردچشم چه بود هم برین نسق میگیر
نظرش نور دیده افزاید زانکه‌صدریست‌بی‌عدیل‌ونظیر
ای نظیر تو جز تونی بجهان بجوانی بخت و دولت پیر
سوزنی پیرگشت و در پیری گشت درخدمت تو با تقصیر
گر تغیر پذیر شد سخنش نپذیرد عقیدتش تغییر
تا سپهر سریع دورانراست سیرشمس مضیء و بدر منیر
تا دم صور از آفت ایام ملکت حافظ و معین و نصیر

شمس و بدر بقات را بادا
جاودان بر سپهر جاه مسیر

فی‌مدح اشرف الدین [1]

ای جهان شرف بتو معمور یافته از دو پادشا منشور
از خداوند دلدل و قنبر وز خداوند ناقه ویعفور
پادشاه حسینیان اشرف شرف دین کردگار غفور
هست در جنب پادشاهی تو بندگی پادشاهی فغفور
پادشاه سیادتی و تراست ازشرف ملك واز خرد منشور

۱ - این قصیده در نسخه‌س - نیست .

امت جد تو ترا حشمند　　طایعا راغبا بجان مأمور
هیچکس نی ز دل بتوغمگین　　هیچکس نی ز تو بتن رنجور
بی‌هوا خواهی تو در دل‌کس　　ندهد آفتاب ایمان نور
تا دم صور پادشاهی کس　　نیست وان‌تورانسوی دم صور
هست فراش جد او در خلد　　شهپر روح وزلف وطرهٔ حور
شهر نخشب بفر دولت تست　　همچو خلدبرین‌وحور وقصور
چون نبوت بجد تو مختوم　　شد فتوت بنام تو مقصور
از عطای کف عطاده تو　　یك جهان‌شاکرندوتومشکور
عالمی قائل ثنای تواند　　زوجه منظوم‌گوی وچه‌منشور
نظم و نثر همه ستایش تست　　راستی‌بی دروغ وغیبت وزور
از مدیح تو بر صحیفهٔ عمر　　کرده مدحت‌سرای تومسطور
عمر من در ثنا و مدح توباد　　تا بود قصر عمر من معمور
صرف در دولت وبقای تو باد　　چرخ رامدت سنین وشهور
تا شهور و سنین پدید آرد　　دورچرخ بلند روشن و دور
دور باد از خجسته مجلس تو
نکبت دهر پیر و دار غرور

درمدح میرعمید سعدالدین[۱]

هلال روزه نمود از سپهر پراختر　　بشکل مشرب زرین زچشمهٔ کوثر
کنار چشمهٔ کوثر رسد بروزه گشای　　رحیق محترم‌از حق‌بجای شام‌وسحر
براهل دین‌سحروشام این‌همایون‌ماه　　زیکدگر متبرك ترند و میمون تر
مهی است فرخ‌یعقوب‌سال را یوسف　　عزیز گشته بریازده برادرو سر
بقدر یکشب‌این‌مه‌باز هزارمه‌است　　چنانکه میرعمید از هزار مردهنر

۱ - این قصیده در نسخه س نیست .

مقرب ملك شرق و غرب سعدالدین — که ناظرند بوی سعداصغر و اکبر
چه‌سعداصغرواکبر که‌مهرومه‌خجلند — ازویکی بحمل دیگری بدو پیکر
زمین تواضع صدریست آسمان‌همت — چواین‌بحلم‌ووقاروچو آن‌بجاه‌وخطر
شود نکو خوه او برشده بجاه خطیر — فرو فتاده بداندیش او بچاه خطر
بزرگوارا گوهرشناس اهل سخن — توئی‌وبر توسخن عرضه دادن گوهر
بآب و آینه ماند ضمیر روشن تو — درآب و آینه پیدا شود خیال وصور
نسیم خلق تو گردرضمیروی‌چوخضر — بخاره برگذرد بردمد زخاره خضر
گرافتد از کف توسایه برسردرویش — چوآفتاب توانگر شود بسیم‌وبزر
بسایهٔ سپر روزه در مهی بخرام — بحرب نفس که بهتر زروزه‌نیست‌سپر
زچشم بدتن وجانرا بکردگار سپار — بجد و جهد ره عذر کردگار سپر
بخنجر و سپرماه دیو را برمان — که هست ماه بیك ره‌سپردوره‌خنجر
ثواب روزه و مزدنماز دار طمع — بفرض وسنت شرع خدای و پیغمبر
زکوة جاه بده بندگان ایزد را — که در ادای زکوتست سوددرمحشر
همیشه تابسه قسمت بود مه روزه — بهرسه قسمت ازایزد کرامتی دیگر
غریق رحمت بادی بقسمت اول — دوم زمغفرت جرم برسرت مغفر
چواز عذاب‌سقر بنده خواهد آزادی — بقسمت سیم آزاد باد یازسقر

بمدح مجلس میمون تو مظفر باد
جریدهٔ سخن آرای پیر سوزنگر

در مدح علی بن حسین بن ذوالفقار[1]

ای نامی از تو نام خداوند ذوالفقار — در دین سید ولد آدم افتخار
هم خلق سید ولد آدمی ز لطف — همنام و هم سخای خداوند ذوالفقار

---

۱ ـ این قصیده درنسخه س نیست .

از ذوالفقار جودتو شد کشته آز و بخل
همچون زذوالفقار علی عمرو و ذوالخمار

از بخل خالی است دل جود ورز تو
بر روی جود خالی و در چشم بخل خار

از فخر دین خال به نیکیت یاد کرد
از بهر آنکه ماندی ازو نیك یادگار

جایش بهشت باد که در خـاندان خویش
پروردهٔ بهشت شد آن مفخر تبار

اعمال نیك او شده از مـرگ منقطع
بل کز تو شد یکی عمل نیك اوهزار

زنده کند پدر را فرزند نیکنام
نام پدر تو از پسر خویش زنده دار

خاص خدایگانی خلق خدای را
یاری دهی بنیکی بادت خدای یار

از روزگار دولت تو خاص و عام را
از چنگ غم نجاتست از جور روزگار

در سینهٔ تو بحر سخا موج میزند
تا غرق نعمت تو شوند اهل این دیار

از بیشمار خواسته بخشیدن تو نیست
در فهم و وهم خواسته بخشیت راشمار

با اهل علم و عقل بتقریر علم و عقل
کم پیشی سخاوت تو نیست بر قرار

اندر میان دلها شاهی است مهر تو
بگرفته زین کنار جهان تا بدان کنار

اقبال و بخت و دولت و پیروز روز را
فرزند نازنینی پرورده در کنار

قبله در سرای تو است اهل فضل را
گرد سرای تو فلك فضل را مدار

در خدمت تو اهل هنر راست دین و فضل
وز خدمت تو دوری شین است و عیب و عار

هر شاعری که بوسه دهد بر رکاب تو
گردد بدولت تو براسب سخن سوار

من بوسه داده‌ام دگران بوسه می‌دهند
تا همچو من شوند و به از من هزار بار

در بنده بـودن تـو ز پیـری مقصرم
ای بخت تو جوان ز من پیر در گذار

دلشاد باش و خرم و خوش عیش و خرش طرب
بنده نواز باش و حق اندیش و حق گذار

دهقان کشتمند رضای خدای باش
اندر زمین فربهٔ دل تخم خیر کار

تـا جاش بر گری بقیامت ثواب و مزد
اینست کار و بهتر ازین کار خود چه کار

در ماه روزه کار شب قدر کن بشکر
تا بر تو آن ثواب نهان گردد آشکار

رحمت نثار یافته باشی و مغفرت
آزادی از جهنم و ز تف تفته نار

عیدت خجسته باد و تواندر خجستگی آیین عید ساخته و ساز عید دار
تا دور چرخ و سیر ستاره دهنده‌اند هر سال و ماه رامدد از لیل و از نهار
لیل و نهار و سال و مه تو بخیر باد با تو جهان چنانکه تراباشد اختیار

ای سوزنی بمدح خداوند ازین نسق
درّ ثنا بسوزن خاطر برشته آر

در مدح فخرالدین

نادادہ مژدگانی نادید مژده ور دیدیم فرطلعت آن عالم هنر
مارا بفر طلعت خویش آن سپهر فضل خود داد مژدگانی وخودبود مژده‌ور
تا آمدی خبر ز خرامیدنش بما پیش ازخبر رسید وخبر ماند برائر
بودیم از و بیك خبر خوش نیازمند او خودرسید پیش که آید بما خبر
روز دوم بداز مه آزادهٔ صیام کازاد وار از سفر آمد بمستقر
از کردگار خود بدو آزادی اندریم آزادی از غم وی و آزادی از خطر
منت خدایرا که بصدر و سریر خود آمد از آنکه رفت بصد بار خوب‌تر
خورشید سوی برج حمل برچسان رسد او سوی شهرخویش چنان آمدازسفر
خورشید دوده و گهر خاندان خال آن گوی برده مهتری از عم واز پدر
فرزند پادشاه دهاقین روزگار فرزانه فخردین و خداوند دادگر

خورشید آسمان هنر افتخار دین
دهقان‌علی که هست علی‌خصلت وسیر

در مدح علی بن ذوالفقار[1]

آیین این علی است سخاوت چنانکه بود آیین ابن عم نبی سید البشر

---

[1] این قصیده در نسخه س نیست .

تا ذوالفقار جودوی آهخته شد بدهر
شد خون عمر و وعنتر وبخل‌از جهان بدر

ای آنکه در زمانه باحسان و مردمی
شد نام تو چو مردی هم نام تو سمر

در جنب رای روشن وکف جواد تو
خورشید کم ز ذره و دریا کم از شمر

بی بار شکر منت احسان و جود تو
آزاده‌ای نیابی در کل بحر و بر

در باغ مکرمت شجر همت تراست
زاحسان وجود وبروسخا شاخ‌و برگ وبر

یکتن زاهل فضل نیابی درین دیار
زان باغ بی نصیبه و بی بهره زان شجر

بودند اهل حضرت جلت ز دیر باز
از جاه و از جلالت تو باجمال و فر

بالین مهتران و سران آستان تست
وز آفتاب تو بفلکشان رسیده سر

در خدمت تو آمده مخدوم پیشه گان
بسته بصدر بار تو چون بندگان کمر

وین بندگان نخشب مانده ز جاه تو
محروم چون پیمبر کنعانی از پسر

در هجر تو بجان یکایك ضرر رسید
چون آمدی بنفع بدل شد همه ضرر

شد نخشب از جمال تو یار دگر چنانك
گویند نخشب است این یا جنت دگر

تا ماه روزه و شب قدر است در جهان
تا عید در رسد چومه روزه شد بسر

تا حشر ماه صوم وشب قدر و روز عید
برتو بخیر باد و بر اعدای تو به شر

چندان بزی که از عدد سال عمر تو
عاجز بود خواطر و حیران شود فکر

(در مدح تاج‌الدین محمود (۲))

گسترد نام نیك چو محمود تاجدار
محمود تاج شد و زاحرار روزگار

از شاهوار بخشش اوظن بری که او
محمود تاج‌نیست که محمود تاجدار

او تاجدار ملك هنر زیبد وعدوش
در بارگاه حشمت اوگشته تاج دار

تا آمد ازدیار خراسان بماورا
ءالنهر نهر دولت اوگشت چون بحار

---

۱ و ۲- این قصیده در نسخه س نیست .

برفرق اهل فضل زرافشان شود هوا   هر گاه از آن بحار شود بر هوا بخار
نیل وفرات ودجله وجیحون موج زن   با کف داد او چو سرابند هر چهار
هر گه که سیر کلك کمر دار او کند   سردل دوات کلهدارش آشکار
آرد برات او امرای کلام را   بردوش طوق منت ودر گوش گوشوار
محمود شاه غازی شاعر نواختن   آیین نهاد وسنت و رسم وره و شعار
ازسر گذشت بود و نبود همه جهان   دیوان عنصریست زمحمود یادگار[1]
وز خادمان مجلس محمود تاج دین   چون عنصری هزار بر آید بیك شمار
محمود سومنات گشای صنم شکن   در غزو سیگزی بسنان زره گذار
آن مرتبت نیافت که محمود تاج دین   از یك بدست کلك بریده سر نزار
ای تاج کز جواهر دانش مرصعی   بر فرق دین سید وشاه بنی نزار
نور دلی و راحت روح و سدید دین   عبدالکریم صدر کرام و سرکبار
عبدالکریم صدری کزوی کریمتر   عبدی نیافریده کریم آفریدگار
او اصل مهتریست مران اصل راتوفرع   تازان بتو چو جسم بروح وشجر ببار
مستوفی ممالك مشرق توئی وهست   بر کلك بی‌قرار تو هر ملك را قرار
ز ابنای روزگار نیاید کسی چو تو   بر مرکب کفایت وفضل و هنر سوار
گر کار تو بعقد بنانست و سیر کلك   اندر کشی ذرایر خورشید را بکار
بی سهو و بی‌غلط بجریده نشان کنی   از پیش باد اگر بهزیمت رود غبار
دانی شمار آن و ندانی که سیم و زر   برشاعران زجودتو چندین شود نثار
برشاعران ثنای تو در سال سنت است   بر من رهی فریضه بروزی هزار بار
گرشعر بنده هست بدین چاشنی بسند   دریك‌دو مه بمدح تو دیوان کنم نگار

---

۱ درنسخه ع این بیت اضافه شده است :
از شاعران بحضرت محمود پادشاه   چون عنصری بنام نیامد یك از هزار

تا از برای گفت وشنود است خلق را گوش سخن نیوش وزبان سخن گذار

سیماب باد ریخته در گوش آنکسی
کودارد از شنودن مدح و ثنات عار

در مدح وجیه‌الدین [۱]

ای بنده مکارم تو اهل روز گار جزمکرمت نداری نه‌شب نه روزکار
درهیچ روزگار نیامد چه تو کریم کاندر عطا دهی نبرد هیچ روزگار
مشاطه‌ایست کلك تو کزمشك وغالیه زلفین لیل شانه زند بر رخ نهار
از وی هران نگار که پیدا شود کند کارهزارکس بیکی لحظه چون نگار
زاهل کرم‌هزار بیك بخشش تو نیست زاهل قلم بدانش تونی یك از هزار
زان تا بدستخط عزیز تو اهل فضل از ذل فقر باز رهند اندرین دیار
کلکی چوذوالفقار علی تیز کرده‌ای تاخون بخل ریزی چون خون ذوالخمار
تا تو وجیه دین لقبی اهل دین بتو هستند در مواجهٔ قبله کبار
آنراست بخت یار که از جملهٔ جهان از جان کند بخدمت صدر تو افتخار
مداح صدر تو چوباو صاف خلق تو در خاطر آرد آتش بی دودوبی شرار
در مجمر دماغ و دل او بهر نفس عطار طبع مشك بر آتش کند نثار
زرین سخن سوارصفت کرد عسجدی کلك هنروری‌را چون شدسخن گذار
در طبع آن امیر سخن گر کنون بدی جز کلك تو نبودی زرین سخن سوار
چون توسوار اسب فصاحت شدی اگر سحبان بود پیاده دود از پس غبار
با قدر تو نه چرخ برین‌است سرفراز با حلم تونه جرم زمین‌است برد بار
عالیتری از ان متواضع تری ازین زان باش کامران‌وازین باش کامگار

---

۱ - این قصیده درنسخهٔ‌س - نیست .

اعدات را بلطف بر آر از زمین بچرخ تا لطف تو ببینند آنکه فرو گذار

خرم بزی زدور فلك بر هوای دل

تا از بر هوا بود افلاك را مدار

درمدح نظام‌الدین

باز دیگر ره جوان خاطرشد این مداح پیر
از ره مدح جوانبخت جوان دولت وزیر

صاحب عادل نظام‌الدین وزیر شاه شرق
مفخر اولاد میران هم وزیر و هم امیر

صاحب صاحبقران عالم فضل و هنر
وندران صاحبقرانی بیقرین و بی نظیر

مسند و صدر سری کم دید و کم بیند چنو
صدر والا قدر عالی همت روشن ضمیر

از ضمیر روشنش گیرد ضیا شمس مضی
هم بدان تقدیر کز شمس مضی بدر منیر

دستگیر خلق شد عدل وی از دست ستم
تا نگردد هیچکس در دست ظالم دستگیر

خلق را بودی نفیر از ظلم پیش از عهد او
عدل او آورد ظالم را بفریاد و نفیر

تا مشیر شاه شد اندر ره انصاف و عدل
بچهٔ آهو شد از پستان شیران سیر شیر

دل چوقیر ورخ چوزر گردد عدو کز دست‌او
مرغ زرین تن زند منقار در دریای‌قیر

هم‌بدان دریای قیر و هم بدان منقار مرغ
آستین پر زربرد از خط او دست فقیر

خودکسی باجود او یابد فقیر اندر جهان
کس‌بدین فتوی نداند زو جواب دلپذیر

چون مخمر کرد طین خلقت او کردگار
بخل‌رازان گل برون آورد چون‌موازخمیر

از تنور گـرم مـالیخولیای مهتـری
حاسدان جاه او را خام سوز آید فطیر

ای صریر خامه تو ملك شه آراسته
وز تو آرایش گرفته مسند صدر و سریر

گر صریر سیر کلکت تیر گردون بشنود
پیش سیارات دیگر بشکند بازار تیر

حامی تیر ار شود کلکت نترسد ز احتراق
بگذرد ازقرص خورچون از هدف‌پیکان‌تیر

---

۱ ـ این قصیده در نسخه س نیست .

از کمان چرخ بر جان بداندیشان تو تیر باران بلا بادا چو دردی زمهریر
حاسدانت را ز باد حسرت و بار ندم دم بسان زمهریر و دل بکردار سعیر
آفرین گویان عالم آفرین گویان شده پیش تخت چون تو صاحبدولت از برناوپیر
نیست در علم سخندانی و در درس سخا مفتئی چون تو مصیب و نا قدی چون تو بصیر
شعر من دانا خرد نادان هر گلبن بود شعر من پیشش چو در پیش خر گلبن شعیر
تا قلم گیرد دبیر و چون مطرز بر کشد از قلم مشکین رقم بر روی کافوری حریر

از پی انهای گردون ماه بادت چون برید
وز پی تحریر دیوان تیر بادت چون دبیر

درمدح ابراهیم رکن الدین حبیب

ز گرد راه چو عنقا باشیانهٔ باز بسوی بنده خرامید شاه بنده نواز
شهی که بنده نوازی و لطف او آورد شهان روی زمین را به بندگیش نیاز
شهی که بارگه‌اوست سجده گاه ملوك همی برند بدان سجدگه ملوك نماز
کمی نیابد در عز وپادشاهی اگر کمینه بنده ازوجاه یابد و اعزاز[1]
رسید شاه جهان سوی فخردین مهمان چو شاه ز اول سوی غلام خویش ایاز
ایا ز قافیه بایست یا ز هیبت شاه نبودمی ز شه‌ز اولی سخن پرداز[2]
بشه نواخته شد فخر دین وجای‌بود بدین نوازش شاه ارکند تفاخر و ناز
شهی که همچو سکندرسپهبدان دارد سنان گذارو کمند افکن‌وخدنگ انداز
شه ملکوك براهیم رکن دین‌حبیب که یافتست بهنامی خلیل جواز
ملوك شرق و سلاطین چین بدو نازند چوازخلیل‌وحبیب اهل شام‌واهل‌حجاز
ز بهر قوت دین حبیب اگر چو پدر اساس و قاعده غزورا نهد آغاز
خلیل وار بتان بشکند که نندیشد ز آفرازه نمرود منجنیق افراز
گر این براهیم آنگه بدی که‌بد نمرود بدی بکشتن نمرود با خلیل انباز

---

۱ - این بیت در نسخه س نیست . ۲ - این بیت در نسخه ع نیست .

فرو فکندی از یك خدنگ کرکس پر — چهار کرکس نمرود را گه پـرواز
ایا شهی که در آفاق هر کجا شهریست — که‌دین‌وسنت فاش‌است‌وکفروبدعت‌راز
نـدای عدل تـو در داده‌اند بـر منبـر — منـادیـان سیه جـامهٔ بلند آواز
شود ز عدل تو گیتی چنانکه بام بیام — ببیت مقدس‌بتوان شدن ز چین وطراز
نه دیر باشد تا نزد تو خـراج آرند — ز مصر و کوفه و بغداد و بصره و اهواز
ز روی تجربه را گر کمینه بندهٔ خود — سوی شهنشه کرمان فرستی‌و شیراز
بساعت ار ننهد بندهٔ تـرا گـردن — بگور بیند کرمان بدو شده دمساز
چوشمع گریان خندان بسر دهدهمه‌تن — چوشمع یکشنبه‌عمرش بو نه‌دیر و دراز
مخالف تو اگر شمع گیتی افروز است — چوسر دهد همه تن سر جداکنند بگاز
دم منازعت تو شها کـه یارد زد — در مخالفت تو کـه کـرد خواهد باز
که‌خواند تختهٔ عصیان تو که در نفتاد — ز تخت پنجه پایه بچاه پنجه باز
که‌رفت بـر ره فرمان تو کزان‌فرمان — رمیده بخت بفرمان او نیامد باز
همـای عدل تو چون پر و بال‌باز کند — تذر و دانه برون آرد ازمخالب باز
ز بیم هیبت و سهم سیاست تو بدشت — ز گرگ پنجه فرو ریزد از نهیب نهاز
شکار دوستی ار نه ز عدل تو آهو — بپیش بازش یوز آمدی گر از گراز
سوار بی جان پیش سپاه دشمن تو — رود چو بیژن جنگی بسوی‌جنگ گراز
بشاهنامه برار هیبت تـو نقش کنند — زشاهنامه بمیدان رود بجنگ فـراز
ز هیبت تو عدو نقش شاهنامه شود — کزاو نه مرد بکار آید و نه‌اسب و نه‌ساز
همیشه تا که نبرد آزمای شاهانـرا — بگوی بازی باشد مرا دو نهمت و آز
زتیغ چوگان ساز از سر مخالف گوی — مراد بر تو بود خواه باز و خواه مباز
بخواه گوی ز نخ لعبتان چوگان زلف — گهی بگوی گرای و گهی بچوگان یاز
بیازمای چو شاهان حلاوت و تلخی
حلاوت لب معشوق و تلخـی بگماز

---

۱ - این مصراع در نسخه ع - چنین است . رود چوبیچان بیلی بسوی جنك گراز .

(در مدح سعدالدوله)

سعد دولت را بسعدالدوله باز آمد نیاز / هر دو بهر بندگی در پیش استادند باز[1]
هست با وی نیك ساز ایام از روی خرد / تا که خواهد بود چون با وی نباشد نیك ساز
باز چون رأی رفیع و همت سعد دول / رایت اقبال سعدالملکیان شد سر فراز
هم کنون باشد که گردن بردگان از امر او / پیش درگاه تو آرند از بن دندان غاز[2]
بی نیازان جهانرا باز بینی پیش او / بسته و بگشاده بند خدمت و دست نیاز
نیکخواه او اگر چون زر شود اقبال او / دارد آن قوت که آن زر را ببرد زیر گاز
بد سگال دولت او گر زروی و آهن است / هست پیش او چو زاتش موم وروغن در گداز
گر برد بر تخت پنجه پایه جای حاسدش / باشد او را تحت پنجه پایه چاه شصت باز
حاش لله گر بود در چاه جای ناصحش / شصت بازی چاه دارد تخت پنجه پایه باز
دایه وار اعدای او را چرخ چندان شیر داد / تا چو پستان گر شود آنگه کندشان شیرباز
وقت آن آمد که اعدا را بکوبد سر چو سیر / تا یکایك آگهی یابند از نرخ پیاز
حاسد او گفت کاید هر فرازیرا نشیب / ناصح او گفت کاید هر نشیبی را فراز
از پس عمر درازی کاندر آن پیمان بدند / ناصحش را شد زبان ودست بر حاسد دراز
گفت کای بدخواه سعدالدوله میبینی که گشت / گفت من جد و حقیقت گفت تو هزل و مجاز
آستان سعد دولت را ز عالم قبله کن / تا در اقبال سعدالدوله آید بر تو باز
خاك پای سعد دولت توتیای چشم کن / تا شوی بر چشم در او بیدریغ و پاکباز
ایخداوندی که بر صدر خداوندان جاه / بدر صدری تکیه کرده بر سریر عز وناز
تا بباشی بدر صدر سروران دهر باش / در سر کلك تو کار دهر را منع و جواز
دوستان و دشمنانرا آب و آتش فعل باش / بد سگالانرا بسوز و نیکخواهانرا بساز
تا پدید آید بناگوش بتانرا خط سبز / همچو بر دیبای از مشك تاتاری طراز

---

۱ – در نسخه س – این بیت اضافه شده :

دولت و سعد ارنه بربندند بند بندگیش / پس کجا یابند ازو به مهتر و بنده نواز

۲ – این بیت درنسخه س نیست .

گـاه با زیبا رخان وگاه بامشکین‌خطان جام می نوش از بتان چین و تاتار و طراز
تا بگیرد بـاز بازان کش خرامیدن زکبك تا بیاموزد خرام‌ان کبك بازیدن ز باز
دست در زلف چوچنگ یار یار کبك زن
وزشکار بوسه چون بازان‌بسوی کبك‌یاز[۱]

در مدح وجیه‌الدین[۲]

این منم یارب بصدر مهتر کهتر نواز از ندیمان یافته بر خواندن مدحت جواز
قفل درج طبع بگشاه بمفتاح زبـان آشکارا کرده هر دّری که دردل بود راز
مهتر کهتر نواز از مدحت من شاد و خوش من خوش و شاد از قبول مهتر کهتر نواز
مهتر آزادگان والا وجیه الدین که خلق مدح او خوانند چون وجهت‌وجهی در نماز
محترم‌صدری که در ساز سرایش در عجم حرمت آباداست‌چون‌بیت‌الحرام‌اندرحجاز
آنکه در بستان و باغ‌رادی و آزادگی‌است سوسن آزاده و آزاده سر و سر فـراز
آنکه تا آزادگی بر نام او تحقیق شد سروو سوسن راشد است آزادگی‌نام مجاز
آنکه باشد برسریر بی نیازی متکی شد سریـر جود او تکیه گه اهل نیاز
سفرهٔ جود ورا تا باز گستردند شد بخل‌را آژنگ ابرو چهره چون سفره‌فراز
با سخای او حدیث آز گفتند اندکی گفت هرگز من خبر دارد نداند نام آز
آزاندك باشد اندر لفظ ترکی وبعمر ساقی برّو عطـای[۳] من نداند داد آز
منت‌ازسائل‌بجان‌بردارداز‌چیزی که‌خواست ورچه‌جان‌خواهد دهد بی‌منت و بااعتذاز[۴]
همچو طفل نازنین ازباب و مام مهربان سایلان وزایران از لفظ او یابند ناز
گر بصدر اودر آید سایلی عریان چو سیر با حریر وحله تو برتو رود همچون پیاز
مهتران از بهر حرزمال خود سازند گنج او ز حرزمال باشد روز وشب در احتراز
گرزکف بخشش او سایه افتد بر زمین در زمین افتد ز بهرگنج قارون اهتزاز

---

۱ ـ نسخه س ـ بسوی کبك تار ۲ ـ این قصیده در نسخه س دیده نشد . ۳ ـ در نسخه ع ـ ساقی خمر عطای من . ٤ ـ این بیت در نسخه ع نیست .

دل ز مهر سیم صافی صافتر دارد ز سیم ندهد اندر زر گدازی‌بین چوزر اندر گداز
ای ز سهم پهلوان وزرأی عدل آموز تو یوز ز اهو در گریز افتاده‌و گرگ از گراز[1]
قاز اگر بازو زند بر باز عدل پهلوان چرخ عنقا وار متواری شود از بیم قاز
صعوه درظل همای عدل و داد پهلوان مر عقاب ظلم را بر بردر اند قاز قاز
در پناه پهلوان کبك و تذر و آرد برون جوجه‌گان دانه‌چین از بیضهٔ شاهین‌وباز[2]
ملك توران‌مهره کردار است بر روی بساط رأی ملك آرای تو بر مهره ماهر مهره باز[3]
پیر پرور دایهٔ لطف‌تو است آنکو نکرد هیچ دانارا زطفلی تا بپیری شیر باز
کردره گم کرده بودم در فراق صدر تو کردره گم کرده را جاهت براه آورد باز
آمدم تا طبع را سازم ز مدح تو غذا مدح تو طبع مرا باشد غذای طبع ساز
در امل تا دیربازی و درازی ممکنست چون امل بادا ترا عمر دراز و دیر باز
بدسگالان تو از هر شادئی کوتاه دست مانده از اقبال کوتاه اندر ادبار دراز
تا زنند ازحسن خوبان طراز وچین مثل از نکویان مجلس بزم تو چین با دو طراز

کسوت عمر ترا تا تا دامن آخر زمان
از بزرگی نام تو بر آستین بادا طراز

در مدح وزیری گوید[4]

وزارتست باهل وزارت آمده باز سرای دولت میرانیان شده در باز
نظام دین شه میرانیان که بر شاهان خجسته فال تراست از همای وازشهباز
چهار سال چو شهباز از آشیانهٔ ملك بهر هوائی پرواز کرد و آمد باز
بمستقر و سرا و سریر و مسند خویش بدان نسق که بمعشوق عاشق دلباز

---

۱ - در نسخه ع این بیت اضافه شده‌است :

نایب است از پهلوان شرق وهمچون پهلوان دل ز مهر زر بریده همچو مهر زرنگار

۲ - در نسخه‌ع - گرك از نهاز . ۳ - درنسخه‌ع این بیت افزوده شده است .

بی‌بدل صدری ورای تو بدل داندزدن تخت پنجه پایه بر اعداه بچا شصت باز

۴ - این قصیده درنسخه س دیده نشد .

گرفت صدر وزارت بفرخی تا کرد — همای دولت و پیروزی از سرش پرواز
عدم شود ستم از کلك عدل گستر او — چو شدمنادی انصاف او بلند آواز
چو سیر کوفته دارد سر ستم پیشه — خبر دهد ستم اندیش را ز نرخ پیاز
شود بکلك وی آراسته ممالك شرق — برند نامهٔ انصاف او بشام و حجاز
چو شمع دولت او بر فروخت بفروزد — بنور عدلش گیتی همه نشیب و فراز
ایا حسود تو از جاه تو بغیرت و رشك — زرشك تو سر انگشت خود گزیده بگاز
چو شمع باد بد اندیش تو زشب تا روز — بگاز داده سر از سوز وتن زسر بگداز
نیاز بود چنین ملك را بچون تو وزیر — در آرزوی تو میبود روزگار دراز
بشعر تهنیت این ملکرا کنم نه ترا — که ملك داشت بشغل وزارت تو[۱] نیاز
به بی نیازی ایزد اگر خورم سوگند — که نیست همچو منی شاعر سخن پرداز
خلاف باشد و اندازهٔ من آن نبود — که نیستم چو حکیمان وقت حکم انداز
بدیهه حسبی گفتم بوسع طاقت طبع — ضعیف و سست بانجام بردم از آغاز
اگر بد آمد اگر نیك هیچ حاجت نیست — ترا بمدحت من چون خدایرا بنماز
من و دعا و نماز و ثنای مجلس تو — چو نیست بهتر ازین سه برین کنم ایجاز

همیشه تا که نبینند آزرا سیری
بقات بادا چندانکه سیر گردد آز

در مدح سعد الملك مسعود بن اسعد

ای بنظم آراستن با سعد اکبر هم نفس — مدح سعدالملك مسعودبن اسعد گوی و بس
آنکه نفس ناطقه از سینهٔ ارباب نظم — بهر سلك مدح او درنفیس آرد نفس
صدر عالی رای ملك آرای دستوری که بر — پایگاه قدر او کیوان ندارد دسترس
صاحب عادل بهاء الدین که هست از دوستی — شاق مشرق را چو شاه قاب قوسین را انس
آفتاب خسروان را سایهٔ دستار او — چتر فیروزیست فتح و نصرت اندر پیش و پس
فر دیدار همایونش به از فر همای — چون همای از بوم و باز از جغد و طاوس از مگس

خلق در بستان حلقش همچوبلبل خوشنوا — شکّرشکرش غذاکرده چوطوطی درقفس
ای سروصدری که برگاه و سریر سروری — مثل تو صدری ندیداست ونبیند چشم کس
آسمان قدری وتا قدر تو دیداست آسمان — آسمانرا روز وشب آنست سودا و هوس
تا کنی از آفتاب آسمان زرین سپر — وز هلال آسمان زرین کنی نعل فرس
هست در میزان حلمت بی‌گرانی بوقبیس — هست با میزان خشم تو جهنم بی قبس
مهردینارودرم رادر دل تو جای نیست — گنج دنیا رو درم نهی بمهر لایمس
کعبهٔ حاجت وران وسایلان درگاه تست — گشته مر هر ملتمس را زو محصل ملتمس[1]
فی‌المثل گرجان شیرین خواهداز توسائلی — هرگز اندر چهرهٔ شیرین تو ناید عبس
دشمن جاه تو دردل تیرگی دارد چو شب — نی غلطدان آنکه شب هرگز نباشدبی‌تکس
گرنیارد نور شمع مهر تو در پیش دل — شب رود اورا بهرگامی بگیرد ده عسس
هرکراکین تو دارد دل سیه چون لوبیا — ازدوسنگ آس غم بی‌پوست گردد چون عدس
دیدهٔ حاسدبتو چون غژب انگوراست سرخ — درلگد کوب عنا بادش جدا آب ازتکس
در ثنای مجلس میمون تو مداح را — ناید اندر دل ملال و در زبان ناید خرس
سوزنی اسب قوافی راند در میدان تنگ — تاخر خمخانه بیهوده بجنباند جرس
چون نباشد شاعر منحول کارشعر دزد — گو گذارد قافیت را تنگنائی در حرس
خس بود درالفظ تازی کوك واندر شاعری — کوك زن برسوزنی گرخوش براید لفظ خس
شاه ملك آرای را بایسته چون برای چشم — بدسگال ملك اورا چون بروی دیده خس
ملحدان سنی شوند اندر طبس گر مدح تو — راوی بازار خوان خواند ببازار طبس

تا بقرآن قصهٔ اصحاب رس خوانده شود
بی رسن بادا بد اندیش تواند رقعر رس

---

۱ - در نسخه س این بیت اضافه شده است.
همچو شیرین نزد خسرو نزد تو سایل عزیز — زانکه دربخشش نداری همت دون‌ودنس

در مدح وزیر شاه

وزیر شاه بدیدار پهلوان بر غوش گرفت و داد بپیمان دوستی دل‌وهوش
بموسم گل و بلبل زجام و بلبله کرد شراب گلگون‌ازدست گلعذاران‌نوش
همه سعادت دستور شاه سعدالملك همه سعادت ایام پهلوان بـر غوش
محمدبن سلیمان که چون سلیمان‌را مسخرند وراجن و انس ازبن گوش
بقهر دشمن خاقان شه سلیمان فر کشیده صف‌صف‌اهریمنان آهن‌پوش
زاور کند پی آمد که فتحنامه رسید بدست پیك سلیمان باور گند وباوش
زاور گند بحضرت رسید نیك اندیش بخدمت ملك نیك بخت نیکی کوش
وزیر شاه جهانرا جمال داد و ازو جمال‌یافت که آمد دل حسود بجوش
بموسمی که ستوران‌دروش‌وداغ کنند ستوروار بر اعدا نهاد داغ و دروش
زعدل شاه‌خروش‌از جهانیان‌بنشست زعندلیب‌وزچنگ‌ورباب‌خاست‌خروش
خروش بلبل‌وچنگ‌ورباب لهوانگیز مباد هیچ ز بزم وزیر شه خاموش
ز دور چرخ کهن تا همیشه نام بود شب گذشته‌وروز گذشته‌راوی ودوش

ز دست ساقی دارند هر دو باده گسـار
زلفظ شاعر داننده هر دو مدح نیوش

در مدح امیر اتابك برغوش

اندر آورد سپهر از ره تشریف بگوش حلقهٔ بندگی میر اتـابك بـر غوش
چرخ در گوش کشد حلقه فرمان ورا دهر مرغاشیهٔ دولت اورا بر دوش
تا کله گوشه رسانید ز اقبال بچرخ داد اعدای ورادست زمان مالش گوش
عیش بر دشمن اوتلخ شد ازگشت‌فلك اینت تلخیکه کند عیش‌جهانی‌خوشنوش
او شجاعی‌است که هنگام وغاروز نبرد نعرهٔ او ببرد شیر ژیان را از هوش
هیبت اهرمنان دارد اندر صف جنگ باز درصدر سران‌سیرت وسیمای‌سروش
پیش او پای ندارد که سرافکنده بود دشمن حیله‌گر کینه کش دستان کوش

---

۱ - این قصیده در نسخه‌ع نیست.

پیش او دست نیارد که غنی گشته بود / سائل عاجز در مانده دل خلقان پوش
کمترین بندهٔ او گر بخوهد روز دغا / بررخ وران هژبران بنهد داغ ودروش
بنشاند بسر تیغ و به بازوی قوی / هرکجا خاسته شد فتنه چو دریای بجوش
خلق از فتنه و بیداد خروشید و کنون / کند از عدل همی فتنه و بیداد خروش
ای خداوندا گرزنده بدی رستم زال / داشتی فخر اگر بردی در پیش توتوش
با خداوندان در صدر بزرگی بنشین / باده نوش وطرب ولهو کن ومدح نیوش
رامش ولهو گزین لاله رخان اندر پیش / عشرت وعیش کن وسیمبران در آغوش
دیدهٔ حاسدوبد خواه تو بادا همه سال / خسته ازخار عناوز سرمژگان خون نوش
روز نا آمده را تا که بود فرد انام / تا بود نام شب وروزگذشته دی ودوش
در شب وروز میاسای ز شادی و طرب / نیم ساعت مشواز نزهت ورامش خاموش
چون سلیمان نبی فال تو فرخنده و باد / زیر فرمان تو دیو وددو انسان ووحوش[1]

در مدح دهقان علی بن احمد

آن خط تیره گرد بناگوش روشنش / گوئی نوشته‌اند بخون دل منش
خون دل منست نه خط آن زبسکه گشت / اندر دلم خیال بناگوش روشنش[2]
در دل نهال عنبر و سوسن نشانده‌ام / کاندوه شد بعنبرتر برگ سوسنش
از سنبل دو زلفش و از لالهٔ رخش / پر سنبل است گویش و پر لاله برزنش
بر روی من زدیده چکان آب روینست / بی آن رخی که شست مگر آب روینش
از فرق تا قدم همه خوبی و دلبریست / غازی بت من آنکه ز جانم برهمنش
از غمزه تیر دارد و از ابروان کمان / آن دلفریب نرگس جادوی پر فنش
هر ناوکی که غمزهٔ غازی زند بحکم / نتوان حجاب کرد بخفتان و جوشنش
گر خون من بریزد از آن غمزه غازیم / باشد ز بار خون من آزاد گردنش

---

۱ - این بیت در دو نسخه عوس نیست . ۲ - در نسخهٔ ع این بیت اضافه شده است.
ای جمله دوستان من از بهر خون من / زنهار خصم‌وار نگیرید دامنش

یکتن ز اولیای من از بهر خون من — زنهار خصم وار مگیرید دامنش
بیچاره سوزنی که بسودای غازئی — شد همچو خسروانی خسران زده تنش
چون خسروانی از غم غازی نحیف شد — زانگونه سوزنی که ندانی ز سوزنش
ای کاش خسروانی بودی بدین زمان — تا بودی آستان خداوند مسکنش
دهقان علی سپهر هنر افتخار دین — کز آفرین سرشت خداوند ذوالمنش
آن مهتری که آسان سیمرغ و کیمیا — یابند در جهان و نیابند دشمنش
گروی بدست بخت نگیرد عنان چرخ — جز نرم گردنی نکند چرخ توسنش
از صد هزار خصم پیاپی بجان و مال — ایمن شود هر آنکه درآید بمأمنش
پر آن خدنگ وی بگه صید و گاه حرب — از خون چنان شود که ندانی زچندانش
زیباتر از پریست ببزم اندرون و لیک — در رزمگه ندانی باز از هریمنش
زآثار صحبت کف گوهر فشان او — گوهر بر آید از دل برنده آهنش
آهن بپیش آتش خشم وی ارنهی — در حین کند گداخته چون موم و روغنش
هر خانه‌ای که آتش کینش فروختند — از باد مرگ دود بر آید ز روزنش
در هر زمین که کشت کند تخم کین او — دست زمانه در زند آتش بخرمنش
در باغ خاطرم گل مدحش شکفته شد — از عکس نقش طارم ایوان و گلشنش
شیرین و چرب شد سخن من که طبع را — پرورده‌ام بشکر و مرغ مسمنش
زاید دلم مدایح الوان از آنکه تن — پوشیده‌ام بکسوت خوب ملونش
من آن مزینم که همه ساله بنده‌وار — دارم بفر و زینت مدحت مزینش
شاهی است او بمملکت مردی و هنر — کز فضل هست تختش واز جود گرزنش
ای پادشا که گرزن و تختت بکار نیست — آن تاج را مگیرش وزین تخت مفکنش
درهردلی که رسته شد ازوی درخت کین — تا آمده ببرگ و بر از بیخ بر کنش
گردشمنش زجاه بخورشید بر رسد — زان تا که ذره ذره شود بر زمین زنش

یارب بروز حشر بر آن رحم کن که گفت
یارب بروز حشر مگیر از پی منش

در مدح علی بن احمد[1]

منم منم زده دردل زعشق یار آتش
گمان مبر که یك آتش که صدهزار آتش

چو نار شد دلم از عشق ناردان لب دوست
میان دل همه چون دانه‌های نار آتش

هر آفریده بترسد ز آتش و دل من
همی خوهد بدعا زافریدگار آتش

اگر نه بره دیو است بیهده دل من
چرا چو دیو کند خیره اختیار آتش

خوش است آتش عشق بتان وزینمعنی
همی کنم بدل خویش بر نثار آتش

نه دل قرار پذیرد نه در دل آتش عشق
چه بی‌قرار دلست وچه بی‌قرار آتش

در آب دیده وتاب دلم از آنکه رخش
چو آبدار گل است وچو تابدار آتش

زدیده ودل خود کسوتی همی پوشم
چه کسوتی که بود پود آب وتار آتش

زبسکه ازمژه بارم سرشك آتش گون
گمان برند که دارم همه کنار آتش

دلم نگارپرستی گرفت بر رخ دوست
بود سزای پرستندهٔ نگار آتش

اسیر عشق نگاری شدم بجان و بدل
که عنبر است بدو زلف ودو عذار آتش

نگار من چو سر زلف بر عذار زند
زنند گوئی در تبت و تتار آتش

حدیث زلف وعذار و تتار وتبت را
بر آب مانم ودر زد بهر چهار آتش

حدیث خلق خداوندگار خود گویم
که بوی مشك دهد نایدش بکار آتش

جهان جودوسخا افتخاردین که کند
ز بهر سوختن خصمش افتخار آتش

علی که همچو خداوندذو لفقار زند
بجان وجسم عدودر زذوالفقار آتش

بزرگواری کز باد خشم و هیبت او
فرو شود بدل خاك آب وار آتش

آیا سپهر معالی که از سیاست تو
همی خوهدگه خشم تو زینهار آتش

زرشك همت عالیت هر زمان بنفیر
سوی اثیر فرستد همی شرار آتش

از آنکه تا بکف زرفشان تو ماند
همی جدا کند ازخود زرعیار آتش

وزآنکه تانپزه هیچ خام دشمن تو
بود در آهن ودرسنگ استوار آتش

---

۱ - این بیت در نسخهٔ ع - نیست.

زبهر سوختن خصم تو در آهن وسنك — اگرچه هست نهان گردد آشکار آتش
کسیکه گرد خود از حشمت تو دایره کرد — تفی بدو نرسد گر همه دیار آتش
بدولت تو سیاوخش وار برگذرد — که خوی[1] نیارد بر مرکب سوار آتش
بگرم و سرد زمانش بیازماید چرخ — چو بریمین بودش آب و بریسار آتش
گراز تباری یکتن دم از خلاف توزد — در افکند بهمه دوده وتبار آتش
دم خلاف تو ناچیزشان کند بدمی — بر آنصفت که در افتد بمرغزار آتش
بزیر سایهٔ سروی که دشمن تو نشست — زند درخش دران سرو جویبار آتش
گل بهار که بر میدهد بدشمن تو — جوخار گردد واندر فتد بخار آتش
زمانه دست حسود تو بشکند چو چنار — کز او سخاوت ناید چواز چنار آتش
همیشه تا نبود باد وخاك را بجهان — زروی طبع جهان آب جفت و یار آتش
زباد ساری خصم تو باد رفته بخاك — در آب دیده شده غرق ودر کنار آتش

بدانگهی که تو گلبرك کامکار گری
براوفشانده چو گلبرك کامکار آتش

در مدح فخرالدین علی بن احمد

ایدل ز عشق یار چو از دانه نار باش — گر دانه نار باشد گودانه نار باش
وراشك من زجور تو چون ناروان شود — در عشق آندو لعل چو یکدانه نار باش
بر جان خیال صورت جانان نگار کن — و ندر میان جان سمران نگار باش
در دل هوای عذرا و امق چگونه داشت — تو همچنان بر آن بت مشکین عذار باش
هر چند مستی ازمی مهر وهوای او — تا پی ز پی خطا ننهی هوشیار باش
دست از تو شستم ایدل ودادم ترا بدوست — در زلف او قرار کن و استوار باش
یار ار برأی تو نرود روی ازو متاب — درروی کار بنگر و برأی یار باش
گر بادبی قرار کند زلف دوست را — در خط گریز وگاه طلب بیقرار باش

---

۱ ـ در نسخه س ـ که جوی بیارد .

تادر تن ورواِن تو تاب وتوان دراست — در زلف مشکبوی وخط مشکبار باش [1]
با بوی مشك و با غزل خوش بمجلس آی — هشیار گرد ومادح صدر کبار باش
فرزند فخردین که ز جان نبی بدو — آمد ندا که دین مرا افتخار باش
دهقان علی که جان علی گویدش زخلد — با حضم دین همیشه بکف ذوالفقار باش
ای صدر مهتران و بزرگان روزگار — خوش عیش وخوش طبیعت وخوش روزگار باش
پروردگان غریق شدند از نعیم تو — دایم غریق نعمت پروردگار باش
کار بزرگواران شادی و عشرتست — تا فارغیت باشد مشغول کار باش
دینار بار بر کف آزاده زادگان — آزاده وار با کف دینار بار باش
در دهر کار بهز شراب وشکار نیست — زین هر دو کار دایم با اختیار باش
گاهی شراب نوش کن از سیم ساعدان — وز بسدین نگاران شکر شکار باش
از عشق واز عقار طرب راسبب گزین — در سینه عشق ودر کف جام عقار باش
خوبان پیاده پیش تو باشند صف زده — بر مرکب نشاط دل خود سوار باش
در دهر نیست چون تو یکی ور بود هزار — ازمهتری تو صدر وسر صد هزار باش
خورشید مهترانی و جمشید سروران — چون این جهان فروزوچو آن ملکدار باش
خورشید وار از فلك مهتری بتاب — بر تخت کامرانی جمشید وار باش
اندرجهان چو بی هنری عیب وعار نیست — بافخر وباهنر زی وبی عیب و عار باش
فخر از هنر نمای و باهل هنر گرای — وز عیب وعار بی هنری بر کنار باش
اقبال وعزوجاه و جوانی قرین تست — با هر قرین بمهر زمانه گذار باش

هستند هر چهار ترا چون چهار طبع
جاوید بر طبیعت این هر چهار باش

---

۱ - این بیت در نسخهٔ ع وس نیست .

در مدح امیر اتابك برغوش [1]

ببرای باد صبا مژده بتلقین سروش — بهمه خلق جهان در بدروگوش بگوش
که شفا یافت سر تاجوران تاج الدین — عین دولت شرف لشکر خلخ برغوش
سرکش توران مسعود که دارد ز شرف — مشتری غاشیهٔ اسب مرادش بر دوش
هرشب و روز که بروی بسلامت گذرد — به از امروز بود فردا چون ازدی دوش
آن نه نوش است که گویند پس از تلخی می — صحت اوست پس از تلخی نالانی نوش
پهلوانا ز تو در پرده پهلو دل خلق — بود از آتش اندیشه چو دریادرجوش
جوش دریای دل خلق ببرگشتن تو — یافت آرام ودل جمله بعقل آمدوهوش
زسمرقند بسی کس بدعای توشدند — بزیارتگه کاشان و عبادتگه اوش
هـر دعائی که بگفتند پی صحت تو — بشنیدند در آندم همه آمین زسروش [2]
هفته پیش ترا دیدم از شدت درد — سروقدت بضعیفی شده چون مرزنگوش
اندرینهفته بتخت آمدی ازجامهٔ خواب — بدگر هفته زره ورشوی وجوشن پوش
بسوم هفته بدانسان شوی از زوروتوان — کز تکاور تبکاور جهی از غوش بغوش
بگه معرکه گرشیر بود دشمن تو — همچوروباه شودچاره گروحیلت کوش
کارزاری نشود با تو بمیدان نبرد — مگر آنکس که زجان آمده باشد بخروش
شود از کوشش تو ببر دلاور بدو دل — شود از بخشش تو گنج توانگر درویش
نیست همتای تو درظل سپهر ازرق — این نه زرقست بر این گفته نیم زرق فروش
هیچ مادح را بهتر ز تو ممدوحی نیست — خاصه امروز که من مادح و تو مدح نیوش
تا سخن طفل بود شاعر دانا دایه — خاطرش پستان زوشیرخورددوشادوش
سوزنی دایهٔ اطفال مدیحت بادا — پرورش داده سخن رابکنارو آگوش
ای جهان ازسرشمشیرتودریای بجوش — جوش دریای توشمشیرزن وجوشن پوش
نصرت دین حقی دین حق از تومنصور — پهلوان حشم مشرق و مغرب برغوش

---

۱ - این قصیده در نسخه س - نیست . ۲ - نسخه ع- سروقدت بضعیفی شده چون مرزنجوش (مرزنگوش)
۳ - این بیت در نسخه ع نیست .

هست اسم علمت نام رسول قرشی　　که بردمرکب اوغاشیه بردوش سروش
مرترا هست کنون نقش فتوت دردل　　همچو همنام ترا مهر نبوت بر دوش
دوش در نظم ثنای توبدم تا دم صبح　　صبح صادق ندمید از دم من الادوش
بدل صافی مدح تو چنان دادم نظم　　که ازان اخرس وابکم بزبان آمدو گوش
خردوهوش زیادت شود ازمدحت تو　　کس مبادا که بنقصان خرد کوشدوهوش
کیمیای زر درویش کف راد تو است　　مدح گوینده چنین گوید بامدح نیوش
ازکف رادتودرویش غنی شد چندانک　　کیمیایابی و سیمرغ و نیابی درویش
گرجهان ازسرشمشیرتو گفتم گه رزم　　که‌چودریای بجوش است نیم زان خاموش
بعطا دست ودل و طبع ترا گویم یم　　که‌چودریای‌بجوشند چودریای‌بجوش
بعطا دست توگر حاتم دیدی از شرم　　دست‌خودرا بکشیدی‌زعطادر آگوش
کین ومهر تو بزنبورهمی‌ماندراست　　که براعدای تو نیش است و بر احباب تو نوش
نوش کن بادهٔ تلخ‌ازکف‌شیرین‌صنمی　　ازبنا گوش‌چو گل‌از کله‌چون‌مرزنگوش
در شادیت گشاد است و در غم بسته　　بسته‌بگشای‌همهٔ عمرو گشاده تاگوش

می آسوده بکف گیروز عشرت ناسای
کزنوا بلبل آسوده در آمد بخروش

درمدح شرف‌الدین‌محمد[۱]

آفتاب شرف و حشمت و سلطان شرف　　نور گسترد وضیا بر نسف واهل نسف
ظل‌طوبی است بر آنکس که ضیاگسترشد　　آفتاب شرف و حشمت و سلطان شرف
آفتاب همه سادات که با طلعت او　　آفتاب فلکی را نه فروغست و نه تف
خلف حیدر کرار محمد که بود　　همچو حیدر بشجاعت چو محمد بلطف
یکزمان صدروی از اهل‌هنر خالی نیست　　همچو خالی نبدی تخت سلیمان ز آصف
آسمان بوسه دهد خاک درش را بامید　　کاستانش بزداید ز رخ ماه کلف

---

۱ - این قصیده در نسخه س و م نیست .

هر که در خدمت او گشت رهی گشت رها　　از غم و رنج و عنا و تعب و کرم واسف
ای سیادت را از سید مختار بدل　　وی شجاعت را از حیدر کرار خلف
پسر حیدر کراری و بر دشمن و دوست　　چو پدر حامی تیغی چو پدر وافی کف
بر نکو خوه بکف راد کنی خواسته بذل　　بسر تیغ کنی خون بداندیش تلف
پدرت را ملك‌العرش بقرآن مادح　　هفده آیت نبئی مدح وی اندر مصحف
بسنان کشف کنی راز دل از سینه خصم　　گر بود خصم ترا سینه سنگین چوکشف
چون خدنگ تو ز شست وزه‌تو گشت‌جدا　　نگزیند بجز از جبهت اعدات هدف
علف تیغ شود خصم تو در دشت نبرد　　بتنش یازد تیغ تو چو لاغر بعلف
نسف از فز خرامیدن تو یافت کنون　　قر فرو دوش اگر بود چوقا عاصفصف
تا بزیر فلك چنبری اندر همه وقت　　گل به از خار وگهر از شبه وزر زخزف
فلك چنبری اندر خط فرمان تو باد
ورنه‌بشکسته‌چواز عربده‌گان‌چنبردف

درمدح مؤیدالدین

مـؤیدین جمـال ای ستودهٔ آفاق　　ترا بمدح من اهلیت‌است واستحقاق
مرا بجود تو دانم که همچنین باشد　　که ازحکیمان‌طاقم‌توازکریمان‌طاق
بحق من نبود جود تو بروی و ریا　　بمدح تو نبود نظم من‌بزرق ونفـاق
بدان‌سبب که ترا دانم از کرام‌جهان　　سخی وراد و پسندیده‌سیرت‌واخلاق
بر تو بیشتر آرم ز دیگران ابرام　　زحال نیك و بد خویش‌خشیة‌الاملاق
گمان برم بکف راد تو که رازق‌را　　بدست تست کلید خزانهٔ ارزاق
زگندم توبنخشب زدند چندین سال　　بخانه‌وزن وفرزند من بنان محراق
اگرکنون بسمر قند بازشان نگرند　　زنان نخشب جویند زهر را تریاق
مرا بگندم مرسوم وعده‌ای دادی　　بده بدادن آن مر وکیل را اطلاق

---

۱ ــ این قصیده در نسخه م و س ـ نیست . ۲ ـ نسخه ع ــ ز نیك‌و بد بهمه حال جسته‌الانفاق.

همانکه دیر دهد ناگران نیاید از آنک گران شود چو بماند بآب در سرماق
مرا ز گندم فرمودن تو یاد آمد رزند میخی فرمودن امیر اسحاق
تو از سخای بافراط و از مروت خویش روا مدار که این بند بشکند میثاق
همیشه تا بشب و روز از مه و خورشید ضیاء و نور بود گستریده در آفاق
مه سعادت و خورشید جاه و دولت تو منیر باد و مضی بالعشی و الاشراق
حسود دولت و اقبال و عز و جاه ترا
رسیده جان بمضیق و رسیده مه بمحاق

خطاب به خود

تاکی ز گردش فلك آبگینه رنگ بر آبگینه خانهٔ طاعت زنیم سنگ
بر آبگینه سنگ زدن رسم ما و ما علت نهاده بر فلك آبگینه رنگ
رنگیم و با پلنگ اجل کار زار ما آخر چه کار زار کند با پلنگ رنگ
کبر پلنگ در سر ما و عجب مدار کز کبر پایمال شود پیکر پلنگ
یکباره شوخ دیده و بی شرم گشته‌ایم پس نام کرده خود در اقلاش و شوخ و شنگ
اصرار کرده بر گنه خود بسر وجهر نی شرم از صغیره و نی از کبیره ننگ[1]
پرهیز نیست در دل ما جایگیر جز جائی که باخسان بسگالیم نرد ننگ
در پلهٔ ترازوی اعمال عمر ماست طاعات دانه‌دانه و عصیان بتنگ تنگ
میدان فراخ یافته‌ایم و دلیر وار برمرکب هوی و هوس بسته تنگ تنگ
با آنکه جنگ باید پذیرفته‌ایم صلح با آنکه صلح باید آشفته‌ایم جنگ
پیران چنگ پشت و جوانان چنگ زلف در چنگ جام باده و در گوش بانگ چنگ
چنگ اجل گرفته گریبان عمر ما ما خوش گرفته دامن آز و امل بچنگ
آیینهٔ خدای شناسی دلست و حق ز آیینهٔ خدای شناسی زدوده زنگ
ما بادهٔ چو زنگ بر آیینه ریخته و آیینه زنگ بر زده از بادهٔ چو زنگ
رومی رخان ما را در فسق و در فجور زنگی گرفت و باز برومی سپرده زنگ

---

۱ - این بیت در نسخه ع - نیست - در نسخه س - مصراع دوم این بیت چنین است : جائیکه نارسان چوسگالیم برو ننك .

ای کردگار دوزخ تفتیدهٔ ترا   از آدمی و سنگ بود هیزم وز زنگ
ما از شمار آدمیا نیم سنگ دل   از معصیت توانگر و از طاعتیم دنگ
آونگ دوزخیم بزنجیر معصیت   دوزخ نهنگ و باز گنه لقمهٔ نهنگ
ما رابهوش وهنگ ز دوزخ نجات نیست   وزسهم آن نهنگ نه هوش استمان نه هنگ
دنیا قمارخانهٔ دیو است و اندر او   ما منکیا گران و اجل نقش بین منگ
ایمان کلید جنت و در بی‌مدنگ نی   دندانهٔ نیاز گشایندهٔ مدنگ
جای درنگ‌ماست بدوزخ ز عدل تو   وز فضل و رحمت‌توبخلد برین درنگ
دریای فضل و رحمت تو موج میزند   نبود روا سفینهٔ امید ما بکنگ
ما را بهشت تست بکارو بکار نیست   سر بر زدن زخاك بهارو بهشت کنگ
در کام ما حلاوت شهد شهادتست   در مهد بسته‌انه‌بدین بود و تار رنگ[1]
در عمر خویش بر تو نیاورده‌ایم شرك   ای بی‌شریك‌شهد و شهادت‌مکن‌شرنگ[2]
در ملك تو پسنده نکردند بندگی   نمرود پشه خورده و فرعون پیس‌ولنگ
ما بندگان و کوس خدائی همیزنیم[3]   آگاه نی که کوس‌خدائیست پابه‌سنگ[4]
نمرود بر گذشت بپرواز کرکسان   آنجاکه بیش‌از آن‌نپرد کرکس و کلنگ
از بیم چرخ خویش پرانید بر هوا   با کرکسان چرخ پر کرکس وخدنگ
پیکان آن خدنگ بخون راه داده‌اند   شدشاد و رسته شد ز غریووغم‌وغرنگ
فرعون شوم خرکس بازار خربزه   بر اسب جهل وفتنه‌فرو بسته‌تنگ‌تنگ
شد میر رود نیل چو در نیل غرق شد   خاشاك‌وار بر سر آب آمدآن خشنگ
بی آدرنگ باشد مر لنگ را عصا   فرعون لنگ را ز عصا آمد آدرنگ
با آن دوگنده مغز بود حشر آنکسی   کزدست‌دیوخورده بود کوکنار و بنگ
ای سوزنی بر اسب انابت سوار شو   بستان ز دست دیو فریبنده پا لهنگ
ایمن مباش تا دم آخر ز دست دیو   تا دیو دین ز تو نستاند بشالهنگ

---

۱ - در نسخه س-ای بی‌شریك شهد شهادت مکن‌شرنك ۲ -در نسخه ع‌درمهد بسته اند برین بودو تار رنگ
۳ - نسخه س - بابندگانت کوس خدائی همیزنند . ٤ - این بیت درنسخه ع - نیست .

بیت المقدس است دل تو بنور دین ... وه تا نه خوك خانه کند کافر فرنگ
هفتاد ساله گشتی توحید و زهد کو ... کم ژاژخای پیش مدو چون خران غنگ
بی یاد حق مباش که بی یاد کرد حق ... نزدیك اهل و عقل چه مردم چه استرنگ
درراه دین حدیث درشت و درست گوی
مفروش دین بچربك و سالوس وریو ورنگ

در مدح فخرالدین علی بن احمد

مفکن بغمزه بردل مجروح من نمك ... وز من بقله سر مکش ای قبله نمك
دانم کز آب گرم دو چشمم بیك زمان ... بگدازی ارهمه شکری یا همه نمك
ای ترك ماه چهره چه باشد اگر شبی ... آئی بحجرهٔ من و گوئی قتق گرك
تا من بنور ماه توشب را برم بروز ... زان پیش کز سمور بمه در کشی یلك
تا از تو یك بیك شودم کام دل روا ... کم کم بکام در فکنم خامهٔ تبك
گر پیش گل کشم کله مشکبوی تو ... برمن کلك مزن که نیندیشم از کلك
گل روی ترکی ومن اگر ترك نیستم ... دانم بدینقدر که بترکی است گل حجك
ازچشم ار بران حجك توچکد سرشك ... ترکی مکن بکشتن من برمکش نجك
کان گل بدینسرشك پذیرد جمال وزیب ... چون باغ علم شافعی از طاهر علك
فرزانه فخردین که شداز اهل دین خطاب ... کای آدمی بصورت وبا سیرت ملك
ای چون ملك بسیرت وازصورت آدمی ... هم آدمی و هم ملکی یاز هردو یك
در دین طاهری ملکی لاشریك لـه ... کس در فنون فضل و هنرلاشریك لك
دیریست تا ریاست اصحاب را بحق ... اندر کتابخانهٔ اسلاف تست چك
تودرچکان زلفظ براحباب خویش باش ... گو بر رخ معادی توخون دیده چك
آید صواب هرچه توگوئی وخصم را ... یاراو زهرئی که کند هیچگونه حك
بر آتش نظر دل زیرکترین خصم ... جوشی بر آن قیاس که درزیر بامجك
هر حجتی که گفت بدورد کنی وباز ... اندر دهان نهیش چوگلمهره در تفك

بسیار علمهاست که آن خاص مر تراست — بیرون علم شرع که با خلق مشترك
داند هر آنکه باز شناسد شك از یقین — کاندر بزرگواری تو نیست هیچ شك
گر بر شرنگ وشنگ وزو باد لطف تو — در حال شهد و شکر گردد شرنگ و شنگ
گر بوی خلق تو بجنگ بر گذر کند — نسرین تازه بردمد از تری حنك [1]
ور بار حلم تو بزمین برنهد خدای — موی بشیزه بفکند از گاو واز سمك
طوفان غم بدان نرسد کو بعون تو — خود را سفینه سازد چون نوح بر فلك
زایر ز بس که زر گرد از کف راد تو — دارد بزر نگار کف خویش چون محك
یابد ز تو جواب نعم سائل نعم — از پیر سال یافته تا طفل شیر مك
با هر کسی که دست نیازی بتو نمود — احسان کنی وجود نمائی بما ملك
نور دل تو از کرم و برّ و مردمی است — چونانکه نور دیدهٔ مردم بمردمك
قادر دلت ملال نیاید ز شعر من — حالی بمانم و ببرم ژاژ بی ودك [2]
تا بر فلك بروج بود وندر او نجوم — چونانکه در زمین کور و در کور سلك [3]
روی زمین ز فرّ تو زنیت پذیر باد — چونانکه از نجوم وز شمس و قمر فلك [4]
تو بر شده بجنت شادی درج درج — دشمن فتاده درسقر غم درك درك

سنجاب گون سپهر فتك جو عدوت را
پیراسته بقهر چو سنجاب وچون فتك

در مدح نظام الدین

ای پایگاه قدر تو بر چرخ نیمرنگ — دور ورا شتاب و بقای ترا درنگ
اندر شتاب اوست درنگ ترا مدد — وندر درنگ تست شتاب ورا درنگ
پیدا دورنگ او دوزبان کلك تو کند — چون بر بیاض روم نگارد سواد زنگ
آیینهٔ ضمیر تو اندر مقابله — بزداید از دو آینهٔ چرخ ریم زنگ

---

۱ ــ درنسخه س خسك . ۲ ــ این بیت درنسخه ع و س نیست . ۳ ــ نسخه ع ـ چونانکه از نجوم وزشمس وقمر فلك ـ س ـ تادر زمین کور بود کور درسلك . ٤ ــ این بیت درنسخه ع نیست .

از چرخ نیل رنگ چه نالند حاسدانت — از سیر کلك تو شده با ناله و غرنگ[۱]
تیر خدنگ شاه بکلك تو داد شغل — تا راستی و راست روی گیرد از خدنگ
مستوفی ممالك مشرق نظام دین — کز کلك تست تیر فلک را اسیر تنگ
تنگ شکر حدیث ترا بندگی کند — کاندر عبارت تو شکر هست تنگ تنگ
چون تو سوار فضل کجا در همه جهان — بر مرکب کمال و هنر بسته تنگ تنگ
زرین سخن سواری از شعر عسجدیست — بر دست چون سوار عنان سخن بچنگ
از مدحت تو سوزنی پیر شد جوان — چون تیر کرد قد خمیده چو پشت چنگ
لیکن بگرد عسجدی اندر کجا رسد — چون هست تر کتازی او با خران لنگ
از تربیت نمودن تو مهتر کریم — روباه شیر گردد و صعوه شود کلنگ
هر شهسوار فضل که شد هم عنان تو — یابد بگرد گردن از الزام پالهنگ
در ذات تو نهاده ملك عز اسمه — ذهن و ذکاو و فطنت و فرهنگ و هوش و هنگ
جستن نظیر تو بهنر پر مکابره است — نا یافته نمودن بر عقل شالهنگ
امن تو است احسان نیکیت مکرمت — نبود در آل میران آیین جز این دبنگ[۲]
منت نهنگ دم زن دریا مردمی است — در مردمی ندارد دریای تو نهنگ
احسان تو بسان دبنگ است و سله است — در خوشاب خوشه انگور بر دبنگ
در خدمت تو بودن فخر است و نیست عار — وز مدحت تو گفتن نام است و نیست ننگ
اهل ثنا و مدحت ارباب نظم و نثر — مطلق توئی و نیست درین باب ریو و رنگ
بی حشمت نشان تو از هیأت فلك — نکند نظر پلنگ بتربیع سوی رنگ
با اهل صلح صلح بتوقیع کلك تست — برداشتن برأی تو از اهل جنگ جنگ
از لطف و سازگاری تو با سران عصر — در دانهٔ زلال همی داده چنگ چنگ[۳]
خشم تو آذرست و حسود تو نان خشك — هر نان خشك را رسد از آذر آذرنگ
آید هر آنکه با تو کند استری بفعل — در هاون هوان بضرورت چو استرنگ

---

۱ -- در نسخه ع این بیت اضافه شده :
از باده چو رنگ بجام جهان نمای — جان تازه کن که جان طلبد باده دو رنگ
۲ -- نسخه س- و ننگ - این بیت در نسخه ع نیست ۳ - نسخه س- در دانه زلال باز است چنگ چنگ

در موسم بهار که دریا شود جهان　　بستان و باغ گردد همچون بهشت کنگ

در مجلس تو ز ورق باده رونده باد　　هرچند نیست عادت زورق روان بکنگ

تا بر کند حسود تو سبلت بدست خویش　　در سبلت حسود تو افتاده باد کنگ

تا سیم و زر بآتش و سنگ امتحان کنند　　مردان کار دیده چه مصلح چه رند و شنگ

منت پذیر باشی منت نهنده نی　　کز تو غنی شوند بروزی هزار دنگ

در راه عشق آتش رویان سنگدل　　سیم و زر امتحان کن و در باز هوش و هنگ

جدمرا زهزل بباید نصیبه‌ای　　هرچندیك مزه نبود شهد باشرنگ

تا بنگ و کوکنار بدیوانگی کشد　　دیوانه باد خصم تو چون کوکنار و بنگ

تا باد ساریش بسر آید ادب نمای
آن سرخ باد سار چو سر کفته بادرنگ

در مدح تمغاج خان

ز آمدن سال نو بفرخی فال　　شاه جهانراست فتح و نصرت و اقبال

سال نو آمد بخدمت قدم شاه　　لشکر انواع گل مقدمهٔ سال

خسرو سیارگان چرخ بتعجیل　　از سر ماهی برون گذشت وز دنبال

در علم آل شاه فتح و ظفر دید　　کرد بلند از سر حمل علم آل

زان علم آل نصرت متوالی است　　در حشم شاه و در عشرت و در آل

موسم جشن خدایگان جهانست　　نوبت بخشیدنست و موسم ابذال

منتظر جشن شاه مطرب و بستان　　بلبل دستانسرای و قمری قوال

تاج مرصع نهاده بر سر طاوس　　فاخته افکنده طوق مشکین در بال

شاه سلیمان مثال و طیر سخنگوی　　از ظفر پادشاه بندهٔ امثال

سلطان طمغاجخان که سلطنت او　　بر کند از هر هژبر پنجه و چنگال

با علم گاو سار شیر نشانش　　شیر فلک روبه است و دمنهٔ محتال

---

۱ - این بیت در نسخه س - نیست.

ای ملك بی عدیل عالم عادل / خسرو مسعود نام محمود احفال
بخت تو با نام تو مساعد و با بخت / طالع سعدت قرین همیشه بهر حال
برفلك پیر سعد اصغر و اکبر / از تو گشایند بر سعادت توفال
خسرو افراسیاب هیبتی و هست / از تو در اعدای تو هزاهز و زلزال
زلزلهٔ لشکر تو روز ملاقات / به ز نبرد آزمای روستم زال
چشم جهان چون تو پادشاه نبیند / بزمی و رزمی عدوی مال و عدو مال
هر که بفرمان تست تابع و راغب / با نعم و عزتست و رتبه و با مال
وانکه ز درگاه تست طاغی و یاغی / جفت هوانست و یار شدت و اهوال
بسکه در آورد حاسدان ترا چرخ / ایدی و اعناق در سلاسل و اغلال
حنجر آمال دشمنانت ببرید / دهر ز دست قضا بخنجر آجال
ای خلف آخر از خلیفهٔ اول / آنکه سرشته شد از سلالهٔ صلصال
ملك سلاطین گیتی از وی با تو / کرد محول همی محول احوال
بر تو و شهزادگان تست بحق وقف / ملك زمین تا ابد بقسمت آزال
مهدی صاحبقران روی زمینی / امر ترا رام گشته مهدی و دجال
خواهد بودن بملکداری تو شاه / نصرت عیسی و رقص کردن دجال[۱]
سوزنیا بامدیح شاه جوانبخت / از دل و جان خو کن و مدیحش بسکال
در سخن دانه چین نما و بسلك آر / دانه و که را فرو بیز بغربال
طبع سخن زای را ز حشو نگه‌دار / باش با بیات خود چو دایه بر اطفال
تا شود از مدح شاه دفتر شعرت / همچو رخ نیکوان بزلف و خط یار

---

۱ ـ در نسخه ع بعد از بیت فوق این بیت آمده است :

چشم تو ناراست و بدسگال ترا کار / تا نزند گوهمی کری و همی نال

و در نسخه س این دو بیت آمده است :

چشم تو نار است و بدسگال تو مارست / نار ندارد خبر ز سوختن نال
ناله و گریه است بدسگال ترا کار / تا نزند گوهمی کری و همی نال

عمر ابد خواه پادشاه جهانرا　　در شرف و عز لایزال و لازال
باد بر این اتصال شاه همایون
بارغد عیش و با رفاه درافعال [۱]

در مدح افتخارالدین

آمد بصدرخویش چو خورشیددرحمل　　خورشید اهل بیت نبی سید اجل
شادند خلق و رسم بشادیست خلق را　　هر موسمی که آید خورشیدزی حمل
خورشید چرخ فضل‌وشرف افتخار دین　　آن بی بدل ز عالم واز شمس‌دین بدل
زینسان که او بصدر خود آمد کجابود　　خورشید را ببرج حمل رتبت و محل
خورشیداز زحل بسه‌منزل فروتر است　　او از ستاره پیش خدم دارد و خول [۲]
خورشید یك ستاره ندارد بهمرهی　　منشور بی کسوف و زوالست از ازل
خورشید را کسوف و زوالست ومرورا　　او از زمینست تا بزحل برتر از زحل
بینندگان اگر که بخورشید بنگرند　　در نور دیده نقص پدید آید وخلل
او را بود جمالی خورشیدوش ز نور　　افزون [۳] شود ز دیدن او نور درمقل
خورشید پیش روی‌زسلطان شرق‌و غرب　　گاه از کله حجاب کند گاه از کلل
او بی‌حجاب تا بر سلطان همی رود　　پس بر زیادتست بخورشید زین قبل
ای به‌گزین حضرت سلطان خسروان　　وی جد تو گزیدهٔ سلطان لم یزل
خورشید از آنکه‌زو بهمه چیزحاکم‌است　　از شرم زرد روی پدید آید از قلل
بر آستانش بوسه دهد از سر نیاز　　پس از سرای بگذرداندر خوی [۴] وخول
یزدان نهـاد در دل سلطان محل ترا　　تا پای حاسد تو فرو ماند در وحل
شاهنشه از حسود تو خالی کند جهان　　چون مکه جد تو ز پرستندهٔ حبل [۵]
نامد برون ز خانهٔ احزان حسود تو　　قادر نشد بسوزن سوفار در حمل

---

۱ -- درنسخه س. باز عذعیش درغدو ودرآصال . ۲ -- درنسخه‌س-صول ۳ -- این بیت درنسخه س نیست . ٤ -- درنسخه س - خوی وخلل . ٥ -- درنسخه س - پرستنده حبل .

از کلهٔ حسود تو سودای مهتری
بیرون شود چونخوت گیسو ز فرق کل

از مجلس شهنشه اسلام یافتی
تشریف وخلعت ولقب و حشمت و عمل

مهتر توئی مسلم در روزگار خویش
وین دیگران همه حشوات و دغل مغل

آباد و خرم است بتو عالم هنر
وز جودتست عالم زفتی خراب و تل

از حزم تست یافته جرم زمین درنگ
و ز عزم تست یافته دور فلك عجل

دارند از طریق تفاخر سران عقل
از گرد نعل مرکب تو دیده مکتمل

از جود تو جهانی عریان و بینوا
پاشیدهٔ در رشد و پوشیده در حلل

افزون ز صد هزار کسند از تو یافته
باغ و سرا و صنعت و املاك مستغل

روی سخا و فضل و سخندانی و شرف
دایم زتست تازه چو ورد طری ز طل

پاك است سینهٔ تو بخلق خدای بر
ز اندیشهٔ منازعت و کینه و جدل

داند ترا که تو چه کسی دیگران چه کس
آنکس که فرق داند کرد انگبین زخل

پی بار منت توکسی در جهان نماند
از بندگان باری عز اسمه و جل

نالانی تو تا خبر آمد بنزد تو
بر ما عیان نمود همی خویشتن اجل

اندر دریغ و حسرت تو بندگانت را
دمهادخان دخان بدو دلها شعل شعل

تا بر تن تو سهل نشد رنجه عارضه
اندیشهٔ تو بر دل ما بود چون جبل

جان ترا خطای عطا داد بازتا
بر تو اثر نماند ز نالانی و علل

چون آدمی شدی چو فرشته بیامدی
تن پاك گشته از علل و نامه از زلل

اکنون که آمدی بسعادت بصدر باز
بر دشمن تو زهر شود عیش چون عسل

در مستقر عز و شرف جاودان بزی
تا حاسدت حزین شود و خوار مستذل

تا عزّ و ذل ناصح وحاسد در این جهان
ضدند یکدگر را بی زرق و بی حیل

جاوید باد عمر تو و دشمنانت را
چنگ اجل گرفته گریبانگه امل

در مدح صفی الدین

هلال روزهٔ میمون لقای فرخ فال   نمود روی ز گردون نیل‌فام چو نال
خمیده‌قامت وخدمت‌نموده‌بر گردون   ز روی قبله بدرگاه آفتاب جلال
اجل صاحب عادل که مثل او گیتی   پدید نارد و ناورده صاحب اقبال
کبیر عالم کاندر صلاح ذات ویست   صلاح خلق کبیر مهیمن متعال
صفی دولت عالی معین ملت حق   وزیر نیك پی نیك رسم نیك خصال
ثبات علم وعمل هست بر رعیت‌شاه   بسیرت علما و بصورت عمال
چو کارها به‌نیتهاست گفت‌صاحب‌شرع   وراست پر ز نکوئی جریدهٔ اعمال[1]
شد است مشفق بر عامهٔ رعیت شاه   چو مادر و پدر خوب مهر بر اطفال
گشاده کرد در دادو بست‌دست ستم   یکی ز بهر ثواب و یکی ز بیم وبال
زعدل‌او نه‌عجب باشدار بکوه‌و بدشت   پلنگ ویوز شود پاسبان عزم‌وغزال
بنوك کلك بگسترد عدل در عالم   بر آن قیاس که همنام او بزخم دوال
بباب عدل ز همنام او چو در گذری   کسی نیابی او را دگر نظیر و همال
سران‌دهر و بزرگان عصراورانیست   بجز بخدمت درگاه او مآب و مآل
رسیده‌اند جهانی ز خدمت در او   بآب وحشمت‌وجاه‌وبنازونعمت‌ومال
وفا شود ز کف راد او بجود وسخا   اگر بجان گرامی ازوکنند سوآل
برد ز جود کف او کمینه سائل او   ببدره زر عیار و بکیسه سیم حلال
همای‌جاه تو پرواز کرد بر سر خلق   کسی که‌سایه‌او‌یافت رسته‌شدزاهوال
بزیر سایه او باشد این جهان یکسر   چو آن‌همای همایون‌بگستردپرو بال
ایا همایون صدری که فر طلعت تو   به از همای همایون بود بفرو بفال
زمـانه نیك سگالیست پادشاهی را   که هست‌اوراچون‌تووزیر‌نیك‌سگال
ترا بصاحب ری گر کسی قیاس کند   ورا بود نه ترا اندرین قیاس جمال

---

۱ ــ درنسخه ع وس این بیت دیده نشد.

اگر که صاحب ری بودی اندرین ایام
کجا تو باشی او باشدی بصف نعال

کمال صاحب ری هرگز اندرین نرسد
در آنچه هست سزای تو نیست او بکمال

محل و قدر ترا کردگار کرد فزون
هر آنچه کردو کند کردگار نیست محال

بر آسمان بزرگی و بوستان سری
تو بدر و سروی و دیگر کسان هلال و خلال

چنانکه بدر بتابد ز آسمان تو بتاب
چنانکه سرو ببالد ببوستان تو ببال

حسود جاه تو بادا زبار محنت و غم
نحیف تن چو خلال و خمیده قد چو هلال

همیشه تا مه روزه است بهترین شهور
هماره تا شب قدر است بهترین لیال

بقدر بادز عمر تو هر شبی شب قدر
بخیر همچو مه روزه هر مه تو زسال

هزار سال ترا عمر باد و هر روزی
زسال عمر تو چون روز اول شوال

در مدح وزیر

همه سلامت آن باد کو بجان و بدل
خوهد سلامت احوال صاحب عادل

همه مراد کسی باد حاصل از عالم
که او مراد ورا خواهد از جهان حاصل

زمانه بندهٔ اقبال صاحب است بدان
که در زمانه چنو نیست صاحب مقبل

وزیر مشرق کز داد او همیشه ستم
بود گریزان چون ز آفتاب مشرق ظل

از آسمان بزمین هیچ دولتی ناید
مگر بدانکه کند در سرای او منزل

بروی او نگر از جملهٔ بنی آدم
اگر نه آدمئی دیده‌ای فریشته دل

بنای هیچ عمل جز بعلم بر ننهد
جزاو کس از وزرا نیست عالم و عادل

بجز برأی و بتدبیر و نیك عهدی او
بود سلاطین را ملك داشتن مشکل

نه بی شکوهش پیراسته بود ملکت
نه بی جمالش آراسته بود محفل [1]

همیشه منزل دولت نماید آن خانه
که ساعتی بنشاط اندرو بود نازل

---

۱ - این بیت در نسخه ع اضافه شده است :

رعیت و حشم و پادشاه حکم ورا
مسخر ند بدانسان که کوزه گر را گل

سزای غل بود آن گردنی که بر صاحب
بجهل سینه خود کان کینه سازد و غل
نگاهدارد در هر چه هست کار خدای
خدای ازین نکند هیچ حق او باطل
نه ایزد است و لیکن بحکم ایزد نیست
ز هیچ نیك و بد بندگان خود غافل
جمال داد و بر افزود جاه و حشمت او
چنین کنند بزرگان محسن و مجمل[1]
بپیش آنکه ازو آفتاب را خجل است
ز بی‌خبر بدن از کار خویش هست خجل
بلی خجل شود از پادشه که ناگاهان
بآستانهٔ او میهمان رسد طغرل
ز جاه صاحب عادل ملك بگرداند
گزند چشم بدو مکر حاسد و عاذل
عزیز باد همیشه بنزد خلق و خدای
نگاهدار تن و جان او معز ومذل

در مدح جمال‌الدین عمر[2]

داد صدر دین و دنیا صاحب فرخنده فال
مر جمال دین یزدان را بجاه خود جمال
بر جمال دین‌مبارك فال گشت امروزوماند
اندرین بنیاد عالی فر او تا دیر سال
صاحب عادل خداوندی که هر کز رأی او
فال گیرد تا ابد از روی او گیرند فال
این‌جهانرا سربسر در سایهٔ خویش آورد
چون همای دولت او بر گشاید پر و بال
بذل جاه و مال گشته سیرت و آیین او
بذل جاهش برمهان و برکهانش بذل مال
ای بکنیت عالم عادل عمر کز دین پاك
در طریق داد مر همنام خود را شد همال
نوك كلك این عمر مرطاغیانرا دوخت‌چشم
چون دوال آن عمر مر ظالمانرا کوفت یال
ازدوال‌وكلك‌این‌و آن در آنوقت و کنون
ناتوان‌وسست‌شدظالم‌چوكلك‌و چون دوال
كلك او امری که فرماید بس آیدیك‌الف
امتثال آرنده اندر حین پذیرد شکل دال
مر مثال كلك او را سرفرازان همچو كلك
سر فرود آرند وز فرق سر آرند امتثال
زانکه نسگالید بد در عمرخودبرهیچکس
هیچکس در عمرخود بروی‌نباشد بدسگال
مرمرا وزرو وبالی نبود ار گویم که او
تا وزیر شاه شد بروی نشد وزرو وبال

---

۱ – این بیت در نسخه ع نیست . ۲ – این قصیده در نسخه س نیست .

پادشاهی را که باشد همچنو فرخ وزیر ... ملك او ایمن بود از انقلاب و اختلال
صاحب‌عادل‌مه و خورشید چرخ سروریست ... بی خسوف‌و بی محاق و بی کسوف‌و بی‌زوال
میوهٔ دولت ز نور او پذیرد رنگ و بوی ... وز ضیاء او همی گوهر شود سنگ و سفال
گرجهان آراش خوانم‌زین‌سپس نبود شگفت ... که جهانرا هست ازو آرایش‌و زیب جمال
آسمان خواهد که سر بر آستان او نهد ... لیك بر این آستان اورا نمی‌باشد مجال[1]
هست‌خورشید‌جهان آرای‌جان پروردرست ... گر کسی‌را زان‌خیالی‌هست برگیرم سوآل
مجلس دهقان جمال دین جهانی‌دان‌یقین ... از جمال صاحب آرایش گرفته مر کمال
اهل مجلس از جمال او همی جان پرورند ... گشته هریك‌زومرفه عیش وخرم‌وقت‌وحال
صاحب عادل مرفه عیش بادا تا ابد ... خرم و خوشوقت حالش اندر ایام ولیال
تاجهان آرای‌وجانپرور بودزینسان که‌هست ... درجهان و جان خلایق را ازو نفع‌و منال
برجهان وجان او بادا هزاران آفرین
از جهان آرای جان‌پرور خدای لایزال

در مدح علی بن احمد

از من بآزمون چو طلب کرد یار دل ... از جان شدم بخدمت و بردم نثار دل
دیدم بزیر حلقهٔ زلفین آن نگار ... در بند عاشقی چو دلم صد هزار دل
فرمانگذار دلبر و طاعت نمای من ... طاعت نمای داده بفرمانگذار دل
من دل سپار و آن بت مه روی دلپذیر ... کـی جز بدلپذیر دهد دلسپار دل
دلرا بدان نگار سپردم که داشتم ... زو چون نگار خانه دل و پر نگار دل
دلرا قبول کرد بجان زینهار داد ... گوئی که داد جان مرا زینهار دل
جان اختیار کرد که در بند وی بوم ... آنگه که کرد عشق ترا اختیار دل
در آبدار عارض او بنگریستم ... شد آبدار دیده و شد تابدار دل
تابیست بر دلم ز رخ آبدار دوست ... کانرا به پیش کس نکند آشکار دل
شکر لبی که جان طلبد بوسه را بها ... سیمین برش ربود بوقت کنار دل

۱ - این بیت در نسخه ع نیست .

هر چند کان صنم ز غم من تهی دلست / پر کرد مرمرا غم او تار تار دل
گردد هر آنکسی که چو من عشق پیشه کرد / هم پر سرشك دیده و هم پر شرار دل
دادم بباد ساری دل را بباد عشق / نشگفت اگر بباد دهد باد سار دل
تا چند رنجه دارم از عشق دوست جان / تا چند بسته دارم در بند یار دل
بی نظم گشت کار من از بیدلی چنان / کز یار باز گشت خوهم خواستار دل
کاری کنم که باز خداوند دل شوم / وارم بنظم مدح خداوندگار دل
کامد بفرخی ز سفر اختیار دین / کز مدح او کند شرف وافتخار دل
دهقان علی که همچو علی بدسگال را / در سینه بگسلد بسر ذوالفقار دل
صدری که بی محبت او هیچ خلق را / اندر میان سینه نگیرد قرار دل
گوئی ز بهر مهروی آفرید و بس / اندر نهاد آدمیان کردگار دل
گر گوش بشنود که بمانند او کسی است / کم دارد آن شنودهٔ گوش استوار دل
دارد بجود مردمی آن عالم سخا / مانند بحر بی گذر و بی کنار دل
گر علم و حلم وشرم وخرد زینت دلست / او را مزین است باین هرچهار دل
کان زر از عیار تهی دل کند بجود / چون خوش کند ببخشش زر عیار دل
تا دل چو زر و سیم ببخشد یمین او / کرد از یمینش میل بسوی یسار دل
ای صدر روزگار که اهل زمانه را / بی خوشدلیت خوش نکند روزگار دل
باری است مهر تو که کند بر هوای طبع / از هر هواخوهی بتلطف شکار دل
اندر هوای تست کبار و کرام را / همچون هوای بی خلل و بی غبار دل
در دست تو نهاده ببیعت کرام دست / پیوسته با دل تو نصیحت گذار دل
گر دل بدل رود زدل خویش باز پرس / تا بی هوای تست کرا زین دیار دل
در خدمت تواند میان بسته چون رهی / گردان روستم تن اسفندیار دل
بربرهمیدرند چو سهراب را پدر / خصم ترا بخنجر جوشن گذار دل
خار آفرید نار ملك تا حسود تو / دوزد بخار دیده و سوزد بنار دل
بد خواه جاهت ازهمه تن دل شود چو نار / از سهم و بیم تو بکفاند چو نار دل

ور خنجر دورویه کشد چون درخت نار — خود را کند بخنجر خود ناروار دل
تا نسبتی ندارد آبی بکوکنار — وین هر دو را ندارد ازیك شمار دل
بادند حاسدان تو آبی صفت همه — پشمین لباس و زرتن رخسار و قاردل
چون کوکنار خورده ز سودا دماغ سر — وز خرمی تهی شده چون کوکنار دل
مر دوستانت خوشدل و مر دشمنانت‌را — درمانده‌گشته با غم و بی غمگسار دل
خواهم بقای تو بزمان صد هزارسال — وز من بدین قدر نکند اختصار دل
چندان بقات باد کز ادراك و فهم آن
آید بعجز عقل و کند اضطرار دل

در مدح جمال‌الدین محمود

نگارمن همه‌حسن وملاحت‌است‌وجمال — همه ملاحت حسن و جمال او بکمال
غزال چشم نگاری که‌بر شکار دلم — شداست چیره‌تر از شیر در شکارغزال
ز بسدین لب لعل شکر سرشتهٔ او — خطی چوبرگ نی سبز بر دمید امسال
چوبوسه‌خواهم‌از شرم بوسه‌خواهی من — چو شکراز نی‌ازوخون‌برون‌دمددرحال
محال باشد ازو بوسه خواستن تنها — کز آن نگار بود بوسه بی‌کنار محال[1]
شبی و روزی در سرو و مه نگه کردم — ز قد و خدوی آمد بپیش دیده خیال
بماه گفتم کای خدیار منت نظیر — بسرو گفتم کی قدر یار منت همال
بآسمان و ببستان ازین‌سخن مه وسرو — همی فروزد چهره همی فرازد یال
اگر چه قامت یارمن‌است سرو صفت — وگر چه چهره سرو منست ماه منال
بنزد من مه من سرو و ماه مطلق نیست — که‌سروغالیه‌زلف‌است‌وماه مشکین‌خال
بمشك و غالیهٔ خال و زلف او قلمم — نبشت مدحت محمود بن حسن‌الحال[2]
جمال دین محمد یگانه‌ای‌که بدو — گرفت دین محمد هزار گونه جمال
سپهر دولت و دریای فضل و کان هنر — بنای مردمی و جود و قبلهٔ اقبال

۱ - این بیت در نسخه‌ع نیست . ۲ - در نسخه عوت حسین وحسن هردو ودرنسخه س حسین‌آمده‌است

سئوال هیچکسی را بنزد او رد نیست
چو مردعای نبی را بایزد متعال

بر او بجان گرامی اگر سئوال کنند
پذیره آمده باشد عطا به پیش سوآل

بر اهل فضل و هنر طلعت خجستهٔ او
به از همای همایون بود بفر و بفال

وگر همای نگیرد خجسته فری ازو
بران همای شو پرو بال بارو وبال

ایـا همای همایون اهل دانش و فضل
تو پروری همه را زیر سایهٔ پروبال

کسی که پرورش تن ز پر و بال‌تویافت
بعز و ناز کم آمدورا ز جاه و زمال

بکف راد دهی مال خویش را مالش
تراست مال مگر دشمن‌و تو دشمن‌مال

همیشه مال ترا همچو آب را بمحیط
بسوی سایل‌و زایر بود مآب و مآل

سری نه بینم در هیچ تن درین عالم
که بار بر تن او نیست گردنش حمال

بطوق منت و احسان تو همه شعرا
مطوقند چو قمری و بـر ثنا قوال

بهر زمان و بهر لحظه و بهر نفسی
بهر مکان که بوم شکر مدح تست‌مقال

بمجلس تو نخستین قصیده‌ایست مرا
ز دست طبع نشاندم بباغ مدح نهال

هر آینه ببر آید که هست منت تو
زمین فربه وجود توجوی آب زلال[1]

گر از زبان من آمد بمدح تو تقصیر
ز هر چه گفتن آن بهتر است بادالال

همیشه تـا فلك بـر شده ز روی مثل
بود چو دیوان و ز هفت‌اختران عمال

مباد از قلم هفت عامل فلکی
بعمر نامهٔ تو بر کشیده خط زوال

زذوالجلال که عزو جلال او باقی است
بروزگار تو بر وقف باد عز و جلال

در مدح مؤیدالدین

زقد چون الف سیم آن لطیـف غزال
فراقم آمدو شد قد من چو زرین دال

بدال زرین سیمین الف بمن بفروخت
میان دال‌والف‌زانکه نیست روی‌وصال

بدان امید که بینم خیال او در خواب
نشاندم از سرمژگان بباغ خواب نهال

---

۱ -- این بیت درنسخهٔ ع نیست .

نهال خواب و امید از خیال ببریدم / چنان شدم که ندانست کس مرا ز خیال
خوش است حال کسی کز خیال حالی داشت / اگرچه زود زوالست و یکدمست آن حال
بحسب حالم منجیك[1] ترمدی گفته است / که از تخلص مدح مؤیدین جمال
جمال محفل آزادگان مؤید دین / که هست چون پدر خویش بی نظیر و همال
جمال اوست بگیتی چو کیمیا نایاب / بعلم و حکمت وجود و مروت و افضال
ز جود اوست کریم طی از شمار لئام / ز علم اوست فلاطون ز جملهٔ جهال
چنانکه باشد سفله بجمع مال حریص / ازان حریصتر است او بخرج کردن مال
ندید چشم کم و بیش دیدگان جهان / چنو ز خلق جهان بیش دانش و کم سال
چو دید سائل او سایهٔ مبارك او / ز دور گوید اینک همای فرخ فال
ز دست فرخ فالش زر درست شود / اگر بکیسه سائل نهد شکسته سفال
زهی شکسته سخای تو بخل را گردن / تهی ز همت تو جود بر فراخته بال
کم از جویست بمیزان حلم تو جودی / اگر بکفه دراز حلم تو بود مثقال
اگر بگیرد دجال وار بخل جهان / بود سخات چو عیسی کشندهٔ دجال
بمدحت تو سخن پرورند اهل سخن / که پرورندهٔ ایشان توئی بنفع و منال
بهر مکان که سخن پروری نهاد قدم / در آن مکان نرود جز مناقب تو مقال
چو شد زبان قلم تیره از دهان دوات / بنور خاطر بر تو شوم مدیح سگال
بشعر من نه همانا گمان بری که بود / ز جای دیگر منحول قیل کرده و قال
مثال شاعر منحول اگر بود عنین / خبر ندارد عنین ز لذت انزال
فصیح باشد منحول اگر بوقت ادا / همان فصیح شود گاه حسب گفتن لال
از آن چه به که بنزدیك چون تو ممدوحی / ز طبع خویش نماید حکیم سحر حلال
ملام نیست بمنحول گر بر ازره شعر / که چون تو ناید ممدوح بی ملام و ملال
ز شعر سازد فصلی و هر کجا که رسد / همین بخواند و اینست عادت فضال
مرا چو مدح تو خواندم سئوال حاجت نیست / که بی سئوال کند جود تو بمن ایصال

---

۱ – در نسخه س محب بیك تیر مذی آمده است.

همیشه تا که بهرسال در حساب شهور سه ماه دور بود زاول رجب شوال
چو روز اول شوال خواهمت همه عمر بشادمانی در عز و دولت و اقبال
مه رجب که رسید است بر تو فرخ باد
که هست فرخ ایامش و خجسته لیال

درمدح قدرارسلان[1]

سوی جبال سپهدار شرق شد بجدال خدای‌عرش براو سهل کرد فتح جبال
ز بیم آنکه سر تیغ او ببال رسد عدوش سر بهزیمت نهاد تافته یال
حلال بود بر او خون طاغیان از عدل زروی‌فضل‌وبزرگی بریخت خون‌هلال
بجان مال امان یافتند ازو قومی نبوده ایمن ازیشان کسی‌بجان وبمال
خیل تیغ قدر ارسلان سپهسالار اگر بکوه در افتد در افکند زلزال
بکه‌سنان‌فزع تیغ‌او از آن بیش است کجا بترکستان بوده سهم رستم زال
زدور گردون خورشید تیغ زن‌سنگی شنیده‌ای که کندلعل درهزاران سال
بساعتی سر تیغش ز کهستان کمیج رمال لعل بدخشی کند ز خون‌رجال
بنور عدل وی آراست‌جمله‌روی‌زمین چنانکه چرخ بخورشیداز قیاس‌ومثال
سران خلخ و مردان مرد و شیر دلان نهاده گوش بفرمان او بجان و بمال
بروز بزم ز بهروبند دوست نواز بروز رزم ز بهروبند دشمن مال
بدانکه‌نیک سگالست‌ونیکخواه‌دلش زمانه‌هست‌ورانیک‌خواه‌ونیک‌سگال
بعهد او چو ستمکاره مر ستمکش را ستم کشنده ستمکاره را کند پروبال
جز از وبال قیامت بدان ندارد ترس وز او بترسد دشمن چو متقی زوبال
ایا پناه دل و پشت لشگر توران که هست لشگرتوران‌بتوگرفته جمال
مخالفان تو از تو ضعیف حال شدند موافقان ترا از تواست قوت حال
سپهر دولت و اقبال وجاه وحشمت‌را توئی‌چوچشمه‌خورشیدبی‌کسوف‌وزوال

---

۱ ـ این قصیده در نسخه س ـ نیست .

بهر کجا کـه روی غالب آئی و قاهر مظفر آئی و منصور در همه احوال

همیشه تاصفت بزم و رزم باشد خوش بگوش مردم عشرت فزای جنگ آغال

ز هر بدی که بوهم کسی گذر دارد

نگاهدار تو بادا مهیمن متعال

چیم کیم

زهر بدی که تو دانی هـزار چندانم مرا نداند از آنگونه کس که من دانم

بآشکار بدم در نهان ز بد بترم خدای داند و من ز آشکار و پنهانم

تن منست چو سلطان معصیت فرمای من از قیاس غلام و مطیع سلطانم[۱]

غلام نیست بفرمان خواجه رام چنانك من این بهرزه تن خویشرا بفرمانم

بیك صغیره مرا رهنمای شیطان بود بصد کبیره کنون رهنمای شیطانم

مرا نماند روزی هـوای دامن گیـر که بیگناه براید سر از گریبانم

هواست دانه‌ومن دانه چین وهاویه وام اگـر بدانه نماند بدام درمانم

هـوا نماند تـا ساعتی بحضرت هود هواللهی بزنم حلقه‌ای بجنبانم

هوا بمن بر دلال مظلمت شده‌است[۲] از آنکه خواجهٔ بازار فسق‌وعصیانم

هوا نماند تا بررسم ز عقل که من چیم کیم چه کسم بر چیم که رامانم[۳]

گنه‌بمن بر دلال وار عرضه دهد بدانسبب که خریدار آب دندانم

بدی فروشد و نیکی عوض ستاندو من بدین تجارت ازوشادمان و خندانم

اگر بسنجم خود را بنیك وبدامروز برون نهم که دران روز حشر میزانم[۴]

نیم ز پلهٔ نیکی ز یك سپندان کم بپلهٔ بدی اندر هزار سندانم

چه مایه بندهٔ سندان دلم ترا ملکا که در ترازوی نیکی کم از سپندانم

---

۱ - در نسخه ع - من‌از دو دیده مطیع وغلام سلطانم - در نسخه س -من‌ازقیاس غلام ومطیع‌سلطانم

۲ - درنسخه ع وس- دلال معصیت گشته‌است . ۳ - در نسخه‌س دیده نشد . ٤ - در نسخه ع - برآن نیم که درآنروزعرض‌میدانم .

بترك شر و بایتان خیر دارم امـر همه مخالف امر است ترك و ایتانم
بشرح و تبیان حاجت نیایدم ببدی از آنکه من ببدی شرح‌شرح و تبیانم
گنه زنسیان آرند بندگان عزیز من از گناه نیـارم بود زنسیانم
نشانه کردم خود را بگونه گونه گناه نشانهٔ چه که برجاست تیر خذلانم
سیاه کردم دیوان عمر خود بگناه از آنکه بر ره دیوی سیاه دیوانم
ز بس گناه که کردم بروزگار بسی خجالتا که بنزد کریم بر خوانم
زبان بریزدم آنروز دوستر دارم کز آنچه کرده بوم‌برزبان بگردانم
کسی بود که مراو را ازین نمد کلهی است و یا منم که بدین سیرت و بدین‌سانم
بحق دین مسلمانی ای مسلمانان که چون بخود نگرم ننگ هرمسلمانم
بفضل حق نگرم تا بدی شود نیکی بدانکه گر چه بدم نیکتر پشیمانم
رسول گفت پشیمانی از گنه توبه‌است بدین حدیث کس ار تایبست من آنم
فلان و بهمان گویند توبه یافته‌اند چه مانعست مرا بین فلان و بهمانم
بدین تنی که گنه کردم و ندانستم چو باب توبه نشد بسته توبه بتوانم [۱]
بر اسب توبه سواره شوم مبارز وار بس است رحمت ایزد فراخ میدانم
ز بعد توبه درآیم بخدمت علما بدان که از دل و جان دوستدار ایشانم
بزهد سلمان اندر رسان مرا ملکا از آنکه از دل وجان دوستدارسلمانم
بفضل خویش مسلمان زیان مرا یارب بری مکن ز مسلمانی اربری جانم
بحق اشهد ان لا اله الاالله
چنان بمیران کاین‌قول برزبان‌رانم

---

۱ ــ درنسخه ع ــ بعد از بیت بالا این بیت اضافه شده است.
اگر نبودی با این هوا هدایت تو بسوی هادیه بردی هوی چوهامانم

در مدح شاه توران

نهاد مملکت توران شد آباد وخوش و خرم   بسلطان زادهٔ تـوران شهنشاه همه عـالم

بعالم تا بنی آدم ز عدل او بیاساید   خدای عالم او را داد شاهی بر بنی آدم

جهانداری که ازده قرن پیش ازهیبت باسش[1]   زملك خویش باز استاد ابراهیم بن ادهم

بملك ارسلان خاقان در آمد باز فرزندش   ببخت و طالع میمون برأی ثابت ومحکم

هران منبر که از نامش بیاراید گه خطبه   زبام عرش گویندش ملایك مرحبا هردم[2]

سلیمان نبی شاید فرستد تخت بلقیسش   بدین مژده که آوردند زی انگشت اوخاتم[3]

خلیل الله بران خاطب کـه برخاقان کند خطبه   ز فردوس علا گوید دلت ابری که بارونم

زعدلش گیتی آبادان شود چونان کزین جانب   بزیر سایه بتوان رفت سوی کعبه وزمزم

زسهم او چنان گردد که داد خویش بستاند   تذرو از باز و میش از گرگ و گور از نیروی ضیغم

سپاهی و رعیت راچو خاقان سوی ملك خود   خرامیدو خرم بنشست دلها شد خوش وخرم

نهاد مملکت توران عروسی بود تا اکنون   نقاب ازروی خود نگشاد برشاهان نا محرم

سپهداران تورانرا شهی شایسته بایستی   که پیش او بشایستی نهادن دسترا بر هم

مر ایشانرا بدین همت شهی شایسته داد ایزد   ز نسل ارسلان خاقان غازی خسرو اعظم

سپهداران کمر بستند پیش تخت او صف صف   بران رسم و بران سیرت که جنی پیش تخت جم

جراحت بود بر دلها زهجر ارسلان خاقان   کنون از وصل فرزندش جراحترا بود مرهم

چوخاقان ازرعیت شاد باشد وزحشم خوشدل   حشم را دل بود شادان رعیت را نماند غم

که یارد کرد قصد این خجسته ملك تا باشد   اگر سیاره بفشاند ازین نیلوفـری طارم

ایا مر پادشاهی را به از دارای بن دارا   ویا مر صف مردی را به از سهراب بن رستم

زهرجانب جهانداران خوهند آمد بعهد تو   بطاعت راست کرده دل بخدمت داد قامت خم

همه با ثروت قارون همه بـا قوت قـارن   همه بافر افریدون همه با نیروی نیرم

بالقاب تو آرایند در هر کشوری منبـر   رقم نام تو فرمایند بر دینار و بر درهم

---

۱ ـ نسخه س ـ نامش . ۲ ـ نسخه س ـ بدین طالع که آوردند زی انگشت اوخاتم . ۳ ـ این بیت در نسخه س ـ نیست .

ولایت از تو درخواهند و ازمنشور و فرمانت ز یکدیگر بدست آرند ملك و ملك بیش و کم
همه شاهان ترا دانند شاهنشاه بی مشکل چو گفتم برخردمندان نباشد مشکل و مبهم
الا تا بر زبان خلق باشد این مثل جاری که گردد خرم و پدرام ملك از عدل و کشت از نم
نم عدل تو بر کشت امید آنکسان بادا که ملکت از دعاشان شد قوی بنیاد و مستحکم
همی تا گردش چرخ سبك دوران همی زاید شب مظلم ز روز روشن و روز از شب مظلم
بقای روز عمرت باد شاها تا بدان یکشب
که روز حشر خواهد بود چون بر زد سپیده دم

در مدح شمس الدین

محترم[1] شاه شریعت آمد از بیت الحرم آمد از بیت الحرم شاه شریعت محترم
آنکه از وی محترم تر زایر آمد رو نداست تا پدیدار آمد است آمد شد بیت الحرم
صدر قارون نقی نسبت که اندر دین حق آنچه قارون نقی از تیغ کرد او را قلم
او پرستاران حق را با خود از روی نیاز زایر بیت الحرم کرد از ره لطف و کرم
پادشاه تخمهٔ برهان اجل شمس حسام آنکه از رفتار او شد بادیه باغ ارم
آیت رنج و عنای سالکان راه حج اندران حاجی بشد نازك که با او شد بهم
مکه و یثرب زیارت کرد و چون مردان مرد بر جمال دو حرم پاشید دینار و درم
لشگری را برد و باز آورد در انعام خویش پادشا منعم بود بهر حشم دارد نعم
خسرو شرع است و شیرین لفظ او شیرین او ست جلوهٔ شیرین او بر مسند لا و نعم
هرچه او بر لفظ شیرین رانده اندر اصل و فرع مستمع دارد مر آن را مستفاد و مغتنم
هست چون برهان سیف و چون حسام الدین تاج بر ره نعمان ثابت راسخ و ثابت قدم
کیست اندر ملك شرع از نسبت برهان جز او شمس نام و اب حسام و سیف جد و تاج عم
آمد از وی بر هواداران درین میمون سفر آنچه از شیر شکاری بر دل حزم و غنم
قافله سالار سنت را ازو فتح و ظفر ملحدان قلعه الموت را موت و الم

---

۱ ـ نسخه ع ـ محرم.

از شکوه او شکاف کوه راکردند پست
چون کشف کردند پنهان دست و پااندرشکم
حجت او بر هواداران هوا را دام کرد
کی براید صید را در حلق دام از حلق دم
مبتدع چون صید اوشد مانده در دام نظر
از دم سنت هدر شد مبتدع را دین و دم
از شرایع آنچه اندر حج اسلامست کرد
نزد حق کردار او مقبول باشد لا جرم
ای سر برهانیان فضلیان از فضل حق
گشت برهان تو پیدا در عرب وندر عجم
یافت خاقان از تو تشریف امیرالمؤمنین
زد برین تشریف میمون از بر کیوان علم
این کرامت از تو شاهنشاه را آمد پسند
منت این هست بر جان رعایا و حشم
شاه عالم را بتشریف امیرالمؤمنین
شادمان کردی که درعالم مبادت هیچ غم
از سفر خرم‌خرامیدی وکردی ناگهان
حضرت جلت بدین خرم خرامیدن خرم
هرکجا خواهی که بخرامی بتقدیر ملک
بود خواهد خرمی بر دفتر عمرت رقم
تا بتابد جرم شمس و قطره تا بارد زابر
تا که نور ماه گردد گاه بیش و گاه کم[1]
تو چو شمس‌روشن رخشنده از برج شرف
حاسد منحوس تو گرینده چون ابر دژم
ذرهٔ تابنده شمس و قطرهٔ بارنده ابر
باد کم در پیش سال عمر تو ای‌محتشم[2]
سوزنی شاه شریعت را ستایش کن‌بشعر
وانگهی از شعر حکمت گو اگرداری‌حکم
آفرین و مدح شاه شرع گفتن حکمتست
کاندرین حکمت نباشند اهل‌حکمت‌متهم

در مدح حسام الدین

شاه برهان نسب آنست امام بن امام
خسرو شرع ملك زاده حسام بن حسام
آن حسام بن حسامی که حسام نظرش
هر گز از خصم بالزام نشد باز نیام
بحسامی زنیام آخته شد زنده بمرگ
تا برون آمد از عهدهٔ الناس نیام[3]
رایت دولت برهان ملك صاحب رای
بود قایم بحسام از نظر فقه و کلام
بر همان قاعده امروز همان رایت را
از حسام بن حسام است بلندی و قوام

---

۱ و ۲ – این بیت درنسخه ع - دیده نشد. ۳ – درنسخه س - چندکم.

روح باقیست خلف مانده ز اسلاف بزرگ　　نام اسلاف بدو زنده چو ز ارواح اجسام
کس مشرف‌تر ازو نیست ز اشراف صدور　　کس مکرم تر ازو نیست ز ابناء کرام
کرم و احسان بی منت یابند ازو　　بندگان ملك ذوالمنن ذوالاکرام
سخن آرای صفات دو کف رادو را　　گه بخورشید سخن نظم دهد گه یغما
زانکه از آب غمام است و زتاب خورشید　　کار ارزاق خلایق را ترتیب و نظام
همچو جد و چوپدر هم بسبق هم بنظر　　پادشاه حشم آرای و حدیثش پدرام
استماع سخن عذب وی از هر دو فریق　　عقل مغلوب شود چون ز سماع و زمدام
وز در دولت او نکتهٔ دلجوئی هست　　که بدان نکته کند خصم‌نظر را الزام
بسخن کام روا باشد بر خصم نظر　　تا رسانیده حروف سخن از حلق بکام
سائلان را گه لم قال بتوحید سئوال　　مهله ندهد بسر میم رسانید کلام
متعلم را یکبار که گوید اعلم　　کرده باشد ز علوم همه عالم اعلام
پسر خواجهٔ شرعست و پس‌از صاحب‌شرع　　خواجه‌ای نیست بعالم که ورا نیست غلام
شاد بادا پسر آن پدری کز پدرش　　علما بر فلك افراخته دارند اعلام
دین همنام تو از تقویت تست قوی　　دین همنام بتو نازد و تو از همنام
در مصاف نظر از حجت قاطع بر خصم　　پور برهانی چون رستم دستان از سام
خوب[1] رادر بجهان نیست همال توکسی　　بکجا باشد اگر هست‌و که خوانند و کدام
دین علام که باقیست بفر علماست　　چون رسد کار بفتوای رسول علام
علما یکتن باشند و مر آن یکتن را　　سر تو خواهی بدن از همت شیخ‌الاسلام
گر بسر بردن تو طایفه‌ای تن ندهند　　بره آمده خواهند شد اندام اندام
دشمق توسن تو رام شود با تو چو دید　　بر مراد تو مدار فلك توسن رام
فلکی همت صدری و بدان دست رسی　　که فلك‌را چو زمین آری زیراقدام
تا بفرمان جهاندار جهان داور خلق　　مر فلکرا حرکاتست و زمین را آرام
از سر قدر و سری سر بفلك بر بفراز　　وز ره حلم و تواضع بزمین بر بخرام

---

۱ ــ نسخه ع وس ــ جز برادر .

پادشاه علما باش چو جد و چو پدر تا پدید آید در مملکت خاص از عام
علم محترم دولت دین قیم مستوی قامت باد از تو تا روز قیام
نو بنو باد سلام تو رسانده بپدر
از درمدرسه‌ات تا بدر دار سلام

در مدح حسام‌الدین

ای حسام دگر از گوهر والای حسام ملك کامروا بر علمای اعلام[۱]
سیف و برهان و حسام از تو بنازند که تو خلف صالحی از سیف وز برهان و حسام
اگر اسلاف تو در دار سلامند مقیم هر مقامی که بوی هست بتو دار سلام
شد ره دار سلام آن سپرد در عالم که وی آید بر تو تا بروی تو بسلام
دیدهٔ روح‌الامین سرمه کند خاك رهی که بران مرکب میمون تو بگذارد گام
فرخ آنشهر که کردی تو بدان شهر نزول خرم آن خانه که کردی تو در آن خانه خرام
نخشب ای صدر باقبال خرامیدن تو مکه شد از شرف و مدرسه چون بیت حرام[۲]
تا درین مکه و این بیت حرامی از رشك نیست آن مکه و آن بیت حرم را آرام
توئی آن صاحب صدری که بتو صاحب شرع علم شرع خود افراخته دارد مادام[۳]
بی نیازان را در شام بد آنرسم که چون خانه پر زر شد بر بام زدندی اعلام
بی نیازی بنمائی تو و گر ننمائی علم علم ترا عرش بود گوشهٔ بام
هرچه در روی زمین هست یکی ناموری که بدو شرع رسول قرشی گیرد نام
همه شاگرد و غلام پدر و جد تواند وانکه زین زمره برونست ندانم که کدام
کس نظیر تو روا نیست بمیدان نظر که روا نیست نظیر پسر خواجه غلام
هر که دعوی اقامت کند اندر ره دین تا غلام تو ندانند بخوانیدش نام
هر که بر نکتهٔ تو لام لم آرد بزبان لام الف وار زبانش بشکافد در کام

---

۱ ـ نسخه س ـ علمای اسلام . ۲ ـ . در نسخه ع ـ این بیت نیست ـ ۳ ـ در نسخه س ـ داد علمی که بدو روح امین داد پیام ـ در نسخه س ـ بعد از آن بیت این بیت اضافه شده است :
دولتی صاحب شرعی که چو تو صاحب شرع علم شرع وی افراخته دارد مادام

داد مر طبع ترا قوت احیای سخن آنکه او دارد و بس قدرت احیای عظام
چون سخن در نظر از لفظ تو اندام گرفت بعدم باز رود خصم تو اندام اندام
نارد ایام ترا مثل و عدیل اندر شرع که حسام شده را باز نیاود ایام
طمع از مثل و عدیل تو بباید برداشت چو حسام نظرت آخته گردد ز نیام
تو کریم بن کریمی و تواضع کردن هست رسم و سیر و عادت ابناء کرام
این تواضع که تو کردی بحق فخرالدین که برون آمدنی نیست ازین عهدهٔ وام
هر گز اندر دل فخرالدین این هم نبود که رسد از تو بزرگیش بدین استحکام[1]
یار شاهنشه دنیا بدو مهمان عزیز عذر و تقصیر پذیرفت بفضل از خدام
تو که شاهنشه دینی زره فضل و کرم عذر بپذیر که زیبد ز تو فضل و اکرام
میزبان تو بجانست و بدل فخرالدین جان و دل بهرهٔ تو نان و نمك بهرهٔ عام
تا بود شمس فلك نورده ماه و نجوم تا نینجامد دور فلك آینه فام
شمس اسلام توئی درس تو برماه و نجوم دادن تو ز تو هر گز نپذیرد انجام

هر مرادی که ترا دینی و دنیائی هست
آن مراد تو محصل شده بادا و تمام

در مدح وزیر

صاحب عادل وزیر شاه معظم صدر خجسته پی عزیز مکرم
سرور عالم که هست از نیت نیك عالمیانـرا بشفقت پدر و عم
خرم و خوش باش کز قبل اوست عیش ممالك مرفه و خوش و خرم
تا سوی درغم نشاط کرد و خرامید شد در غم بسته بر نواحی درغم
درغم چون بادیه شده زغم آب گشت چو دریا پر آب و رفت همه غم
تا که بدرغم نیامد او بتماشا در غمیانرا جز آب دیده نشد نم

---

۱ ـ در نسخهٔ عوس ـ سپس این بیت اضافه شده است.
بقضای حق هرگز نرسد فخرالدین که برون آمدنی نیست ازاین عهده وام

هست کنون بیم آن کز آب فراوان — در غم پنهان شو چو یونان دریم
بر همه عالم موفق است بتیمار — شفقت او پرورندهٔ همه عالم
آدمئی نیست گر عنایت او نیست — آدمیانرا مگر وصی شد از آدم
خلق گریزنده و رمیده ز اوطان — باز بعدل وی آمدند فراهم
نام عمر زنده کرد و داد بگسترد — نام ستم کرد از نهاد جهان کم
سرور هر محفل است و صاحب عادل — چون سر هر سال هست ماه محرم
دهر بجز بر رضای او نکند کار — بخت بجز بر مراد او نزند دم
تا نبود خط و کلك کار گشایش — شغل همه عالم است مشکل و مبهم
مصلحت شاه و لشکری و رعیت — بر قلم او مفوض است و مسلم
درخور انگشت اوست خاتم دولت — عیش ابد نقش بر نگینهٔ خاتم
تا حرم کعبهٔ معظم را هست — حرمت بر آستانهای مقدم
باد بحرمت سرای دولت عالیش — چون حرم کعبهٔ شریف معظم
دولت او باد تا قیامت عالی — حکم روانش همیشه نافذ و محکم

تا که جهانست او همی بجهان باد
نافذ فرمان و فخر دودهٔ آدم[1]

در مدح سعدالملك

ز گردون سعد اکبر داد پیغام — بدستوری که با شاه است همنام
که تا من سعد ملك آسمانم — تو خواهی بود سعدالملك اسلام
ز سعد اکبر ای صدر اکابر — تو محفوظی بدین اعزاز و اکرام
سپهر توسن تند حرون گشت — چو رامین ویس را امر ترا رام
سعاداتی که در هفت اخترانست — بنام بخت تو بخشیده قسام

---

۱ -- این بیت در نسخهٔ ع و س نیست .

تو مسعودی و شاهنشاه مسعود و ز اقبال شما مسعود ایام
دل ابنای ایام از شما شاد چه‌ازلشکر چه‌ازخاص‌وچه‌ازعام
تو آنصدری که‌از همنامی‌شاه سعادت سعد اکبر را دهی وام
بوی ناظر شوی تا بر ممالك شود ناظر ز چرخ آینه فام
ز قدر همت عالیت کیوان کف پای تو بوسد کام‌و نا کام
غلامان ترا در رزمگاهست بر افزون بهرهٔ مردی ز بهرام
بروز بزم چون خورشید باده بتو لامع شود از مشرق جام
فزون از ذرهٔ خورشید یابند ندیمان تو از تو برد انعام
بمجلس مطرب تو زهره زیبد سرودش شادی آغاز و انجام
چو در دیوان شاه آئی خرامان بساط از تو شرف گیرد بهر گام
همه اهل قلم پیشت قلم وار بطوع از فرق سر سازند اقدام
عطارد بر فلك از هیچ حکمی که تو راندی نه پیچد برالف لام
چو نعل اسب تو باشد مه نو ز نور روی تو گردد مه تمام
تمامی در فنون فضل و دانش بصدر سروری چست و باندام
ز آدم تا بعهد تو نیامد چوصدر سروری‌زاصلاب‌وارحام
ببام مهتری مثل تو کس نیست کریم بن الکریم ازباب‌و ازمام
نهاد ملك شاه شرق از تست چو بستان در بهار تازه پدرام
بهار تازه گر بستان بیاراست چو فردوس‌برین‌وقتست‌وهنگام
صبا از شاخ بادام اندرین فصل گل افشاند سحرگاه از دو بادام
بهنگام گل بادام می نوش ز دست ساقیان چشم بادام
شراب در غمی کز جام شامی ز در غم[1] نور گیرد تا حد شام
ازان خورشید بخت جام کزوی پدید آید حریف پخته از خام

---

۱ ـ نسخه س ـ زدرعم

بجز مدح و ثنای خویش مینوش | چه مینوشی که اضغاثست واحلام
شنود و گفت اندر مجلس تو | دهد جان را غذا از گوش و از کام
هران شعری که دروی مدح تو نیست | بنزد اهل دانش چیست دشنام
شود مداح را لفظ دری در | بنظم مدح تو در طبع نظام
دل ممدوح را تا صید خواهند | حکیمان سخندان سخن وام
بدانه و دام خال و زلف معشوق | دلت بادا شکار عشق مادام
تو قادر بر شکار خصم و قاهر | چنان چون بر گوزن و گور ضرغام
زبان سوزنی در نظم مدحت | سخن پیرای و بران همچو صمصام

چه گوید سوزنی چون هر چه بایست
ز گردون سعد اکبر داد پیغام

در مدح نظام الدین محمد

بر خود از طبع خود سلام کنم | سنت شاعری قیام کنم
شعر خود را چو کوکب شعری | جای بر چرخ نیل‌فام کنم
سخن از کس بعاریت نبرم | که هم از طبع خویش وام کنم
صید دلها کنم چو بر کاغذ | از قلم حلقه های دام کنم
فکرت خویش را چه رزم وچه بزم | صاف مانند سیم خام[1] کنم
پخته را خام و خام را پخته | چست باشم بهر کدام کنم
بنمایم بشعر سحر حلال | شعر بر شاعران حرام کنم
بطمع بر لئام دون همت | نکنم مدح و بر کرام کنم
در ره نظم چون گذارم پای | شاه راه سخن بکام کنم
از دل و جان بنظم جان افزای | خدمت مجلس نظام کنم
شاه میرانیان که بر در او | از امیر سخن غلام کنم

۱ - درنسخه ع وس - سخن از عشق سیم خام کنم.

بو المحامد محمد آنکه ورا　　صدرو میرو وزیر نام کنم
شاه گوید بدین سه نام بوی　　نظر از چشم احترام کنم
هست جام جهان نمای دلش　　پادشاهم نظر بجام کنم
پیش تا کلك او قلم گردد　　برگ آن کلک ازحسام کنم
بسواران ترک کلک حسام　　بس حساما که در نیام کنم
جای آن هست اگر بر اهل قلم　　من چنو خواجه را امام کنم
روز و شب را بهفته در شمرم　　هفته را شهر و شهر عام کنم
هر که فرمان کلک او نکند　　بحسام خود انتقام کنم [۱]
من که پروردهٔ نعیم ویم　　مدح او ورد خاص و [۲] عام کنم
نعمت از وی علی الکمال رسید　　صفت او علی الدوام کنم
شرم دارم که با تلطف او　　سخن از لطف باب ومام کنم
زان ترازو که حلم او سنجم　　احنف قیس را ورام کنم
کشت آز جهان شود سیراب　　گر کف راد او غمام کنم
نامهٔ شکر او کنم انشا　　نام آن نامه تا تمام کنم
چون کنم افتتاح مدح و ثناش　　دل نخواهد که اختتام کنم
طبع من آفرین کند بر من　　من بران مهتر همام کنم
بخت بر من سلام عید کند　　من بر او از مه صیام کنم
گوئیا بختم آگهی دارد　　که من از وی بعید لام کنم
خانهٔ دولت ورا بدعا　　در و دیوار و سقف و بام کنم

بشب قدر طبع من با روح
باد تا در دعا سلام کنم

---

۱ و ۲ــ درنسخه س این دو بیت دیده نشد .

در مدح علی بن احمد

میر خوبان کشید تا معلوم حشم زنگ در حوالی روم
گشت پوشیده زان سوادحشم عدل نوشیروان بظلم سدوم
من بر او عاشقم هنوز چنان که نه مظلو دانم ونه ظلوم
درد ویاقوت شهد لذت داشت سی و دو دانه لؤلؤ منظوم
رفت یاقوت شهد لذت او در حجاب زمرد مسموم
زان دو یاقوت شهد لذت او قسمتی بود مر مرا مقسوم
تا بماندم ازو چو موم از شهد در گداز آمدم چو زاتش موم
میر خوبان بخط ظلم صفت ظالم است از قیاس ومن مظلوم
قصه مظلوم وار عرضه دهم از خط او بمجلس مخدوم
آنکه از خط امر او بیرون نتواند زدن زمانه قدوم
آن بزرگی که از میان مهان هست چون ماه در میان نجوم
قرة العین فخر دین احمد بوالمعالی علی سپهر علوم
که بهمتائی وی آرد فخر صاحب ذوالفقار یوم یقوم
هم تفاخر که ماند از لقبش دین دیان قادر قیوم
چون نبوت بنام صاحب شرع شد فتوت بنام او مختوم
لافتی جز علی منادی روح که از ان مرتضی شدی مفهوم
صفتی دان که او بوی موصوف رقمی دان که وی بدان مرقوم
ذوالفقار سخای او داند زدن گردن خباثت شوم
بهمه حالها بود ز علی زدن ذوالفقار غیر ملوم
ای ببازوی همت تو شده مر فلك را گمان گمان لزوم
تیر احسان تو ز سینهٔ خلق لشگر آز را کند مهزوم

---

۱ ـ نسخه ع ـ خباست شوم ـ نسخه س خساست والوم .

از نبی حال صدر وسر دلش[1] همچو سیف‌الله از نبی محروم
آمدی تا تو از عدم بوجود خیر موجود گشت و شر معدوم
همه اعمال تست نا معیوب همه افعال تست نافذ مـوم
جود ورزیدنست و نیکی‌نام مر ترا بهترین نهادو رسوم
جز ثنا در نیاید از حاتم آنچه اندر توشد کنون موسوم
نیست محروم سائل از تو که نیست گاه بذل از منال تو محروم
یابد از شربت سخات شفا هر چه از تف آز شد محموم
مهر و کینت دهندهٔ خبرند از نسیم صبا و تف سموم
جز دماغ هوا خوهان نکند بوی خلق خوش ترا معلوم
بوی خلق خوش تو مشك و گلست حاسدان تو احشم و مزکـوم[2]
پر و بال همای دولت تست سایه دار هزار کشور و بوم
هر که آن سایهٔ همای ندید شور بخت است کور روز چو بوم
بخت میمون تو تواند کرد بخت بد خواه جاه تو مشئوم
بـاد تا جاودانه میمون بخت ناصحت شادو حاسدت مغموم
رهیان تـرا زمانه رهی خادمان ترا سپهر خدوم
خصم را حلقهٔ کمند اجل دست محنت فکنده در حلقوم
هر چه جز لایق طبیعت تست
جاویدان باد یا ازان معصوم

---

۱ - نسخه ع وس - از بنی خال صدر وسر تو سری ۲ - نسخه س - اخشم ومرکوم .

در مدح محمود بن عبدالکریم

مهتر آن بهتر که باشد فاضل و رادو کریم — تا هم از وی مدح اورا مایه بر دارد حکیم
حکمت آرا اینقدر داند که مهتر به بود — فاضل ورادو کریم ازجاهل وزفت و لئیم
هر لئیم وزفت وجاهل رانگوید مدح از آنك — مادح او باشد اندر نزد دانایان ذمیم[1]
مدح برزفت ولئیم و جاهل آمد بیگمان — ابتر و سرد و گران و ناخوش وسست و سقیم
مرکریم و راد و فاضل را کنم مدح و ثنا — تا بود پاکیزه وعذب وخوش وسهل و سلیم
فاضل و راد وکریم امروز از ابناء کرام — نیست الا تاج دین محمود بن عبدالکریم
نایب صدر وزیران صاحب عادل که هست — صاحب جاه عریض و صاحب فضل عمیم
آنکه اندر دار دنیا از برای دین حق — یك قدم ننهاد الا بر صراط مستقیم
مستقیم احوال باشد آنکه در تیمار اوست — محترم باشد هر آن کز حرمتش سازد حریم
در فنون فضل و دانش در همه روی زمین — همبر و همتا ندارد از حدیث و از قدیم
چون الف کز راستی اصل حروف معجم است — در مقام راستان با راستی باشد مقیم
چون الف صدر سر افرازان خود شد لاجرم — تا بحرف یا و حرف باو تا و ثا و جیم
هرگز آلوده نشد لام لبش از میم می — قلب او مایل نشد هر گز بقلب لام و میم
از پی احسنت وزه نفکند خودرا در بزه — وز برای لنك[2] را ننهاد بر آتش گلیم
پشت دست او نشد از عکس جام باده لعل — تا بمحشر با یدبیضا برآید چون کلیم
ای ید بیضا ترا در جملهٔ انواع فضل — در مشامت از گل بستان فضل آمد نسیم
نزد تو عزت هنر دارد کز او گشتی عزیز — نزد کف راد تو عزت نه زر دارد نه سیم
خط تواز روی تشبیه است بر شکل شبه — کم کسی باشد که باشد آنمعانی را فهیم
نامهای مشترك دارند با حق بندگانت — این حدیث ازروی صورت هیبتی دارد عظیم
حق شرکت نیست ثابت بنده رادر ذات حق — خود کس این سودا نیارد در سویدای صمیم

---

۱ - نسخه ع - آن تمدح برنگیرد مدح او باشد ذمیم   نسخه س - آن تمدح برنگیرد مدح او گردد ذمیم

۲ - نسخه ع و س - وز برای کیك را .

گرچه شرکت باشد اندر نام با حق بنده را | نیست مشرك را چنین تشریف باالله العظیم
نام حق محمود و نام نور حق محمود وتو | اندرین محمود نامی نی بنزد حق اثیم
بندهٔ حقی و بر تو حق رحیم است وز تو | هست راضی تا بوی بر بندگان حق رحیم
حق حلیم است وزحلم خود ردادادت که تو | از برای حق بوی با بندگان او حلیم
اهل دین و اهل دنیا از برای حرص و آز | جمله در دخل نعیمند و تو در بذل نعیم
تو عدیم المثلی اندر عالم از جود و سخا | هر که من مثل تو گوید گردد از عالم عدیم
مهترانرا از حریفی وزند یمی چاره نیست | زان هنر با تو حریف است و خرد با تو ندیم
مر ترا با صاحب ری گر قیاس آرم بفضل | دور نبود گر حیات آید از آن عظم رمیم
دیگران درمی سخا ورزند و تو بیرون می | وان سخاوت نیست جز تلقین شیطان رجیم
تو توانی جود و احسان کرد با خلق خدا | بی مئی کز بعد آن آید ز غسلین حمیم[1]
در چنین ماه معظم با چنین اهل صلاح | در چنین مجلس که با خلداست چون سیبی دو نیم
بر تو شاید آفرین گفتن که ازدین واجبست | آفرین گفتن بر اهل آفرین بی ترس و بیم
جاودان در آفرین بادی چو اصحاب جنان | حاسد جاه تو در نفرین چو اصحاب جحیم

دشمن تو با غم وانده قرین باشد مدام
با نشاط وعیش باشد دوستت توام مقیم[2]

در مدح نظام الدین

جاودان ماند کریم از مدح شاعر زنده نام | زین بود شاعر نوازی عادت و رسم کرام
مدحت از گفتار شاعر محمل صدقست و کذب | صدق در حق کرام و کذب در حق لئام[3]
شاعر آن در زیست دانا کو باندام کریم | راست آرد کسوت مدحت بمقراض کلام
گر لئیمی پوشد آن کسوت بچشم اهل عقل | هست بر پوشیده بی اندام و بر در زی سلام
طبع شاعر هست چون دار السلم از خرمی | جز کریم اندر نیاید از در دار السلام[4]

---

١ - نسخه س - نی مئی کز بعد آن آرند غسلین و حمیم . ٢ - این بیت در نسخه ع و س نیست .
٣ و ٤ - این دو بیت در نسخه س نیست .

رادبا شاعر تواند بود در یك پیرهن　　زفت نگذارد به پیراهن که تا گوید سلام

هست شعر آن خوش حدیثی کاستماعش کرده اند　　هم نبی و هم وصی و هم امیر و هم امام

شعر حسان بن ثابت را بخوش طبعی شنود　　پادشاه دین رسول ابطحی خیر الانام

داد دستاری بحسان اندران یکتار موی　　بهتراز دستار دستار از خراج مصرو شام

سنت شاعر نوازی پادشاه دین نهاد　　ای همه شاهان دنیا مر غلامش را غلام

از ملوك واز صدور از بعد آن سلطان دین　　در صلات شاعران کردند سنت را قیام

رودکی را اندران جامه که وصف باده بود　　داد دیناری هزار از زر آتشگون و فام

کرد عتبی با کسائی همچنین کردار خوب　　ماند عتبی از کسائی تا قیامت زنده نام

قیمت عیار را هم فام کرد از دیگری　　بلعمی عیار وار از رودکی بفکند فام

اوستاد مشرق و مغرب رشیدی را بشعر　　داد سعد الملك قطر میر زی ازسیم خام[1]

خوب کرداری زبهر زنده نامی کرده اند　　زنده نامی بهتر استاز زندگی لحم وعظام[2]

فرخی هندی غلامی از قهستانی بخواست　　سی غلام ترك دادش خوش لقا وخوش خرام

عنصری از خسرو غازی شه زاول بشعر[3]　　پیلو ار زر گرفت و دیبه و اسب و سیام

هر ورق یابی ز دیوانش چو میدانی دراو　　خسرو ز اول کشیده تیغ هندی از نیام

تیغ هندی خدمت کلك نظام الدین کند　　چون نظام الدین دهد کارممالك را نظام

صدر ممدوحان نظام الدین که نظم مدح او　　از شنیدن گوش خوش گردد بگفتن حلق[4] و کام

کام و رای او ز عالم هست شاعر پروری　　شاعران را مدح او گفتن بگیتی رای و کام

از کریمانی که بردم نام شاعر پروری　　دیدهٔ ایشان نبینند صورت لا در منام

هم قهستانی و عتبی را بهم با بلعمی　　زو شود نا دیده دیدی چون ورا دیدی تمام

در سخاوت صد یك او نیستند و هر یکی　　درهنر صدچند هر یك هست و پیش از هر کدام

قطر باران در شود درخورد سنگ مدح او　　شاعر از دریای فکرت چون برانگیز دغمام

جود او دامی است شاعر را نه دام خلق گیر　　دست گیرد تا نگیرد دست پیش خاص و عام

---

۱ - درنسخه س - داد سعدالملك خرواری هزار از سیم خام ۲ - درنسخه س نیست - ۳ - درنسخه س - عنصری از خسروزال شه غازی بشعر ۴ - از این بیت ببعد درنسخه س نوشته نشده

خود غلط گفتم که جودش هست دام حلق گیر
تا نگیرم مدح هر کس چون بود بر حلق دام
شاعر سخته سخن یابد بهر بیتی ازو
بدره بدره زر پخته کیسه کیسه سیم خام
ای هزاران شاعر سخته سخن را همت آنك
مدح آرایند بـر نام تو ممدوح همـام
چون بود درحق فرزند اهتمام مام و باب
همچنـان باشد ترا درحق مداح اهتمام
دایهٔ الطاف تو اطفال اهل نظم را
تربیت زانسان کند چون طفل خود را باب و مام
هر که از خم می مدح تو جامی نوش کرد
تا نگردد مست طافح کی نهد از دست جام
صدر تو بیت الحرام اهل نظم است از قیاس
بنده از سالی بسالی زایر بیت الحرام
گر نه ابراهیم نامم خواهم ابراهیم وار
تا دران بیت الحرام از مدح تو گیرم مقام
همت تو از بلندی بام عرش است از مثل
گر سپهر برترین را سایهٔ عرش است بام
تا ترا بنشاند بر صدر وزارت شاه شرق
وزر ورزی در زمین ملك شه ننهاد گام
کلك منقاد حسام است و نباشد بس عجب
کلك نواب تراگر انقیاد آرد حسام
گردن اعدات بادا از حسام غم زده
غمزده اعدات و احباب توزان غم شاد کام

در مدح نجم الدین

دلبند من که بندهٔ رویش مه تمام
خورشید آسمان جمال است و نجم و نام
نجم کلاه دوز که ترك کلاه او
بر تارك غلام نهی شه شود غلام
صد بوسه فام خواستم از نجم نجم نجم
بر من شمرد بوسه ازان نوش لعلفام
هر چند نجم نجم ستاندم ز نجم بوس
خواهم که جمله جمله گذارم بنجم فام
میگون دو زلف نجم کله دوز بر دو رخ
دامی است حلقه حلقه و ماهی میان دام
ماهی بدام مانده و ماه تمام نی
در دام زلف نجم کله دوز من کدام[1]
دیدم همه طپان و بی آرام و شوخ چشم
او باز آرمیده بر شرم و کس خرام
شاید گر از ملك دوزخ نجم را کنند
خورشید نیمروز و مه نیم شب سلام[2]

---

۱ ـ نسخه ع و س ـ در دام زلف نجم چرا مانده ماه تام ۲ ـ این بیت در نسخه س نیست .

شب دیده بر سپهر بانجم گذاشتم　　تا خود نظیر نجم کله دوز من کدام[1]

بر آسمان زمین بخارا کند سری　　تا اندروست نجم کله دوزرا مقام

هر خانه‌ای که نجم کله‌دوز من دراوست　　از صحن خانه نو بر آید بطرف بام

دورم اگر ز نجم کله دوز ساعتی　　بی یاد و نام نجم ندارم زبان و کام

جز در صفات نجم نخواهد پدید شد　　در نثر من عذوبت ودر نظم من نظام

هستم غلام نجم کله دوز اگر بطبع　　از سر کلاه‌خواجگی آرد بزیر گام

گوئی همی دو نجم بیکجا قرق کنند　　با صدر نجم‌دین چو خرامد باحترام[2]

وین شعر مشترك غزل ومدح ازدو نجم　　بر نجم دین زبنده روایت کند تمام

فرزانه نجم دین که نجوم سپهر شد　　امر ورا بجمله مسخر شدند ورام

نجمی که از کفایت واز فضل وزیرکی　　بر کلك اوست قاعدهٔ ملك را قوام

نجمی که آفتاب ز روشن ضمیر او　　گاه از غبار جمره بپوشد گه از غمام

نجمی که آفتاب کند ذره ذره را　　تا او ببدره‌بدره‌دهد چون گرفت جام

نجمی که آفتاب دلان حضرت ورا　　دارند قبله از افق شرق تا بشام

نجمی که آفتاب رخان خدمت ورا　　بندند برمیان کمر از صبح تا بشام

نجمی که بندگان ورا مه سپر سزد　　جوزا کمر فلك فرس و مشتری ستام

ای بر سپهر دین خداوند نجم سعد　　ناظرشده ببرج سعادت بخاص و عام

خاص از تو باسعادت وتشریف واز تو نجم[3]　　مسعودم و مشرف در دیدهٔ کرام[4]

بی انقلاب ورجعت و بی نحس و بی وبال　　خواهم که بر سپهر جلالت بوی مدام

نجمی و آفتاب هنر پروری همی　　در سایهٔ عنایت و تیمار و اهتمام

در آفتاب نیست مگر مجلس بدیع　　اعنی ابوالمعالی عبدالله الامام

ارجو که این قصیدهٔ من بر تو نجم سعد　　عرضه شود بهمت از مهتر همام

---

۱ ـ نسخه‌ع . این بیت در نسخه ع نیست ۲ ـ این بیت در نسخه س نیست ۳ ـ درنسخه‌ع وس ـ با سعادت و تشریف ررزوشب . ٤ ـ در نسخه ع و س ـ سپس این بیت اضافه شده‌است.

تا یافتم سعادت وتشریف از تو نجم　　مسعودم و مشرف در دیده کرام

تا آفتاب ونجم بوند از برای من گوینده حدیث و نیوشنده کلام
ور مدح درمحل قبول افتد آن بزرگ نزدیك من فرستد یا نامه یا پیام
تا آسمان دنیا از نجم سعد ونحس خالی نبود خواهد از امروزتا قیام
تونجم سعد بادی بر آسمان دین مسعود اولیای تو آید علی‌الدوام

گردر مه حسام شودخوانده این مدیح
بر تو خجسته باد مدیح و مه صیام

در مدح سعدالدین

زر طلب کرد ز من آن صنم سیم اندام که بقد سرو روانست و برخ ماه تمام
چهره بنمودم و گفتم بسزای غم تو زدم این زر بعیار ندم و مهر و ملام
همه جا گرکه بنام ملکان زر زده‌اند من چنین زر زدم امروز بنام تو غلام
از من این زر که بنام تو برآمدبپذیر گر تو این زر نپذیری نپذیرد زرنام
چو نزروچهره‌بر آنگونه که‌زرچهره‌دهد که ندادم بسرشکی چو گلاب گلفام
خوش بخندید و مرا گفت بدین‌زرنشود نه مرا ساخته کار و نه ترا سوخته فام
زر چنان باید کز تو ببرم صرف کنم بکلاه و بکمر یا برکاب و بستام
بسر تیغ زبان زر دهی از چهره مرا بچنین زر نشود تیغ مرادت بنیام
بزر پختهٔ سرخ ار سخنی گوئی گوی ور نه گفتارتوچون‌سیم‌سپید آید خام
سخن پختهٔ من خام هم از بی زری‌است نیك داند سخن پخته من خواجه امام
سعددین‌اسعدمسعود[1] کز اصحاب‌حدیث ز سخن زر بچکاند بگه فقه و کلام
گاه برهان کفایت نـی زرین تن او بهم اندر شکند نیزهٔ زال زر و سام
آنخداوند که چندانکه توان گفتن‌زر نگرفته است زر اندر کف رادش آرام
کف رادش بصفت همچو غمامست‌اکر بسر سائل باران زر آید ز غمام

---

۱ ـ درنسخه س ـ اسعد محمود .

بهوای[1] کرم او بزمین از پرواز — مرغ زرین سلب آید چو نهد سائل‌دام[2]
می نگیرد ز کرم تا که ببخشیدن زر — علت مستی بنهند بران صدر گرام
هر که می گیرد بر یاد جوانمردی او — بر کفش قحف سفالینه شود زرین جام
پسر زرگر از و دشمن زر بخش وی‌است — که بجز بخشش زر نیست وراتهمت و کام
هست زردوست‌چنان‌حاسد جاهش که بطبع — خویشتن بکشدچون دیدزراندودی جام
سامری زرستد از عام وجواهر که بسحر — کردگوساله و کوشید بگمراهی عام
یابد از گاو زرین او بجواهر مملو — همه برعام‌کند بهره چنان چون بهرام
بسجل[3] ماندد ایم دو کف سائل او — بس کز او زر بکف آرد بلیال و ایام
در دلش خون‌چوزراز بوته بحوش آیداگر — ستمی بیند بر یکتن از اهل اسلام
تا بدانند که‌این شعر من‌اندرحق‌اوست — زرگری کردم در مدحت آن صدرانام
شعر زر بالاوین شعر اگر پیش نهد — این از ان باز نداندبتکلف که کدام[4]
من‌چو درمدحت‌او زرسخن کردم‌صرف — او کند زر سخا درحق مادح انعام
تا بهنگام‌خزان باد بر اوراق درخت — زرگری سازد و امروز رسید آنهنگام

باد از باد خزان و غم و اندیشه ودرد
رخ حسادش چون برگ زراندوده مدام

چه کردم؟

بسر بر سخنی را که ابتدا کردم — درست وراست‌چنان دان که‌من ادا کردم
بسوز سینهٔ فرزندت ای ولینعمت — حکیم وار ثنا گفتم و دعا کردم
پس از دعا و ثنا از عطا براندم لفظ — بحکم دوستی آنشرط را وفا کردم
هر آن‌سخن که‌تو گفتی‌وبا تو گفت کسی — بر آنسخن زه و احسنت و مرحبا کردم
صواب رفت همه گفت‌وکرد من لیکن — مگر بخانه برفتم همین خطا کردم

---

۱ - نسخه‌ع و همچنین س از هول ۲ - این بیت در نسخه س نیست ۳ - نسخه س بمحك ماند .
٤ -- این بیت در نسخه ع نیست .

امید جبه و دستار داشتم از تو ... ز موزه گم شدن امید را هبا کردم
دران خمار که بی موزه من بخانه روم ... بحکم دلتنگی پیرهن قبا کردم
ز بهر خار شدن یافتم عوض گفتی[1] ... که گرد نعلش در دیده توتیا کردم
چو پایهای من از موزه گشت بیگانه ... بجهد و حیله دران کفشش آشنا کردم
نخست گام که بیرون نهادم از سر کوی ... میان برف و گل و لای آشنا کردم
چهار پای بخانه شدم دو پایم بود ... دو پای دیگر از ..رو از عصا کردم
بخانه رفتم آراسته چو شه بفروش[2] ... چنانکه شهری مردم بدین گوا[3] کردم
عصا زنان بسرای تو آمدم پس ازان ... وز این سخن بسرای تو در ندا کردم
بخانه‌رفتم‌و گفتم که موزه‌فرموده ... بر اهل خانه خود زرق و کیمیا کردم
تو کیمیای زری کیمیای زرق منم ... چو زر پخته سخن از تو کیمیا کردم
بهای‌موزه و جورب‌فرست‌و‌کوکب نعل ... هباست نزد تو اینها که من بها کردم
بهای این همه نزدیك تو هباست و گر ... بسیم خویش خرم خویشتن هبا کردم
منم یگانه که در باغ جود تو همه‌سال ... همی نباز خرامیدم و چرا کردم[4]
ز بهره موزهٔ گل کوب‌چون گل بویا ... قصیده گفتم و دانی جز این چرا کردم

بقای عمر تو جاوید خواستم‌زین حسب
بنظم از پی جاویدی بقا کردم

در مدح مؤید الدین

جز آینه که کند گارخا ترا معلوم ... که‌ازحبش‌حشم آرد بدست کردن‌روم
طلیعه آید و آنگه سپاه بر اثرش ... پدید خواهد گشتن حقیقت‌از موهوم
من آن نگویم‌اگر کس بر غم‌من گوید ... زهی سپاه بنفرین خهی طلیعهٔ شوم[5]
بچهره بودی محسود نیکوان ختا ... خط آمده‌است که‌محسود‌را کندمرحوم[6]

---

۱ ـ نسخهٔ ع و س ز بهر خانه شدن یافتم عوض کفشی ۲ـ نسخه س ـ بعروش ۳ ـ در نسخهٔ ع این بیت اضافه‌شده است. زعشق‌دست‌بدارم که‌سخت مردوداست دلی که‌جز صدف حکمت‌وصفا کردم
٤ ـ درنسخه س ـ قصیده گفتم ودانی که این چرا کردم این بیت در نسخه ع نیست .
٥ ـ بعد ازاین بیت درنسخه س این دو مصراع اضافه شده است .
برآنچه داناپوشیده‌نیست‌کان خط تو همی‌بپوشد عدل‌عمر بظلم‌سلام ٦ ـ درنسخه‌ع ـ محمودراکندمذم

خطی چودایره اندر کشی و پنداری — خط تو دایرهٔ عصمت است و تو معصوم
گل طریست رخت خط بنفشه طبری — رقم بنفشه و گلبرگ از و شده مرقوم
من از خط تو نخواهم بخط شدار بمثل — بر آیداز بر گلبرگ کامگار تو کوم
بران نهادم کز لعل نوش پاسخ تو — بجای بوسه بر آید زمرد مسموم
ببوسه سخت گمانی ندارم از تو طمع — و گر گمان سپهر آیدت کمان ازو
نه ازلب تو سزد هیچ عاشقی مأیوس — نه از مؤید دین هیچ سائلی محروم
جهان مجد و معالی مؤیدبن جمال — که جزو علم ویست از زمانه کل علوم
میان اهل زمان هیچگونه دانش نیست — که آن بخاطر او مشکل است و نامفهوم
میان انجمن اهل فضل و اهل هنر — بود چو بدر درخشنده در میان نجوم
ایا کریم نژادی که تا شدی پیدا — زجود تو بجهان نام بخل شد معدوم
از آنکه موم دلی درسخا بمهر سؤال — بمهر مهر تو آهن دلان شدند چوموم
تو ز آشیانهٔ باز سپید خاسته‌ای — ز باز خانه نپرد بهیچ حالی بوم
نظیر تو ز کریمان بدهر پیدانیست — بهیچ شهر و نواحی بهیچ برزن و بوم
سخاوت و کرم و جود و مردمی هنر — ز خانوادهٔ تو شد نیام تو مختوم
جمال دین پدر خویش را همی مانی — ستوده سیرت آیین و شأن و فعل و رسوم
همه خصال تو و رسم تست نا معیوب — همه نهاد تو و فعل تست نامذموم
سران عصر ترا مادحند و تو ممدوح — مهان دهر ترا خادمند و تو مخدوم
سخن که جز بمدیح تو نظم کرده شود — سخن سرای بود ظالم و سخن مظلوم
بزرگوارا دانی که بنده را هر سال — بود رسومی از بذل وجود تو مرسوم
زسال پنج مه اندر گذشت و عیب منست — که قصه رفع نکردم چو کهتران خدوم
خطی نویس بسوی وکیل خاصه خویش — علی الخصوص بنام رهی بدن معلوم
اگر چه لؤلؤ منشور باشد آن ببها — ز طبع بنده بها گیر لؤلؤ منظوم
همیشه تاغم و شادی و کام و ناکامی است — بحکم یزدان بر بندگان او محکوم
بقای عمر تو بادا بکام دل جاوید
دل ولی تو شاد و دل عدو مغموم

در مدح افتخار الدین علی بن احمد

بشاعری پدر خویش را نه فرزندم — اگر نه معتقد مجلس خداوندم
سپهر جاه‌علی افتخار دین که ز فخر — چوشیعه‌مذهب‌خودرا بران علی بندم
همه مناقب او گویم و مدایح او — بشاعری چو سخن برسخن به‌پیوندم
قصیده باشد فرزند شاعر و نخوهم — که‌جز بمدحت او باشد آنچه‌فرزندم
هر آن‌قصیده که آنراجزاو بودممدوح — چوخوانده گشت براین گریم‌وبران[1] خندم
بچند روز که‌ماند‌است‌بنده پرورباش — که من ز سالی روزی بعمر خرسندم
بمهتری‌دگری نیست مثل و مانندت — بشعر اگر دگرانند مثل و مانندم
بخدمت‌تودراست اصل نیك‌بختی‌من — که از درخت ثنای تو برگ‌وبر کندم
ستایش تو کنم خویشتن ستوده بوم — که رخت بخت بنا جایگه نیفکندم
بشصت‌وهشت‌رسیداست‌سال‌عمرم‌وهست — مه رسیده زره بستر و قزا کندم
بحق نان‌ونمك‌عاجزم زنان و نمك — زنان ایشان بر دل نمك پراکندم
بآرزو برسان تا بآرزو برسی — که من بخط شریف تو آرزومندم
بسان نخشب خطی‌نویس‌تابرسد — که من بخدمت‌صدر تو در سمرقندم
بشعرترفندار ترف‌بودم و ترخین — به‌پندوحکمت اکنون‌چوشکروقندم
بپند و حکمت پیرانه سربدولت تو — بودکه محو شود شعرهای تر فندم
ز پند وحکمت‌من‌بادسال‌عمرتوبیش — زصد هزار فزون باد حکمت و پندم
بحسب گوئی سحر حلال در ره‌شعر — چنان‌نمایم کز نای واز دماوندم
بزند ماند طبعم جهندهٔ آتش — عدوت سوخته بادا ز آتش[2] زندم

بلند گوش خری میزنم که جو نخورد
به..ون خر سرخمخانه ..ایه در بندم[3]

---

۱ ــ درنسخه ع این بیت اضافه شده است .
بزرگوارا در خدمت تو سالی چند — گذشت عمرو بمانده‌است روزکی چندم
۲ ــ این بیت در نسخه ع نیست . ۳ ـ این بیت در نسخه ع و س نیست .

امام کیست

ایا گرفته تواندر سرای جهل مقام[۱] تهی ز دانش وغرقه میان بحرظلام
ایا بعمری دایم فسوس گشتهٔ دیو زمصطفی بتو برصد هزار گونه ملام
ایا گسسته زحبل خدا ودعوت حق بکام خود بسرت کرده است دیولگام
ایا مخالف اسلام و راه دین هدی کشیده گردن از بیعت اولوالارحام
ره صواب ندانی همی ز راه خطا ره حلال ندانی همی ز راه حرام
نه مشك بازشناسی همی زپشك سیاه نه عودوعنبرو کافور را زسنگ رخام
نه حق زناحق دانی نه بنده رازخدای نه مرد ناقص پرعیب راز مرد تمام
همی ندانی ای کوردل بعمری خویش[۲] که احمدقرشی راوصی که بودو کدام
نگر که پای ابر کتف مصطفی که نهاد بتان ز کعبه که افکند وپاك کرد مقام
نگر که از پس پیغمبر خدای بزرگ کدام بود بعلم و بدانش و احکام
نگر که مهتر آل نبی که بود از اصل نگر که خالق جبار راکه بدضرغام
نگر که ایزد شمشیرخویشتن بکه داد بکه سپرد پیمبر پس ازفراق حسام
نگر که بن عم و دامادمصطفی که بداست نگر که فضل کراکرد از بنی اعمام
نگر که گردش ترویج دین و بودش یار[٤] ولی که بود ابر ذوالجلال و الاکرام
نگر که دست که بگرفت مصطفیٰ بغدیر که را امام هدی خواندوفخروزین وهمام
یکی فضیلت بدپیش ازین امامت را همی دهی بدل خویش اندرین آرام
اگر بغار بد او یار مصطفی یکشب بدین فضیلت بایدش سروری فرجام
چهل شبان روز ابلیس بد بنوح نبی بدان سفینه پر آب اندرونش مقام
و گر بپیری کس را رسد امامت خلق کسی بپیری ابلیس بد در آن ایام ؟
ایا مناصب دل کور ابله ملعون زکور بختی دایم دراو فتاده بدام
مرا امام هم‌ازجایگاه وصی خداست ز جایگاه نبی مرترا امام کدام
امام آنکه بپیش بتان نکرده نماز نکرده جزملك العرش‌راصلوة وصیام

---

۱ – این قصیده در نسخه س نیست .

امام آنکه خداوند علم و شمع هدی است
امام آنکه تقی و نقی و زاصل کرام

امام آنکه بچیز کسان نکرده طمع
نخورده چیز یتیمان حلال خورده مدام

امام آنکه بزور و درم نشد مشغول
ازین بعید نبودار همیشه بودش وام

امام آنکه فداکرد تن بجای نبی
زوقت خفتن تاصبح روز دادن بام

امام آنکه بروزه بدی سه روز و سه شب
طعام داد بسائل بوقت خوردن شام

امام آنکه خدای بزرگ روز غدیر
بفضل کرد بنزدیك مصطفی پیغام

امام آنکه بجز طاعت خدای نکرد
براو امام پسندی تو عابد اصنام

امام آنکه ابا مصطفی بروز قضا
بود ابر لب حوض و بدستش اندرجام

امام آنکه علیرغم این مناصب را
لوای حمد بدستش بود بروز قیام

امام آنکه امید شفاعتم همه اوست
که در محبت او در شوم بدار سلام

اگر تو خواهی مؤمن شوی بیا بشنو
زقول شاعر سوزنگر این درست کلام

در رثاء طبیب استاد کوسوی[1]

ز مرگ چاره نباشد صحیح را وسقیم
کریم را بفنا رفتن است همچو لئیم

عزیز را چو ذلیل و جواد را چو بخیل
فصیح را چو کلیل و سفیه را چو فهیم

امید و بیم بعمر اندرست مردم را
هزار سال امید است عمر و یکدم بیم

ز عمر رفته بود علم خلق را که چه رفت
ز عمر مانده نداند بجز خدای علیم

چه غفلت است و چه بی آگهی و بی خبری
ز زندگانی کان یکدم است یا یك و نیم

به نیم دم نتوان زیست بر زیادت ازان
که کرده باشد قسام بنده را تقسیم

بدست هیچ حکیمی مدان زیادت عمر
که ممکن ار بودی بد بدست خواجه حکیم

سر اطبا استاد کوسوی کوهست
ز پشت هفت پدر او ستاد هفت اقلیم

شفای جان و دل خلق بود طلعت او
دوای او سبب صحت علیل و سقیم

---

۱ ــ این قصیده در نسخهٔ س دیده نشد .

بیندگان خدائی رحیمتر بعلاج
رحیم بودی خاص از پی خدای رحیم
بنیکنامی کوشید و نیکنامی یافت
چو اصل نیکی نامش بدوتبع زر وسیم
تنی و مالی هرکس کز او سئوالی کرد
نعم شنید ز لفظ وی و گرفت نعیم
شفای‌تب زدگان بود شربتش گوئی
که بود شربتش از سلسبیل و از تسنیم
یتیم ماند پسر از وی و ز چشم یتیم
سرشك بر رخ باریده شدچو در یتیم
غریو و نالهٔ پوشیدگان پردهٔ او
دریده‌پرده صبر و خرد دریده عظیم
حکیم بود زاقران خود عدیم‌المثل
چو مثل‌خویش‌زاقران‌خویش گشت‌عدیم
سپیدروی بر انگیخته شود چو بنزع
ندید چهرهٔ اهریمن سیاه گلیم
چو بود شفقت او عام بر همه عالم
بدو خدایا رحمت کنی بفضل عمیم

در مدح نظام‌الدین محمدبن‌علی[1]

خدایگان جهان پادشاه ملك آرام
که امر نافذ اوراست چرخ‌توسن‌رام
شهی که‌ازخوشی و خرمی‌ورونق‌وفر
خورنق وارم از ملك او برنده وام
بامر نافذ مأمور پرورنده بلطف
نظام داده دگر باره ملك را بنظام
نظام دین محمد محمدبن علی
وزیر میران اصل‌و نسب امیر کرام
وراست از وزرا برتری و از امرا
بران نهاد که سرراست بر همه‌اندام
منظم از قلم اوست شغل هفت اقلیم
چنانکه هفته و ماه از لیالی و ایام
بر او لیالی و ایام آفرین گویند
سخن سرایان از وقت‌صبح تا‌گه‌شام
ایا رسیده نسیم صباح دولت تو
زروی مشرق چین تاقفای‌مغرب شام
بباغ مدح تو بلبل شود شمامه‌صفیر
چو شمهٔ گل خلق تو بر کشد بمشام
بحق ولی نعم اهل علم و فضل توئی
تراست درحق‌ارباب علم و فضل‌انعام
چوخورز گردون‌رخشنده‌ای‌و بخشنده
ز بار منت تو نیست گردنی بی وام

---

۱ ـ این قصیده در نسخه س نیست.

کسی ز اهل قلم نیست ازتومکرم‌تر ز بندگان ملك ذوالجلال والاکرام
بپیش سائل و زایـربنان تـو بقلم گره نبندد پای الف بدامن لام
ملام نیست بر آنکس که برتو گوید مدح که بر حکیم ز مدح لئیم نیست ملام
غلام خاطر خویشم بنظم مدحت تو که هرچه خواهم ازو بیش میکند چو غلام
بچشم آرد جام جهان نمای سخن که تا جهان سخن تو به بیند اندر جام
چو نظم مدح تو آغاز کردم اندر وقت بمن نماند راه برون شد و انجام
برآرد از صدف سینه لؤلؤ منثور که تا بسلك در آرم بسوزن نظام
نظامیا سخن بندهٔ نظام الدین اگر تو خوانی بهتر که من درینهنگام
که خواجه را سخن من بلحن و نغمت تو چنان بگوشخوش آید که شکر اندر کام
چو سیم خام شود گر نهی سرب بردست چو زر پخته شود گر نهی بر آهن گام
جمال گیرد شعر مـن از روایت تو چو زر پخته شود گر چو سیم باشد خام
جهان بکام تو بادای وزیر ملك آرای
که تا بدولت شاه جهان تورانی کام

در مدح نظام‌الدین

آمد از بستان دولت اهل حکمت رانسیم کز قدوم خواجه نوشه دولت آباد قدیم
شه نظام‌الدیـن میران منعم اربـاب فضل در مقام صاحب عـادل عمر نعم‌المقیم
چون سپهر ازمهر وماه و انجم آرایش گرفت جای آن صدر کبیر از جاه این صدر کریم
شد بجنات النعیم آنصدر وماند ازوی سرای تـا شد از فرنظـام‌الدین چـو جنات نعیم
حکمت آرایان روشن رای را عقل صحیح جز بدین درگاه ننماید صراط مستقیم
هر کرا عقل صحیح است از امیران سخن در نظام‌الدین میران مدح او ناید سقیم
خاصه دردولت سرائی کاندراو مدحت سرای تنگ سیم اندوزدو بیرون شود باتنگ سیم
خاطر مدحت سرایان بحر دان سینه صدف مدحت صدر نظـام‌الـدین در او در یتیم

---

۱ - این قصیده در نسخه ع وس نوشته نشده است -

شغل دیوان حق زباطل فرق کلك تو کند | کلك ملك آرای چون فرق بشکافی دو نیم
قاف تا قاف از کفایت ذرهٔ خورشید را | در شمار آری و بنگاری بقاف ولام و میم
از صیانت وز خیانت عاملان ملك را | جوف کلك تست پنهان خانهٔ امید و بیم
پیش کف رادتست از غایت جود وسخا | در شبه دینار اکسون کسا اطلس گلیم
در امان ایزدی از غرق وحرق روزگار | همچو در آتش خلیل و همچو در دریا کلیم
همچو خورشید ازفلك روی زمین زرین کند | گر بیفتد سایهٔ دست تو بر دست لئیم
بر وزیر و میر و مستوفی مدیحی نظم داد | سوزنی از خاطر دراك فیاض فهیم

چون وزیر ومیر ومستوفی تو باشی کی بود
مدحت آرای وزیر و میر و مستوفی ذمیم

درمدح وزیر[1]

صاحب عالم عادل ملك اهل قلم | ملکت آرای وزیر ملك ترك وعجم
ملك ترك وعجم را تو وزیری فرخ | همچو بر سید صدیق وچو بر آصف جم
آسمان قدروزیری که بپیروزی بخت | زآسمان سازد پیروزه نگین خاتم
بقدم تارك کیوان سپرد از همت | چون بکیوان نگرد ننگرد الا بقدم
طلعت فرخ فرخنده او هرسر سال | مشتری را نظر سعد فروشد بسلم
بنده‌ای دارد بهرام فلك کز سرتیغ | کند اعدای ورادم بدر اندر یکدم
چون بود تربیت اوزملك شمس الدین | شمس در برج شرف باشدش ازخیل خدم
شادی او طلبد زهره زهرا بر چرخ | که طرب راست مهیا و ندارد سرغم
بکفایت قلم از تیرفلك باز گرفت | تاکمر بندشدش تیر فلك همچوقلم
تا بپیش و سپس زین براقش ماند | اول و آخر هرماه از آن گیرد خم
صاحب عادل در زین براقی چوفلك | هست خورشیدی باوی دومه نیمه بهم

---

۱ - این قصیده در نسخه س نیست .

ای چوخورشید فروزندهٔ عالم بجمال — عدلت افکند بساطی ببسیط عالم
ازشهنشاه طغان خان ملک روی زمین — دولت وحشمت تو برفلك افراشت علم
ناروا چون درم قلب ز تو بی هنران — با روائی زتو درهر هنری قلب درم
بکرم دست نگویم که گشادی هرگز — زانکه هرگز نبوددست تو بسته زکرم
هرکه اوازکرم دست تو آگاهی یافت — نخرد حاتم طی را بیکی دسته کرم
مفتی علم سخائی وزتو سائل را — نیست جزقول نعم پاسخ وجز بذل نعم
قلمت نافذ امراست چنان گرخواهد — لام الف منفی گردد ز حروف معجم
ازعدم تا بوجود آمدی ای عالم جود — جود باتو بوجود آمد گوئی زعدم
بگه خلقت جود و بگه خلقت تو — عنصرهر دو بتمزیج عناصر شد ضم
عنصری باید تا نظم مدیح تو کند — سوزنی کیست کزاونظم تو گرددمنظم
سوزنی مدح ترا سلك جواهر شمرد — که بود سوزن باسلك جواهر محرم
شعرسلکی است دراوواسطه مدح توبزرگ — سال سلکی است دراوواسطه ماه اعظم

ماه اعظم رادر طاعت ایزد بگذار
تا که ازشاه قدم عیدتو باشد معظم

در مدح محمدبن علی

مقدم آمد سال عرب ز سال عجم — بکام روز بمقدار هفد هجده قدم
مه محرم عالم فروز با زینت — فلك ظل همای بهار در عالم
رسیدن سر سال عرب بدین موسم — فزود زینت روی زمین ز سبزه و نم
زمین زسبزه و نم چون زمردین لوحی است — نثار کرده بران روی لوح در و درم
چو نوبت سر سال عجم رسد برسد — ز شاخسار سر اندر سر و هم اندر هم
سپاه برگ و گل و رنگ رنگ گوناگون — ز باد مشگین برهمزنان علم بعلم

---

۱ - این قصیده در نسخه س نیست .

شـود ببستان‌دستانزن‌و سرود سرای بعشق بـر گل خوشبوی بلبل خوشدم
چه شد زنم زدن ابرهای فاخته گون درخت باغ چو طاوس جلوه‌گر خرم
ز خرمی بسوی باغ دل گرای شود وجیه دیـن عـرب قبلـهٔ وجوه عجم
سپهر مجد و معالی محمد بن علی جهـان جود و مکارم عزیز مصر کرم
جمال و مفخر احرار مـا وراء النهر پناه عام دل و پشت پهلوان و حشم
بزرگواری آزاده‌ای که‌خرد و بزرگ کشیده‌اند بخود بر ز بندگیش رقم
بامر تیغ زبان و اشارت قلمش شده مسخر او اهل تیغ و اهل قلم
چو دست رابقلم برد و عدل‌نامه‌نوشت قلم شود بسر تیغ داد دست ستم
ز رای‌روشن و تدبیر ملك پرور اوست که راد کیشان بیشند وظلم کوشان کم
کفش با بر درم ماند و سخا بمطر وزان مطر شده بستان مکرمت خرم
کف جواد ورا چون کنم با بر صفت که ابر نم ندهد تا بابر ندهد یم
کف جوادش تا آمد از عدم بوجود ز جود اوشده بخل از وجود خود بعدم
هر آنچه گفت‌همه گفت اوست‌مستحسن هر آنچه کرد همه کرداوست‌مستحکم
ایا بحکم حق از بهر کامرانی تـو بخدمت تو کمر بسته آسمان محکم
بلی سزد که‌کند خدمت آسمان بلند ترا که هستی چون آسمان بلند همم
گر آسمانرا پرسد زمین که‌هست‌چنین زمین صدا شنود ز آسمان بلی و نعم
بلی که نیست عدو را ز تو خلاص بلا نعم که هست ولی را چو تو ولی نعم
همیشه تا که بود در جهان مفارقتی میان شدت و ناز و میان شادی و غم
تو شاد بادی و پیوسته دشمنت غمگین ترا نشاط رفیق و ورا ندیم ندم

بقات بادا چندانکه عاجـز آیـد ازان
مهندسی که بداند شمار جذر اصم

در مدح سید الاجل رضا[1]

ماه صیام کرد بنیك اختری سلام ... بر خلعت شهنشه بر عمدة الانام
برعمدة الانام بشادی خجسته باد ... تشریف پادشاه و سلام مه صیام
فرزانه سید اجل مرتضی رضا ... آن صفوة الخلاقه و آن عمدة الامام
شاه شرف امیر خراسان که نام او ... گسترده شد بجود و هنر در عراق و شام
شاهی که تا دمید فلك صبح دولتش ... روز مراد دشمن او شد نماز شام
پرورده و گزیدهٔ شاهنشه ملوك ... سنجر که یافت بر همه شاهان دهر نام
آباد گشت گیتی از خلق او چنان ... کز شرق تا بغرب توان رفت بام بام
آنی که پادشاه جهان خسرو ملوك ... در روی تو نگه نکند جز باحترام
پیغمبر خدای ترا داشت در کنار ... فخر القضاة مروچنین دید در منام
تشبیه کرد چشم تو با چشم خود رسول ... یعنی که از منست و بمن ماند این پیام
ای در میان آل پیمبر بسروری ... چون در میان انجم بر چرخ ماه تام
آمد هلال روزه و بنمود روی خویش ... مانند نعل زرین از چرخ نیلفام
یعنی مرا به بین که سزم نعل مرکبت ... چون شهریار داد بتو مرکب و ستام
برمرکب نشاط دل و نزهت و سرور ... بادی سوار تا ابد الدهر شاد کام
هرچند طبع سیر نگردد ز مدح تو ... بیت دعا بگویم کوته کنم کلام

تا نام سال عام بود در نعیم و ناز
عمر تو باد افزون از صد هزار عام

---

۱ - این قصیده در نسخه ت و س دیده نشد و فقط در نسخه ع آمده است .

در مدح سلطان سنجر

آمد بملك توران سنجر خدایگان — آن سایهٔ خدای و سر هر خدایگان
بالشگری ز ذره فزون کش گمان بری — خورشید دیگر است ز سنجر خدایگان
خورشید برج برج خرامد بر آسمان — خورشید وار کشور کشور خدایگان
برداشت ظلمت ستم از نور عدل خویش — از جملهٔ رعیت و لشکر خدایگان
هر خطه زمین را از اهل بغی و کفر — خالی کند به تیغ سراسر خدایگان
خورشید مغرب آمد سوی دیار شرق — سرّ یست اینکه کشف شود بر خدایگان
تأویل این سخن بجز این نیست کامده است — از مملکت خراسان ایدر خدایگان
ملك هزار خسرو گردن کشیده[1] را — بخشد به یک غلام مسخر خدایگان
روز مصاف همچو فریدون بود درست — با گرزگاو سار برین در خدایگان
هر تازیانهٔ علم کاویان شود — در دست هر غلام چو اخگر خدایگان
تنها به جمله‌ای برباید دل و توان — از صد هزار خصم دلاور خدایگان
برخصم دین و ملك همیشه مظفر است — زانسان که بر غزال غضنفر خدایگان
درملك اوست قوت دین لاجرم بود — برخصم دین و ملك مظفر خدایگان
هرگه که بنده و پدر و جد خویشتن — فغفور دیده باشد و قیصر خدایگان
وز نام خود ندیده بود در همه جهان — خالی نگین و سکه ومنبر خدایگان
وز خاندان سلطان محمود بت شکن — در پیش تخت بیند چاکر خدایگان
نبود روا که مملکت فرزند خویش را — ماند به کافران محقر خدایگان
آمد به عزم غزو و بفرمود تا زنند — روی سرای پرده به کافر خدایگان
بهر صلاح دین و قرار و ثبات ملك — برعزم ثابت است و مقرر خدایگان
گنج سلاح و گوهر بگشاد و غزو گاه — آراست چون سپهر به اختر خدایگان
نایش[2] نه دیر دست بکافر کشی برد — با بندگان صف کش صفدر خدایگان

۱ـ در نسخه‌س ـ گردن کشنده را ۲ـ در نسخه س ـ مالش.

دین محمدی را در آخر الزمان — قوت دهد چو زاول حیدر خدایگان[۱]
مر دشمنان دین را ز انبوهی غلام — اندر کشد چو صید به ژاغر خدایگان
وز آبروی بدگهران کم کند به قهر — از آبروی گوهر خنجر خدایگان
وان لشکر مقدم یأجوج را به تیغ — باز افکند به سد سکندر خدایگان
ویدون گمان برد که زما[۲] در رکاب خود — دجال را بیفکند از خر خدایگان
بر دین مصطفی بنشیند به تخت ملك — همزانوی مسیح پیمبر خدایگان
خوانم خدایگان را صاحب قران چو نیست — اندر جهان بجز وی دیگر خدایگان
چونانکه نیست جز وی امروز پادشاه — جز وی مباد تا گه محشر خدایگان
تا زینت ملوك بود ز افسر و نگین — باد از نگین مزین و زافسر خدایگان
با افسر فریدون بادو نگین جسم — کاین هر دو راست لایق و درخور خدایگان
از عمر نوح تا بدر ازی مثل زنند — بادا بسان نوح پیمبر خدایگان

بنهاد تا بتاج گراید سر ملوك
تاج خدایگانی از سر خدایگان

در مدح تمغاج خان

ملك سمرقند گوی بود بمیدان — آمده از هر گروه در خم چوگان
شاه بچوگان گوی ملك ربودن — گوی ز یال یلان ربود بمیدان
گوی ربایان بدشت معرکه دادند — گوی بچوگان شه زگوی گریبان
چون تن بی جان نمود حضرت بی شاه — شاه خرامید و بهره یافت تن ازجان
منبر و مهر و نگین وسکه تجمل — یافت ز القاب و نام و کنیت خاقان

---

۱ - درنسخه س این بیت اضافه شده است .
بر اهل بغی وکفر زند تیغ حیدری — با صد هزار بنده چو قنبر خدایگان
۲ - نسخه ع - ویدن گمان برم که زمادر - نسخه س - ویدن گمان برم که زباد .

شاه جهان رکن‌دین و دنیا مسعود آنکه نزاید چنو ز انجم وارکان
شاه‌حسن‌نسبت وحسین‌سیر وخلق تابع و مأمور حق‌بعدل و باحسان
عالی تمغاج خان عالم عادل چشمه خورشید‌عدل و سایهٔ‌یزدان
خسرواسلام کز حمیت دین‌است حامی صد بار صد هزار مسلمان
هست بدنیا چو ظل عرش بعقبی سایه چترش پناه لشکر ایمان
از پدر کامگار خود ملك شرق شاه جهان داور دلیر قراخان
تا پسر آبتین بگوهر عالیست خسرو و مالکرقاب و نافذفرمان
وز پسر آبتین خلف بخلف شاه تا ملك آب و طین خلیفهٔ کیهان
ای بسلاطین بر از شجاعت ومردی قاهر و غالب چو بر رعیت سلطان
تاج فریدون ترا و تو نه فریدون ملك‌سلیمان ترا و تو نه سلیمان
ناظر خورشید رخ بچشم ستاره چون‌تو نه بیند‌جهان‌ستان‌وجهانبان
زر کند‌از خاك تیره تابش‌خورشید تا‌کف رادت کند ببزم زر افشان
تا بصف رزم سر فشانی بهرام تیغ فسان‌کرده بر کشد ز دل کان
زرگر و آهنگر تواند دو اختر بزم ترا این بکار و رزم ترا آن
تیغ گهر دار تست چون ز زبرجد لوح مرصع شده باؤلؤ عمان
لوح زبرجد درخت مرجان‌سازی اؤلؤ عمان کنی چو لالهٔ نعمان
از همه شاهان تراست آنکه بهیجا لؤلؤ ولالا‌کنی زبرجد و مرجان
در صف هیجاز میخ نعل مهلل بارهٔ سندان سمت بسنبد سندان[1]
پای چو اندر رکاب یکران آری نعل بیفتد ز آتش تك یکران[2]
داغ کنی در شکار گه بتکاپوی گوره خران رابنعل‌یکران یکران
خفته کمان تراست قبضه ز نصرت[3] راست خدنگ‌ترا ظفر پرو پیکان

---

۱ - در نسخه س بسابد سندان ۲ - نسخه‌س - نعل بتوفد ز آتش سم یکران ۳ - درنسخه س - جفت کمان تراست قبضه و نصرت .

از زه و زاغ کمان تست پس قاف عنقا همچون تذرو ودرخس پنهان
صرصر پر خدنگ عنقا صیدت برکند از جای قاف را ز بیابان
سایهٔ عدل تو پادشاه همایون ظل همایست بر ممالك توران
حضرت جلت که دار ملك تو شاه است جنت دنیاست بلکه جنت رضوان
رضوان پروردگان رعیت و دروی جور و ستم نی بقدر نیم سپندان
عدل تو بر بندگان زایزد فضل است فضل ورا بر تمام گفتن نتوان
از شعرائی که مدح سید گفتند کس نبد ای شاه خوب شعر چو حسان
مدحت حسان ستوده گشت بسید مدحت ما را بحق خویش همان دان
کسوت مدح تو پادشاه جوانبخت پیر سخن بخیه زد بسوزن کمسان
ز اهل سخن تا بشاهنامهٔ طوسی خوانده شود داستان رستم دستان
باد کمین بندهٔ تو در صف مردی رستم دستان بزور تن نه بدستان
ملك تو بستان آفرین خدای است عدل ترا اعتدال سر و ببستان
فرق سرت سبز باد همچو سر سرو تا که سر سرو سبز باشد یکسان

تا بدم صور چرخ اخضر و اختر
بسته بسر سبزی تو بیعت و پیمان

درمدح مسعود بن حسن

بتخت ملك فریدون جلوس شاه جهان به از جلوس فریدون که این ملك به ازان
چو گاو سار فریدون پدید کرد سری بخاك شد سر ضحاك مارسار نهان
ز گاوسار فریدون ظفر محول شد بمار پیکر رمح شهنشه توران
برزمگاه بر اعداء ملك شد منصور بنصرت ملك ملك بخش ملك ستان
بسی به از علم کاویان وافریدون زچتر خویش برافراخت بیدرنگ وزمان
بیاد شاهی افراسیاب وافریدون نشست شاه کیومرث تا دهد فرمان

۱ ــ در نسخه س ـ کیومرث فترکی فرمان .

خدایگان جهان آنکه تا بطهمورث   بدند مر پدرانش خدایگان جهان
خدای جل جلاله نیافرید چنو   خدایگان شهنشه نشین شاه نشان
زبان بهرزه نباید گشاد و نتوان گفت   که از چنان ملکی داد هیچ ملک نشان
شه ملوک و سلاطین شرق رکن الدین   که حاتمست ببذل و بعدل نوشروان
ابوالمظفر مسعود بن حسن شه شرق   که هست نام وی اصل سعادت و احسان
بفرخی علم کاویان بخت افراخت   بدار ملک و برآورد کاخ بر کیوان
همه نحوست کیوان بسعد گشت بدل   بنام شاه چو کردند کاخ را بنیان
زهی شهنشه مسعود بخت و نام که شمس   همال تو نخوهد زاد ز انجم و کیوان
ز کان ملک تو آنگوهری که بر گردون   ز برج[1] رای تو یابد وکیل گوهر کان
قویدلند سمرقندیان بدولت تو   رونده بر ره فرمان تو بجسم و بجان
خبر بدانکه سمرقند جنت المأوی است   بنوبت تو کنون آنخبر شد است عیان
شود برضوان آرایش جنان حاصل   جنان شد است سمرقند و عدل تو رضوان
جهان بعدل تو همچون جنان شد از خوشی   رعیت تو ز عدل تو ساکنان جنان
زشاخ طوبی طوبی لهم وحسن مآب   ملک بر اهل سمرقند شد نظایرخوان
جهان ز سایه و از آفتاب خالی نیست   درین معانی دانا یکی است با نادان
جهان مبادا خالی ز تو بآن معنی   که آفتاب ملوکی و سایه یزدان
همیشه بادی چون آفتاب تیغ گداز   عدو چو سایه گریزان ز تو مکان بمکان
مخالفان تو متواری از تو چون خفاش   موافقانت چو حربا گشاده دست و زبان
بسلك گوهر مدح تو پیر سوز نگر   کشید رشته بسوفار سوزن مکسان
جوان پیر قرین تو باد و مونس تو   کدام پیر و جوان رأی پیر و بخت جوان

بعمر عدل عمر ورزو جاودان زی از آنك
بعدل نام عمر زنده ماند جاویدان

---

۱ - در نسخه ع - زموج هم آمده است .

در مدح سلطان

مه مشرف و میمون و محترم رمضان
بشاه بر زرجب رشك بر دو از شعبان

که تا چوماه رجب را و ماه شعبانرا
عزیز کرد کند مرورا عزیز چنان

ز ظل عرش ملك عز اسمه آمد
بظال چتر ملك عز نصره مهمان

خدایگان جهان پادشاه مهماندوست
فزود راتبهٔ طاعت خدای جهان

چنانکه از خدم شاه شاه کرد پسند
مه مشرف و میمون و محترم رمضان

بساط عدل بگسترد بر بسیط زمین
نهاد مائدهٔ عدل و رأفت و احسان

بحق آنکه بگوش و زبانش حاجت نیست
که بهر گفت و شنید آفرید گوش و زبان

که کاخ شاه صدا باز دارد این همه گوش
بگاه گفتن علم و شنیدن قرآن

خدای ترس ترازوی خدایگانی نیست
ز ترس اوست که ندهد کسی ز ترس نشان

زسهم و هیبت تیر و سنان او بی حرب
عدوش رامژه تیراست و موی سینه سنان

از اوست فرمان و زبندگان حق طاعت
وزاوست فرمان برداری وزحق فرمان

گرفت روزه بفرمان حق شهنشه شرق
که آفتاب ملوکست و سایهٔ یزدان

خدایگانا سلطان آفرینش خلق
چو آفرید ترا خواست بر جهان سلطان

چنان زعدل تو معمور شد جهان که نماند
بقدر دائرهٔ خردلی ورود بر آن

همای عدل تو گسترد سایه بر سر خلق
قوائمش[1] ز صلاح و خواتمش ز امان

جهان بعهد تو از خرمی جنان گشته است
رعیت تو خرامان در او چو اهل جنان

ستمگران شده نایاب در ممالك شاه
که خونبهای ستمگر گران شد وارزان

دم خلاف تو از سینهٔ مخالف تو
دهان بلب سپرد تا که بر کند دندان

عمر صلابت شاهی مخالفان از تو
رمیده‌اند چو از سایهٔ عمر شیطان

بماه روزه ملك بر نهد بشیطان بند
چو روزه تیر و کمان بر بزه زدو پیکان

دهد غلام صلاح تراز روزه سپهر
که در قفای تو دارد بهر مقام مکان

بهر مقام و مکان در امان حق بادی
بزیر سایهٔ روزه همی بوی بامان

---

۱ - نسخه ع - قوارمش - در نسخه س - قوارمش بصلاح

رسیده باد شب قدر تا سپیده بتو ثنا روح و سلام مهیمن منان
هزار عید دو ماهی بقای عمر تو باد مه نخستین فطر و مه دوم قربان
حکیم سوزنیا آنزمانه بر تو گذشت که کوه آهن کندی بسوزن و مکسان
ضعیف گشتی پیرانه خدمتی میکن توخودچه‌پیر بدین‌خدمت‌اندروچه‌جوان
بقای‌شاه جوانبخت‌پیر دانش خواه
که‌تاجوانی‌وپیریست‌دربهاروخزان

در مدح شاه مسعود

عید فرخ بسرای‌ملك مشرق و چین بار خواه آمد و زانوزد و بوسید زمین
بزمین‌بوس‌چوفردوس بیاراست‌سرای بست‌آیین بجمال ملك مشرق و چین
بستن آیین بر روی زمین نادر نیست بر فلك سعد سعود از پی شه‌بست‌آئین
شاه مسعود که از بخت سعیدش بی‌عید هست هرروزی بر عالمیان عید آئین
شاه ترك و عجم وبحرو بروسهل‌وجبل که جبل سهل کند هیبت او اندر چین
پیش ما عید رسید و خبر عید رسید از جنابی که فرودینش بود چرخ برین
آیت عالیها سافلها خواند ملك که شد ازلشکر منصور ملك فتح مبین
دشمنانش را ادبار چنان باد چنان دوستانش را اقبال چنین باد چنین
ای شهنشاه که مرلشکر منصورترا ظفر و فتح در آید ز یسار و ز یمین
هر که‌درعهدیمین‌تو بود چست‌ودرست نشکندتا بابد دولت ازو عهد و یمین
دهر درعهد غلامی است که درخدمت‌تو بستر از اسب نمد سازد و از زین بالین
تا فلك لشگر خصمت شکند شب‌تاروز ز ادهم و اشهب خود هیچ نپردازد زین
شاه افریدون فری علم آل توهست چون درفش اومنصور بهرکشور وکین
چین‌ومشرق‌را قوت دهی از نصرت حق خون‌فشان‌داری شمشیر زشیران عرین
آبتین بود قراخان توگوئی بگمان زابتین بگمان زاد فریدون بیقین

از همه شاهان شایسته و بایسته‌تری ‌‌ بکلاه و کمر شاهی و شمشیر و نگین
از تکینان تو خانان بشکوهندو بسهم ‌‌ شحنهٔتست بهرجای که خانست‌وتکین
از ختن تا بیمن خطبه‌گه شاهی تست ‌‌ متصرف نبود خوه بنشان خوه بنشین
تا نگردد بسرطاق سر قیصر جفت ‌‌ روی قیصر بسرطاق است از قسطنطین
طین شاهیت سرشته شد زادم تا حشر ‌‌ ملك دادند که توئی آدم و آدم ازطین
هست از آتش ومستوجب آتش‌جاوید ‌‌ هر که‌سرتافت ز فرمانت چو ابلیس‌لعین
خطبه بر نام‌تو خاطب را روح افزاید ‌‌ بر دعای تو بود روح امین را آمین
در دعای تو نباشد عجب ار خاطب را ‌‌ مدد روح بود از نفس روح‌الامین
دیده را ماند خاطب بگه خطبه از آنك ‌‌ هم سیه پوش بود دیده و هم روشن بین
شاد باش ای ملك عالم عادل که ترا ‌‌ نه عدیل است‌زشاهان نه نظیرونه‌قرین
ملك عادل دنیا ده و دیندار توئی ‌‌ برخور از ملك ملك زادان تا یوم‌الدین
عدل بی‌میل و محابا توهمیداری‌راست ‌‌ ملك را همچو ترازو و پله ها باشاهین
اندر ایام تو نندیشد کاندیشه خطاست ‌‌ بره‌از گرگ‌وزیوز آهو[1] کبك‌ازشاهین
سوزنی‌در ثمین سفت بمدح تو که تا ‌‌ گردن عید حمایل کند از در ثمین
عید بر تو ملکا فرخ و میمون بادا ‌‌ وز جمال تو پذیرفته جمال و تزیین
مدد عمر تو باد آنچه فلك را عددی ‌‌ اندر ایام و لیالی و شهور است و سنین

شاهی ملك جهان باد تو و نسل ترا
خسروی باددرین خانه الی یوم الدین[2]

---

۱ - این بیت در نسخهٔس نیست . ۲ - این بیت درنسخهٔع وس نیست .

در مدح تمغاج خان

خورشید تابدار بتدویر آسمان — از منظر حمل نظر افکند بر جهان
نو گشت سال عالم و عالم بسال نو — میمون و سال نو بجمال خدایگان
عدل خدایگان بهوا داد اعتدال — عالم ز اعتدال هوا گشت چون جنان
ز اقبال خسروی که همه لطف و رحمتست — آثار لطف و رحمت بیچون کند چنان
بخت جوان شاه بسوی جهان پیر — نظاره کرد و کرد جهان راز سر جوان
همچون جهان پیر هم اندر جهان پیر — هر پیر کو جوان شود از بخت شاه‌دان
شاهنشه ملوك و سلاطین شرق و غرب — صاحبقران روی زمین خسرو زمان
تمغاج خان عادل سلطان گوهری — از عهد خویش تا ملك افراسیاب خان
خورشید ملك داران مسعود بن حسن — کز کاخ اوست مطلع خورشید آسمان
ابنای ملك را بثبات حسن دعا — کردند و آن ثبات حسن اوست بی‌گمان
ای شاه تاجدار که بر تکیه گاه ملك — هم پادشه نشینی و هم پادشه نشان
زانها که شاهنامهٔ فردوسی حکیم — فردوس حکمتند از ایشان توئی نشان
جمشید صورتی و فریدون شکوه و فر — افراسیاب هیبت و هومان تن و توان
بهرام روز رزمی و پرویز روز بزم — در مسند اردشیری و بر مرکب اردوان
مقبول قول و نافذ فرمان شهنشهی — بر ترك و بر عجم چو سلیمان بر انس و جان
مر چشم مملکت را بایسته‌ای چو نور — مر جسم سلطنت را شایسته‌ای چو جان
در آسمان مدار و توقف مراد تست — تا بر مدار ماند تو بر مراد مان
بدر و هلال او سپر و ناخچ تواند — وز بهر بندگیت کمر بسته تو امان
از آسمان بنصرت تو چون رسد مدد — پرند روز حرب تو مرغان ستان ستان
جان بخش و جان ستان ملکی ملك را ملك — آن به بود که باشد جانبخش و جان ستان
جانبخش و جانستان بحقیقت بود خدای — تو سایهٔ خدائی جانبخش و جانستان
هر چند رسم نیست در آید ز سهم تو — دشمن بچشم سوزن چون تار ریسمان

گویند هر کجا ستم آمد برفت داد
این داستان زدند حکیمان باستان

داد آمد وستم شد و غم شد طرب رسید
در پادشاهی تو چنین است داستان

از شرفهٔ جلاجل شاهین عدل تو
عنقای ظلم گشت پس قاف در نهان

از سهم و از سیاست نادر گذار تو
برگرگ[1] دیده پوست بدرد سگ شبان

هستند اهل ایمان اندر امان تو
تا از دعای ایشان باشی تو در امان

نام بهشت روی زمین دار ملك تست
اردی بهشت کرد جهانرا بهشت سان

تا در بهشت عدن براق تو گامزن
گردد درین بهشت بزی شاد و کامران

ای سوزنی بسوزن حکمت برشته کن
در ثنا و مدحت و بر پادشا بخوان

حسان بسیدالقرشی شعر خویش را
بستود و عقل و طبع ترا کرد امتحان

تا شعر خویش را بستائی بمدح شاه
در باب شعر سنت حسان کنی بیان

جاوید خواه شاه جهانرا بقای عمر
تا در جهان بماند نام تو جاودان

در مدح تمغاج خان

بشهریار جهان داد کردگار جهان
جهان‌سراسر تاراست کردگار جهان[2]

براست کردن کار جهان رسید و رسد
بشهریار جهان لطف کردگار جهان

ندا رسید بگوش جهانیان ز ملك
که جز ملك نخوهدبود شهریار جهان

خدایگان جهان شهریار کشور گیر
که ازملوك مراو راست گیرو دارجهان

قرار برد ز شمشیر تا پدید آید
ز بیقراری شمشیر از قرار جهان

جهان‌زکس‌زکم‌وبیش کار و بار نیافت
زبارگاه وی افزود کار و بار جهان

زعدل اوست بسی بندگان ایزد را
خلاص و راحت و آزادگی زبار جهان

شه مظفر تمعاج خان که ملك وی است
ازین کنار جهان تا بدان کنار جهان

---

۱ - نسخه ع - برگرك دیزه - نسخه س برگرك خیره . ۲ - درنسخه ع جهان سراسر آراست کردگارجهان

سر سلاطین مسعود کز سلالهٔ طین
بحق وی آمد شاه بزرگوار جهان

دعای شه شنوند از زبان هر خاطب
که در بلاد جهانند و در دیار جهان

جهان بعهد چنو شاه منتظر میبود
درست شد که بحق بود انتظار جهان

بود بملك جهان افتخار هر ملکی
بود بملك وی امروز اتحاد جهان

مطیع و رام و مسخرشدند امر ورا
جبال و سهل جهان و برو بحارجهان

هر آنچه آن زشمار جهان‌بودا وراست
هر آنچه نیست ورانیست‌ازشمار جهان

بباغ ملك جهان رسته بود خار خلاف
بکند خارکن قهر شاه خار جهان

فلك حصارجهان است برج‌برج بقهر[۱]
حصار شاه جهان برتر از حصار جهان

هزار و یك زجهان نیست‌وزپی حرمت
یك از مناقب او بهتر از هزار جهان

مخالفان جهانند در حصار جهان
باختیار جهان یا به اضطرار جهان

شکار کرد جهان را چو کبك راشاهین
ز بهر دیدن پنهان و آشکار جهان

جهان و دشمن شاه جهان شکارشدند
جهان‌شکار شه ودشمنان شکارجهان

زکردگار جهاندار شاه برحق است
بعدل و احسان شد شاه حقگذار جهان

شداست گوئی‌ازاحسان‌وعدل‌شاه‌امروز
جهان قرین بهشت و بهشت یار جهان

بشه رسید رسولی ز شاهراه بهشت
بسی قدم گذرنده ز رهگذار جهان

به هر قدم که زند آفرین شه گوید
بشه خجسته کند روز روزگار جهان

نماز و روزه وبرّ جرم و زله عفو کند
زشاه عالم در لیل و در نهار جهان

نثار رحمت حق باشد از رسول بهشت
ثنای مرد حکیم است و بس نثار جهان

جهان بکام دل شاه باد و شه دلشاد
ز تیر ماه و تموز و دی و بهار جهان

---

۳ - نسخه س- بقدر .

در مدح ملك تمغاج خان

مرا خدای بمدح خدایگان گفتن / توانگری سخن داد تا توان گفتن
اگر توانگرزرو درم شوم چه عجب / هم از مناقب ومدح خدایگان گفتن
کجا توانگری من بود ز درّ سخن / کجاتوان سخن از گنج شایگان گفتن
بمدح شاه سخندان بر احتراز بوم / ززحف وحشو وزایطاوشایگان گفتن
درین جهان بجز ازعلم غیب علمی نیست / که او نداند ونتوانش غیبدان گفتن
غذای شاه سخندان ز مدح شاه بود / که راست برك تبرك غذای جان گفتن
زبان بشرکت دل مدح پادشا گوید / زدل تفکر مدح است و از زبان گفتن
بود نسیم گل کامگار در نفسم / بگاه مدح شهنشاه کامران گفتن
شه مظفر تمغاج خان که از ملکان / ورا توان ملك افراسیاب خان گفتن
وراست لایق جمشیدملك روی زمین / از او توان بنمودار داستان گفتن[1]
قضا سنان وقدرخنجری که به داند / جواب خصم خود از خنجر و سنان گفتن
بساط عدل بگسترد در بسیط جهان / کزان بساط جهانرا توان جنان گفتن
همای عدل ملك استخوان ظلم خورد / شود چو طوطی وشکر باستخوان گفتن
زعین عدلش زای زبان حال جهان / چو هاگره شود از کاف کاروان گفتن
بعهد شاه جهان از زبان حال جهان / توان ز بی ضرری گرگ راشبان گفتن
دروغ راست نمایست در ولایت شاه / زیك شکم بره با گرگ تو امان گفتن
خدایگانا بخت کسی که نام تو گفت / شود چو نام تو مسعود هم در آن گفتن
بدین سید آخر زمان که ممکن نیست / بجز ترا ملك آخر الزمان گفتن
تو پاسبان زخدائی ببندگان و رواست / بدین و شرع ترا نیز پاسبان گفتن

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ لقب نوشتن وخورشید آسمان گفتن ـ در نسخهٔ ع وس بلافاصله این دو بیت اضافه شده است .

جهان تاری روشن بنور طلعت اوست / جزاین چه باشد خورشید را نشان گفتن
ملك نشان ملکی کزشهان روی زمین / ازو توان بنمودار داستان گفتن

ترا است درخور و کسرا بجز تو درخور نیست نعیم بی محن و سود بی زیان گفتن
برزم و بزم تو بر شعر سوزنی ماند دقیق معنی چون تار ریسمان گفتن
همیشه تا بجهان خسروی تواند بود بجز ترا نتوان خسرو جهان گفتن
جهان بکام تو باد و تو باد با خسرو مباد ملك ترا آخر و کران گفتن
بقا دهاد ترا کردگار عز و جل
براین دعا سزد آمین بجاودان گفتن

در مدح مسعود بن حسن

مبارك است پگه روی پادشا دیدن چو پادشا را دیدیم روی ما دیدن
چه پادشا ملك شرق وغرب رکن الدین که رونق آوردین است مرورا دیدن
خجسته طلعت او مرائمه راست بفال چنانکه امت را روی مصطفی دیدن
شه مظفر مسعود بن حسن که وراست بپادشاهی روی زمین سزا دیدن
ز ناسزایان تخت نیا گرفت بتیغ نبیره را چه به از مسند نیا دیدن
ازوست تاکه بکردار بد جزا دادن که راست ترك بدی کردن و جزا دیدن
بحربگاه دو کار است دشمنان ورا قفا نمودن و شمشیر بر قفا دیدن
ز تیغ شاه شود آسیا بخون گردون که جزع لعل کند گرد آسیا دیدن
هر آنکه دید بمیدان برهنه دشنه شاه بخون دشمن در خواهد آشنا دیدن
بآشنائی شمشیر شاه خنجر مرگ هزار دیده بپوشد ز آشنا دیدن
ظفر معاینه در رمح مار شکل ملك بود چو معجز موسی در اژدها دیدن
هر آنکه شه را بیند محال ننمایدش هزار زال زر اندریکی قبا دیدن
ز سهم هیبت شمشیر گند ناصفتش مخالفانش نیارند گندنا دیدن
مخالفانش نمانند و کس نبیندشان بدانکه اردر ناماندنند و نادیدن

ز عدل شاه جهان ایمنی گرفت چنان
که گرگ با بره خواهیم هم چرا دیدن

بهار گشت پدیدار و دل تقاضا کرد
کمال قدرت بیچون و بی چرا دیدن

ببارگاه شهنشاه شرق باید و بس
نگاه کردن و شاه ملك لقا دیدن

بصد هزار زبان در شاهوار ثنا
نثار کردن و پاداش آن ثنا دیدن

خدایگان جهان خسرو بزرگ عطا
روا نداشت یکی بنده بی عطا دیدن

توانگری بسخن داشتم بمالم کرد
که تا نباید مداح را گدا دیدن

صواب دیدم مدح خدایگان گفتن
که تا خدای نگه دارد از خطا دیدن

هر آنکه هست[1] هواخواه شاه جائی باد
که بازمانده بود چشمش از هوا دیدن

هوای شاه جهان سنت است و بدعت نی
در اهل بغی بود بدعت و هوا دیدن

در آفتاب سما[2] تا بعلوی و سفلی
روا بود سبب روزی و بقا دیدن

چو آفتاب سما پادشاه روی زمین
همی برفعت روی زمین سما دیدن

هماره تا همه را درسرای نور و ظلم
بنور دیده توان ظلمت[3] و ضیاء دیدن

بدیدهٔ دل شاه جهان میسر باد
از ابتدای جهان تا بانتها دیدن

بقای عمر ورا در صحیفهٔ ازلی
بخط لم یزلی دام عالیا دیدن

ثنای شاه جهانرا بدیدهٔ خاطر
بشرع شعر روا نیست منتها دیدن

بابتدای سخن باز گردم و گویم
مبارکست پگه روی پادشا دیدن

---

۱ -- نسخه س - هر آنکه نیست . ۲ - نسخه س - در آفتاب همانا . ۳ -- در نسخه ع - بنور دیده بود زظلمت ضیارا دیدن . ودر نسخه س - بنور دیده بود ظلمت و ضیا دیدن

در مدح ملک نصرة الدین علی بن هارون

زعشق نگاری شدم مست و مجنون — کهٔ باشد سر زلف زنجیر میگون
بـزنجیـر میگون او بسته گشتم — چو مست ازمی وچون بزنجیر مجنون
نگـاری که فتنه‌است بر قد و خدش — یکی سرو بستان دگر ماه گردون
چوبا سرو و بامه قیاس آرم او را — یکی خار مایه نماید دگردون
الف قامتش کز الف قامت من — بنون خم زلف سازد خم نون
دلم خسته و بستهٔ زلف او شد — چو نون ازسرشست و چون یونس از نون
طبرخون رخائی که خون ریز چشمش — رخانم بشوید بآب طبر خون
ز خون دل خویش من دست‌شستم — چو اودست بگشاد بر ریزش خون
ستمکاره یار است ومن‌مانده عاجز — که با یار و بیداد او چون کنم چون
تظلـم کنم تـا ستم بـاز دارد — ملك خان عادل علی بن هارون
اجل نصرت[1] الدین که‌هست‌ازبزرگی — بدانائی و داد هارون و مأمون
فریدون نسب پادشاهی که از وی — جهانداری آید چنان کز فریدون
جگر گوشهٔ ارسلان خان غازی — دل و پشت خاقان منصور میمون
ایا پادشاهی که درملك توران — نیارد زمانه قرین تو بیرون
سخاوت شجاعت سیاست کیاست — بذات تو در هست مجموع مقرون
بدین هر چهار ای شه هفت کشور — نیابد کس از هفت وچاراز توبیرون[2]
چوحاتم کنی از سخاوت زر افشان — چو رستم بری ازشجاعت شبیخون
چو کاوسی اندر سیاست نمودن — بگاه کیاست نمودن فلاطون
زخشم تو وارون شود خصم والا — ز عفو تو والا شود بخت وارون[3]
زمهر تو محزون شود شادمانه — شود شادمانه زکین تو محزون
غباریست از خاك حلم تو جودی — بخاریست از آب دست توجیحون

۱ --درنسخه ع ملك ۲-- در نسخه س - از تو افزون . ۳- این بیت درنسخه ع - نیست .

چو موسی ترا یدبیضاست در جود که از نسل هارونی‌ای خسرو ایدون
شود زاب جودت چو فرعون غرقه بر آید گر از خاك مخزون قارون[۱]
خزانه مدیح ترا در گشادم بصحرا نهادم بسی در مکنون
گرت مدح بنده پسند آید ایشه کنم در مکنون مقفی و موزون
الا تا حد شعر نزدیك شاعر مقفا و موزون بود ز اصل و قانون
هران شعر کز طبع شاعر بر آید در آن شعر بادا مدیح تو مشحون
الا تا خوهد بود از اینسان بگیتی مدار فلك از بر خاك مسکون
مدار فلك بر مراد تو بادا
تو بر گاه و بدخواه‌جاه‌تو مسجون

درمدح برهان الدین

دارم هوای آنکه پر ازدر کنم جهان تا از ثنای صدر جهان پر کنم جهان
صدرجهان که صدرفلك بارگاه‌اوست وز بارگاه او بفلك بر شدن توان
برهان‌دین که‌هست به‌بنیان‌علم‌وشرع برهان سبق‌حسام‌نظرسیف حکم‌ران
حکمی که‌او کند خطفرمان که‌او کشد نتوان گذشت‌از آنکه‌از آنسوست‌لامکان
شه را خجسته فال‌بدیدار روی‌اوست وندرجهان خجسته‌تر ازفال‌شه مدان
بی‌خاندان‌برهان دردین‌شکوه نیست زو باشکوهتر نه‌درین دین و خاندان
زین آستانه تا حرم‌کعبه اهل علم شاگرد دودمان و بند اینت‌دودمان[۲]
تا ز آستان کعبه بدینجا نهاد روی سکان کعبه دارند این آستان خوان[۳]
سلطان‌ملك شرع‌ویست و بملك‌شرع باشدچو پاسبان‌شب‌وروزاو نگاهبان
تا مرو را ببیند اندر جهان کسی جز مرورا نه بیندسلطان و پاسبان[٤]
از شرق تا بغرب سپاهند مرو را درملك شرع و تیغ زبان وقلم ستان

---

۱ -- این بیت درنسخه ع اضافه شده است :
خزانه‌ات دل اهل فضل است وحکمت ❊ در او در مکنون مدح تو مخزون
۲و ۳ این دو بیت در نسخه ع نیست . ٤ - این بیت درنسخه‌ع نیست

از تیغ وازسنانشان دراصل وفرع شرع — سنت پدید گشته و بدعت شده نهان
ای سر بسر ستوده پدید و نهان تو — شد بر جهانیان خبر خیر تو عیان
از حشمت تومحتشمان سرنهاده اند — بر آستان مدرسهٔ جوز جانیان[1]
تارویشان چوروی سپهرازهلال‌صوم — گیرد ز نعل مرکب میمون تو نشان
درماه‌روزه درس‌وسبق‌رسم جدتست — بررسم جد خویش بمان وبکن‌چنان
برآسمان دوبرج بشمس‌است نامزد — هرچند ازان‌اوست همه ملك آسمان
ازشمس آسمان چویکی بیت مرترا — کم زان بودکه سازی‌درشهرخانمان
بی تو بخاریانرا در آرزوی تو — دلهاست‌شعله‌شعله ودمهادخان‌دخان
برخانمان اهل بخاراکراست دست — ازاهل بغی‌وطغیان ازسهم وبیم جان
خاك حسام برهان اورا ربض نبست — وینرا حسام بست ربض بهرخامیان
خاقان‌جهان بروی تو بیند ز دوستی — باشدیقین‌هرآنچه بخاقان‌بری‌گمان
شاهی‌که اهل علم بدو شادمان بوند — شادی و کامرانی او باد جاودان
صدرجهان بدانکه تومحبوب هردای — از بهر آنکه باشی مذکور هرزبان
در بوستان جاه توشد بنده سوزنی — باده زبان‌چوسوسن آزاد مدح‌خوان
تا نام وی بتذکرهٔ مدحتت بود — زود آشنا شود چو طفیلی بمیهمان
تا اهل علم وشرع ز لقمان‌کنند یاد — بادی بعلم نعمان نعمان اینزمان
روی تو باد لاله نعمان باغ شرع — باران رحمت آمده درصحن‌بوستان[2]

پذرفته باد روزه و فرخنده عید تو
از روزه با مثوبت و از عید شادمان[3]

---

۱ - در نسخه ع کوزکانیان - در نسخه س - کورکانیان ۲ و ۳ - این دو بیت در نسخه ع - نیست .

در مدح عثمان اغل

ای عارض و قد تو ازسرو وز مه نشان
سرو تو طرب فزای ماه تو نشاط جان

بر عارض و قد تو مداح ثنا گـوید
ماه فلکی بر این سرو چمنی بر آن

تیره است زشرم این کوژاست زرشك آن
هم مـاه بر آسمـان هم سرو ببوستان

ایقامت تو چوسروی روی چو ماه تـو
کردم ز طپانچه رخ همگونه آسمان

از نیمهٔ ناردان داری دهنی وهست
دو رستهٔ در ناب در نیمهٔ ناردان[1]

زان نیمه ناردان کاورده ای از دهن
درسینهٔ عاشقان صد شعلهٔ ناردان[2]

گر بوسککی دهی از دولب تورسند
بیدل شدگان بدل بیجان شدن گان بجان

یك بوسه ز تو همی با جان چوبها کنند
آن بوسه بنزد ماست بخشیده برایگان

عاشق که ترا بدید از جان خبرش نبود
او را چه خبر بود باعشق تو ازدوجهان

کس راز چنان جمال جان باشد ودل دریغ
بر عاشق خود همی تا این نبری گمان

ایشاه بتان چین از بهر چرا چنین
افراخته قامت چون رایت کاویان

ازعارض چون گل سپر وز مشك زره زدوزلف
مژگان چو خلنده تیر ابرو چوزه کمان

گوئی که بامر شاه آرایش رزمی ساخت
عثمان اغل ارسل بن تکش[3] ارسلان

قطب دول آنکه او در مردی و مردمی
بنمود بخاص و عام فرزندی پدر عیان

فرزانه سپهبدی کز وی بمحاربت
خواهند باضطرار شیران ژیان امان

روزی که بود بنبرد حمله ور وجنگ آور
از تیرش نشان گیرند اعدای خدایگان

برخیره نه بر کشید وراشاه شرق وچین
بر لشکرخویش کردلشکر کش وپهلوان

صدصف ز مبارزان بر هم شکنند سبك
تنها بگه نبرد چون حمله برد گران

از بازوی و کف او اندر گه بزم ورزم
احباب ورا سود اعدای ورا زیان

---

۱ -- این بیت درنسخه‌س نیست. ۲ - این بیت درنسخه‌ع نیست - ۳ - در نسخه‌س - ارسل بن نقش.
٤ - این بیت در نسخه ع نیست - درنسخه‌س - روزی که بود نبرد باحمله وزوراد - ازترس بگریزاند اعدای خدایگان.

با صفوت رای او خورشید بود خجل / با قوت زور او که را نبود توان
گر کوه شود خصمش آسان کندش زجای / آسان بکند زجای که را بسر سنان[1]
بر ران براق او داغی است چنان بختی / آرد بگه نبرد بختی بزیر ران
تالا جرم این براق بر پاردم عدوش / بر بند و گره زند چون راست کشد عنان
اخبار گذشتگان کم خواند هر که او / مرمرد تمامی را زو دیده بود عیان
بنگر بقتال او در روز محاربت / واخبار گذشتگان خواهی خوان خواهی نخوان
در دهر کسی ندید انعام ورا قیاس / وز خلق کسی ندید اکرام ور اکران
طوقی است زبر او بر گردن خاص وعام / هر چند که بسته‌اند در خدمت او میان
در خدمت او میان بندم زدل و بطبع / بر مدحت او برش بگشاده مرا زبان
چندانکه زمین و چرخ پاینده خوهد بود / وز بودن این و آن پاینده بود زمان
بر اهل زمانه باد فرمانش روان و باد / روز و شب و سال و مه خرم دل و شادمان
اقبال و بقاش باد در خرمی و خوشی
در نعمت پایدار در دولت جاودان

در مدح نصرة الدین حسن

ایا گرفته سر زلف تو هزار شکن / میان هر شکنی در دلی گرفته وطن
دل مرا وطن اندر میان زلف تو است / بر آن صفت که ترا جامیانه دل من
تو در میان دل و دل میان زلف تو در / کراش خود مخوه و زلف خود بشانه مزن
که گردلم بسر شانه تو خسته شود / ببایدی که مرا نیز خسته گردد تن
نگار غالیه زلفی و ماه غالیه خط / چو تنگ غالیه دانی تراست تنگ دهن
میان غالیه دان تو ای پسر که نهاد / بدان لطیفی سی و دو دانه در عدن
میان غالیه دان لولو عدن که نهد / کسی که غالیه‌دان سازد از عقیق یمن

---

۱ - این بیت در نسخه ع دیده نشد.

دو زلف داری با صدهزار تاب و گره دو چشم داری با صدهزار حیله و فن[1]
دو جادوبند کمین ساز روشن و تیره دو زنگیند جهانسوز تیره و روشن[2]
کشیده بر دل و بر جان دوستان خنجر چو پهلوان جهان تیغ بر سر دشمن
امیر میران فرزند پادشا سنجر ابو علی حسن بن علی ابن حسن[3]
خجسته نصرت دین آنکه همچنو فرزند زمین نزاد ز گشت فلك بدور زمن
سپهبدی که به تنها زصد سپاه به است بوقت حمله و روز نبرد وشور وفتن
دلاوری که بیك پویهٔ تکاور خویش بنوك نیزه زین بر کند که قارن[4]
گه سخاوت معن است و حاتم وافشین گه شجاعت فرهاد و رستم و بیژن
چو جام گیرد بدره ده است و بنده نواز چو تیغ گیرد گردافکن است و خصم شکن
بزخم تیر زسندان برون برد سو فار بزخم تیغ دو نیمه کند که آهن
بگاه حمله سر رمح اژدها صفتش مخالفانرا زهر افکند بگرد بدن
زبهر جنگ مخالف چو بر گرفت سلاح شود مخالف او از فزع سلاح افکن
دلیروار بدشمن چنان رود گوئی مگر بدوستی آنجا گره زند دامن
ایا نبرده سواری که خصم تو گوید زروی و آهن و پولاد زاده ای نه ززن
اگرچه خصم تو کوهی است زآهن و پولاد شود بضربت تو ریزه ریزه چون ارزن
چو هیبت تو در افتد بسینهٔ مردان شوند مردان همچون زنان آبستن
حجاب نبود زخم ترا بخصم تو بر ز گوی مغفر تا عطف دامن جوشن
سنان سینه گدازت برون شود آسان زکوه آهن همچون ز پرنیان سوزن

---

۱ -- در نسخه ع این بیت دیده نشد - در نسخه س - بعد از آن این بیت اضافه شده است :
دو نرگسند دو چشم تو درمیان کمان دو سنبلند دو زلف تو برکران سمن
۲ -- این بیت در نسخه ع نیست ۳ - نسخه ع ابوعلی حسن آن همدل علی وحسن - ٤- این بیت در نسخه ع نیست
۵ - این بیت در نسخه ع نیست -

همیشه تا که برنرم و روی نیکو راست ... بپر نیان و پری وصف درسیاق سخن
ز ساقیان پری روی پرنیان برگیر ... مئی چنانکه چو جان در بدن بود در دن
بدست لطف مراحباب خویش را بنواز ... بتیغ قهر مر اعدات را بزن گردن
مخالفان ترا باد جای در دوزخ
موالفان ترا باد در جنان مسکن[1]

در مدح شجاع الدین

علی است روز مصاف و نبرد و کوشش و کین ... سر سپه شکنان بوعلی شجاع الدین
بهاء دولت عالی مبارز الحضرت ... پناه حضرت سلطان ملك روی زمین
مبارزی که مر او را بروز بار و مصاف ... هر آنکه دید به بیند بچشم روشن بین
هزار حاتم طائی نشسته در یك تخت ... هزار رستم دستان سام در یك زین
بچشم او ننماید بحرب جز بازی ... نبرد و کوشش و پیکار رستم و روئین
زنانگور اگر روی سوی چین آرد ... ز سهم او فزع اندر فتد بلشکر چین
ز بیم ضربت صمصام آبدار ورا ... رخ مخالف شه چون زره شود پر چین
ز بس شجاعت او بر دهان مادح او ... سخن رود که تو گوئی درست گشت و یقین
که کردگار بهنگام خلقت آدم ... ابو علی و علی را سرشت از یك طین
ز هر مصافی آید مظفر و منصور ... بدان صفت که علی آمد از صف صفین
قد عدوش بسان کمان شود پر خم ... چو او ز خم کمان بر عدو گشاد کمین
شهاب ثاقب گردد خدنگ او زگشاد ... عدوش سوخته گردد ازو چو دیو لعین
برند کیفر از چاه و بند و تخته او ... مخالفان خداوند تاج و تخت و نگین
ایا بنزد خداوند تخت و خاتم و تاج ... همیشه بوده ز شایستگی عزیز و مکین
رعیت توامان یافته ز دست ستم ... ازان سبب که نئی بر ستم کننده امین
بجاه خسرو گیتی ستان ستانی داد ... ز ملك گیتی چونانکه خسرو از شیرین

---

۱ ــ در نسخه ع و س نیست.

کسی که عیش بر او تلخ کرد آفت دهر | شود ز دیدن تو عیش تلخ او شیرین
تو آفتاب زمینی برأی روشن بین | که هست رأی ترا بنده آفتاب مبین
بجود بحر محیطی نه زانکه بحر محیط | کف جواد ترا هست چون رهی و رهین
رهین منت انعام تست در عالم | فزون ز ذره آن و فزون ز قطرهٔ این
رمیدگان و کراشیده گشته گان ز وطن | ترا خوهند ز ایزد بدعوت و آئین
که تا بدولت و اقبال وجاه وحشمت تو | روند تا ز وطن چند بیوه و مسکین
بزیر سایهٔ عدل تو روزگار کشند | که عدل تست چوطوبی جهان چوخلد برین
همیشه تا چکد از ابر قطرهٔ باران | زکف راد بر افشان بخلق در تمثین
زدست آنکه چو نسرین ولاله دارد رخ | بگیر جام و مئی نوش همچوماه معین [1]

تو یار خلق خدائی خدای یار تو باد
بهر کجاکه روی حافظ تو باد ومعین

در مدح گوید

ای بر تو ناروا بد مکاران | بر تو روان دعای نکوکاران
بیدار بخت نیك ترا ناید | حاجت بپاسبانی بیداران
یزدانت کافرید نگه دارد | بی پاس و بی سپاس نگهداران
امروز در زمانه توئی مطلق | تیمار دار روز تیمار داران
با ما توئی بمصلحت عالم | از بهتری بسینه بیماران
الحق بزرگوار عطائی تو | زاینرو ببندگان و پرستاران
یك موی راکه از سر تو ریزد | صدجان بهاست نزد خریداران
بر موی و بر تن تو بد اندیشی | دیوانگان کنند نه هشیاران
دولت سرای عمر عزیزت را | هستند جاه و دولت معماران

---

۱ ــ درنسخه ع ــ این بیت اضافه شده‌است:
بسان ابرو بکردار قطرهٔ باران | زکف راد برافشان بخلق درثمین

معمار نیك نیك همی داند ما کاریگران نیك زیبکاران
گر بر کنند دروی و نگذارند خاصه فرو برندهٔ دیواران
تو صاحبی و صاحب اقبالی واعدات گشته صاحب ادباران
گشتند خصم جان تو مر مشتی کم قیمتان و اندك مقداران
بر جان تو شده ستم اندیشان بر جان خویش بوده ستمکاران
پنداشتند کار شود زین به بیچارگان بعهده پنداران
زاری دهد خلاص گرفتاری این طرفه زاری ز گرفتاران
با دولت تو سر بسری جستند شاهان بگنج و جملهٔ سنجاران
برتوچگونه خیره شدندی پس مشتی امیر کم شده هنجاران
کردند بر تو غدر ونشد رایج وان غدر بازگشت بغداران
عیاری از گزاف همی جستند تا یافتند ماتم عیاران
خونخوار خواستند شدند حاشا خون ریخته شدند نه خونخواران
یزدان عزیز جان ترا روشن دارد بسان سینهٔ ابراران
بر تو خدای روشن گردانید اسرار مکر کردن مکاران
بر تو بسی کرامت حق دیدند روشن دلان و صاحب اسراران
در هر رهی که چاره نداند کس یاد تو است چاره بی چاران
اقبال و بخت و دولت یارندت[۱] بدراکجا هلند بتو یاران
از تو بدی نیامد وهم ناید از بد شعار قوم جفاکاران
در شوره زار یأس فرو خشکید تخم امید فرقه طراران[۲]
جبار دست دادت در گیتی تا بشکنی تو گردن جباران
دست عنایت تو بیندازد بارگران ز پشت گرانباران
تیمار و غم مبادت تا باشی تیمار دار یافته تیماران
تا برشکستگی ونگونساریست زلفین لاله عارض دلداران[۳]

۱ ــ درنسخه س ــ یار بادت . ۲ ــ این بیت درنسخه ع ــ و س ــ نیست .
۳ ــ درنسخه س ــ تابشکستگی و نگونساری درزلف لاله عارض ورخساران

بادا رخ مؤالف جاه تو ... با آب و رنگ لاله بکهساران
اعدای تو چو زلف بتان بر رخ ... درهم‌شکسته‌گان و نگونساران
آنان‌که رخ ز امر تو بر تابند
موها شوند بر تنشان ماران

درمدح حمیدالدین

بدست خاطر من داده شد عنان سخن ... زمانه داد زبان مرا بیان سخن
بیان کنم صفت حسن آن کمان ابرو ... اگر بیازوی طبع آیدم کمان سخن
سخن بلند به وراست چون بقامت او ... نگه کنم همه بینم در او نشان سخن
چو بنگرم برخ چون گل شکفته او ... ز طبع گل شکفانم بگلستان سخن
شود بنعت سرزلف ضیمران صفتش ... ببوستان دلم رسته ضیمران سخن [1]
حدیث تنگ دهانش کنم که از تنگی ... کسی نیارد بردن بر او گمان سخن
بدان لبان طمع بوسه چون توان کردن ... ز کوچکی چونه بینم دراو توان سخن
بخاطر آمد شکلی میان نازك او ... ولی نگویم تا نگسلم میان سخن
من و نگار من ازدو میان بدر نشویم ... وی ازمیان نکوئی من ازمیان سخن
همه جهان سخن من شد از نکوئی او ... چگونه عرضه خوهم کرد برجهان سخن
حمید دین محمد که جز مدایح او ... هر آنچه گفته شود نیست جز زیان سخن [2]
مکان و کان خرد جوهری نسب صدری ... که جوهر است همه لفظ او ز کان سخن
همه بجوهر کانی سخن خرد ز خرد ... از آنکه کان خرد باشد و مکان سخن
بقهرمان سخن اطلس و قصب بخشد ... چو عرضه کرد بر او نظم قهرمان سخن
بر آشکار سخن کس چنان نشد واقف ... که او شدست بهروقت بر نهان سخن

۱ـ این بیت در نسخه ع و س نیست

۲ـ در نسخه س جز زبان سخن

بدیدهٔ خرد زود یاب دیر نظر
همی به بیند مغز اندر استخوان سخن

چنان بلند سخن مهتری که گر خواهد
ببام عرش بر آید ز نردبان سخن

بجای باران از ابر طبع در افشان
در خوشاب چکاند ز ناودان سخن

بمدح او و بپروردن چومن مادح
وراست دست سخاو مرا زبان سخن

کند بساط سخن طی بمدح اهل هنر
چواو بگسترد ازفضل طیلسان سخن

سخن بحضرت او قیمتی گران دارد
دهد بمزد سخن قیمت گران سخن

گه مجادله اندر صف نبرد نظر
زند بسینه خصم اندرون سنان سخن

ز من نپرسی و گوئی سخن روان دارد
روانی سخن او بود روان سخن

ایا روان سخن در روانی سخنت
بجان تو که درالفاظ تست جان سخن

بامتحان سخن ار ردیف خودراخواست
بمدح صدر تو رفتم بامتحان سخن

بامتحان طبیعت نشایدم پذرفت[1]
نهال مدح تو درصحن بوستان سخن

شنیده ایم که شاه سخن بود شاعر
ازان کسان که زدستند داستان سخن

اگر درست شود شاهی سخن بر من
بجنب تو نبوم جز که پاسبان سخن

سخنورانرا صاحبقران توئی بجهان
بتو تمام شود مدت قران سخن

بر آسمان سخن پایدار خورشیدی
همه سلامت خورشید آسمان سخن

فزونتر استزمان سخن زهرچیزی
فزوده باد زمان تو از زمان سخن

همیشه تا که سخن را بقا بود جاوید
بقای تو بجهان باد همچوآن سخن

۱ــ در نسخه ع و س ـ نشاندم و پذرفت .

درمدح تاج الدین محمود

آب گل برد آنکه دارد آتش عنبر دخان — خاك از آتش گلشن و باد از دخان عنبرفشان
گلشن عنبر فشان از باد و خاك آسان کند — آنکه آب گل برد از آتش عنبر دخان
باد پیمودم که دارم آبروئی نزد دوست — آتش دل کرده در خاکستر سینهٔ نهان
خاك پوش آتش دل برد سیلاب مژه — جان چه رنجانم که درتن باد پیمائی است جان
چون نهاد من زباد وخاك و آب و آتش است — باد و خاك و آب و آتش را نهادم برمیان
گرم و سرد آتش و آب و غم تیمار دوست — همچو باد آرم سبك گر همچوخاك آید گران
اندران موسم که گردد باد عنبر بیز خاك — آتش افروزد رخ لاله بآب آسمان
عنبر آتش پرست دوست راند هم بباد — وز مژه بر خاك پایش ریزم آب ارغوان
دوست آب دیده نستاند بهای خاك پای — زر آتشگون خوهد گوید پس از باد وزان
با وجود تاج دین محمود هم بخشد ز خاك — زر چون آتش بهای شعر چون آب روان
تاج دین آن آب لطف خاك علم باد دست — صدر آتش هست گردنکش گردون توان
آنکه بی آب دواتش خاك توران هست چون — مجمری بی عود و آتش کشتئی بی بادبان
آنکه پیش کلك او باشد چو پیش باد خاك — خنجر زهر آب داده نیزهٔ آتش سنان
وانکه ایزدزاب وخاك رأفت ورحمت سرشت — باد خلق او که بی آتش بود چون مشك وبان
باد خاك کوی او را گر دهد تحفه بآب — زر آتشگون بکف عبهر بر آید زابدان
باد پایش را سپهر آبگون از ماه نو — نعل آتشگون نهد بر خاك پیمای جهان
حاتم طائی ز باد بر واز خاك کرم — زآتش دوزخ چو یاقوتست با آب روان
کلك او کز خاك رست و آب جوی فضل خورد — خاتم است از زور باد آتش فتددر نیستان[1]
باد رنگین کرد نام شعر آتش خاطری — خاك رنگین نام زر با آب تر این نام ازان
دست او دایم بآب روی آتش خاطران — خاك رنگین می سپارد باد رنگین بی نشان
خاك با زاری کند بی آب لهو انگیز زر — باد دستیها کند واتش زند در سوزیان

---

۱ - درنسخه ع کلك او کزخاك رست وآب ازان ایمن بود — نی اگر در روز بادآتش فتد در نیستان

گر چه در خاك سمرقند آتش فتنه نشاند
آب انصاف وی از باد هری دارد نشان

خاك وباد و آب وآتش گوهران بودندومن
ساختم در سلك مدح او بحکم امتحان

نزد دانا خاك و باد و آب و آتش گوهرند
تاج را زیبند و تاج ارزد بگوهر های کان

تا بود دمسازی و الفت میان آب و خاك
تا بود با آب و آتش هم بر این آئین نشان

چشمه آب حیات دشمنانش خشك باد
خاك برسرباد در تن آتش اندرخانمان

در مدح فضل بن عمران

حکیم و کریم آمدند از دو عمران
کلیم خدا و کریم خراسان

عنایت گر دین یزدان که در دین
صلابت نماید چو موسی بن عمران

سرافراز فضل بن عمران که دارد
بدست هنر عالم فضل عمران

بدانسان کجا ید بیضای موسی
ورادست بیضاست در جود و احسان

چوموسی بن عمران بچوبی ز کلکی
نماید بهر کار صد گونه برهان

بثعبان صفت کلك خود باز گیرد
همه ساحریهای ارباب دیوان

بود عامر ملك سلطان عالم
چو آن هادم دار فرعون و هامان

ازوهست در دین فزونی و قوت
وز آن بود در کفر سستی و نقصان

بیك سنگ بر ار چه موسی عصازد
وزان شدروان چشمه ها در بیابان

چوفضل بن عمران بکاغذ برد کلك
ز احسانش بارد بصد شهر باران

اگر دین موسی قوی شد بموسی
شد از فضل عمران قوی ملك سلطان

بآیین چودرمصر در عهد موسی[1]
قوی گشت درعهد او دین و ایمان

ایا مجد اسلام کز تست خرم
دل صد هزاران هزاران مسلمان

توئی سعد دولت توئی زین ملت
توئی فخر امت توئی شمس کیهان

جهان سخاوت بتو گشت روشن
سپهر کفایت بتو یافت دوران

---

۱ - بآیین چو مصرست در عهد موسی .

از آنسان ترا همتی هست عالی | کـه زیر قدم بسپری فرق کیوان
وزانگونه رائی که مر مشتری را | بتدبیر زیر آری از چرخ گردان
ز مریخ سرکش کمین بندهٔ تـو | فروتر بود روز هیجا بمیدان
تو خورشید دادی که بر روی گیتی | زنور تو شد ظلمت ظلم پنهان
نشاط زمیـن آرد از چرخ زهـره | که در بزم تو رود سازد بالحان
شود تیر گردون کماندار هر که | بر آری قلم تیر وار از قلمدان
بهر ماه چون نعل زرین شود مه | ورا تا بمیدان کنی نعل یکران
کجا آتش خصم تو بر فروزد | شود آب انگشت در ماه آبان
بفصل دی از باد خلق خوش تو | بر آرد سر از خاك پژ مرده ریحان[1]
همی سر فرازی برین هفت اختر | همی کام رانی برین چار ارکان
تو دیگر جهانی بدین یکجهان در | که خواهی بدن هم جهان هم جهانبان
الا تا زمین و سپهرند دایـم | چو آسوده گوی و چو گردنده چوگان
بچوگان زلفین[2] مشکین دلبر | همی باز باگوی سیمین زنخدان
میاسای یکساعت از گوی بازی | ز آسایش این و از گردش آن

بچوگان دست اجل برده بادا
خبر حـاسدانت زگوی گریبان

در مدح علی بن احمد

ای از کمال[3] قدر تو تیر اندر آسمان | وزذهن تو خجل شده تیر اندر آسمان
هست از کمال حلم تو اندر زمین نصیب | چون از کمال[4] قدر تو تیر اندر آسمان
گر آسمان ز حشمت تو داشتی سپر | نمرود کی کشیدی تیر انـدر آسمان

۱-در نسخه س - این بیت اضافه شده است:
زنیك اختری وز پیروز بختی | که در ذات تو آفریدست یزدان
۲-در نسخه س - بچوگان سر زلف. ۳و۴- نسخه س - ای از کمان - ت هم کمان و هم کمال نوشته شده.

در مهتری پدیدی چون آفتاب و ماه / در روز روشن و شب تیر اندر آسمان
بدر سپهر فخری و فرزند فخر دین / آن بر زمین چو بدر منیر اندر آسمان
همنام ابن عم پیمبر علی که بود / مداح او سروش کبیر اندر آسمان
ای صدر و سروری که نهد بخت مر ترا / از قدر و جایگاه سریر اندر آسمان
تو در زمین نظیر نداری بمهتری / چونانکه آفتاب نظیر اندر آسمان
خورشید و ماه نور جمال از تو یافتند / کاین شد چو شاه و آن چو وزیر اندر آسمان
سیر از نه در موافقت رای تو کنند / هر هفت گم کنند مسیر اندر آسمان
کیوان که از نحوست گردنده رای او / اهل زمین برند نفیر اندر آسمان[1]
گر مشتریست اختر بدخواه جاه تو / او سوی خود کشد بزفیر اندر آسمان
بهرام خون خصم تو ریزد بتیغ کین / کان تیغ نیست رنگ پذیر اندر آسمان
خورشید چون جمال تو بیند بجنب خود / گردد چو ذره خوار و حقیر اندر آسمان
ناهید رود ساز بامید بزم تو / دارد بدست جام عصیر اندر آسمان
تا تیر و مه تفحص احوال تو کنند / مه شد برید و تیر دبیر اندر آسمان
هر شب که تو نشاط کنی عندلیب وار / سیارگان زنند صفیر اندر آسمان
تو باده بر گرفته و از دست مطربانت / افتاده نالهٔ بم و زیر اندر آسمان
تو بر زمین نشسته و از لطف خلق تو / افکنده باد بوی عبیر اندر آسمان
بر آسمان نیلی گر بنگری بخشم / گردد پدید رنگ زریر اندر آسمان
تا روز حاسدان تو گردد سیه چو قیر / بی شب رسد سیاهی قیر اندر آسمان
جز از زمین جود تو قسمت نکرده اند / نانی بنام هیچ فقیر اندر آسمان
حکم ازل چو مائده دشمن ترا / لوزینه ساخته است بسیر اندر آسمان
کوهان گاو روغن کرد است تا پزند / خوان ترا کرنج بشیر اندر آسمان
تف سعیر در نظر هیبت تو است / چونانکه هست تف اثیر اندر آسمان

۱ــ این بیت در نسخه ع و س اضافه شده است :
اسرار آسمان بضمیر تو ظاهر است / چون بنگری بچشم ضمیر اندر آسمان

هان تا مگر شعیر براقت شود شداست
امسال برج خوشه شعیر اندر آسمان

خصمت ببرج ماهی اگر بر شود زچاه
بریان شود زتف سعیر اندر آسمان

مردی حکیم کرد مرا امتحان و گفت
ای کلك تو فکنده صریر اندر آسمان

شعری نپیر قافیه گو اندرین ردیف
شعری نهاد مرتبه گیر اندر آسمان

گفتم سپاس دارم و گویم چو بنگرم
نیکو بچشم عقل خطیر اندر آسمان

تا قافیه نواله دهد از خمیر طبع[1]
بندم بدست نظم فطیر اندر آسمان

هست آسمان چو سفره و خورشید همچو قرص
انجم چو کوزومه چو پنیر اندر آسمان

تا نیست انجم و مه و خورشید را مدام
از سیر برج برج گزیر اندر آسمان

سیرت ببرج لهو و طرب باد سال و ماه
ای طلعتت چو مهر منیر اندر آسمان

بادا بزیر سایهٔ بخت جوان تو
چندین هزار اختر پیر اندر آسمان

درمدح احمدبن علی

شکسته زلفا عهد و وفای من مشکن
چو زلف خود مکن از بار هجر قامت من

چو من بدام هوای تو پای بسته شدم
مکش سر از من و مستان ز دست من دامن

ز دوستی بدل و دیده در نشاندمت
بدانکه زین دو پسندیده تر نبود وطن

از آب و آتش چشم و دلم رمیده شود
که آب و آتش من دوست داند از دشمن

از آتش دل من بوی ده چو مشك تبت
وزاب دیدهٔ من تازه شو چو سرو چمن

چو سرو و ماه خرامان یکی بنزد من آی
که ماه و سرو منی مشك زلف و سیم بدن

بتی پری رخ و آهن دلی و بی رخ تو
چنین پری زده کردار شیفته است شمن

بمن نمای رخ و اندکی بمن ده دل
که با پری زده دارند اندکی آهن

شکار جان مرا در کمان ابروی تو
پس[2] آن دو نرگس هشیار مست ناوك زن

۱ـ نسخه س ـ تا قافیت زبانه دهد از طریق طبع ـ درنسخه ع زواله و نواله هردو نوشته شده است.

۲ـ نسخه س ـ پس از .

نهاده بر رخ چون گل چو چنگ شاهین چیست | ز عنبر آن خط مرغول تیره و روشن
چنان که خط ولی نعمت کریم منست | نبشته از قلمی هم فصیح و هم الکن
نصیر دین شرف الدوله احمد بن علی | سر معالی عین الکفات صدر زمن
سری که اهل قلم پیش او قلم کردار | همیشه بسته میانندی و گشاده دهن
بفر دولت و اقبال صاحب عادل | مثال او را رامست گنبد توسن
رهین منت خود کرد خلق عالم را | برای روشن و کف جواد و خلق حسن
خدای دادش اندر امان زچشم بدان | که خلق راست زهر بد سرای او مأمن
ایا متین بتو بنیاد ملك خسرو شرق | و یا قوی بتو پشت و پناه دین و سنن
تو تا پدید شدی در زمانه پنهان شد | زباز [1] عدل تو سیمرغ و از ظلم وفتن
زبوی خلق تو شد دیده خرد بینا | چو چشم مرسل کنعان ز بوی پیراهن
ز هر بدی دل نیك اعتقاد تو خالیست | بران قیاس که خالی است خلداز اهریمن
یقین شداست همه خلقرا که نیست چوتو | ستوده سیرت ونیك اعتقاد و نیکو ظن
سخا نمای ترا از توکس و سخندان تر | پدید ناید در عالم سخا و سخن
نه در سخن زکسی جوئی آبروی و ریا | نه در سخا بکسی در وزی تو باد منن
پر است در تن تو فضل ومردمی و خرد | چو بوی در گل سوری و رنگ در روین
بکین و مهر تو اندر نهاد دست زمان | یکی مرارت حنظل یکی حلاوت من
از آنکه بر همه عالم شعاع دولت تو | چو آفتاب در آید زهر در و روزن
ز بهر زادن اقبال تست تا محشر | شب سیاه بروز سپید آبستن
تو در عجم بکفایت بدان صفت مثلی | که در عرب بشجاعت ز بیرو بوالمعجن
بنوك کلك تو اندرزبس سیاست وسهم | سنان رستم زالست و خنجر بیژن
بزیر سایهٔ کلکی که خامهٔ تو شود | شکن شکن شود از بیم شیر خصم شکن
تو آفتابی و خصم تو در مقابل تو | ضعیف حالتراست از چراغ بی روغن

۱- درنسخه ع ز بأس .

چو شمع اگر بفروزد عدوت راسر و کار
ز روز کوری در کار سر کند همه تن

کسی که بادهٔ کین تو نوش خواهد کرد
ز شور بختی دردی خورد هم از سردن

کسی که با تو بدندان زنی برون آید
بود زمانه مراو را بقهر دندان کن

مخالفان تو از چرخ آسیا کردار
درست ناید یك تن چو ز اسیا ارزن

موافقان تـرا روزگار دولت تو
بشاد کامی بر فرق سر نهد گرزن

جهان بروی تو گر سوزنی نخواهددید
خلیده بادا در چشم روشنش سوزن

همیشه تا بنوشتن عنا بود چو غنا
بران قیاس که باشد محن بسان مجن

تن ترا محن از حفظ ایزدی بادا
غنا ترا و حسود ترا عنا و محن

در مدح نصیرالدین احمد

ماه معظم آمد با فر و آفرین
بـا عفو و فضل و مغفرت عـالم آفرین

ماهی است این کز آمدن او خجستگی است
بادا خجسته آمدنش برنصیر دین

والا نصیر دین شرف و دولت رفیـع
احمد که آفریده شد از حمد و آفرین

عین الکفات آنکـه نگهـدار کار ملك
هست او بعین روشن و دیدار دور بین

آزاده ای بجود و سخـا گشته بی نظیر
فرزانه ای بذهن و ذکا گشته بی قرین

صدری که هفتمین فلك از قدر و همتش
شد زیر دست چونکه بهفتم فلك زمین

همچون زمین که باشد در سایهٔ فلك
بـاشد فلك مر او را در سایـهٔ نگین

جز بـا سخا برون ننهد پـا از آستان
جز با عطا برون نکند دست از آستین

آزادگی بطینت او درسرشته شد
آنگه که آفریده شد آدم ز آب و طین

ای ملك شاه شرق بفرهنگ و فضل تو
با فر ملك شاه فریدون آبتین

کار رعیت و حشم پـادشاه را
تدبیر تو صواب بود رای تو متین

خطی که توکشی همه ارکان ملك را
رائی است مستقیم و سبیلی است مستبین

صاحب کـه برگزیدهٔ سلطان عالم است
او مر ترا ز عـالمیان کرد برگزین

چون نزد خود مکین‌وامین یافت مرترا نزدیك پادشاه مکین گردد و امین
آزادگان بطوع مر او را شده رهی فرزانگان بطبع مر اورا شده رهین[1]
چون آفتاب چرخ که روشن کند جهان روشن شد از کفایت اوملك شرق‌وچین
تیره دوات او رخ کلکت کند منیر
کلك نزار او تن دولت کند سمین

درمدح شرف الدوله احمد

ای قد تو سیمین صنوبر من رخسارتو خورشید از مهرمن
خال و خط تو دام و دانه من چشم ولب تو خصم وداور من
مژگان‌توصف‌صف کمانکش‌من زلفین تو نه نه زره[2] و رمن
خیل و حشم عشق جمع کرده انگیخته برفتنه در سرمن
آراسته من لشگر صبوری کامد حشم عشق بر سر من
ای دولب توهمچونوش وشکر مینوش حدیث چو شکر من
برطلعت خورشید پیکر تو شد فتنه ذره ذره پیکر من
بی قامت سیمین صنوبر تست چون فال خمیده صنوبر من[3]
روزی که نباشم مجاور تو اندوه تو باشد مجاور من
عنبر سر زلفین حلقه تو مجمر دل پر تفته آذر من
بوی همه عالم ز عنبر تو سوز همه گیتی ز مجمر من
آنزلف گره گیر عنبرینت در گردن دل است چنبر من
زان بوی خوش آید چومدح خوانم در صدر خداوند مهتر من
صدری که چوگویم حدیث‌خلقش مشکین گردد دم بحنجر من
جز مدح او عطر بیز ثنائی نی در دل و طبع معطر من
از مدحت او نافه ها گشاید راوی زورقهای دفتر من

۱- در نسخه س این بیت نوشته نشده است .

۲- ته ته زره درمن .   ۳- این بیت در نسخه ع نیست .

جـز لؤلؤ منظوم شکر اونی — در سینهٔ چون درج گوهر من
دهقان احمد آنکـه دایم — جزخدمت اونیست درخورمن
والاشرف الدوله کاونصیراست — در دین خـدا و پیمبر من
صدری که خطابش بودزصاحب — کای داور من برادر من
محمود شهنشاه شرق گوید — تیز از قلم اوست خنجر من
ای بنده نوازی که جزبتونیست — امروز بهر وقت مفخر من
تـا چاکر درگاه تو شدستم — شد دولت پیروز چاکر من
چون روی بدرگاه تو نهادم — اقبال نهد روی بر در من
هرگه کـه ثنای تو گفت خواهم — گردد سخن ثناگر من
گر نعمت ممدوح پرورد طبع — شد نعمت تو طبع پرور من
ور همت مخدوم گسترد نام — شد همت تو نام گستر من
جاوید نه‌غم خورم که‌جودت‌خورد — جاوید غم پوشش و خور من
شاه سخنم کرد مدحت تو — دستار تو شد تاج و افسر من
میران سخن طاعت من آرند — چو تاج تو بینند بر سرمن
بالین منست آستانـه تو — وز خاك در تست بستر من
برمادر من آفرین که مهرست — با شیر بمن داد مـادر من
با مدح تو همبرم همیشه — تا دم بجهانست همبر من
آنی که فلك گفت سعد بادا — در تو نظر هفت اختر من
و آنی که زمین گفت باد نافذ — فرمان تو بی هفت‌کشور[1] من
من بر تو به نیکی کنم دعائی — کاین هست میل میسر من[2]
بادا همه عالم مسخر تو — چونانکه سخن شد مسخرمن
ایزد بـدهادت[3] صلاح دو جهان
این است دعای قکوتر من

۱ - ازاین بیت ببعد درنسخهٔ ع نیامده‌است. ۲ - درنسخهٔ س - سهل ومیسر من ۳ - نسخهٔ س ایزد بدهاد

در مدح نصیرالدین احمد

خورشید نوربخش چورای نصیرالدین … آمد بسوی برج حمل روشن و مبین
از نور فر اورخ بستان و باغ شد … آراسته چو سیرت وطبع نصیر دین
از کف آن بزرگ بیاموخت ابرجود … بگشاد بر جهان صدف لؤلؤ ثمین
وز خلق آن کریم صبا یافت بهره‌ای … در بوستان پدید سمن گشت و یاسمین
در باغ رسم بزم ورا دید شاخسار … چون دست او فشاند زر و نقره بر زمین
چون دشمنانش ابر بگرید زمان زمان … چون حاسدانش رعد کند ناله وانین
اندر میان گریه ابرو خروش رعد … چون ناصحانش برق بخندد بآن واین
در باغ سبزی سر او خواست شاخ بند … شد سبز ومشگبوی چو گیسوی حور عین
بی آفرین سرائی بلبل بهار و باغ … پدرام نیست گرچه چمن شد بهار چین
در باغ بلبلان شده‌اند آفرین سرای … تا بر نصیردین بسرایند آفرین
ای در سرشت عالمیان آفرین تو … وز آفرین سرشته ترا عالم آفرین
زیر نگین تست همه ملك پادشاه … ملك از تو قدر یافته چون خاتم از نگین
کس نیست هم‌نشین تو در صدر مهتری … و اقبال و دولتند بصدر تو همنشین
وز سروران ملك قرین تو نیست کس … زین روی بخت نیك تو با تو بود قرین
جز نیك نیست در تو گمان جهانیان … بر تو بنیك باد گمانها شده یقین
شد کعبه آستان تو کازادگان بطبع … سایند بر ستانه درگاه تو جبین
آزادگان ز بنده نوازی که در تو هست … کردند بندگیت بر آزادگی گزین
خاك در تو سرمه بینائی آن کند … کور ادلیست روشن و دانا ودور بین
بر پای خویش بند کند خانهٔ رکاب … آنکس که بر تو تیر گشاد از کمان کین
پیش کمینه بندهٔ تو بندگی کند … هر کس که بنده وار برون آید از کمین
بادولت تو هست فلکرا یمین چنانك … ار بشکنی فلکرا او نشکند یمین

---

۱ -- نسخهٔ ع - از نور وفر او .

وزعون کردگار جهان همچو دو ملک — یسر است بر یسار تو ویمن بر یمین
حفظ و عنایت فلکی نایدت بکار — چون کردگار هست ترا حافظ و معین
تا از سرشك ابر بر آید بنو بهار — در باغ و راغ سبزه ولاله ز روی وطین
چون لاله باد و سبزه دو رخسار و فرق تو — طبع تو شاد و طبع بداندیش تو حزین
چون لاله باد خصم تو و باده باد لعل
دردست ساقئی ز رخش لاله شرمگین

در مدح امین الدین محمد

ای دو لب تو بستدای دو رخ تو نسرین — نسرین تو پر سنبل در بسد تو پروین
هستم ز دل و دیده‌ای به ز دل و دیده — بیچارهٔ آن بسدّ نظارهٔ آن نسرین
ای ترك بدیع آئین عشقم تو شد آئینم — کان سلسلهٔ مشکین بر ماه زند آیین[1]
تا سلسلهٔ مشکین آذین زده‌ای بر مه — دیوانگی و مستی گشته است مرا آیین
شیرین لب خود پیشم برخنده چو بگشائی — خسرو شمرم خود را چونانکه ترا شیرین
شد تلخی و شیرینی اندر لب تو مضمر — تلخست گه پاسخ چون بوسه دهد شیرین
بر روی دلارایت فتنه است بجان و دل — آنکس که بت آراید در بتکده‌های چین
هرگز شمنان چین باشند چو ما از تو — از روی تبان خود در هر نظری گلچین[2]
برصید دل عاشق شاهین صفتی مایل — در راست روی با تو دارد صفت شاهین[3]
شاهین ترازو شد گوئی دل مخدومت — یکسر مرغ ابی[4] یکسر غم من شاهین[5]
مخدوم هنرمندان کاهل هنر و دانش — یابند ازو احسان گویند براو تحسین
همنام رسول‌الله کز امت همنامش — بی منت او یکتن کردن نتوان تعیین
رادی که سرشته شد در طینت او رادی — آنگاه که آدم را ایزد بسرشت از طین

---

۱ - نسخه ع وس - کان سلسله میگون (س - مسکون) برماه زدی آئین. ۲ - در نسخه س نیست.
۳ - در نسخه ع این بیت اضافه شده است :
شاهین چه خطر دارد شهباز بود صیدت — در دام هوای تو شد صید امین دین
۴ - نسخه س - یکسر غم مرغ آبی. ۵ - این بیت در نسخه ع نیست

اندرعمل تکسین عیار بك غازی بندند میان پیشش صدغازی وصدتکین
پشت سپه توران عیار بگك پر دل مردی که بود تنها صدر ستم روزکین
تانایب او باشد در دولت او ساکن ملك همه گیتی‌را از فتنه دهد تسکین
اندرحق او نایب عیاربگك آن خواهد تاچاکر او باشد فرماندهٔ قسطنطین
ای به بهنرمندی از صاحب و ازصابی وی مه بجوانمردی از حاتم واز افشین
در حالت تو ز اول بدهمت تو عالی وز همت تو بر شد جاه تو بعلیین
از فضل وهنرهستی دز علم‌وعمل کامل کز علم همی گردد چشم عملت ره بین
شادند بجاه تو هم عاقل و هم عالم عاقل زتو با حرمت عالم ز توباتمکین
شد دیدهٔ دولت را در تو نظری صادق کز دولت‌تو گشتند احباب تودولت‌بین
خلقی ز تو دولت کین گشتند و بیك‌ذره از دولت توکم نی هم فضل‌اله است این
ازمهرو هوای تو پر است همه دلها[1] زیرا که دلی داری خالی ز جفاو کین
تلقین ز خرد داری با خلق نکوکاری هرگز نپذیرفتی از کس ببدی تلقین
تا آفت چشم بد در تو نرسد خلقی بگشاده زبان بینم در دعوت ودر آمین
چون درتو سراج‌الدین نیکو نگرد باشی ازچشم بدان ایمن‌اندرهمه وقت وحین
تا بر فلك نیلی سال ومه و روز و شب از مهر ومه و انجم خوبی بود و تزیین

با زینت وفربادت روزوشب وسال‌ومه
سعد فلکت همدم تا دامن یوم الدین

درمدح افتخارالدین عمر[2]

آمد خجسته موسم قربان بمهرگان خون‌ریزاین بهم شد با برگ ریز آن
با مهرگان چونیك فتاد اتفاق عید خونریزوبرگ ریزپدید آمد ازمیان
خونریزی ارخلاف بدی پیش ازین چرا خونریزی ازموافقت آمد بدین زمان
آمدخزان وخون عروسان باغ ریخت زان تاکند موافقت عید را بیان

---

۱ - درنسخه س - از درد جفای تو خالیست همه دلها ۲ - این قصیده در نسخه س نیست -

خونریز این بسازد برگ‌وهوای بزم — خون‌ریز آن بسازد برگ و نهاد خوان
خون ریز این قنینهٔ می را گران کند — خونریز آن ترازوی طاعت کند گران
اندر میان باغ چو بگذشت نوبهار — کم گشت ارغوان تر و تازه ناگهان
چون ارغوان ز باغ نهان کرد روی خویش — شد برگ هر درخت زغم همچوزعفران
عید و خزان موافق یکدیگر آمدند — خلقند از موافقت هر دو شادمان
عید و خزان ز خلق بسی شادمانترند — از افتخار دین نبی صدر خاندان
فرزانه سید اجل مرتضی رضا — کاولاد مرتضی و رضا راست پهلوان
سلطان کامران شد بر ملکت هنر — از تربیت نمودن سلطان کامران
فرزند شمس دین عمر آن کز جمال خود — چون شمس آسمان فکند نور بر جهان
از آسمان بقدر و بهمت رفیعتر — پاکیزه تر باصل ونسب زاب آسمان
ازشمس دین چه آید جز افتخار دین — لابد که باز باز پراند ز آشیان
از اصل نیك هیچ عجب نیست فرع نیك — باشد پسر چنین چو پدر باشد آنچنان
ای صدر خاندان نبوت چو باب خویش — خورشید اقربا شدی وفخر دودمان
در تو یقین شد است گمانهای شمس دین — فرزند شمس دینی ازیرا تو بی گمان
از جود بی نهایت و از فضل بی قیاس — محبوب هر دلی تو و مذکور هر زبان
آن با هنر توئی که زهر دانشی دلت — آراسته است همچو بهر نعمتی جنان
بر خاطر گشاده و روشن ضمیر تو — پوشیده نیست سری جز سر غیبدان
اندر سر مروت بایسته ای چو چشم — وندرتن فتوت شایسته ای چو جان
از کلك تو بگاه کفایت جهان شود — تیرفلك ز شرم چو تیر توازکمان
ساحر نئی وجد تو ساحر نبود چون — تو ساحری نمائی از کلك و از بنان
تا جاودان بیاید سالی و بگذرد — آید دو بار عید و یکی بار مهرگان
هر مهرگان و عید که آید بخرمی — خوش بگذران بدولت واقبال جاودان

بی برگ باد خصم تو چون درخزان درخت
چون گوسپند عید فدای تو کرده جان

در مدح علاءالدین محمد[1]

هوای آل نبی را دل منست وطن | دمی مباد که بی این هوا بود دل من
غلام دشمن خویشم بدین هوا که مراست | اگر بطعنه هوا دار خواندم دشمن
درین هوا که منم رنگ و بوی بدعت نیست | که این هوا همه عین شریعت است و سنن
نه این هوا چو هوائی است تیره و تاری | که این هوا چو هوائیست صافی و روشن
من از هوای جگر گوشگان پیغمبر | نه بر کنم دل تا جان بود موافق تن
همه هوای من آنست تا شود ماهر | بمدح آل نبی طبع من بنظم سخن
مرا فصاحت حسان و من بر آل نبی | ثنا بگویم چه من فصیح و چه الکن
ازان چه به که مزین شود مرا دیوان | بمدح عترت کرار شیر شیراوژن
مرا رضای عمر سیر اجل سعید | که شاه آل حسن بود و فخر آل زمن[2]
اجل میر خراسان که نام او سمر است | بنیکوئی بعراق و حجاز و شام و یمن
اگر زبان خود از یاد او فرو بندم | بگوش من مرسادا حدیث من زدهن
زشاه آل حسن سید اجل چو مرا | فراق داد جفای زمانهٔ ریمن
کمر بخدمت شاه حسینیان بندم | که در پناه ویند اهل بیت آل حسن
علاء دین پسر سید اجل حیدر | که شاه حیدر زور است روز جنگ و فتن
محمدی که محمد که مفخر رسل است | کند تفاخر ازو روز حشر پاداشن
گزیده‌ای که همه قول اوست مستحکم | ستوده‌ای که همه فعل اوست مستحسن
میان عترت و اولاد مرتضی و نبی | چو بدر باشد بر آسمان میان پرن
میان انجمن سروران روی زمین | چو سرو باشد در بوستان میان چمن
بزرگواری آزاده‌ای که در گیتی | ز بار منتش آزاد نیست یك گردن
زبوی خلقش ورد و سمن دمد در حال | زخار خارا اندر مه دی و بهمن
دم منازع ازوزین بود چو بهمن و دی | رخ متابع ازوان بود چو ورد و سمن
بابر بهمن ماند کفش اگر بارد | زابر بهمن زر عیار و در عدن
ایا سپهر معالی و صدر آل علی | تراست خلق و خصال علی بسرو علن

---

۱ - این قصیده در نسخهٔ س دیده نشد ۲ - در نسخهٔ ع - فخر اهل زمن

تو آن عدیم همالی که نیست در عالم | همالت از همه آل پیمبر ذوالمنن
دلی که مهر و هوای تو اندران دل نیست | در او چه دین خدای و چه کیش اهریمن
گر آستان تو بالین سر کنم ز شرف | رسد بگنبد پیروزه گون بی روزن
ز دور گنبد پیروزه رنگ تا باشد | شب سیاه بروز سپید آبستن

شب بقای ترا باد روز دولت و عزّ
شب بقای حسود تو روز ذل و محن

در مدح ناصرالدین محمد بن احمد[1]

هست قد یار من سرو خرامان در چمن | بر سر سرو خرامان ماه تابان را وطن
بلکه خد و قد آن زیبا صنم را بنده‌ام | ماه تابان بر فلک سرو خرامان در چمن
نارون بالا بتی بر نارون خورشید و ماه | نار وان لب لعبتی در نار وان شهد و لبن
در کنار من بود تا در کنار من بود | شهد و شیر و نار وان و ماه و مهر و نارون
اهرمن زلفی که دارد دین یزدان بر دو رخ | دین یزدان را بیاراید بکفر اهرمن
برهمن پیش صنم خود را بآتش برنهد | عشق آن دلبر صنم گشت و دل من برهمن
تا نهان شد یوسف چاهی نگارین مرا | یوسف اندر روی پیدا گشت و چاه اندر ذقن
در غم آن لعبت یوسف جمال چه زنخ | شد دلم در مانده چون یوسف بچاه بی رسن
همچو کز خورشید مشرق سایه دامن در کشد | دامن از من در کشد آن ماه یغما و ختن
زلف بی آرام او پیرایهٔ مهر است و ماه | چشم خون آشام او سرمایهٔ سحر است و فن
کی بود کز زلف او آنسان که قطران فال زد | مشك پیمایم ز کیل و غالیه بخشم بمن[2]
هست بوی زلف او خوشتر از آن کاندر بهار | بر وزد باد سحر بر تازه برگ یاسمن
هست بوی زلفش از خلق خوش میر جلیل | ناصرالدین خسرو آل نبی و بوالحسن
آن محمد ابن احمد ابن احمد کز شرف | عالم حمد است و خلق اوست محمود و حسن

---

۱ ـ این قصیده در نسخهٔ س دیده نشد . ۲ ـ در نسخه ع ـ بکیل و غالیه سنجم من .

آنکه تا اندرجهان دینارو تیغ آمدپدید
در جهان نامد چنو دینار بخش و تیغ زن

تا کند آزادگانرا بنده احسان خویش
رادی و آزادگی دارد ره و رسم و سنن

تا عقاب عدل او اندر هوا پرواز کرد
از جهان سیمرغ وار آواره شدظلم وفتن

در میان آتش کین روز حرب و کار زار
خصم او چون مرغ باشد رمح او چون بابزن

چون ز بازو سیف جان انجام را بالا کند[1]
پیش او صد خصم باشد همچو سیف ذوالیزن

مجلس آراید ببزم ولشکر آراید برزم
گشته اهل مجلس ولشکر بدو برمفتتن

درجهان تامجلس ولشکر پدیدار آمده است
مجلس آرائی نیاید همچو او لشکرشکن

ای خداوندی که اندر جملهٔ روی زمین
دوست انگیزی نیامد همچو او دشمن فکن

دوستان و دشمنان دولت و جاه ترا
حلم و خشم تست باغ دولت وداغ محن

مر بنات النعش را ماند سخن در طبع مرد
از برای مدح تو آید فراهم چون پرن

زانکه در سرّ و علن داری سخندانرا عزیز
گردد اندر مدح تو سر سخندانان علن

عنصری بایستی اندر مجلس توشعر گوی
من که باشم در جهان یا خود چه باشد شعر من

بس فروتن سروری یا خویشتن بین مهتری
سرور اهل زمینی مهتر اهل زمن

تلخی گوش از شنیدن مدح تو گردد عسل
صف دندان گاه گفتن رشتهٔ در عدن

گر نه از بهر شنود و گفت مدح تو بدی
آدمی را نافریدی ذوالمنن گوش و دهن

طبع من گنج گهر بگشاید اندر مدح تو
گنج گوهر را نباشد هر قبول تو سمن

از قبول خدمت تو سر فرازم چون سپهر
خویش گردم باطرب هنگامه گردم باشجن

آفتاب دولت تو گر بتابد بر سرم
چون درخت بارور گردم من از جان وز تن

تا قیام الساعه در اقبال ودر دولت بود
هر که اندر سایه تو ساعتی گیرد سکن

---

۱ ــ در نسخه ع ــ جان انجام در بالا کند.

درمدح وزیر صدرالدین[1]

ز اقبال بر کمال شهنشاه شرق و چین — زینت گرفت صدر وزارت بصدر دین
صدری که دین پاك محمد بنام اوست — محمود بود و هست و بود تا بیوم دین
صدری که اوست واسطه عقد اهل فضل — هر نکته از عبارت او جوهر ثمین
هر جوهری که لفظ وی آرد ز کان طبع — زان جوهر است خاتم اقبال رانگین
سلك جواهر است خط جانفزای صدر — چون صدر جوهری بود آری بود چنین
تشبیه صدر و نامه و توقیع و کلك صدر — زلف مسلسل است و بنا گوش حور عین
شاگرد پیشه گان و خریطه کشان وی — استاد کار تیر سپهرند بر زمین
از آفرین سرشت و را لطف کردگار — آنگه که آفریده شد آدم ز آب و طین
در مدح او بود سخن آفرین سرای — ای ز آفرین سرشته ترا عالم آفرین
هر کس که آفرین تو گوید بصد زبان — از صد زبان بگوش وی آرند آفرین
نی از کبار دهر کسی مر ترا نظیر — نی از کرام عصر کسی مر ترا قرین
آبستن است کلك تو اندر بنان تو — کز سیر او بنات هنر زاید و بنین
تدبیر تست بسته گشاینده آنچنانك — سد سکندری نبود پیش او متین
شیرینی عبارت تو اهل فضل را — در گوش خوشتر است که در کام انگبین
گر بر درخت مازو بلبل ز لفظ تو — انشا کند نوا و صفیری زند حزین
نبود عجب که مازوی بی‌مغز بی مزه — یابد از آن نوا مزه و مغز همچو تین
دستور شاه شرقی و بر آسمان فضل — چون صبح صادقی ید بیضا در آستین
گیتی بنور عدل شه آراسته شود — خورشید فضل تو چو شود ظاهر و مبین
در تو چو ظن خلق بنیکی است نیك باش — تا در تو ظن خلق بنیکی شود یقین
شد پیش مهر امر تو دلهای خلق موم — آن کن که مُهر مهر پذیرد نه مهر کین

---

۱ — این قصیده در نسخه س ـ دیده نشد .

تا آفتاب شاه نجومست و مه وزیر وز هردو دورچرخ شهور آرد و سنین
آن اشهر سنین عدد عمر شاه باد
تو ماه صدر بادی و شاه آفتاب دین

درمدح حسام‌الدین[1]

سران ملك سمرقند را چوتن را جان جمال داده سپه پهلوان ترکستان
حسام‌دین که بهیجا حسام قاطع او کند دو نیمه عدو را ز فرق تا بمیان
چنان دو نیمه کند خصم را که نیم از نیم بذره‌ای نپذیرد زیاده و نقصان
چو بر براق سبك سیر او بگاه بزد عنان سبك شود اندر تك ورکاب گران
سبك چنانکه بمنقار دانه چیند مرغ سنانش چیند مرد مبارز از میدان
شود سنانش چون با بزن ز آتش حرب بجای مرغ مبارز در او شده گردان
بشست و قبضهٔ او بر کمان و تیر فلك شوند فتنه چو گیرد بدست تیر و کمان
کجا دو تیر گشاید که نشانه زدن بود بحکم ز سوفار این نشانهٔ آن
برزمگه زصریر کمان کشیدن او بگوش خصم رسد کل من علیها فان
اگر برستم دستان ورا قیاس کنم قیاس راست نیاید برستم دستان
از آنکه رستم دستان بدست مردم کرد گهی مبارزت وگه بحیلت و دستان
همه مبارزت او بدست مردی اوست چنان شناس مرانرا وراچنین میدان
بهیبت از در جنیانج تا بچین نگرد شود ز زلزله از تنگ ما نوی ویران
بپشت آینهٔ چین بر آرزوی مثل نهاد و هیئت جنبان چنان کنند نشان
بروی آینه بر شاه چین نگه نکند زپشت آینه ناخواسته پناه و امان
ایا پناه همه خلق زیر رایت تو ز شیر رایت تو شیر آسمان بفسفان
ز شرم رای تو در وقت نیمروز شود چو سایه از پس دیوار آفتاب نهان
بنور رای خود ار بنگری توانی دید همه نهان جهانرا به پیش دیده عیان

---

۱ - این قصیده در نسخه س - دیده نشد.

مهابت تو بیك دم جهان خراب کند
مواهب تو خراب جهان کند عمران

جهان اگر نرود بر مراد تو یکدم
بقهر نام جهانی بیفکنی ز جهان

نهاد قلعهٔ جیتانج[۱] تو بعقل تو است[۲]
چنانکه شهر مداین بعدل نوشروان

در آن دیار و نواحی ز بس سیاست تو
پناه گرگ بود زیر پوستین شبان

بروز بزم زکف تو زر چنان بارد
که از شجر ورق زر نشان ز باد خزان

همیشه بزم تو بادا چو بوستان ببهار
پر از گل طرب و بلبل مدایح خوان

مراد تو ز جهان چیست آن محصل باد
هر آنچه داری کام و هوا مباد جز آن

در مدح فخر الدین احمد[۳]

سپاس از خداوند بیمثل و بیچون
که با طالع سعد و با بخت میمون

خداوند را دیدم و روز بر من
بدیدار میمون او شد همایون

اجل فخر دین احمد آن صدر دنیا
که با قدر والاش گردون بود دون

بجز بر مراد دل او نباشد
نه سیر کواکب نه دوران گردون

بعالم کس از امر او سر نتابد
جز آن کاید از عالم عقل بیرون

دل و جان دولت بر و هست عاشق
چو بر روی لیلی دل و جان مجنون

همه خلق مفتون نازند و نزهت
بر او ناز و نزهت همه ساله مفتون

ایا صدر دنیا که ارباب دین را
چو دینست مهر تو در سینه مخزون

هر آن دل که مهر ترا شد خزانه
ز مخزون خود شاد باشد نه محزون

ثنای تو فرض است بر اهل حکمت
که بارند در مدح تو در مکنون

من آن در حکمت ندارم مهیا
که عرضه دهم بر تو هزمان دگرگون

توانم که در رشتهٔ مدحت آرم
بصدر تو خس مهره‌ای چند موزون

۱- نسخهٔ ع - جیناج . ۲- در نسخهٔ ع- بعقل و بعدل هردو نوشته شده‌است. ۳- این قصیده در نسخه س - دیده نشد .

ثنای تو طبع از بدیها بشوید | بدانسان که جامه بشوید بصابون
ثنای تو ناگفته غبنی است فاحش | مبادا ثنا گوی صدر تو مغبون
دل حاسدانت شود خون زحسرت | چو آید بر ایشان ز قهرت شبیخون
شبیخون قهر تو که بر ندارد | که از سهم بیم تو خارا شود خون
دل حاسدانت ز احسان و برت | بدست هوای تو گشته است مرهون
کریمانه بخشی و منت نخواهی | عطای کریمان بود غیر ممنون

بهامون همی تا ددان را بود جا
عمارات اعدای تو باد هامون[1]

درمدح عین الدهاقین احمد بن علی[2]

ایا فراق تو دردی که وصل تو درمان | بکوی وصل سرای فراق را دربان
فراق روی تو دردی فکنده بر دل من | که جز بدست وصال تو نیستش درمان
مرا زوصل توهجر آمد و بهجر تو وصل | بهم بدل شده باد این وصال واین هجران
فراق ووصل تووصل وفراق من جستند | که دادشان بسوی توچنین درست نشان
تو دور ازمن وغمهای تو بمن نزدیك | توشاد بی من و من بی تو باغم و پژمان
ز فرقت لب مرجان شکر آگینت | بجان رسیدم کار و بلب رسیدم جان
چوشکرم بگذار اندر آب دیده خویش | چگونه آبی آبی بگونهٔ مرجان
نشاط دیدن روی تو باشدم یکروی | دگر مدایح خوانم بمجلس دهقان
تن مکارم واحسان وجود ومایه فضل | ستوده عین دهاقین و مفخر اعیان
ستوده شان و نکوسیرت احمد بن علی | که چون علی است بسیرت چو احمد است بشان
بشان وسیرت و آیین مردمی کردن | همه جهانرا دعویست مرور ابرهان
ورا خدای جهان گوئی از عدم بوجود | بجود و مردمی آورد نزد خلق جهان
بهیچ نوع زانواع جود و فضل وهنر | کزان ستایش و آرایش است بر انسان

1 - این بیت در نسخهٔ ع - دیده نشد. 2 - این قصیده در نسخه س دیده نشد.

بصد هزار یك او بصدهزاران سال پدید نارد افلاك و انجم وارکان
سران همه صد فند اوست همچولؤلؤ بر مهان همه خزفند اوست همچو گوهر کان
وی آفتاب کمالست برسپهر شرف که بی کسوف وزوالست و آفت و نقصان
ویست در سر جاه و خطر بسان خرد[1] وی است درتن فضل و هنر بجای روان
نیافرید ملك همچنو بسیصد قرن نیاورید فلك همچنو بصد دوران
عنان مرکب انعامش از بر گردون طناب رایت اقبالش از بر کیوان
مدیح او نتوانم تمام گفتن اگر مرا بشاعری اندر چو عنصریست توان
بیك زبان نتوانم بکام خویش رسید اگر برآید برکام من هزار زبان
بهرستایش کورا تمام بستانم ازان ستوده فزونتر بود بصد چندان
ستوده شعر من آمد بمدح مجلس او چو در محمد مختار گفتهٔ حسان
ایا رونده بکاشان بگیر مدحت من بهرکجا که خداوند من بود برسان
زمین ببوس ویکی خدمتی نخست ازمن بر او ئی ده وگو این قصیده رابرخوان
بگوی (که سوزنی) از آرزوی خدمت تو نحیف گشت بمانند سوزن کمسان
بگو که ای سرو صدر زمانه افزونست نشاط خدمت تو دردلش زمان بزمان
اگر ضمان کنی آنجا بخدمت آید هست ز تو اشارت و از بنده بردن فرمان
همیشه تاکه ندیداست کس درین عالم زمین ساکن وگردنده چرخ را یکسان

عدوی دولت تو خوارباد همچو زمین
بگرد روی زمین همچو چرخ سرگردان

درمدح سعدالدین[2]

همه سلامت سلطان ملك مشرق وچین همه سعادت میر عمید سعدالدین
که ملك دینرا بنیاد محکم است وقوی ز تیغ بازوی آن وز بنان و خامهٔ این
امین و مؤتمن شاه مشرق و مغرب عمید ملك خداوند تاج و تخت ونگین

۱- درنسخه ع وهمچنین ت بجای خرد ۲- این قصیده درنسخه س - نیست .

جهان چنانست از عدل خسروشاهان
که آشیانه کند کبك بر سر شاهین

حقیقت است که در ملك شاه ملك آرا
ز رای اوست ترازوی عقل راشاهین

بگوش خسرو شیرین بود عبارت او
که دوست دارد خسرو عبارت شیرین

کسی که باشد شیرین سخن بداند کاین
سخن ز خسروپرویز نیست وزشیرین

سخن زخسروچین است ولفظ میرعمید
از آنکه میرعمیداست خاص خسروچین

بگوش خسروچین همچنان سخن گوید
که پرشود ز شکر آستین شکر چین

خط مسلسل او هر که دید پندارد
که‌زلف لعبت چین است وزلف چین برچین [۱]

بدرج خطش چون بنگرد خرد گوید
که کارنامهٔ مانی است از کمال یقین

زهی جهان هنر کز جهان هنرمندان
همی بطوع کنند آستان تو بالین

ز آسمان تو سربرفلك توان افراخت
نه این فلك فلکی همعنان علیین

قلم بدست دبیری به‌از هزار درم
مثل زدند دبیران مفلس مسکین

اگر قلم قلم تست و خط خط تو بود
به‌آن ز بدرهٔ دنیارو درج در ثمین [۲]

خط عطاست خط توباین وآن دادن
نه خط بخواستن‌ازاین وآن بقهروبکین

یمین تو چو خط آراید آفرین شنوی
بر آن یمین خط آرای از یسار و یمین

یمین اهل قلم جز بدستخط تو نیست
بخط تو که ز خط تو نشکنند یمین

در سرای تو هست آفرین سرایانرا
حریم کعبه حاجت روا علی التعیین

بحاجت آمده ام تا قبول فرمائی
مرا بخدمت خود تا بوم رهی و رهین

بفر دولت سلطان آسمان همت
که نیکخواه ویند اهل آسمان و زمین

تو نیخکواه وئی نیخکواه توا قبال
همیشه بادی بانیخکواه خویش قرین

---

۱ – نسخه ع – جعدچین برچین . ۲ – نسخه ع – اگرقلم قلم تست وخط خط تو به از هزار بدرهٔ دینار ودرج در ثمین .

در مدح سعدالدین

سعددین مدح خواجهٔ مستو   فی شنیدی و در دل آمد سو
دای آن برطریق وکردی تح   سین بران وزن شعر و قافیه مو
قوف تا کرد بهر ذکر توخا   طرمن زان بسبق مدح تو مو
زون زهی مهتر سخی سخن   دان که آورد سیر اختر ودو
رانچرخ ازگذشت صاحب وسح   بـان وائل چو تو بدانش ودو
لت و مـردی و مـردمی زاکا   بر اخسیک[1] آنکه منشاء و مو
لداسلاف واصل گوهر پا   ک تو از خطه ویست وزاو
لاد دهقانی و عزیز که فر   غـانیان بنده اندو چاکـر مو
لای آن گوهر شریف توآ   زاده را بندگـی کنند بطو
ع و برغبت چو تربیت زتو یا   بند ایشان و مـا و بـاهـرقو
می که در عالمست باوی عل   می است درحق آن تو پائی تو
فیق احسان و مکرمت چه بدس   تت جواد عطـاده و بـه تـو
قیع کلکی کـه مشك را بر کا   فور نقش افکند چو بررخ حو
را سر زلف جعد جعده ومر   غول و زان نقش شاعـران را تو
جیه زراست وسیم واطلس واك   سون و دمیاطی و عنابـی و تو
زی وکتان ودق و فرش و اوا   نی و دریای عیش و عمر برو
بود ترتیب در مدیح تو فك   رت یکی کرده با عـروضی دو
می که تا آفرین و مدح توگو   یند ازین نوع یکدیـگر را فو

ری که دانند مر بدین سرمن
رعهٔ نثر کار نظم درو

---

۱ ـ درنسخهٔ س. برخسیکت.

در مدح وزیر نصیرالدین

ای بزرگی که بی نظیری تو ‌‌ بس خردمند وبس خطیری تو
هست منصوردین ایـزد از آن ‌‌ که بحق مرورا نصیری تو
کبر ایند بندگـانت از آنك ‌‌ نـایب صـاحب کبیری تو
بـرتر از عـالـم کبیر توئـی ‌‌ گرچه در عـالم صغیری تو
برخورد صاحب از سریرسری ‌‌ تاش بـرگوشهٔ سریری تو
نپسندد بـزرجمهر وزیـر ‌‌ شاه ما دست این وزیری تو
بررعیت ز پادشاه و وزیـر ‌‌ برهمه نیکوئـی سفیری تو
از ستم چون نفیر عـام شود ‌‌ داد فـرمـای آن نفیری تو
آستین گـیر نیست بیدادی ‌‌ زانکه با داد و دستگیری تو
عـامـه مستمند مسکین را ‌‌ از ستمـکارگـان مجیری تو
ملك بر پادشا بتیغ زبـان ‌‌ راست دارنده همچو تیری تو
بسر ملك تیره فـام چو شب ‌‌ روز خصمان کننده تیری تو
باغ طبع ولـی و دشمن را ‌‌ ابر نیسان و بـاد تیری تو
بـرموافق نعیم خلدی و بـار ‌‌ بر مخـالف تف سعیری تو
دولتت زان چو همت عالیست ‌‌ کـه نـه با همت قصیری تو
برتر است از تواضع توثری ‌‌ وز شرف بر تر از اثیری تو
هر که در چنگ غم اسیر شود ‌‌ چاره و امن آن اسیری تو
هرفقیری که غنیت ازتوخوهد ‌‌ غنیت انـگیز آن فقیری تو
نکند نیك بختی آن رارو ‌‌ که بتیمـار خود پذیری تو
بندگـان قلیل مدحت را ‌‌ صله بخشندهٔ کثیری تو
مدحت اندرمیانه خودبچه کار ‌‌ گنج بخشـا بخیر خیری تو
روشنی ملك از ضمیر تواست ‌‌ زانکه روشن دل وضمیری تو

ز سخا بر همه جوانمردان مهتر و سرور و امیری تو
با چنین زنده مأمنی که تراست
رو که تا جاودان نمیری تو

در مدح وزیر صدرالدین

ای صدر دین و دنیا دنیا و دین تو
خالی نیند یکنفس از آفرین تو
هم آفرین کنندت وهم آفرین خوهند
مرجان و برتن تو زجان آفرین تو
صدق و یقین تست بیزدان تودرست
تا کارتست در خورصدق و یقین تو
چون تاج برسراست تراشغلهای دین
زاین است شغل دنیا زیر نگین تو
گر نازش وزیر بتاج و نگین تواست
انصاف تست وعدل توتاج ونگین تو
بر آستان تست بخدمت جبین خلق
چونان که شکر وخدمت حق راجبین تو
پای تو زاستان تو جز بر ره سخا
ناید برون چودست تواز آستین تو [1]
صاحبقران بود که نباشد کسش قرین
صاحبقران وقتی کس نی قرین تو
هرشاهرادفین درو گوهراست وهست
اندر دل تو نیست نیکو دفین تو
هردم دفین خویش کنی برجهان نثار
تا عالمی شوند رهی و رهین تو
روی ستم نیاید پیدا بچشم کس
از بیم هیبت تو وازهان و هین تو
گرسال و ماه ابر بلا بارد و عنا
نبت ستم نروید اندر زمین تو
آنگه که ایزد از طین آدم بیافرید
اندرمکان طین عمر بود طین تو
تو خلدی ازقیاس همه خلق راوهست
خلق خوش توکوثر و ماء معین تو [2]
جان وسر توگشت یمین پادشاه را
داده یمین ببیعت عهد و یمین تو
تامهرملك وسلطنت اندر یساراوست
ملك وزارتست وسری در یمین تو
چون پادشاه را پدر بهگزین توئی
شد نزد پادشا پدر بهگزین تو
رای هبین تو سفرش اختیار کرد
خیر اختیار با دارای مبین تو

---

۱ ــ نسخه س ــ چودست کرم ز آستین تو . ۲ ــ درنسخه س ــ این بیت اضافه شده است :
برخیرها معین همه خلق ایزدی همهجا روی و باشی ایزد معین تو

فرزند نازنین تو گر نزد شاه شد — رنجور دل مباد تن نازنین تو
هرکس بنزد شاه امینی گزین کند — فرزند هرآینه بهتر امین تو
فرخ بود بدو نظر پادشاه دین — این رای نیك دید و دل پاك بین تو
زوداکه بینی آمده اورابه‌نزد خویش — بر تخت عز و جاه شده همنشین تو
تادرجهان‌شهور وسنین‌خواهدآمدن — در عزو ناز باد شهور و سنین تو
تاکار دین ودنیا دارد و طریقها
جز برطریق راست مباد آن واین‌تو

در مدح وزیر صدرالدین

ای صدر دین و دنیا بادا بقای تو — منشیندا کسی بجز از تو بجای تو
بیگانه باد باتو غم و آشنا طرب — بادا ببحر لهو طرب آشنای تو
بر کلك تست تکیه گه ملکت زمین — وزقدر بر سپهر برین متکای تو
کلك تو چون عصای کلیم پیمبراست — پیدا در وکرامت بی منتهای تو
بر کلك‌خویش‌تکیه زن‌اندر ثبات‌ملك — او اژدهای دشمن تست وعصای تو
اندر شفای تست همه خلقرا شفا — زانرو همی خوهند خلایق شفای تو
ای مهتران ملك همه زیر دست تو — وی سروران دهر همه خاك پای تو
یك موی تو که‌قیمت جان خلایقست — هست این کمین‌فضیلت قدروبهای تو
ارزنده ای بدان‌که فشانند برتوجان — ای صد هزارجان گرامی فدای تو
خردی که‌سوی‌خلدشد ازنسل‌توبزرك — باداکمی بقاش فزونی بقای تو
اورا هزار سال بقابودوحق نخواست — تا در بقای خویش نبیند فنای تو
بود ازعطای یزدان نزد تو تا کنون — واکنون بنزد رضوان بوداو عطای تو
فرخ لقای خویش نهان کرد از جهان — در آرزوی فرخ و میمون لقای تو
رفت‌ازسرای‌خویش‌بتخت‌وسرای‌خلد — اندر دریغ وحسرت تخت وسرای تو
خاطر همه بمدح سرائیت بسته کرد
وین مرثیت نگوید مدحت سرای تو

در مدح دهقان اجل احمد سمسار

ای رنگ رخت گونه گلنار شکسته
یك موی توصد طبلهٔ عطار شکسته

وزخجلت بالای تودرهرچمن وباغ
افکنده سرسرو وسپید ار شکسته

بازار نکوئی بتو افروخته وز تو
یکسرهمه خوبانرا بازار شکسته

نقش تو بصورتگر فرخار رسیده
زو خامه صورتگر فرخارشکسته

تمثال تو چون دست براهیم پیمبر
هر بتکده هارا درو دیوار شکسته

مخموردوچشم توبیك غنج وکرشمه
صد باردرخانهٔ خمار شکسته

از ناوك مژگان تودربابل وکشمیر
بسیار صف جادوی مکار شکسته

ماراهم‌ازان ناوك‌شوخ تودل‌وپشت
شد خسته هدف وارو کمان وار شکسته

تا خانهٔ زنهار دلم شد بضرورت
آن زلفك تاریك بهرتار شکسته

یك تارنخواهم که از آنزلف‌شودکم
زان تا نشود خانهٔ زنهار شکسته

پیوسته دو چشم سیه تست غنوده
چونانکه‌سیه چشم‌توهموارشکسته

چون چشم توشد بخت من ایدوست غنوده
چون جعدتوشدپشت من‌ای‌یار شکسته

کردم دل خویش ای‌بت‌عیارزعشقت
چون رودکی اندرغم عیار شکسته

چون گردن احرار زبارمنن خویش
دهقان اجل احمد سمسارشکسته [1]

صدری که بدست کرم او ز دربخل
زنجیر گسسته شد و مسمارشکسته

هست اوشه‌احرارو زپیراهن تختش
تاحشرنگردد صف احرارشکسته

در باغ ایادیش براشجار مروت
پخته‌است‌ورسیده‌رطب‌وخارشکسته

از برگ‌و بر آوردن بسیار نگردد
یك شاخ ازان جملهٔ اشجارشکسته

گرشاخ مراد عدوی او ببرآید
پر بار شود تاشود از بارشکسته

همواره بود از نفس سر حسودش
از دوزخ تفتیده تف نار شکسته

ازخون جگر گرمژه برچهره فشاند
چون پردهٔ ناراست‌وبراونارشکسته

---

۱ – این بیت در نسخه س – نیست .

آنراکه بتیماروی آمد نکند چرخ — یك موی براندام ز تیمار شکسته
آن کز خط فرمانش برون بردسروپای — گردد تنش آزرده وتاتارشکسته[۱]
شدکعبه زواردرش زانکه بران در — گشت آرزوی سینهٔ زوار شکسته
هرگز نشود دامن زایر بدر او — ازشستن ونایافتن یار شکسته
ای‌دست ستمکاری و کرداربد دهر — ازخلق بکردار و بگفتار شکسته
خودجز تونباشدکه کند دست‌بددهر — ازخلق بگفتار وبکردار شکسته
دارد زبس احسان‌ومروت کف کافیت — آز درم و قیمت دینار شکسته
ممدوح سخندانی ونزد تو سخن را — نبود شرف وقیمت ومقدارشکستهٔ
شاعر زپی نظم مدیح توام ارنی — هستم هوس‌گفتن اشعار شکسته
تا طبع مرا نظم مدیح تو بود کار — هرگز نبود طبع مراکارشکسته
ازغیرت وازرشك که برمدح‌تودارم — دارم قلم ازمدحت اغیارشکسته
گر بلبل طبعم نه مدیح تو سراید — ببریده زبان باید ومنقارشکسته
جزمدح توگرنقش کنم بررخ کاغذ — باد ازکفم انگشت قلمدار شکسته
استاد رشیدی را شعریست ردیفش — چون‌زلف بتان نغز وبهنجارشکسته
من سوزنیم شعرمن اندرپی آن‌شعر — نرزد بیکی سوزن سوفارشکسته
لیکن چو قبول تو خداوند بیاید — آن شعربدین شعرشود زارشکسته
تا گنبد دوار زمین را بخوهد بود — ازیکدیگر آسایش ورفتار شکسته
ماسای‌زشادی که‌زغم پشت‌حسودت — دارد روش گنبد دوار شکسته

از گنبد دوار بداندیش تو برخاك
افکنده نگون‌بادو نگونسارشکسته[۲]

---

۱ - نسخه س - صد خارشکسته - درنسخه س - نیزاین بیت اضافه شده‌است :

هست‌ازنکت پیرلطف توبگه نطق — نرخ گهرولؤلؤ شهوارشکسته

۲ - این بیت در نسخه ع - نیست .

در مدح نصیرالدین علی بن احمد

ای دولب تو قافله قند شکسته / قد تو سر سرو سمرقند شکسته
بادام دو چشم تو بعیاری و شوخی / صد بار بهرلحظه درکند شکسته
ازهیبت مژگان دو بادام تو بی جنگ / چنگال هژبران زمین رند شکسته
از جنك نیارامدی آنچشم چو بادام / از سنگ دوسه سنگ زن رند شکسته
ازسنك شد آن کندی بادام توازچنگ / در پوست چو از باد صبابند شکسته
برلعل شکرخند که نرخ شکرو لعل / کردی بدو لعل شکر آکند شکسته
خوش باش بدان دولب خوشخند که کردی / بازار شکرزان لب خوشخند شکسته
بادی که شکنهای دو زلف توپراکند / زان باد دلی چند پراکند شکسته
چین وشکن زلف توچند است ندانم / دانم که در اوهست دلی چند شکسته
جای دل من نیست در آنزلف که نبود / هرگز دل مداح خداوند شکسته
ممدوح هنرمند که از هیچ هنرمند / نه مهر گسسته است و نه پیوند شکسته
صدری که ندارد زهنرمندان مانند / تا هست ز مانند چو مانند شکسته
ای بنده نوازی که کف رادتو دارد / آز دل خرسند بخرسند شکسته
دارد شرهٔ جود بر آنگونه که گوئی / دیوانه شدستی کف تو بند شکسته
فرزانه نصیرالدین کز دولت او نیست / ارز هنر و قدر هنرمند شکسته
نپذیرد اگر پند دهندش که مده مال / نبود شرهٔ جود وی از پند شکسته
جزمدح تو ترفند بود هرچه نویسم / کردم قلم از یافه و ترفند شکسته
چون خاطر من مدحت توزاید فرزند / موئی نخوهم برسر فرزند شکسته
گر آتش مدح دگران بایدش افروخت / تا سوخته تر باشد یارند شکسته
در مدح تو گردد بدرستی سخن من / آنکس که بیابی سخن افکند شکسته
دارد ببقای توفلك بیعت و سوگند / هرگز نخوهد بیعت وسوگند شکسته

۱ــ در نسخه ع ــ در پوست چوانوار صبا قند شکسته ـ نسخه س ــ در پوست چو آلو زصبا قندشکسته

دارد دل اعدای تو سوزی که نگردد آن سوز بکافور و بریـوند شکسته
بر بسترغم خفت حسود تو چنان زار کش تن شود از بار قزاکند شکسته
وز دارمحن گشت عدوی تونگونسار چون خوشهٔ انگور براوند شکسته
حسادترا در دل ودرپشت شکسته است جزپشت و دل حاسد مپسند شکسته
تـا شهره بود غمزه معشوق غنوده تا طرفـه بود طـرهٔ دلبند شکسته
در طرهٔ آن قندلب آویز که مژگانش دارد صف جادوی دمـاوند شکسته

از قند لبی بوسه همی خواه که دارد
از دولب خود قـافلهٔ قند شکسته

در مدح طغان خان سلطان

شه انجم بپیروزی شهنشاه محول شد برین پیروزه خرگاه
ز بـرج ماهـی لؤلؤ پشیزه ببرج تیرهٔ [1] مرجان چراگاه
ز تحویل شه انجم بتعجیل چونوروز جلالی گشت آگاه
بدرگاه آمده تاریخ نوکرد بایام جلال الدین شهنشاه
تغان‌خان‌مهترشاهان مشرق خداوند نگین وحصه‌وگاه [2]
فریدون فتر کیکاوس‌حشمت سکندر بخت دارا تخت جم جاه
زشاهان‌مروراز بید که باشد بنوبت پنج و نوبتگاه پنجاه
ظفریابی که‌یابد هرچه‌جوید بعالم جزشریك‌ومثل‌وهمتاه
بتیغ آسمان گون آسمان‌وار کند صبح معادی راشبانگاه
بنعل بادپای ازپشت ماهی فشاند گرد بر پیشانی ماه
زشیر رایت او شیر گردون بترسدچون‌زشیر بیشه‌روباه
زمانه گردن گردنکشانرا بطوق طوع او دارد باکراه
ز دامان وجود دوستانش همی‌دست حوادث‌ماند کوتاه [3]

---

۱ ـ در نسخه س ـ براند شکسته ـ ۲ ـ نسخه ع و س ـ ببرج تیرهٔ ـ ۳ ـ نسخه ع‌وس ـ خطبه و گاه

بعهدعدل او از ظلم کس را زدل بر لب نیامد ناله و آه
سران لشکر او را ز اطراف زمین بوسند شاهان بر سرراه
بعون‌الله از اینسان ملکداری مسلم شد بر او الحمدلله

در توبه از گناهان

چون در هوای دل تن من گشت پادشاه آمد به پیش سینهٔ من از سفه سپاه
لشکرگه سفاهت من عرضه داد دیو من ایستاده همبر عارض بعرضه گاه
دیوسیه گلیم بران بود تا کند همچون گلیم خویش لباس دلم سیاه
بنمود خیل خیل گنه پیش چشم من تا در کدام خیل کنم بیشتر نگاه
آن خیل را بچشم من آرایشی دهد زان نوع دانه سازد و دام افکند براه
رفتم براه دیو و فتادم بدام او وز دیو دیوتر شدم از سیرت تباه
یکروز بی گناه نبودم بعمر خویش گوئی که بود بی گنهی نزد من گناه
هر گونهٔ گناه ز اعضای من برست چون از زمین نم‌زده هرگونه گیاه
فردا بروز حشر گر امروز منکرند اعضای من بوند بر اعمال من گواه
ای تن که پادشاه شدی بر هوای دل هم بنده‌ای از آنکه‌الله است پادشاه
در قدرت اله نگه کن بچشم عقل تا عجز خویش بینی در قدرت الله
قامت دوتاه کردی یکتا شو و مباش همتای دیو تا نروی از جهان دو تاه[1]
پیری رسید و موی سیاهت سپید شد یار سپید روی سیه موی را مخواه
زین پس بنعت چه‌ذقنان برغزل مگوی کز نظم نعت چه ذقنان اوفتی بچاه
گرجاه و آبروی خوهی معصیت مورز از طاعت خدای طلب آبروی وجاه
یکدم مباش از آنکه دودم پیش نیست عمر بی حسرت و ندامت و بی آب چشم و آه
نیران دوزخ ازتو برآرد شرار دود گر ازندم نباری از دیدگان میاه

---

۱ ـ نسخه عوس ـ درجهان دوتاه .

گر از عذاب نار بترسی بجو پناه — تو توبه را وسایهٔ طوبی ترا پناه
ای‌سوزنی اگر تنت از کوه آهنست — در کورهٔ دل چو سوزن زغم بکاه
در پیش چشم عقل جهان فراخ بین — چون‌چشم‌سوزنی کن‌وبندیش گاهگاه
نا آمد از تو هیچ گناهی زکوه کم — یا هیچ طاعتی ز تو آید فزون ز کاه
زاهل سموم هاویه‌ای وهمی خوهی — تا نزد تو نسیم شمال آید از هراه
عصیان کنی وجای‌مطیعان کنی طمع — بسیار کله‌هاست بسودای این کلاه
با توبه آشنا شوو بیگانه شوزجرم — تا در بحار رحمت یزدان کنی گناه
باچهرهٔچوزر شو و بااشك‌همچو در — بگذارتن چوسیم و سرب‌درمیان کاه
دینرا نگاه دارد که دارد زهر بدی — ایزد ترا نگاه چو دین داشتی نگاه
ای قادری که هست بتقدیر حکم‌تو — گردنده‌چشم اخضر وتابنده مهروماه
هستم‌یگانه‌عاصی‌وعاصی‌چومن‌بسی‌است — جمله نیازمند بفضل تو سال و ماه
ازروی بی نیازی‌بخشای‌و فضل کن — برمن یگانه عاصی وبر جملهٔ عصاه
کافی توئی و قاضی حاجات‌هم‌توئی — نی بر کفا تکیه ما ونه بر قضاه
حاجات‌جمله‌مکفی‌ومقضی‌تو کن‌بفضل — ما را مران بصدر قضاة و در کفاة
از ما بخوابگاه پیمبر رسان درود — ما را زخواب غفلت روزی کن انتباه
ایمان ما و قوت اسلام و دین ما — از ماجدا مکن بجداگشتن حیاه
بر ما لباس خاك چو جیب کلیم کن — تا چون‌کف کلیم بر آریم‌ازان جباه

ای‌راوی‌این قصیده بخوان و مرابه بین
کالسمع بالمعیدی خیر من ان تراه[٤]

---

۱ - در نسخهٔ ع وس - زنی شناه ۲ - نسخهٔ ع وس - حاجات ما توئی ۳ . - این بیت در نسخهٔ ع نیست.
٤- درنسخه س من‌ان بجراه

در مدح میر عمید

میر عمید عمدهٔ ملك آفتاب جاه / بر چرخ رای شاه سفر پیشه شد چو ماه
ماهی نواز در سفر از بهر شاه را / آن آفتاب حضرت شاه از جلال و جاه
اصلاح ملك در سفرش باز بسته بود / بهر صلاح ملك سفر بر گزید و راه[1]
دانست شاه عالم هر جا که او رود / باشد ازو رعیت در امن و در پناه
داند نگاه داشتن اندر میان خلق / هم حق خلق عالم و هم حق پادشاه
و ندر سفر بداد چو نانکه در حضر / وی حق خلق عالم و ایزد ورا نگاه
ایزد نگاه داشت که باز آمد از سفر / با رامش و سریر بسوی سریر و گاه
هر چند دیر مانده بدیم از امید او / دیر آمدن بخیر و سعادت بود بگاه
شد ز آتش حسد دل و جان حسود او / چون زر و سیم سوخته و کاسته بکاه
جان و دل حسود ورا زین دریغ نیست / گر سوخت گو بسوز و گر کاست گو بکاه
کردند اهل حضرت تا بود در سفر / بروی دعای نیك ببسیار جایگاه
چون باز حضرت آمد باشند بیگمان / مانند اهل حضرتش از قوم نیکخواه
هرگز نکرد و رای ندید و روا نداشت / تا کار کس نگردد از رای او تباه
بگرفت دست سروری و جاه و قدر او / چون رسم و طبع اوست همه کار ملك شاه
نیکو خوه و ببندز نیکو خوهی که اوست / هم شاه و هم رعیت و هم ملك و هم سپاه
همچون کمان کند بر کلك وی از شکوه / تیر عدوی مملکت شاه را دو تاه
چون روی او سیاه کند سهم روی او / روز عدوی دولت خاقان کند سیاه
آن صدر سروری است که در ملك شهریار / از جملهٔ مهان ببزرگی است طاق و تاه
جاه از هزار مهتر و سرور فزون شود / گر بدهد از هزار یك جاه خود زکاه
آزادگان بخدمت او داه گشته‌اند / از بسکه از بزرگی آزاده کرده داه
هرکو کمر بخدمت او بست بر میان / سایه بر آسمان ز شرف گوشهٔ کلاه

---

۱ ـ در نسخه ع نیست .

وانکو کند بدولت و جاه وی التجا | بر چرخ مه رسد ز شرف جاه او ز چاه
بر خلق واجبست که چون بندگان نهند | بر خاك آستانهٔ او دیده و جباه
من بنده‌ام غریق بدریای بر او | ازدست با شگرف ثنا میکنم شناه
از بحر و بر او بشناه و پناو شکر | نتوان گذشت ومن نرسم بر کرانش آه
وین شعرهم زمن چو گیاهی است سست بیخ | لیکن غریق گشته در آویزد از گیاه
دست از ثنا و شکر بسوی دعا برم | وندر دعا بقای ورا خواهم از الله
تاموت و تا حیاة بود ز آفریدگار | مر آفریدگانرا ازگشت سال و ماه
باقی خوهم حیات وراهمچوماه‌وسال | از خالق الذی خلق الموت والحیاه

فرخنده باد روز و پیروز روزعید
مقبول گشته طاعت و معفو شده گناه

در مدح شاه مسعود حسن

ای سپاه آرای سلطان جهان آرام شاه | کامرانی بر عدو فرمانروائی بر سپاه
تا سپاه است وجهان را این و آنرا جز تو نیست | نی سپاه آرای سلطان نی جهان آرام شاه
آفتاب و سایه‌ای در ملك و گیتی ملك تست | کافتاب عالمی در سلطنت سایهٔ اله
خسرو دیندار دنیا گیری اندر شرق و غرب | صیت گیرودار تو از پشت ماهی تا بماه
ماه در گردون بسلخ و غره گردد منحنی | تا بزرین نعل شبدیز تو گردد اشتباه
رکن دین تمغاج خان شاه مسعود حسن | بخت مسعود و حسن اخلاق و احسان رسم و راه
وارث افراسیابی ملك توران حق تست | حق طلب کردی بشمشیر و گرفتی تختگاه
راست آمد ازملوك باستان خواندن ترا | کیقباد بزم گاه افراسیاب رزمگاه
چون قدح پیمای گردی جام جم گردد قدح | تازیانه‌ات گر ز افریدون سبك دارد چو گاه
قبلهٔ اهل جهان طوعاً و کرهاً بی خلاف | بارگاه تست از اطراف عالم باج خواه
ازحشم وزمحتشم در بارگاهت میرسند | فوج فوج و جوق جوق وجفت جفت و تاه تاه
از بساط بارگاه تو بلب گیرند گرد | تا ملوك آن گرد را بر دیده مالند وجباه

دین اسلام ازتودارد قوت اندر دار کفر
کز بد بیگانگانی آشنا یانرا پناه

سعداکبر خطبه مرنام توخواند برسپهر
شیخ اسلامست پنداری اگر پوشد سیاه

تاسپیدی وسیاهی مایهٔ روزاست وشب
تاشب وروز پیاپی مایه سال است وماه

سال وماه‌وروزو شب‌بازینت نام توباد
منبرو مهرو نگین و خطبه وتیغ و کلاه

ملك‌افریدون‌توداری رفته‌ضحاك ازمیان
هست‌ازین گردنکشان‌راگوشمال‌وانتباه

هفت‌کشور قسم کن برهفت‌شایسته ملك
هرملك درعهد توتاکشوری دارد نگاه

مررعیت را صبا ازلطف طبع وعدل تو
خوش نسیم آید چوبامشك تبت بادهراه

عدل عمرافزا وغم کاه است شاها دیرزی
تا بوی مرطاغیانرا غم فزا وعمرکاه

آه برناید ز حلق خلق در ایام تو
کزتو بی‌رنجند ورنه‌ازچه پیدانیست آه

شاه کیهانی زکیهان آفرین آموز اطف
باز کن باب قبول توبه و عفو گناه

پادشا دریا بود دریای رحمت باش تا
هرمطیع وعامی اندروی تواند در شناه

چاه کند ازسوزن خاطر حکیم سوزنی
تا برآمد یوسف یعقوب مدح توزچاه

مرد بیدر سوزنی گفتارمدح تست‌وبس
بی مدیح تو که داند مردم از مردم گیاه

ازپس پیری جوانی یافت در نظم سخن
تاجوان آمدبخدمت‌وقت‌وقت وگاه‌گاه

از گزند چشم بد ایزد نگهدار تو باد
تا نیارد کردکس در تو بچشم بدنگاه

چشم ودل دریا و دوزخ باد بدخواه ترا
تا بود دریاو دوزخ جای نیران ومیاه

وقف بادا تا ابد برتوو بر اولاد تو
ملك‌وملك‌وتاج وتخت‌وفخروفرو عزوجاه

در مدح سلطان اتسز

آنکه روی چرخ را زینت بانجم داد وماه
داد ملك شرق را زینت بخیل شاه و شاه

شهریارشیردل خوارزمشاه آتسز که هست
در سر شمشیر او پیروزی دین الله

دولتی شاهی که بی کوشش سپهر از بهراو
کرد خالی از خداوند کلاه و تخت وگاه

پیش تخت وماه او اکنون زهرجانب رسد
چون کمربندان بخدمت هرخداوند کلاه

شاه مشرق گشته همچون آفتاب مشرقی — تیغ زن پیدا شود هر بامدادان راپگاه
کافتاب از پیش وپس دارد سپاه ازاختران — ملك روز ازتیغ خودگیرد نه ازتیغ سپاه
تیغ توچون آسمانست آسمان چون تیغ تو — این زگوهروان زکوکب چون کنی نیکونگاه
آسمان گون تیغت ازخون آسمان گردان شود — داشت بتوان آسمانرا از سر تیغت نگاه
آسمان دشمنانت ز آسمانگون تیغ تست — کز برسرشان برد گردان همیشه سال وماه
بر تن اعدا ز تیغت گم شود راه گریز — وزفزع جانشان بسوی آسمان جوینده راه
ملك مشرق را هر آنشاهی که اودعوی کند — چون دو بازوی توانای تو یابد دو گواه
ملك خوارزم ایشه مشرق تراچون مرکبی است — یافته در مرغزار عدل تو آب و گیاه
رایضان[1] بخت تو اورا همیدارند رام — از پی عالی رکابت بامداد و شامگاه
همچو دارالملك خوارزم ایشه پیروز بخت — یافت دارالملك تورستان ز اقبال تو جاه
هردو ملکت را یکی دار ایشه یکتاه دل — کاندرین ملکت کسی رانیست باتودل دوتاه
خاطب از بالای منبر چون بنام تو رسید — پایهٔ منبر ز رفعت بر گذشت از اوج ماه
هر کجا باد مخالف کاه برگی برده بود — از ره عدل تو با صد عذر باز آورد کاه
عدل کن عدل ایشه مشرق که درهردوسرای — هست نیکو کار عادل را همان عدلش پناه
تا تو در آئینهٔ خاطر نظر داری بعدل — کس مبادا کرده در آئینه عدل تو آه

تا بود دور سپهر آبگون بر گرد وخاك
دشمنانت را در آب دیدگان بادا شناه

در مدح سعدالملك[2]

بر امیران سخن مدح وزیر پادشاه — واجب آمد چون زبستان گل برانگیزد سپاه
تا چوگل معنی برانگیزاند از بستان طبع — آنکه باشد مادح صدر و وزیر و[1] پادشاه
خسرو دستار بندان آنکه دارد خسروی — بر خداوندان دستار از خداوند کلاه

---

۱ – نسخهٔ ع ـ ز اتصال ، ۲ ـ این قصیده در نسخه س دیده نشد .

تا ز سیر کلك او شب در به پیوندد بروز
کس نگویدروزوشب‌راکان سپیداست‌این‌سیاه
سعدملک آن‌محترم‌صدری که‌سعدین‌فلک
پیشکارانند و او بر پیشکاران پیشگاه
ماه تا ماند بزرین نعل راه انجام او
نعل راه انجام او را شکل بر گیرد ز راه
هم جمال سعد دولت هم کمال سعد ملک
هست پیدا اندر او کز هر دو دارد اشتباه
زافرینش مردم و مردم که با هم صورتند
اوست مردم دیگران در عهد او مردم گیاه
ای بدیدار همایون تو شاه شرق را
وقت‌وساعت خرم ومیمون وفرخ سال وماه
بر سماع بلبلان می نوش سعدالدوله وار
گر ندیدی جشن سعدالملک‌سلطان‌الکفاه
دل بعشق نیکوان در عنبرین زنجیر کش
بند کن در چاه سیمین تا نیندیشد گناه
از گناه اندیشه کی دارد دلی کز بهراو
عنبرین سازندوسیمین نیکوان زنجیروچاه
زر بلون کاه گشت از ترس روز جشن تو
از تو روز جشن آن بیندکه روز باد کاه
جودو احسان تو بی آمیزش آموزش است
هیچ دانا بچهٔ بط را نیاموزد شناه
روی تو آئینهٔ روی مروت دیدنست
جز مروت روی ننماید در اوکردن نگاه
سوزنی در شاعری آرنده و وارنده شد
شرط خدمت را بجای وحق نعمت‌رانگاه
دل‌چوگاه نقره‌کرد ازفکرت مدح‌توزانک
تاسخن چون نقرهٔ صافی برون آید زگاه

بنده اندر حق تو دارد صفای اعتقاد
از صفای اعتقاد بنده به داند الله

در مدح محمدبن یوسف

سری که خلق جهانرا ویست‌پشت‌و پناه
امین‌دین‌الله است‌وسعد ملکت شاه
ستوده فخر خراسان محمد یوسف
که‌چون محمدویوسف‌جمال‌دارد‌وجاه[1]
اگر محمد و یوسف ندیده‌اند بهم
کنون ببینند ار اندرو کنید نگاه
محمداز سر انگشت خود اشارت‌کرد
مه تمام بدو قسم شد بحکم اله

---

۱ - در نسخهٔ س این بیت افزوده شده است :
چو آنگهی که محمد بدر شد از دل خار
چوآنگهی که بسر رفت یوسف از بن چاه

مه صیام بدو قسم کرد او و گذاشت — بقسم روز بصوم و بقسم شب بصلوه
زنان مصر بریرند دست اگر دیدند — جمال یوسف یکبار بر گذر ناگاه
هزار مرد ستمکاره دست ظلم برند — کنون بعهدش از آن بیم اگر شوند آگاه
اگر محمد اندر مقام محمود است — گناه امت خود را ز حق شفاعتخواه
بنزد خاقان محمود او رعیت را — همی شفاعت خواهد ز گونه گونه گناه
برادرانرا یوسف چو داد گندم و جو — بها گرفت ازیشان بضاعت مز جاه
اگر بضاعت مزجاه پشم و پنبه بود — نبود گندم و جو نیز جز که تخم گیاه
میان تخم و گیاه و میان پنبه و پشم — بسی تفاوت نبود چو عقل بیند راه
بجای گندم و جو او همی دهد زر و سیم — بآشنا و به بیگانه فی سبیل‌الله
بدل ستاند ازیشان بجای پنبه و پشم — چه شعرهای رکیك وچه فصلهای تباه
از آنچه می بدهد تا بدانچه میگیرد — تفاوتست چو از در کاه تا بر کاه[۱]
همیشه تا بمه روزه در مجالس علم — بود درود محمد رونده بر افواه
پس از درود محمد ثنا و مدحت تو — رونده باد برافواه خلق بی اکراه
همیشه تا که بگویند بر چه سیرت بود — نشست یوسف در صدر پادشاهی و گاه
بصدر عزت بادی نشسته چون یوسف — سران ملك بخدمتگرست بر درگاه

به پیش روی تو از امت محمد پیش
نشسته یوسف رویان باقبا و کلاه[۲]

وقال یمدح الوزیر[۳]

ای گاه وزارت بتو هم چون فلك از ماه — آراسته تا بر فلك ماه نهی گاه
ماه فلك فضلی و شاه حشم جود — رخشنده‌تر از ماهی و بخشنده‌تر از شاه
از همت تو ماهی و شاهی است فرودت — چون بندگی از شاهی و چون ماهی از ماه

---

۱ — نسخهٔ ع — چو از زرگاه تا برگاه — نسخهٔ س شقاوتست چو اززر نگاه یا برکاه .

۲ — این بیت در نسخه س نیست . ۳ — این قصیده تنها در نسخه ع دیده شد و در نسخه اصل (ت) و نیز نسخه بدل (س) دیده نشد .

دین از تو منظم شد چون رشته ز لؤلؤ — چون جنس بجنس آمد و همتاه بهمتاه
عدل و هنر و فضل و فتوت بهمه جای — گامی ننهی الا با تو همه همراه
تا از قلم کاه مثال تو مثالی — بیجاده نگیرد نشود گیرا بر کاه
هستند ببزم تو کمر بسته قلم وار — بیچاره لبان طرب افزای لقب کاه
از کلك خط آرای تو بی آگهی کلك — با کسوت اهل هنر آید گه و بیگاه
از کرم پدید آید بی آگهی کرم — چندین قصب اطلس و خز و بز دیباه
تشبیه گران سخن آرای بصد قرن — شبه تو نیابند ز اقران وز اشباه
بر عرصه شطرنج ثنا گفتن تو صدر — من سوز نیم بیدق و صاحب شرف آن شاه
از بحر ثنای تو بشکر نعم تو — ساحل نخوهم یافت بزورق نه باشناه
از آه پدید آید در آینه ها زنگ — دیدیم بسی آینه در مدت کوتاه
از صیقل عدلست ترا آینه روشن — کی زنگ بر آرد چو کس از تو نکند آه
نادان زن و مردی که بداندیش تو زایند — آن آیسه تا محشر و این منقطع الباه
تا سال و مه و روز و شب آرد فلك پیر — در دولت برنای تو از قسمت الله

بادا شب تو به ز شب و روز تو از روز
سال تو به از سال تو و ماه تو از ماه

(در مدح تمغاج خان مسعود بن حسن)

ماه رجب که هست همایونترین همای — از آشیان فضل خدایست برگشای
پروازش از لوازم پیروزی و ظفر — گسترده سایه بر علم سایهٔ خدای
خورشید خسروان که جهانراست عدل او — همچون چراغ ماه بهرخانه کدخدای
آی است ماه در لغت ترك و شاه ترك — دید از سپهر آینه فام این خجسته آی
هم آی و هم رجب ز شهنشه خجسته شد — تا هم خجسته رو بود و هم خجسته رای
شد مرسپهر راز هلال رجب زبان — تا بر سرای شاه شود آفرین سرای
تا این هلال بدر شود بی گمان شود — تا گوشهٔ سپهر پراز آفرین سرای

شاه سپهر قدر و خداوند تیغ و تاج	تیغش سپهر سیما تاجش سپهر سای
اسبش سپهر جولان رمحش سپهر سنب	بختش سپهر مسند و تختش سپهر جای
طمغاج خان اعظم مسعود رکن دین	سعد اختر و مساعد بخت و سدید رای
رای سدید و پاس شدید ورا شدند	قیصر بروم رام و مسخر بهند رای
تیغ جهان گشای گهردار شاه راست	در هر گهر نمایش جام جهان نمای
جام جهان نمای بدست شه‌است تیغ	تیغ ورا ستودی دست ورا ستای
ای دست شاه باکرم بی کران تو	ابراست‌زفت‌و بحر بخیل‌است‌و کان‌گدای
شاها قوام عالم بردست و تیغ تست	بردست گیر قائمهٔ تیغ جان گزای
تا هیچ سرفراز نیابد بجان خلاص	کو پیش تو نشد بزمین بوس سر گرای
جانرا بآزمایش تیغ اجل برد	هر دشمنی که با توشود کوشش آزمای
شیران بمرگ[1] دندان‌خایند چون بحرب	گردند مرکبان سپاهت لگام خای
روزگذشته را و شب نارسیده را	برهم زنی بپویهٔ اسبان بادپای
از عدل دیرپای بود ملك برملوك	عدل تو برتو دارد ملك تو دیرپای
انصاف شکر نعمت ملك است خسروا	تا ملك میفزاید انصاف میفزای
بزدای رنگ خون ستمکاره راز تیغ	خود تیغ تست صیقل زنگ ستم زدای
شاید مترس خون ستمکاره ریختن	میریز بی محابا خوه شای و خوه مشای
بایست عدل تو ملکا خاص وعام را	پیوست ناگسست نه گه‌های و گه مپای[2]
ای سوزنی بمدح شه از بوستان طبع	دم را نسیم ورد طری زن زخلق و نای
تا شادمان شود ز تو مسعود سعدرا	جان در جنان و کالبد اندر حصارنای
جز مدح شاه بیهده گوئیست شاعری	هشتاد سال بس که بدی بیهده درای
گویند و گفته اند که آبستن است شب	وین گفتگوی دانند اهل حدیث ورای
هرشب زعمرت ای ملك بی عدیل باد	آبستنی که باشد خورشید عدل زای

۱- نسخه ع ـ شیران مرگ	۲- این بیت، در نسخه س نیست

گـرسایهٔ همای بـرافتد بدشمنانت چون مخلب عقاب اجل بادجان ربای
گسترده باد سایهٔ طوبی بفرق تو
ماه‌رجب که‌هست‌همایونترین‌همای

در مدح تمغاج خان

ای‌جهانداری که‌داری‌برجهانداران‌سری پیش توجزبندگی دعوی‌شاهان‌سرسری[1]
نیستی اسکندرو داراو انـدر ذات تـو شوکت‌دارائی استو حکمت اسکندری
گرصف آرائی صف آرائی بمیدان نبرد درسپاه خویش‌صفداری عدو را صفدری
در امان تو رود آهو گرازان پیش یوز سایهٔ شاهین بود آسایش کبك دری[2]
روز و شب عدل‌ترا گویندو انصاف ترا ای مه هر روزنی وی آفتاب هر دری
گوهرشاه قلج تمغاج خان و رکن دین از برای قمع اعدا چون قلج با گوهری
خسرو محمود قول وفعل‌و شان‌و سیرتی داور مسعود نام وفال وبخت و اختری
از قرا خان حسن تا پادشا افراسیاب وارث گاه نگین و مهر و تیغ و افسری
تا بود انگشتری را زینت از انگشت تو آسمان زیرنگین تو بود چون بنگری
دیدهٔ اعدای توچون چشم افعی بر کند گر زمرد پیش اعدا داری از انگشتری
سعد اکبر از فلك ناظر باقبال تو است تا تو از اقبال خود ناظر بسعداکبری
فرا فریدونی از آباو از اجداد خویش لاجرم چون فرا فریدونی افریدون فری
ملك دینرا شاه ملك‌آرای حق‌پرورسزد تو سزی‌زیراکه‌ملك آرائی‌وحق پروری
دادگستر پادشاهی از ره انصاف و داد نسپری جزدر جنان‌راهی که‌اینجابسپری
عالم‌ازانصاف‌وعدل‌تست‌چون‌فردوس‌عدن ما بفردوس اندریم و توبفردوس اندری
سایهٔ اوراق طوبی سایهٔ چتر تو شد از قیاس ای‌سایهٔ یزدان که‌توهم‌درخوری
درپناه‌عدل‌توچون‌اهل حضرت‌برخورند بس دعا گویندتا ازملك‌ودولت‌برخوری

---

۱ ـ در نسخه‌س این بیت اضافه شده‌است*.

شاه شرن وچین که از سهم تو اندر هند وروم رای رائی کرد نتواند نه قیصر قیصری

۲ ـ درنسخه‌س ـ سایه شاهین کند مأوای خود کبك دری .

ماه شعبان سایه‌افکند ای ملك بر ماه صوم
مسرعان در پویه انداز مشرقی وخاوری

تا بماه صوم میمون و همایون روز عید
ازمشبکهای[1] شعبان روز وشب را بشمری

گر مه شعبان مه پیغمبر است ای پادشاه
تو مقیم شاهراه سنت پیغمبری

بارگاه این مه تو از اهل خبر[2] آباد کن
کز ملوك و از سلاطین افضلی و اخبری

از مقالاتی که‌از بهرزه و احسنت عام
شاعران بر خسروان بندند پاکی‌وبری

مشتری دیدار شاهی هر که‌دیدارتو دید
خاك پایت را بنور دیدگان شد مشتری

از روان عنصری در خواب تلقین یافتم
کای جهانرا دیدن روی تو فال مشتری

تابرین وزن و قوافی آفرین گفتم ترا
آفرینها میفرستم بر روان عنصری

کسوت مدح تو خوش‌دوزند خیاطان نظم
چون‌من‌اندروقت معنی‌میکنم‌سوزنگری

تاکه بر خیزد بحکم داور بیچون وچند
از میان‌خاك و آب و باد و آتش داوری

دیده آبی با دوتن خاکی بد اندیش ترا
سر زشمشیر تواش بادی و آتش داوری

تا بود محبوب دلها دولت و طول بقا
دولت و طول بقای تو مبادا اسپری

بر جهاندران سری‌جاوید بادا امر تو
ای جهانداری که‌داری برجهاندران سری

در مدح صدرجهان

صدرجهان رسید بشادی و خرمی
در دوستان فزونی و دردشمنان کمی

شاه جهان وصدرجهان شادوخرم است
جاوید باد شاه بشادی و خرمی

ای شاه ر از طلعت فرخنده فال تو
در دیده روشنائی و در سینه بی‌غمی

هستند ناصحانت زناز و نعم غمی
چونانکه حاسدانت ز بار نعم غمی

صدرزمین تواضع و خورشید طلعتی
وزطلعت تویافته خورشید برزمی

خورشیدی وسحاب‌چه خورشید وچه سحا
خورشید جود ذره سحاب سخانمی

مرامت رسول علیه‌السلام را
در علم شرع صاحب و صدر مسلمی

---

۱ – در نسخه ع – از مشککهای. ۲ – نسخه ع – بارگاه این‌ماه‌را ازاهل‌خیر آبادکن نسخه‌س – بارگاه این‌مه‌زاهل خیر خیرآبادکن.

عالی عبارت خوش عذب فصیح تو — از الکن الکنی برداز ابکم ابکمی
سلطان ملك دینی ودنیاهم آن تست — چون نیکخواه دولت شاه معظمی
مردم شناس شاهی ونزدیك اهل‌عقل — مردم توئی و شاه شناسا بمردمی
چون آدمی بصورت و معنی فرشته‌ای — گوئی که هم فریشته‌ای و هم آدمی
باآنکه اعلم العلمائی بعلم شرع — فتوی نشان کننده بوالله اعلمی
الله اعلم ار زتو باشد کریمتر — باری ز علم از همهٔ خلق اکرمی
در مدح تو بصورت تضمین اداکنم — یك بیت رودکی را در حق بلعمی
صدر جهان جهان همه تاریك شب شدست — از بهرما سپیدهٔ صادق همی دمی
بینند جسم را ونه بینند روح را — بینیم مرترا که تو روح مجسمی
کردند قصد جسم تو و روح توبسی — آهوئی و فزرمی و کرکوتی ورمی
بگرفتشان زمین‌وزمان کردخاکسار — توهمچنان عزیز وشریف ومکرمی
تا جای گنج قارون ایشان فروشدند — تو برشده بطارم عیسی بن مریمی
ایوان توز طارم پیروزهٔ فلك — بگذشت‌ازآنکه صاحب‌ایوان وطارمی
در جویبار سنت و در باغ علم شرع — چون سروراستی چوبنفشه همی غمی
طاوس وار در چمن فقه و باغ علم — زینسو همی خرامی‌وزانسوهمی‌چمی
ازحشمت توبی ربض وخندق‌وسلاح — سد سکندر است بخارا ز محکمی
اسلاف توبرحمت حق حامی ویند — بی زحمت پیاده و سرهنگ‌دیلمی
حق کی گذاشتی که بخارای چون بهشت — ویران شود بجملهٔ مشتی جهنمی
شمس‌حسام‌برهان دانی که توکه‌ای — درد بخاریان را درمان و مرهمی
در حضرت سمرقند از فرپادشاه — شاهنشه ائمهٔ دین فخر عالمی
تدریس تو دعای شهنشاه اعظم است — توخاص دوستدار شهنشاه اعظمی

تا چرخ تیزدور زدوران نیارمد
باید که از دعای شهنشه نیارمی [۱]

۱- در نسخه س این بیت اضافه شده است.

درحق شاه دعوت تومستجاب باد — وندر حق تو دعوت عام ذخارمی

در مدح رضا بن عمر بن محمد الحسنی

دلم بعشق بتی راهمی کند شمنی که بر بتان بنکوئی کند همیشه منی
بتی که زلف چوقیر از بدوش پرشکند کند بتبت و قرقیز کاروان شکنی
شکست قیمت مشك و گل و سمن بسه چیز بمشك جعدی و گل خدی و سمن ذقنی
بنار و نارون اندر فکند زردی و خم بناردانی رخسار و قد نارونی
دلی که سهم و سیاست زشیر بارز بود ربود آهوی چشمش زپر فریب وفنی
بروز و شب دل و چشمم زعشق و صورت او به بیقراری درمانده اند و بی وسنی
بمستمندی و بیچارگی شدم مشهور چنانکه یار بطیره گری و طعنه زنی
کنار و بوسه بصدجهد و حیله یابم ازو ازان نحیف میانیش و کوچکی دهنی
همی نیابم ازان هست نیست دولت او تمام بهره زخوش بوسگی و خوش سخنی
بلب عقیق و بدندان سهیل را ماند نگارمن که بیاکیست لؤلؤ عدنی
تو لؤلؤ عدنی دیده ای که او دارد بگوهر یمنی در ستارهٔ یمنی
بدان ستاره و گوهر همیشه بوسه دهد بر آستانهٔ فرزند سید مدنی
گزیده سید سادات افتخار الدین رضای بن عمر بن محمد حسنی
یگانه ای که دو گیتی براو شدند گوا بنیك نامی و فرخ دلی و پاك تنی[1]
جمال انجمن آل مصطفی و علی مصدری که جمال زمینی و زمنی
زمانه با حشم خشم تو ندارد تاب بپیش حلم توجرم زمین سزد مجنی[2]
سرشت ذات توازفضل و فطنت است وجهان چو تو ندیده مرفاضلی و بافطنی
ز امتحان تو اهل هنر شده عاجز هنر نموده بتو عاجزی و ممتحنی
چو فضل خود بنمائی سبك مقر آری بنکته ای همه مردان مرو را بزنی
بباغ مکرمت اندر دو صنعت است ترا نهال جود نشانی و بیخ و بخل کنی
همه نهاد تو ورسم وسان وسیرت تو ستودنی وستوده است سری و علنی

---

۱ - در نسخه س این بیت اضافه شده است ،
جمال انجمن سروران که هرسرور که پایگاهی او نیست نیست انجمنی

۲ - این بیت در نسخه ع نیست -

در آفرینش تو آفرین ذوالمنن است سزاست بر تو بدن آفرین ذوالمننی
ز نسل شیرخدائی و باتو دشمن تو چو روبه است برشیر شرزهٔ عرنی
پناه جوی شود پیل با مهابت تو چوعنکبوت کند گردخویش جامه تنی
چنان غرور دهد دشمن ترا گردون که ماهتاب بگیرد بنرخ پیرهنی
کسی که پیرهن کین توفرو پوشد جهان چگوید گوید باوزهی کفنی
بآخر ازهمه گیتی بنام دشمن تست درسرای توگیرد وطن زبی وطنی
شکوه وتوش توو حشمت تراچه زیان زگفتگوی دو سه خاکپاش گولخنی
بنفشه چمن بوستان جاه و شرف توئی و دشمن جاه تو سبزهٔ دمنی
بسبزهٔ دمنی دل گرای کی گردد کسی که یابد بوی بنفشهٔ چمنی
دلی که مهرو هوای تواندر او نبود دراوچه دین خدای وچه کیش اهرمنی
اگربجان بخرد دشمن ترا عاقل ز روی توبخجالت بود ز کم ثمنی
کسی که جاه جهانی بخویشتن گیرد کند بخدمت صدرتو خویشتن فکنی
نه بیند ازهمه آل نبی همال توکس توهم نبینی برکس همال خویشتنی

حسود جاه تودرچاه محنت است وحزن
بسر نیاید تا جاودان ز بی رسنی

در مدح محمد بن علی بن محمد الهروی

ایا ستوده بتو خانوادهٔ نبوی جهان گرفته برأی صواب وعزم قوی
توئی بحق شرف دین کردگارجهان نه دین بودنه شرف هر کجا که توبنوی
اجل سید عالم سپهر جاه وشرف محمد بن علی بن محمد الهروی
بزرگوارتر از تو ندید کس بجهان بزرگوار تر از تو توئی و باز توی
جهان پیرکهن گشتهٔ ز کار شده بدولت تو جوانی گرفت باز و نوی

اگر بر آدمئی صد زبان پدید شود — زصد زبان همه مدح وثنای خودشنوی
شبی که از تو فقیری دو صد غنی نشود — بروز ناری تا بامداد وکم غنوی
غریق منت احسان بی شمار تواند — بزیر منت باری مدان که تو گروی
پیمبری بسخا گر کسی کند دعوی — ز دوستی سخا شاید ار براو گروی
ز رای تو همه کس بر ره صواب روند — ز رای خویش تو هم بر ره صواب روی
منازعان تو هر چند طاعن و قویند — بنزد اهل خرد جمله طاغیند و غوی
اگر ترا بجهان بیعدد عدوست رواست — بگاه کینه قویتر ز صد جهان عدوی
منازعان تو نار عداوت افروزند — ز بخت تو همه بر نار خودشوند شوی
گرفته اند نکو خواه و بدخوه تو مدام — یکی طریق ضلالت یکی طریق سوی
عدوت با تو برابر بود باصل ونسب — اگر برابر باشد کلیم باشطوی
کسی که با تو دم اتحاد وصدق نزد — اگر چه هست موحد یکی است با ثنوی
ثناو مدح تو برسوزنی فریضه شداست — ز اتحاد تو با فخر تخمهٔ نبوی
همیشه تا که شناسند اهل حکمت وشرع — صحیح راز سقیم و ردیف راز روی
هزار شاعر استاد باد مداحت
چو بحتری وجریر وچو اصمعی لغوی

در مدح وزیر

ای صاحبی که بر وزرا صدر وسر توئی — فرخ وزیر داد ده دادگر توئی
نام عمر ترا وز همنامی عمر — در سیرت عمر چو عمر نامور توئی
نام عمر بعدل وسیاست سمر شدست — امروز هم بعدل و سیاست سمر توئی
از عدل او بگرد جهان جز خبر نماند — واکنون عیان کنندهٔ این خوش خبر توئی
در مذهب تناسخ اگر راستی بدی — گفتی هر آنکه دید ترا کان عمر توئی
چون خلق را بداد عمر دل نهاد گیست — شاید گران یکی نبود چون دگر توئی
از عدل تو خلایق درخواب رفته اند — وز حرف عدل اندر خالق سهر توئی

اسلام را بلاد و کور بی نهایت است تیمار دار جمله بلاد و کور توئی
بی تو جهانیان همه بیروح صورتند از بس بزرگواری روح صور توئی
بر جان آنکسی که بجان کسی ازو اندك ضرر رسیده تمامی ضرر توئی
از گونه گون هنر دل تو گنج گوهر است واندك هنر خریده بگنج گهر توئی
گنج گهر توئی وز احسان و مردمی گنج گهر دهنده بمرد هنر توئی
از یك بدست کلك مظفر بوقت کار بر صد هزار خنجر و تیر و تبر توئی
آشوب و شور و فتنه و شر هر کجا که خاست آرام شور و فتنهٔ و آشوب و شر توئی
گنج و ولایت و حشم پادشاه شرق اینها همی که بر شمرم سر بسر توئی
گر شاه مر ترانه پسر هست چون پسر ور شاه را پدر نه توئی چون پدر توئی
لابد که شاه را پدری او ترا پسر او مشتهر بدان و بدین مشتهر توئی
از تیغ پرورندهٔ شغل پدر شه است وز کلك پرورندهٔ ملك پسر توئی
صاحبقران ستاره شمر جز ترا نهاد صاحبقران بر غم ستاره شمر توئی
آنکس که پیش همت و دست جواد او گردون زمین نماید و دریا شمر توئی
از حلم و از تواضع و از جاه و از شرف گردون سرکش وزمی بارور توئی
جانهای سرکشان چو فدای تن تو است ایشان تنند جمله بران تن چو سر توئی
هر کس ندیده شکل قضا و قدر بچشم از عزم و جزم شکل قضا و قدر توئی
بر مسند و سریر وزارت بفر و زیب چون بر سپهر طلعت شمس و قمر توئی
زین پیش فر و زیب بداز مسند و سریر و اکنون سریر و مسند را زیب و فرّ توئی
نزد رعیت و حشم پادشاه شرق صدر ستوده خصلت نیکو سیر توئی
تیر از کمان ظلم چو انداخت ظالمی تا بر ستم رسیده نیاید سپر توئی
کاریگر است تیر سحرگاه عاجزان بخ بخ ترا که رسته ز تیر سحر توئی
گردون بشرم سیر کند برسر تو زانك از پای قدر و همت گردون سپر توئی
طوبی است در جنان شجر و این خجسته ملك امروز چون جنان و چو طوبی شجر توئی
اولاد و اقربای چو برگ و بر تواند بروی ستوده برگ و پسندیده بر توئی

کس نیست در زمانه که در سایهٔ تو نیست
ای چون درخت طوبی طوبی مگر توئی
تا مستقر طوبی خلد است خلد بـاد
هر مستقر که ساکن آن مستقر توئی
هرگز مباد سایهٔ عمرت گذشته زانك
طوبی توئی و سایهٔ نا بر گذر توئی
خیرالبشر شفیع تو بادا بروز حشر
کامروز خیر امت خیرالبشر توئی

درمدح وزیر صدرجهان

ای صاحبی که صاحب صاحبقران توئی
وندر جهان کسی بهست از جهان توئی
صدری کز او نبازد خلق جهان توئی
بدری کـه او بنازد بر آسمان توئی
اندر بر سعـادت و اقبـال دل توئی
وندر تن مروت و انصاف جان توئی
مر درّ و گوهر شرف و احترام را
امروز در حقیقت دریـا و کان توئی
همنـام خویش را زره داد بی شکی
همراز وهم طریقت وهم رسم وسان توئی
ازدین پاك وسیرت نیکو وخلق خوب
بنیاد خیر واصل صلاح وامان توئی
در محفل سران و بزرگان روزگار
صدری که نام صدری زیبد بدان توئی
ملك دو پادشا چو دو بستـان بفرتست
یك سروسایه دار بـدو بوستان توئی
دارد خلایق از رمه بی شبـان نشان
تیمار دار این رمـهٔ بی شبان توئی
نـام و نشان داد ندادند بی تو کس
امروز داد ورز ز نـام و نشان توئی
برهیچ خلق فتنه نینگخته است دهر
باشد براو درست که فتنه نشان توئی
از جود بی نهایت و از فضل بی قیاس
رشك روان حاتم ونوشین روان توئی
از فتنه آسمان بزمین برزدی اگر
معلومشان نبودی کاندر میان توئی
محبوب هردلی توئی اندرمیان خاك
مذکوراین سبب را برهرزبان توئی
فرزند وار خلق جهانرا بپروری
گوئی که خلق را پدر مهربان توئی
اقبال و بخت ودولت باشند همنشین
آنراکه همنشین بشراب وبخوان توئی
وانراکه تو شدی بنمك میهمان همی
هم مرو را بجاه وشرف میزبان توئی

والا جلال دین شرف اهل بیت را
هم میزبان فرخ و هم میهمان توئی
دل شادمانه دار و نشاط وطرب گزین
کاندرخور نشاط ودل شادمان توئی
بادا بنیك بختی جاوید زندگیت
کز نام نیك زندهٔ تا جاودان توئی

در مدح وزیر

ماه رجب فرخ و نوروز جلالی
گشتند قرین از قبل فرخ فالی
فال همه عالم شود از هر دو مبارك
گیرند اگرخال خود از صدر معالی
صدری کـه همه ساله ببینندهٔ او بر
فرخنده بود روز چو نوروز جلالی
والا پسر صاحب عادل کـه پدر وار
شد بر هنر و ملك هنرمندی والی
فرزانه ضیاء الدین کز همت والا
خورشید فلك را نپسندد بهمالی
بیش از عدد آنکه بود ذره خورشید
بخشد بکمین سائل خود درووالآلی
آید بر هرکس که بدوکرد تولا
از بخشش او نعمت و دولت متوالی
حالی بر او هرکه در آید بسوآلی
آسوده دلی یابد و حالی و مآلی
افزون بود از اختر گردون بشماره
آنچ ازکف اوماحضری باشد ومالی
از همت او هیچ عجب نیست گر آید
از همت او شوئی و از چرخ عیالی
ای از شرف و رتبت خـاك قـدم تو
گردون برین سافل و درگاه توعالی
داد است ترا رفعت وعزوشرف و قدر
کت درخور آن دید خدای[1] متعالی
ازخدمت درگاه تو عالی‌شود آنکس
کز مهر وهوای تو دلش باشد عالی
بدر فلك فضلی و در هرهنر و فضل
انگشت نمای همه عالم[1] چو هلالی
نی‌نی نه هلالی توکه برچرخ فضایل
چون شمس وقمر زینت ایام و لیالی
خلق همه عالم ز تو با نفع و منالند
بر عالمیان عالم نفعی و منالی

---

۱ - این بیت در نسخهٔ ع و س نیست .

از جاه تو و مال تو در دهر کسی نیست
ناکرده بحاصل غرض جاهی و مالی

بس کس که بمال تو کند دوست نوازی
بس کس که بجاه تو کند دشمن مالی

گردون نسگالد بجز از نیك تو زیرا
اندر دل تو نیست بجز نیك سگالی

ذات تو باوصاف محاسن محکی است
وز جملهٔ اوصاف مساوی متعالی

از نیك فعالی است همه خلق ستوده
باز از تو ستوده است همه نیك فعالی

مثل تو کسی نیست بعالم ز بزرگان
زان کز پدر خویش پذیرفته مثالی

طبع خرم صاحب عادل بتو فرزند
چون روضه خلد است و تو در روضه نهالی

هنگام بهار است و نهال اکنون بالد
زیبد که در آن روضهٔ فرخنده ببالی

زان روضهٔ فرخنده نهالی که ببالا
باشد بر و برگش همه فرخنده خصالی

تا روضه خلد است و در او رسته نهالی
آن روضه مباد از تو نهال آمده خالی

تا سال و مهی آمدنی باشد بادت
فرخ سر ماهی و خجسته سر سالی

عیش تو خوش و ناخوش از و عیش معادی
کار تو نکو وز تو نکو کار موالی

در مدح سعدالملك

هم بجمال و کمال و هم بجوابی
کس بپدر ماند اینچنین که تو مانی

هر که ترا دید سعد دولت پنداشت
گرچه نماندست وی تو دیر بمانی

آینه سعد دولت است جمالت
آمده در تو از او پدید نشانی

بروی مانی بهر کجا بنشینی
گوئی آنجا مثال وی بنشانی[1]

هر که نظر در تو کردمی بنماید
در تو خیال پدر چو واحد و ثانی

بهر جمال پدر مثال تو بر تو
هر نظری خواند نیست سبع مثانی

نامداز تو امان بدی بجهان کس
جز تو نبودی حقیقتی و گمانی

---

١ ـ نسخه س ـ از وی بی وی بهر کجا که نشینی
هم کنف خود خیال او بنشانی

آب گهر برد گوهر سخن تو ‌ ‌ ‌ وآبروی در کلام تو ز روانی[1]
هست پدیدار تو امان فلك را ‌ ‌ ‌ از جهت خدمت تو بسته میانی
از ره تشبیه تو امانی گوئی ‌ ‌ ‌ باپدر خویش مانی و تو امانی
صورت ومعنی توئی بصورت ومعنی ‌ ‌ ‌ نام ورا زنده دار تا بتوانی
ازتوجهان ای جهان بصورت ومعنی ‌ ‌ ‌ هست مزین تراز صور بمعانی
چون پدر وجد بخلق نیك و بخلقت[2] ‌ ‌ ‌ پاك سرشت وستوده خصلت وشانی
سیرت وسان وسرشت وخلقت وخلقت ‌ ‌ ‌ هست پسندیده تراز آنکه تودانی
چشم خرد را زبس شریفی نوری ‌ ‌ ‌ جسم هنر را زبس لطیفی جانی
حشمت توقیع تست ملك سلیمان ‌ ‌ ‌ امر ترارام گشته انسی و جانی
دولت تمغاج خان عالم عادل ‌ ‌ ‌ داده ترا برسر وزیران خانی
حاسد جاه ترا زحیرت و غیرت ‌ ‌ ‌ سینه چو آتشکده است ودیده خانی
تیرگی کلك مصری دو زبانت ‌ ‌ ‌ به زفروغ دو رویه تیغ یمانی
شاه بتیغ دورویه ملك ستانداست ‌ ‌ ‌ داده بکلك توتا کند دو زبانی
ازدوزبان کلك خودچو تیغ دورویه ‌ ‌ ‌ داد دهی خلق را و دادستانی
صدر رفیع تو برترین مکانست ‌ ‌ ‌ تو متمکن ببرترین مکانی
کف ترا کان وبحرخوانم چون هست ‌ ‌ ‌ در کف رادتو وصف بحری وکانی
از کف راد تو درو گوهر گیرند ‌ ‌ ‌ این بثناگوئی آن بمدحت خوانی
خوان مدیح توسوزنی خوهد آراست ‌ ‌ ‌ چاشنی است این قصید وسرخوانی
ازتو دعا و ثنای تو ابدالدهر ‌ ‌ ‌ بادا نا منقطع چوسیر سوانی

بخت جوان توسوزنی را داده
ازپس پیری جمال وفر جوانی

---

[1] ـ این بیت، در نسخه ع وس دیده نشد ‌ ‌ ‌ ۲ـ در نسخه س چون پدر وجد وعم بخلق و بخلقت.

در مدح علی بن احمد

چو تیر غمزه بناز و کرشمه اندازی / نشانه از دل مسکین من کن ای غازی
نخست با تو بدلبازی اندر آمده‌ام / چو دل نماند تن در دهم بجانبازی
مرا چوجان بباید شداست قربانت / بود همیشه رو اگر بجان من تازی[1]
گهم بغمزهٔ زهراب داده خسته کنی / گهم ببوسهٔ بیجاده مرهمی سازی
چو هیچ زخم توایدوست بی نوازش نیست / مرا بغمزه بزن تا ببوسه بنوازی
هزار عاشق داری و من هزار و یکم / بمن نپائی و زانان بمن نپردازی
یگانه‌ای بنکوئی یگانه ایم بعشق / همیخوریم غم عشق تو بانبازی
مرا بعشق توطشت‌ای پسرز بام افتاد / چه رازماندطشتی بدین خوش آوازی
خوش است عشق تو گو آشکار یار ازاست / خوش است باتوام از آشکار بارازی
بچاره سازی با خصم تو همی کوشم / که مروزی را افتاده کار با رازی
سپر نیفکنم ازخصم تو همیکوشم / که خصم نبود بی طاعتی و طنازی
چو مشك عشق تو غماز من شدای دل و جان / بدیع نبود ازعشق و مشك غمازی
خبر بمجلس ممدوح من رسید که تو / چگونه بردل مداح او همی تازی
سپهر فخر وعلا افتخاردین که بدو / کند تفاخر دین پیمبر تازی
ز چرخ صید کند نسرطایر و واقع / عقاب همت او از بلند پروازی
ایا بزرگ وسرافرازمهتری کت نیست / نه در بزرگی یارونه درسرافرازی
نسیم خلق تواز آهوان تاتاریست / سموم خشم تو از کژدمان‌اهوازی
بطبع پاك زیادت کنندهٔ خردی / بکف راد زبن بر کنندهٔ آزی
مهیب تر ز هژبری بروز رزمی وباز / لطیف ترز غزالی ببزم بگمازی
نیازدیده بروی توبازکرد از آنك / نیاز دیده نئی پروریده نازی
بنیك نامی مشهور گشتی و معروف / از آنکه باکف رادی و بادر بازی

---

۱ - این بیت در نسخه ع - نیست.

سخای حاتم پیش سخای توزفت است   نبرد رستم پیش نبرد تو بازی
همیشه غالب و قاهر بوی باعدا بر   مگر که اعدا کبکند وتومگربازی
بمدح تو سخن من بهفتمین گردون   رسید بی‌رسن از چاه هفتصد بازی
هزار سیخ بیکدست اگربدست آری   بدست دیگر هم در زمان براندازی
بنزد توهمه اعزاز اهل دانش راست   که اهل دانشی و مستحق اعزازی

هزار سال ترا عمر باد در اعزاز
که‌گر شمار غلط گردد ازسر آغازی

درمدح عمید احمد

من ندارم باور ار گوئی که به زانسان پری   روی آن زیبا پسر بین تا بود زینسان پری
در جمال آن پسر بنگر که اندر روی او   خیره ماند آدمی و عاجز و حیران پری
با پری گر گوی نیکوئی بمیدان بفکند   گوی‌وچوگان بفکند بگریزدازمیدان‌پری
ایکه اوصاف پری دانی جمال او به بین   تا بود مانندهٔ دیوار آن جانان پری
قامت چون سرو بستانست جانان مرا   نیست ازقامت چوسروبوستان ایجان پری
سرو چون ماند بقد آن نگارین بیشتر   در میان سر وبستانی‌کند اوان پری
در ومرجانست دندان ولب جانان‌ونیست   با لب ودندان‌همچون‌دروچون‌مرجان‌پری
گوی‌سیمین‌داردوچوگان مشکین آن پسر   باچنین گوی وچنین‌چوگان‌کندجولان‌پری
در و مرجان لب و دندان او را هر زمان   بندگی خواهد نمودن از بن دندان پری
با چنین گوی وچنین چوگان بمیدان نبرد   بفکند گوی‌ازجمالت بشکند چوگان پری
گرپری زانسان بخوبی نه بدی هرگزبدی   سالها متواری و پنهانی از انسان پری
آن پری کوهست‌پیدا نیست زانسان‌خوبتر   چشم انسان خیره ماند در جمال آن پری
آدمی پنهان شود همچون پری از شرم او   برخلاف آنکه گردد زادمی پنهان پری
هست برهان آن پری راکادمی‌صورت‌شود   ور چنین گوئی ندارد هرگزاین‌برهان‌پری
اینک‌اینک‌چون‌غلامان‌عرصه می‌خواهدزدن   عارض‌خود پیش صدر عارض غلمان پری

خواجهٔ عالم حکیم عارض احمد آنکه او
فخر انسانست و او را میبرد فرمان پری
صف‌زده بینی پری رویان به پیش تخت او
چون سلیمانست گوئی خواجه و ایشان پری
مجلس او همچو بستان سلیمانست باز
صف کشیده پیش او چون سرو در بستان پری
هر پری کز امر او بیرون شود شیطان شود
چون در آرد سر بخط او شود شیطان پری
خدمت او تاج دارد بر سر ایمان خویش
گرزدینداران همی دارد درست ایمان پری
چون پری بینم به پیش خدمتش گردد یقین
کافر یدست از برای خدمتش یزدان پری
تا چو خلق او بگیرد بهره از بوی خوشش
گاهگاهی آدمی را زان کند نقصان پری
کرد پیمان خواجه تا شعری بر آرم در ردیف
من ردیف شعر خود کردم بدان پیمان پری[1]
هست انسان بنده احسان درست است این سخن
او زانسان پیش دارد بندهٔ احسان پری
جان وانسان بندهٔ فرمانبرش بادا مدام
تا بتازی هست انسان آدمی وجان پری

در مدح وزیر گوید

ای بر سریر دولت و اقبال متکی
مخدوم بی‌خلافی و ممدوح بی‌شکی
والاوجیه دین که سپهدار شرق و غرب
فخر آرد از تو نایب فرزانهٔ زکی
بر تیغ اوست تکیه گه شغل کلك تو
مردان تیغ زن شده بر کلك متکی
میدان فضل و مرکب اقبال در جهان
همتای تو سوار نه‌بینند بچابکی
با جود کف رادتو آید گه عطا
بسیاری سخاوت حاتم باندکی
در جود بر زیادتی از معن زائده
در فضل فضل داری برفضل برمکی
فضل از نژاد برمك آتش پرست تو
تو از نژاد مهتردین وز علی زکی
در علم با زمین مطبق برابری
درقدر و جاه برز سپهر مشبکی
تا لوح آسمان‌چك ارزاق خلق شد
تو خلقرا بمردی مضمون آن چکی

---

۱ — این بیت در نسخه س — نیست .

روزی ز آسمان بسر کلك تو رسد / تا تو بسیر کلك ببخشی بزیرکی
گر سایه کف تو در افتد بممسکی / اندر زمان بیفتد ازو نام ممسکی
صدیك از آنکه تو بکمین شاعری دهی / از بلعمی بعمری نگرفت رودکی
پیری ز راه عقل وجوانی ز روی بخت / وندر بساط لهو بکردار کودکی
چون کودکان ز دایه وماماك ز بخت خویش / دیدی نشان دایگی و مهر مامکی
چونان که شهد و شیر مکد طفل نازنین / تو شهد وشیر دولت و اقبال میمکی
تا بر تو برگ گل نزند دست روزگار / بختت بپرو راند در ناز و نازکی
دولت رکاب بوسه دهد گاه برنشست / چون داغدار مرکبت آرند بیرکی
آن دیده را که در تو نظر باشد از حسد / روید بجای هر مژه‌ای تیر ناوکی[1]
از روزگار خلق شکایت کند بتو / وز تو بروزگار کسی نیست مشتکی
هستند سروران بجهان صد هزار پیش / ازفضل واز کرم تو سر وصدر هریکی
در زیر بار منت تو هست یك جهان / شرح و بیان بکار نیاید که کی و کی
دولت ز مهتر متهتك جدا بود / از تو جدا مباد که بس بی تهتکی
تا جنت است و دوزخ باشد هر آینه / این مسکن موحد و آن جای مزدکی
اندر دل حسود تو باد آتشی زده / چون آتش جهنم با سهم مالکی
از خرمی و لهو دل پر نشاط تو / همچون جنان و پیش تو رضوان براندکی
هرگز مباد بر تو فذلك شمار عمر / کاندر شمار فضل وکرم بی فذلکی
چونین قصیده گفت بزیبائی ادیب / اندر حق امیر سماعیل گیلکی

هست این جواب شعر بزیبائی آنکه گفت
یارب چه دلربای و فریبنده کودکی

---

۱ - در نسخه ع این بیت اضافه شده است .
واندل که در میان دوچله بکین تست / در وی رسد زقوس فلك زخم بیلکی

درمدح دهقان اجل عمیدالدین

سرو سیمین من ای من ز غمت زرین پی
دل من با تو چرا چون دل تو با من نی

آن سرافرازی چون سرو تو با من تا چند
وین چونی بی‌تو تهی دل بدن من تا کی [1]

چون نی تافته ام پی سپرای آخته سرو
بر دل باخته ام چند نهی تافته نی

گر بنی نقش کنم شکل تو بر تخته سرو
تخت کی گردد آن تخته و آن شکل تو کی

تا در آئی چو یکی سرو بمیدان نشاط
در یکی جام چونی برده سبك ریخته می

تا بـه بینم ترا وز توبـه نی نقش کنم
سرو بـالای سلیمی و نکو روئی می

نی گویا بلب آری و چو بلبل بدمی
تا بگویم ز سهی سرو تونی ناطق حی

سرو چه کز لب او گویا گردد نی خشك
کس نشانی ندهد جز تو بصد برزن و جی

سرو بسیار به از نی بهمه جای ولیك
هست یك نی که به ازسرو کدامست آن نی

نی دهقان عمید است که صد میدان سرو
آید ازریشه برون و برهش گردد پی

سرو بستان سخا کز نی ککلش بعطا
نامه جود و سخا طی شد بر حاتم طی

سرو آزادهٔ باغ نسب و فرخزاد
که نیش فرخ پیکی است ز سر ساخته پی

آنکه در سرو و نی از سبزی و زردی است بود
از کفش جود و سخا رسته چو خون در رگ و پی

آنکه چون سروزره دارو چونی تیغ زنند
حشم داد یك عادل بر دشمن وی [2]

صورت شیرین اش نقش کند بر تن سرو
ازدل تیره دواتی چو دل ابن اوی [3]

سرو اگر یابد آب از نی شیرین خط او
بدل کندر زاید شکر ازسرو چونی

سرنی سبز شود در مه دی چون سر سرو
گر ز سرسبزی او یاد کند نی در دی

نی او سیر چو بر سرو روانش دل داد
بوستان هنر آراید چون صاحب ری [4]

حاسد جاهش اگر تازه چو سرو است بآب
زود گردد چونی از نار هبا ولا شیئی

از سرنی کـه میـان بستهٔ فراش ویست
سرو اگر بوسه دهـد گردد آزاد زعی

---

۱ ـ و۲و۳و۴ـ این ابیات در نسخه ع نیست .

طبع من رود نی است آب ده از مدحت تو   وندرین شعر نی و سرو خورند آب از وی
تا ببستان و نیستان گذرد بر نی و سرو   نور خورشید بر آنجمله که تاریکی حی
رخ اعداش چو نی باد و سرش باد چو سرو   سال عمرش بعدد باد فزون از الفی

ناصحش باد سرافراز چو در بستان سرو
حاسدش پای فرو گل شده چون نی در دی

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No.
Call No.

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

غزلیات

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ____________ Call No. ____________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

باده پیش آر

ساقیا پیش آر باز آن آب آتش فام را
جام گردان کن ببر غمهای بی انجـام را
ز آنکه ایام نشاط و عشرت و شادی شده است
بد بود بیهوده ضایع کـردن این ایـام را
مجلسی در ساز در بستان و هر سوئی نشان
لعبتان گلـرخ و حوران سیم اندام را
باده پیش آور که هنگام است اینك باده را
هیچگون روی محابا نیست این هنگام را
خام طبع است آنکه میگوید بچنگ و کف نگیر
زلفکان خم خم[1] وجام نبید خـام را
مجلس عیش و طرب بر ساز و چون بر ساختی
پیش خوان آن مطرب مه روی طوبی نام را
هر کجا طوبی بود آنجا بود خلد برین
نزد ما پیغمبر آورده است این پیغـام را

دلبر جانان

باز دیگر زه دل من دلبری جانان گرفت
باز کاری کان بلا بد بردل و برجان گرفت
باز بیچاره دلم در جور آن دلبر بمـاند
باز مسکن جـان مسکین کوی آن جـانان گـرفت
جان و دلرا از من آن جانان دلپرور ربود
بوده و نا بوده و یاد مرا نسیان گرفت
ساخت کارجان و دلرا دلبر جانان ولیك
سوخت از هجران تنم کـز هـر یکی هجران گـرفت
مونس جـان و دل من دلبر جـانـان من
آدمیزاداست لیکن روی و خوی جـان گـرفت
تا براو پیدا شوم پنهان شود از من همی
گوئی ازمن آشکارا جان و دل پنهان گرفت
روی اگـر گویـم بمن بنمـای ننمـاید بمن
وای حال آنکه چون من یار نافرمان گرفت
طوف کـردم گـرد کـوی او بـرای روی او
نا گهان ازچشمه های چشم من طوفان گرفت
درمیـان گـریـه ناگه آه کـردم ازجـگر
تاهمه کویش بر آب و آتش سوزان گـرفت

---

۱ - در نسخه م - خم بخم جام نبید خام را

هرچه کردم تا به بینم روی او سامان نشد — کار چون من عاشقی هرگز کجا سامان گرفت
بیدل و بی جان و بی جانان و دلبر مانده‌ام — کیست آن کو کار دشوار مرا آسان گرفت
تا نیابم دلبر و جانان نیابم جان و دل
بیدل و بی جان ز مولانا سبق نتوان گرفت[۱]

با من چرا نگفتی

چرا نگفتی با من بتا بروز نخست — که عهد و وعده و پیمان من مدار درست
بمن مده دل وازمن وفامجوی بدانك — جفای آخر باشد ز من وفای نخست
وفا نمودی از اول جفا کنی آخر — درین دل آنچه نبات ثبات قول نرست
چنان نمودی از اول که چست از ان منی — کنون چو می نگرم زان دیگرانی چست
زتیغ خوی تو تن را بخون دل شستم — دل از امید وصال تو می ندانم شست
برای خویش روا کنون که عاجزم[۲] با تو — همه مراد مراد تو بنده بندهٔ تست
درست رفتی در عهد و وعده و پیمان
زهی بعهد بدو وعده‌های پیمان سست

عهد و وفا[۳]

ای شده عهد تو بر کینه و پیکار درست — بوفا عهده تو نا آمده یکبار درست
با من ار عهد ترا نیست درستی و وفا — هست با تو بوفا عهد من ای یار درست
بت دلداری و من عاشق دلدادهٔ تو — عهد من با تو بود چاره و ناچار درست
گر مرا عهد تو ایدوست شکسته است رواست — آن شکسته است که ندهمش ببسیار درست
بعزیزیست مرا عهد تو هم قیمت زر — زرخی زرد و شکسته نه چو دینار درست
ای نمودار ز بتخانه فرخار بما — بتو گردد صفت لعبت فرخار درست

---

۱ - این بیت در نسخه ع نیست. در نسخه م - بی دل و جان پیش مولا نادر نسخه م گوئی از من او دل و جان مرا پنهان گرفت. ۲ در نسخه م عاجزیم بتو. ۳- این غزل در نسخه ع و م دیده نشد.

کاروانهای تبت دارد زلف تو بهم
بیکی تار شکسته بیکی تار درست
ازشکنهای سیه جعد تو باید پرسید
خبر گمشدگان ره تاتار درست
همه درحسن وجمال توبدیدیم عیان
آنچه از یوسف مصریست باخبار درست
گرترا گویم صد یوسف گویم که بدین
صدیك ازوصف توشد گفته مپندار درست
با من اوصاف تو نایافته گر روبکنم
پیش دهقان اجل احمد سمسار درست
هنری عین دهاقین که کجا وچه خرد
جز بعین هنرش ندهد دیدار درست
آن خداوندی که رای وروش روشن اوست
بهمه شغل صواب و بهمه کار درست

بوی بنفشه

یار مرا خط بنفشه زار برآمد
بوی بنفشه زخد یار بر آمد
یار سر از شرم چون بنفشه فرو برد
گردگلش تا بنفشه زار بر آمد
بردلم از زلف بیقرارش یکچند
عشق فرودآمد و قرار برآمد
با سر زلفش نگشته کار بیکسو
خط چه بلا بود و بر چه کار برآمد
سبزه بعالم ز نو بهار برآید
بر لب او سبزه بی بهار برآمد
عارض آن بت فروغ نار همی داشت
خط چو دود از فروغ نار برآمد
نار دلفروز او بدود بپوشید
وز دل پرسوز من شرار برآمد
گفت که از دستبند عشق تو جستم
کم خط آزادی از عذار برآمد
گفت که در پای دام جور تو ماندم
گرنه یکی خط که صد هزار برآمد
زلف تو بسیار کرد جور بمن بر
خط تو از بهر اعتذار برآمد
کارمن از عشق آن نگار بیاراست
کان خط مرغول چون نگار برآمد
چون بجمال نگار خود نگریدم
مه بشمار ده و چهار برآمد

تو چو آهوئی

غالیه غاشیهٔ زلف پریش تو کشد
بو ازو باز بییگانــه و خویش تو کشد

ریشهٔ جیش ترا خاصیتی دان که ز چرخ
جرم مه را بکمند آرد و پیش تو کشد

ماه گردون بری از جیش تو نتواند برد
آب رخسار تو تـا ریشهٔ جیش تو کشد

ایکه عاشق کشی و کینه کشی کیش تو شد
بس غما کاین دل بیچاره زکیش تو کشد

تو چو آهوئی و در چـابکی و زیبـائی
چون سر آن مژه چشمك نیش تو کشد

بار عشق تو کم و بیش تو در وعدهٔ تست
از کجا عاشق دلخون کم و بیش تو کشد

نازنینی تو ولی ناز ز اندازه مبر
تا دلم ناز رخ و زلف پریش تو کشد[1]

خاك زمستان[2]

زنده شد خاك زمستان کشته از بادبهار
ساقیا زان آب همچون نار افروزان بیار

خاك بستان را بده زان آب آتشگون نصیب
تا کند هر شاخساری راچو مستی بادسار

ز آبگون بخت روان کیخسرو آتش حشم
گنج باد آورد کرد از باطن خاك آشکار

خاك از آب و ابر از باد صبا فـرزند زاد
لالهٔ میناتن قطران دل آتش عذار

آتش عشقی که نوزادان آب و خـاك را
بد نهان از باد پیدا شد زبس بوس و کنار

رست از خاك چمن گلبن چو اسبی آبگون
بادرا داده عنان درزینش از آتش سوار

بادگیر گوش عاشق گر نباشد خاکبوس[3]
بشنود نعت گل آتش فروغ آبدار

تاج دین محمود بن عبدالکریم آن بادلطف
آب صفوت صدر خاکی حلم آتش اقتدار

---

۱ - این بیت در نسخه ع - دیده نشد و در نسخه م - نوشته شده است:

بکشم بار کم و بیش تو در وعدهٔ تست
از کجا عشق تو یابد کم و بیش تو کشد

۲ - این غزل در نسخه ع - در قسمت مدایح نوشته شده و در نسخه م - دیده نشد. ۳ - در نسخه ع - خاکپوش.

لعبت بدیع

ای سرو رسته از طرف جویبار بر بر سرو و ماه سلسلهٔ مشکبار بر
ای لعبت بدیع و نگار بدیع چین برصورت تو فتنه بچین در نگار بر[1]
جائی که گل رخت بود ایماه کی خرد گلبرگ تازه را بدل خار خار بر
فصل بهار گشت برون آی سوی باغ وزباغ باز خانه دل بی غبار بر
بنگر که فر باغ گلست ای نگار بس کف را تهی مدارو بتنگ و کف آر بر
دو بلبلند ماده و نر برکنار سرو بر سرو ما ده لحن زند برچنار بر
گوید یکی که سال نو آمد زپار به می پار سال نو کند از مرغ پار بر[2]
گوید که بار دیگر خرم بهشت شد ای باغبان بکس دو بسته مدار در
ایعاشق اندر آی و گل افشان بروی دست وندر هم آر با صنم میگسار سر
می خور بگرد باغ و گل کامکار گیر
بی مور و مار نیست گل کامگار گر

ایدوست

مارا زغم عشق تو ایدوست بس آخر آن شادی وصل تو کجارفت پس آخر
وصل تو زمن رفت وپس وی نگرانم گر بازنگردد نکند روی پس آخر
داریم هوا و هوس وصل تو در سر جاوید نمانند هوا و هوس آخر
هم با من بیچاره بیك حجره در آئی گردد دل تو نرم بگفتار کس آخر
یکروز نیاید که یکی یار موافق با تو نفسی صدق زند بی مگس آخر
وزصحبت ناجنس خسان دست بداری تاچند بود صحبت ناجنس وخس آخر
گرعمر من ازدهر بجز یکنفسی نیست با تو بهمان یکنفسم هر نفس آخر
هرگز برمن بی دگری راه ندانی ره رفت نداند برموئی جرس آخر
ای زلفك تو دزد و دل من عسس او آندزد بدست آرد یکشب عسس آخر

---

۱ - درنسخه م - بچین وتتار . ۲ - درنسخه ع - پاربر - درنسخه م - باربر .

فریاد رسم کوئی یکروز بجانت
چون کار بجان آمد فریاد رس آخر

عشق و بهار

عشق و بهـار وفرقت یارو تن نزار
آورده اند بر دل من کار وصعب کار
تیمار دوست با من واز من بریده اوست
هجران یار با من واز من گسسته یار
فصل بهار با من نازك چو برگ گل
لشگر برون زدم چو گل سرخ در بهار
تا کامکار گردم بر دشمنان ملك
یکسو شدم ز برگ گل سرخ کامگار
هنگام گل ز لعبت گلرخ جـدا شدم
در دیـده وصال خلیدم ز هجر یار
بر اختیار خلق نه بر اختیار خویش
بهر صلاح خلق سفر کردم اختیار
جستند خلق رنج من از مهربان خویش
من رنجشان کشیدم و برخود[1] نهاده بار
رنجیست اینکه چون بحقیقت نگه کنم
ناز است و راحت از پس این رنج بی شمار
ای گلبن نشاط دل من بفضل کن[2]
بی من مباش تازه و بر گل مکن کنار
تـا من چو از سفر برسم از رخان تو
بر گل کنم کنار خود ای چون گل بهـار

لذت عشق

عمرم افزونی گرفت از لذت عشق عمر
لـذت عشق عمر عمر مرا نارد بسر
ور بسر خواهد شدن عمر من اندر عشق تو
هم بسر باز آرم از عشق عمر عمری دگر
بر رخ چون جنتش کردم نگاهی در زمان
از لب چون کوثرش بوسه مزیدم چون شکر
گفتم ای شیرین پسر گویند در جنات عدن
بر لب کوثر[3] عمر ساقی دهد صبح آبخور[4]
بر لب کوثر عمر ساقی بود آنجا چو هست
بر لب تو کوثر اینجا طرفه کاری ای پسر
با بناگوش و لب وزلف سیاه و خال او
عشقبازیرا بدانم داد چون دید ظفر

---

۱ - در نسخه ع - بردل . ۲ - در نسخه ع - زراه مهر . ۳ - در نسخه م - علی . ٤- در نسخه ع - صح الخبر

گفتم ایجان پدر دانی پدر داری بگفت چون عمر باشم چه خواهی تانباشم دادگر
عشقبازی با[۱] عمر بازی همی پنداشتم بود باری بازئی با جان وکاری با خطر
عهد با عشق عمر چونان ببستم[۲] من ولی عشقبازیهای پیشش راهبا کرد و هدر
جزعمر معشوق اگر گیرم نیم چون رافضی
خارج ازممدوح جز سید حسین بن عمر

خط نگار من

خط نگار ترك من چون طوق قمری برقمر یـا چون قطار مور بر گرد قمر بسته کمر
وان زلف پرچین وشکن خمیده چون پشت شمن برروی آن سرو چمن ژولیده موافروز بر
خط بدیع آیین اووان زلف مشك آگین او بر دوزخ رنگین او دلرا[۳] برید از یکدگر
یکروز با او ناگهی کردم براهی همرهی میرفت آن سروسهی پیش من ومن برائر[۴]
میدیدم آن بـالای او وان رفتن زیبای او وز مهر خاك پای او هزمان برافشاندم بسر
ناگاه صبر ازمن بکاست درجان ودل افتاد خواست شهری برین محضر گواست این راندارم مختصر[۵]
دردامنش آویختم صدگونه رنگ آمیختم وزدیده گوهر ریختم در پیش آن روشن گهر[۶]
پس گفتم ایزیبا نگار از داغ عشقت زینهار از کرم وتیمار تو کار انده کنم داری خبر[۷]
من فتنه‌ام برچهرتو برچهر همچون مهر تو دل داده ام از بهر تو یکره بجانم باز خر
آویختم برموی او بوسی زدم برروی او
وز چهره نیکوی اواز بوسه گشتم کامور[۸]

---

۱ ـ درنسخه م ـ نی عمر. ۲ ـ درنسخه ع ـ من که دل درنسخه م ـ عمرخوبان نبستم من ولی. ۳ـ در نسخه ع ـ پیوسته شد بریکدگر ـ درنسخه م ـ گیرند عطر از یکدیگر. ٤ ـ در نسخه م ـ میرفتی. ٥ ـ درنسخه ع ـ درپیش آن سروسهی میرفت ومنهم برائر ٦ ـ درنسخه م ـ در پیش آن روشن گهر. ۷ ـ این بیت درنسخه م ـ نیست ۸ ـاین بیت درنسخه ع. نیست ودرنسخه م این چهاربیت اضافه شده است:

گفتا نئی دل گرم من عاشق شدم چه جرم من زین پیش مشکن جرم من هان آبروی من مبر
با دوستی پیش آمدم زانپس که باخویش آمدم خود بادل ریش آمدم گفتا توئی ازمن بتر
(نسخه‌م- بازت ره‌خویش آمدم گفتا که خودرا خود بتر) اورا بمان وین یکزمان کمتر بکن آه وفغان
(نسخه م ـ کم دارو این آه وفغان) این گفتگوی این و آن بگذار برمن در نگر

درنسخه ع وم بلافاصله این سه بیت اضافه شده‌است:

لابه ده وبرباخودش زی خانه باصد کش مکش (درنسخه‌م - به‌ده‌وبر ناخوشش زین خانه باصد کفش)
دامن بگیر و درکشش در خانه وبر بندد‌ر (در نسخه‌م - دربندد‌ر)
در نازده برروی او بوسه فره برروی‌او (درنسخه‌م- ده‌یازده برروی‌او)
واحسنت وزه برروی اومیگوی وبوسه میشمر گرخصم اوآگه‌شود باتوبدل کین خوه شود
خوهی سخن کوته شود بگذر از آن زیبا پسر (درنسخه م - سه‌داوه بابی سپر)

لعبت نخجیری چشم

زلف‌چون قیرتوای بی‌تو مراروز چوقیر
هست شبگیرورخ خوب‌تومه درشبگیر

مه بشبگیر حقیقت ندهد نور چنان
که رخ خوب دلارای‌توزان‌زلف‌چوقیر

بسر زلف چو نخجیر تو دام دل ماست
که بر آویخته از طرف چمن بدر منیر

دل دیوانهٔ ما از در زنجیر تو شد
گرشدست ای‌پسراینك‌دل‌واینك زنجیر

تیر مژگان تو ای لعبت نخجیری چشم
دل‌ما خست‌چنان چون دل نخجیربتیر

گر بنخجیر کسی تیر گشاید نه عجب
ای عجب بر دل ما تیر گشاید نخجیر

سپه آرد مهت از مورچه مشگین پر
تا تو از مملکت حسن شدی غزل پذیر

نزد عشاق تو باری همه الفت که تو
زان سپه بود ایا بر حشم خوبان میر

وان اسیران که بزنجیر خم زلف تواند
هم بمشکین شکن خط تو باشند اسیر

آنگه آرایش گیرد ز جمال تو جهان
که شود خد تو از خط تو آرایش گیر

چون ز برجدشودآن بوسه گهی کوراهست
گونـه بسد و لعل و مزهٔ شکر و شیر

با چنین بوسه گه‌آن به که زمین بوسه کنی
بروزیری که امامست وهمام‌است‌وامیر[1]

آن امامی که بدوخانهٔ دین شد معمور
وان وزیری که ازودیدهٔ ملك‌است‌قریر

خواهی بوفا گوش بتا خواهی گین توز

بنمود بمن روی نگارین خود امروز
دلبند من آن کرد که مه روی کله دوز

در آرزوی روی نگاریش بدم دی
آن آرزوی دینهٔ من راست شد امروز

---

۱ - در نسخه ع - با چنان بوسه گـه آنگاه زمین بوسی کنی
بروزیری که امامست وامامست وزیر - در نسخه م - امامی که وزیر

میتافت بکف رشته ومیدوخت بسوزن — ترك کله آن روی چو روی گل نوروز
من شسته بنظاره و انگشت همی گز — آب از مژه بگشاده وغلطان شده چون کوز
گفتم که ایا باتو دلم چون قد تو راست — چون زلف توشد پشت من اندرغم تو کوز
چندین غم تو خوردم و ناز تو کشیدم — از عشق من وناز خود آگاه نئی نوز
پیدا نتوانست جواب سخنم داد — ازشرم برافروخت دو رخسار دل افروز
پیروزه نگین خاتم از انگشت بمن داد — یعنی که شود عاقبت کار تو پیروز

من بر سر میدان تو گردانم چون گوی
خواهی بوفا کوش بتا خواهی کین توز[1]

چون گل نوروز

مشکین کله بر گل نهی ای ماه کله دوز — تا درمه دی باز نمائی گل نوروز
ای چون گل نوروز برخسار و ببالا — بر سر و سر افراز سرْ افرازی و فیروز
گر سرو وگلت خوانم مانی بگل وسرو — مفراز سر ازکبر و رخ ازکینه میفروز
چون سوزن باریك توداریم تن خویش — ای ماه کله دوز کله از تن ما دوز
تا چون کله[2] دوزی حسن آموزی از ما — بر دست و گریبان تو باشیم ره آموز
نی نی هوس است اینکه همه برسر چاکر — اینك دل وجانم توخوهی سازوخوهی سوز
خوه اسب وفا زین کن وزی مهر رهی تاز — خوه تیغ جفا آخته کن کین زرهی توز

من بر سر میدان تو گردانم چون گوی
وندر کوی هجران توغلطانم چون کوز

لاله رخ

تا بسته ام بدان دورخ لاله فام دل — مانند لاله سوخته دارم مدام دل
گشت ازطپانچه لاله رخ من رخام رنگ — در عشق روی لاله رخان رخام دل

---

۱ ـ این بیت در نسخه ع و م نیست. ۲ ـ تاچون تو کله دوختن آموزی ازما.

دانه است ودام خال وخم زلف آن صنم | من سال وماه بسته بدان دان ودام دل
تا دیده لحظه لحظه بدان بت نگاه کرد | نوشید باده غم او جام جام دل
چون دید رنج فاقه بدل برحلال کرد | بردیده کرد خواب وغنودن حرام دل
درهجر آن ز دیده و دل دوستر مرا | بیخواب گشت دیده و ناشاد کام دل
جز بر وصال دوست نخواهند یافتن | خواب تمام دیده و شادی تمام دل
ازمن چو یار عزم سفر کرد پیش ازو | بربست بار رحلت وبرداشت کام دل
هر منزلی که دوست در آنجا نزول کرد | آمد به پیش وکرد بدو بر سلام دل
با دل چگونه پخته شود کار خام من | صد گونه کار پخته من کرد خام دل

گوئی مرا که صبر کن و دل بجای دار
آخر چگونه صبر کنم با کدام دل

روی تو

ای رنگ خواسته زلبان تو فام لعل | وی خواسته ز رنگ رخان تو فام لعل [1]
خرم رخان تو که ازو ساخت لعل فام | زیبا لبان تو که ازو خواست فام لعل
روی ترا شناسم و لعل لب ترا | جز روی و جز لب تو ندانم کدام لعل
گر بر رخام رو نهی و بوسه ای دهی | گردد ز عکس آنرخ نیکو رخام لعل
بیننده [2] لب و رخ تو خواند فام تو | لعل ای غلام وروی و لبت را غلام لعل [3]
تاکی بفرقت لب و رخسار لعل تو | بر کهربا ببارد جز عم مدام لعل
از گونهٔ لب و رخ تو خواند نام تو | لعل زمردی خط و یاقوت نام لعل [4]
در آرزوی آنکه من و تو بمجلسی | مست شراب و بر کف جام مدام لعل

---

۱ - این بیت درنسخه م- نیست. ۲ - درنسخه ع- ازگونه رخ ولب تو...
۳ - درنسخهٔم نیست . ۴ - درنسخهٔم رخسار ولعل تو

روی تو لعل وروی من ازعکس روی تو لعل ومدام لعل و ازو گشته جام لعل

ترسم ز زرد روئی روز[1] وشب و مباد
گشته قضا بسیلی قاضی امام لعل

در دل تراهواست که بامن جدل کنی

ای روی توچوچشمهٔ خورشیددرحمل وز زلف تو زنند شب تیره را مثل
بگشای زلف تافتن اندر فتد بروز بنمای روی تا بشب اندر فتد خلل
کزروی وزلف تو بزمانی هزاربار اندر تو آن کند که شب و روز رابدل
ای در کمند زلفك تو حلقه فریب وی در کمان ابروی تو ناوك حیل
هر کو از آنت خسته شود جز بدین مبند هر کو بدینت بسته شود جز بدان محل
پنهان اجل بشوخی جزع تواندراست پیدا شده بخوشی لعل تو در امل
ارجو که جزع شوخ توازناز بغنود[2] تابهره یابم از خوشی لعل تو لعل
در دل تراهواست که بامن جدل کنی درجان من مرادکه باتوکنی جدل
هرچنددرجدل صنما دست دست تست بامن رهی مکن تو بجای جدل جدل
من شاخ کلکم ای بت وبار هوای تو کردست نکته برمن مرحوم مستدل
برهیچ نکته کلك[3] نباشد روا مگر بر کلك سیدالوزرا صاحب اجل

آن صدر دین ودنیا[4] کو کار خلق را
دینی بعلم سازد و دنیاوی ازعمل

بتا باتو کجم؟

راست اینست که جز باتو بدل راست نیم جز بر آنراه که رای دل تو خواست نیم
گر کجم باتو بتا یك نفس اندر همه عمر با خداوند جهان هم[5] نفسی راست نیم

---

۱ ـ در نسخه ع ـ آن در نسخه م ـ کز روی و ۲ ـ درنسخه ع ـ غنود. ۳ ـ در نسخه م ـ برهیچ فلك تکیه نباشد. ٤ ـ در نسخه م ـ کاسباب خلق را ۵ ۰ ـ درنسخه م ـ نیم نفس.

زانکه برحسن برافزونی وبرکاست نئی　　من بعشق تو بر افزونم و بر کاست نیم
هر کسی در سر سودای تو بنشست و بخاست　　من کسی کز سر سودای تو برخاست نیم
راست قد تو چو پیراسته سرویست سهی　　من رهی آنکه جز آن سرو پیراست نیم
گر دل از عشق رخ خوب تو ناراسته‌ام　　بندهٔ آنکه رخ خوب تو آراست نیم
خواهش ز تو بوس است و کناری نخوهم
مایل آنچه ز تو خواهش بیجاست نیم

ای سیمین سرو

ای جفت دل من از تو فردم　　وی راحت جان ز تو بدردم
تا با دل و جان من تو جفتی　　من از دل و جان خویش فردم
رنجی که من از پی تو دیدم　　دردی که من از غم تو خوردم
بر گوی و بیازمای یکبار　　تا بشناسی که من چه مردم
من شاخ وفا و مردمی را　　کی چون تو گسسته بیخ کردم
داری دل و جان دهم بعشقت　　در ششدر اوفتاده نردم
ای سیمین سرو در فراقت　　چون زرین فال زار و زردم
بیجاده لبا زفرصت تست　　رخساره چو کهربای زردم[1]
با لشگر هجر تو همه سال　　ز امید وصال در نبردم
بر رهگذر بلاست وصلت　　از رهگذر بلا نبردم
با آتش و آب دیده و دل　　گردد ز تو جوی با دو گردم
زان آب چو خاك خارمندم　　زان آتش همچو باد سردم
عشق تو بجان شگرد دارم
تا عمر بسر شود شگردم

---

۱ - رخسار چو کهربای زردم

فریاد از جور تو

ای نگار از حد گذشت این فتنه و بیداد تو   کی توان فریاد کرد از جور بی بنیاد تو
فتنه و بیداد کن جانا که بر تو فتنه‌ام   همچو بر تو فتنه‌ام بر فتنه و بیداد تو
تا تو ای دلبر بشادی[1] زی کله دوزی شدی   خود کلاه مغ نداند دوختن استاد تو
گر من از چشم تو خواهم دور شد یك چشم زد[2]
چشم من باد آژده از سوزن پولاد تو

با تو روی آشتی ندارم

ندارم با تو روی آشتی رو   طریق آشتی نگذاشتی رو
ره ناداشتی را پیشه کردی   گرت نیك آید از ناداشتی رو
بنزد آنکه دارد در دلت جای   چو مار اسر سری انگاشتی رو
چو جوی مردمی و مهر ما را   نراندی و بخاك انباشتی رو[2]
چو گفتم آتش اندر فعل بدزن   حدیث من بباد انگاشتی رو
ز تو شام و سحر خوردیم[4] در دشت   بنزد آنکه او راچاشتی رو
ببازی خطبه گردانیدی از ما
بر و هان ای خطیب داشتی رو

سپید دلم را سیاه کردی

سپید[5] کار اکردی دلم بعشق سیاه   بگازری در ما نانکو نبردی راه
تو گازری سره دانی بجامه شستن لیك   چو دل بدست تو افتد سیه کنی و تباه
سپید کار و سیه کار دست و زلف تواند   تو بیگناهی از این هر دو ای ستیزهٔ ماه
سپید کاری هر جامه را بدست سپید   سیاهکاری دل را بزلفکان سیاه[6]

---

۱ - در نسخه م - بشاگرد کله دوزی شدی. ۲ - در نسخه م - گر من آزاری بچشم تو خواهم یك چشم زد.
۳ - این بیت در نسخه م - نیست ٤ - در نسخه م - خوردیم و فرداست ۵ - نسخه م - سیاه کارا.
٦ - نسخه م - سپید و خشك شود دیر شسته تو بگاه - در نسخه ع - این بیت نوشته شده است.

بروزابر بنور رخت چوازخورشید — سپید وخشك شود دیرشستهٔ تو بگاه
در آب چشمه چوشد پای تو بجامه زدن — در آب چشم زند دست عاشق تو شناه
بیاز مای مرا تا چگونه ام در آب — بسنگ در زن واندر نورد تاه بتاه
بدار[1] چوب توسر برنهم کلنگ بزن — زعشق روی تو بیزارم ار بگویم آه
مرا ز عشق تو آن بس بود بتا که بود — نظاره گاه دو چشمم جمال تو گه گاه
مدار بازرهی را اگر کنم گه گه — زروی مهر بدان روی همچو ماه نگاه
گمان مبر که بروی توای بهشتی روی
نگه بچشم خیانت کنم معاذالله

بغدادی نگاری

بیا ای دیده در بغداد دجله — اگر داری بدل بریاد دجله
بچشم من نگر تا هست افزون — یکی چشم من از هفتاد دجله
زهجر روی بغدادی نگاری — مرا ازدیدگان افتاد[2] دجله
ورا بی دجله بغداداست دوزخ — مرا دودیده بی بغداد دجله
دوچشم من چو بغدادرخش دید — هوای او بچشمم داد دجله
اگر با چشم من گردی برآید — زبی آبی کند فریاد دجله
چنان بارم ز عشق او که آید — بچشم من سراب و باد دجله
ببغداد ار یکی نامه فرستم — که همچون دیدهٔ من باد دجله
بچشم من چو آب آید ز بغداد — که ازشرم تو بازاستاد دجله
الا تا در جهان بنیاد بغداد — همیدارد بآب آباد دجله
بقای دجله و بغداد من باد
که با بغداد نیك افتاد دجله

۱ - این بیت در نسخه م- نیست. ۲- نسخه م - بگشاد .

ای پسر

ای پسری کان دو زلف برزده[1] داری   واتش رویت بزلف در زده داری

سرزدهٔ زلف تا بعشق رخ خویش   سر زده ما را بزلف سرزده داری

سرزده عشق من از نسیم دو زلفت   تاکه سر زلف ای پسرزده داری

تیرگی از زلف وروشنائی از روی   بر زبر صبح شام برزده[2] داری

رایت خوبی چو برفرازی ورخسار   از بر خورشید باختر زده داری

بارگه‌عسکریست دولت شیرینت   بر صدف درو بر شکر زده داری

تیر مژه‌ات را چنانکه بر دل تنها   بر تن و بر جان و برجگرزده داری

از دولب ارغوان و لاله ز عشقت   بر دورخ من سرای سرزده داری

دورخ چون آذرتو یکنظرم برد[3]   سرز گریبان ناز بر زده داری

من در خدمت زدستم و نتوان گفت   جز در خدمت کدام در زده داری

بنده‌پذیری کن ومگوی بجانت
رو که جز این درد گرزده داری

زلفک تو

چراکند بسر زلفک تو گل سپری   چو کرد بایدش از باد پیش گل سپری

ز بوی زلف تو و رنگ و بوی گل پسرا   شگفت نیست که گردند مشک و گل سپری

گل رخ تو ندانم چرا همی سازد   بگرد ماه[4] بر از مشک ناب حلقه گری[5]

که تا به بینم زلف تو و بگویم زه   بدین شکنج پذیری بداست وحلقه‌وری

چه‌وقت بوسه‌دهم بر گل دو عارض تو   گرفته حلقهٔ زلف تو لاله برگ طری

مراچه زهره و یارای این سخن باشد   گزاف لافی گفتم بدین گشاده دری

چراپسند ندارم زلعب زلف ورخت   غزلسرائی بر هر دوان بلفظ دری

۱ــ درنسخه م سرزده. ۲- درنسخه ع ــ برسرزلفت دلیل غمزه‌داری. درنسخه م- برزلف لیل و برقمرزده داری ۳- درنسخه م ــ بودوهمچنین نوشته شده‌است- چنگ من و دامن نیاز تو باتو. ٤ درنسخه م- دراز مشك. ٥- درنسخه ع ــ این بیت نیست.

زبس عزیزی و بی باکی ای پسر گویم بجان بنده دری یا بجان بنده دری
هزار بار بگویم که را زعشق ترا نهان کنم نکنم بیدلی و پرده دری
چو بیدلان بسر کار خویش باز روم چونا گهان بسر کوی بنده در گذری
فراق تو اسفا گوی کرد خلقی را بدانسبب که زیوسف بسی تو خوبتری
بلا وفتنه و بیداد تو گرفت جهان
پس ای پسر توستمکارهٔ چرا عمری[1]

دو نرگس او

بسم ز نرگس سیراب ولالهٔ خود روی که نرگس بت من لاله در کشید بروی
سیاه و لعل چو لاله است نرگس بت من سیه چو روز من از عشق و لعل چون رخ اوی
بآینه نگرید آن نگار و دید در او بنور نرگس سیراب ولالهٔ خود روی
شد آن دو نرگس او فتنه بر دو عارض او چو من بر آن صنم[2] سرو قد مشکین موی
زجوی نرگس بر لاله راند او بر جزع چنانکه گشت جهان لاله رنو نرگس موی
ستاره نامی و مه عارضی و غالیه موی مه و ستاره گرفت از تو نور و غالیه بوی
ستاره بارم بر روی خویش از غم آن که تو بغالیه مه را بپوشی ایمه روی
منجمی را گفتم که هیچ نجم فلك بود چو نجم کله دوز پیش من بر گوی
جواب داد که بر آستان حسن و جمال یکیست نجم کله دوز و تو منجم اوی
منجم توام ای نجم آسمان جلال همیشه از نظر وصل تو سعادت جوی
بچشم دل نظری کن بمن ببین که مرا زچشم سر بدو رخ بر روان شدست دو جوی
بآب دیده چو من خویشتن همی شویم تو دل زمهر و وفای من ای دو دیده مشوی
بمن نویس یکی نامه پیش از آنکه رخت زخط مشگین چوگان بزد بسیمین گوی

---

۱ - در نسخه م ـ توستمکاره وچرا عمری . ۲- در نسخه ع ـ بدان .

بیاد رویهٔ نخشب دوزلف بر رخ زن   که تا دهدهمه راعبده[1] گل‌خودروی

بپیش بادنه آن نامه تا بمن برسد   که‌هیچ خنک‌نیابی‌چو باد باتک‌و پوی

بکوی و صافی آن‌نامه‌را بزن عنوان

بپیش نامه‌تو با خواره بندم گوی

غزلیات جدی حکیم سوزنی دراینجا پایان می پذیرد

---

۱ - درنسخه ع-که هیچ پیک نیابی‌چو باد درتک و پوی - درنسخه‌م-که هیچ پیک نیابی چو باد باتک‌و بوی.

از این پس غزلیات هزل آمیزوی آغاز میگردد .

باز باد اندر فتاد

باز باد انـدر فتاد این سرخ (۱) سر چپغوز را باز بتوان مغز کردن بر سر او .. ز را
چون ستان من باز گردم سرش بر گنبد رسد (۲) چون سقونی لعل سازد (۳) گنبد پیروز را
بامدادان در شود بیرون نیاید (۴) شام را ور شبانگه در شود بیرون نیاید روز را
همچو مـاری کو بهر سوراخ مـوری در شود نشنود آهسته باش و نرمك و مسپوز را
چنگ در نیمو رمن زن خوش بمشت اندر بگیر تا بچنگ آورده باشی مار دست آموز را (۵)
گر سر او را بزر وسیم درگیری رواست این سراپا سیم انداز زر اندوز را
این جواب آن کجـا گویـد سنائی غزنوی
بـاز تابی در ده این زلفین عـالم سوز را

گل و خار

ز..ن سر حشر هیچ گلنار نیست چو ... س هیچ گلبن پرازخار نیست
ترش روی کس [6] خودنه بینی از آن که رویش ز بس مو [7] پدیدار نیست
بسهوار شود .. در .. س ترا برون آر حالی که دشوار نیست
کسی باشد آسوده از درد سر که با .. س خود اورا سروکار نیست
مبر سیم وزر را ببـازار .. س
کـه ... س را کنون هیچ بـازار نیست

آنکه بـه..اون همه خلق جهان آمد است .. من است و از دمش کار بجان آمد است [8]
روده درست و گرده کن گرد سرودرا زتن مار سپید زهر زن زهر زنان آمد است
صاحب سرو [9] جهرما کور کل دو بهر [10] ما تنگ ر فراخ مردوزن زو بفغان آمداست
بر سر فردی عدس ریزد. دوغ بی مگس کامد از جحیم کس کور چنان آمد است

---

۱ در نسخه ع ـ بد ـ در نسخه م ـ سر بتفوزرا ۲ ـ در نسخه م ـ چون شبانان بازغلطم سرش بر گنبد رسد
۳ ـ در نسخه ع ـ گردو ـ در نسخه م ـ چون ستونی نعل گردد ٤ در نسخه ع ـ نیاید شامگه
۵ ـ این بیت در نسخه ع نیست ٦ ـ در نسخه ع خود کس ۷ـ در نسخه ع ـ موی دیدار ومو پدیدار نوشته شده است ۸ـ در نسخه ع این بیت اضافه شده است برون آرش از: به . . . درسپوز ز.. تا به ...راه بسیار نیست
۹ ـ در نسخه ع ـ چهره در نسخه م ـ چهرما. ۱۰ ـ در نسخه ع ـ دو بهره .

.. ر منا براستی کوری دوغ و ماستی   چهره چنانکه خواستی راست چنان آمداست
باد سر زهار ما روز نهاد یاد ما   مار خور کبار ما سیم ستان آمد است

دشمن افتخار دین خسرو شود بزیر این
زانکه بغایت این لعین سخت کمان آمداست

ایام چو تو دلبر طناز نیابد

رخ تازه چو تو هیچ دگر تاز نیابد   تا گم نشوی زانکه کست ساز نیابد
آغاز مکن نازو بهرجاکه خرانند   در شو، که کس انجام چو آغاز نیابد
آوازدرافکن بخریداران، وین گوی   که چون تو، کسی سیم بر انداز نیابد [1]
بر روی خریدار مزن سیم و میذاز [2]   هر کت نخریداز پس آواز نیابد [3]
کالای بهائی چو ببازار در آرند   بی [4] پای خریدار باعزاز نیابد
بس تازگه ای تازکه تویافتی از ما [5]   از مادر خویش و پدر آن تاز نیابد
تو شهد نیستانی و در کام نیازی [6]   او کامه بیاورد و شتر غاز [7] نیابد
ده مرغ مسمن [8] تو بتنهائی خوردی   کر کوه بره کاوی انباز نیابد [9]
از دو لب نوشین تو تا بوسه ربایم   با نوش لبت تلخی بگماز نیابد
ای تازه غلامباره چنان یافتهٔ تو   گوئی که غلامباره [10] چنین تاز نیابد

اینست محابات [11] یکی شعر سنائی
ایام چو تو دلبر طناز نیابد

---

۱ - در نسخهٔ ع- هرکم نخرد ، از پس آواز نیابد- نسخهٔ م - هرکم بخرد از پس آواز نیابد . ۲ - نسخهٔ ع - بیفداز. ۳ - : نسخهٔ ع - گرچون تو کسی سیم بر انداز نیابد - نسخه م - که چون تو، کسی سیم بر انداز نیابد . ٤ - نسخهٔ م - بی پای خریداران اعزاز نیابد . ٥- نسخهٔ ع - بس تارکه ای تازدودریافتی ازما - نسخهٔ م - کس تارکه ای تازتو دریافتی ازما. ٦ - نسخهٔ ع- پیازی . ۷- نسخهٔ ع - او کامه ودرشیر یکی غاز نیابد . ۸ - نسخهٔ م - مثمن. ۹ - نسخهٔ ع - کره و بره کاوی بده انبار نیابد نسخهٔ م - کر کودره کاوی بده انباز نیابد . ۱۰ - در نسخهٔ م - همی تاز نیابد . ۱۱ - نسخهٔ ع- محاوات ومبارات نوشته شده - نسخهٔ م - محابات.

نور رخ تو قمر ندارد

.. ری دارم که خر ندارد　　خر تـا بکـلاه بـر ندارد
مانند یکی درخت جیلان　　سر کنده که برگ و بر ندارد
.. نی داری که صد چنین .. ر　　تا .. یـه خورد ، خبر ندارد
دارد کلهی ز اطلس سرخ　　لیکن کمر بزر ندارد[۱]
آنکس نکند بدو دلیری　　که قوت شیر نر ندارد
اینست جواب آنکـه گویـد　　نور رخ تو قمر ندارد

عاشقان پیش تو گر تحفه همه جان آرند

تاز بازان که ترا پیش گروگان آرند　　تا یکی پس نگری .. ن بگریبان آرند
بسر حمدان .. نت چو گریبان گردد　　آن گریبان که در او گردن حمدان آرند
چند ازین لاغر .. ران پس ایشان بطفیل　　مر گریبان ترا سوزن پنکان[۲] آرند
بکلانی و بخردی منگر ، شاد بزی　　خردخواهی و کلان ، هرچه خوهی آن آرند
کار وانگاه میان پای ترا .. ایه و .. ر　　نوك خربنده بانبوهی شریان آرند
ازدر مرز توای خوش پسر اوقات جماع　　تیز خوش زمزمه یابی که بـا نبان آرند
ای بسا باد که در نایژه[۳] بوق نهند　　تا ز انبان تو یك تیز بالحان آرند
تندی و توسنی آغازی و خران نشوی　　تندو توسن ببرند آخر و خران آرند
رطبی[۴] زیر و بسی گوئی سامانم نیست　　تو خوهی ور نخوهی ، کار بسامان آرند
از پی صره[۵] زری که میان پای تراست　　بمیان پای تو شب دزد میان ران آرند
هر زمان بینی کان دزد میان ران ترا　　غل بگردن برو پا کنده بزندان آرند
هر که اوپاچه خورد ازره .. ن وقت سحر　　با مدادان بگاهش[۶] سره[۷] بریان آرند
تاز بازان چونه[۸] در زیر زبونشان باشی　　بدل سیم سره مشت چو سندان آرند

---

۱ - در نسخهٔ ع - این بیت افزوده شده :

زرین کمرش توکن ازیرا　　در خورد کله، کمر ندارد

۲ - نسخهٔ ع - کمان - نسخهٔ م - کیان . ۳ - نسخهٔ ع و م - از نایژهٔ . ٤ - نسخهٔ خ - زیر خسبی. ٥ - نسخهٔ م - برتپی. ٥ - نسخهٔ م - ازبی حیره . ٦ - نسخهٔ ع - بکامش. ۷ - نسخهٔ م - سرو بریان. ۸ - نسخ ع و م - چو بدندان وزبو نشان باشی.

بدوسه پشم کـه آری بزنخدان چو پشم   تو چنان دانی کز کرده پشیمان آرند
..ن چون خرمن گلبرگ تو جائی نبرند   که زنخدان ترا خار مغیلان آرند
رو ، که گر ریش چوفرعون کسی موسی‌وار   بدر .. نت عصاهـای چو ثعبان آرند

این جوابست مر آنرا که سنائی گوید
عاشقان پیش تو گر تحفه همه جان آرند

عالم‌سعد ، احمدمسعود

شیدگانی[۱] سهمگین کولنگ وبی‌هنجارشد   بره همواراو خس رست ونا هموار شد
وان دهان کز کوچکی نقطهٔ پرگار بود   از فراخی بازهمچون دایره پرگار شد
زلف مشك افشان او بر ماه چون زنجیر بود   ریش شلفك[۲] کردو زلفش پیشه‌چون‌زنارشد
بر بنا گوشی که رنگ او بچشم عاشقان   دسته دسته گل نمودی پشته پشته خارشد
وز لبی[۳] کز وی برشك آید عقیق آبدار   چون سفال بیهده بی آب و بیمقدار شد
زر مشت افشار بودی بوسهٔ او را بها   سبلت آورد و سزای تیز مشت افشار شد
صد هزاران جبه و دستار گشت[۴] ازوی گرو   تا شبی با تاز بازی خفت و بی شلوار شد
زلف او تا دست بازی بود ، چنبر وار بود   مرز او تاگند بازی[۵] گشت چنبر وار شد
خال او صفار[۶] سالار است واوازرشك خال   بوق روشن کرد وبی سالاروبی صفار شد
دست بردیوار بود آنگه زبس نغزی‌که بود   رفت نغزی مسخ گشت وروی در دیوارشد[۷]
گرد شهر خویش پیش خویش‌وبیگانه بسی   خورد دست افزار ها تا وقت پای افزار شد
باجهانی خرفشار از خانه بیرون می‌نرفت   وز بلای سوزنی از خانمان آوار شد
دولتی روئی بنا میزد[۸] که با چندین گنه   صاحب خاص شجاع الدین سپهسالار شد

عالم سعد ، احمد مسعود ، کز سعد فلك
هرکه باوی یار شد ، باوی سعادت یارشد

---

۱ - نسخهٔ ع - سدکافی . ۲ - نسخ ع وم - سگ سگ . ۳- نسخهٔ م - وان بسی - ٤ - نسخهٔ ع شد
٥ - نسخهٔ ع - تاگندناگون گشت - نسخهٔ م - تا . . . بازی‌گشت . ٦ - نسخهٔ م - سالار صفاراست
۷ - نسخهٔ ع - هرکه باوی آن که میخ روی بر دیوار شد - نسخهٔ م - مسخ بر دیوار شد .
۸ - نسخهٔ ع - بنام ایزد .

ای کودکان

.. ر من ای کودکان ز کارفرو ماند　　زار بگریم بر او که زار فرو ماند
.. ر نگویم ز کار ماند ، چگویم　　رستم دستان ز کار زار فرو ماند
.. ر نبد ، شیر بد که از فزع او　　شیر شکاری بمرغزار فرو ماند
سال بر آمد مرا به‌پنجه و او را　　پنجه فرو ریخت ، وزشکارفروماند
بود مرا خرزه ای چنانکه نیارست　　خر بمری پیش اوز هار فرو ماند
ماده خری تنگ بسته را بنهادم　　چنبر بگسست و در نوار فرو ماند
باز بر آنگونه سست گشت که گوئی　　ماده خری زیر تنگ بار فرو ماند
کره سوی ماده خر برد ببیابا ن　　مژده که آن کنگ خرفشارفرو ماند
آنکه‌سراز نیفه[1] برفروخت‌چو برخاست　　خفت و سر از پاچهٔ ازار فرو ماند
آنکه ز بیگانگان نفیر بر آورد　　اکنون ازخفت و خیز یار فروماند[2]
رنج میان‌پای کف و.. ن و...س ازوی　　خاست که از کارهرچهار فرو ماند
دل‌نکنم تنگ از آن سبب که دراینکار
بهترازیـن کس دو صد هزارفرو ماند

چه باید کرد

مرا .کر بدر .. ن یار باید کرد　　بزخم خرزه ، در .. ن فکار بایدکرد
اگر بدانم کورا دو .. یه باشد و بس　　ز روی شفقت ، .. یه چار باید کرد
وگردرم دهم[3] وبی درم جمع ندهد　　درم بدست بود گیر و دار بایدکرد
همه ، حدیث جماع ورباب باید گفت　　همه ، حکایت کش و فشار بایدکرد
ورا دو دست بدربر نهاده باد و مرا　　ز راه در ، بکلیدان نظار بایدکرد
ز راه در ، بکلیدان نظر توان کردن　　زپیش آن ، درکوی[4] استوار بایدکرد
همه‌سراست ، ولیکن چویارنبود تن[5]　　نخست باری تدبیر یار بایدکرد[6]

---

۱ - نسخهٔ ع ـ بیضه ـ نسخهٔ م ـ نیفه بر سپوخت . ۲ - درنسخ ع وم این‌بیت اضافه شده است :
آن‌که بیك شب دوآبه (جماع) کردی سی بار　　اکنون درسی‌شب ، ازدوبار فروماند
۳ - نسخه ع - دهد - نسخه م ـ وگردرم خوهد . ٤ ـ نسخهٔ ع ـ کوی ـ نسخهٔ م زنیش آن درکوی .
۵ ـ نسخهٔ ع ـ همه درست بود لیك یارچون نبود . ٦ ـ این‌بیت درنسخهٔ م نیامده است .

اگر بعمری یاری چنین بدست آرم
بدانم آنگه باوی چکار باید کرد
جواب شعر معزیست آن کجا گوید
مرا گذر بسوی کوی یار باید کرد

پسر عبد

ای مرز تو اندر خور .. ر پسر عبد
در مرز تو بینم خور .. ر پسر عبد
علاك درمرز تو چون دید ، همانگاه
دانست کـه از در .. ر پسر عبد
یکره زدر صدق نگوئی که چه گوئی[1]
آن روی تو بـا منظر[2] .. ر پسر عبد
دیدی بگه اندر شده باپشم همه غرق
آنقامت چون عرعر .. ر پسر عبد
صد .. ر دگر دیدی استاده مهیا
بر .. دن تو ، همبر .. ر پسر عبد
.. ر پسر عبد چوشه بود ، تو گفتی
.. ر دگران لشکر .. ر پسر عبد
ای گنده جمالی بهجای تو درین شعر
بودم همه مدحتگر .. ر پسر عبد

آنشب که مرا بود می وصل بکف بر

امروز منم .. ر وخدو کرده بکف بر
چونان زده‌ام جلق ، چو چخماق[3] نجف بر
تا آب منی از سر نیمور برون جست
چونانکه جهد گربه بموش از پس رف بر[4]
چون اشتر لوکست گروگانم و لیکن
ازگه علف او و سر او بعلف بر
پیر خرفرتوت کـه مارا جمعی داد
صد بار بـه از حور بهشتی بغرف بر
حیران[5] زده بودند صف ازبهر خراره[6]
استاده یکی حیز از یشان بطرف بر
بگرفتم و دربردم از آنگونه که آن حیز
از زیر برون جست و برافکند بصف بر
حیزان چو بدیدند چنان زخم گروگان
دل زار زوی تیر هدف رفت بتف بر
از طاق میان پای هدف گشت بصحرا
مر تیر زنان راست بسوراخ هدف بر
طبع پسر مسعود از گفتهٔ ترفند
چون طبع پدر گشت باشعار طرف بر

۱ - نسخهٔ م - چه دیدی . ۲ - نسخهٔ م - آن‌روز تو بر منظر . ۳ - نسخهٔ ع - چو چخماخ بکف بر . - نسخهٔ م - چو حجاج بکف بر . ٤ - نسخهٔ م - زانسان که جهد گربه بپس موش برف بر. ۵ - نسخهٔ م - خیران ٦ - نسخهٔ ع و م - جراره .

مسعود اگر زنده بدی ، از پی این شعر — کردی زه واحسنت بمن شهره خلف بر
این خاطر و این طبع که من دارم در شعر — فخرم ببخارا و سمرقند و نسف بر
اینست محابات[۱] یکی شعر معزی
آنشب که مرا بود می وصل بکف بر

سوزنیم

سوزنیم ، مرد باندازه .. ر — تازه دل وغاز رخ و یازه[۲] .. ر
راست باندازهٔ .. ر منست — هر که بود خورده بی اندازه .. ر
بهر سپرداری هر گنده ای — دارم یك تیر چو اندازه .. ر
تازه مسافر چو در آید ز راه — راست[۳] کنم تا در دروازه .. ر
بر سر هر کوی جوانمرد وار — نقل برون آرم و پر وازه[۴] .. ر
چون ز سر کوی نگارم رسد — پیش برون آرمش از گازه .. ر
آش نهم حلق فرودینش را — بر عوض قلیهٔ دوپیسازه .. ر
پیش کشم جلت سرینش همی — نعل زره بندم و شیرازه[۵] .. ر
وز پی آرایش رخهای .. نش — آب سپیده زنم از غازه .. ر
تا بر من باشد هر ساعتی — میدهمش تازه بر تازه .. ر
در زدم آوازهٔ دعوت بشهر — بر اثر دعوت و آوازه .. ر

سوزنیم

سوزنیم ، موم دل و خاره .. ر — پیر ترش روی شکر پاره .. ر
قاضی دعوی مرا نشنود — تا نبرم سوی زنش[۶] پاره .. ر
هر که به بیاعی من .. ن فروخت — سود کند هر شب صد باره .. ر
زیر کتان[۷] آنگه چون دانگ سنگ — خایه همیدارم[۸] چون یاره .. ر
هر کـه عمل کرد بدیوان من — خایه برو جامگی و واره[۹] .. ر

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ مبارات ـ نسخهٔ م ـ مجابات. ۲ ـ نسخ ع وم ـ تازه . ۳ ـ نسخهٔ م ـ پیش برم.
۴ ـ نسخهٔ ع وم ـ بروازه ۵ ـ نسخهٔ ع ـ بنوك زه وشیرازه .. ر ـ نسخهٔ م ـ بسوك زه و شیرازه .. ر
۶ ـ نسخهٔ ع ـ باره ۷ ـ نسخهٔ ع ـ زیر کسان ـ نسخهٔ م ـ زیر کنان. ۸ ـ نسخهٔ م ـ همیدارم و چون پاره . ۹ ـ نسخهٔ م ـ داره .

طفل بدم خفته بگهواره در   خاسته چون دستهٔ گهواره .. ر
برزمی اکنون چوبغلطم ، ستان   ساید بر کوکب سیاره .. ر
از در نظاره نیم من و لیك   هست مرا از در نظاره .. ر
از پی تازان غریب آزمای   کرده مرا از وطن آواره .. ر
عاجز و بیچارهٔ من گشته یار   کرده مرا عاجز و بیچاره .. ر
تاز نماندست که نسپوختم   در گذر تیزش صد باره .. ر

بوی دهان نوش[1] کند مغز پاك
هین که حکیم آمد وسرباره[2] .. ر

☆☆☆

سوزنیم مرد باندام .. ر   شاعر پخته سخنْ خام .. ر
مرهمه را شاه شش اندام ، سر   هست مرا شاه شش اندام .. ر
روز وشب اندرطلب کاف[3] ..ن   آخته دارم چو سر لام .. ر
مردی مصلح بدم و نیکنام   کرد مرا[4] مفسد و بدنام .. ر
بودم در خورد هزار آفرین   کرد مرا از در دشنام .. ر
کرد بکابین زن و فرزند[5] وباز   گردن من در گرو وام .. ر
از همه پیران زمانه منم   خار صفت رومهٔ گلفام .. ر
با همه بیمایگی ، افراختم   چون علم غیبت ، بر بام .. ر
پنجه و شش سال ز شلوار من   برد بهر کوی بپیغام .. ر
هر که بیاید بر من میهمان   شام خورد .. روپس ازشام .. ر
بزم مرا یابد مهمان من   اول جام می و انجام .. ر
چون سگ دیوانه، گزیده در آب   صورت سگ بیند درجام .. ر
خشت بود بالین ، بستر حصیر   خادمك ترك دلارام .. ر

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ بوس کند ـ نسخهٔ م خوش کند. ۲ ـ نسخهٔ م ـ سرداده. ۳ ـ نسخهٔ ـ ع ـ کاف و نون .
٤ ـ نسخهٔ م ـ درخور. ٤ ـ نسخهٔ ع ـ زن ومرد تاز ـ نسخهٔ م ـ زن وفرتاز . ٥ ـ نسخهٔ م ـ قاصی .

آئی مهمان کـه منم میزبان دیو می آشام گه آشام .. ر
خانه بابرام برم تاز را
تا بخورانمش بابرام[۱] .. ر

رای بر آنست که بیرون زنم

سوزنیم ، مرد گرانمایه .. ر پیر سبکروح گرانسایه .. ر
باهمه خلق ازره خوش صحبتی خوش خوی و سازنده و باخایه .. ر
باشد پیرایهٔ پیران[۲] خرد باز منم پیری پیرایه .. ر
طفل بدم ، دایه ببر در کشید پر شد هردو بغل دایه .. ر
ماده[۳] نهادند بگهواره در زانکه نگنجید در اومایه[٤] .. ر
شش بچهٔ گریان درهفت سال سود همیدادم و سر مایه .. ر
راست خوهی هیچ خر دیزه را نیست بدین منزات و پایه .. ر
دی ز در بام برای مزاح عرضه زدم بر زن همسایه .. ر
مانچه[۵] اندودن .. س را بدوغ خواست زمن عاریه ایرایه .. ر
قلعهٔ گورنگ[٦] بگیرم چو آك دارم چون گرز برین قـایه .. ر
رأی بر آنست که بیرون زنم
گردن این بدرگ خودرایه .. ر

یا قوتی کبیر فروش کباده خر[۷] درجمله ، باچهار پسر هست پنج خر
دوخر شهاب و منتخب است و عمر سیم محمود گشت خر کره و پیر خر پدر
مرپنج لنگ لاشه در اتمه پوش را خربنده‌ام زمان بزمان خر سوارتر
در..ن خر شدن بستیزه مثل زنند ایشان خرستیزه کش و من ستیزه بر
دربارهجوشان کشم از گوش تا بدم خواهم بچوب رانم و خواهم بهیروهر

---

۱ - این بیت است در نسخهٔ ع وم دیده نشد . ۲ - نسخهٔ م - مردان. ۳ - نسخ ع وم - ناو. ٤ - نسخ ع وم غایه . ٥ - نسخه ع - بامجه و مامجه نوشته شده - نسخهٔ م - بامچه . ٦ - نسخهٔ ع - غورشك - نسخهٔ م - عورشك . ۷ - این هجویه در نسخهٔ ع وم دیده نشد .

خر کره و خری را کردم ز بار هجو   آزاد بار ، یعنی محمودك و عمر
بار هجای آندو بدین سر نهم بجبر   خربنده را تصرف باشد بدینقدر
خرمردمند هرسه ، نه مردم نه خر تمام   از هردو نام همچو شترمرغ بهره ور
ای تیز صد هزار خر خر سپوز باد   درریش آن پدر که توهستی وراپسر
وی صد هزار ..ر به ..ن برادری
کورا توئی برادر و این بود ماحضر

جواب شعر شرف

منم کلوخ خر افشار کنگ خشك سپوز   حرامزاده و قلاش و رند و عالمسوز
چو گاو گمشده ام تا بشاخ بر نخورم[1]   بهر کجا که رسم در برم یکی بتیوز[2]
بتاز بازی درشهر گشته ام شهره   بگونه گونه لباسات و حیله ودرو[3] دوز
نه شعرتازی دانم نه علم و فضل و ادب   درست یاب بدیشان نبوده ام یکروز[4]
ازین سپس من و مرد مواجران حرون[5]   مح[6] وفلاخن و گنجشك و کبك و.. یه و گوز
من و دو یارك من تاز را بحجره بریم   همی کشیم و سپوز و همی کشیم و سپوز
چنان کشیم و چنان در بریم تا گه روز   که خواب ناید همسایه راز فوزا فوز
چوسر بر آرد گنده ، سرش فرو گیریم   بزخم سیلی و مور روند بر کافوز
دریغ از آن شرف وحشی وفضائل او   که عاشقست بر آن لاله روی لالك دوز
بنای مذهب تازان بفضل بر بودی   بجز شرف[7] نبود کس بتاز بر ، فیروز
جواب شعر شرف نیست این معاذالله
من آنکسم که مه دی کنم[8] بدم نوروز

بخواهم گفت[9] وصف سرخ کناس   چو کرد اندر دلم ابلیس وسواس

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ نرنخورم . ۲ ـ نسخهٔ ع ـ بلتوز ـ نسخهٔ م ـ نیموز. ۳ نسخهٔ م ـ حیلت درروز .
۴ ـ نسخ عوم ـ درست نان بدلشان نبوده‌ام یکروز. ۵ ـ نسخهٔ ع ـ هواجران ومواجران جرون .
۶ ـ نسخهٔ ع ـ نخ و . ۷ ـ نسخ ع وم بندی. ۸ ـ نسخهٔ م ـ که همی‌دی کنم . ۹ ـ نسخهٔ ع ـ بخواهم کرد ـ نسخهٔ م ـ نخواهم گفت .

ابو العباس ترشروی

ترشروئی، ابوالعباس نامی ... نشسته بر بساط آل عباس
بتن ماننده روباه مسلوخ ... بسر ماننده بیغور نسناس[۱]
بسان پاچهٔ گاوی که از موی ... برون آرد وراشا گرد دواس
نشان طوق بر گردن چنان چون ... غلام ارمنی جسته زنحاس
کلاهی بر سرش، رسته کلاهی ... برون در دست[۲] برد هیچ فلاس
چومس از روی سرخی و ز سختی ... چو روی و آهن و پولاد و الماس
همیشه سارق سرقین[۳] مهلع ... کلید حجرهٔ فرماق و قیماس
صفات خواجه نیمور منست[۴] این ... که گفتم پیش این یکمشت نسناس
چه نیمورو چه اشنان کوب بقال ... چه نیمور و چه گندم کوب هراس
من این نیمور خود را وقف کردم ... علی صبیا نکم، یا ایها الناس
اگر نیمور من روزی بمیرد ... کفن باید و راسی جامه کرباس
رفیقا کاف .. ن بر .. ر من نه ... پس آنگه خوه بکف، خواهی بیاماس
چرا دزد سنائی از خطیری[۵]
نخواهم خورد زرق و هزل و وسواس[۶]

ریش دلبر

تاختن آورد بر بتان ختن ریش ... باز نگردد بمکرو حیلت و فن ریش
بردل خوبان اینزمانه بیکبار ... کرد گشاده در بلا و محن ریش
وای و دریغا که خیر خیر سیه کرد ... عارض آن ماهروی سیم ذقن[۷] ریش
آوخ و درداو حسرتا که بر آورد ... گرد ز فرق بتان چین و ختن ریش
دلبر من ریش را برابر من کرد ... آوخ ازین دلبر و برابر من ریش
بوسه گهی کاندر او حلاوت جان بود ... راست بزد چون خلیده نی، بسمن ریش[۸]

---

۱ - نسخهٔ ع - تیفوز. ۲- نسخهٔ ع - ازدستبرد - نسخهٔ م - ازدستبرد هیچ قلاس. ۳ - نسخهٔ ع - سرگین- نسخهٔ م - سرقین اسلع. ٤ - نسخهٔ م- حمدان من اینست. ٥ - نسخهٔ م - حطیری. ٦ - نسخهٔ م نخواهم خورو هزل وزرق وسواس. ۷- نسخهٔ ع- غنچه دهن. ۸- نسخهٔ ع- دست براوچون خلنده خارزمن ریش- نسخهٔ م - دست بردچون غلیدهٔ نی من ریش.

چه زنخ دوست‌را ز زلف رسن بود[1] چاه‌شدانباشته، چوگشت‌رسن ریش
دار حسن گشت یار من بدرازی چون رسن آویخته زدارحسن ریش
تنگدلم، کان نگار تنگ دهن را تنگ درآمد بگردتنگ دهن، ریش
کشن پرازنیشکر بر آمدو بگرفت جای بر آن شکرین عقیق یمن ریش
گرد بنا گوش آن نگارین بگرفت جای‌شکن گیرزلف توبه‌شکن، ریش
پیش‌شمن[2] شانه آن صنم زدی‌اززلف زد بدل زلف شانه پیش‌شمن[3] ریش
بتکدهٔ عشق را وثن رخ او بود بت نپرستدشمن چوگشت‌وثن ریش
ای پدر از درد ریش کندن فرزند جامه دروخاك پاش برسروکن ریش
جان پدر رحم کن بجان پدر بر سست بیکبارگی فرو مفکن ریش
من صفت ریش توچه دانم کردن ای همه تن‌ریش وبازای‌همه‌تن ریش
ای چو خران .. ر خورده، ریش فرومان[4]
تا چو دم گاو در کشی بدهن ریش

تاختن آورد بربتان ختن ریش

ای بهمه تن گناه کرده، مکن ریش هست[5] سزای عقوبت همه تن، ریش
دل بسك[6] اندر شکن چوکشن بر آمد بیش زناخن بردی در مشکن ریش
ریش فرومان و پیر کودك خود باش رخنه[7] مکن ناخنان‌خویش ومکن‌ریش
ریش بمان تا کلان شود بتمامی .. ر خوری پیش سینه باز فکن ریش
شرم نکردی که مرد برنا گشتی راز روی .. ر، میکنی زذقن ریش
ریش بر آورده، .. ر نتوان[8] خورد با تو از ینگونه هیچ گفت سخن‌ریش؟
از تو کلانتر، هزار کس را گادم تیر سر .. ر انگشت مجن ریش
.. ن کلان ترا نگردد کاسد رونق بازار، با دوازده من ریش
ریش مکن تیر ماه، تا ببهاران همچو گیاورد بد روی بمسن[9] ریش
فصل بهاران بوقت داری زنهار باز نداری زجای ریدن من ریش

۱ - نسخهٔ ع - چاه زنخدانش‌را ززلف رسن بود. ۲ و ۳ نسخ ع و م - سمن ٤ - نسخهٔ ع - فروهل.
٥ - درنسخهٔ ع و م نیست. ٦ - نسخهٔ م- بشك. ۷- نسخهٔ م- زخمه. ۸- نسخهٔ م - نتوانی خورد.
۹ - نسخهٔ م - همچوکیا روید رولسفن ریش.

.. ن من آن ریش ریش[۱] کرده زنخدان   بر مکن‌ای .. ر خواره مادر وزن ریش

بر زنخت باد کفچه، کفچهٔ[۲] .. رم   سرد لقائی[۳] بمان و کفچه مزن ریش

این بهمان وزن و قافیه است که گفتم

تـاختن آورد بـر بتـان ختن ، ریش

ای‌شادی روزی که بر آری پسر اریش

زنهار بهش باش که ناری پسر اریش   تا نفکندت درغم و زاری پسرا ریش

کار کبش[٤] موی یگانه کن‌ازآن پیش   کانبوه فرود آید وکاری پسرا ریش

بر گرد زنخدان تو ، ناکشته بروید   هرچند که بدروی[٥] ونگاری‌پسراریش

برکن بسر ناخن تیز از دل بیرحم   ازبیخ دوتاری و سه تاری پسرا ریش

باحیش بگرمابه رووروی بدان خار[٦]   تاچون علم ناصری آری پسرا ریش

بر آخر گرمابه‌چه‌خاری زنخ‌ازحیش[۷]   از شانه بدهلیز بخاری پسرا ریش

این هست بر آن قافیهٔ شعر جمالی

ای‌شادی روزی‌که بر آری پسراریش

شنیدست از کسی کز سنگ سیم آیدهمی بیرون

بچشم عاشقان[۸] آید سرین گردگلرنگش[۹]   زهی خفتنگه نرمش‌زهی خارشگه تنگش

صفات..ن آن کودك‌چگویم‌خود، که آن کودك   همه ..نست‌و ..ن و..ن زپایش تاشتالنگش

ندانم تاچه خواهدشد بسال بیست کاندرده   نگوید آخ ، اگرتا .. یه بفشارد خرغنگش

شنیداست از کسی، کز سنگ‌سیم آیدهمی بیرون

زبهرسیم ورزیدن خوش آمدبوق چون سنگش

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ راست. ۲ ـ نسخهٔ م کفچه کفچه ک .. رم . ۳ ـ نسخهٔ م ـ سردبغائی. ٤ ـ نسخهٔ ع ـ کنش. ٥ ـ نسخهٔ م ـ بدروئی و کاری . ٦ ـ نسخهٔ ع ـ باخیش نگر تانروی روی بدان غار ـ نسخهٔ م ـ باخیش بگرماوه رووروی بدان‌خار. ۷ ـ نسخهٔ ع ـ برآجر گرمابه چه خاری زنخ خویش ـ نسخهٔ م ـ بر آخر گرمابه چو خاری زنخ از خویش . ۸ ـ این غزل در نسخهٔ م ـ دیده نشد. ۹ ـ نسخهٔ ع ـ بچشم فاسقان .

ای بلبل خیل تو طربناك

ای سرخ سطبر سخت زگناك[۱] ای .. ن مواجران ز. تو چاك

در پیش در تو از پی سیم پیشانی و سینه هاست بر خاك

آکی نرسیده از تو بر من صد بار ترا[۲] ز تو رسد آك

در کار و برون کار هستی گه دامن و گه دوان و گه ماك[۳]

پاکی و پلید گردی آنگه بر .. ن کسی که بر گرد پاك

فلاشی پاك بر گرفتت و ز حال تو آگه است علاك

تا پیش[٤] سنائی این نگوید[٥]

ای بلبل[٦] خیل تو طربناك

این غم عشق به پیرانه زیاری جستم

ای پسر تا بمیان پای تو درنگریستم[۷] جز بیك چشم گروگان برتو نگریستم

زار بگریستنی بود مرا از ره .. ر زان گریستن[۸] بتو بردرد تو من بگریستم

بیست دانی[۹] تو بمعنی و بصورت یکروز من غلام باره بصورت یك و معنی بیستم[۱۰]

عجب از گفتهٔ طیان که باشد پس خر من نه استم پس خر زانکه نه آخر حیستم[۱۱]

تاز بازی را بگزیده ام[۱۲] از اول کار هم برین باشم و بینم که بآخر چیستم[۱۳]

تا بدین .. ر مرا عرضه بگیری پسرا که بدین .. ر پسر خواندهٔ آغاجیستم

آنکه خر گویدمر .. ر وراکای مهتر من بجای تو یکی سوزنك درزیستم

برمن ای تاز یکی تیز تو بهتر زجهان تیزده برسر بوقم که جهانی زیستم[۱٤]

این جوابست مر آنرا که بگوید طیان

این غم عشق بپیرانه ز یاری جستم

---

۱ ـ این شعر در نسخهٔ م ـ دیده نشد. ۲ ـ نسخهٔ ع ـ مرا بتو رسد آك . ۳ ـ نسخهٔ ع ـ کیماك .
٤ـ نسخهٔ ع ـ پیش. ٥ـ نسخهٔ ع ـ بگوید. ٦ ـ نسخهٔ ع ـ ای بلبل و.. ۷ ـ نسخهٔ م ـ بتو برنگرستم
۸ ـ نسخهٔ ع وم ـ زان گرستن بتو بردرد تو من نگرستم . ۹ـ نسخهٔ ع ـ نیست .. لی ـ نسخهٔ م ـ روئی.
۱۰ ـ نسخهٔ ع ـ بستم. ۱۱ـ نسخهٔ ع ـ بآخر جستم ـ نسخهٔ م ـ نه آخر خستم. ۱۲ ـ نسخهٔ ع ـ بگزیدم.
۱۳ ـ نسخ ع وم ـ چستم. ۱٤ ـ نسخ ع وم ـ رستم .

منم که روح علوم زمانه را بدنم

منم که ازسر حمدان عقیق دریمنم[1] — بسرخ..ری کس نیست همچنان که منم
مرا سزد که کنم درجهان به ..ر منی — که هرمنی است گروگان هفده هژده منم
من آنکسم که زبس تیزشهوتی .. رم — زبیم .. ن همه شب پاسبان خویشتنم
سرش بخاك زنم هرگه آب ریزم ازو — برنگ آتش سازم چو باد در فکنم
چو کرم پیله، من از بیم مار گرزهٔ خویش — بجای خواب همه جامه گرد خویشتنم
بزیر پی سپرم سرش را چو سیر بود — بگاه گرسنگی زانکه بشکنم ذقنم
زبان بی‌دهن است اینکه من همی دارم — بگرد شهر طلبکار بی زبان دهنم
هر آن دهن که بعمدا زبان در او کردم — چه گفت، گفت که بستی دهان[2] پرسخنم
زبان دو باید اندر دهان چو بستودم — هر آنکه بیخرد آگه که کجا بود زفنم
دهان هر خرو هر بیخرد زبان مرا — نشاید ، ازپی آنرا که افضل زمنم
کسی خوهم که بشعر تفاخراین گوید — منم که روح علوم زمانه را بدنم
جمال و مفتخر بلخ بامی آنکه زشام — بیاد او همه شب تابصبح جلق زنم
چو بامداد به بینم جمال و صورت او — دودست[3] و گردن حمدان خود فروشکنم
ایاجمالی[4] ازین امتحان که کردستی — نه عاجزم نه فرومانده ام نه ممتحنم
کم ازتو شاعر باشم که بر لبم دایه — نخست شعر[5] چشانید وانگهی لبنم
مرا مفاخرت این بس بشاعری، که چو تو — نه دزد شعر نوم ، نه رفوگر کهنم
هر آنچه خواهند از من، همانزمان گویم — زمان نخواهم[6] واز هر دری سخن نکنم

جواب شعر جمالیست ، آن کجا گوید
منم که روح علوم زمانه را بدنم

هرچند که ازعشق تو در کوی ملامیم

هرچند که گنگیم و کلوکیم ولکامیم — تن داده ودل بستهٔ آن دول غلامیم
دودرم بدهان کرده خریدار سه بوسیم — شمشیر بکف کرده طلبکار نیامیم

---

۱ — در نسخهٔ ع - این شعر در قسمت مطایبات آمده است . ۲ - نسخ ع وم - که بست این زبان ره سخنم . ۳ - نسخهٔ م - دودسته کردن . ٤ - نسخهٔ م- ایاجمال . ٥ - نسخهٔ ع - شبر . ٦ - نسخهٔ م - ضمان.

اندر طلب تاز ازین کوی بدان کوی
نیمور کشان کرده بگرد در بـامیم

درحجرهٔ تاریك من و تـاز معطل
از بام بشام آمده وزشام ببـامیم

چون رودهٔ[۱] خوشیده..س گنده‌نخواهیم
تا درپی آن سی ودومن دنبهٔ خامیم

بـابامچـهٔ ..س نسزد وام[۲] بگردن
کز گردن نیمورقوی توخته[۳] وامیم

دانند همه کس که‌ره..س ره‌عامیست
..ن‌راه‌خواص‌است ، نه‌مامردم‌عامیم

با اینهمه ، در علم فرو کفتن تازان
گه عامی‌صرفیم‌و‌گهی‌خواجه[۴] امامیم

تا تاز سجود آرد ، بروی بر کوعیم
چون تازرکوع آرد ، بروی‌بقیامیم

زانروی که یاردل[۵] هرتاز مدامست
مولای مدامیم و مدامیم و مدامیم

گوینده‌ٔ تازیم نه‌چون‌خواجه جمالی
بر هر سر نیمور قوی کرده مقامیم

این شعر بر آن شعر جمالی است که گفته است

هر چند کـه از عشق تـو در کوی ملامیـم

صنما تا بکنی عشوه عشق تودریم

ای سنائی تو کجائی که بخون تودریم
تا بنیمور هجا نفحهٔ[۶] شعرت بدریم

هرکجا شعر تویابیم نقیصه[۷] بکنیم
ورترا نیز بیابیم ، به ..ن در ببریم

اندبار ازتو و دیوانه عطیه‌کل وکور
کلتر و کورتر و غرتر و دیوانه تریم

تحفهٔ تست و عطای‌تو عطیه‌کل وکور
ماهمه ساله و راکاج بیاد تو خوریم

گردن دول تواز سیلی چون دیم کنیم
تو مپندار ازین کارکه ما کفشگریم

تو مپندار که تا او بر ما باشد ، ما
روی‌زی هجوتو آریم و ازودر گذریم

هرزمان شعرتو آرد برما این کل‌کور
نعره برداردو گوئیم نه‌گنگیم وکریم

سرماخوردیکی گنده سراز بهرخدای
توچه‌دانی که‌چه‌در گندسرودردسریم[۸]

شعرهای توبخوانیم وبراوسخره‌کنیم
ورکند سخرهٔ ما ،سخرهٔ او رانخریم

چندگوئی که سخنهای سنائی نخرند
نخریم و نخریم ونخریم و نخریم

۱ - نسخ ع وم- درهٔ . ۲ - نسخهٔ ع- دام ۳. - نسخهٔ م - بوخته وامیم . ٤ - نسخهٔ م - خواص انامیم. ٥ - نسخهٔ ع - ناز- نسخهٔ م - تاز. ٦- نسخهٔ م - قضچه ۷. - نسخهٔ ع- نقیصه نکنیم- نسخهٔم- نقیضه . ۸ - این بیت در نسخهٔ ع - دیده نشد .

ای سنائی ز من و کور عطیه خبری   جستجومی نکنی، دانی تا برچه دریم [1]
چند گوئی که سنائی و سنائی و ثنا   نه‌سنائی ز زر سرخست و نه ما از گزریم [2]
ای‌سنائی بجزاین هست که توباهنری   ای‌سنائی بجزاین هست که‌مابی هنریم
هنر اینست که تو می بهلی، مانهلیم [3]   بپس پشت، که تو می بغری، مابغریم
دوست‌ویارتواینکورعطیه‌است‌درست   بشکند آرزوی تو چوبدو درنگریم
این جوابست مر آنرا که سنائی گوید
صنما تا بکف عشوهٔ عشق تو دریم

گه غاز

جماع آن صنم سر و قدسیم انـدام   زشرع گشته‌بمن بر بروز روزه حرام
غلام شرع همـی بود باید ازبن گوش   نگشت گرد .. س زن‌بروزو .. ن‌غلام
فکند بـایـدم از حرمت مـه روزه   طعام شام به‌بح و جماع صبح بشام [4]
بـرون ز روزه [5] بهر نیمروز بود مرا   بحق سرخ سر لعل فام خود انعام [6]
کنون به نیمشب افتاد وشرمگینم‌ازو   چو وام دار زروی طلب کنندهٔ وام
چنان بوسوسه افتد دلم ز بهر جماع   که در نماز ندانم قعود را ز قیام
گه نماز ترا ویح در رکوع و سجود   بو هم .. ر همی در برم به .. ن امام
بروشنائـی قندیـل بشمرم صف صف   که .. ن گردوسرین‌سمین کجاو کدام
بهـر نمـازی از گـاه اولین تکبیر   درین خیال بوم تا بآخرین سلام
بلای‌من همه زین .. رسهمناك منست   که می تباه [7] کند بر من آنچنین ایام
مرا محل و مقامیست در کلان .. ری   که هیچ خررا نبود چنین محل‌ومقام
چراستایش‌حمدان خود کنم چندین   برمز مرزن خود را همی دهم دشنام
که‌مهتریست‌درین‌شهر، آمده‌ازطوس [8]   بسال که زمن و، مه زخر [9] بدان اندام

---

۱ - نسخهٔ ع : جستجوئی نکنی تابچه اندیشه دریم - نسخهٔ م - جست‌وجوئی نکنی باوی تابرچه دریم .
۲- نسخهٔ ع - گذریم وگرزیم هردو آمده‌است - نسخهٔم- نه‌سنائی ز زرسرخ ونه ما از گرزیم ۳۰- نسخهٔ ع- نهلیم - نسخهٔ م- نی بهلی مابهلیم. ٤- نسخهٔم- جماع صبح بصبح وطعام‌شام بشام ٥- نسخهٔم-بروزروزه.
٦-نسخهٔم‌اندام. ۷-نسخهٔم- که مرتباه ۸.- نسخ ع‌وم- چومهتریست‌درین شهرماز حضرت‌طوس ۹-نسخهٔم- زمن.

حریف .. ایدومهمان ومطرب وره‌پوی برون ماه صیام و درون ماه صیام
رشید اسلام او را لقب همی خوانند
زهی ر شادکز و ظاهرست در اسلام

جلال‌الدین کیست ؟

زسیم ساده یکی کوه دیده ام بدونیم[۱] دو نیمه کوه که دید است کان بوداز سیم
زسیم ساده یکی کوه ، لیك پنداری که کرده‌اند بشمشیر کوه را بدو نیم
گهی بگونهٔ کافور کان بود از گل میان کاخگه اندر زلعل حلقهٔ میم
چهی است درکه واز سیم کرده سیمایش که دارد ازگل و گلنار افسری بدو نیم
فراز او همه سیم و نشیب او همه زر کران او همه خوف و میان او همه بیم
کهی که دیدهٔ[۲] نسرین از و شود حیران کهی که خرمن سوسن وراکند تعظیم
بنرمی و بسفیدی مثال تل سمن بپاکی و بنظیفی بسان در یتیم
بجهد شیشهٔ سیماب گر در او ریزی بشیشهٔ تو کند شوشه های زر تسلیم
زهی کهی و خهی چشمه ای که اندروی قرار گیرد مار شکنج و ماهی شیم[۳]
هر آنکه سایهٔ آنکوه دیدو آن چشمه بدید سایهٔ طوبی و چشمهٔ تسلیم
و لیك راه مخوفست و کس بدو نرسد مگرکسی که خدایش بداد کف کریم
جلال دین سبب افتخار چار ارکان
کزاو نظام گرفته‌است صحن هفت‌اقلیم

ما فرش بزرگی بجهان باز کشیدیم

ما فرش بزرگی بجهان باز کشیدیم[٤] بس .. ن غلامان نکو روی دریدیم
شلوار عروسان زره زلف گشادیم بر گنبد ترکان پریچهره خزیدیم
بس گندهٔ مغلوك کهن را یله کردیم ور گنده[۵] پی فرمان ، دشنام شنیدیم
بس کودك زرین کله سیم بنا گوش کو را بکله بر کلهٔ بوق کشیدیم

۱ - این شعر در نسخهٔ ع - تحت عنوان مطایبه ، درقسمت مطایبات نوشته شد ودرنسخهٔ م دیده نشد . ۲ - نسخهٔ ع - که دیدکه . ۳- نسخهٔ ع - سیم . ٤- این غزل درنسخهٔ م- دیده نشد . ۵ - نسخهٔ ع - وزگندهٔ بی فرمان .

از بهر رضای دل این .. ر نگون بخت — از گنده کسان . ادن .. نی طلبیدیم
چون نیك نگه کردیم از روی حقیقت — راهی خوش و بهتر زره پشت ندیدیم
آنراه رهانید مرا از غم و غصه — تاظن نبری کاین ره بی مرزه گزیدیم

اینست جواب غزل خواجه سنائی
ما فرش بزرگی بجهان باز کشیدیم

ای سنائی بیا

ای سنائی بیاو قد خم کن — باد بوق مرا به .. ن کم کن
بسر بوق من فرودم تیز — بدهان دهل دمادم کن
خود[1] بی تیزرا دمادم دم — خود[2] بی دبدبه دمادم کن
گرد .. ی ز جز اجت خسته — تازه و گرم گرم مرهم کن
آدم خس کشی بود[3] پدرت — روزوشب کاروشغل آدم کن
تا شبانگاه خس بگلخن کش — تا سپیده دم آتش دم کن
شعرهائی که گفته ای بسپاس — هر کرا مدح گفته‌ای ، ذم کن
هر کراهجو گفته‌ای بستا — وان پراگنده ها فراهم کن
هرگه آنجمله جمعشد بفرست[4] — دل ز کار نقیصه بیغم کن
مدح گفتن مسلم است بتو — هجو گفتن بمن مسلم کن
گر مسلم کنی وگر نکنی — گفتنی گفته شد، لم‌ولم کن[5]

هم بر آنوزن گفت سلمانی[6]
ای سنائی بیاو قد خم کن

آخرچه هست این ؟

ای خصلت تو هشتن، آخرچه خصالست این — وی فعل تو برگشتن، آخرچه فعالست این
در.. ن هلی وهشتی، برگردی وبرگشتی — ای مایهٔ هرزشتی، آخرچه خصالست این

---

۱ - نسخ ع وم - چودمی ۲ - نسخهٔ ع - چوکنی دبدبه - نسخهٔ م - چومی دمدمه. ۳ - نسخهٔ ع - خس کش است نر بدرت - نسخهٔ م - خس کش است بر بدرت . ٤ - نسخهٔ ع - هرگهی جمله میشود بفرست - نسخهٔ م - هرچه شود بمن بفرست. ٥ - نسخهٔ م - لوولم کن . ٦ - نسخهٔ ع - که سنائی گفت .

در..ن برودر..ن هل، منديش حرام ازحل — ای سوده به..ن پلپل آخرچه بلالست این[1]
بسیار تو بر آنك ، دادی بمیان را نك — ای دونك خر آنك آخرچه وبالست این[2]
در باغ کفت حمدان بنشاند نهال کان — ای پورزن[3] دربان، آخرچه نهالست این
.. نت چوشگال کورانگورخورنیمور[4] — ای خرزه خورتیمور آخرچه شگالست این
هرروز مرا پرسی ، دو پانزده باشد سی — ای کوبرهٔ طوسی آخر چه سؤالست این
مثل تو ندیدم کس ، کو داده بود از پس — ای گنده دل پرخس، آخرچه خه الست این
ریشت بکنم بشنو ، تـا باز بر آری نو — برسبلت خودری رو، آخرچه سبالست این
..ن توچنان رنده ، گالی است گه آگنده — ای مردك خربنده آخرچه جوالست این
پیش دل تو بد دل ، از.. ادن بی مشکل — ای .. ل مقامردل[5] آخرچه شکالست این
ای باخته خالك را ، وی مانده دوالك را — ای برده سفالك را ، آخرچه سفالست این
از بیم مرا ایـدر ، ریدی بشوال انـدر — ای خواهر خالت غر، آخرچه شوالست این

چون شعر سنائی کم گویند درین عالم
ای چون تو ندیده جم، آخرچه جمالست این

ای سنائی دم دراین عالم قلندروار زن

ای پسر ریش آوریدی گل کش و دیوار زن — بادسرد از درد ریش آورد کی دیوار زن
گاه بی ریشیت گنتم دست بر دیوار نه — مرمرا گفتی رو ای غرزن سر دیوار زن
پار بر من لاف پریشی زدی وخوش زدی — گربحسن امسال چون پاری،فزون از پارزن
سرکشی کردی وسرگشتی وپشت سرزدی — آن بسر شد ای پسر، هنجار دیگر کارزن
فاقه وادبـار بی ریشی خوروبسیارخور — باد سرد از یاد بیریشی زن و بسیار زن
برگل خیریت خیره خار بر رست ای پسر — خیره منشین جان بابا، خربگیر وخارزن
داوسرسنگی به بیریشی همی صد کان زدی — داو دودانگی به باریشی بسیصد بارزن

---

۱ ـ نسخهٔ م ـ چه ملالست این . ۲ ـ این بیت درنسخهٔ ع ـ دیده نشد و در نـ خهٔ م ـ چنین نوشته شده :

بسیار بو بر انك ، دادی تومیان رانك — ای .. لك خرانك ، آخرچه و بالست این

۳ ـ نسخهٔ ع ـ مورزن درمان ـ نسخهٔ م ـ پورزن درمان . ۴ ـ نسخهٔ ع ـ چه . ۵ ـ نسخ ع وم ـ هل.

نقش کعب ازدو یك وشش پنج وسه وچارداد ‌ ‌ هان[۱] دو ویك را همه‌شش پنج وسه وچارزن
ریش آوردی برو آسانترای دشوار خم ‌ ‌ کار آسان گرنیابی، چنگ دردشوارزن
روی را ازمن[۲] ببر وزپیش من آواره‌شو ‌ ‌ ورنه بر راه رهائی رویکی آوار زن
.. یر .. ن تو ندارم، خیزو بالا راست کن ‌ ‌ .. یر .. ن خویش جوئی، چنگ درپالارزن
هان وهان کم گوی که خود[۳] بی ثمر گشتیم وپیر ‌ ‌ بردهان همچو .. ن خرس .. س کفتارزن
گر غلط پندار[۴] پنداری که هستم، نیسم ‌ ‌ خاك در چشم غلط بین غلط پندار زن
توهمان یاری که بودی، لیك ریش آورده‌ای ‌ ‌ تیز بر ریشت زن گر تیز نبود هار زن
این جواب آن ، کجا گوید سنائی غزنوی
ای سنائی دم درین عالم قلندر وار زن

مرا عشقت بنامیزد بدانسان پرورید ایجان

چوزاب روی توریش[۵] چو آتش بردمیدایجان ‌ ‌ بخاك پای توکان باد بوقم آرمید ایجان
زرویم روی رادر کش، نهان کن ریش زیر کش ‌ ‌ چو بتوان ریش خودخوش خوش بدومشتی کشیدایجان
فروغ آتش ریشت چنان شعله زند گه گه ‌ ‌ که پندارم بدوزخ برنخواهی برنویدایجان
یخ پرورده شد عشقت بسردی زاتش ریشت ‌ ‌ ترا آتش فروزان‌شد، مرایخ پرورید ایجان
همه روی چوایمانرا بریش آتشکده کردی ‌ ‌ سزای روی‌خود کردی‌چنان کز توسزیدایجان
نه‌بینم روی‌توزین‌پس، نه‌مانند تودیگر کس ‌ ‌ کزان‌ریش‌چوبندخس بچشمم خس‌خلیدایجان
سواری در بیابانی ز تو پرسید ره کوره ‌ ‌ زبیم سرخ منجوقش تراریش بردمیدایجان[۶]
زریشت گرچه‌رنجورم، نگویم کان‌به..ن من ‌ ‌ به..ن‌تو که بتوانیم[۷] خودرا.. ن درید ایجان
نه جان تست کمتر کن بر آروسر بکن ازتن ‌ ‌ خدا انگشت باناخن بحکمت آفریدایجان
چو آئی[۸] خیره وانگه نیکتر وبهتر وکوته ‌ ‌ اگردردست کند ته‌ته توان‌جمله بریدایجان
بسان خار زرد آلوخلنده[۹] سبلت آوردی ‌ ‌ که یارد پیش آن لبهات شفتالوخریدایجان

---

۱ — نسخهٔ ع — نقش کعب ازدو ویك وشش وپنج وچارو سه نسخهٔ م - نقش کعب ازدو یك شش پنج وسه وچاربه . ۱ — نسخهٔ م — بپوش ازپیش من . ۳ - نسخهٔ ع — کزخوبی‌سمر گشتم بخلق - نسخهٔم کز خوبی سمر گشتم بدهر. ٤ — نسخهٔ م — بینی و پنداری . ٥ — نسخهٔ ع - ریشی . ٦ — نسخهٔ ع — زبیم سرخ میخونش همی اسبش‌رمید ایجان - نسخهٔ م — ز بیم سرخ منحوس تو اسبش در رمید ایجان .
۷— نسخ ع وم- نتوانم. ۸— نسخهٔع — چرائی خیره‌وانکه تنگترو نسخهٔ م — چه آئی. ۹.- نسخهٔم- خلیده.

کلوخ امرودئی کردم که شفتالوت زد آبی[۱] مگر بـا دانهٔ آبی تـوانم کافنید ایجان
حسن[۲] آئی بنزد من که اندر کان شفتالوت نیامـد دانهٔ آبی نه آبی[۳] تر پدید ایجان
نه‌خود گفتی[۴] که‌من روزی میان‌خانه ازده‌تن بدندان در زدم دامن بروزن برپرید ایجان
چوحال توچنین یابم تو دانی کاینقدر دانم نباید ازفلان پرسید وبهمان در رسیدایجان
ندارم مهر تو یکجو ، ندانم کهنه ای یا نو بریش‌خویش ری‌ورو که‌درماندی[۵] بریدایجان
کرا شاهد جنین آید ، سنائی وار کی گوید
مرا عشقت بنامیزد بدانسان پرورید ایجان

کودکان تنگ قبا

این کودکان تنگ قبای فراخ .. ن کردند ..ایرو کیسهٔ ما هردوسرنگون
ازبسکه..ایرو کیسهٔ ماسیم‌و آب‌داد نی‌سیم‌از آن برآیدنی آب ازین برون
آنجاکه سیم بود ، دراو ماندباد پاك وانجا که آب بود ازورفت ناب خون
بسیار کودکان الف قـد بپیش من چون‌دال ونون شدند زنادانی وجنون
ما نیز برگزاف به . . دیم تاشدیم زینسان‌میان‌شکسته‌چودال‌ونگون‌چونون
تاسیم بود ، بودمیان پایشان چوسیم دادیم سیم وکرد میان پای فی‌البطون
بردندجمله سیم بسیلی وچوبدست از مـا بدستمایهٔ . . نهای سیمگون
روزو شبان بگنبد سیمینشان زدیم هر ساعتی ز دستهٔ سیمین یکی ستون
چون‌دسته‌شدخمیده‌و گنبدفرودرید کم‌شد[۶] مزه، مزه‌نتوان کردازین‌فزون
زین‌پس‌فسون ولابهٔ‌ایشان چراخریم چون‌مارمرده‌مان‌به‌نمی‌جنبدازفسون[۷]
جستیم تازخران[۸] ، تا ایر سخت بود چون ایرسست گشت‌چوخران[۹] وچه‌حرون

۱ ـــ نسخهٔ ع ـ شفتالوست زود آبی ـ نسخهٔ م ـ زورانی . ۲ ـ نسخ ع وم ـ خس آبی ۳ . ـ نسخهٔ ع ـ بن ندید ـ نسخهٔ م ـ نیامد دانهٔ آبی نه‌آبی تن بدید ایجان . ٤ ـ نسخهٔ م ـ که روزی من . ٥ ـ نسخ ع وم ـ درماندی ورید ایجان . ٦ ـ نسخهٔ ع و م بزه . ۷ ـ نسخهٔ ع ـ چون مرده ایرمان نه همی جنبد ازفسون ـ نسخهٔ م چون مارمرده مان نه همی جنبد ازفسون . ۸ ـ نسخ ع و م بردیم ـ بردیم ناز حیزان . ۹ ـ نسخهٔ ـ ع ـ خیران ـ نسخهٔ م ـ چون حرب ست گشت چه حران وچه‌حرون.

درداو حسرتا که از امروز تا بمرگ[1]
ما سست ایر ماندیم، ایشان فراخ . . ن

خداوندی سخی طبعی، که ازدل[2]

زسیم خام[3] دارد آن[4] پسر .. ن   نباشد درجهان زان خوبتر .. ن
چو زر پخته شدرخسارمن، زان   که سیم خام دارد آن پسر .. ن
بگردی وبسختی وبتنگی   نباشد مثل او هرگزدگر .. ن
فدای . . ن چون سیم[5] تو، سیمم   که نزدمن به است از کان زر .. ن
نبندد کس به..س بر، زروگوهر   که باشد در خورزروگهر .. ن
از آن هرماه خون پالاید از . . س   که خون کرده است هر کس راجگر. ن
بکاهد ..س تن و..ن جان فزاید   که..س زهر است وچون شهدوشکر..ن
فزاید دیدن . . ن در بصر نور   همی گویند از آن اهل بصر..ن
پسندیده تر است از . . س بصد بار   بنزد مردمان معتبر .. ن
نخواهم جنت و . . س ای برادر   اگرچه می رود سوی سقر .. ن
بریزد بال و پر مرغ بختت   چوناگاهت بر آرد بال وپر..ن
اگر کارت چوزر باید که گردد   فدای خویش کن ای سیمبر ..ن
وگر آزاده ای مهمانت آید   به پیشش آرحالی ماحضر .. ن
پدروارش نصیحت کردم و گفت   چوجان پرورتوایجان پدر..ن
که چون آری بتحفه،صله یابی   بپیش آن کریم نامور .. ن
جلال آل یاسین ناصر دین   که آید پیش ایر او بسر .. ن

---

۱ - نسخهٔ ع - حشر - نسخهٔ م - هردو کلمهٔ مرك و حشر نوشته شده است .
۲ - این شعر در نسخهٔ ع درقسمت مطایبات نوشتهٔ شده ودرنسخهٔ م اصلا. دیده نشد ۳- نسخهٔ ع - زسیم ساده
٤ - نسخهٔ ع - آ پسر ٥ - نسخهٔ ع فدای . .ن همچون کوه ، سیمم ٦ - نسخهٔ ع - نشر .

کریمی ، سرفرازی ، نامداری که .. رش را بود دایم مقر .. ن

خداوندی ، سخی طبعی که ازدل
ندارد دست چون[۱] اورا بسر.. ن

ای رسیده شبی بگازهٔ من تازه بوده بروی تازهٔ من
نرم گشته بلوس و لابه من گرم گشته بآفر[۲] ازهٔ من
لعل کرده رخ مزعفر خویش بمی همچو آب غازهٔ من
نیم مستك فتاده و خورده بی‌خیو[۳] این خدنگ یازهٔ من
از دبر کرده تا بجای درای[۴] در تو این گردن جمازهٔ من[۵]
شکمت همچومشك گردان پر گشت از دوغ پشت مازهٔ من
چو تو ، بسیار تا زتیز فروش دیده پروارهٔ حوازهٔ[۶] من
کس از آنجمله شادمانه نگشت بتب گرم و خامیازه من
همگنان عمر من خوهند و تو ..ل[۷] گور من خواهی و جنازهٔ من
بزیم کوری ترا چندان که دگر ره رهی بگازهٔ من

حلق زیرینت باز چرب کند
قلبهٔ[۸] خشك دوپیازهٔ من

---

۱ - نسخهٔ ع - چو ۲ - نسخهٔم - ابا فرازهٔ من ۳ - نسخه ع - حذو ۴ - در نسخهٔ م بجای این مصرع مصراع دوم بیت بعد آمده است .
۵ - نسخه م : ارو برکرده تا بجا داری بی‌خدو این‌خدنك یازهٔ من
۶ - نسخه ع - تازهٔ من ۷ - نسخهٔ ع - جوازهٔ من - نسخه م پروازه وجوازهٔ من ۸ - نسخه م - همگان عمر من خواهند وتو کان ۹ - نسخهٔ م - قلیهٔ .

تا سر من همی بود بر دوش[1]

[1].. ن ترك من، آن بت سیمین / هست سرخ و سپید و گرد و سمین
..ایر از آن .. ن بعافیت[2] هر شب / سیم[3] بستر کند، سمن بالین
تنگ حلقه است ..ن چو خاتم و ایر / در نشیند بخاتمش چو نگین
نه همه .. ن چو یکدیگر باشد / نه همه میوه ای بود شیرین
فرق چندان بود ز .. ن تا .. ن / کز زمین، تا بآسمان برین
طبع کش سرد باشد و ناخوش / رخ کند زرد و دل کند غمگین
نرود همچو من بجز ره .. ن / هر که با خویشتن ندارد کین
از سرین نیست در جهان خوشتر / سال ها من بیازمودم این

تا سر من همی بود بر دوش
در دل من بود امید سرین[4]

ای گشته ز تابش و صفای تو

سهل است سنائی ساسنای تو / وین قدر و فضیلت و بهای تو
نزدیك کسی که او خرد دارد / کمتر ز بهیمه (ای) بهای تو
اشعار ترا بجملگی دیدم / آورد عطیه مان عطای تو
بردیم عطیئه ترا بر .. ن / خوه پور تو[5] و خوهی بقای تو
هر شعر ترا نقصیه‌ای[6] گفتم / این بود و جزین نبد سزای تو
در .. ن[7] مهل و بگوی شاهد / آئینهٔ[8] روی یا قفای تو
کاییته قفا چنان بود گوئی[9] / کاینجا[10] بچه شاهد و عصای تو
مشك اکنون که موی میبابد / اسبیل و ترا بود گیای تو[12]

---

۱ ــ این (غزل) در نسخهٔ م دیده نشد . ۲ ــ نسخ ع ــ سیمگون . ۳ ــ نسخهٔ ع ــ گل کند بستر و... ٤ ــ قسخهٔ ع ــ دردل من هوس بود زسرین . ٥ ــ نسخهٔ ع ــ خوه مرك تو و. نسخهٔ م. خوه پور تو باش وخوه بقای تو. ٦ ــ نسخهٔ م ــ نقیضه‌ای . ٧ ــ نسخهٔ ع ــ بهل و ــ نسخهٔ م ــ مهل ومگوی ٨ ــ نسخهٔ ع ــ روی ما ــ نسخهٔ م ــ باقفای تو ٩ ــ نسخهٔ م ــ کوی . ١٠ ــ نسخهٔ م ــ کانجا .
١١ ــ نسخهٔ ع ــ مشکی اکنون که بوی می یابد. یاسنبل تر بود گیای تو. نسخهٔ م ــ مشك اکنون ببو که میبابد.

آگاه شدی ز ماجرای من آگاه شدم ز ماجرای تو
بالا بنمای ای سنائی هان تاچند[۱] کزی است بوریای تو
هر کس که ترا بدید، لعنت کرد بر آدم پیر پارسای تو
اینست جواب آن[۲] کجا گوید
ای گشته زتابش وصفای تو

روز از ما بگریخت

شمس بر گشت زچرخ، همچو زرین طبقو چادر لعل کشید، گرد گردون شفقو[۳]
روز ازما بگریخت، شب چودرما آویخت لؤلؤ لالا ریخت زیر نیلی طبقو
مینمود ازخرچنگ زهره[۴] راپیش آهنگ چو بروی شه زنگ بر چکیده[۵] عرقو
من بکنجی در بست، خفته بودم سرمست درگروگان زده دست از برای جلقو
بانك چنگ آمد و نای، جستم[۶] ازشوق زجای بنگریدم ز سرای همچو یاری رفقو
گفتم ای[۷] جمع که اید، بردر ورسم چه اید پس نکوتر[۸] چه زئید در جهان خلقو[۹]
گفت کاین قوم ظریف همه هستند حریف باده بی اینها[۱۰] زیف کرده اندرحلقو
مه محمد ز عراق، مایهٔ حسن وفاق گنده برده بوثاق، بر نهد بقر بقو
گر کسی از شعرا، گوید این راقوفا گوبدین کن[۱۱] هجا تاش گیرد حلقو
قصهٔ وزین سخن، گوبدین قاعده کن فاعلا تن فعلن باق بق باق بقو

ترك من خورده نبید، دی برم مست رسید
وزسر خشم کشید آنمه برمن بخقو[۱۲]

---

۱ - نسخهٔ م - کژی است . ۲ - نسخهٔ خ وم - او. ۳ - نسخهٔ م - سفقو. ۴ - نسخهٔ م - زهره وپیش آهنك . ۵ - نسخهٔ م - برنشسته عرقو . ۶ - نسخهٔ م - ذوق . ۷ - نسخهٔ م :

گفتم ای جمع کنید برره ورسم جنید پس بگو برچه زنید زین جهان خلقو .

۸ - نسخهٔ ع - زچه آید ۹- درنسخهٔ م - این دو بیت اضافه شده است :

مطربان دیدم کش. سرو بالا، مهوش چنگهاشان درکش، جمله درمی غرقو
مطربانی بنوا، ساز، ماکرده نوا زان یکی گفت مرا هیچ از بی باده زقو

۱۰ - نسخهٔ ع - ریف - نسخهٔ م - زیف گردد اندرحلقو. ۱۱ - نسخهٔ ع- گوبدینگونه هجا - نسخهٔ م - گوبدین کن هجا . ۱۲ - نسخهٔ ع - بچقو - نسخهٔ م - نحقو .

گره زده سر زلفین دلگشای که چه

خوره شده بمیان پای من بپای که چه فکنده زیر یکی گنده راو گای که چه
میان پای یکی ..ل دوغ ریز که چون به پیر دانشی و طفل گوه خوای که چه[1]
چو گردن شتری[2] کرده خویشتن برخیر دو ایه بسته بخود[3] همچنان درای که چه
تو هر زمانی گداتری و من کرده توانگری همه در کار تو گدای که چه
یکی نگوئی هر تاز[4] راکه ای گنده کنی بما ستم و جور غم فزای[5] که چه

جواب آن غزلست این که گفت مختاری
گره زده سر زلفین دلگشای که چه

دوش در خواب ترا دیدم

ریش با دوش[6] رسید از بن گوش ای گنده از بن گوش کشان ناوه بدوش ای گنده
ریش تو آمد و برد از تو جمالی که بدان[7] تیز کردند خریداران روش ای گنده[8]
بدو سه پشم چنان کار تو گشته است ترش که بجای تو بود دیو سروش ای گنده
من خریدم بسلم جای دگر جور ترا[9] تو برو جای دگر نسیه فروش ای گنده
دوش در خواب ترا دیدم مانندهٔ دیو رفتم از دیدن تو دوش زهوش ای گنده
لب چون خوشهٔ خوشیدهٔ او بین و برو عشق جوشان مرا بین و بجوش ای گنده
یله کن چند گهی تا بزیم با او خوش[10] که ترا دیدم و برداشت دروش ای گنده

چو نئی خندان[11] ریشی چندان خوش[12] و لوشم کردی
نیک ریش تو بر آمد خوش ریش[13] ای گنده

---

۱ - نسخهٔ ع - بتیز گاه روو آی و گوه خای که چه ۲ - نسخهٔ م - سری کرده خویشتن برخیز ۳ - نسخهٔ ع - بخود بر چو دوددی که چه - نسخهٔ م - بخود نیمه خود درای که چه ۴ - نسخهٔ م مربادرا ۵ - نسخهٔ ع وم - چو دست خر کره ای میخورد فرای که چه - در نسخهٔ م - بجای خر، خو نوشته شده است.

۶ - نسخهٔ م - تا دوش ۷ - این بیت در نسخهٔ ع نیست. ۸ - در نسخهٔ ع و م - این بیت اضافه شده است

ریش تو از در روئیدن و ریدن گشته است خیر برخیر بریشت ری و روش ای گنده

مصراع اخیر در نسخهٔ م چنین است: چیر بر خیز و بریشت ری و روش ای گنده. ۹ - نسخهٔ ع - چوزی را. نسخهٔ م - حوری را ۱۰ - نسخهٔ ع - جوش. نسخهٔ م - بازو خوش ۱۱ - نسخهٔ م - چو به بی ریشی ۱۲ - نسخهٔ ع و م - نوشم کردی ۱۳ - نسخهٔ ع - خوش و نوش. نسخهٔ م - نیک ریشیت بر آمد خوش و نوش ای گنده.

عقل و جانم برد شوخی آفتی پتیاره‌ای

تاز بازم ایر من در .. ن هر زن باره‌ای[1] زین مناره شبه ایری .. یگان[2] چون باره‌ای
بدرگی، سرخی، درازی، کفته‌ای، آشفته‌ای کافری، ..س دشمنی .. ن دوستی، ..ن باره‌ای[3]
فاخته طوقی، شتر لفجی، غضنفر گردنی خرسری، غژغاوموئی، اعوری، عیاره‌ای
زین سراپوئی، یك اندامی، درشتی، پر دلی مغ کلاهی، مغ روی، بر آب[4] رودافشاره‌ای
بد .. سی[5] جغریق کاری، پای لغزی[6]، سرزنی بلغم اندازی. کلی، سرگین کشی، گه‌خواره‌ای
پرخدوئی، زشتخوئی، خیره روئی، خربطی چوب کوبی، آهن و پولاد و سنگ خاره‌ای
معده کوبی، ناف کاوی[7]، دل دری، شش افکنی گرده گون رود آکنی، تن سوزه‌ای، ..ن خاره‌ای[8]
دوغ ریزی، رب روی[9]، لوطی نژادی، ..ن دری عاشق .. نی که دارد درگه و در ساره‌ای
تیز خشمی، زود خشنودی، قناعت پیشه‌ای داروی هر دردمندی، چارهٔ بیچاره‌ای
بینی اندر گبرکان تا زتن چون بنگری کوه تازی، تازبینی در بن هر تاره‌ای[10]
هرزمان در رومهٔ گه بیزمن چون بنگری هر نخی[11] چون دانگ سنگی هر رگی چون باره‌ای[12]
گاه .. ون گردنش بینی برابر داشته پیر پنجه ساله را با کودك گهواره‌ای
از سر نیمور من هرگز کجا بیرون شود عشق هر سرگین فروشی، مهرهر ..ن پاره‌ای
هر کرازین .. رسرخ وسخت من درخور بود رایگان . یان کنم[13] بی رشوت و بی تاره‌ای
ایری سخت رایگا آواز در عالم زدم تا بدین آوازه[14] باز آیند هر آواره‌ای
خوردن . ایر مرا بر خیره گر منکر شدند دیدنش[15] اجرای .. لانرا کم از نظاره‌ای
چون سنائی شاعری برسازم از نیمور اگر بر سر نیمور ترساوار بندم شاره‌ای

هم بر آنوزن سنائی گفت سلمانی بچه
عقل وجانم برد شوخی، آفتی، پتیاره‌ای

---

۱ - این قصیده درنسخهٔ ع در نسخهٔ مطایبات آمده‌است . ۲ - نسخهٔ م - خایهٔ چون باره ای . ۳ - نسخهٔ م - باره‌ای - ٤ - نسخ ع وم - میغ رو ، دیرآب زودافشاره‌ای . ۵ - نسخهٔ م - حفریق . ٦ - نسخهٔ ع - پای تیزی - نسخهٔ م - پای میری شرزنی . ۷ - نسخهٔ ع - سینه کاوی . ۸ - نسخهٔ ع - گرده کن ، روده دری ، بن‌سوزه‌ای ، چین خاره‌ای - نسخهٔ م - کرده کون زردآکنی برسوزهٔ ..ن، خاره‌ای
۹ - نسخهٔ ع - دبه‌رو . ۱۰ - نسخهٔ م :
بینی اندر کیرکان وارتن چون بنگری فرسخی چون دانك سنگی هرگی چون باره‌ای
۱۱ - نسخهٔ ع - هرسخی . ۱۲ - این بیت درنسخهٔ م دیده نشده . ۱۳ - نسخهٔ ع - بی‌شهرت - نسخهٔ م - بی‌رشوت و بی پاره‌ای. ١٤ - نسخهٔ ع - آواره. ۱۵ - نسخهٔ ع - دیدنش‌را آخر ای .. لان .

ای راه ترا دلیل مردی

ای مرز ترا دریده مردی — زانمرد[1] بتو رسیده دردی
بر تیز گهت نهاده سرخی — وزنانگهت کشیده زردی
آن ایر که رایگان بخوری — بادمن جو، خری نخوردی
اندر همه شهر خود نیابی — جز تو، که ترا نگاد مردی
و دردسترسی بدی، همانا — ایر تو، ترا جماع کردی

اینست جواب آنکه گوید:
ای راه، ترادلیل مـردی

پرسند از او که چند هجا گفتی

ای سید[2] کتب خانه بر آشفتی — تا ابلهی و بیخودی و خفتی[3]
گفتم هجای[4] (تو) چو گل غنچه — آنرا بیاد سبلت و بشکفتی[5]
گشت آن شکوفه دست بدست از تو[6] — کز خلق رنگ و بوی شین ننهفتی
شطرنجی از هجای من آگه شد — تا خاک[7] ره بکوی برون رفتی
آرام کی پذیرد تا محشر — آن کتب خانه را که بر آشفتی
سهل است کتب خانه بر آشفتن — کتبی بخانه بردی[8] و خوش خفتی
بپذیر زخم مور هجای من[9] — چون زخم مار را[10] تو پذیرفتی
من باوی ار بهجو فتم. خیزم — تو پایدار باش که تا نفتی
گرچه نوردد او بهجای من[11] — من در هجای او نکنم ز فتی

---

۱ – نسخهٔم– زان مرز ۲ - نسخهٔ ع - ای کتب خانه دار -نسخهٔم - ای شید کتب‌خانه ۲ - نسخهٔ ع بیخودی آلفتی- نسخه م - بیخردی ٤ - نسخه ع - گفتم یکی هجای ٥ - نسخهٔ ع - بباد سبلت نشکفتی نسخه م- بیادسبلت بشکفتی ٦ - نسخه م - شکفته ۷- نسخهٔ ع - تو ۸ - نسخهٔم – کتبی بخانه بر نه و... ۹ –نسخه ع وم- او ۱۰ - نسخهٔ ع وم - مارمارا پذرفتی ۱۱ – نسخهٔ ع- او گرچه دور زد بهجای من نسخهٔ م -کوجو وزردا و بهجای من .

باشد که علم هجو بنکه افتد[1] او ما بقول کردن و من مفتی
یک هجو را هزار عوض گویم
پرسند ازو که چند هجا گفتی[2]

چرا ز روی لطافت بدین غریب نسازی

چرا ازراه لطافت بدین قضیب نیازی[3] کزین قضیب عزیزی وزین قضیب بنازی
قضیب سخت عزیز است و بامنست[4] که اورا بصد زبان بنوازم ، زهی غریب نوازی
بدست گیرم و آنگه بدو چگویم، گویم رگ آوری وسطبری و پای لغز و درازی[5]
توئی که لندی و سیکی بهندوئی و بترکی توئی که ایری و ایری بپارسی و بتازی
چو گردان سگ تازی مطوقی و زطوقت رمیده تاز مطوق چو آهو از سگ تازی
چو سر بر آری[6] باموی رومه گوئی رازی چنانکه از تو بیابم[7] نشان شاهد رازی
سه ایر باشم گر زانوان[8] به ایر بر آئی سه پای گردم گر..اگان بزانو[9] بازی
همه نقیصهٔ شعر تو ای سنائی خران بوصف حمدان گفتم زروی طیبت و بازی
جواب[10] این غزلست[11] آن کجا سنائی گوید
چرا ز روی لطافت بدین غریب نسازی

گاه آن آمد که شب بر خوری[12] شلغم زنی وز کرم نانی گرت[13] باشد مر آنرا هم زنی
روز در هیزم چدن باشی بصحرا تا بشب آتش اندر دیگ شلغم گر زنی[14] محکم زنی
خلق را از خوردن هر خوردنی بدخو مکن چون تو شلغم خواره‌ای. آن به که بر شلغم زنی

---

۱ - نسخهٔ ع وم - باشد چو علم هجو نکو افتد ۲- این بیت در نسخهٔ ع دیده نشد - در نسخهٔ م - بجای نسخهٔ دوم چنین آمده است : مپرس ازاو که چند هجا گفتی . ۳ نسخهٔ ع - نسازی - نسخه م نتازی ٤ - نسخه ع - مایلست مر اورا نسخهٔ م - نامی است من اورا ٥ - نسخهٔ ع - راستی و درازی - نسخهٔ م - بیسر او درازی ٦ - نسخهٔ ع - گوئی بجعد برشده مانی ۷ - نسخهٔ ع - نیابم نشان شانهٔ بازی ۸ - نسخه ع: گر - نسخه م - کز زانویان ۹ - نسخهٔ م - تازی - در نسخهٔ ع وم این بیت اضافه شده است :

بدین گروگان گرچه فراخ . . . و . . آید جماع دانم کردن به از امیرو نیازی

در نسخه ع در مصراع دوم بجای امیر ، کلمهٔ اثیر نوشته شده است . ۱۰ - نسخ ع وم - آن - این ۱۱ - نسخهٔ ع - خود برخوردی - نسخه م - شب برخوردی ۱۲ - نسخهٔ ع وم - نانی کرامت باشد آنرا ۱۳ - نسخهٔ م - چون زنی .

گاه آن آمد بتا كاندر خرابى دم زنى

ميخكى[1] سازى كزين در ديگ شلغم ميكنى
شلغم پخته بسيخى پنج و شش برهم زنى

كوزو سير و لفت و شلغم ترب و كاك و برك كرم[2]
گرم گرمك ميخورى، تاچند گوئى غم زنى[3]

برحذر باشى زسوزانى و اف و پف كنى[4]
تادهان مرده ريگت را نسوزى خم زنى[5]

چو خبردارى زسوزانى و ازدردى كه هست[6]
به علف باشى و گرنه لقمه در مركم زنى[7]

چون قراقر در شكنبه[8] مرده ريگت اوفتاد
گرمن[9] ازتو هم نخواهم زد، تو ازمن حم زنى[10]

..ن سوى سرخس كنى و زباد شلغم مردوار
تيزها در سبلت مجدود بن آدم زنى

اين جواب آن، كجا گويد سنائى غزنوى
گاه آن آمد بتا كاندر خرابى دم زنى

---

١ - نسخه م - سيخكى . ٢ - نسخه ع - شلغم پخته وبرك كلم - نسخه م - كوزو سير و نفت و شلغم ، برك شفتالو و كرم ٣- نسخه ع كو بى غم زنى - نسخه م - تاچندگه بى غم زنى ٤- نسخه م - زسوزانى وازدردى درست ٥ - در نسخه م - بجاى اين مصراع ، مصراع دوم بيت بعد آمده است ٦ - نسخه ع - ازدردش درست اين مصراع در نسخه م نيامده است ٧ - نسخه ع - مو كم زنى - نسخه م - ده مركم زنى .
٨ - نسخ ع و م - درشكم ٩ - نسخه ع - خم - نسخه م - خم ندانم ١٠ - نسخ ع و م - روتو ازمن خم زنى

مسمطات

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Call No. ______

Acc. No. ______

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

درمدح افتخاردین علی

نو بهاره تازه پیدا کرد رنگ وبوی خویش   بر گرفت از بادمشکین گل نقاب ازروی خویش
بوستان چون جلوه زد گل رابطرف جوی خویش   کرد گل عاشق جهانرا بررخ نیکوی خویش [1]
مرغ دستانزن بلحن حلق دستانگوی خویش   خواند ازگلبن بگلبن یار خودراسوی خویش
تا مرا روز نشاط مهتر خوشخوی خویش
این دهد یاری بمداحی و آن اندرغزل

آب روشن تیره گشت ازژالهٔ ابر بهار   خاك تیره گشت روشن از فروغ لاله زار
ابر نیسانرا ببار آورد در شاهوار   غنچه ازشوخی ببر بگرفت آن در را ببار [2]
لاله سیراب درینسان پر از رنگ و نگار   درج در شاهوار است ازعقیق آبدار
گفتئی لاله است یارب بالب و دندان یار
گر نبودی تیره دل چون حضم دهقان اجل

نرگس خوشبوی بازازخواب خوش بیدار شد   چشم بی‌دیدار او باز از در دیدار شد
در چمن با شنبلید و بـا بنفشه یار شد   سبزه چون دیبا وگل چون نافهٔ تاتار شد
بوی و رنگ سنبل و دیباش بستانخوارشد   بوستان آرای هم بزاز و هم عطار شد
ابر نیسان رایگان [3] غواص لؤلؤ بارشد
تابکف راد ممدوحم زنند او را مثل

افتخار دین علی فرزند فخرالدین خال   آنکه زینت یافت گیتی زوچوروازلف وخال
فخر دین خال با قدر سپهر است از کمال   افتخار دین علی چون آفتابست از جمال
زان سپهرسروری و حشمت و جاه و جلال   آفتابی گر چنو پیدا شود نبود محال
آن سپهر بی فنا وین آفتاب بیزوال
تا قیام ساعه باد آن بی‌غباراین بی‌زلل

---

۱ - نسخهٔ ع : مغزجانرا کرد مشك آگین همی ازبوی خویش
شانه زد سنبل سحرگاهان همی بر موی خویش

۲ - نسخهٔ س - آن گوهر ببار . ۳ - نسخهٔ س - ابرنیسان‌را بکان .

آن خداوندی که طبعش چون بهار آراسته است سرو بستان سری از جاه او بر خواسته است
از مکاره وز معایب سربسر پیراسته است دست او از دوستی سائل عدوی خواسته است
روی بخت او همیشه چون مه نا کاسته است خط امرش حصن امن خلق را پیراسته است
خلق رابا بسته چون باران حاجت خواسته است
بادو کف راد او باران وابل کم ز طل

آنخداوندی که فردوس است ازو شهر نسف اهل حضرت راست از اقبال او جاه و شرف
بر خلایق ناید از وی جز مراعات و لطف مردمی از خلق او زاید چولؤلؤ از صدف
نیست جزوی در صف آزادگی دارای صف مال دربازد بجود و مردمی از کلك و کف
درهنرمندیست گوئی صاحب رأی خلف
درجوانمردیست گوئی حاتم طی را بدل

مهتری کز وی برونق گشته کار مهتری مهتران در خدمتش بندند بار مهتری
تازه شد زو سیرت و رسم و شعار مهتری چون سرای اوست عزو افتخار مهتری
در سرای اوست یکسر گیرودار مهتری شدفزون از اعتبارش اعتبار مهتری
شادو برخور دار باد ازروزگار مهتری
تا حسوداو شود غمخوارو خوارو باخلل

ای جوانبختی که تخت بختت از کیوان براست در فلك فرمانبر رأی تـو سعد اکبر است
بر بد اندیشان تو بهرام کـینه گستر است مجلس بزم ترا خـورشیدرخشان ساغراست
چون قدح گیری بمجلس زهره چون رامشگراست چون قلم گیری ترا تیر فلك چون چاکراست
مه بهر ماهی دوره چون نعل زرین پیکراست
بر امیـد نعـل اسب تـو گردد لعل

---

۱ - نسخهٔ ع : ازکسی می برنیاید جزتو کارمهتری شد فزوده ز اعتبارت اعتبار مهتری
مهتران از خدمتت بندند بار مهتری تازه داری سیرت ورسم وشعارمهتری
درسرای تست یکسر گیرودارمهتری چون سرای تست عز و افتخار مهتری
شادو برخوردارباش ازروزگارمهتری تا حسود تو شود غمخوارو خوارو باخلل
نسخهٔ س : - مهتری کزوی مزین گشت کار مهتری کوس او کوبند بر درگاه بار مهتری
مهتران از خدمتش بندند بار مهتری تازه شد زوسیرت ورسم وشعارمهتری
چون سرای اوست عزو افتخارمهتری در سرای اوست یکسرگیرودار مهتری
شادو برخوردارباش ازروزگارمهتری تاحسود اوشودغمخوارو خوارو باخلل

ای یگانه مهتر فرزانه راد بی مثیل ای کف راد تو ارزاق خلایق را کفیل
در هنرمندی و رادی بی عدیل و بی بدیل صاحب صمصام را هستی بهم نامی عدیل
افتخار آرد بتو دین جهاندار جلیل فخردین بدخواه جاهت را بخواهد مر ذلیل
جاه تو خواهد عریض و عمر تو خواهد طویل
عزو اقبال تو خواهد بی زوال و لم یزل

خاندان فخر دین دایم بتو معمور باد طبع فخرالدین همه ساله بتو مسرور باد
مر دل و چشم ترا از تو سرور و نور باد مهر تو در دل چنان چون سرّ دل مستور باد
چشم بد از دوستدار دولت تو دور باد حاسد جاهت بدل محزون بتن رنجور باد
دهر بر اعدا و بر احباب تو زنبور باد
قسمت این طعن نیش و بهر آن طعم عسل

در مدح صدرالدین

خسرو سیارگان بیرون شد از برج حمل برج ثور از فر خسرو یافت مقدار و محل
مال و گنج گاه قسمت کرد بر سهل و جبل بست بستان را ازگوهرهای گوناگون جلل[1]
از جواهر شد مرصع باغ و بستان زین قبل سخت بی همتا و نادر باشد از روی مثل
خسرو اندر آسمان وینجا پدید از وی عمل
همچو اینجا صاحب و اقبال او بر آسمان

بوی زلف دلربایان باد بر صحرا وزید همچو خط جانفزایان بردمید از خاک خوید
آب چشم ابر عاشق وار بر بستان چکید همچو روی نیکوان در بوستان گل بشکفید
بلبل اندر بوستان شد مست نا خورده نبید مست واراز عشق گل دستان والحان بر کشید
از پس پیری جوانی در جهان آید پدید
گوئی از اقبال صاحب همچو جنت شد جهان

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ حلل ـ نسخهٔ س ـ کلل ۲ نسخهٔ س ـ ازصحرا وزید .

باغ و بستان از در دیدار شد دیدار کن — کار عشرت ساز و کار دیگر اندر کار کن
لهو و شادی و نشاط و خرمی بسیار کن — با بتان و گلرخان آهنگ زی گلزار کن
عیش را تدبیر ساز و لهو را هنجار کن — عندلیب خفته را از خواب خوش بیدار کن
خویشتن با عندلیب چابك الحان یار کن
مدح صدر دین و دنیا صاحب عادل بخوان

صاحب عادل که ظلم اندر گداز از عدل او — بردل ظالم نهد مظلوم گاز از عدل او[۱]
رسم و آئین عمر شد تازه باز از عدل او — جفت گردد دررمه گرگ و نهاز از عدل او
بر سر شاهین و در بازوی باز از عدل او — میکند کبك و کبوتر جای باز از عدل او
می کند از صعوه شهباز احتراز از عدل او
سازد اندر جنگل شهباز صعوه آشیان[۲]

آنخداوندی که از بخت جوان و رای پیر — ملك را بر ملك داران از قلم دارد چو تیر
از چنو دستار بندی بی عدیل و بی نظیر — نیست الحق تاجدار ملك تورانرا گزیر
از صریر کلك صدر و فر فرخنده ضمیر — فرخ و میمون بود بر پادشا تاج و سریر
پادشاهی را که باشد صاحب عادل وزیر
گردد از اقبال صاحب پادشا صاحبقران

ای ندیده چشم دولت چون تو صاحبدولتی — هرکه بیند روی تو زان پس نبیند محنتی
نیست در گیتی چو تو صدر مبارك طلعتی — نیست بر روی زمین مثل تو گردون همتی
ازخلایق نیست چون تونیک خلق و سیرتی — معنئی تو از جهان و دیگران چون صورتی
هستی از ایزد تعالی بندگانرا نعمتی
شکرگویم از تو تا برما بمانی جاودان

---

۱ ــ در نسخه‌س این بیت اضافه‌شده‌است :
نیست برمظلوم ظالم سرفراز از عدل او — بردل ظالم نهد مظلوم گاز ازعدل او
۲ ــ نسخه س ـ سازد از بس ایمنی کبك‌وکبوتر آشیان ــ این چهاربیت‌درنسخه ع نیامده است .

هر که خواهد کز شرف بر آسمان پهلو زند چنگ در فتراك صاحبدولتی چون تو زند
وانکه یك گام ازخط فرمان تو یکسو زند چرخ نگذارد مران یك گام را تا دو زند
دهر بر اعدای تو تیغ از دل و بازو زند دهر چون تیغ از دل و بازو زند نیکو زند
وانکه در حکم تو بنهد گردن و زانو زند
مرکب دولت در آرد بخت نیکش زیر ران

ای همه دنیا باقبال تو شادان شادباش دین قوی بنیاد شد از تو قوی بنیاد باش
عالم از داد تو آبادان شود با داد باش عالم آبادان کن و در عالم آباد باش
خلق هست از تو بآزادی ز غم آزاد باش عام مسگین را بباب داد دادن داد باش
مر عروس دولت جاوید را داماد باش
وز سبکباری رعیت ساز کابین گران

تا جهان باشد جهان بادا بکام و رأی تو ملك در فرمان کلك مملکت آرای تو
سرمهٔ چشم بزرگان باد خاك پای تو وز بزرگان هیچکس ننشیند اندر جای تو
باد در حفظ ملك دین تو و دنیای تو دولت و اقبال باد این بنده آن مولای تو
همچو گردون سبز بادا فرق گردون سای تو
وز بد گردون تن و جان تو بادا در امان

مسمطات جدی پایان پذیرفت

مسمطات هزل آمیز

عاشقم بر کل شبلی که سرش بی مو است　چهره بی زحمت زلف خوش عنبر بوی است[۱]
کوه نیکوست براو گرچه کل بد روی است　گوی سیمین صفت جا می نشست اویست[۲]
کوه سیم است چرا بیهده گویم گویست
عشقش آورد بدین بیهوده گفتار مرا

شاهد شاعر اگر مسخره باشد شاید　زانکه از شاعر و از مسخره بزم آراید
سیلی و ژاژی این میخورد آن میخاید　چون شود طبع خوش این میهلد آن می..اید[۳]
پس بدینروی مرا بی کل شبلی باید[۴]
ور نباشد کل شبلی نرود کار مرا

آن کل شوم بیک تیر دل از من بر بود　عشق برعشق چو آروغ بر افروز فروز[۵]
یاسمن گون رخ : و ن را بزهـارم بنمود　شب ز سودای ویم دیده حمدان نغنود
کرد بی جرمی آن کل کلان .. و ن جهود
بغـم عشق بدینگونه گرفتـار مرا

نیز کل بودی چون نای بگوش . ایرم　بنوائی بـر بودی دل و هوش . . ایرم
حلقهٔ نوش[۶] بدی چشمهٔ نوش ایرم　زده در چشمهٔ نوشش سر و گوش ایرم
کل شد وبرد به . . ون‌داغ ودروش ایرم
اثری ماند از آن داغ بشلوار مرا

کل‌شبلی برازینگونه که‌دل خواهد خواست　بدو رخ ماهی پذرفته خسوف‌وشده‌کاست
قـامتش سروی کز نیمه بیـاید آراست　جفته گاهی بسفیدی و بلعلی می و ماست
تا بر آن چفته بخفتم نتوانم برخاست
تا بصد کـاخ نکرزندی بیدار مرا

---

۱ - این مسمط درنسخه‌س دیده نشد . ۲ — نسخه‌ع ـ
دلبر و دلشکن و دل گـل و دلجویست　گوی سیم است که بس خوب وخوش‌ونیکویست
۳ - نسخه‌ع - چون شود طبع نکو مسخره‌را می . . اید　۴ - نسخه‌ع ـ مرا خود کل شبلی باید
۵ - نسخه‌ع ـ برآورد فزود　۶ - نسخه‌ع - حلقهٔ گوش بدی

کل شبلی شد ازینجا و مرا شد معلوم ماندم از صحبت آن جفته سیمین محروم
سخت کردم بدیگر جای‌سر ایر چو موم رخت دل بردم هر سو ز هوای کل شوم

وانهمه مهر وی افکند بر حاجت بوم
تاوی آگاه شود ساخته کا چار مرا

حاجب بوم جوانمرد بسیم و زر و زن گز ره حکم و تواضع بدهان و گردن
یکمنی خورد همی سیکی و سیلی ده من ببد خلق همه عمر به پیوست سخن

ازنکو خواهی هرگاه‌که بپوست بمن
خواست تاپیش خداوند بود یار مرا

عاشق ومست ویم زانکه بدین میمون دست یال میشوم سیهلك را كاخ اندر بست
خواست آن‌یال‌چوجلان‌تنش[1] از کاخ‌شکست خواست بی‌فایده‌بدچون نشداز...دن پست[2]

بشکند گردن آن غرزن و امیدی هست
که بتنها نتواند بود او یار مرا

حاجب بوم یکی باز سپید است بفال ...ایگانش چو جلاجل شده دمش چو دوال
خاصه را صید گرفتار میان چنگال عامهٔ مردم را داده از آن صید حلال

در دعا گوید صدر همه عالم همه سال
یا رب از صید حلالش تو نگه دار مرا

آنخداوند که خر را ادب الکند کند آنچه باشد بدر .. و ن بگلو غند کند
نام .. و ن و .. س و سنبوسه و بلکند کند بخورد چندان کان سرخ سرش گند کند

ور بشهوت نظری بر فلك نند کند
رام گردد فلك و گوید بفشار مرا

سر آن دارم کاندر گذرم از سر هزل مدحش از دفتر جد خوانم نز دفتر هزل

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ یال‌وخلال نیش ۲ ـ نسخهٔ ع ـ خواست بیفایده چون نشد از.. دن پست

کعبه مدحت او را نگشایم در هزل شجر مدحت او را نکنم پرور هزل
گرچه باغ سخنم با بر جد و بر هزل
جد و هزل آمده پیدا چو گل وخار مرا

خار در چشم کسی باد بفصل گلشن که بدیدار خداوند ندارد روشن
ذوالمناقب که بیفزود خدای ذوالمن شرف و منقبت او ز همه خلق زمن
سخن خوب چنین گوید با اهل سخن
من بوم مادح او نبود مقدار مرا

آنخداوند که مر دین هدی راست ضیا کف بخشنده اش ابریست معلق ز هوا
که بباران سخاوت بودش میل و هوا رأی رخشنده‌اش تابنده تراز شمس ضحی
ماه گوید که نه گر قبله‌کنم رأی ورا
راه گم گردد بر گنبد دوار مرا

قدم همت او فرق فلك را سوده است نظر او خطر اهل هنر بفزوده است
رودکی‌وار یکی بیت زمن بشنوده‌است بلعمی وار بدوده صلتم فرموده است
جز برادی و جوانمردی او کی بوده است
هرگز این رونق و این تیزی بازار مرا

پسر صدر کبیر است و ازو نیست بدیع خلق نیکو و[1] رخ چون گل تازه بربیع
همچو روزی ز خداوند بعاصی و مطیع کرم اوست رسیده بشریف و بوضیع
صلت نیك فرستند بشاکر تشییع[2]
بر اثر کاین صله بپذیر و میآزار مرا

تاکه درچشمه خورشید ضیا باشد و نور چشم بد باد درایام ضیاء الدین دور
دل او تا نشود خالی فردوس از هور بیکی لحظه‌مبادا شده خالی زسرور
تا جهان گویدش الصدر جهان تا دم صور
یکدم از لهو و لعب مگذر و مگذار مرا

---

١ - نسخهٔ ع - خلق نیکوی ودهان ٢ - نسخه ع - بعطاگرد منیع

شاعر ساده سخنم

ای کمال‌النسب از بهر خداوند مگوی کان ندیمان گزیده‌ز کجا کردی روی[1]
هر یکی همچو سگ لاك دوان از پس بوی ضرر نقل و هلاك قدح و مرگ سبوی
بدم مفت دوان در بدر و کوی بکوی دم ران خورده بوقتی‌که نبدشان دم روی
همه مردند ولیکن چو زنان قبه بسوی
سر این طایفه خر پسر بوالخطاب

قاضی آن بد نسب خر روش ترك نژاد که‌چو دید اوکله کیسه زرش آمد یاد
آنکه بی سیم کسی نبد از ارش نگشاد سیم وی دادی واز مهتری این دارد یاد
جاودان بادا آن جای طهارت آباد که‌سراج الدین بگرفت و به پشتش بنهاد
کویم از سفرهٔ او گرچه نگویم که نه..اد
نان خائیده برون کرد و دراند اخت لعاب

چو ازو در گذری نوبت بهزاد آمد آنکه با سیرت الفیهٔ ناکار آمد
سربت[2] او چو از آن کار بفریاد آمد بخر انبار کنی دعوت چون باد آمد
این بهزاد صد و سی من آزاد آمد رگ پشتش چو تبر دستهٔفرهاد آمد
.. ن او مر .. س سربت را استاد آمد
بگه‌خوردن حمدان چودوسه‌خورد شراب

پسر کافی آن تا بت بستان افروز جفت آذر گون با لاله رفیقی دلسوز
آفرازه زده بر سبلت و ریش از گز و گوز پسر زین پی مسخرگی را شب وروز
عاریت داده بدو سبلت و ریش و بیغوز بنجارا شده هنگام صبی علم آموز
تاج برهان اجل کرده وراخشك سپوز
چولحافی را گفتی که همی گاد غراب

باز قاضی حسن آن‌دم زنخ نو کرده بدل اندر همه را نرخ بیکجو کرده
در پی خرزهٔ سادات دوا دو کرده وان بامید خر انبار روا رو کرده

۱ - این مسمط در نسخه س - دیده نشد . ۲ - در نسخهٔ اصلی چنین آمده است .

بنفاق و بریا لاولم ولو کرده چون سگان نیم‌شبان بانگ عواعو کروه
بنجا را شده و حجرهٔ یکرو کرده
بدم نان بکشان رفته کشان . . ن بشتاب

قاضی اسعد که‌عمیداست‌اوخزاعی‌نسب‌است مرکز دانش وسرمایهٔ فضل و ادبست
بعجم زاده ولی فخر نژاد عربست دیدن طلعت میمونش طربرا سبب است
سخت‌عالی‌نسب وخوشخط ونیکولقب‌است بابت مردم کوانگ لگام عربست
با چنان روی نه ..اد است کس اورا عجبست
بسنه گوید من این ندیدم در خواب

راست گوید همه دید است ببیداری در خورده بسیار بمستی و بهشیاری در
.. ونش خو کرده بخردی بکلان کاری در بوده یکسان بستانی و نگونساری در
گشته درمانده ببیماری ...ون خواری در نا شکیباست بدو علت بیماری در
مرد خواهد که بگیرد بشب تاری در
تا کی وچند به ..ون در زندش‌قاباقاب

دیگر اسکاف حکیمی که بخوی‌مگس‌است دول حلواست چو حلوا زهمه بازپس است
بانگ بیهوده همیدارد گ.ئی جرس است وز بسی گنده دکانش بمثال جرس است
گرچه با مایه کمی دون و دنی و دنس است در سرش از شرف و جاه‌و بزرگی هوس‌است
شرف وجاه چووی تیره‌دلی این نه بس است
که به نزد تو خداوند بود روشن است

ده برون کن که اگر دیرتر آنجا پاید هر زمان بر هوس او هوسی بفزاید
وی چو در مجلس تو مرغ مسمن خاید ماهی زنده به . ون حای دگر خوش باید
پیش ما آید و انگشت بگه آلاید خود ورا آن سزد و آن خورد وآن شاید
خویشتن را زپی دادن ...ون آراید
از پی این دود دربد رو باب بباب

کرم رویست ولیکن چونکت آغا زد بیکی نکته بناجور برف اندازد

دوزخ آنرا که خرد از سخنش بگدازد سیفك چنگی باید که رهی بنوازد
زآتش گرم سماعیش سری بفرازد تا زگرمی سرحمد انش بزانو یازد
خرکل گوزی پر سیفك چنگی تازد
تا بشهباز نگاهی نکند خر بصواب

من بیچاره مگر بر رخ آن مه نگرم که چو در وی نگرم جامه بتن‌در بدرم
بزبان با سخن او سخن مه نبرم بر لب او که همی گوید شهد و شکرم
تو دهی بوسه و من خامش بوسه شمرم ورتو کاری دگر آغاز کنی خون بخورم
نه‌ویست از رحم مادر و پشت پدرم
که بذین کار مراباتورسد غیرت وتاب

ذوفنونست که او هست ازین پرده برون چون ندیمان دگر مرد ندیده پس.. ون
گشته معروف بحلم و بوقار و بسکون نی چو من اندککی دارد در مغز جنون
در سمرقند ز ننگ گهکی گوناگون جامه چینی را سم ستانداست زبون
جامهٔ چینی اورانه چگونه‌است‌ونه‌چون
همه را چام شرابست ورا جام سراب

در خانی زپس اوست و بآنحلقه دراست نتوان گفت کز آنهاست کز آنها بتراست
سرخ مرد است‌ولی‌چاره چه‌دانم‌چوغراست سرخ عر نبود در زیر برنگ دگر است
فلسفه داند و از فلسفه دانان خر است کز دوتن زیر یکی باشد ودیگر زبر است
زبری را بفتادن ز بلندی خطر است
زیرکی ورزد وزیری کند آن‌حکمت‌باب

ایخداوند یکی شاعر ساده سخنم بمزاح است گشاده همه ساله دهنم
با ندیمان ثو عشرت زنم وربح کنم نه ندیمان تو . لند و بدیشان شکنم
بلکه خود را بندیمان تو می بر فکنم کر ندیمان تو .. لند ندیم تو منم
باد در .. ون ندیمان تودم ذقنم
سرهر موئی بر ایرخری بسته‌طناب

نامه سر بمهر

نامه آمد سر بمهر از قاضی استر بمن   زان امام سخت گام بدلگام جفته زن
زان حرون بدرك تازافکن پالان شکن   کرده پیدا اندر آن نامه زهرمعنی سخن
گفته گر بار گران بگداختم برخویشتن
تا بلند اختر شدم از همت خواجه اثیر

استری بودم زمان هرگز نبودم بارکش   همچومن نابارکش باری بند درشهر کش
می‌خرامیدم بگردشهر کش رهوارو کش   جل وپالان پیش من ابریشمین بدپنج وشش
روی بندم پرزگوش ماهی و طوسی حبش
از برای چشم بدرا بسته بودم خیر خیر

استری بودم نکوآئین وزیبا در صفات   خواجه ازبار گران بردن مرا داده نجات
یافته از زخم چوب وازفل ویران برات   خوردن من شهدبود وشکروقند ونبات
آب من بود ازمی خوشخوار چون آب حیات
خوردن آب مرا نای عـراقی بد صفیر

استری بودم گرازان پایکوب و مسخره   ازعلف پر گردمی اندر زمان تا سر دره
توبره جنبـان بدم کار علف بودی سره   اززنخدان ریش را آویخته همچون دره
نی پسندیدم علف جز سینه مرغ و بره
رغبت من کم بدی پیوسته زین کاه‌وشعیر

ازبرای راه دارد هرکسی استر نگاه   تاکه رفتن بره پادر رکاب آرد بگاه
جـز صفی دین پیغمبر اثیر ملـك شاه   کوچومن استربماند ورفت خود بیرون زراه
هست روی آنکه گردارم بنزد او نگاه
پیش اوخواهش کنم بپذیر آن خواهش‌پذیر

استراز فعلم ولی از آدمی دارم نژاد   هیچ اسب ازهیچ خراسترچومن بدخونژاد

---

۱ - این مسمط در نسخه س - نیامده است .

فعلهای استران دارم در آئین و نژاد آخورخود رایگان ازتوسنی دادم بباد
گرچه بودم استری خرد وجوان وباکشاد
جای من بگرفت قاضی برسخان آن گاو پیر

آنکه درگوسالگی در غور قاضی شاهوار دم او برتافت هرکس اندر آوردش بکار
در رباط چارسو کاسولا کا بینی هزار ریح او آلوده هریکرامیان ران وزهار
گرورا من گاو خوانم تونداری استوار
بنگر اندریك رده دندانش گرهستی بصیر

تابه بینی نیست چون گاوانش دندان زبر زیر دند انهاش را بشکست باید از تبر
درحق وی نیك باشد هرچه هست اندر بتر هست قاضی برسخان گاوو دوخروارش پسر
ایر آن هردوپسر دزدیده در .. و ن پدر
گر بدرد باك نبود گو بمیر

برسخان شهریست دروی مردمانی چون کلاب استخوان خواران ونانرا هیچ نادیده بخواب
بر کدو از موی اسب بافته کرده رباب گندم وارزن که مارا نان مرایشانرا شراب
نکبی ونحسم کنند وخورد وشد مست وخراب
زاب تتماجی که باشد سرد و بی بنکود وسیر

بود قاضی برسخان در شهرخود مردی کلان بود مهتر زاده ای با نعمت و با خانمان
جغد ومار وماهی او را ملوك برسخان کس ندانستی جزاو اندازه وکوش وکران
سبزمرغانی که اوبادست وبین بودی بران
باغ وبستانرا رها کرده قطار اندر غدیر

آنچه او آورده بد ازبرسخان روز نخست از شنیده بازگویم گوش زی من دار چست
بود آورده بکشتی ژنده در گوئی درست خوردحمدانهای سخت و گشت بندگوش سست
رایگان کانان .. ونی یافت ازوی هرکه جست
تاکه در پیری برآورزند لای از قعر بیر

ساخت قاضی درکشانی ملك واسباب تمام یافت درشهرکشانی برهمه کس بانگ ونام

حشمتی نزدیك خاص وحرمتی نزدیك عام   خورد رشوتها ز دست هر کسی وسود ووام
پیر گشت و پخته گشت و برنگشت از کار خام
خـام کامی هم بماند تا بسوزد در سعیر

آنچه بروی خواجه صدرالدین همی دارد نیت   گـر بگویم زود گیرد برتن خود تعزیت
گـر بـراه تمشیت بروی بمـاند تقویت   ازپس این شعردیگر شعر بـاشد مرثیت
ورز قاضی باز دارد دست خواجه تربیت
کس نباشد درهمه عالم مر اورا دستگیر

در بخارا چون پدردیدند قاضی رازپس   هر کسی دست وگریبان شد برایش باعسس
بسکه دزدیدند فرزندان من خرباجرس   مرخدا وندان خر راکس نبد فریاد رس
کس نیامد تا شود شادان برنج هیچکس
تا نماند برسخان درهمچوقاضی دزد وخر

چـند گـویم هجو قـاضی برسخان بیهنر   چند بر خـوانم حدیث نامهٔ قاضی عمر
کز پس این نامه نـامهٔ دیگر آید بر اثر   همچو این نامه که بر خواندم بخوانم آندگر
بس کنم از هجو قاضی برسخان بی خطر
پیش صدر این خداوند هنرمند خطیر

خازن خاقان اعظم خسرو مالکرقاب   آنکه پیش رای او تیره بماند آفتاب
آنکه دریا پیش کف راد او باشد حباب   آنکه شرمنده بود از دست در بـارش سحاب
آن اثیر ملك کاو آرد چو پا اندر رکاب
ماه نعل مرکب او گردد از چرخ اثیر

آنخداوندی که از کیوان بهمت برتر است   مشتری رای است وچون بهرام کینه گستر است
آفتاب و زهره مر بزم ورا اندر خور است   کاین بساز ساغر زرین و آن خنیاگر است
تیر و مه هر یك مثالش را غلام وچاکر است
بر فلك زیبنده هر دو این پرند و آن دبیر

---

۱ ـ نسخهٔ ع ـ گفت آه آخر مرا بندید بر بشت عسس .

احمد لاك لالكی

ای همه تا ز بارگان سری و آشکارگان یك یك وجمله کارگان رب دروموغ فشارگان
بر سرنان نظارگان پیشتر از ستارگان آنکه بد از خیارگان گشت زایرخوارگان
طرفه غلام بارهٔ احمد لاك لالكی

چون سگ لاك میدود بو که بجای درشود بانگ سماع بشنود . . ون بشراب مگرود
گردد مست و بغنود بوکه کش ادب رود باش که بینئی شود احمد لاك نارود
طرفه غلام بارهٔ احمدلاك لالكی

باز زخوی کودکی رفت ز ناز و نازکی داد زکات ده یکی گوه ز ماه کاکلی
کالی را بچابکی قاضی را بسالکی پیش ملوك چندکی احمد لاك لالكی
طرفه غلام بارهٔ احمد لاك لالكی

احمد لاك قاب خفت وز ضرر شراب خفت درخورکان باب جفت راست که همچو آب خفت
مست شد و شتاب خفت بر گذرد باب خفت الحق بس صواب حفت کرد پی ثواب خفت
طرفه غلام بارگی احمدلاك لالكی

احمد لاك دمبدم خانه نورد بی ستم خورد شراب پیش و کم بر زد برزمین شکم
با همه کانش دمبدم کار کننده چون درم برد بدست چپ علم دم لم و دم لم و لم
طرفه غلام بارگی احمدلاك لالكی

احمد لاك را برز گفت علی کاك پز کای چوحریروخز وبززین خو دیاوه نیم گز
سخت شده چو چوب گز دندان برنه و مگز وزره ..ون یکی بمزجزتوکه داند این لغز
طرفه غلام بارگی احمدلاك لالكی

نسخه ع- گوه‌زراه کانگی
۱ - نسخه ع و س - تا شود ۲ - نسخه ع - زجوی - نسخه‌س بجوی . ۳ - نسخه ع- گوه‌زراه کانگی
۱ - نسخه ع و س - تا شود ۲ - نسخه ع - زجوی - نسخه‌س بجوی . ۳ - نسخه ع- ۵ - نسخهٔ س-
نسخه‌س - ده‌یکی . ن ز تباه کانکی ٤ نسخه ع‌وس - پیش ملوك جی‌و کی (حی و کی) ۵ - نسخهٔ س-
نسخه‌س - ده‌یکی . ن ز تباه کانکی - نسخه‌ع - دم‌دم‌ودم للم‌للم - نسخه‌س-
راست یکی و نیم خواب خفت ٦ - نسخه ع وس - با همه کاش ۷- نسخه‌ع - دم‌دم‌ودم للم‌للم - نسخه‌س-
دم‌لم دم لم دم لم ۸ - این بیت در نسخهٔ س نیست ،

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ______ Call No. ______

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

مقطعات

در مدح نصیر الدین

ای نصیر دین که جز مدح و ثنای صدر[1] تو هیچ کاری نیست این طبع سخندان مرا
بحر و کان گشته‌است طبع و خاطرم در مدح تو مدح تو در و گهر بحر من و کان مرا
هست نظم مدح صدر تو غذای روح[2] من تا نگویم مدح تو نبود غذا جان مرا
گر چه شعر دیگران از شعر من نیکوتر است هم تو به داری ز شعر دیگران آن مرا
تا ضیاء الدین ز بس تحسین تو بر شعر من جمع فرمود این دو سه ژاژ پریشان مرا
چند مدح صاحب عادل همیباید نخست تا بود آرایش اوراق دیوان مرا
گر بتحسین فارغی یابی که برهد چند شعر گلبن بستان کنی ژاژ[4] بیابان مرا
ور نیابی فارغی از بس تقاضای درست بر کند سالار یك پشم زنخدان مرا
تا فرستند آق سنقر را بنزد من قنق[6]
تا بخاید چون شکر لبهاش دندان مرا

خداوندا

خداوندا چو راه خیر تو بر بندگان حق نشد بسته بیك ساعت نه بر اموات و بر احیا
بدان در این سفر با تو بخیر اندر نبی فالی[5] گشاد از جامع خیر الکلام خالق الاشیا
عسی ان تکرهو شیئا بر آمد خیر پیدا شد[6] که خیر است اندرین آیت عسی ان تکرهو شیئا
سفر بر تو مبارك باد و فال بنده روینده
که فال بنده روینده‌است بر خارا و روهینا[3]

عمر عادل زمانه[8] توئی

ای همه کار تو برونق آب وی همه رای تو نکو و صواب
عالم از عدل تو شده آباد خانه ظلم و ظالم از تو خراب

---

۱ ـ نسخه ذات تو ۲ ـ نسخه ع و ت ـ جان می ۳ ـ نخه ع ـ خار
٤ ـ نسخه من ـ قتق ٥ ـ نسخه ع ـ بدان تا این سفر با تو بخیر اندر بنی فالی ـ نسخه س بدان تا این سفر بر تو بخیراند رهی فالی ٦ ـ نسخه ع ـ ترا بد خیر بیدا شد ۷ ـ نسخه ع ـ رویینا ۸ ـ این قطعه در نسخه س دیده نشد

سبب زندگانی خلقی سبب زندگانی است در آب
ای ز جودت سراب بحرمحیط دل راد تو بحر بی پایاب
در سر طاق بی حمایت تو بنمودی بچشم خلق سراب
بتو ای صاحب اجل شادند جملهٔ عالم از شیوخ و شباب
عمر عادل زمانه توئی شاید ار نیستت پدر[1] خطاب
خلق بر تو دعاکرند امروز تو نشسته بخرمی و شراب
بر تو باد از کردگار جهان
مر دعاهای خلق را ایجاب

ای شهاب دین

پایم بکوفت تنگی کفش ای شهاب دین تا پای کوب کرد مرا کفش پای کوب[2]
ای من بجای کفش تو کفشی بجای من گر مردمی کنی کنم این ریش چای[3] کوب
خواهم که آستان تو زرین کند خدای
چه آستان که آنچه بود درسرای چوب[4]

ای بر از هفت آسمان جایت

ای بر از هفت آسمان جاهت زیر هفتم زمی است بد خواهت
آسمان هفت بود تا اکنون آسمان هشت شد ز خرگاهت
آسمان نخست خرگه تست فلك و ماه مسند و گاهت
چهرهٔ خویش آسمان دوم سوده بر آستان درگاهت
همچو ماهی بقدر بی همتا ورنه ماهی کجاست همتاهت
همچو مه رخ نماگه و بیگاه تا ببینم گاه و بیگاهت
همچو مه رهنما و روشن باش که همه روشنی است در راهت
دور داراد از کسوف و محاق
کرم فضل و عون اللهت

---

۱ ــ نسخه ع ــ شایدار نیست باب‌تو خطاب ۲ ــ نسخه س ــ باپای کوب ۳ ــ نسخه ع ــ جای کوب نسخه س ــ جای روب نسخه ع و س ــ چه آستان که هر چه بود در سرای کوب (نسخه س ــ خوب)
۴ ــ این قطعه در نسخه س دیده نشده

نمانده هیزم هیچ از برای ما یك شاخ

کسی که یکره بر تو نیاز عرضه کند ... رسانیش علم بی نیازی از بر کاخ

سوآل من بتو گیراتر است میدانم ... از آنکه آتش افروخته بهیزم تاخ

حدیث هیزم از آن گفته شد که در خانه[1] ... نمانده هیزم هیچ از برای ما یك شاخ[2]

ز بسکه هیزم نسیه ستاده ام بنده[3] ... وجوه خواهد هیزم فروش مسجدتاخ[4]

نهاده اند زن و بچه من از سر ما ... بسان سك بچه نیفود بر در سوراخ

از آن که تا بر همسایگان خجل نشود ... همی زند زن من سنك نافه بر چخماخ

مرا ز چکچك چخماخ یافه باز رهان ... فرست هیزم تا دیك بر نهد طباخ

در این زمان بکش استاخی مرا دبدانك

مرا سخای تو کردست پیش از این استاخ

صدر وزیران

صدر وزیران که بر شهنشه توران ... جز سر کلك تو ملك راست ندارد

راست خوهی جست این خروسك ته..ون ... هیچ بدائی بسعی تو نگذارد[5]

تا شده رنگین ز خلقت تو خداوند ... رفت سوی ماکیان و حوزه ندارد

هست اجازت ز صدر تو که رهی وار

کرم زمین را بداغ بوسه بر آرد

سخای تو

ای بزرگی که شمهٔ خلقت ... بهمه خلق مشکبوی رود

پیش کف عطاده تو محیط[7] ... همچو پیش محیط جوی رود

هر که نزد تو مدح گو آید ... از سخای تو شکر گوی رود

بنده در راه خدمت تو همی ... بر رهی همچو تار موی رود

---

۱ ـ این قطعه در نسخه ع دیده نشد ۲ ـ نسخه س که نیست مرا ۳ ـ نسخه س نه کانیده نه تاك و نه پیله و نه شاخ ۴ ـ نسخه س ستانده‌ام از من ۵ ـ مسجدماخ ۶ ـ این قطعه در نسخه س دیده شده ۷ ـ این بیت در نسخه ع نیست ۸ ـ زشتی زی بنده هیچ راه نیارد ۹ ـ این نیخت در نسخه ع دیده نشد ۱۰ ـ نسخه س ـ مسیح و محیط هر دو نوشته شده است

۱۱ ـ در نسخه ع وس این بیت اضامه شده است :

بهمه جای شکر تو شنود ... هر که را از تو جستجوی رود

گر نگوید بدل مرادش هست
که سوی خانه سرخ روی

شهاب دین

شهاب دین محمد بن علی   که نیست در فلک دین بتاب توخورشید
شهاب ثاقب شیطان فقر و فاقهٔ من   توئی و هست بنور تو مر مرا امید
کسی که مجلس تو دید پیش مجلس تو   سیه سپید نخواهد ز مجلس جمشید
چو عود سوزد فراش تو که صد یک آن[1]   نسوخت[2] در سرها[3] کیقباد هیزم بید
حدیث هیزم بر لفظ بنده زان معنی   همیرود که مه دی به بید باد وزید[4]
بدولت تو اگر دولتم کند یاری   به ... ون ماه وی اندر برم بقهر نوید
عقاب زرین بیرون پرانم از روزن   چو وی ببام من آرد کبوتران سفید
بهای هیزم من دفع قلب آتش را
زری جوابش فرمای تازئی جاوید[5]

خواجه فخر آور

گر کسی بر ماوراالنهر خراسان سر سزد   از ره امن و صیانت، خواجه فخر آور سزد
خواجه فخر آور که هر موئی که بر اندام اوست   گر بخواند هر کس آنرا، کیمیای زر سزد
هر که با او دل ندارد راست چون زر خلاص   ز آتش غم همچو زر در بوتهٔ زرگر سزد
زرگر زرده کش اندر زرگری و زردهی   سامری شاگرد زیبد حاتمش چاکر سزد
هر که دارد دست پیش او چو عبهر پیش خور   با کف پر زر بکردار کف عبهر سزد
هست عبهر دست سائل، خور کف زر بخش او   دادن خلعت بعبهر بیگمان از سر سزد[6]
قیمت کسری[7] زر را اعتقاد پاك او   گر بسنگ امتحان آری بصد گوهر سزد[8]
گوهر پاکش بزر را اعتقادش یار شد   لاجرم زان زر و گوهر بر سرش افسر سزد
زیوری دارد ز زر و گوهر آزادگی[9]   مرچنین آزاده ای را آنچنان زیور سزد

۱ـ نسخهٔ ع و س ـ بصد یك آن (س ـ آنك) ۲ ـ نسخهٔ س ـ سوخت ۳ ـ نسخهٔ ع . درسرره
٤ ـ نسخهٔ ع ـ ببنده داد نوید ـ نسخهٔ س بلند باد وزید ۵ ـ نسخهٔ ع ـ زری چو آتش فرمای و
شاد زی جاوید ـ س جوابش فرمای و شاد زی جاوید ٦ ـ نسخهٔ ع و س ـ از خورسزد ۷ ـ
نسخهٔ س قیمت گیسوی ۸ ـ این بیت در نسخه ع نیست ۹ ـ نسخهٔ ع ـ گوهری زادازگی نسخهٔ ـ س
گوهر از آزادگی

زر بخاك اندر بیفزاید شنیدستم بسی گر بود معقول و این را داشتن باور، سزد
حاسدش چون زر افزاینده اندر خاك باد
ور چو قارون گنج زر دارد، بخاك اندر سزد

این شعر بسر بردم بر قافیهٔ بر[1]

ای صاحب عادل که سر وصدر کباری و ندر سر تو نیست بیك ذره تکبر
جاه و شرف و منزلت تو بکمالی است کافزون تر از آن نـاید در حد تصور
با این شرف و منزلت و حلم و تواضع تغییر نکـردی کـه مبـادات تغیـر[2]
احرار جهان بندهٔ احسان تو گشتند چونانکه جز از تو نتوان یافت کسی حر
بحریست دل تو که کمالش کرم و بر ابریست کف تو که نثارش گهر و در
از گوهر و در هیچ تهی دست نیم زانك در مدح تو ام عـامل دریای تفکر
در خانهٔ من از گهر و در خبری نیست گر جبه و گر جیب تهی هست، سخن پر[3]
تا هست سخن ورزسخن دور نمانده است چون من بغم خویش و وی از من بتحیر[4]
بر نام من ار فال گشائی ز کرامه بینی بخط اول قد مسنی الضـر
یکدانهٔ بر نیست مرا در همه خـانه این شعر بسر بر دم بر قـافیهٔ بـر
بر مسند عز و شرف و بخت همی زی[5]
تـا حـاسد جـاه تو بمیرد ز تحیـر[6]

صاحب اجل عادل کبیر[7]

بخت جوان صاحب عادل برای پیر کرد این بنای خرم پدرام، دلپذیر
گشت این نشستگاه چو خلد برین بخلق از فر صاحب اجل عادل کبیر
صدری که زیر منت اویند خاص و عام ز آزاد و بنده و زن و مرد و جوان و پیر
صدریکه همچنو نخوهد دید تا ابد نی هیچ شهر خواجه و نی هیچ شه وزیر

---

۱ ـ این قطعهٔ در نسخهٔ س نیست ۲ ـ این بیت در نسخهٔ ع نیست ۳ ـ نسخهٔ ع ـ در جبه و در جیب تهی هست سخن پر ٤ ـ نسخهٔ ع من از وی بتحیر ٥ ـ نسخهٔ ع ـ بزی شاد ٦ ـ نسخهٔ ع بتحسر ۷ ـ این قطعه در نسخهٔ س نیست

چونانکه از صدر مر اورا نظیر نیست هم نیست این خجسته سرای ورا نظیر
آباد باد تا ابد این جایگه بوی
تا گرد خاک ساکن، گردان بود اثیر

آب انگور و هیزم گوز[1]

خداوندا چو بر خاک سمرقند شود باد دی دیوانه کین توز
دو کس را حق حرمت دارد و بس چو باد دی وزد کین توز و تنفوز[2]
یکی آنرا که دارد آب انگور دگر آنرا که دارد هیزم گوز
بمرو شاهجان باشی تو آنگاه که اینجا لشکر سرما کند فوز
چو اینجا لشکر سرما در آید نخستین بار بر بنده کند خوز
گر از باده نیابد اندر او بوی ور از هیزم نه بیند اندر او سوز
بمن گوید نگفتی با خداوند نترسیدی چنان روز از چنین روز
کنون ای قلتبان زین در بدان در همیرو چون گدایان تو بدر یوز
اگر خواهی که از جاه تو بنده شود بر لشکر دیماه پیروز
بخط بنده از آموی تا مرو همه ره تاخ میسوز و می افروز
بگو ز اینجا خطی ما را عوض ده وز اینسان سوختن کس را میاموز
بده در مهرگان می تا بدان می ز دیمه مست باشم تا بنوروز
بشادی رو، بعز و ناز باز آی همه کام و مراد دل ببین دوز
ولی را گاه نه و بر گاه بنشان عدو را جان کن و در چاه بسپوز
در و دوز جهان بادا بدستت
دل حاسد درو چشم عدو دوز

که هراسانم از گرانی هرص

ای امیری که هیچ علمی نیست که تو آن علم را نکردی درس

---

۱ - این قطعه در نسخهٔ س دیده نشد ۲ - نسخهٔ ع - دگر کس را بسازاندر دهد سوز

حصن عقل وکمال وفضل ترا   نرسد تیر وهم کس بمترس
آنچه شیر از سروی اوست ببیم   وانچه بینی شیر از اوست بترس

هر دو را خم کن و خطی بنویس
که هراسانم از گرانی هرس

مستوفی شرق

مستوفی شرق، شاه محمود   محمود گهر فشان در پاش
از عالم جود گرد عالم   جود تو سمر، سخای تو فاش
در سایهٔ بخت تو بخندد   بر چشمهٔ آفتاب خفاش
جز مردم دیده نیست عریان   از جامهٔ تو زو ز برك و تاش[1]
در پای چو من هزار کس را   نوك قلم تو است نقاش
گر جامه نشان کنی، کنم پوش   ورغله نشان کنی، کنم آش
گر سیم دهی هزار احسنت   ور زر بخشی هزار شاباش
این خواهم و آن نخواهم از من   ناییر نه مقرنس و نه بگتاش[2]

هرچ از تو عطا ببنده آید
از بنده بتو ثناست پاداش

صدر بزرگان نظام دین[3]

نزد بزرگان به از قصیدهٔ دلگیر   قطعهٔ شیرین و عذب و چابك ودلکش
آمده بودم که تا بمدح تو ای صدر   شهر بخارا کنم بمشك منقش[4]
صدر بزرگان نظام دین بتفضل   گوش کند قطعهٔ رهی راخوش خوش[5]
گاه بالحان ثنا سرای تو باشم   گاه غزلگوی بر بتان خوش و کش
خاطر من عرضه داده بود سخن را   عارضهٔ تب رسید و کرد مشوش

---

۱ - نسخهٔ ع و س از جامهٔ تو ز زیرك و تاش   ۲ - نسخهٔ ع - نکباش نسخهٔ س - باید که نه سنقرم و بکتاش   ۳ - این قطعه در نسخهٔ س نیست   ٤ و ٥ - در نسخهٔ ع این دو بیت مقدم و موخر نوشته شده

شد تن من همچو زر پخته بزردی — کز تف‌تیرهای تیز بو د در آتش
یك دو سه تا تب اگر بتن بفروزد — رفته باین جان وبردریده باین کش [۱]
بر دل من یاد مجلس تو گذر کر د — تب ز من اندر نوشت‌بنگه‌و مفرش
به شدم و بهتری نصیب تو با دا — چهرهٔ تو چون گل طری و بر اورش
روی بنخشب نهاد خواهم‌ازاینسان — چهره بزردی چو آ فتا ب چه کش
خانه‌خوهم‌رفت‌چون‌خروسك که‌گون — سوی یکی ماکیان‌وجوجگکی‌خوش
رنك دگر کن مرا بکسوت‌رنگین — خواهی ذرعی فرست و خواهی‌ابرش

تا بجهان خوشی است و کشی ای‌صدر
خوش زی و کش با سمنبران پر یوش

خدای‌یار تو باد‌ای خدایگان شرف [۲]

خدای یار تو باد ای خدا یگان شرف — جهان بکام تو ای شاه کامران شر ف
ز نسل پاك امیر احمد سپهسا لا ر — توئی شهنشه بر کلك جاودان شر ف
بر آ سمـا ن شرف انجمند آل علی — تو آفتاب کمالی بـر آسمـان شرف
ببوستان شرف خرمی و فخر از تست — که سرو آخته قدی ببو ستان شر ف
همه سلامت و سر سبزی و بلندی تـو — که خلقرا بتو دادن توان نشا ن شرف
تن شر ف را جانی و زندگی نبود — تن شرف را پیوسته جز بجا ن شرف
بشفقت تو قویدل شدند و خواسته‌دار — ضعیفکان دعا گوی خانـدان شر ف
همی بکادهٔ ویران خویش باز شوند — زبان بشکرتوبگشاده ای مکان‌شرف [۳]
حق تو را نتوانند توخت جز بدعـا — دعای نیك به از خدمت ای زبان شرف

دعای ز او ل گویند تـا بآخر عمر
خدای یار تو باد ای خدایگان شر ف

---

۱ - این بیت در نسخهٔ ع نیست ۲ - این‌قطعه در نسخه س دیده نشده است ۳ -این بیت در نسخهٔ ع نیست

صدر دین

صدر دین صدر جوهری نسبان[۱]　　ای ترا جوهر سخا در کلك[۲]
چون رسانی بنیم شست بنان　　حوت سیمین ببحر نوشین سلك[۳]
نبود از تصرف تو برون　　یك بدست از زمین نه ملك و نه ملك
شاه ملك جهان بتیغ گرفت　　تو سراسر جهان بگیر بكلك
دشمنان تو نلك و تو رطبی[۴]　　از قیاس رطب نباشد نلك[۵]
حاسدان تو قد خلت خواندند　　در نبی فالشان بر آمد تلك

نیك صدری علیك عین الله
چو دعا خوانده شد بخوانم الیك[۶]

میر عالم زین دین

میر عالم زین دین ای آفتاب از تو برشك　　ای مرا خار تو گل خاك تو زر نال تو نشك[۷]
گندمم امید کردی و کرنجم وعده داد　　گر توانم از خبل می ننگرم کوذاب و کشك[۸]
وعده و امید را طی کن معین کن صلت　　ای روان حاتم طائی و معن از تو برشك
کز درازی وعده و امید فرسوده شود　　شیر راچنگال و دندان پیل را خرطوم و یشك[۹]
بد سگال جاه تو بادا چو گندم کفته بر　　چون کرنج دانه‌دان از دیدگان بگشاد اشك

باد لطف ایزدی بر فرق تو بیزیده مشك
حق زحلق حاسدت چون آب زرواکرده مشك[۱۰]

صدر خاندان رسالت[۱۱]

ای صدر خاندان رسالت سه سال شد　　تا بر ستانهٔ تو مصلی ز دم بگل

---

۱ – نسخهٔ ع بسنان　۱ – نسخهٔ ع درسلك　۳ – نسخهٔ س – مشکین سلك　۴ – نسخهٔ س – ملك و تور طبی　۵ – نسخهٔ س – ملك　۶ – نسخهٔ ع و س چو دعا گفته شد چه خایم علیك　۷ – نسخهٔ س مشك　۸ – نسخهٔ ع – وزتو نتوانم گرفتن با حیل کوزاب و کشك نسخهٔ س – کز تو هم وزتحیل می پزم کوداب و کشك　۹ – نسخهٔ س – خرطوم و وشك　۱۰ – نسخهٔ ع – چون ز حلق حاسدت ریزان چو آب اندر زمشك نسخهٔ س – خون زحلق حاسدت چون آب ریزیده زمشك　۱۱ این قطعه در نسخهٔ ع و س دیده نشد

پوشیدم از تو خلعت و خوردم ز تو نعیم
هر کس همین کند که بتو گشت متصل
در زیر ظل عون تو کردم پناه خویش
بر چیده دامن از همه چون آفتاب وظل
انـدودن سپهر بگل محتمل بود
پوشیدن سخـاوت تو نیست محتمل
هستم بصد هزار زبان از تو شکرگوی
برخدمت تو فتنه بسیصد هزار دل
ور صد هزار سال کیم خدمتت بجان
باشم در آن مقصر و شرمنده و خجل
اندیشهٔ کفاف و تمنای طفلکـان
کردند بازم از زن و فرزند منفصل
سه ماه تاز فاقهٔ ایشان برون جهم
خواهم شدن بسوی سمرقند مرتجل
بی خدمت تو خود نتوانم سه روز بود
کاین هجر جانگداز تر آید مرا ز سل
اکنون بر آستانت کنم سجدهٔ وداع
تا او ز من بحل بود و من از او بحل
تـا باز خدمت تو رساند مرا خدای
آنجا بر که باشم اینجا بده سجل
بـر تو دوام رحمت حق نا گسسته باد
کز من دوام نعمت تو بود نا گسل

صاحب عادل دستور شه دشمن مال[1]

صاحب عادل دستور شه دشمن مـال
که ببخشیدن مال است ترا رغبت و میل
نال زرین تن سیمین دل مشکین سر تست
آنکه هست از کف او سائل و زائر را نیل
آید از بذل تو نعمت بسوی سائل تو
همچنان کز که سوی نشیب آید سیل
کمترین فایدهٔ کزسر بروکرامات تـرا
معن بن زائده و حاتم طائی است طفیل
ای چو خورشید فروزندهٔ اطراف نهـار
هستم اندر هوس مدح تو آناء اللیل
والی بطنم[2] و با من بثنا خوانی تو
بدعا گوئی یک خانه فراز آمده خیل
از تهی دستی و از تنگی اسباب معاش
آمد از بخت بران خیل و بر این والی ویل
تسئلن الفا الکیل زدم تا بعطا[3]
پاسخ اوف لنا الکیل[4] دهی او فی الکیل
تا توباشی نخوهم نان خود از عمروزوزید
نور خورشید نخواهم ز سها و ز سهیل
باد در دفتر اعمال تو از اصل ملک
طالع مالک ثابت شده و فضل فضیل

---

۱ - این قطعه در نسخه س دیده نشد ۲ - نسخه ع - والی نطقم و ۳ - نسخه ع . از نبی فال زدم فال لکیلا بعطا ۴ - نسخه ع - پاسخ اوف لنا الکیم داد اوف الکیل

کسوت عمر ترا آنکه بخیاط نخست
از ازل کرده گریبان زابد با ذایل
باد بد خواه ترا تقدمهٔ جان کندن
کندن ریش و برو سبلت و گیسو باویل[۱]

ز بی نانی جامه‌ها بنان دادم

سوار هنر شاه اولاد میران
براق مدیح ترا سرج کردم
بخاطر بدم خشك چوق قاع صفصف
ز اقبال تو فرج بر فرج کردم[۲]
با شجار و انهار معنی طبیعت
چو سغد و سمرقند و ساغرج کردم
ز سینه دمی بر نیاوردم الا
در آن دم زدن یاد تو درج کردم
بمدح و ثنا ارجمندی خود را
ز مدح و ثنای تو با ارج کردم
بپیرانه سر هفت نان‌خواره گشتم
چو بازن حدیث از سر فرج کردم
پی نان فرزند و زن یاد حکمت[۳]
قضا گیر و سالوس در کرج کردم[۴]
ز بی نانی ای صدر ترسم که گویم
مرا جامه دادی بنان خرج کردم

آداب خدمت[۵]

بزرگوارا از حکمت آن سزد که نخست
بر آستان تو آداب خدمت آموزم
پس آنگه ارز تو چیزی خوهم بوقت خوهم
که تا کند کرمت بر مراد پیروزم
همی دریده شود بر تو پردهٔ رازم
هر آنچه پیش تو درم به پیش تو دوزم
چراغ عمر مرا کم شد است روغن عیش
نه من بمیرم نه خوش همی بر افروزم
شدم چراغ حکیمان، چراغ بی روغن
چنانکه طیان گفته است اندر آن سوزم
ز جامه جامه[۶] بتن بر نماند چندانی
که کنج چشم کنم پاك و بینی و فوزم
بجان تو که خود امروز را ندانم نان
ز بیست روز چنین بوده ام که امروزم
بجز در تو ندارم درین دیار دری
و گر بودم در دیگر نه مرد در یوزم
دری گشای باقبال خود کزان در دست
بهشت بر نهم ادبار را و بسپوزم

---

۱. این بیت در نسخه ع نیست ۲ - نسخه ع مرج برمرج کردم ۳ - نسخه س نان حکمت
۴ - این بیت در نسخه ع نیست ۵ - این قطعه در نسخه س نیست ۶ - نسخه ع مر از جامه

زمانه باد ز اعدای دولتت کین توز
که تا بدولت تو کین محنتم توزم

سوزنی پیر دعا گوی[1]

صاحب خسرو نشان کز تو ورای روشنت — روشنائی وام خواهد خسرو سیار گان
همچو اندر خسرو سیار گان کردن نظر — در جمالت خیره ماند دیدهٔ نظا رگان
نیست بر رای تو پوشیده که چون غمخواره گشت — سوزنی پیر دعاگوی تو از نان خوار گان
جامه بر تن پاره کرد از جور نان پارگی — درغم بیجامگان مانده است و بینان پار گان

چارهٔ بیچارگان کشو ر ایران توئی
کار این بیچاره سازای چارهٔ بیچار گان

رشید الدین شه ارباب نظم

دیدم رشید دین شه ارباب نظم را — بر لشکر سخن چو رشیدی خدایگان
گنج سخن گشاده و هر نکته‌ای از آن — افزون ز گنج و قیمت صد گنج شایگان
نثرش بری ز لغو و خطش از خطا و سهو — نظمش ز زحف و حشو و ز ایطا و شایگان
من رایگانش هستم بنده بر آنکه گر — دیدار او بجان بخرم هست رایگان
در هر هنر زمانه بر او مادری نمود — داد از برای او دگران را بدایگان

مرد سخن وی است بتحقیق و ما همه
طواف ریش و سبلت و حمال خایگان

ناصر الدین بن ناصر الدین

شهنشاه عدلست بر آل یاسین — اجل ناصر الدین بن نا صر الدین
بتاج شرف بر، سعادت بنامش — نبشته سلام علی آل یاسین
فلك زادهٔ دار ملك نبوت — سزا وار احسان، سزاوار تحسین
بملکی که او دارد از فضل ایزد — ندارند شرکت ملوك و سلاطین

---

۱ – این قطعه در نسخه س دیده نشد ۲ – این قصیده در نسخه ع در ضمن مدایح آمده و در نسخه س بطور کلی دیده نشد

کمین بنده اوست در روم قیصر — کهین چاکر اوست فغفور درچین
نیابی کس از خاص و ازعام گیتی — که از باغ انعام او نیست گلچین
بدو گشت دینار چین دست سائل — و ز آن شرم شد روی دینار پرچین
بمردی ندارد قرین همچو جدش — علی مرتضی صاحب صف صفین
ایا جد تو بوده بر انبیا شه — پدیدار تا آمده آدم از طین
توئی خسرو دار ملك سیادت — سزاوار دولت چو خسرو بشیرین
رضای تو قصریست در صحن جنت — خلاف تو سجنی است درقعرسجین

بقصر چنان مستقر سازد آنکو
کند آستان رضای تو بالین

خوبی و مردی کن [1]

ای صدردین ودنیا جاویدخرمی کن — با اهل دین‌و دنیا خوبی ومردی کن
بر سروران دنیا هستی سر و مقدم — دنیا چه‌قدار دارد دردین‌مقدمی کن [2]
چون آدمی بحرمت و ابنای‌تورعیت — اظهار کن ابوت تیمار آدمی کن
عیسی‌بن‌مریمی‌توازدو کف جوادت — با جودمرده‌صنعت‌عیسی‌بن‌مریمی کن
عام زمائمی رابنو از و خاص‌خودکن — وز خاصگان دشمن عام زمائمی‌کن
گر بلعمی وعتبی‌درعهد خود ندیدی — ز آئینهٔ ز دوده عتبی و بلعمی کن
تا از غمی غنی به آن کن که بهتر آید — احبا بر اغنی کن و اعدات‌را عمی کن
گر آسمان نباشد یا خودزمی نماند — از قدر آسمان واز علم خودزمی کن
از غوره تا توان کرد درروزگار صهبا — عشرت‌بچنك‌و غوره‌صهبای‌درغمی کن
ماه محرم آمد و آورد مهرگانرا — آئین مهرگانی عیش محرمی کن

تا از لقب طرب به همواره باطرب‌زی
تا خرمی به از غم، پیوسته خرمی کن

چو آهی گردم از سینه زمستان گشت تابستان

حسام‌الدین والدنیا سپهسالار ترکستان — که در یك‌زین توئی بیشك هزاران‌رستم‌دستان

---

۱ - این قطعه در نسخهٔ س دیده نشد ۲ . این بیت در نسخهٔ ع نیست

سمرقندی بعدل تو بترکستان چنان داند | که ترکستان سمرقند و سمرقند است ترکستان
ببازار سر طاق سمرقند از دعا گویت | یکی طرار تبریزی بچابك دستی و دستان
بدست آورد مالی و چون در کول پر عانی | فروشد از سر طاق و برآمد از در دستان
بفضل و عدل معروفی بر آنجمله که در عالم | زنند از فضل وعدل تو ببستان بلبلان دستان
بفضل این قصهٔ پردردا برخوان و چون خواندی | بعدل انصاف صاحب قصه زان ظالم بحق بستان
سر طاقست چون بستان و آن طرار چون میوه | بفضل و مردمی بفرست آن میوه بدین بستان
گلوی دردرا با سر که کم کرد و کتب سازد | بجای شربت سکباق عناب و سك پستان[1]
اگرچون شیر از پستان شد دست آن مال از دستش | ز عدل تو عجب نبود که باز آید سوی پستان
مرا از گلستان دانند بی تیمار مجلس کن | اگر هنجار آن مجلس نباشم باشم از مستان
زمستان بود کاین قصه فرستادم بدانمجلس | چو آهی کردم از سینه، زمستان گشت تابستان

چو شارستان محفوظ است در بار تو از حرمت
من این قصه فرستادم بدان فرخنده شارستان

هادی و هدایت

هدایت ز علم شریعت طلب | که علم شریعت نه علمیست دون
بنجم اقتدا کن ره شرع را | ره شرع را تو نئی رهنمون
چو هادی بود نجم دهقان اجل | شود بر هدایت، هدایت فزون

اگر نجم هادی نبودی خدای
نگفتی و بالنجم هم یهتدون

ممدوح من[4]

ای ولینعمت و ممدوح گه و بیگه من | نیست بی شکر تو روز و شب و سال و مه من
کرم و جود و سخا رسم و ره و سیرت تست | شکر ممدوح تو شد سیرت و رسم و ره من
گه بود زحمت من بر دگران گه نبود | جود بسیار تو بر داشت گه و بیگه من

---

۱ - مرغابی ۲ - نسخه ع - گلو درد ترا درمان اگر نیکو بیندیشی بجای شربت سکباج عناب است و سه پستان ۳-در نسخه ع، در قسمت هزلیات نوشته شده

از کرم هر چه ببخشم ز تو به نشنید م　　لا جرم جز بکرم راند دل ابلـهٔ من
کاغذ جامع خواهد ز تو گه سیم جماع　　آن ز با ن شفق نا متنا سب خوه من
از کم و بیش هر آنچ از تو بخواهم برسد　　هست بر جود تو بست دل و تکیه گه من
کودك شوخ زبون گیر زبون خواه رسد　　که خوهد هفت میان پای وی اندر نه من
در همه روز و شبم پشت بمن تا پس عید　　میکند چرخ بهر روز بپنج و ده من
الله الله د ر می د ه بـر هی منت کن　　تا چو آ ید ببر د با د ه تو پنجه من
باد عمر تو درازاز پی آن تا گردد
بمدیح تو در ازی سخن کوته من

محمد بن علی[1]

صدر میران محمد بن علی　　که فلك را ز قد تست علو[2]
هست چون شیعه را بر آل علی　　من رهی را بخدمت تو غلو[3]
از کریمان یگانه ای چو نان　　که ندارد زمانه مثل تو دو
آرزو هست کآستان تـرا　　خاك روبم بدید ه و ابرو
انـدرین آستان پنـاه برم　　ز آنکه ناایمنم ز کید عدو
بیکی کنج در خز ید ستم　　از همه دوستان شده یکسو[4]
بودم آنگه ز لفظ لؤلؤ بار　　بارم اکنون ز دیدگان لؤلؤ
از بد چرخ آسیا کردار　　خشك شد در دهان بنده خدو
کام من خشك و خردگان مرا　　می نیاساید آسیا ی گلو
از همه چیز هـا فکندستند　　مهر من بر دو سیب و زرد آلو
نان نیارم خریدن از بازار　　ور بیارم ، بها ی نانم کو
باز کردن ز شور با خوردن　　اندرین چند روز عادت و خو
از سر مردمی و جود و کرم　　وز ره خلق و سیرت نیکو

---

۱ - این قطعه در نسخه س نیست　　۲ - در نسخه ع این بیت در آغاز قطعه اضافه شده است :
بـهر دین ای من و هزار چو من　　غرقه در بحر بر و منت تو　　۳ . این بیت در نسخه ع نیست　　٤ . در
نسخه ع این بیت اضافه شده: همچو عودم در آتش سوز ان　　بی خداوند عنبرین گیسو

روز کی چندرا ببنده فرست اندکی آرد پاره و چربو
تکیه بر همت و مروت تست طمع من وفا شود ارجو
هرچه داری طمع وفاشده باد
از ملك لا اله الا هو

مرکب عمرت آهسته باد

ای شاه و شهریار دهاقین بمال و ملك وی آفتاب و ماه فتوت بنور وضو
ای حلقهٔ مرادتو در گوش روزگار یعنی سپهر گردان وان حلقه ماه نو
چون حلقه عنایت تودست روزگار در گوش من کشید و مرا گفت بنده شو[1]
سر بر سپهر سودم از آن بنده گشتنم و آزادگیم گشت بدان بندگی گرو
در قصهٔ شکایت بنده ز روزگار بنگر بچشم شفقت واز گوش دل شنو
بر نان گندمین تو بسیار سال ها بودم بتیز دندان چون داس خوشه دو
بر بوی آنکه خرمن جو میکنم بباد هر ساعتی به پنجه و ساعد کنم سکو
با نان گندمین بدم آنگه جوین سخن[2] واکنون که گندمین سخنم نیست نان جو
از گندم تو نانی یکساله بردنی است یکماهه را برات جو نو نویس و رو
بادی سوار مرکب اقبال تاابد
آهسته باد مرکب عمرت، نه تیز رو

کتابخانهٔ قاضی ضیاء دین[3]

کتابخانهٔ قاضی ضیاء دین اله که هست بر فضلای زمانه شاهنشاه
چو بوستانی خرم شناس کان بستان بود ز باغ ارم خوبتر بسیصد راه
ز گونه گونه گل آراسته بهر طرفی که دیده خیره شود چون دراو کنند نگاه
شکسته دیك سیاهی نهند در بستان ز بهر چشم چو شد بوستان خوش و دلخواه

---

۱ - این بیت در نسخه ع نیست ۲ - س تا نان گندمم بود، بودم جوین سخن ۳ - این قطعه در نسخهٔ س نیست

چه‌حاجت است بدیك سیاه بستانرا / گرفت باید دیوان من بدیك سیاه
سیاه باددل و روی وروزگار کسی / که نیست مادح صدر وضیاء دین اله
نمود کوته دست عنا ز دامن من
بود ز دامن‌او دست درد و غم کوتاه[1]

صدر دنیا و دین[2]

صدردنیاو دین که خاك درت / اهل دیز است سرمهٔ حدقه
در عالیت را ملوك زنند / بوسه بر آستانه و طبقه
بست عدل تو ایدی ظلمه / خست حزم تو اعین فسقه[3]
در نکو کاری و نکو نامی / یافتی بر جهانیان سبقه
پدر اهل دین و دنیائی / از طریق مروت و شفقه
از پی صحت تو هر فرزند / بر تو کردند جان خود نفقه
به شدی و عزیز جان ترا / کرد ایزد ببندگان صدقه
بزمان ده که تا بمطبخ تو
گاو زیر زمین شود مرقه

نظام الدین

نظام الدین شه والای میران / ایا ذات تو از رحمت سرشته
هوای مهر تو ایزد تعالی / بدلهای خلایق بر نوشته
ندانم یکتن از کل خلایق / که در دل تخم مهر تو بکشته
ثنا گوی ترا بی تو دل از غم / بدو نیمه‌است‌چون‌امرود کشته
بدودر رشته رنجوری‌واز رخ / ز چرخ دیده‌ور آن‌رشته هشته
دم‌عیسی کناد آن‌رشته‌راپشم / و گر آن رشته را مریم برشته

---

۱ ــ این بیت در نسخهٔ ع نیست ۲ ــ این قطعه در نسخهٔ س دیده نشد ۳ این بیت در نسخهٔ ع نیست ٤ـ این بیت در نسخه ع نیست ٥ ـ نسخه ع‌وس ـ آنرشته‌رانیست

دعـــای دوستداران تو بر تو
اجابت باد و آمین از فرشته

قاضی سدید[۱]

محترم قاضی سدیدای خلق‌را رای و تدبیر صواب آموخته
در میان کار بوده سالهـــا هم دریده شغلها هم دوخته
وام داری دارم ازسرمای دی وام او خواهم بآتش سوخته
نیست هارم تا برانم پیش او حشمت چخماق‌وسنك‌سوخته
هائطی و روستائی و خلج بی بهـا هیزم بمن بفروختـه
هیچ تدبیری توانی سـاختن
کاتشی سازم بلند افروخته

شه امیر نژادی‌وزیر والا قدر

شـه امیر نژادی[۲] وزیـــر والا قدر که چون تو نیست امیر ووزیر والائی[۳]
ز عدل تو چو سمرقند هیچ شهر نبود چو عزم تو ببخاراست‌چون بخارائی[۴]
همی روی ببخـــارا و بنده بی طاقت چنانکه گوئی امروز هست و فردائی[۵]
اگر بخدمت‌تو دیر بر رسد بنده
خدای‌داند کش نیست‌تاب برنائی[۶]

خواجه محمد بن محمد که‌بی بهار خلق خوش تو گل شکفاند بماه دی
بویـا تر است خلق‌لطیفت بسی‌از آن کز آتش و گل افتد در آبگینه‌خوی
امروز بنده خواهد مهمانت آمدن کزیخ‌چو آبگینهٔ شامیست زیر پی[۷]

۱ـ این قطعه‌در نسخهٔ‌س نیست‌و درنسخهٔ ع در هزلیات آمده است ۲ ـ نسخهٔ س و ع ـ شه نژادامیران
۳ ـ نسخهٔ س ـ که چون تو هیچ وزیر و امیر و والائی ۴ ـ نسخـهٔ ع و س چون بخارائی
۵ ـ نسخهٔ ع و س ـ فردانی ۶ ـ نسخهٔ ع ـ خدای‌داندجز این‌بخاطر مانی ـ نسخهٔ س ـ خدای داند تا باز بینیش یا نی ۷ ـ نسخهٔ س ـ زیرنی

دست تهی نیاید، بازاهدك بود[1] — آن کز نفاق هست[2] چو عبد الله ابی
با خویشتن بیارد اگر دسترس بود — گلرخ بتی لطیف وچو در آبگینه‌می
تا هوشیار، سنك وی و آبگینه تو — چون مست گشت، سنك تو و آبگینه‌وی
بر ساز مجلسی که نباشد در او کسی — جز لعبتی که چنك زند جز مئی و نی[3]
احمد حریف‌وار ز رامین سخن کند — یا آنکه باز گوید از ایشان حدیث حی[4]
اینست شرط بنده: بدین شرط، بنده را — گر میزبان شوی شو، اگر نه، فرست می
تا بنده میهمان تو باشد بخوان خویش[5] — تا آمدن ز بنده غنیمت شمار هی[6]

تا مدتی که طی نشود نامه وار چرخ
از گشت چرخ نامهٔ عمرت مباد طی

جزای بهشت

در خاك شایقی[7] و نجیبی نگاه کرد — شیخ اجل رشیدی و دید آن موافقی
دنیا فرو گذاشت برین ناموافقان — بر موجب وفاق نجیبی و شایقی[8]
جنت[9] موافقان را آماده کرده اند — هست از موافقان سخن بی منافقی

یا رب جزای هر سه موافق بهشت کن
کامرزگار جرم و گناه خلایقی

دهقان زاده[10]

مدح دهقان‌زاده طبع از زنك بزدایدمرا — تا نگویم مدحت او، طبع نگشاید مرا
تانکوخواه ویم، دولت نکوخواهد مرا — تا ستایم مر ورا، ایام بستاید مرا

---

۱ - تا زاهدك بود ۲ - نسخهٔ ع و س - آن کور پر نفاق
۳ - نسخهٔ ع - جز بتی که نی - نسخه س - جز مئی که نی ۴ - نسخهٔ ع - احمد حریف نی درو اسعد حدیث نی - وانکس که باز گوید از ایشان حدیث نی - نسخهٔ س - احمد حریف نی و ز اسعد حدیث نی - وانکس که گوید از منشان جز حدیث می ۵ - نسخهٔ ع و س - بجای خویش ۶ - نسخهٔ ع و س - شماره‌می - شمارمی ۷-۸ - نسخهٔ ع و س - در خاك سابقی و - سابقی ۹ - حسب ۱۰ - این قطعه در نسخهٔ اصل ت و بدل س دیده نشد و تنها در نسخهٔ ع آمده است

شب‌چو بندیشم که‌فردا سر نهم بر آستانش بامدادان از شرف سر بر فلك سایدمرا
گرصلت گیرم‌ز دست دیگران‌بسیارچیز تا نگیرم اندکی زو، کار برناید مرا
اندکش بسیار به باشد ز بسیار کسان من همی دانم که‌خود اندك نفرمایدمرا
از برای آنکه زو عیدی بیابم روز عید بر‌تن‌این‌سی روز، روزه‌هیچ نگزایدمرا
از گراینده نباشد سیم اودرجیب من از سبکباری بناگه باد بر باید مرا
هست‌ارزانی بدان آن‌مهتر آزاده خلق کز ثنای او زبان در کام نا سایدمرا

جز ثنای او مبادا زینتی در شعر من
تا بدانگاهی که ازخاطرسخن‌زاید مرا

نور دین[1]

نور دین‌نورعین مهر و وفا آفریده شده ز لطف خدا
هر که ازمهر وازوفا زاید زونیاید بعمر جور وجفا
نور دین را هر آینه نکنند اف افواه دشمنان اطفـا
هست دیدار توشفای قلوب چشم مرضی بودبسوی‌شفا
مفضلا مقبلا گشاده درا منعما مکرما گشاده کفا
دو کف کفهٔ مروت را متبرك چو مروه اند وصفا
حرفهٔ تو سخاوتست وکرم وین‌دوحرفه‌است‌حرفهٔ‌ظرفا
آفتابی و نیست ممکن‌آن که کنند آفتاب را اخفا
خلف آن پیمبری بجمـال نیستی گر بنسبت ازخلفا

که پدر در فراق صورت او
دیده پوشید و گفت یا اسفـا

سوگند ما[2]

خسرو آل امیران ای امیران سخن درثنا ومدح توروشن‌دل وروشن‌ضمیر

---

۱ - این قطعه در نسخهٔ اصلی ت و بدل س دیده نشد و تنها در نسخهٔ ع آمده است ۲ - این قطعه درنسخهٔ اصلی ت دیده نشد.

صدر دریادل نظام الدین که باشداز قیاس — پیش دریـای دل بیحد تو، دریـا غدیـر
ای ببذل سیم و زر از غایت جود و کرم — دست رادتو ز پـا افتـادگان را دستگیـر
پایت ار رنجور شد از سوزن زرین رکاب — یکدوروز آسوده شو برگوشهٔ سیمین سریر
چون ز دست راد تو خلق جهان در راحتند — دست خود برپای خودنه تاشوی راحت پذیر
تا بخاك پای تو سوگند ما باشد درست
برزمین بخرام خوش، تا گرددت سهل و یسیر

سالار بك[1]

سالار بك کـه بخشش کف جواد تو — کمتر فزونتر آمد از گنج شایگان
تشریف یافتی وجمال از صفی دین — و اشراف بر سر رمه هـای خدایگان
بادت خجسته این عملی را که یافتی — هرگز بود مبارکبادم برایگان
دانی که دیر گاه بر آمد که داده‌ای — در باب سیم، مادر زررا بدایگان[2]
تا تو مقصری بحق سیم تار من[3]
یکباره شرمگینم زین ‎.‎. روخ. یگان

باغ[4]

آرامگه اهل حکم کردی این باغ — ای باغ تو آرامگه اهل حکم به
ارباب حکم مدح تو گویند در این باغ — چندانکه بود نزد خرد مدح زذم به
تا اهل سخن در سخن مدح تو باشند — ز اعضای همه اهل سخن باشد فم به
گوشی که نیوشندهٔ مدح تو نباشد — آن گوش اصم باد، که آن گوش اصم به
آن شهره بنائی که درین باغ نهادی — کارایش آن هست ز دیدار صنم به
چون بیت حرم باد ز جاه تو بحرمت — تو شاد دراو، تا بود از شادی غم به
بر روی زمین تا نبود به ز سمرقند — وز روی خوشی تا که بود قند ز سم به

---

۱ ـ این قطعه در نسخهٔ اصلی ت دیده نشد — ۲ ـ نسخهٔ ع ـ در تاب سیم تارزری را بدایگان ـ نسخهٔ س ـ در یاب سیم بار رهی را بدایگان — ۳ ـ نسخهٔ س ـ تا ز من — ٤ ـ این قطعه در نسخهٔ ت و س دیده نشد و تنها در نسخهٔ ع آمده

در شهر سمرقند بخوشی گذران دل
با قند لبانی برخ از رنك بقم به
مدیح تو[1]

ای خاطرم از نور مدیح تو منور / جز مدح تو درفکرت من نیست مصور
از خلق تو هر گه بزبان آرم لفظی / چون خلق تو گرددم از آن لفظ معطر
خورشید سپهر کرم وجود وسخائی / نور تو در آینده ز هر روزن و هر در
بیش از عدد ذره فشاندی وفشانی / دینار و درم بر سر هر خادم و چاکر
هر خادم وچاکر که چومن نزدتو آید / یابد ز تو تشریف مهنا و مکرر[2]
ازدست توای دست تواز چرخ زبردست / وز خط توای خط تو فرمانده کشور
بردم سوی محمود عمید اکرمه الله / گفتم که بده آنچه در اینجاست محرر
صد بوسه بران خط زدو گفتا که در ینجاست / سیصد درم عدل ز سلطان مقرر
امروز نمیدارم فردا برسانم / گر بایدم افزود بدان سیصد دیگر
باری، بجز این نیست که فردا برسانم / هر روز همین گوید زان لفظ چو شکر
در شهر توئی داور و من میخوهم آورد / فردا برسانم را امروز بداور
از وی طلبم یا تو یا نزوی و نز تو / یا هم ز وی و هم ز تو، بر چیست مقرر؟[3]

فرمان تو بر بنده روانست و روان باد
بر خلق همه روی زمین تا گه محشر

ناصردین[4]

ای ناصر دین سید اولاد پیمبر / ای عالم جاه و شرف و دانش وتمییز
از غایت جود و کرم و بر و مروت / نا خواسته بخشی بهمه خلق همه چیز
آن بخت ندارند که ناخواسته یابند / چیز این دوسه تا شاعر بی مغز چو گشنیز

۱ - این قطعه در نسخهٔ س نیست - در نسخهٔ ع هم ضمن قطعات جدی نوشته شده است ۲ - ع تشریف و زر و سیم مکرر ۳ - این بیت در نسخهٔ ع نیست ۴ - این قطعه در نسخهٔ س نیست

چون کار بخواهش رسد، از شرم و خجالت | باشند گدازنده چو بر آتش ارزیز
آنروز که تو خواسته ناخواسته بخشی | کس مرشعرا را ندهد بار بدهلیز
ور باز رسانند بدان مجلس خرم | ایشان سر خر باشند، آن مجلس پالیز
بختی است خود این طایفه را کز گل ایشان | گر کوزه کنی خشك، شود آب بکاریز
زین سور بآئین تو برند بخروار | زرو درم آنقوم که نرزند بدو تیز
از مطرب بدزخمه و شب بازی بدیاز | سنك و سرخ و حبه زن و مسخره و حیز
چون کار همه ساخته گشت از کرم تو | باید که شود ساخته کار شعرا نیز
تا از می و از بت سخن انگیز دو ساغر | می خوه ز بتان ختن و تبت و خرخیز

هر روزه بنو جامهٔ شادی وطرب پوش
تا جامهٔ غم را بدرد دامن و تیریز

مرغابی چیست

چیست مرغابی فراخته بال | سر او را بدو جهت منقار
بر دو منقار او نهاده برنج | جرم ماهی دوهفته دایره وار

تا نپرد[1] در آب مرغابی
نپرد[2] مه ستاره رابکوار

گویم نمرده ام

ایزد چو مرده خواند مرا نرا که مرد نیست | من نیز خویشتن را مرده شمرده ام
از اعتقاد پاك و ز ایمان پر خلل | بر مرك دل نهاده ام و دین سپرده ام
دشمن بدوستان خبر افکند مرك من | این چند گه که زحمت ایشان نبرده ام[3]
آگاه باد دشمن من زانکه من هنوز | دم سخت و سرخ روی و قوی ناك گرده ام
در مجلس جمال نکسبه نشسته خوش | با پنج شش حریف و خوشم نه فسرده ام[4]
اندر بزرك داشت من آن مهتر بزرك | با مهتران زیرك بیننده خرده ام

---

١ – ع تا بپرد   ٢ – نبرد   ٣ از ایشان نبرده ام – ایشان ببرده ام   ٤ – نکوئی فسرده ام

بس بادهٔ لطیف مروق چشیده ام — بس شاهد ظریف نکو رو فشرده ام
چون ره گشاده گشت، نخواهم خط همه — با خویشتن سپارم وگویم نمرده ام

اگر بجود تو[1] ای مجددین نشد حاصل — بجد نمودن بیحد وجوه دستار م
دو کهنه دارم حالی اگر نوم باید — چو هردو کهنه فروشم، نوی بدست آرم

خروس[2]

یکی خروس، بمنقار دانه می آرد — سپس بحوصلهٔ ماکیان می انبارد
ببال مرغ دگر ماکیان همی پرد — طلسم کرده و بی ابر برف میبارد

شهاب الدین مؤید

شهاب دین موید که بر سپهر هنر — بنور خاطری از آفتاب واز مه بیش
بآفتاب و به مه آن کند طبیعت تو — که آفتاب بحوامیش وماهتاب بخویش
عطارد از تو برد بر فلك بغیرت ورشك — چو خاطر تو شود تیز کام و نظم اندیش
بنوك خامه و زنبور خانهٔ خاطر — گهی چشانی نوش و گهی خوزانی نیش
چو دستخط خطا بخش تو بزیبائی — کدام جعد مسلسل کدام زلف نخیش
توانگری بکمال از نصاب فضل و هنر — توانگران هنر پیشه پیش تو درویش
بمن که سوزنیم گرچه کم نیم از سیر — بفضل بر، نظری کن بچشم همت خویش
ضرورتست که بیگانه خویش خواهم کرد — بدین طریق که بیگانه میپرستم وخویش
سروش دادم تلقین که خواهم از تو عطا — سروش اگر نبدی کان سور بود سریش
ز حال و کار پریشان خود بمجلس تو — گشاده کردم سر و گشاده شد سر ریش
بجود و فضل تو از دیگران ستوده تری — چنانکه جود ز بخل و چنانکه دین از کیش

۱ - س - اگر ز جود تو ۲ - این قطعه در نسخهٔ ع دیده نشد

زکیش کدیه کشیدم سهام و بر تو گشاد
هدف ز جود تو خواهد یکی مصحف کیش

رمضان آمد

رمضان آمد و هر روزه گشائی بر بام — بیکی دست نواله[1] و دگر دست فقاع
آتشی را که کند روزه همه روزه بلند — شامگاهان بیکی لحظه کند پست فقاع[2]
خوشتر است از لب آن روزه گر روزه گشای — لب آن کوزهٔ باد لب آن مست فقاع[3]
ماهی از دریا آید بسوی شست بطوع — گر طلی کرده بوی بر سر آن شست فقاع[4]
روزه داران را آن منج که در کوزه چکید — ز آرزوی خود در دیده و دل جست فقاع
ای ولینعمت من خوان ترا احمد سرج — بگلاب و شکر و مشك تبت بست فقاع
روز تا شامگه از بهر سر خوان ترا — بر سر خوان تو هر شامی بشکست فقاع
لشگر آرزوی سینهٔ مهمان ترا — در یخ کوفته متواری بنشست فقاع
سال سر تا سر مست می احسان تو ام — سازوار آید با مردم سر مست فقاع
من خود از خوان عنایت نخوهم بر دو لیك — سی شبانگاه مرا راتبه کن شست فقاع
بفقاع تو من از گرمی روزه برهم — نرهم گر زدم من نفسی رست فقاع[5]
گر بفرمائی بر کوزه دهم بوسهٔ شکر — چون اب من بلب کوزه بپیوست فقاع

دیدهٔ حاسد و بد خواه تو بادا جسته
هم بر آنگونه که از کوزه برون جست فقاع

خطیب بیاع[6]

خطیب بیاع ای منعمی که در عالم — کسی ندانم کز نعمت تو محروم است
خصال و سیرت و رسم و ره تو محمود است — منزهی تو ز هر خصلتی که مذموم است
چنانکه گشت نبوت بمصطفی مختوم — کنون مروت امروز بر تو مختوم است

۱- نسخه‌ی نواله است و ۲ - این بیت در نسخهٔ ع نیست ۳ نسخ ع - و س - خوشتر است از لب معشوق، بر روزه گشای - لب آن کوزه میگون (مسکین) که درو هست فقاع ۴- نسخه س - گر حلی کرده بوی برسر آن بست فقاع ۵ - این بیت در نسخهٔ ع نیست - نسخهٔ س - نرهم چندی و وز سبلت من رست فقاع ۶ - این قطعه در نسخهٔ س دیده نشد

همه جهانرا معلوم شد کـه هر علمی که درجهان‌بود، آن‌علم برتومعلومست

رسید تیر مه و تیر روشن سرما توراست‌علم که‌پیکان‌چگونه‌مسمومست

میان جبهٔ من حشو نیست گرچه بسی بشعرم اندر حشو است‌و برتومفهومست

فرست جبهٔ مرسوم من بدست کسی بر من و، منم آنکو بژنده مرسوم است

بزی بکام دل خویش در جهان چندان

کزان زیادت نه ممکنست، موهومست

ای بنده

ای بنده طول عمر تو خواهنده از خدا از بنده یك حدیثك موجز توان شنید

فصل زررز است، بدینگاه دست گیر[1]

چندانکه نیمدانك‌بزر ، رز توان خرید[2]

در اینجا مقطعات جدی حکیم سوزنی پایان می پذیرد

۱ ــ فصل بر رز است بدانگاه دست گیر ۲ ــ برزر توان خرید

از این پس مقطعات هزل آمیز حکیم سوزنی آغاز میگردد

خر خمخانه

خرسر خمخانه ای زنت غرو ایضا　　هست مرا در هجای تو ید بیضا
هستی از شاعران مبعض کلی　　جز تو همی[1] شاعرند بعضی بعضا
مایه فکند است در دل همه‌از تو　　طلعت میشوم تو عداوت و بغضا
خودرا کردی بگرگ یوسف‌مانند　　فال زدی، گرگ خورده‌بادت‌غضا[2]

ایضاً در شعر اگر نبود در آمد
خر سر خمخانه ای زنت غر و ایضا

بکلاه تو سوگند[3]

ایخداوند مرا ازغم بی دستاری　　بکلاه تو که دوشینه تب‌گرم گرفت
بکلاه تو چرا خوردم سوگند گران
بسر من که مرا از سر من[4] شرم گرفت

خط من نیکوست

مدحتم را خط صلت[5] دادی　　تا نمودی که‌خط من نیکوست[6]
بنده هم نیز بنده وار زدم　　کوس‌مدح توپیش‌دشمن‌ودوست[7]

---

۱ - نسخهٔ ع و س-جز تو نمی شاعرند　۲ - نسخهٔ ع - اعضا　۳ - این قطعه درنسخهٔ ع در ضمن قطعات جدی آمده است ٤- نسخه‌ع‌ازسرخود ٥- در نسخهٔ ع و س در اول قطعه این بیت‌اضافه شده است : ای بزرگی که بنده‌آوردم (وازردم) کوس‌مدح تو پیش دشمن ودوست　٦ - نسخهٔ ع و س - نزدم سیم کس (آن) بناخن کوست　۷ - این بیت در نسخهٔ ع و س نیست

از تقاضای آرز و فرسود کفش من چرو[۱] پای من پی و پوست
آن خط از بهر را بحی دادم[۲]
نزدم سیم آن بناخن کوست[۳]

هجو من

کی چون توئی خراز همه اهل گزید گیست[٤] کاین هجو من ترا بتراز خر کرید گیست[٥]
جز آنکـه دیدمت بپس پیر میره در[٦] دیگر مرا بگوی که با تو چه دید گیست
من خر سپوزم و تو خر، اینست جرم من اینجا نه خرفروشی و نه خرخریدگیست
هرروز خرتری‌تو و من خــر سپوز تر خری و خـر سپوزی تـا آفرید گیست
از یك هجا، زبان تو خر را بریده ام
باقی هر آنچه هست، نمك بر پزید گیست[۷]

خر دجال

ای خر دجال گرگ یوسف خوانی خود را این بذلهٔ لطیف کپك مخت
گرگ و خری هم بر آن‌مثال که‌خنثی دخت و پسر هم پسر نفایه‌وهم دخت
گر خریا گرگ پوست از تو کنم باز از جهت پوستین،نه از پی کیمخت
آنکه‌مرا پوستین وصوف وصلت داد آن تو کی داد گر قطـار کنی بخت
خام طمع شاعری و شعر تو هم خام نه طمع تو نه شعر تو،نخوهم پخت[۸]
کعبهٔ نظم سخن خـراب شد از تو همچو ز بخت‌النصر حظیرهٔ در تخت
اشتر بختی دوان دوان به ٠س زنت
بخت نصر بر تو باد لعنت بر بخت

نام محمد است[۹]

---

۱ ـ نعل و چرم هم نوشته شده ۲ ـ اربحی ۳ ـ تا نمودی که خط من نیکوست ٤
نسخهٔ ع ـ ای خرچوتوز جملهٔ اهل گزید گیست ۵ ـ گزید گیست ٦ ـ بر ۷ ـ نسخهٔ
ع ـ نمك بر ترید گیست نسخهٔ س ـ نمك بر برید گیست ۸ ـ نخواهد پخت ۹ ـ نسخهٔ ع
من از سخنت ـ س ـ به از سخنت

نام‌محمداست‌ومرا حمزه‌خوانده‌ای　　از نام حمزه فال گرفتم به از سخنت
از حاحلال زاده و از میم مردمرد　　از زی زنا کننده و از هاهلاك تنت
از چار حرف حمزه،معانی چنین طلب
ای پای‌پنجم خرحمزهٔ به . س ز نت

نظامی گشنیز خورد

نظامی در خراسان خورد گشنیز　　که تا گشتش رسن[1] تابی فرامشت
بشهر خویش گوئی خویشتن را　　نماید کان‌چه . ونست آن‌بانگشت
به . و ن در برد باید سو کمان را[2]
فرامشتش کند و افکند بر پشت

این چیست ؟

چه . یر است این ز . یر خر زبردست　　که خرچون دید زو، آنگونه‌بشکست[3]
خرنر را به . ون در کردم[4] این . یر　　بسان ماده خر خوابید در غست
چو . ادم ماده خر را ، کره بفکند　　چه این . یر و چه آن کره کز و جست
بنا میزد زهی . یر و زهی . یر　　سطبر و سخت و کفك انداز و بدمست
چنان دیوانه گردد گه گه این . یر　　که نتوانش بده زنجیر بر بست
سرش همچون سر ماهی است لغزان　　بتن بر رومهٔ مرغوله چون شست
بحوض گوه باشد آشنـاور　　بر این بود و بر این بود است پیوست
نداند جز کلایه[5] کردن گوه
کسی‌راکه کلایه کردنی‌هست

در راه[6]

پیش آمدم براه یکی تا زنا گشاد　　نیمور من بدیدن او باد در فتاد

---

١ ـ نسخهٔ ع ـ که تا کشمش رید آنجا فرامشت　　٢ ـ نسخهٔ ع ـ ترکمانرا ـ تـا کمـانرا
٣ ـ نسخـهٔ ع رو آنگونه بشکست ـ س ـ ره آنگونـه پشکست　　٤ ـ نسخـهٔ س در بردم
٥ ـ کلابه　　٦ ـ این قطعه در نسخهٔ ع نیست

بر من سلام کرد و کنارم گرفت تنگ — ایر از کرن سر بمیان[1] پای او نهاد

پنداشت آن پلید که حیران شدست تاز[2] — واکنون همی بخانه خوهم بردو سیر[3] . اد

بر می طپید گرد میان پای من بخشم — چون کودکی که بر طپد از زخم اوستاد

کودك چو[4] این بدید بگفتا که چیست این — گفتم که ایر چاکر تو ای پری نژاد

برسر کله نهاده، کمر بسته بر میان — چون روی تو بدید بخدمت بایستاد

گفتا دروغ گوئی و لافی همی زنی — ایر اینچنین نباشد وایر اینچنین مباد

پوشیده زاهدیست بمو بسته از کجا[5] — میر جلیل سید اسحاق کف راد[6]

تا چاکرانش از تو ستانند ناگهان[7] — از زیر دامنش نتوانی برون نهاد[8]

گفتم که بارك الله شادی بروی تو
ایزد بفضل فال ترا گوشها دهاد

حکیم سوزنیم

حکیم سوزنیم چشم شاعران بهجا — چو چشم باز بدوزم بسوزن پولاد

بسان سوزن بی رشته خاطری دارم — بهر کجا که در آید، فرورود آزاد[9]

چو رشته در کشم از هجو یکجهان شاعر — بیکدگر بر دوزم که در نگنجد باد

کسی که گفت مرا هجو و نام خویش نگفت — کند چو سوزن هجوم در او خلد، فریاد

بگیرم آنگه ریشش یکان یکان بکنم — چو پر جوزه اندر ربوده گرسنه خاد[10]

بگویم ای زن تو گشته قلتبان شوهر — سیاههٔ حشر زن شده ترا داماد[11]

مرا هجا چه کنی چون هجا بمن ندهی — هجای من ببدیع الزمان کجا افتاد

کنم مراو را تا هجو من[12] بدو برسد — وی از هجای من اندوهگین شود یا شاد

---

۱ - ازگرانسری ۲ - باز ۳ - بردو خردگاد ٤ - چو آن بدید ٥ - پوشیده زند بیچی مویست از کجا ٦ - اسحق گفت و داد ۷ - تا چاکرانش بت بستایند نا گهان ۸ - برون گشاد ۹ - نسخهٔ ع بهر کجا که در آرم برون شور آزاد - س بهر کجا که در آرم فرو رؤم آزاد ۱۰ - ع - چو شاهباز گرسنه که در رباید خاد ۱۱ - نسخهٔ ع - سیاهروی حشر زن ترا شده داماد - نسخه س - سیاهه زن شده خشدامن ترا داماد ۱۲ - نسخهٔ س : کنم مراد را هجو ز من بدو برسد

نه من مراو را شاگردشایم ونه رهی　　نه آنکسی که مراوترابداست استاد[1]

بیا و هجو مراپیش روی من برخوان　　اگر توانی درپیش روی من استاد

لفیظ[2] کردی فرزندخویش و میدانم　　که شعرباشد فرزند شاعر وزوزاد[3]

لفیظ بود که فرزند خویش کردلفیظ
که داند این زکه ماندو که داند آن زکه زاد

ای پسر

ای پسر گر به[4] . . س شوی چو بزرگان　　از پی تو خوان نهند وشمع فروزند

پس مشو از بهر آنکه ازپی یك . . س[5]　　کینه ز گربه بده طریق بتوزند

پرهٔ بینی کنند[6] و گوش ببرند　　سبلتها بر کنند و پنجه بسوزند

خاره بکوبند[7] ودست و پای ببندند　　سیر به . . ون درخلندودرز بدوزند

باز روانش در افکنند نگونسار　　تا که کلیددرش به . . ون بسپوزند[8]

گربه چو خصم بزرگواران باشد　　کایشان برسبیلت مکنکگان چوزند[9]

گربه . . س روز کور نیکونبود
کوری[10] کاین مهتران ستارهٔ روزند

سوگند دروغ

عمر عاشق از املاك اجل فخرالدین　　پنبه دزدید و ندانست که آن بگزاید

خوردسو گندواز آن شومی سوگند دروغ
پنبه شد رشته و از . ونش برون میآید

دوسال عشوه خریدم

---

۱ ــ ع ــ افتاد ــ س ــ مراد ترابدست افتاد　۲ ــ نسخهٔ ع و س لقیط　۳ ــ ع شاعراستاد ــ س شاعر حق و داد　۴ ــ نسخه س ای پسر ار گربه　۵ ــ ازپی کپی ــ از پی کسبی　۶ــ ع هر که بیتی کنند و ــ س سر که به بینی چکند و　۷ ــ ع ــ چاره نگویندو ــ س ــ هرزه بگویند و　۸ ــ ع ــ باز کلید دری بکونش سپوزند ــ س ــ باز کلیدی بکونش درنسپوزند　۹ــ ع نکیکان چوزند ــ این بیت در نسخه س نیست　۱۰ ــ س ــ کوئی

آن گربزی که عشوه خریدم ازو دوسال دوشش نخست عشوه که بفروختم خرید
.. ونش اگر درست و گرنادرست بود چون . . ر تا به . ایه دراو دوختم دوید

آگاه شد که سیم بدل دادمش مگـر
او نیز فکر کرد و چو بسپوختم درید

چیست آن

چیست آن جفت بهم ساخته همچون زن و مرد چو فلك گرد بدورش فلك گرداگرد[1]
از برین برف همی بارد و زیرین باران برف گرم آید هرچند بود باران سرد

سرد و گرمش را چون نیك بیندیشی تو
گرم و سردی نبود آنکه طبیعت آرد[2]

خمخانه

تا ز خمخانه یکی دست بحمدانم برد دید چیزی بگرانسنگی چون ماهوی گرد[3]
هر رگی از وی بر خاسته چون نیزهٔ گیو سر او همچو سر گـرزکی و رستم گرد[4]
آنچنان .ایر که در .ون خری بفشردم نتوانست خر از درد همی تیز فشرد
مزد کردم پسری موی ستر را یکروز نتوانست بدو هفته ازو موی سترد
با همین پیش من، آن گندهٔ دشوار پسند گفت کاین .ایر تو بسیار حقیر آمد و خرد
وای بر .ایر تو ای میره که از بهر تو را آب من بردی و وی آب تو هم خواهد برد

ماندم از شرم چو خر بر یخ و گفت ازخجلی
کای خر آنکس که ترا .اد بیفتاد و بمرد

زن سعد[5]

دو دسته کاغذ سعدی نواختم فرمود بحسب خواجه مؤید شهاب دین احمد

---

۱ ـ نسخه ع ـ چو فلك گرددو گردش فلکی گرداگرد ـ چو فلك گرد و بزیرش فلك گردا گرد ۲ ـ این بیت در دو نسخه ع و س نیست ۳ ـ ماهی گرد ـ بازوی کرد ۴ ـ س سر کودك رستم گرد ۵ ـ این قطعه در نسخه س دیده نشد .

اگر بمدح محمد همه سیه نکنم
هزار . ایرخر اندر . س زن اسعد

مهتران[1]

هر که را تا به . ایه بفشردم   آسمان مهتری بدو بسپرد
همه تا زان من بزرگ شدند   من نمایم بچشم ایشان خرد
ای دریغا که می نه بتوانم
خویشتن رایکی به . ون دربرد

قائم الدهر[2]

قائم الدهر نیست الا . ایر   که شب و روز ایستاده بود
هر که جنبد بپیش او یکدم   آنگه آگه شود که . اده بود
زانکه صاحب کرامتست اورا   بسته شلوار ها گشاده بود
هیچ گنده نیا بی اندر شهر   که نه زوریش بر نهاده بود
گنده را . ون بجای خواهد ماند   چه زیان داردش که . اده بود
بیشتر قصد او کند کو را   زنخی همچو سیم ساده بود
پس بمستی اگر شبی . اید
پیر مردی غلام باره بود

علی بن ناصر[3]

خجسته تاج معالی علی بن ناصر   بدهر[4] صابر بودم دراشتیاق تودیر
کنون چودیر بدست آمدی بدین زودی   مرو که نیست دلم[5] ازجمال روی توسیر
تو شاهزادهٔ نظمی ودر مصاف سخن   جهان ندید ونبیند چوتوسوار دلیر

---

۱ ـ این قطعه در نسخه س دیده نشد   ۲ ـ این قطعه در نسخه س دیده نشد   ۳ ـ این قطعه در نسخه س در ضمن قطعات جدی آمده است   ٤ـ نسخه ع بهر صبا بر بود ـ س بهجر صابر بودم   ٥ـ مرو که بنده نیم ـ مرو که نیست مرا

مرا تو شاه سخن خوانده‌ای وشاه سخن — توئی نه‌من، که‌توئی چون‌من‌ومنم‌چون‌شیر
مرا زبان چو شمشیر شد تو تـا گفتی — حکیم سوزنی ای با زبان چون شمشیر
برند شیر علم را به پیش صف لیکن — طمع ندارداز و هیچکس شجاعت‌شیر
درست گفتی، لیکن نگفتی آن خطیب[1] — نبرد و نخلد بر کسی نباشد چیر
تراست چیره زبانی چو ذوالفقار علی — مرا چو تیغ پیاز و چگندرو آجیر[2]
اگر بتیغ زبان دشمن ترا نکشم — سرش ببخشم و . ونش بدرم‌ازسر .ایر[3]
بدولت تو به .ایری چو تیر روغنگر[4] — برون کشم ز در . ونش ایر را درغیر

بقات خواهم از امروز تـا بفردائی
که گشته باشد دریای حشر دیر یزیر

خواجه امام

خواجـه امـام خطیب نوحی بـادا — عمر تو از عمر نوح نیز فزونتر
نخشب گشته ز مصر خرم وخوشتر — عزت تو در وی از عزیز فزونتر
هر که ترا دوستدار نیست بنخشب[5] — گوه[6] بریشش‌درون‌و تیز فزونتر
خواجه حسین ترا بروی تو فردا — دعوت سازم ز بیست حیز فزونتر
مطرب وره‌گوی خوانم ازبرده‌صف — باده ز پنجاه قطر میر فزونتر
تا زان آرم به پیش او بنشانم — ازعدد کوز و از مویز فزونتر
رخ بسفیدی‌و زلفشان بسیاهی — از شب و روز دی وتمیز فزونتر[7]
هر یك مانند میر احمد از دول[8] — .ون بود[8] بـاز از قفیر فزونتر
نزد غلا مبارگـان شهر نمـا ید — قیمت . ونشان ز یك‌پشیزفزونتر[9]

---

۱ - نسخه ع - لیکن هماره تیغی کو ۲ - س چگند رواحیر ۳ - از این بیت ببعد یعنی سه بیت آخردر نسخه ع نیست ۴ - س روغنگیر ۵ - ز نخشب ۶ -. گوز بریشش
۷ - ع - از شب و روز سرو ستیز فرونتر - س - ازشب وروز سروش نیز فزونتر ۸ . ع - میر احمد کدول - س - احمد اودول ۹ - ع کون بواز سر قفیر- س - کون توباز

وز پی تو تازگی گریز گریزان — در حیل از ما گه گریز فزونتر
تازی آرم چنانکه حلقهٔ .ونش — ناید از چشم کفجلیز فزونتر[1]

چیزی بفرست تا بسازم دعوت
زانکه ندارد درست چیز فزونتر[2]

مغز خر

مـرا مغز خـر داد خش دامنم[3] — که تا همچو خر گردن آرم بزیر
چر خر نرم گردن نگشتم ازان — و لیکن چو خر گشته‌ام سخت. ایر
خسو را خسو زادگان و را — به. ادم نشد. یرم از . اد سیر[4]

سقنقور بوداست نه مغز خر
بده‌من زر ارزدازو یاك شعیر

سوزنی ازابلهی چه گرد

سوزنی از ابلهی درید بسی مـرز — کفت بسی مغز . ون بخرزهٔ چون گرز

ای ملك اورا چو رفتنی شد ازین دهر[5]
با این مشتی دریده مرز ، بیـامرز

خر خمخانه

خر خمخانه لگد میزند از دور مرا — تا بنزدیکی تا . ایه به . ون در برمش
من بحمدان هجا هستم خر . ای همی[6] — تا لگد میزند او بر من، ون میدرمش

بهجا گفتن سرد از دهنی چون . س خر
علك میخاید تابو که که و جوخرمش[7]

---

۱ - کر کفیر فزونتر   ۲ - س-ز هشت چیز فزونتر   ۳ - دیشب زنم   ۴ . این بیت در نسخه ع نیست   ۵ - چو رفتن آید زین دهر   ۶ - ع من بحمدان هجا سختم خر گای حریف س - خر گای و شرف   ۷ - ع- علك میخواهد یابو که که و جو خرمش

حنائی

دید حنائی به . یار میل زن خویش — وانچه کلان. ایر شهر خیل زن خویش
برد زنش را به .ایر خوردن مهمان — رفت بهر خانه ای طفیل زن خویش
دادبه. ادن بزن سبیل و ز کنجی — گرم فرو . ید بر سبیل زن خویش
غلهٔ امســـال اگر گروگان گردد — جمله بپیماید او بکیل زن خویش
مفت زن و زن بمزد گشت وفروجست — از نفقات نهار و لیل زن خویش
ویل نیاید اگر بقلب حنـائی — بر شده بیند بچرخ ویل زن خویش
کرد زن خویش را سهیل خر انبار — گشت حنائی همان سهیل زن‌خویش
بر سر او سیل غم براند زن و رفت — تا کندی ناودان بسیل زن خویش[١]

. ایر بـه . ون کسی بود کـه نگوید
دید حنائی به . ایرمیل زن خویش[٢]

چیستان[٣]

چو هاروت‌مرغی‌نگونسار چیست — دماوند گردن[٤] بزیراندرش
وی اندر میان تشنه و گرسنه
همه آب و نان‌از فرو دو برش
ز فرهی بکمالی که گر فریش کنی[٥] — درود و نایره وروغن و دبیع و فریش
بدین قوافی زین بیشتر نخایم ژاژ
که‌ژاژخائی زشت است‌ازمن تجریش

شاعر مبارک هجو

من یکی شاعرم مبارک هجو — نیست حاجت مرا بدین تعریف

۱–ع ت... که وی و ناودان بسیل زن خویش ۱ و۲ – این دو بیت در نسخه س و بیت آخردرنسخه‌ع دیده نش...
۳ – در نسخه ع نیست ٤ . دماوندگردان
٥ – این قطعه در نسخه س نیست ۲ –درنسخه ع که آفتاب بجانیش و ماهتاح بخویش

هر که را من هجا کنم گردد گر بود دون‌دون، شریف‌شریف
گبر کلاخ را هجا کردم
یافت اسلام و خلعت و تشریف

نی نی . . لا . . لا[1]

هست از سفال جامهٔ سیکی بر آمده[2] اندر سفال جامهٔ سیکی[3] بود حلال
نی نی نه نه نه نی نه نی نی بهیچ وقت
لا لا لا لا لل لا لا لا لا بهیچ حال[4]

چرا زن گرفتم

زن کردم ای ولی نعم از برای آن تا کدخدای گردم و مردی نکوشوم
آگه شدم که گر بمثل روی و انهم در دست زن چو کاغذ تزویر گوشوم
لیکن نه باز گردم از شرم مردمان کاندر خور تماخره و تیز تو شوم
از دعوت دو گونه و سه دست و چار پای[5] آن شب که قصد کردم تا جان او شوم
امروز برك دعوت من بنده را بساز
تا امشبك یکی به . س زن فروشوم

نجم دین

ای نجم دین بخط تو عثمان نداد سیم نه جمله بی میخم باوی چه فن زنم
دل بر کنم ز سیم تو تا از برای سیم آلات روی عثمان چون سیم بر کنم
تو بشکنی برای آنچه دهی خط نجم را[7] من نیز اگر نباشم سیم تو بشکنم
تو نجمی و بنجم توان یافت راه راست
آن کن که خویشتن بتو از راه نفکنم

---

۱ - در نسخه ع و س در آغاز قطعه این بیت آمده است خمخانه را بگفتن بود محال کان بست (پشت) ریش اندیشه خر بی جل و جوال ۲ و ۳ - نیلی سنگی ٤ - این بیت در نسخه ع نیست در نسخه س - نی نی ننه نه نی نه نه نی نی بهیچ وقت - لالا لل لالا لل لا لا بکسی حال
۵ - ع از دعوت دو کوی و سه دست و چهار پشت ۷ - ع تو بشکنی بدانچه که بر نجم خط دهی . س . تو نشکنی بدانچه خط را نجم دهی

در رمه بانم

از خر تر تا جرس گشاده زبانم | ناصر مغ را بتاج خرقان بانم
تاج و مرا با دو خر مباشرت افتاد | وی بغم این و من بحسرت آنم
تاج بمن گفت من مفلسف عصرم | بر رمهٔ گوسفند عقل شبانم
گرگ گیا خوار و گوسفند دریده | در رمهٔ من بوند و من رمه بانم
عاجز کار مننند لاله و زیرك | هیچ ندانند از اینکه هیچ ندانم

باهمه فرزانگی و عقل مغ اندیش
بر خر مغ عاجزم که پیر و جوانم

میز بانی

بمیز بانی نزدیك آن جگر بندم | نوید دادم و آوازه ای در افکندم
حرام خواهد بودن کنون نوید مرا | هنوز ساختنی مانده کار کی چندم
خدو وایه و ابر چوسنك و جامهٔ خواب | شداست ساخته باقی بر او چه پیوندم
بتنگدستی به زین کجا توانم ساخت | مگر بسازد تدبیر این خداوندم
چه مایه ابله و دیوانه غرزنم که چنین | بتنگدستی دل د ر فضول می بندم
چو من بدیوی و دیوانگی یگانه بوم | خرد بنزد من آید از و نه بپسندم
ز حال من چو خداوندگار میداند | که نیك مفلس و قلاش پیشه و رندم
ز میز بانی من ساخته کند پنجی [1] | وگر نه چارهٔ خود را زخود فرو بندم [2]
بپنج چیز بر او صلح کردم و نخوهم | تکلف ششمین گر دهد بسوگندم

زنان و گوشت وسیکی وهم زمطرب و نقل [3]
ز یـا د تی نخو هم و ر خو هم خرد مندم

---

۱ - یخنی ۲ - و گر بچاره خوروار خود فرو بندم س . و گر بچارهٔ خورد از خردفرو بندم
۳ - در نسخهٔ ع نیز مطرب و نقل ر- س - زمان و گوشت و زر و سیم و مطرب و می و نقل

نجم کلاهدوز

غلام طلعت نجم کلاهدوز منم[١] حکیم ابله و پیر جوان سپوز منم

جهان جدم و هستم جهانفروز بهزل مرا به‌بین که جهان جانفروز منم

بلند و روشن چونان بنور خاطر خویش زعشق نجم چو خورشید نیمروز منم

بیاد نجم کله دوز هرشبی تا روز زننده جلق بصابون نیمکوز منم

زعشق ابروی چون قوس و مشکبومویش چوزه بخف و خراشید روچونورمنم[٢]

بدینصفت که منم کور رومه‌سوزهمی گمان برم که مگر کور رومه‌سوز منم

تو با حیل[٣] ز بخارا جوال و ژندهٔ خویش بمن فرست که آنرا جوالدوز منم

ز من محمد بافنده را سلام رسان که دوستیش بفامست[٤] وفام دوز منم

کشیدقامت و مگروی و مشکبوی ویست
خمیده قامت و جماح و گنده یوز منم[٥]

روی نیاز[٦]

سیر اولاد بوالفرج مسعود در مدح تو باز میدارم

بهر تازی که کار پای کند[٧] بتو روی نیاز میدارم[٨]

بهر اندازه ای که هست فرست
که بهر پای تاز میدارم[٩]

اگر آبی رحم در چشم دشمن بچشم دوست گلنار ملیسم

سپیدی روی من نور الهی که در دین مردیکرنگم نه‌پیسم

وگر پیرم چوشهوترانند باید جوان نوخط مقبول و کیسم

---

١ - این قطعه در نسخهٔ ع در غزلیات نوشته شده ٢ - ع همچو تو ز منم - س چوزه نحیف و فراشید رخ چو یوز منم ٣ - بسوی من - بساطین ٥ - که دوستش بوفائی و ٥ - حجاج و گندیوزمنم ٦ - در نسخهٔ ع در قطعات جدی است ٧ - ع بهر تاری که کار نای کند ٨ - ع - سرموری نیازمیدارم - س - بتو سوز و نیاز میدارم ٩ - ع که بهر نای بازمیدارم

بمحشر از شهیدان خنیسم

مرا تلخی نیاید دادن جان چو انگشت شهادت شهد لیسم
بزیر تخته خواهد بود جایم اگر سلطان ملك طاقدیسم
زخشت و خاك راهم غیسه روید اگر از خاك ره یا از نعیسم
سموم مرك چون غیسه کند خشك اگر بیشك همان باد انیسم
وگر از دوك نال و پنبهٔ ریش کفن ریسی حدیس بی مکیسم
خو که مرمرا گوید کفن ریس بگورش بر تنم هرچ آن بریسم
ز تن جانش بپرد چون کبوتر من از بام کبوتر می خنیسم
چو بی وسواس آن خناس میرم
بمحشر از شهیدان خنیسم

اینست خشم

بورك هندی[1] بشد پشمینه پوش پشم او را سگ نبوید اینست یشم
بر رئیس شهر شادان شد بخشم
وی[2] رضای او بخوید اینست خشم

خر مغ

تاج خرقان ببخارا بلب جوی بشیر خر مغ . اد و بترسید ز تاوان دادن
بسمرقند کنونهم خر مغ می طلبد تا به . اید که ز حرفت نتوان استادن
خرخمخاقه زمن چون خر بریخ مانده است عاجز از رفتن و استادن و از افتادن[3]
گفتم ای خواجه بدین حال مغ اندیش مباش
خر مغ نیست توانی خر ترسا . ادن

---

۱ - بورك خیطی ۲ - وین رضای ۳ - درافتادن

خاك خراسان

خاك خراسان و خاك مملكت چين — همچو دو پله است آب جيحون شاهين

تـا ز خراسان نظامی آمد اينجـــا — اين بثری رفت و آن رسيد بپروين

هيچ گرانتر ز سنگك سنگك نظـامی[1] — گو بخراسان كه گيردی سبكی چين[2]

شـاه بشاهين در افكنا و مر او را — تا كه چو طيار گردد آن پله با اين[3]

خاطر سودا پز

راحتی دارم[4] بر منتجب الدين بثنا — صلت فاخر چونانكه بود از بر من

زانكه از نظم ثنای وی واعثال ويست — نان و آب وزر و سيم وخز و برد و بز من

هر كه در من كند از ديدهٔ اعزاز نظر — اوست مامون من و معتصم و معتز من

دارد آن صدر هنر پيشه كه در بيشه نظم — هست هر شاعر چون شير شكاری بز من

قصب سی گزی آنكس بر دازمن كه بشعر — همبری باشد بر سی گز او سی گز من[5]

شعر من اطلس وخز است و تو آری در بزم[6] — ژند پيچی عوض اطلس و جای خز من[7]

مدت شش مه از آن شعر مطول كه گذشت — بايدش خواندن اين قطعك موجز من

صلتی درخور آن شعر فرستند و رنی — شعر من باز فرستند نه از و نه ز من

پس از اين قطعهٔ شيرين ترش انشاء اله — خامئی نايد از اين خاطر سودا پز من[8]

---

۱ – ع زسنك سبك نظامی س – ز سنك نيست نظامی

۲ – ع كه گير سنگی چو نين

۳ – آن پله پائين

٤ – ع راجهی داد – س – واجبی دارم

۵ – ع فرهی دارد بر سی گزا و سر گز من س – فرمنی دارد بر سی گزا و سه گز من

٦ – شعر من اطلس وخز نيست و گرزان مجلس – شعر من اطلس و خز است و گروزان مجلس

۷ – اطلس و بز و خز من

۸ – اين بيت در نسخهٔ ع نيست

بیماری یار

دمل در آمد آن سره یار مرا به . ون[1]	من بودمش بداروی آندرد رهنمون
جائی گرفت با خطر آن بی خطر سکن	سکنی فکند و کرد در آن جایگه سکون
بیمار گشت یار نگارین من ز درد	چون زعفرانش گشت رخ لاله گون
نیزم قرار و طاقت آن درد دل نماند	پیراهن صبوری کردم ز تن برون
گفتم چه چاره سازم ای دلربای من	کز درد و رنج تو دل من گشت پرزخون
گفتا ز من برو تو بسوی طبیب شهر	وز وی بیار مرهم شنگرف و داخلون
رفتم سوی طبیب و بیاوردم آنچه گفت	بر . ون او نهادم و او خفت سرنگون
بد ساعتی که ناله و فریاد بر کشید	آه از بلای دارد و شد درد من فزون
گفتم که داروئیست مر او هلاهلی است	دیدنش بس گران و نهادنش بس زبون
معجون کاف و نونی گویند مر ورا	آمیخته علاجش از بهر کاف و نون
گفت ار گران بود چو هلاهل بود رواست	با من هر آنچه خواهی کردن بکن کنون
شادان شدم چو از وی دستور یافتم	وندر فتاد باد ببوق من اندرون
. ونی بگونه چون گل سوری و یاسمن	چون برف قطره قطره براو برچکید خون
در نیمشبی بپیش من آن . ون گشاده کرد	تا سقف خانه نور بر آمد ستون ستون[2]
بسپوختم ورا بحکمت و گفتم که پایدار	تا من ز بادبوق رهم تو ز درد . ون[3]

این بد علاج داروی دمل که گفتمت
گر بخردی مدار تو قول مرا زبون

---

۱ - این بیت در اضافات نسخه م نوشته شده
بنهادمش میان دوران این ستون خویش

۲ - در نسخهٔ ع این بیت اضافه شده :
ز ان بیشتر که گفتی چه و چرا و چون

۳ - در نسخه ع این بیت اضافه شده
چون شد تمام کار من او نیز رام شد | بی قرص و بی خباف و دعائی و بی فسون

ممدوح نمایند بسی بار خدایان — زین تنك دلان ؟ اینك درایان[1]
همچون زدهٔ مور نگرشان زده از حرص[2] — وز تنگی دست این گره شعر سرایان[3]
خود را ز ره مدحت منحول مغرور — مداح نماینده بممدوح نمایان
دامن گره افکنده بدامن همه هم پشت — هر روز روان گیر بدوشان[4] چو گدایان
تا صبح دمد آمده با خدمتگاران — تا شام شود در شده با روزه گشایان
با خویشتن آورده بهر قاعده ای بر — کاسه شکنان راه کشان لقمه ربایان
از لکنش[5] معده است نه از طلعت فرخ — هریك بستم ساخته خود را چو همایان
شاگرد کل جوهریند این همه در حرص — ز استاد فزونتر شده این لقمه بیابان[6]
از غایت بی بنگی و از حرص گدائی — استاده براه اینهمه یـافه درایان[7]
پر کارتر[8] از سوزنی امروز کسی نیست — لیکن چو وئی نیست کس از عالی رایان
او را در دستور خداوند جهان بس — بی حشمت و بی منت این بار خدایان

فرزانـه امیر اجل صاحب عـالم
کافراخته شد زو علم صاحب رایان[9]

خر نامه

خر مطران که آخرت عمر است — سوگوارانه جل و جامهٔ تو
نغمه کرد است کام سیخ زنم — خوه بناکام و خوه بکامهٔ تو
آن خر شاعری که آخر و میخ — نبود جز دوات و خامهٔ تو
کار خر نامهٔ تو میسازم — گوشمال ایاز نـامهٔ تو

---

۱ ــ ع زین سگدلان نیك درایان و سرایان   س ــ زین تنگ دلان تنگ دران تنگ سرایان
۲ ــ همچو زدهٔ مور پدرشان زده از خر من   ۳ ــ این بیت در نسخهٔ ع نیست   ۴ ــ س هر روز روانگشته پدرشان   ۵ ــ ع از کلشی   ۶ ــ ع لقمه لعابان لقمه نیایان   ۷ ــ این بیت در نسخهٔ ع نیست   ۸ ــ س پر خیز تر از ع ــ تر خیز ترار   ۹ ــ در نسخهٔ س این بیت اضافه شده :

هر روز و را دولت و اقبال ز سر باد — چندانکه جهانرا نرسد کار بپایان

ماهی و دانهٔ می نهی در راه | تا که افتد بپای دامهٔ تو
کار چادر همی کنی بگزاف | تا چو معجر شود عمامهٔ تو
گر حلالت حرام شد اینك | من حلالی گر حرامهٔ تو
باکسان کسی کنی زجبین[1] | که همی کاود آب کامهٔ تو
ریشت ار شد شمامهٔ کافور | گه سگ باد بر شمامه تو
بنوای شمامه نا و کیم[2] | آب در نـاوهٔ امـامهٔ تو
آن نوید تو را حرام این است | تا بیکسو شود عمامهٔ تو[3]
نیك[4] آئی بپیش اسب دوی
بتو نزدیك شد قیـامهٔ تو

مغز تو

شورنگها[5] بنزد تو نی نزد مردمان | از ابلهی خزینهٔ علم است مغز تو
شورنگ تو بدنگوران خزینه شد[6]
تا دزد کم رسد بسخنهای نغز تو

خواجه محمد بن موید

خواجه محمد بن موید که کمتر است[7] | دریا برابر دل تو زاب داشه ای[8]
باز پست همت تو که در زیر بال اوست | بر چرخ نسر طایر و واقع چو باشه‌ای
بگذشته‌ای ز معن بمیدان مردمی | کور ابدی براق و ترا لنگ لاشه‌ای
در دوستداری تو چنانم که گوئیا | تو چون محمدی و منم چون عکاشه‌ای

---

١ - ع با کسانی کسی کنی رجلین ٢ - ناو کنیم - ناو کنم ٣ - غمامهٔ تو
٤ - اینك ئنك ٥ - شورنگیا ٦ - شورنك تو مدنك در آن خزینه شد ٧ - در
نسخه ع در قطعات جدی نوشته شده است
٨ - آب و آشه ای - زابی آشه‌ای

بنگر بدوستی که مرا طرفه اوفتاد — با دوستی بروی چو پشت رکاشه‌ای
آنگه که بود ساده ز نخ توختم بسیش — واکنون که کرد ریشی چون ءورواشه‌ای[1]
با وی کز نخ سوز خوهم کرد گرم گرم — آتش فروزم ار تو فرستی تراشه ای
من نیز خدمتی کنم از بهر موی ریش — عمزاده تو را بوفای دواشه ای
تا در زمانه باشد سوزنگری که او — بر تختهٔ دو سوزن ساز در ماشه‌ای[2]

بر تخت باد جای بد اندیش تو ولیك
تخت کباب و رانش گرفته بماشه ای

سالار بك

سالار بك ای از دراحسنت‌وزه‌زه — ای خسرو احسان ترا لشکر انبه
زوار شده خسرو احسان ترا خیل — دست‌توززیراست‌قوی‌همت‌و بشکه
اجرائی[3] کزدست‌سخای‌تورهی‌راست — از بهر که و له‌نرسیداست‌زده نه[4]
درسرهوس‌فسق‌و فجوراست‌و ندارم — یك جو که‌بر آن‌فسق‌توان‌کردتوجه
بی سیم که و له نتوان‌یافت‌بهرحال — در پای میانگین من آسوده‌ره که
مرسوم مرا نقد بده از پی آنـرا — تا پا سوی که بردم و دست‌سوی‌مه
آنگاه‌برون آیم‌سرمست‌و بن‌و آیز — چون سبلت اعدای‌توبارومهٔ پر گه
صله بده وشعر مخوان ازقبل آنك — تا بر تو و شعرم نکند خلق فهاقه
تا بادنه‌چون‌خاك‌بود آب‌نه‌چون‌نار — تامورنه چون‌ماربود کاه‌نه‌چون که

چندانت بقا بادا در دولت و اقبال
کز دور و سکون‌چرخ وزمین آیدبسته[5]

---

۱ ــ حور داشه ای ــ غور واشه ای ۲ ــ ز ماشه ای ۳ ــ اجری که ز دیوان
۴ ــ من ادبار ــ تن آویز ۵ ــ چرخ و زمین ما نه در نه ــ چرخ و سکون آید بسته

سعد ملك

سعد ملك ای وزیر دریادل / کف راد تو ابر پر ژاله
روید از ژالهٔ کف رادت / بر رخ سائلان تو لاله
بهر گاوی[1] خجندی رواق / بضعیفی شد است بزغاله
مار بر گاو[2] ناله بر گردون / گاو را نیست طاقت ناله
شبکی ده بحاله وام شداست / پنج ازو حوله پنج ازو ماله
من و گوسالهٔ ویم با وی / شده ایم بیست وسی وچل ساله
بدو شاخ قلم چمید آرام / بهر وی مال ونعمت و کاله
خمره خمره همی برم هر روز / بهر وی شیر عمه و خاله
نکند شاخ بند و عیدی وی / عاجزم و آن خود در ین حاله
بی جل و شاخ بند هر دو بویم / باده عید را بد نباله
سعددین برد کاه آخور ما / نیمه کاه و نیمه کنجاله[3]
بزبان خرد زن لب و بینی / اگرت نیست ریش و پنجاله
جل خود و شاخ بند و عید افروز / از برای وجیه گوساله

وز ملك خواه عمر سعدالملك
صدوده عید و مثله ایضا له[4]

شمس دین

ای شمس دین بنام و بنواز[1] تو ابر به / جامه ات کفن نکوتر و جانت بقبر به[2]
از صوت وصورت تو هزاران هزار بار / غرنده ابر بهتر و درنده ببر به
هر چند مومنی چو نداری سخاوتی / از تو هزار بار جوانمرد گبر به

---

۱ . ماده گاوی . سر گاو ۲ - بار بر گاو و ۳ - این بیت در نسخه س نیست
٤ ـ نسخه س صدو ده عید گشته ایضا له ۵ . بنار و بنور ٦ . جایت بقبر به

پر گارتر از سوزنی امروز کجاست

از امت[1] مسیح نبی راهب ازتو به　　وز امت کلیم نبی از تو جبر به
گردن‌سطبر کردی ازسیم‌این‌وآن　　با سیلی و مصادره گردن ستبر به
گوئی که صبر کن‌صلت‌من‌بتورسد　　از صلت تو طمع بریدن ز صبر به
صبر است مدحت تو و شکر هجای‌من
هجوت همی کنیم که شکر ز صبر به[2]

در سبلت و ریش خویش بنگر

هان ای کل تا زدم‌مزن لاف[3]　　ای تو بره ریش کون غراره
در سبلت و ریش خویش‌بنگر　　هست از در عبرت و نظاره
جولاهۀ کار مانده گوئی　　غرداش نهاده[4] بـر تغـاره
گوئی کـه غلا مباره ام لیك　　گری و غری غلام باره[5]
انداخته[?]باد یا نگونسار
در فقر چه از سر مناره

ولوله در ولوله در ولوله

مار بسی گرد حنائی خبه[6]　　راه بسی داد گزر درد به
سوخت در . ون حنائی بدان　　کزر ه. ون‌خورد بسی نار به[7]
ولوله در واوله در ولوله　　دبدبه در دبدبه در دبدبه
بر در . ونش‌چوبود خفته‌مست　　. ایه او گنده تر از مصطبه
.ایری تا . ایه ندانم که چند　　از کلهش یك گز تـا غبغبه
روزی صد .ایر چنیق راتبت[8]　　کم نکند هیچ از ین راتبه

---

۱ – دراست　　۲ – این بیت در نسخۀ س نیست　　۳ – هان ای گل کمترك بزن لاف
٤ – غرواش　　٥ – گر غری و گر غلامباره　　٦ – جبائی جنه – حنانی حبه
۷ – داربه – بار به　　۸ – راتب است

کرمک پیله

اشرف ابریشمی چو کرمک پیله عمر بتزویر میگذارد و حیله
از پی دانگی چهارو سه زند از سر
بـر تـن پنگـان ز کعبتین هلیلـه

همه آلت درودگری

شاد بـاش ای مؤید سکنه ای جـوانمـرد مهتر هنری
نشود از تـو صنعتی پیـدا تا که برمغز کرمه ای‌نخوری
تا جوازه بدو تنه بکشند[1] درهٔ چوب بوده را هبری[2]
وستره شو بدست یکتن بر ورنه ازهر دو بر میانه دری
بایکایك‌چوخوبرش‌جوکش[3] بروی تودوررو به وسه سری[4]
همچو بالا زبر گرفته دو تن رنـج اری بیـاران دگری[5]
بادو دستت چونیم خار شوی گر به بندند راستی نگری
همچوپرگار بر گشیدی خط گرد این چند عامی حشری
مال ایشان چور نده میرندی مال ایشان بزیر و تو زبری[6]
بر سمی گشته ای عوانی را کـه ز المـاس تیز نوك تری
بی برنداق گرد گردن تو نه بگردی و نه فرو گذری
چوسنه‌راست گشت‌برتوعمل جز بـه آب سیه[7] فرو نبری
همچو بقران[8] بزیربار شوی چون تراسه[9] زپیش وپس‌نبری

دسته تیشه در ..س زن تو
با همه آلت درودگری

۱ــ تاخواره‌بدور مه نکشد ـ بدوتبه نکشد ۲ـ‌ذره‌چوب نرده رانبری ـ ذره‌چوب بوده را نبری. ۳ـ بایکایك چه‌خوبروی وچه‌زشت ٤ـ این‌بیت‌درنسخه‌س‌نیست ٥ـ‌درنسخه س رنج آنی وبار این‌دگری ٦ـ مال‌رندیده زیروتو زبری ۷ـ حرمات سنه ۸ـ درنسخه س مقران ۹ـ درنسخه س تراشه

سوزنی گفت مدح توزخری

ای نجیب مـوید سکـنه — میخ کـوب کفـایت پدری
تا تو نبوی پدر شود بیکار — گـر بروی بلا و درد سری
هیچ گوئی براستی تو بدانك — همه را میزنی و چون نخوری
پیرنند نجیل[1] تنها خـوار — مانده بی کار و تو بکار دری
بربودی ازو ز سایه تیـغ[2] — موی ریش و سبیل و..ون ز خری
چون تبر تیشه با همه عملی — میزنی زیر و می بری زبری[4]
در تراش معاملت بـه قلم — پیش روی آبدار و با گهری
احمد تیشه را چو دسته نهی — ناله بردارد و گری و گری
هست معشوقه‌ایش همچون میش — راست بر چوب شهری وسفری
مانجه اش گوی را همی ماند — سه سو و نفر و دلفریب و فری
چون شکاف قفیزهٔ ایر است — آن شکاف ..سش چو درنگری
خود شکاف سنش نیاید تنك — گر که میره بمانجه اش ببری[5]
تا دو ساقش چونیم چارسوی — بر نگیری ز کار بی خبری
برکشی چون رسن زمصربچین — خط خط اندازهٔ ..سش شمری
گردبرگرد .. وش چون پرگاز — بر همان راه رفته می گذری
ورچوبرمه کمانچه برتوکشید[7] — لوك آنجـای را بسر نبری
پسر عمت از تو بار آرد[8] — گر تو آن چوب خانه را نخری[9]
به همه آلت درود گران — سوزنی گفت مدح تو زخری
پیش ازین کان خراج برگیرند — تو فـرو مانی از درودگـری
بسوی سوزنی تراشه فرست — این عمارت سبك شود سپری

۱- بدرت بدنجیل ۲-رسانه تیغ ۳-دهنش روی ابدان گهری- دهنش گشت از تراشه‌ری
٤- در نسخه ع نکنی باهمه تبر تبری ٥- گرباستره مانجه‌اش ببری ٦- بمطر آن فعل- زمصران فعل
٧- ورچو نرمه کمانچه بر تو کشند ٨- باز آورد- تاز آرد ٩- جامه را نخری - خانه را بخری

تا هنر شهره تر ز بیهنریست   تا خطر خوبتر ز بی خطریست

باد بر مسند هنر جایت

که سزاوار مسند هنری

مومن نئی

شمس نامی و نور می ندهی   ابری ای ایر خواره زن ابری

مؤمنم گوئی و نئی مومن   گبری ای ایرخواره زن گبری

صبر تو تلخ[1] و بر گوارو غلیظ

صبری ای ایرخواره زن صبری

تارو ترنك

بمی خواران[2] فتادم از قضا دوش   نبود اندر میان تار و ترنگی[3]

بنا گه تا ترنگان از در آمد[4]   یکی کنگی[5] فروژولیده دنگی

ربابی[6] در برش چون کشتی نوح   برویش بر کشیده خام چنگی

بریشمها بر او همچون کبستها   بدستش زخمه ای مانند کنگی

نشست و زود ما را ساخت چنگی[7]   ولیك از سیم ناشد باز چنگی[7]

ترنك او بگوش ما چنان بود   چو بر دندان مفازخم سنگی[9]

ترنك او به جان آوردمان کار   بجان[10] آورد ترنك ناترنگی

شکسته برسرو دست وزبانش

بخایسکی وسنگی وکدنگی[11]

۱ ـ سیری و تلخ ۲ـ بمی خوردن ۳ـ اندرمیانشان تار کنگی ـ میان ماترنگی ٤ـ بنا گه تاز بکتیمان در آمد ـ بنا گه تاترنگیمان در آمد ٥ ـ از ین کنگی ٦ ـ رمانی ـ زبانی ۷ـ بپاخاست چنگی ۸ـ ولیك ازمانشد آغاز چنگی ـ ولیك ازسیم ما شدصلح جنگی ۹ـ در نسخه ع چوسر دندان مفاجاز خم کنکی

۱۰ـ بچنك آورد ۱۱ ـ ع ـ کرنگی ـ س ـ بجای بستگی سنگی ترنگی

پسر سلمانی

رومه سوزك مژه میکنی از نادانی — ای بهر کندن و هر سوختنی ارزانی
جان کن ای کورجگرسوزوسخن نیکوگوی — مژه وارونه چه کردند ترا میدانی
مژه بر هم نزنی شب ز غم هجران را — چو مژه نبود اگر زود رهی نتوانی
موی بینی نکنی لیکن موی مژه را — از برون می بکنی تاز درون بنشانی
پوستین سازی مر دیده خود را با ما — بایدی نفسرد ار هیچ به صحرا مانی
خبرت هست که در شهر بخارا سی سال — خرزه خوردی سبکی خرزه باسوهانی[1]
بسمرقند اگر چند کنون جهد کنی — بسلامت نجهی از پسر سلمانی

ای نظامی

ای نظامی کلکی بی‌سروبی سامانی — بنعوشاك و جهود ومغ و ترسامانی
خر سامانی با توبنسب کوس نزد — بچه معنی لقب خویش کنی سامانی
پدر تو بره‌ای‌یافت بتر کی بفروخت[2]
ترك سامان چودرو..ردشدی‌سامانی[3]

کل و سامان

نظامیا کل‌وسامان‌ببلخ‌هست دودیه — تو آن کلی وترا بلخ بار سامانی[4]
بمردمی که اگر از کلی خجسته کلی[5]
وگر ز سامانی سخت نا بسامانی[6]

۱ــ خربزه می‌خوردی و از خرزه بسی‌سوهانی .. خرزه خوردی‌بیکی خربزهٔسوهانی
۲ــ درنسخه ع پدرتو بره‌ای‌یافت بترکی بفروخت ــ درنسخه‌س ــ پدر تو بره‌ای‌یافت بزرگی بفروخت
۳ــ درنسخه س شدی سلمانی
۴ــ توآن کلی بسروهم ببلخ سامانی ــ س تواز کلی زهمه بلخ بازسامانی ۵ــ وقیح کلی ــ فزخج کلی ۶ــ وگرز سامان توسخت نابسامانی

نه‌مستی و پستی

خائی گنده[1] ترسا پرستی
در اسلام را بر خود ببستی
چه‌دست آویزداری اندر اسلام
زناری در میان آویزدستی[2]
بمستی بر سرحمدان نشستی
بر آسانی بهشیاری و مستی[3]
فرودی[4] بر سرش تا پشت..ایه
دلیل آری که نه‌مستی و پستی
همی گوئی زبر دست شمام
غلط کردی که مارا زیردستی
بدست محنت و ادبار و غم در
بسی عاجزتر از ماهی بشستی[5]

حنائی شاعر

حنائیا خبه شد[6] خلق شاعریت مگر[7]
که یك قصیده بگفتی ودم فرو خوری
بهژده‌نوزده ممدوح بر همان خواندی
خجل خجل بدر بیستم همی گردی
قصیده تو بتو گفت من که‌مامه شدم[8]
بوی بگوی اگر مردی و جوانمردی
مرا بخدمت ممدوح بیستم یله کن
روان نوزدهم[9] بس که از من آزردی

قوامی

قوامی همچنین بد ساز ماندی[10]
اسیر خرزه یك تـاز مـانـدی
در این یکماهه چندان ایر خوردی
که از دیگر غذا هـا باز ماندی
در حجره به روی دوستان بـر
ببستی ودر ... ون بـاز مانـدی
بهنگام جوانی دزد بودی
بپیری در غر وغماز ماندی

۱- جبائی ۲- درنسخه ع زناری درمیانت بردرسی ۳-ع- نه‌در مستی بهشیاری نشستی
٤-ع-فزودی-س- فرودآ ٥- نشستی ٦-ع- جبائما خبه شد-س-حنائیا حبه شد ۷-س بگوی
۸-ع-من دوتا نشدم-من کتابه شدم ۹س- روان نوزده‌ای ۱۰-س- تاسازماندی

امامزاده صابونی

فرزند من نبیرهٔ میمونی ابلیس دیگر است نملعونی
اصرار کرده بر پدر آزاری همچون امامزاده صابونی
آن را نصیبه از پدر آزردن گر عمری[۱] آمد و بره افزونی
این دیو بد نژاد مرا یارب چونان کنی بحرمت بی‌چونی
گور از مین گرفتن چون قارون به تا مرا خزانه قارونی

داماد خر خواجه[۲]

ای‌سوز نیك چون پسر خواجه کلاخی بازرق و لباسات و فسون ودر ودوزی
سال تو بپنجاه و یك آمد که یکی روز مر ایر ترا تنك نیامد در روزی
داماد خر خواجه بدی پیش بسی سال و امسال خرو خواجه و داماد سپوزی

چون دزدان[۳]

کیست آن گردشکم مردك روبه‌مانست[۴] دره در روی کشیده بشکم در دره نی
بی‌خبر باشد و بی آگهی ازصلح وزجنك هیچ جنگی بجهان بی‌وی وصلحی سره‌نی
همچودزدان بکتف بسته و یکسر دارد دردلی چون‌خورو کاخ‌خوره‌ومسخره‌نی[۵]

فریاد من[۶]

فریادمن همیشه ازاین ایر کافراست ایراست وباعذاب عظیم‌است وسنگراست
وصفش ترا بگویم اگر خورده نیستی ور خورده‌ای صفات وی‌ازمنت‌باوراست[۷]

۱- کم‌عمری ۲- درنسخه -س- نیست ۳- درنسخه ع نیست - نسخه‌س- ۴- کیست آن گرد شکم‌مردگه روبه پست ۵-همچو دزدان بکتف بسته و او یك سردار دزد بیچون خورد کاخ خوره مسخره‌نی - ع نیست ۶- این قطعه درنسخه ع نیست ۷- این ابیات درنسخه س اضافه‌شده‌است

نازنین یارمن[1]

نازنین یار من بمستی دوش / ایر بسیار خورده نوشش باد
خوش شبی بودو دوش یارمرا / همه شبها چنانکه دوشش باد

بشنو حکایتی زمن[2]

کورو کرو درازو سطبراست وسرنگون / سر گرد و بن‌قوی وسیه‌پوش واحمراست
طناز و پرهراس وچوپستانست درلباس / کناس و دیر آس ومیانش رگ آور است
نامش قضیب وخوره و کالم بدان وایر / نیمورو بوالعمیراست کنده‌چو کندراست
اندر شود به.. ونها این ایر دزد وار / ..ایه چو دیده بانی استاده بر در ست
چون..ایه طاق طاق کند ...ایه چاك‌چاك / در بسترم تو گوئی میدان نو درست
من دوش خفته بودم در بستر از قضا / گفتم بلای در کشاده در اندرست
بادی در اوفتاد بدین بوالعمیر من / گوئی که سختیش چویکی پای استرست
گفتا غلام خواهم چون ماه کنده ای / ور نه بدرم آنچه لحافست و چادرست
چون طاقتم نماند برون آمدم بدر / دیدم یکی غلام که گوئی صنوبرست
مست ازنبید منکروگم کرده‌راه خویش / موی‌زنخ درشت تو گوئی که کنگراست
برتافتم ازو رخ و گفتا که ای حکیم / خواهی‌تو میهمانی کومست چون‌خرست
گفتم چرا نخواهم بر خیز و اندر آی / کامشب ترا کتاب زمانست وشاعرست
من‌چون‌یکی‌دو..ادم وارخودبخواب‌بود / آنجا ببو فتاد که گوئی نه جانوراست
من دست پیش بردم و بگشاده بند او / تا.. دلش سخت فربه یا سخت لاغراست
دیدم برهنه ..ونی سرخ و سفید وگرد / ..ونی نبود ..ون که یکی باغ بی‌درست
بسیار بوسه دادم و پس بر نهادمش / گفتم به..ون فراخی خلقیت چاکراست
آ... دو ... رد کردم و آگاهیش نبود / گوئی که مست‌خفته بنزدیك مادر است

۱-س نیست. ۱- در نسخه س این ابیات آمده‌ولی درسایر نسخ‌دیده نشد

بگرفتم و فشردم اندر میان پاش   گفتمش آرزوی...ون تو امشب مزوراست
خوش خسب و دیر خیز و مترس از بلای ایر   کت باك نیست گر همه گرز سکندر است
بشنو حکایتی زمن از وصف ایر من
کز ایرهای سخت همین عنبر تر است

حجام زاده[1]

حجام زاده کودك پیروز شد چنانك   این را کریم بندیم آن را رها کنیم
بیرون شد از دو گوش وی آواز مادرش   با طبل و میش شیشه که هان کارها کنیم

قویدست در شکار

بادو شکار بست نظامی دل و هوس   فتراك او نه بیند بی صید هیچ کم
گشته است بر شکار چنان دست او قوی   کز کوه خود همی بر باید همی مگس

حلالزادگی

چنان دو دست ببوسید مانی از تبویق   که پیش بند تو ابلیس بندشست کند
حرامزادگی و نا درستی پدرت   حلال زادگی تو همی درست کند

دست تقدیر

چو در انبان عمر وزید نهاد   دست تقدیر گندم و جو من
تو ملامت مکن کزین سبب است   گرد این خاکدان دوادو من

۱- این قطعات تنها در نسخه س آمده است

خرخمخانه

خرخمخانه راجودان بماندست / وگر ماندست جو کو تا بخاید
بسنك هجو من دندان شکستست / که بی بیطار بیخش بر نیاید
سرش از سهمناکی شد بانسان / که جز پالیزبانان را نشاید
بجز آکنده و آخر نباشد / در آن محفل که او شعری سراید
همان نشخوار چندین ساله باشد / کسی را کز نکوهد یا ستاید
بهجو و مدح پیوندی ندارم / ز فیری و شهیقی میدراید
گهی خر کره میرش همی .. او / چو میر مرد و پیرك شد که ..اید

خریدم خانهٔ آخر بر آورد
بدربان تا بدروازه نیاید

خرك رفت

بیامد بیره تا مرسوم میره / بر آن آخر خورد تا کم گراید
زپیش من خرك رفت او زمن بود / گرفته تب تب خر کم نشاید
خوش مرك خر کیمخت کورا / مرا از خام خر کیمخت باید
چنان.. ادم بهاير هجو خر را / که از ..ون هجورادر...س گراید
مگر ریشش به..ه بازعفران شد / کنم ..ه بار تا نا کس نشاید
مجیر دین اگر بخشید شاید / وگر نه جوبرانٔ خر میفزاید
هجای خر شد افسانه طبیعت / که زنك خنجر از خاطر زداید
بخر بر آزمودم تیغ نفرین / بود بس کس که بر سك آزماید
ملیح الدین مونس را بقا باد / که اورا همچو من مدحت نماید

هجا بیچاره باد و جان خر که
که این بیچاره آن که راد باید

داند که نهاد شاعران چیست

گویند مرا که از نظامی — چون صله نداد باز خوه شعر
گفتم نخوهم که گفت خواهم — اندر ره او هزار ده شعر
شاه سخنست و مقبل دین — شاهی که ورا بود سپه شعر
یك بیت ز یك قصیده وی — معنی دارد فزون ز ده شعر
هر بیت ز شعر آن شه بیت — هر شعر زشعر اوست شه شعر
داند که نهاد شاعران چیست — گر نیکو شعر و گه تبه شعر
بی هیچ طمع کسی نگوید — در هیچکس از پس سفه شعر
چون رسم چنین بود بهرحال — دندان بکند ز من تبه شعر
چون کرده بوم بدو تبه شعر — فرش صله باز گستراند
یکر و صله یافتستی از من — دیگر بستان و باز خوه شعر
منشی ستد و هجا سرائی — آه ار گوئی هزار ده شعر
ای خسرو نظم را چو دستور — گوئی که تو شاهی و سپه شعر
پس چون بهجا زبان گشادی — نا گفته مرا هنوز ده شعر
دانگیم نداده ای اگر چه — نیکو شعرم نیم تبه شعر
مغزاست خرد بجای میدار — دیگر برم از سر سفه شعر
گر همت خود سفید کاری — دانم که ترا کند سیه شعر
دانی که به حضرت سمرقند — بردم بر شه وزیر شه شعر
در اثمد تو چو باز کردم — شاید که کند مرا تبه شعر
یکشعر بس آن کتانه دق را — کاشراف بوددر آن دو ته شعر
وز منت آن بدیهه رستم — با دار مکن دگر شه شعر
بر توصلت از خرد بمانم — گر در تو نخواهم از سفه شعر
گیرم که تو مرد نیك شعری — من در حق تو شدم تبه شعر

منت چو نهی بمن برار چه | بردی بر شه وزیر شه شعر
نزدیك وزیر شه چه از تو | آرند یکی و دو و ده شعر
یحذانك نیابی ار توانی | گر خوانی بر همه سپه شعر
آن شعر که گفتمت بمن ده | کـانداختنی نیـم ره شعـر

و آنرا که تو شعر گفته ای پر
گر صله نداد باز خوه شعر

کمال راهجا گوی

گویند کمال را هجا گوی | ای ..ون زن کمال پاره
کی لایق هجو چون منی بود | آن گنده زشت ایرخواره
در جوی .. س زنان او ایر | بر بست زهار وترب ساره
چون پشم شود ززخم :.ونش | ایری که بود زسنك خاره
یکروز بدیده ام زنش را | بر گرده دیلمی سواره
اندر پس او نشست دیلم | با ایر دراز چون کتاره
وانگاه کمانك سیه ریش | از شادی او زده جراره
آن زند ز درد بر سر او | وین آمده زیر آن نظاره
گویند که غلامباره ام نیك | گر غر شد و گر غلامباره

انداخته باد پا نگونسار
بر قصر چه از سر مناره

گدای گدا پیشه

گدای گدا پیشه زاق و گنك | که دست توشل باد وپای تو لنك
تو گر باز گشتی نه شادان بغم | دژم چهره بار کش گشت تنك

بسا تنگدستا که بردند ازو ... صلتهای فاخر بخروار و تنگ
ز بخت بد تست بر بخت او ... چو با بخت خود سر نه بااو بجنگ
کف مهتران چون ترازو بود ... بیکتا پلاسیم و یک پله سنگ
نصیب تو سنگ آمد از بهر آن ... که با فضل بودی و بی صبر و سنگ
شدت راست از پیش او چار چیز ... کزان چار چیزت بود عار و ننگ
بزر بر خراج و بـه خانه حق
بسر برد یوس و بـه..ون در پشنگ

بق بق بققو

دوش آن بت من بر فرستی ابلیققی ... آمـد بـر من بـا دهنی فندقیقی
شوخ شغبی شیوه گری شهره نگاری ... کز نور رخش برده فلک رونققیقی
گفتم که کجا بودی ای یار دلارام ... کردی تو فراموش مرا مطلققیقی
اکنون چو رسیدی کله از سر نه پیش آی ... تا با تو خورم چند می مروققیقی
بنشست و بخوردیم بسی باده دمادم ... چون خسرو و شیرین چو یکی زورقیقی
مستک شد و افتاد و سر آورد سوی خواب ... پیدا شد ازو گنبد سیمین بحقیقی
من نیز برون کردم چیزیکه نیارد ... خفتن ز نهیبش ملـک دور ققیقی
در خیمه او بردم زینگونه علم را ... او نیز امان خواست همی صبح حقیقی
کز بس بجنباندم از بس زدنم شد ... حوضی که در و مرغ زند وق و ققیقی
این شعر بدان وزن و قوافیست که گفتم ... و قـا و ققـا وق و ققـا وق و ققیقی
اینست جواب غزل خواجه سنائی
بق بق بققو بق بققو بق بققیقی

شیخا ادام الله عزه

مرا ایریست کو را هر که بیند ... بگوید آفریـن اینست خوزه

بهارونی فرستادم به انفـاض بیافتادش به هفت اندام لرزه
ورا آمد خطا از ایر خر این
ورا شیـخـا ادام الله عـزه

نان و جامه

عمری بخدمت توبدادم بطبع دل از خدمتت نگشتم چون زن زایرسیر
چون ایر گشته‌ای بحق بنده سست رای ایر سحاب اگر چه‌شود می بپای دیر
بی نان و جامه ایر کند خدمت ای‌پسر
فرمان و نان وجامه اگرهست نیست ایر

گیتی چو باغ کرد

صمصامك ازهجایم درشهر کاغ کرد گوئی که ارسکوره.. هی‌خورده‌راغ کرد
مالیخ کاس پخته به‌اندر دماغ خورد زان کاج بار خود راگنـده دمـاغ کرد
اندر پلاس گوشه صیاد ساده گیر روئی‌چومرغ مرده وگردن چوزاغ کرد
از کاخ خوردن آنسك بیحمیت جهود بی دوك پنبه کردن خود را بداغ کرد
از چشم ساده گوشه پالیزبان شبی صمصام را به .. ار و دگر روز لاغ کرد
چون ساره ای نیافت بجنبید آتشین آمـد پنیـره باروهمـه ساره کـاغ کرد
صدر بزرگوار چو آن ظلم اوبدید زن را بگوشه ...اد ودلش با فراغ کرد
صدر جهانیان که جهان رازشعر غم ران عـدوش راچـو سر کـره داغ کـرد
با او چراغ دولت خصمش نداد نور کان خام پوستین بلب اندر چراغ کرد
بادا بـا کله خـر کله عـدوش
اندرمیان باغ که گیتی چو باغ کرد

اشرف ابریشمی

اشرف ابریشمی طریق منی کرد   بر خود باریک‌تر ز تـار بریشم
او کمر بخل بست وسخت براندود   باب مروت بقیر و شلم و سریشم

دوش تدبیر کردم

دوش من با ایرخود تدبیر کردم تا بروز   کاینهمه بدریده‌های خلقرا چندین بدوز
گفت خاموش ای خر و بندیش ای نااهل پیش   مرد خواهی تا بگاه حشر جون خرمی سپوز
گفتم آمد ماه روزه چون کنم تدبیر چیست   ای بساشلغم گزرقد برنشسته بردو کوز
گفت لابد روزه را حرمت بباید داشتن   خویشتن را یکرهه در آتش دوزخ مسوز
روز باشد تیز میکن.. لق میزن تا بشب   چون شب آمد..ادن ..ونی همی کن تا بروز

قافیه قوق

ای نکو خواه ترا محنت لا   وی بد اندیش ترا دولت بوق
نجم مریخ که شمس فلکست   بر بداندیش توسازد توشوق
افتقر وارا از برج کمال   بسوی خصم تواند از داوق
بر دل خصم تو ماند یا ساق   تا شدی عامل مال یوسوق
از بس آمد شدن مردم دهر   در و درگاه تو بادا بولوق
بجز از قافیه قوق نماند
خر خمخانه‌سرارا برقوق

دیوان رشیدالدین

هر که دیوان رشیدالدین را ازپس آن   وصف منهاج نظر میکنداز آن طیراست
اوست در خیمه این پیر کبیری کبود   هنری شاهی کز هر هنری صد ایر است

هر چه در گیتی مرد سخنست الاوی   زن باریش کله گویم دانم غیر است

اهل خوارزم شناسند ز دور و نزدیك
که منم لیکن او برد قسکیکر است

سالار لولیان

سالار لولیان را گفتم برای خرد   از میخ هجو من خرخمخانه را بدرد
گفتا که میخ هجو تو..ون خوار آنخرست   ...ون ماچی خاردان بره کش حرب فشرد
خر فرد بود میره با سهل دیلمی   ورنه به..ون خر که باندازه داشت فرد

فتوای سوزنی

احوال قاضی و زن و مرد و غلام باز   گر خافی[1] است بر تورهی تا اداکند
روزی بقاضئی زنکی شوش ..ون طلب   شد باز کو هر آینه دفع بلا کند[2]
رخ کرد سوی قاضی و گفت ایگه رای او   بر جمله خلق حکم قروح ودما کند[3]
مر پارسا زنم من و شوئیست بد مرا   هر روز و هر شبم ببلا مبتلا کند
شاید در گشاده[4] ده و دهلیز رفته پاك   گه گه در آید از در بام و دعا کند[5]
قاضی جوابداد که گر خانه ملك اوست   از هر دری که خواهد حاجت رواکند
بیچاره زن خجل شد و گفت ای سزای عزل   این لوطیك معامله نا سزا کند
گفتا که نی ز پشت طبق نان همی خورد   گفتا رواست پشت طبق بر هوا کند
گفتا که نی همه بسوی کوه میرود   گفتا ز راه گشت بکه بر دعا کند[6]
گفتا که ای مسلمان در ..ون همیبرد   آن ایر مرده ریك از آنم دعا کند[7]

---

۱ - نسخه س - گرخامی اسمت ۲ - نسخه س - روزی بقاضئی زنکی از جفای شوی شدتاز کون هرآینه دفع بلاکند ۳ س - خروج دماکند ٤ - نسخه س - دارم دری ٥-س - وغاکند ٦-س- گفتا زراه گشت سوی کوه میرود گفتا ز بهر کشت بکه بردعاکند ۷ - درنسخه س این دو بیت اضافه شده : گفتا بجامه خواب درون از پی نکال یکتای آنگهی کندم کم دو تاکند گفتا که چیست اینهمه یکتادو آن دوتا چون زن زن ویست چرا اجراکند

قاضی بطیره رفت و بزن گفت خشمناك — دیوانه‌ای مگر تو بگو در کجا کند
گفتا که ناسزا و سزا چیست گرزنی[1] — باید زن حلال که شو را رضا کند[2]
قاضی عدول و منصف و دیندار و معتمد — الحق چنان سزد که ازاینسان قضا کند

... ونست جای..ایه بفتوای سوزنی
زیرا بخانه آید و ..ون بر هوا کند

بددل و بدطلعت و بدروی و بد دیدار

ای کل رواسك کند وسرسر خار — دیو با دیدار تو چو لعبت فرخار
کنگی گنده‌دهان و گنده‌ریش و کور — بد دل و بد طلعت و بدروی و بددیدار
دیگهای مایه تو پر غدد و کرم — و قیهای روغن تو پر گهین و هار
بر کران ریش تو واندر میان..ون — یله یلـه هار بینی سله سله مـار

عمر عاشق

عمر عاشق از آن ..ون نوردین پرداز — کرد غر آخته بیرون که منم جولاهه
هم کنون بینی کش میرحواله ..اید — گوید ای غرزن بر کش غله نه ماهه
ورنه در ..ون زنت ازنی تاایر حمار
بسر حمدان صد باره کنم ده راهه

یادداری

یاد داری آنچه با ..ون تو کردستم — خانه دهقان سید عبد سید بار
وآنچه بردکان دادیم از او ستاند — وانچه‌در پیشت‌فروخواندازهجااشعار
سربزی کن‌سربزی کن گنك کل کور — وین نجاست از میان شاعران بردار
بیش با ما درمیامیزای طریق شعر — ای شعار شاعران را از تو شین وعار

---

۱ - هرزنی ۲ - بایدکه‌شوی خود را دایم رضاکند

امتحانی را که کردی‌ما توانستیم گفتن از ذوق درست یا غلط پندار
امتحان ما ز طبع شعر تو شعریست
کو ردیف لعل دارد عذب و خوش گفتار

جامه نیلی

خمخانه را حلال بگفتن بود محال کان بست ریش لاشه خربی‌جل‌وجوال
هست ازسفال جامه نیلی برآمده اندر سفال جامه نیلی بود حلال

خر خمخانه[۱]

بر درگه شاهنشه صد صاحب‌بارند با ثروت قارون همه وقوت قارون
ازسرخرخمخانه کسی‌چونکه‌نگفست خوب‌از چه‌قبل گوید دهقان‌مکارن[۲]
سردست‌بسی گرکه‌بنوبت گه‌خاقان نظاره گئی گوید قارن گه قارن[۳]

شعر دلفروزین

به آزمایش اگر کوزه‌ای‌پر آب کنم صدا ننای تو آید ز جوف کوزه‌من
اگر خلافی‌رفته‌است‌ازین سخن مارا بباد رفته ثواب نماز و روزه من
بشعر عذب دلفروز من نگر منگر بریش‌و سبیلت پتفوزو رنگ‌موزه‌من
بهانه جستم در شعر موزه قافیه کرد بدین بهانه فرست آن‌بهای موزه‌من
بخر سپوزی از این قاضیت فرو جستم
به ...ون دشمن تو بوق خر سپوزه من

پایان دیوان حکیم‌سوزنی
بتاریخ دهم‌خردادماه ۱۳۳۷

۱- این چندبیت در نسخه س نیزدیده شد ۲- درنسخه س - سکارن ۳- درنسخه س :
سرد وسمج آید که بنوبتگه خاقان نظاره کسی گوید قارن خرقارن

ضمائم

پس از آنکه چاپ قصائد بپایان رسید . در یك جنگ کهنه و قدیمی متعلق بکتابخانه حاج حسین آقا ملك این قصائداز سوزنی دیده شد که جهت تکمیل دیوان بدرج آن مبادرت میورزیم.

در مدح سری بن السری

ای سرافرازی که هستی تو سری بن السری — جز سری بن السری نبود سزاوار سری
سرور بر اصل و گوهر برترین سرمایه است — مردم بی اصل و بی گوهر نیاید سروری
سروری چون عارضی باشد نباشد پایدار — پای دارد سروری بر او چو باشد گوهری
تا ترا از آسمان آمد حمیدالدین لقب — این لقب بر هیچکس نامد بدین اندر خوری
آسمان زیر نگین تست بر اعدای تو — تنگ پهنای زمین چون حلقه انگشتری
مشتری دیدار صدری ناصرالدین زان قبل — تا برویت فال گیرد شد بجانت مشتری
ناصرالدین راجهان خوانم پس آنگه گویمت — ای جهان را دیدن روی تو فال مشتری
ازمحمد نام وخلق خوش بتو میراث ماند — گر بشایستی بماندی هم بتو پیغمبری
در کفایت بی نظیری در مروت بی عدیل — در سخاوت بی همالی در سخن بی یاوری
عالم وعامل بدرگاه تو رو آورده اند — این بشاگردی کند اقرار و آن بر چاکری
چاکران تو همه فرماندهان عالمند — ای همه فرماندهان پیش تو در فرمانبری
تا سخن پرور بوی از صاحب رازی بهی — تا سخا گستر بوی از حاتم طائی بری
گر بدندی هر دو نام آور در این ایام تو — از سخا و از سخن پیش تو گشتندی بری
نام هر دو زنده داری و توانائیت هست — تا سخن را پرورانی و سخا را گستری
مرزبانی بر تو از دانش دری را برگشاد — تا بهر در میخرامی کش تر از کبک دری
همچو من شاعر بباید تا چو تو ممدوح را — ازره درهای دانش خوانده یار و هر دری
کف و در فرمایمت چون تیغ احسان برکشی — سینه بدره کفی و زهره زفتی دری
ساحری باید نمود مر مرا در مدح تو — کاندرین باره تو از هر ساحری ساحرتری
آنچه اندر یک دو بیت از صنعت شعری مراست — نیست اندر جمله دیوان شعر عنصری
در ثنای تو سخن پرور بوند اهل سخن — تا تو از دست سخا اهل سخن را پروری
میوه من مدح و آب زندگانی اندر او — زنده نامی حاصل آید چون بدو در بنگری
چنبر ازهم بر گشاید چرخ از اقبال تو — گر نگردد برده رای تو چرخ چنبری

تا بود گردان بگرد خاك آسایش پذیر
چنبری گردون بی آسایش نیلوفری

همچو چنبر باد چفته همچو نیلوفر کبود
حد وخد حاسدت از رنج واز بد اختری

خلق عالم از تو برخوردار و خواهان از خدای
تا تو از اقبال واز بخت وجوانی برخوری

در مدح اطهر بن اشرف بن بوعلی[1]

ای که در ملك سیادت خسرو دریا دلی
مفخری بر عترت مختار بی آل ولی

هر حدیث از لفظ تو دریست از دریای لفظ
از دل دریا بر آید در تو دریا دلی

زینت آل حسین بن علی المرتضی
میر میران اطهر بن اشرف بن بوعلی

بوعلی از اشرف واشرف ز تو نازد بحشر
پیش مختار و علی آن شاه کافی وملی

آن علی کو عمرو عنتر را بزخم ذوالفقار
سر جدا کرد از قفا همچو ترنج آملی

آنعلی کاندر مصاف صد هزاران خصم خواست
هریکی چون رستم دستان وزال زاولی

آن علی را از نژاد بوعلی اندر جهان
نیست همتای تو فرزندی بوالله العلی

گر کسی گوید که همتای تو دیدم سیدی
هم ترا دیده بود وان دیده دارد احولی

صد رو بدر مرسلان بد سید آخر زمان
تو بنسبت صد رو بد عترت آن مرسلی

سید اول وی است وسید آخر وی است
سید آخر وئی گر آخری یا اولی

گر کند باتو کسی دعوی بصاحب گیسوئی
گیسو از شرمت فروریزد پدید آید کلی

خرمی هر محفلی از صدر آن محفل بود
خرم آن محفل که تو صدر وسر آن محفلی

محسن و مجمل بود در خور بمدح و آفرین
آفرین بر تو که تو هم محسن وهم مجملی

تیز رو باشد بسوی راه دوزخ روز حشر
هر که اینجا در ره مهرت رود با کاهلی

منت ایزد درا که من باری نیم زان کاهلان
کاهلی آن ره بود یا خارجی یا حنبلی

گر مرا آئینه خاطر شود زنگار گیر
زنك برخیزد چو از مدح تو سازم صیقلی

منزل آل ولی الله اعلی منزل است
وز همه آل ولی الله اعلی منزلی

دین حق را از کمال جاه تو قوت فزود
گر کمال الدین لقب داری که نی بر باطلی

۱- این قصیده در نسخه س دیده نشده

آن کمال‌الدین توئی ای اطهر اشرف نسب
کز همه عالم بگو هر اشرفی واکملی

پیش حلم وجود توهرگز نیارد کردجز
کوه جودی ذرگی دریای قلزم جدولی

آفتاب جودت ازنور افکند برمد خلی
درزمان چون سایه بگریزد ز طبعش مدخلی

شکر حنظل زکین مهر تو پیدا شدند
بر موالی شکری و بر معادی حنظلی

خار و گل دارند نعت عنف و وصف لطف تو
تا ولیرا بوی بخشی وعدورا دل خلی

شاعران از هرطرف نزدیك توشعر آورند
من بصدر تو خموش این نیست جزاز تنبلی

وحی منزل بود مدح جد تو از آسمان
توچوجدخود سزای مدح و وحی منزلی

گر بدانم کز ثنا و مدح من خوشآیدت
در ثنای او نخواهم کرد هرگز کاهلی[1]

ور بدان کز طبع من زاید بوی راضی رسد
کاروان بر کاروان و خنگلی بر خنگلی

حاصل آندان گر پسند آید ترا اشعار من
یکدم از گفتن نیاسایم بود بی حاصلی

جویم ازدرگاه تو مرخویشتن را آبروی
همچو ازدرگاه هرون بو سحاق موصلی

باد درگاه تودایم جایگاه اهل فضل
گرچه درهرفضل ازهراهل فضلی افضلی

درمدح دهقان غازی[2]

سپهر برین را همه بر سرفرازی
شد از همت و قدر دهقان غازی

کنون همچو بازیگران گاه کشتن
کند همتش را همی بند بازی

بود کهتری آرزو مهتران را
که او رای دارد بکهتر نوازی

نیاز آورو هرکه یك روز پیشش
بماند همه عمر در بی نیازی

ایا سر فرازی که از خلق نیکو
بر احرار شاید که تو سر فرازی

ز خلق خوش تست شرمنده دایم
چه مشك تتاری چه بان حجازی

ز تو خلق پرورده عز و نازند
که تو اصل سرمایه عز و نازی

پدر از تو فرزند نازد ترا هم
چنان باد فرزند کز وی نیازی

بکم شاعری آن دهد کف رادت
کی محمود غازی به مسعود رازی

۱- این بیت در نسخهٔ ع نیست ۲- این قصیده در نسخه س دیده نشد

یکی ترك تازی زبان آمدستم ‌‌ ‌ به مهمان بی‌عشرت‌وعیش و بازی
به ترکی و تازی بر او علم گفتم ‌ ‌ سر اندر نیارد به ترکی و تازی
به‌سیم و بمی کرد خواهم من امشب ‌ ‌ بر آن ترك تازی زبان ترك تازی
گرانی به صدر تو آوردم امروز ‌ ‌ کـه تـا کار مهمانی ما بسازی
به دریای آن سرو نازنده بالا ‌ ‌ کف راد خود را سوی کیسه بازی
گر امشب گشاده شود حصن آن بت ‌ ‌ کنم باز فـردا بـه پشتت غمـازی
درازی این قصه کوتاه کردم
همه در بقای تو بادا درازی

در وصف معشوق[1]

بما یکی پسر اگر ره وفا سپری ‌ ‌ ز من نخواهم تیغ جفات را سپری
طریق عشق تو جان پدر بجان سپرم ‌ ‌ اگر نه باز بکین راه جان ما سپری
جمال روی تو یکچند گه ندیده بدم ‌ ‌ کنون چو مردمك دیدگان بدیده دری
صفات روی تو آسان بود مرا گفتن ‌ ‌ گهی بشعر بدیع و گهی بلفظ دری
ترا به بینم و گویم علیك عین الله ‌ ‌ بنام ایزد و احسنت وزه نکو پسری
نگار ایزد بی‌چونی ای نگار زهی ‌ ‌ زهی نگار نگار و زهی نگار گری
بسرو مانی و ماه بمشك مانی و گل ‌ ‌ چو بنگرم خود از این هر چهار خوبتری
قیاس نارم باسرو و ماه ز مشك و گلت ‌ ‌ قیاس سرو و مه و مشك و گل نئی دگری
چگونه گویم باسرو همسری که سری ‌ ‌ چگونه گویم باماه همبری که بری
اگرت گویم مشك و گلی شوی بگله ‌ ‌ گران کنی دل و گوئی بمن سبك نگری[2]
چه سرو سرو سهی و چه ماه ماه تمام ‌ ‌ چه مشك مشك طراز و چه ورد ورد طری
نگار لاله رخانی و ماه مشکین زلف ‌ ‌ بلای لعبت چینی و حور سیمبری

۱- در نسخه غ در غزلیات نوشته شده ۲- در نسخه ع و س این بیت اضافه شده :
چه سرو خوانم و ماه و چه مشك خوانم و گل ‌ ‌ چگونه خوانم کز من بهانه‌ای نگری

بچهره راحت روحی بطره درددلی — بغمزه حنظل‌نالی ولی بلب شکری
بیك کرشمه‌ویك‌غنج‌از آن‌دوشکرخویش — هزار دل بربائی هزار جان ببری
بتا بحور و پری مانی از لطافت و حسن — قرار حور بخلد و بدنیی آن پری[۱]
اگر صفات جمال‌تو بر تو بر شمرم — گمان‌مبر که کسی‌راهمال‌خودشمری
چنانکه‌من‌زدل‌وجان‌خویش‌بیخبرم — تو از جمال خودای دلربای بیخبری
تواز جمال چنانی که‌درجمال‌و کمال — بزرگوار خداوند زاده هنری
بزرگواری آزاده هنرمندی — که برسران بودش از درکمال سری
زدست رادوی آثار آز گشت تمام — بدور عدل وی ایام ظلم شد سپری[۲]
بدوستش زازل بهر عیش وشادی‌شد — نصیب‌دشمن‌اوغمخوری‌وخونجگری[۳]
جهان پراست ز آوازه جلالت او — ویست درحضر وصیت‌جاه اوسفری[۴]
همیشه تا که بود در بد نسیم صبا — عدوی‌دولت او را نصیب‌در بدری[۵]

غزل بصفات تو گویم

بر من آمد دوش آن‌دوچشم بینائی[۶] — ز بهر جستن تدبیر رای فردائی
هر آنچه‌داشت بدل‌راز پیش‌من بگشاد — بلی‌چنین سزد از یکدلی و یکتائی
چه گفت گفت بخواهم‌شدن زتو یکچند — که تا ز فتنه خصمان من بر آسائی
پر آب کرد چودریادوچشم وازغم‌هجر — برخ از مژه بارید در دریائی
به آه گفت رفیقان مرا همی بایند — کنار گیرو و داعی هلا که رابائی
ببر گرفت مرا تنك وتنك واسب فراق — ببست وگفت که یارا توبرچه سودائی
چه اوفتاد وچه کردم گنه بجای تومن — چرا بجستن هجران چنین مهیائی
مگر وصال منت ناپسند بود بدل — که بر براق فراقم سوار بنمائی
بهجر خنجربر پای وصل من چه زنی — بر این غریبی و بر نائیم نبخشائی

۱ــ نسخه عوس بتا بحور پری مانیاد گر بردی قرار جور بدنیا و آشکار پری ۲-۳-۴-۵ این چهار بیت دردو نسخه عوس نیست ۶-در نسخه ع در ضمن غزلیات آمده‌است

عجب بدی که نبودی نصیب من مسکین — فراق یار و غریبی و عشق و برنائی
بجان گرانی هجران چگونه‌ای دانی — بسان خنجر زهراب داده برپائی
همی گرستم میگفتم از رکاب بدیع — کجا روی و کجا باشی و چه‌وقت آئی
بگفت رفتن از تو ضرورتست مرا — گمان مبر که‌ز خود کامسیت خودرائی
بهر کجا که بوم در وفا و مهر توام — بگفتم ایدل وجان خودهم این چنین آئی
بگفت تا بتو باز آیم آنچنان باید — که دفتر از غزل و مدح من بیارائی
جوابدادم کای نور چشم وراحت جان — شد این مراد تو حاصل دگرچه فرمائی
همه غزل بصفات جمال تو گویم — بمدح ناصردین سیدی و دلخوائی
جلال امت مجدالائمه ناصر دین — اساس فضل و بزرگی واصل و دانائی
حسد ببرده بدوگر حسود آتشخوی — بخاک ریخته آبش زباد پیمائی[۱]
بمدح خلقت وخلق محامدش شب وروز — هماره طوطی طبعم کند شکرخائی[۲]
ببیند آنچه نبینند دیگران آن کس — که خاک درگه او کرد کحل بینائی[۳]
گسسته باد همی رشته دم آنکس را — که دم زند بر او از منی و از مائی[۴]

وزیر خجسته پی

ای پایگاه قدر تو بر خط استوی — از فر تو چو خلد برین گشته‌استوی
در باغ استوی طرب انگیز و بگذران — لحن مغنیان خود از خط استوی
جان را غذا سماع خوش وروی نیکواست — زین هر دو باد جان لطیف ترا غذای
صاحبقران توئی وجهان سربسر تراست — خود درجهان زشاهی صاحبقران بلی
ازشرق تا بغرب جهان را بنام نیک — بخریدی ونوشت زمانه خط سری[۶]
هر روز تا جهان نشود انتها پذیر — اندرجهان نشاط وطرب را کن ابتدای
تو نفتدای شرقی و غربی بمهتری — هرجا که مهتریست بتو کرده اقتدی

۱-۲-۳-۴ این چهار بیت دردو نسخه عوس دیده نشد
۵- درنسخه ع- چك سری - نسخه‌س خط شری.
۶- در نسخه ع ضمن مقطعات آمده است

شاه زمانه از تو وزیر خجسته پی
دارد عدوی خود را چون شاه درعری
آراسته است صدر وزارت بنام تو
چون مسند نبوت از سید الوری
ایزد چنان بلندی کاندر جهان نهاد
با همت تو کرد نیارد فلک مری
بر وفق همت تو نهاده است گوئیا
ایزد سرای عزت و جاه ترا بنی
تا یك تن از ثری و ثریا مثل زنند
بادی تو بر ثریا خصم تو در ثری

در مدح نصیر الدین علی

بفر صاحب دولت نصیرالدین خدای
بهشت وار بیاراست این خجسته سرای
بهشتوار شود هر سراو هر مجلس
که گرددیدن اوصدر دین ودینارای
بجاه صاحب عادل شد اینسرای بهشت
بجای رضوان دهقان درو بهشت آرای
بصحبت قدم صاحب کبیر امروز
زمین بنازد بر آسمان اندروای
گر این سرای بفردوس برز آمدنش
کند تفاخر جایست وگر بنازد جای
مثل زنند کریمان ز دوستی مهمان
که هست مهمان زیزد عطای جان افزای
نصیردین زخدای جهان عطائی خواست
رسید صاحب عادل بدو عطای خدای
کبیر عالم عادل چو بانشاط سرور
سوی نصیر خرامید شادو طبع گشای
اگر بدیده کشد کاس و کاسه زان دیدست
وگر بفرق سراستد بپایکه بر پای[2]
نصیر منت برجان و دل نهد امروز
اگر زجان ودل خویش سازد اندر بای[3]
بود ز دعوت صدر کبیر با تقصیر
براه شرم وخجالت کند همه شب وای
خجالتی نخوهد حاصل آمدن چو بود
کبیر عذر پذیر و صغیر عجز نمای[4]
همیشه تا مثل از سایه همای زنند
خجستگی را دانش وران نظم سرای
خجسته دولت صاحب همای فرخ باد
سرای خرم دهقان چو آشیان همای
نصیردین را بادا همیشه آسایش
بزیر سایه آن دولت همای آسای

۱ـ نسخه ع وس ـ کاس و کاسه دانه بدست ۲ ـ نسخه ع ـ همی بفرق سراستد. بپاکه نه بپای
۳ـ نسخه س ـ اندر پای ۴ـ نسخه س ـ عذر نمای

در مدح نصیرالدین علی

نصیر دین که چشم پادشائی[1]   نبیند چون تو فرخ کدخدائی

جهان را کدخدائی جز تو نبود   چنان چون نیست جز یزدان خدائی

اگر گویم بهمت آسمانی   بمن بر هرکسی گیرد خطائی

بجنب همت تو آسمان هست   چو دست آسی بپیش آسیائی

چنان کز همت عالیت زیبد   نها دستی یکی عالی بنائی

جهات نو بنا کردی پس آنگاه   همی خواهی جهانی را سرائی

بر این زیبا جهان خرم اندر   بران چندانکه داری کام ورائی

نصیر دین یزدانی و دین را   نیاید چون تو کس نصرت فزائی

خرد را نیست اندر هر طریقی   چو رای روشن تو رهنمائی

بجز بر کلك و بر کافی کف تو   جهان را نیست بندی و گشائی

عطای ایزدی بر خلق و کس نیست   که نگرفت از کف رادت عطائی

جهان فانی شدستی لیکن الحق   بجاه تو همی ماند بقائی

جهان خواهد بقای دولت تو   بدان تا مر ورا ناید فنائی

ببحر مدح تو با صد تکلف   نیارد عنصری زد آشنائی

بجز طبع سخن سنجان کامل   نباشد مدحتت را آشنائی[3]

بود وصف کمال تو بحدی   بود قصر جلال تو بجائی[4]

که نه آنجا رسد هرگز خیالی   نه ره دارد درینجا هیچ رائی[5]

توام گستاخ کردی تا درین بحر   بدیهه میزنم دستی و پائی

دعا گویم ترا زین پس چو شوان   سزای صدر تو گفتن ثنائی

خدا آنچه ترا به باد بدهاد

ازین بهتر ندانستم دعائی

۱- نسخه ع- پارسائی ۲- نسخه ع وس- چون تو نبود ۳و۴و۵- این سه بیت در دو نسخه ع وس نیست.

در مدح جلال الدین علی[1]

جلال دین نبی پادشاه شرق علی / که از شجاعت واز جود چون علی مثلی
زنسل شاه حسین بن ذوالفقاری وهست / سر حسام ترا سهم ذوالفقار علی
بنور عدل تو آراسته است ملکت شرق / که شمس ملکی ورخشان چو شمس درحملی
ستاره را زبرون خوان پهلوان ساغون / نکوترین خلف بی خلاف و بی خللی
چو جد خویش سر وسرکش سیه علمان / سیه کنندهٔ روز عدوی بد عملی
ز بارگاه چو با رایت سیاه نسف / برون خرامی گوئی خلیفه را بدلی
خلیفه‌ای و گواهی خلیفه رایت تست / چنین نمائی از سایهٔ لوای علی
بگرد نعل تو چشم ملوك مکتحل است / تو نور مردم آن چشمهای مکتحلی
یلان و شیردلانند لشکر تو و تو / بنفس خویش چو لشکرکشی وشیر دلی
سپاه و خیل تو زنبور خانهٔ اجانند / بدانگهی که تو باخصم خویش درجدلی
اجل توئی و امل حضمر او از تو اگر / امان خوهد املی ور جدل کند اجلی
ز تو مخالف روبه حیل بجان بجهد / که همچو شیر اجل جان شکار بی حیلی
هزار چندان کزجرم خاك تا بزحل / بقدر وجاه و محل برگذشته از زحلی
خدم بوند وخول مر ترا افاضل از آنك / مربی خدمی و منبتی خولی
بنظم مدح تو تقصیر کردن اززلل است / ز اهل نظم اگر چند عافی زللی
اگر معزی بودی بدور دولت تو / وگر کمالی وگر جوهری وگر جبلی
همه ثنا و مدیح تو نظم کردندی / بطبع خاطر بی کیمیا و منفعلی
جلال دینی و باشد جلالی آن شاعر / که در فنون هنر باشد او وفنی ویلی
اگر جلالی باشد چنین کسی شاید / جلالی از چه لقب شد حکیمك تللی
بدیدهٔ تللی سوزنم که سوز نیم / نه هرچه سوزن درزی نهان میان تلی
فزون ازین نکنم یاد او که مجلس را / ملیك مقتدر حاکم قدیر علی
بحکم او ازلی بود ملك و دولت تو / گمان مبر که فرونیست قسمت ازلی

۱- در نسخه ع و س دیده شد

رباعیات

یك شهر همه حدیث آنروی نکوست
دلهای همه جهانیان بسته اوست
ما می کوشیم و دیگران میکوشند
تا دست کرا دهد کرا خواهددوست

☆

هر روز دل مرا زبانی دگر است
با من بت من بهر زبانی دگر است
وان جان جهان هیچ نمی اندیشد
کاخر پس این جهان جهانی دگراست

☆

صدرا باد آنمحشرت نامه سپید
تا حشر مبادات سرخامه سپید
افتد که زبهرمن کنی خامه سیاه
تو خامه سیه کنی ومن جامه سپید

☆

جود کف تست هر که نانی دارد
درخدمت تست هر که جانی دارد
گراسب خطاکرد براوعیب مگیر
یك اسب چه طاقت جهانی دارد

☆

از رای سدید عالم آرای سدید
شد دور سپهر کارفرمای سدید
خورشید بشب نهان کندچهرهٔ خویش
تا روز خجل نگردد ازرای سدید

☆

ای سیب زنخ کزتوام آبی رخسار
از عشق تو دل چو نار دارم پر بار
ای چشم وسرمیوه فروشان زنهار
جز روی ودل رهی مجو آبی و نار

☆

باقی است در آن لب مزهٔ شیر هنوز
منسوخ نشد زان خط چون قیر هنوز
خط را یله کن که از کمان ابروی تو
چشم از چپ وراست میزند تیرهنوز

تا عشق گل رخ تو در دل دارم
چون گل زغم توپای در گل دارم
تا زیر خم زلف تو منزل دارم
چون زلف تو کار خویش مشکل دارم

☆

هر چند که هیچ بر نخورد از تو دلم
هر گز نشود بمهر سرد از تو دلم
تو خود رفتی ولیك از فرقت تو
شد منزل صد هزار درد از تو دلم

☆

دوش از تو دلی بدرد و غم داشته‌ام
وز هجر ستمگرت ستم داشته‌ام
درد تو از آنچه داشتم اول عهد
کم بادم اگر ذرهٔ کم داشته‌ام

☆

بر جان چو گشاده کرده‌ای دست ستم
تهدید مکن مل مرا بیش بغم
آنجا که من و عشق تو باشیم بهم
من خود صنما ترا ندارم محرم

☆

گفتم که غم عشق تو میمون کنم
کی دانستم که دیده پرخون کنم
ایجان جهان من از تو کی بر گردم
دور از تو مگر اجل شبیخون کنم

☆

در عشق تو خاك تیره شد مفرش من
هجران تو تلخ کرد عیش خوش من
از بس ستم فراقت ای مهوش من
چشم من پر آب شد از آتش من

☆

ایشاهد شیرین شکرخا که توئی
وی خو گر جور و کین و یغما که توئی
جور و ستم تـو هست آنجا کـه منم
جان و دل بنده هست آنجا که توئی

☆

ای شاه جهان جشن فریدون کردی
وانگه طرب از بادهٔ گلگون کردی
قارون بهزار گنج کو تا بیند
کز جود سرای گنج قارون کردی

ای تهمت من کشیده از خلق بسی
نابوده مرا بوصل تو دسترسی
چون در سرم افتاد زعشقت هوسی
تا سر ننهم ترا نمانم بکسی

رباعیات هزل آمیز

ایری دارم چو گردن شیر شما
رگهاست دراو چوپشت شمشیر شما
گر برنهم و سنك بود زیر شما
تا ..ایه بسنك در رود ایر شما

☆

گوئی که زایرخویش لافت نرسد
زینگونه سخنهای گزافت نرسد
..ون سوی من وساعتی صابرباش
تا .. ایه ببرم ار بنافت نرسد

☆

زخم بتر هجو من ای مادر غر
دست پدرت برید ومن سوزنگر
ازسوزن اگر ندیده‌ای زخم بتر
خواهی که نهم سرتو بردست پدر

☆

ای دزد هجا و مدح دیوان پدر
گوئی که شدم سوار میدان پدر
من رستم شعرم وتو سهراب منی
ازخنجرمن جان نبری جان پدر

☆

ای خم شکسته بر سر چاه کمیز
با سوزن سوفار درشت سر تیز
مستیز که بااو نه بر آید بستیز
نی تونه چو تو هزار زنار آویز

☆

آنگه که بدی نبود رخ مه‌را خویش
جستن ز تو من نیافتم بهرهٔ خویش
اکنون آئی که گشت ..ونت درویش
چون گردن پیرگاو گردنکش ریش

☆

ای خواجه‌نشاطی من ای شهره رفیق
در جستن یار من نبودت توفیق
ایری دارم بن چو شبه سرچو عقیق
بفشارم قاق تا فرو تیزی قیق

تر ساز هجای تو تبرا نکنم تا روز ترا چون شب یلدا نکنم
سرچون سم خرمباد حمدان‌مرا گرپای زنت را چو چلیپا نکنم

☆

خمخانه سریست کوزه‌دارسرخم بسته است جلاجل جلالی بردم
هر چند خر منست از سر تا سم صد شکر کنم گر کنمش روزی گم

☆

خرسر سرخر سرد و خریك سر تو بر بال تو و بل به ...س مادر تو
تا چند حدیث فضل دختر گوئی این پسر من به ...س دختر تو

☆

ای رشته حکمت تو سر گم گشته در خانهٔ جهل آمده در گم گشته
از خانه بدر میای تا در ناید آواز منادیان خر گم گشته

☆

خورشید منم بشاعری سایه توئی پرمایه منم بفضل بیمایه توئی
گوئی که ز ..ون تست آویخته این آن‌این به..ون درشده تا ...ایه‌توئی

☆

یارب گل دینم از پژمردن درعصمت خوددار گه‌جان‌بردن
در دل دارم میوهٔ دل پروردن ایمن کنم از خزان کافر مردن

☆

شد کاخ شهنشاه مکان عیسی شدغرق‌عدوی شه‌چوخصم‌موسی
شد مملکت شاه سلیمان معنی از خصم چو نامهٔ گناه یحیی

☆

ایشاه محمد سیر یوسف وش داود شجاعت سلیمان مفرش
موسی وخلیل اندر آب و آتش الیاس وخضروار بزی‌خرم‌وخوش

ایشاه دل خصم تو دارد سوزن
خیاط غمست ومیگذارد سوزن
ازخون سرشته رشته کردست وتعب
ازسینه بدیده می بر آرد سوزن

☆

تاگشت پدید نصرجانرا دشمن
ناآمده برسپاهش ازخصم شکن
بردند و بدست مرگ دادند نفس
احسنت زهی سپه نه مردندونه زن

☆

طوطی بپرید از قفس بلخ بمرد
چون دید بجای نیشکر نیزهٔ غرو
چون بلبل بر گل بگل وسرو بسرو
واکنون بخس اندر آوردسر چوتذرو

☆

برداشت سپهر پردهٔ شرم از روی
بازیچهٔ خود فکند یکباره بکوی
افعال سپهر بیوفای کین جوی
میدان ومگوی باز میدان ومگوی

☆

ایشاه نظر بشاه گردون کردی
کافاق بتیغ صبح گلگون کردی
شمس الملکی مسلم اکنون کردی
کز ملك بتیغ سایه بیرون کردی

☆

ایشاه بیك نظر که اکنون کردی
اقبال سپاه خلخ افزون کردی
تاج سر کیقباد و کیخسرو را
نعل سم اسب آل ساعون کردی

☆

ای صدرجوانبخت زبس غم خوردن
بی برك شدم بارگران بر گردن
نه توشهٔ زیستن نه برك مردن
بی برگم وبی مرگ چه دانم کردن

☆

ای ازگل مکرمت سرشت تن تو
شد خربره اهل تیغ چون دشمن تو
خون ریختن خربره در گردن تو
لیکن دیت خربره در گردن تو

دیك سیه انداخته از گوشه بام
رسمیست بسورها ز چشم بد عام
انداخت بسور صاحب از نام امام
چون دیك سیاه لعبتی سیم اندام

☆

سالاربك ای در صف احرار دلیر
دست تو گه جود وسخا کردن جیر
از دادن سیم و از در افکندن شیر
تو عاجز من شدی و من عاجز ایر

☆

ای یافته دین ذوالجلال از تو ضیا
و ز تو کرم طبیعی و صدق و صفا
غایب مکن ایدوست که از نظم ثنا
غـایب نشدست هیچ حرفـی بخطا

☆

صاحب که ضیای عدل ازما نوزید
آهو بره شیر ژیـان شیر مزیـد
روباه غرور دهـر نزدیك رسید
چون گربه بلیسیدش وچون سك بگزید

☆

ای مامك توئی چارهٔ بی چارگیم
از تو صله خواستن بود یار گیم
گیرم ندهی جامگی و بارگیم
آخـر ندهـی سیم غلا مبار گیم

☆

در مجلس نوردین من شیر و دلیر
در صفه پادشا چـو بنشستم شیر
برگرده گناه خویش بگرستم سیر
گاه از ره دیدگان و گاه از ره ایر

☆

با دشمنت از بهر صلاح تن تـو
سازم بمجاز خویشتن دشمن تو
دانی صنما که خار در دیدهٔ خویش
به زان دارم که خاك در دامن تو

☆

یکدسته گلی دارم وعشقی درتاخت
یکبوسه بدان زود بمن باز انداخت
گوئی بت من درد دل من بشناخت
از بهر دلم گل آبگینی بر ساخت

گردون چو طپانچه گاه رخسار منست سیاره سرشك چشم خونبار منست
از روی سرشك تا غمت یار منست گردون و ستاره ساختن کار منست

☆

بر درج عقیق سیم خندید لبم چون دست و دل ترا پسندید لبم
بر دست و لب تو سودها دید لبم یکبوسه بصد طپانچه بخرید لبم

☆

باید ببرم دوست چو خون در رگ و پوست دوری ز بر دوست گزیدن نه نکوست
از دوست مرا مراد نزدیکی اوست چه دشمن اگر دور خوهد بود چه دوست

☆

گر دشمنی ای نگار و گر با من دوست پیوسته نه ای چو با تو من در یك پوست
گر بوسه دهی و گر طپانچه زنیم چون دست و لب تو در میانه است نکوست

☆

از خنده مغاله چون فتد در رخ یار از گریه کنم سرشك چون کور قطار
از خندهٔ یار و گریهٔ من ناچار لوری بمغاله افتد آخر یکبار

☆

غازی بکمند زلف شهریرا بست آنگه بسنان غمزه خلقی راخست
دیوانه دلی دارم شوریده و مست کان خسته و بسته دید و در غاری جست

☆

اندر پیت ای دو دیده مستی رندند هر پاکی را بتهمتی بر بندند
جانا مکن از حرمت این ریش سفید کاری که بران خط سیاهت بندند

☆

چون فاختگان طوق بر آوردی زود طوقی که هزار بار ز اول بربود
رویت علم حسن بعالم بنمود خوش بوده ای و خوشی و خوش خواهی بود

عشق رخ سو کمانك نیم پلاس — بر کرد دل پلاس پوشان وسواس
دارد ز پی نیم پلاسش نسناس — ابدال کلیسیای تـر سایان پاس

☆

ای قدمن ازعشق توچون قدرین داس — وزخون‌جگردودیده‌چون‌پرخون‌طاس
یا قـوت زر ارم بدرینم پلاس — از بهر تو و تو خود مدان ومشناس

☆

با مردم رند ایـدل و جان لوند — خوردی ببرادری فراوان سوگند
کمتر گر ازین برادران ای فرزند — گر یوسف یعقوب نیم آخر چند

☆

دل بستدم ازکفشگری روی چو ماه — چون نجم کله‌دوز زمن شد دلخواه
آن نجم ازین ماه به آمد صد بار — چونانکه سرازپای وچواز کفش کلاه

☆

خلخی بغم خلخ و اندیشه غز — با رغم سو کمان و اندیشهٔ بـز
داریم بزی و سوکمانی کـه بجز — اینرا نتوان خواند شکر آنرا تز

☆

بز دنبه ندارد اندرین نیست شکی — دارد بز من دو دنبه و شاخ یکی
ما دنبه‌اش را قباله بستیم و جکی — شاخ بز من به ..ون هر بی‌نمکی

☆

خر سر سر تو سزای زخم تبر است — وز روی قیاس کرد گوئی دگر است
لیکن بمیان هر دو فرق اینقدر است — کاینجا ملحد بزیر و آنجا زبر است

☆

ای یار تبیره زن بایسته چو جان — وی همچو تبیره‌چست و باریك میان
دو رخ چو تبیره دارم ایجان جهان — یکچند بر اینم زن ویکچند بر آن

گازر بچه‌ای بروی رخشان خورشید
زیرا که بآبست و بخورشید امید
دو چشم من آب‌گیر دارد جاوید
مر گازر را تا بشود جامه سپید

☆

درزی بچه در رنك زری آویزد
آوخ چه بلا و رستخیز انگیزد
تا نام سپید کاریش بر خیزد
کان یار سپید کار رنك آمیزد

☆

ای نیم حلالزادهٔ نیم خشوك
با تو بقمار بر نیایم بحدوك
چون کعب کژی اسب توحك هر لولوك
بر تو بر من سر بسر توك بتوك

☆

ای هجو مهی بار بداد برد خسوك
شست طلب ترا شکستم حم و لوك
برنهر چو ماری وچو ماهی همه‌سوك
جای تو در آب تیره باد و گل‌سوك

☆

بو نصر طبیب اگر دهی خمرا زود
بفرست شراب تلخ بل تلخی ازانك
گردد ز تو مریم و مسیحا خشنود
تا سال دگر رنج نخواهمت نمود

☆

خمخانه بر از شمار خم ارزن
تا چند حدیث فضل دختر گوئی
خوردی دم وران زاهل شهر و برزن
ایر پسر من به ...س مادر زن

☆

هم خانه سرست وسوزنی خربنده
امشب یکتا کردم وفردا من وخر
هست از خر وخربنده جهان پرخنده
کاه و جو هجو و آخر آگنده

☆

در هجو من ای قوامی فرزانه
من سوزنیم گنگ ونر و دیوانه
گر ماز شدی تا بسر خمخانه
بندم و تیر هر دو از یکنانه

محمود جمال دین که با دوشمن ودوست / بر وعده تو خلاف را ناید پوست
آن وعدهٔ گندم تو امروز ایدوست / احسان کن وچون وعده برون آی ز پوست

☆

ایشاه جهاندار، جهاندار نژاد / هر ملك ترا ز خاك نصرت بنیاد
عالم چو ز آب دولتت شد آباد / شد دولت ملك ملك ناصر برباد

☆

ای حضرت تو شده پر از آب از تو / جامع شده تا نبرد محراب از تو
چیزی که پدید شد درین باب از تو / پذرفته کناد ایزد وهاب از تو

☆

ای همچو محمد و حسن با تمیز / فرزند حسن را چو پدر دار عزیز
تا او پسر خویش بنام تو کند / او را چو محمد و حسن دارد نیز

☆

شهوت بمراد رهمون اولیتر / پیوسته جماع سر نگون اولیتر
این یکدوسه قطره آب کز ایر چکید / نقصانی روحست به ...ون اولیتر

☆

همت مکن ای نظامی پست بلند / برطاق زراندود خود ازخیره مخند
گل چنبر موسی مامیست ای کل رند / کز کردن تو رهاند و براسب افکند

☆

ای و اعجبی سدیدك فلسفه گوی / چون گربه صندل آمد ازخانه بکوی
بر تیزگه تاز نهادم دم و روی / یعنی که بتیز فرق کن مو از موی

☆

بر شاعر تاز زیر خسب حین روب / لت کوب خوهم کرد و برآرم آشوب
خیزد بمیانجی ازمیان پایم چوب / کاین کوفته مرا بمن بخش ومکوب

K UNIVERSITY LIB.

چون ماده خران شلف موبدبگری میرفت وپسر داشت خبر زان معنی
دست پـدرش بریـده و طاقت نـه تا بازکشیدی آن حلب را رز پی

٭

گندم ندهد کس بخر ای خردانی خاصه چو تو پیر خر که کمتر دانی
ایر خر دجال به ...ون زن تو تا ...ایه همی گویم این ارزانی

٭

ای از خر دجال بسی یافته بهر یك گوش بردست او ویك گوش بنهر
خر زهره و هم بحنه تا از تو بقهر خرمهره جداکنم چوخرزهره ززهر

٭

روحی بجز مرثیه گوی من شد بگریست بر آنکه جان من ازتن شد
. . . .

K UNIVERSITY LIB.
Acc No 105581
Date 11.6.73

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No.________ Call No.________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

Call No. ____________ Date ____________

Acc. No. ____________

CENTRAL LIBRARY
THE UNIVERSITY OF KASHMIR

This book should be returned on or before the last date stamped above. An over-due charge of 10 Paise will be levied for each day, if the book is kept beyond that date.

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. 7854 Call No.

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

Call No. ________ Date ________

Acc. No. ________

CENTRAL LIBRARY
THE UNIVERSITY OF KASHMIR

This book should be returned on or before the last date stamped above. An over-due charge of 10 Paise will be levied for each day, if the book is kept beyond that date.

IQBAL LIBRARY
UNIVERSITY OF KASHMIR

Acc. No. ____________ Call No. ____________

1. This book should be returned on or before the last date stamped.
2. Overdue charges will be levied under rules for each day if the book is kept beyond the date stamped above.
3. Books lost, defaced or injured in any way shall have to be replaced by the borrowers.

Help to keep this book fresh and clean

با ۴۰۰ ریال